HATMU'L KUR'AN

KUR’AN MÜHRÜ

ŞEYHU’L EKBER
MUHYİDDİN İBN. ARABÎ’NİN

Kendi Kaleminden Hayatı
Ailesi, Seyahatleri, Eğitim Evreleri,
Üstadları , İlmi yönü, Tasavvufî Görüşleri

Derleyen

Abdulbaki Miftah

Çeviren
Vahdettin İnce

KİTSAN

Tasavvuf Serisi : 21

Editör : Şükran Eser Göknar
Çeviren : Vahdettin İnce
Sayfa Uygulama : Kitsan

Baskı, Cilt: Yenigüven Matbaa ve Mücellit Tel: 0212 567 69 20

1. Baskı : Ekim 2007
ISBN : 978-975-8833-32-0

KİTSAN KİTAP BASIM YAYIN DAĞITIM LTD. ŞTİ.
Ticarethane Sok. No. 41/3 34400 Sultanahmet - İSTANBUL
Tel.: 0212 513 67 69 Faks: 0212 511 51 44
www.kitsan.com

HATMU'L KUR'AN

KUR’AN MÜHRÜ

ŞEYHU’L EKBER
MUHYİDDİN İBN. ARABÎ’NİN
HAYATI

Derleyen

Abdulbaki Miftah

Çeviren

Vahdettin İnce

Bismillahirrahmanirrahim

Şeyh-i Ekber'in ruhuna…
Çünkü bu kitap ondan, onun için ve onadır.
Onun levhindeki en yüce kalem
Ondan, Onun tertemiz vasıflarını yazdı…

(Futuhat, c.1, s. 602)

KİTAPTA ADI GEÇEN KAYNAKLARIN SEMBOLLERİ

I, II, III, IV: Futuhat-ı Mekkiye, 1. 2. 3. ve 4. ciltleri.
R: Ruhu'l Kuds fi muhasebeti'n nefs risalesi, Şam 1970
DY: Divanu'ş Şeyh, Beyrut 1996
M: Muhaderetu'l ebrar, şeyh-i ekber
S: Fransızca "Les Soufis d'Andolousie" 1979 Paris
A: Fransızca "İbn Arabi ou la quete du soufre Rouge, Claud Addas, 1989 Ediors Gallimard
RG: Osman Yahya'nın şeyhin eserleriyle ilgili olarak Fransızca kaleme aldığı "Histoire et classification de l'ceuvre d'ibn Arabi"adlı eseri. Repertoire general, Şam 1964

Sunuş

"Resulullah (s.a.v); *"Kur'an ehli, Allah'ın ehli ve has kullarıdır."* buyurmuş ve...

Yüce Allah da "*Onlar odalarında güven içindedirler."* (Sebe, 37) diye müjdelemiştir.

Biz Allah indinden gelenlere Allah'ın murad ettiği şekliyle iman ediyoruz.. Yolunda (tarikat) süluk ehli olmayı diliyoruz.

Bilin ki, Tarikat ehlinin cömertliklerinin ve nefisleri bilmelerinin bir göstergesi de şudur: Kıyamet günü, Allah katındaki makamları ortaya çıkınca, onlara dünyada eziyet edenlere onlardan korkarlar. Kıyamet günü onlar da ilk olarak, kendilerine eziyet edenler, daha hesaba çekilmeden, onlar hakkında şefaatte bulunurlar. Bunu Ebu Yezid el-Bistami ifade etmiştir. Bizim yaklaşımımız da budur. Zira onlara iyilikte bulunanlara, bu iyiliklerinin karşılığı olan iyilik yeter. Ve onlar bu iyilikleriyle; Allah katında kendilerinin şefaatçileridirler. Veli hakkında önceden işledikleri hayır, onları bu mertebeye yükseltir. Veli, Allah'tan, söverek, yererek ve hakkında hayır söylemek suretiyle överek kendisinden bahseden herkesi bağışlamasını, affetmesini ister. Bunu kendi nefsimde tattım. Rabbim bana da bu duyguyu bahşetti Allah'a hamdolsun. Kıyamet günü gözümün gördüğü, tanıdığım, tanımadığı herkes hakkında şefaat edeceğimi vaat etti.

Yüce Allah'tan bu Kitabı, Muhammedi nazarla okuyan herkesi cennete sevk edilecekler arasına katmasını diliyorum ve: "*Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır."* (Kıyamet, 22) Çünkü Hakk'ın şu hitabı duyulacaktır: *"Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır."* (Yasin, 58) "*Güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hakk meclisindedirler.*" (Kamer, 55) ayetlerin tecelligahı olmalarını diliyorum.

Tevfikinin güzelliğinden dolayı hamdolsun Allah'a. Yolunda süluk etmeye iletmesini; hakikatini ilham etmesini; tasdikine yakinen inanmış bir kalp, ezeli takdirinin inayetiyle nurani bir akıl, rahmetiyle şerefli kıldığı bir ruh, cehaletten kurtulup itminane ermiş bir nefis, fikir kıvılcım ve parıldayışlarıyla aydınlanan bir anlayış, fetih pınarı ve halis içeceğiyle berrak kılınmış bir sır, ufkun geniş sergisiyle yayılmış apaçık bir lisan, fani dünyanın çekici süslerinden ve zevklerinden öte yüce bir düşünce, varlığın sırrını evrenin batışında ve doğuşunda gözlemleyen bir basiret, ruhun mecralarında ve yollarında akan salim bir duygu, ve noksanlık felaketinden ve sızmasından beri bir fıtrat, şeriatın dizginlerine ve bağlarına boyun eğen bir huy, cemine ve tafsiline uygun bir vakit vermesini diliyorum.

Allahım bize hayrı işittir ve hayra muttali kıl. Allahım bizi afiyetle rızıklandır ve afiyetlerimizi devamlı kıl. Allahım kalplerimizi takva üzerine birleştir. Bizi sevdiğin ve razı olduğun şeyleri işlemeye muvaffık kıl.

Salât ve selam olsun Muhammed'e, ehlibeytine ve ashabına, Ondan sonra gelen halifelere, yolunu izleyen tabiine ve ümmetine.

Biliniz ki, varlık ve şuhutta murad O, Allah'dır. O'dur maksad. Ne inkar var ne ret. O bana yeter ve ne güzel vekildir O.

El- Fatiha Amin.

Muhammed İbn. Arabi

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GİRİŞ

Özgün islam tasavvufu, Din'de "İhsan" Makamının fiili ifadesinden ibarettir. Her asırda Kur'an hayat suyundan ve Muhammedi sünnetten beslenen tasavvufun temel prensiplerini sürdüren mücedditler ortaya çıkmış, zamanın gelişmelerine ve nefislerin kapasitelerine göre bu prensipleri yeniden şekillendirmişlerdir. Her insaflı araştırmacı kabul eder ki, sufilik irfanının keyfiyet ve kemiyet olarak en büyük tercümanı şeyh-i ekber Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Arabi'dir (h.560-638). İnsanların ona karşı tutumları, kutsayıcı övgü ile ayıplayıcı yergi arasında değişiklik göstermiştir. Dinsizlikle, küfürle ve zındıklıkla suçlanmış, onun şeri yükümlülüklerin ortadan kalktığını, her şeyin mubah olduğunu savunduğu ileri sürülmüştür. Vahdet-i vücud felsefesinin öncüsü olduğu, ibadetlerde zahiri, inançlarda ise Batıni mezhebinden olduğu söylenmiştir. Şiir ve nesir bakımından Arap dilinin sembol isimlerinden olduğu, her ilim dalında, her ilim dalının uzmanlarından daha bilgili olduğu, en büyük islam velisi olduğu, Ferd-i ekber, Kutbu'l mukarrebin ve Mürebbiyu'l Arifin olduğu iddia edilmiştir. Özel Muhammedi velayetin hatemi olduğu savunulmuştur. Dolayısıyla Nebilerden ve sahabelerden sonra en büyük makama sahip olduğu söylenmiştir. Eserlerine (başta Futuhat ve Fusus olmak üzere) gelince, münkirlere göre, ilhad ve sapık inançlarla doludurlar. Savunucuları ise, bu eserlerin coşkun denizler, hakikat cevherleri konumunda olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da orta yolu tutarak, bu eserlerde faydalı şeylerin bulunduğunu, bunun yanında ilk başlayanla açısından zararlı sayılabilecek ifadeler de bulunduğunu, ancak sağlam bir anlayışa sahip kimseler için bun-

ların da yararlı olduğunu, söylemişlerdir. Bazıları ise, şeyh ve eserleri hakkında konuşmaktan kaçınmıştır. Ancak görünen o ki, övenlerin de yerenlerin büyük çoğunluğu, onun hayatını incelememiş, eserlerinin çoğunu ciddi ve derinlikli bir yaklaşımla incelememiştir. Bilakis, her iki tarafın da yaklaşımı, etkilendikleri kültürel ve akidevi ortamı taklit etmekten öteye geçmemektedir. İnsaf sahibi bir araştırmacının objektif olabilmesi için bazı şartlara sahip olması gerekir. Bu şartların en önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür:

- Gerçeği arama hususunda doğruluk ve samimiyet.
- Bütün ön kabullerden arınma ve araştırmada dürüstlük.
- Şeyhin kitaplarını anlayabilecek ilmi ve ruhani bir düzeye sahip olmak. Özellikle bu şart çok az kişide bulunmaktadır.
- Şeyhin kitaplarının büyük kısmını incelemiş olmak. Bazıları, bu kitapların 400 civarında olduğunu söylemişlerdir ki, bunlardan biri de yoğun bilgiler içeren bir ansiklopedi mahiyetindeki Futuhat-i Mekkiye'dir. Bu da araştırmacının bu eserleri inceleyecek yeterli bir zamana sahip olmasını gerektirmektedir. Bırakın derin ve doğru anlamayı, sadece yüzeysel okuma için bile çok uzun zamana ihtiyaç vardır. Başta Şeyh-i Ekber uzmanı olarak geçinenler olmak üzere şeyhin eserlerinin tümünü dikkatle ve inceleyerek okuyanlar çok azdır.
- Şeyhin hayatını, çevresiyle ve döneminin ileri gelenleriyle ilişkilerini bilmek.. Bir adam hakkında, sadece bazı sözlerinden hareketle hüküm verilemez, bilakis, bu kişinin davranışlarını, ahlakını, tutum ve tavırlarını ve insanlarla ilişkilerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Hatta bir çok söz, ancak kişinin yapıp ettikleri, ahlakı ve tavırları yani kişinin bütün hayatı çerçevesinde gerçek anlamda anlaşılabilir. Şeyh-i Ekber'in hayatının ve şahsiyetinin önemli nokta-

larının açıklığa kavuşmasına bir katkı sunmak maksadıyla bu kitabı kaleme almaya cüret ettim. Cüret ettim, diyorum, çünkü bu alanın uzmanı, bu meydanın ehli değilim. Beni bu işe iten etken ise, bir kardeşin hüsnü zannı ve benden böyle bir eser kaleme almamı istemesidir. Bundan amaç, Şeyh Muhyiddin'in özgün Kur'ani-Muhammedi hakikatini açıklamaktır. Alimlerden, Salihlerden ve sultanlardan oluşan çağdaşlarının tanıklığıyla Şeyhin hayatı, Kur'ani bir adamın eksiksiz bir örneğini oluşturmaktadır.

Şeyh, Kur'anı fiil ve ruh olarak yaşamak, kalp ve kalıp olarak bağlanmak, Muhammedi sünnetin somut bir örneği olmak için ona aşkla bağlanmıştı. Kendisinin yakın çevresine giren-aile fertleri, şeyhler, alimler, sohbetinde bulunduğu veliler, kendisine eşlik eden öğrenciler, muritler, maşrıkta ve mağripte kendisine danışan hakimler ve sultanlar gibi kişilerin büyük çoğunluğunu Kur'an'la tahakkuk etme ve Muhammedi sıfatlarla ahlaklanma esasına göre eğitmiştir. Bu eğitimin etkisiyle sözünü ettiğimiz kişilerin içinde bir hal meydana gelmiş ve Resulullah'ın (s.a.v) kendileri hakkında: ***"Kur'an ehli, Allah'ın ehli ve has adamlarıdır"*** dediği kimseler zümresine girmişlerdir. Bu da bize göre oldukça yeterli bir delildir.

Bu kitabın en önemli kaynağı, Şeyh-i Ekberin kendi kitaplarından sonra Fransız araştırmacı Claud Addas'ın "ibni Arabi veya Kibrit-i Ahmer'i araştırmak" (İbn Arabi ou la quete du soufre rouge) adlı eseridir.

Bana göre bu kitap, bu güne kadar Şeyhin hayatı ve içinde yaşadığı çevre hakkında kaleme alınmış en güzel eserdir.

Abdulbaki Miftah

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH'İN AİLESİ

Şeyhin Babası Salihlerle Beraber

Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesinin ilk dönemlerinde Yemen'den Tay kabilesine mensup bazı arap aileler Endülüs'e göç ettiler. Bu ailelerden bazıları Marsiya'nın güneyine yerleşti. Bu ailelerden biri-arap asaletinden, alim ve salih şahsiyetler yetiştirmiş olmasından ve bazı mensuplarının yöneticiler nezdinde nüfuz sahibi olmasından dolayı-yüksek bir sosyal statüye sahipti. Şeyhin babası Ali b. Muhammed el Arabi b. Ahmed b. Abdullah, sahabi Adiy b. Hatem'in (ö.68) kardeşi Abdullah b. Hatem'in soyundan gelir. Ataları ise cömertliğiyle meşhur Hatem et-Tai'dir (h.ö.17).

Baba Ali, Marsiya hakimi Ebu Abdullah Muhammed b. Said b. Merdeniş'in ordusunda yüksek bir rütbeye sahipti. Adı geçen hakim, 15 sene kadar Muvahhidlerle savaşmış, onlara karşı koymuştu. Sonunda şeyhin doğduğu tarih olan 560 yılında ordusu yenildi ve Marsiya yedi sene boyunca muhasara altına alındı. 567 yılı Recep ayında vefat edince, hakimin oğulları, Marsiya'nın ileri gelenleriyle birlikte Muvahhidlerin halifesi Ebu Yakub Yusuf b. Abdulmümin'in yanına gittiler. Ebu Yakub, babasının 558 (m.1162) tarihinde vefat etmesinden sonra halife olmuştu. Ona biat ettiler. O da onlara bazı görevler verdi. Böylece Ali b. Muhammed el-Arabi, ailesiyle birlikte 568 yılında İşbiliye'ye taşındı. Ebu Yakub Yusuf'un (ö.580) halifeliği boyunca sultanın divanında askeri işler bölümünde memur olarak çalıştı. Bu görevi, Ebu Yakub'un oğlu Ebu Yusuf Yakub el-Mansur'un (ö. 594)

halifeliği boyunca da devam etti.

Baba Ali, askerlik ve siyasetle meşgul olmasının yanı sıra, ilimle de ilgileniyordu. İlim ehliyle oturup kalkardı. Kurtuba kadısı, aynı zamanda Ebu Yakub Yusuf'un doktoru olan fakih filozof İbni Rüşd'ün de arkadaşıydı. Takva sahibi, Allah'tan korkan ve Salihleri seven biriydi. Kur'an okurdu. Şeyh'in 12 yaşında iken yaşadığı bir olayı anlatmasından bunu anlıyoruz. Şeyh (IV:648)diyor ki:

- “Hastalanmıştım. Hastalığın şiddetinden bayılmışım. Artık öldüğümü sanmışlar. Bu sırada çirkin görünümlü bir topluluk gördüm. Bunlar bana eziyet etmek istiyorlardı. Güzel görünümlü, hoş kokulu bir adamın da beni onlardan korumaya çalıştığını gördüm. Sonunda onları alt edip benden uzaklaştırdı. Kimsin?dedim. Ben "Yasin suresi"yim, seni savunuyorum, dedi. Ayıldım. Baktım, rahmetli babam baş ucumda oturmuş ağlayarak "Yasin suresi"ni okuyor. Sureyi tamamlamıştı. Ben de gördüklerimi ona anlattım.”

Baba Ali, oğlu Muhammed'in -ergenlik çağında- Salihlerin yolunu izleyerek kendini soyutladığını, sadece yalnızlıkta huzur bulduğunu, dünya ehlinin hallerinden şiddetle kaçındığını, sultanın çevresinde bulunmaktan hoşlanmadığını görüyordu, ama onu teşvik etmediği gibi, eğilimine karşı da çıkmıyordu. Öyle anlaşılıyor ki baba iki çekim alanı arasında mütereddit kalmıştı. Bir yandan, oğlunun, ailenin yüksek sosyal statüsünün, maddi ve manevi ayrıcalıklarının oluşturduğu ortamın dışına çıkmasından korkuyordu, bir yandan da onun, güzel ahlakıyla, daha önce duymadığı ilimleri sergilemesiyle temayüz etmesinden dolayı içten içe memnuniyet duyuyordu. Yaşı ilerledikçe, bu ikinci yönü ağır basmaya başladı. Allah'a yönelme isteği içine doğdu. Çünkü oğul Muhammed, bir eğitici edasıyla babasını iç alem itibariyle ihata etmişti. Bunu ona fark ettirmiyordu, ama Salihler arasına katılması için de kararlılığından ödün ver-

miyordu. Bu çerçevede babasını etkili hallere sahip velilerle buluşturdu. Bunlardan biri, Ebu Muhammed Abdullah el-Kattan'dı. Şeyh onu şöyle tanımlar (R:107):

- "Kur'an ona açılmıştı. Kur'an'dan başka bir şey konuşmaz, ondan başka bir şey görmezdi. Zahitti. İki dirhemi bir arada görmemişti. Hakka büyük bir içtenlikle sarılmış, münkere şiddetle karşı koyardı. Bu uğurda canını verecek kararlılıktaydı. Zorbaların amansız hasmıydı. Romalılarla yapılan bütün savaşlara yaya olarak katılmıştı. Onun sohbetinde bulundum. Beni çok severdi. Bir gece, gecesini yanımda geçirmesi için çağırdım. Oturunca, rahmetli babam geldi. Babam sultanın adamlarındandı. İçeri girince, ona selam verdi, babam artık yaşlanmıştı. Yatsı namazını kılınca, yemek getirdim ve ben de yemek üzere sofraya oturdum. Babam da onun bereketinden istifade etmek için aramıza katıldı. Ona yüzünü çevirdi ve şöyle dedi: Ey uğursuz ihtiyar! Allah'tan haya duymanın zamanı gelmedi mi? Daha ne zamana kadar bu zalimlerle arkadaşlık edeceksin? Utanma duygun ne de azmış! Ölümün, sen en kötü halinde iken gelmeyeceğinden emin misin? Şu oğlundan-beni göstererek-da mı ders almıyorsun? Şehvetin doruklarda olduğu genç bir delikanlı. Hevasını ezmiş, şeytanını kovmuş, Allah'a yönelmiş ve Allah ehli ile arkadaşlık ediyor. Ama sen, kötü bir ihtiyarsın. Bir ateş çukurunun kenarında duruyorsun… Babam ağlamaya başladı ve kusurunu itiraf etti. Ben ise, bütün bunları hayretler içinde izliyordum… Onunla ilgili daha çok haber var. Onu, arkadaşım Abdullah Bedr el-Habeşi'yle Kurtuba'da buluşturdum. Onunla birlikte evine kadar yürüdük. Allah ondan razı olsun."

Bu salih kişinin sıfatları havarilerin sıfatlarını andırıyor. Şeyh onun hakkında şöyle diyor (3Q): “Onu 586 senesinde gördü. Her dönemde ancak bunun gibi bir tane olur. Tıpkı Resulullah (s.a.v) zamanındaki Zübeyr b. Avam (r.a) gibi.

Onun en belirgin özelliği, dine yardım etme hususunda kılıçla ilmi delili birlikte kullanmasıydı. Ona cesaret, gözü peklik, engellere karşı koymanın yanı sıra ilim ve ifade yeteneği de verilmişti." (II:8)

Kurtuba'da da 586 yılı içinde Şeyh, babasını büyük veli Ebu Muhammed Mahluf el-Kebaili'nin yanına götürdü (R:115). Şeyh, bu zat hakkında özetle şunları söylüyor:

- "Resulullah'ın (s.a.v) izniyle vefat edinceye kadar Kurtuba'da yaşadı. Babamı onun yanına götürdüm, babam için dua etti. Duası kabul olan biriydi. Onun evine girdiğin zaman, seni, daha önce tanık olmadığın bir hal alırdı. Onu ziyaret ettiğim gece, rüyamda Adem'den Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar bütün Nebileri yere inmiş olarak gördüm. Hud (a.s.) bana dedi ki: *Ebu Muhammed'e hasta ziyaretinde bulunmak için geldik…* Uyandığımda aynı gece hastalandığını gördüm. Birkaç gün geçmeden vefat etti."

Bu olaydan dört seneden daha kısa bir süre sonra, yani 590 yılında şeyh, babasını, Şeyh Ebu Medyen'in büyük halifelerinden biri olan Abdulaziz el-Mehdi ile Tunus'ta tanıştırdı. Adı geçen şeyh'ten söz edeceğiz. Böylece Şeyh, babasını derece derece yükseltiyordu. Sonunda babası, Rahman'ın nefesini alan adamlardan biri oldu. (Bunların vasıfları için bkz. Futuhat'ın 15-24-34-35-49.babları) Babası vefat ettiğinde gözleri, büyük fethi gerçekleştirmiş olmanın mutluluğuyla parlıyordu. Nitekim şeyh, 35. babın sonunda nefesler menziline ermiş muhakkik şahıs ve ölümünden sonraki sırları hakkında şu değerlendirmeyi yapıyor:

- "Öldüğünde, biri onun yüzüne bakınca, yaşıyor, der. Damarlarının atmadığını görünce de, ölmüş, der. Ona bakan hayret etmekten kendini alamaz. Çünkü yaşarken de, ölürken de, Allah onun için hayatla ölümü birleştirmiştir. Bu durumu babamda (r.a) gördüm. Neredeyse onu defnetmeyecektik. Çünkü yüzünde hayatta olan kişilerin emareleri

vardı ve bu bizi kuşkuya düşürüyordu. Ama damarlarının durması, nefeslerinin kesilmesi öldüğünü gösteriyordu. Babam, ölümünden on beş gün önce, öleceğini ve ölümünün Çarşamba günü gerçekleşeceğini haber verdi. öyle de oldu. Öleceği gün, hastalığının en ağır halindeydi. Buna rağmen bir dayanak almadan doğruldu ve bana şöyle dedi:

- Oğlum! Bu gün göç ve buluşma var. Ona dedim ki:

- Allah, bu yolculuğunda sana selamet yazsın ve buluşmanı bereketli kılsın.

Bu sözlerimden dolayı sevindi. Sonra bana şöyle dedi:

- Ey oğul! Bana karşı takındığın bu tavrından dolayı Allah seni hayırla ödüllendirsin. Senden duyup da bilmediğim, belki de zaman zaman bazısını inkar ettiğim ne söylemişsen, şu anda şahitlik ediyorum.

Sonra, alnında beyaz bir parlaklık belirdi. Bu, teninin renginden farklıydı. Lekesizdi ve parlak bir nurdan ibaretti. Babam bunu fark etti. Sonra bu parlaklık bütün yüzüne yayıldı ve bedeninin tümünü kapladı. Öptüm ve vedalaştık. Yanından çıkarken ona dedim ki:

- Büyük mescide gidiyorum, senin ölüm haberin gelinceye kadar orada bekleyeceğim.

Bana şu karşılığı verdi:

- Git ve kimsenin yanıma girmesine izin verme.

Ailesini ve kızlarını topladı. Öğle vakti girince, ölüm haberi bana geldi. Yanına geldim. Onu öyle bir halde buldum ki,bakan biri, onun hayatla ölüm arasında bir yerde durduğunu sanırdı. O halde onu defnettik. Heybetli ve etkili bir görünümü vardı. Dilediği kimseleri rahmetine has kılan Allah eksikliklerden münezzehtir."

Böylece şeyhin babası, Tunus'a seyahat ettiği sene içinde 590 tarihinde İşbiliye'de vefat etti. Şeyh o zaman 30 yaşındaydı.

Şeyhin Annesi ve Bazı Saliha Hanımlar

Ben ensar topluluğundan bir adamım
Onları övdüğün zaman benim soyumu övmüş olursun.
(I:267)

Şeyhin bu beyiti, ondan önce söylediği şu sözü açıklamaktadır: *"Annem Ensara mensuptu."*

Bundan anlaşılıyor ki, şeyhin annesi-ismi Nur'dur-Ensar'a mensup bir arap aileden geliyordu. Kız alıp vermek suretiyle Cezayir'in batısında yer alan Tilmisan bölgesinde meskun Berberi kabilelerden Sanhace kabilesiyle kaynaşmış ve bazı fertleri Endülüs'e göç etmiştir.

Şeyh, annesine büyük saygı gösterir, ona karşı son derece şefkatli davranırdı. Onun izni olmadan yolculuğa çıkmaz, onun rızasını almadan bildiği hiçbir şeyi yapmazdı. Örneğin otuz yaşında iken velilerden birini ziyaret etmek için annesinden izin istediğini görüyoruz (R:111). Şeyh, ölünceye kadar babasını eğittiği, ona açıldığı gibi, annesini de ruhi olarak eğitmiştir. İrfan sahibi salih kadınları ziyaret etmek üzere onu beraberinde götürürdü. Bu salih ve arif kadınlardan biri Nune Fatıma bint ibni el-Müsenna'dır. Şeyh bu kadını şöyle vasfeder:

- "Babası Kurtuba'lıydı. Genç bir kız iken tarikata girdi. Cüzam hastalığına yakalanmış muttaki bir adamla evlendi. Bu adam ölünceye kadar 24 sene boyunca ona hizmet etti. Allah'tan başka her şeyle ilgisini keserek kendini ibadete verdi. Allah mülkünü ona sundu, ama o bu mülkten hiçbir şeye bağlanmadı. Allah için seven, Allah'ı bilen, Allah aşkıyla dolu biriydi. Onu gören biri "ahmak!"derdi. o ise "*Ahmak, Rabbini bilmeyene denir*" cevabını verirdi. Daima Allah'ı zikreder, onunla tarifsiz bir coşku yaşardı. Cinlerin mümin olanları onun meclisine katılırlardı. Çok az yerdi. İşbiliye'de onun sohbetinde bulundum, ondan yararlandım. Bir çok ker-

ametini gördüm. Bu kerametlerden biri şudur: herhangi bir şey istediği zaman, Allah'a Fatiha suresini okuyarak dua ederdi, anında duası kabul olurdu. Alemler için bir rahmetti. Onu tanıdığım zaman 95 yaşındaydı. Ama nazikliğinden, letafetinden dolayı onu on dört yaşında sanırdın. Yıllarca ona hizmet ettim. Boyu yüksekliğinde kamıştan bir ev yaptım ona. Manevi derecelere yükselinceye kadar durmadan Allah'a kulluk ederdi. Bana şöyle derdi: "Ben senin ilahi annenim. Nur ise senin topraktan annendir." Annem onu ziyarete geldiğinde, ona şöyle derdi: "Ey Nur! Bu benim oğlumdur. Senin de babandır. Ona iyi davran, sakın serkeşlik etme." Meclisine katılanlara hitaben şunları söylerdi: "Hepiniz benim yanıma varlığınızın bir kısmıyla gelirsiniz, bir kısmını ise evinizde, ailenizde, başka gayeleriniz için bırakırsınız. Ama oğlum, gözümün aydınlığı Muhammed b. Arabi hariç. O, benim yanıma gelince, bütün varlığıyla gelir, kalkınca bütün varlığıyla kalkar, oturunca bütün varlığıyla oturur. Arkasında nefsi namına bir şey bırakmaz. Tarikte böyle olmak gerekir." (DR:126, II:135,347,621,III:523)

Şeyhin annesine hitaben söylediği "O, senin babandır" sözü, şeyhin annesini manevi olarak eğitmesine yönelik bir işarettir.

Şeyhin yirmili yaşlarda iken tanıştığı arif kadınlardan biri de Yasmine Şems Ümmül fukara'dır. Şeyh onun hakkında özetle şunları söylüyor (DR:126, III:35):

-"Onu tanıdığımda 80 yaşındaydı. Merşanetu'z Zeytun'da defalarca yanına gittim. Burası İşbiliye'ye uzak olmayan bir yerdi. Abdullah el-Mururi ile birlikte onu ziyarete giderdik. Salih bir kadındı. Çok içli ve yufka yürekliydi. Ağırlık hali rıza ile karışık korkuydu. Nefsine yüklenmek hususunda sergilediği kararlılığı erkeklerde bile görmedim. Muamele ve keşiflerde büyük özellikler sergilerdi. Defalarca onu keşif hususunda denedim, sonunda onun bu makamda

temkin düzeyinde olduğunu gördüm. Hallerini özenle gizlerdi. Onun bir çok bereketini gördüm."

Şeyhin tanıştığı salih kadınlardan biri de, önce İşbiliye'de sonra Mekke'de karşılaştığı ve Mekke'den birlikte Kudüs'e yolculuk ettiği Zeynep el-Kaleiye'dir. Şeyh, onun hakkında özetle şunları söylüyor (S:174):

- "Aslen Benu Hammad Kalesindendir. Kur'an ehliydi. Zamanının en zahidiydi. Göz kamaştırıcı güzelliğine ve büyük servetine rağmen dünyadan el etek çekerek Mekke'ye yerleşti. Büyük şeyhlerin sohbetinde bulundu. Bunlar arasında, İbni Kasum, eş-Şeberbuli, Meymun el-Kırmızı, luhaddis, zahid Ebu'l Hüseyin es-Saiğ, Ebu's Sabr Eyyub el-Fihri gibi isimler yer alır. Namaz vakitlerine onun kadar özen gösteren birini görmedim. İnsanların en zekilerindendi. Allah'ı zikrettiği zaman, yerinden yukarı yükselirdi ve zikir sona ermeden yere inmezdi."

Mekke'de yaşıyan ve şeyhin karşılaştığı salih kadınlardan biri de Emetu Emirülmüminin'dir. Şeyh onu özetle şöyle vasfeder (S:174):

-"Ahlak, erdem, yoksullara hizmet ve tarikatta doğruluk bakımında zamanının biricik kadınıydı. Nefsine karşı amansız bir cihad verir, rabbini çokça tazim ederdi. Kesintisiz oruç tutardı. Halleri çok güçlüydü. Tayy-i mekan makamına nail olmuştu. Uzak mesafeleri en kısa zamanda kat edebiliyordu."

Bunlardan biri de şeyhin, hakkında şu değerlendirmeyi yaptığı kadındır (II:524):

- "Mekke'de salih bir kadın gördüm. Fatıma bint et-Tac. Hiçbir kabahati olmadığı halde, babası onu incitici şekilde dövmüştü. Ama o hiçbir şey hissetmemişti. Sırtı ile kamçı izleri arasında giren şeyleri ise hissederdi. (…) Başlangıçta bizim de başımızda böyle şeyler geçti ve bu uzun bir hikayedir."

Şeyhin annesi Nur vefat ettiğinde, ana oğul birbirleri için göz aydınlığı mesabesindeydi. Annesi, şeyhin babasından, yani eşinden birkaç ay sonra vefat etti. Vefat ettiğinde şeyh 30 yaşındaydı. Şeyh, anne ve babasına yönelik iyi tutumunu onların ölümünden sonra da sürdürdü. Bazı ibadetlerinin sevabını onlara ve atalarına ithaf ederdi. Böylece bir çok insanın kulak ardı ettiği sıla-ı rahmi unutmazdı. Nitekim Futuhat'ın 454. babında şunları söylemiştir:

- "Nesebin ispatı için iki yol vardır: En yücesi nisbi olanıdır. Yani, Allah nesebi olan takvadır. Biri de rahim yoludur. Rahim ise, Rahman'dan bir daldır. *"Çocuk babasının sırrıdır."* sözünün anlamı budur. Kıyamet günü nesebini bilerek, akrabalarını göstererek, rahmi aracılığıyla Rahman'a ulaşmış olarak gelen bir adamla, bütün bunları bilmeden, yabancılığa ve münasebetlerin uzaklığına inanarak gelen bir adam arasında ne büyük bir fark vardır. Eğer bu kimse, hayrı bilseydi, babası onun yanında Adem menzilinde, kendisi de Adem'in oğlu konumunda olurdu. Yani babasını Adem gibi görürdü. Ama böyle kimselere bu akrabalık mutluluk vermez. Ama yanlış bir tutumdur bu. Bana göre bu, bir zevktir ve ben bunu Mekke'de babamız Adem adına yaptığım bir Umre'de tattım. Bu husus bana bir müjde olarak zahir oldu ki, bazı insanlar da hem bizim hem de o gece benimle beraber Adem adına Umre etmelerini emrettiğim cemaat ile ilgili olarak müşahede ettiler. Burada ilahi yakınlık, göklerin kapılarının açılması, bu cemaatin yükselişi, mele-i a'lada ağırlanıp konuk edilmeleri gibi haller yaşandı. Ki gördükleri karşısında dilleri tutuldu, akılları başlarından gitti. Çünkü Adem ile aramızdaki akrabalık, ehlullah olan bir çok insan tarafından unutulmuştur. Sıradan insanlar da hayda hayda unutmuşlardır. Allah'a hamdolsun, Adem'e karşı akrabalık görevimi yerine getirdim. Sebebimle bağımı kurdum ve bu geleneği ben başlattım. Kuşkusuz bu,

ilahi bir tevfiktir. Daha önce kimsenin böyle bir yol izlediğini görmemiştim ki onun yolunu izleyeyim. Nimetlerinden dolayı hamdettim. Ancak ilahi neseb sayesinde bu gerçeği keşfedebildim…

Bir çok insan, bu amelde şeyhi izlemiştir. Fakih, muhaddis, edip sufi Ebu Sali Abdullah b. Muhammed b. Ebubekir el-Ayyaşi el-Mağribi (ö.1090)seyahatnamesinde (mau'l mevaid), şeyh-i ekberin halifesi Molla İbrahim b. Hasan Gorani'nin (kendisinin şeyhi), Safiyuddin Ahmed b. Muhammed el-Kaşaşi'nin (ö.1071) Mekke ve Medine'de yaptıkları bir sohbette kendisine Adem adına umre yapmayı emrettiğini ve şöyle dediğini anlatır:

- Şeyh Muhyiddin ashabına bunu tavsiye etmiştir. Çünkü aralarında yüce Allah'ın Adem'e *"Ateşe gidecek olanları ayır"* şeklinde söyleyeceği sözü konuşurlarken aklına bu fikir gelmiş ve sohbetinde bulunanlara şöyle demiştir:

- Gelin, babamıza bir hediye gönderelim. Belki bu sayede onun yanında bir tutanağımız olur. Ki bizi ateşe girecekler arasında çıkarmasın… Böylece hepsi Adem adına Umre yaptı.

Şeyh Ebu Abdullah el-Konsusi el-Mağribi'nin (ö.1294) de aynı yolu izlediğini görüyoruz.

Şeyh Ahmed et-Tecani'nin (ö.1230) halifesi olan adı geçen şeyh, bazı izleyicilerine gönderdiği bir mektupta Şeyh Muhyiddin'in yukarıdaki sözünü hatırlatmış ve bazı ibadetlerinin sevabını ebeveynlerimiz Adem ve Havva'ye ithaf etmelerini tavsiye etmiştir.

Şeyh'in Amcası ve Dayıları:

Allah,
Tay ve Hulan'dan inşa etti bedenimi.
Yaratılışta beni düzgün yaptı

Kusursuz bir şekil verdi.

(III:456)

Dayılarımız, Hulan..
Amcalar, Tay..
Yücedirler, yüksekler arasında da
Alçaklar arasında da

(D:252)

Hulan, kökü Himyerlilere dayanan bir Arap kabilesidir. Yemen'de San'a ile Me'rib arasında iskan ederlerdi.

Şeyh'in Amcaları:

Şeyh, amcası hakkında özetle şunları söylüyor (D-R:96-98, I:85):

- "Babamın öz kardeşidir. Adı Ebu Muhammed Abdullah'tır. Allah ehli ve has velilerindendi. Ölümünden üç sene önce seksen yaşında iken Allah ehli bir çocuk aracılığıyla tarikata girdi. Çocuk ona öğüt verdi. o da gafletten uyanıp Allah'a yöneldi. Bu hal onda devamlılık gösterdi. Sürekli cehd, halet ve sahillerde dolaşma halindeydi. Her gün Kur'an'ı hatmederdi. Sevabının yarısını bu çocuğa ithaf ederdi. Velayette yüksek bir makama yükseldi. Rahman'ın nefeslerine aşık kalplere sahip kimselerdendi. Evinde otururken kokusunu alarak fecrin doğduğunu bilirdi. Bize acaip şeyler haber verirdi. Bunlardan biri de oğlunun ölümünden sonra, kırk dört gün önceden kendisinin öleceği günü bildirdi. Söylediği gibi o gün öldü. O sırada yatsı namazından sonra kıbleye dönmüş, Allah'ı zikrediyordu. Biz, tarikata dönmeden önce bu hali onda müşahede ettik." Yani, şeyh o sırada henüz çocuktu.

Şeyh'in Dayıları:

Şeyh büyük dayısı hakkında özetle şunları söylüyor

(II:17-18):

- Dayımız Ebu Müslim el-Hulani büyük abidlerden biriydi. Gecelerini namazla geçirirdi. Yorulduğu zaman yanında bulunan ağaç dallarıyla ayaklarına vurur ve şöyle derdi: “Siz, bineğimden daha çok bunu hak ediyorsunuz. Yoksa Hz. Muhammed'in (s.a.v) ashabı, bu başarıda bizi geride bırakıp yalnız kalacaklarını mı sanıyorlar? Allah'a yemin ederim ki, bu hususta onlarla yarışacağım, böylece kendilerinden sonra da adamların geldiğini bilsinler.” Abid diye, zahiri ve batını itibariyle salih olan kimselere denir. Bunlar, farzları eda ederler. Hainlikten, kıskançlıktan ve yerilmiş hırstan korunmuşlardır. *“Korkuyla ve umutla rablerine yalvarmak üzere, vücutları yataklardan uzak kalır."* (Secde, 16) Hakka karşı ululayıcı bir tavır içinde olurlar ve Rahman'ın sıfatlarıyla ahlaklanırlar. *"Kendini bilmez kimseler onlara laf attığında "selam" derler."* (Furkan, 63) onlardan çok sayıda kişiyle karşılaştık, bunları da kitaplarımızda anlattık. Onlarda öyle haller gördük ki anlatmaya kalksak kitaplara sığmazlar."

Şeyh, diğer dayısı hakkında da özetle şunları söylüyor (II:18): "Velilerden bazısı da, hakkı, halka ve kendi nefislerine tercih eden, Allah'ın rızasının bulunduğu her şeyi yapan, dünyayı da imkanları olduğu halde terk eden zahitlerdir. Onlardan biri de dayım Yahya b. Yeğan'dı. Telmesan şehrinin hükümdarıydı. Onun zamanında dünyadan el etek çekmiş, abid ve fakih biri vardı. Ebu Abdullah et-Tunusi. Bu zat Telmesan'da yürüken, görkemi, haşmeti, göz alıcı giysileriyle dayımızla karşılaşır. Selam verir ve sorar: "Şu giydiğim elbiselerle namaz kılmak caiz midir?" Şeyh güler. Dayımız: Niçin gülüyorsun? Diye sorar. Şeyh şu karşılığı verir: Aklının gevşekliğine, kendini ve halini bilmezliğine gülüyorum. Seni ancak köpeğe benzetebilirim. Köpek de ağzının her tarafından az önce yediği leşin kanı ve pisliği

damlarken, bevl ettiği sırada sidik üzerine sıçramasın diye ayağını kaldırır! Sen, içi haram dolu bir kapsın. Boynunda zulmettiğin kulların vebali dururken üzerine giydiğin elbiseyi soruyorsun!" Hükümdar, ağlamaya başlar. Atından iner, derhal saltanatından feragat eder ve şeyhin hizmetine girer. Şeyh, üç gün yanında tutar, sonra bir ip getirir ve şöyle der: Ey sultan! Misafirlik günlerini tamamladın. Şimdi kalk ve odun getir." Dayım, odunları başının üstünde taşıyarak pazara girerdi. İnsanlar ona bakarak ağlardı. O da odunları satar, yiyeceğini satın aldıktan sonra gerisini sadaka olarak dağıtırdı. İnsanlar şeyhe gelip kendilerine dua etmesini istedikleri zaman, onlara şöyle derdi: Sizin için dua etmesini Yahya b. Yeğan'dan isteyin. Çünkü o sultan iken zühdü tercih etti. Eğer ben onunki gibi bir mülk ile imtihan edilseydim, belki de zühdü tercih edemezdim. Vefat edip şeyhin türbesinin dışına defnedilinceye kadar bu şehirden hiç ayrılmadı. İkisinin kabri ziyaretgâhtır."

Et-Tadili (ö:617), "Et-Teşevvuf İla Ricali't Tasavvuf" adlı kitabında, Şeyhin adı geçen dayısından bahseder ve adının Ebu Zekeriyya b. Yoğan olduğunu söyler. Devamla şöyle der:

-Sanhace emirlerindendi. Şeyhi, Ebu Muhammed Abdusselam et-Tunusi'dir. (Onun hakkında şu bilgiyi aktarır): Şeyhi öldüğünde, yanında iki deve olduğu halde çöle taşındı. Bir süre sonra geri geldi ve şöyle dedi: "Şeyhimi rüyamda gördüm. Bana şöyle diyordu: La ilahe illallah. Ey Yahya! Bizi terk mi ettin? Niçin ziyaretimize gelmiyorsun?" Anladım ki yüce Allah, ruhumu burada kabzetmek istiyor." İki ay kaldı, 537 senesinde vefat etti. Şeyhinin Telmesan'ın kenar semti el-Ubbad'da bulunan ravzasına defnedildi. Daha sonra Ebu Medyen (ö:589) de onların yanına defnedildi. Anlatıldığına göre, Telmesan'da kuraklık baş gösterir. Yağmur duasında ona tevessül ederler

ve yağmur yağmaya başlar.

Şeyhin iki kız kardeşi :

Haberiniz olsun! Kabirler semti ve sakinleri.
Bir semt ki güneşi ümmü'l ala'dır.
Ağladım, nasıl ağlamayım ki ona
O Nebîerin en hayırlısının kızının adaşıdır.

Bu, şeyhin, kız kardeşi Fatıma Ümmü'l Ala'ya ağıt olarak yazdığı kasidenin girişidir. (Kitabu'l kutub,s. 35 mecmu'ur resail'den)

Kaynaklarda, şeyhin iki kız kardeşinden başka kardeşinin olduğundan bahsedilmiyor. Büyüğü **Ümmü's Sa'd,** küçüğü ise **Ümmü'l Ala**'dır. Babaları öldüğünde henüz evlenmemişlerdi. Şeyh "ed-Durretu'l fahira" adlı eserinde, tarikata girişinin başlarında sohbetinde bulunduğu şeyhlerden bahsederken iki kız kardeşinden de söz eder. Orada şeyhinden özetle şöyle söz etmektedir (I:206, II:15, III:488, DR:82-83):

- "O, Salih el-Adevi el-Berberi'dir. Arif billâh'tı. Bütün vakitlerinde Kur'an okurdu. Nadiren konuşurdu. Yarın için hiçbir şey saklamazdı. Cennete sorgusuz sualsiz girecek olan yetmiş bin kişinin makamında amel ederdi. Hali, Üveys el-Karani'nin haline benzerdi. Kırk yıl seyahat ederek ibadet etti. Kırk yıl boyunca İşbiliye'deki er-Ratand mescidinden ayrılmadı ve kendini tamamen dünyadan soyutladı. Kendini her şeyden koparıp Allah'a yönelen zatların en büyüklerindendi. Onun gibisini görmedim. Her zamanda beş kişi olarak mevcut olan zatlardandı. Bunlar ise iştiyak ehlidirler. Müşahede aynında iştiyaklar onları huzursuz eder. Allah tarikinin meliklerindendirler. Onlardan her biri farz namazlardan birinin hakikatine has kılınmıştır. Allah, âlemin varlığını onlarla muhafaza eder. Onlara işaret eden ayet şudur: *"Namazlara ve orta namaza devam edin."* (Bakara, 238)

Gece gündüz durmadan namaz kılardı. Tedbir ve tafsil ilmi ellerinde bulunan müdebbir kutuplar olarak isimlendirilen Melamilerin büyüklerindendi. Bunlara işaret eden ayet de şudur: "*Her işi düzenleyip ayetleri açıklamaktadır."* (Ra'd, 2) Her şeyde onlara yönelik bir ayet vardır. Kadir gecesi hakikati, keşfi, sırrı ve anlamı onlarındır. Zamandan onların payına düşen, bu gecedir. Nasıl bir şerefe nail olduklarına bak!? Salih, haccın zamanını sorup dururdu. Mekke'de hacılar arasında görülürdü. Tayy-ı mekân ederdi. 13 sene boyunca bizimle ilişkisi ve beraberliği oldu. Ondan çok yararlandım. Gelecekte meydana gelecek bazı şeyleri bana anlattı. Anlattıklarının hepsini de gördüm. Bir gün kız kardeşimi bana sordu. Büyüğünün Emir Ebu'l Ala b. Ğazun'la nişanlı olduğunu söyledim. Bana dedi ki: "Bu evlilik gerçekleşmeyecek. Çünkü bu emir ve senin baban ölecekler. Kız kardeşlerinin ve annenin velayeti sana geçecek. O sırada akrabaların senin tarikat için dünyadan uzaklaşma amelini terk etmeni isteyecekler. Sakın baldan sonra sirke yemeye kalkma."

Dediklerinin tümü gerçekleşti. Emir, sene tamamlanmadan ve kız kardeşimle evlenmeden öldü. Annem de bundan altı sene sonra-babamın ölümünün ardından-vefat etti. Emirülmüminin divanına girmemi önerdi ve kız kardeşimle evlenmek istediğini söyledi. Ben bu isteği reddedip kız kardeşlerim, ailem ve amcamın oğlu ile birlikte Fas'a yolculuk ettim. Kız kardeşimle amcamın oğlunu orada evlendirdim."

Bütün bunlar 593 yılının başlarında meydana geldi. Şeyh o sırada 33 yaşındaydı. Adı geçen emirülmüminin ise meşhur muvahhit halifesi Ebu Yusuf Yakub el-Mansur'dur (ö:594). Böylece şeyh, kız kardeşlerini saltanat ortamından çıkarıp Fas'ta Salihler ortamına taşıdı. Kızkardeşlerin ikisi de takva, ilim ve edep olarak yüksek bir düzeydeydiler.

Onlarla kardeşleri Muhyiddin arasında büyük bir sevgi ve şefkat vardı. Bunu, Ümmü'l Ala'nın vefatı üzerine Şeyhin Ümmü Sa'd'a gönderdiği uzun ve etkili taziye mektubundan anlıyoruz. Şeyh mektubunda şöyle diyor:

- "Valide makamındaki saygıdeğer kız kardeş Ümmü's Sa'd'a… Allah, onu isminin makamına ulaştırsın. Sabrını güçlendirsin, kalbini sağlamlaştırsın, ecrini büyütsün ve ona dua etsin. Kaçınılmaz olan ve hiçbir mahlûkun kurtulamayacağı hadise ona da ulaştı. Şehit kız, tertemiz, mutlu, beyaz inci, Fatimetu'z Zehra'nın adaşı kız kardeş vefat etti. Onun için keramet ve Rıdvan yurdunda bağışlanma, ruh ve reyhan umulur…"

Bir çok salih insanın yaptığı gibi, Şeyh de, vefat edenin üzerine, cehennemden azat edilmesi niyetiyle yetmiş bin kere "La ilahe illallah" okumayı adet edinmişti. Örneğin Futuhat'ın son vasiyetler babında (IV:474) şu öğüdü veriyor:

- "**Sana yapacağım tavsiye, boynunu cehennemden kurtarmak suretiyle kendini Allah'tan satın almandır. Bunun için yetmiş bin kere "La ilâhe illallah" demen gerekir. Bunu yaparsan, Allah, seni veya üzerine okuduğun insanı cehennemden azat eder. Bu hususta nebevi hadis vardır.**"

Ebu'l Abbas Ahmed b. Ali b. Meymun b. Ab et-Tevzeri (Mısır'da el-Kastelani olarak tanınır) bana anlattı ki:

- Şeyh Ebu'r Rebi el-Kefif el-Malaki yemek sofrasına oturmuştu. Bu zikirden ve bunun birine bahşedilmesinden söz etti. Sofrada onlarla birlikte yaşı küçük bir genç de oturuyordu. Bu genç, keşif ehlinden salih biriydi. Elini yemeğe uzatınca birden ağlamaya başladı. Orada bulunanlar: Ne oldu sana? Niçin ağlıyorsun? Dediler. Dedi ki: Cehennemi görüyorum ve annem de orada… Yemekten uzaklaştı ve ağlamaya devam etti. Şeyh Ebu'r Rebi dedi ki: Kendi kendime şöyle dedi: Allah'ım! Biliyorsun ki yetmiş bin kere

Lailahe illallah zikrini tekrar ettim. Bu zikrin sevabını şu çocuğun annesinin ateşten azat edilmesinin karşılığı olarak bağışlıyorum… Bütün bunları kendi kendime söylüyordum." Birden çocuk şöyle dedi: Allah'a hamdolsun. Annemin cehennemden çıktığını görüyorum. Ama çıkışının sebebinin ne olduğunu bilmiyorum." Çocuk sevinmeye başladı ve toplulukla birlikte yemek yedi. Ebu' Rebi dedi ki: Bu çocuğun keşfi sayesinde, bu nebevi haberin sahih olduğunu ve çocuğun verdiği haberin de doğru olduğunu anladım. Bu hadise göre amel ettim ve vefat eden eşimle ilgili bereketini gördüm."

Şeyh Abdulgaffar el-Kavsi (ö:708) "El-vahid fi suluki ehli't tevhid" adlı eserinde şöyle diyor:

- Şeyh, bu zikri, kendisine saldıran ve eziyet eden kimseler için bile gerçekleştirir, bu zikrin Allah katında onlar için şefaatçi olmasını, cehennem ateşinden azat edilmelerine vesile olmasını temenni ederdi. Bazen de bu yetmiş bin "La ilahe illallah" zikrini arkadaşları arasında paylaştırırdı. Talebelerinden Sadreddin el-Konevi (A:318-319) şeyhin bu geleneğini sürdürdü. Bu gelenek tasavvuf ehlinin büyük ekserisi tarafından günümüze kadar sürdürülmüştür.

Şeyh'in Kadınlar Hakkındaki Görüşleri
Şeyhin Eşleri ve Çocukları

Kadınlar, erkeklerin öz kardeşleridir

Hem ruhlar âleminde, hem bedende

(III:87)

Bir sırrımız var ki, "kun=ol" onun için
Mahlûkatın sürekli varlığı demektir (nikâh sırrını kast ediyor)
Eğer sonucu olmasaydı, olamazdı
Sırrın insanlıkta bir anlamı

(III:114)

Şeyh, bir çok yerde kadının ve evliliğin varlık içindeki yerini ve rolünü ayrıntılı olarak açıklamıştır. Bu meseleyi öylesine belirgin bir keyfiyetle ele alır ki, başka bir yazarda buna benzer bir yaklaşım bulmak mümkün değildir. (bkz. I:bab,22 s,180 II: bab,78, bab, 108, bab,178, bab,198 fasıl,35, bab,270 III: bab,324-7, bab,356, s,526-bab,382-bab,398/IV:84-445) (Fusus, bab, 1/ bab,72)

Şeyhin yanında kadının yeri, hakikatler hakikatine veya varlığın anahtarı olan "Ümmü'l Kitab"a denktir. Çünkü kadının rahmi, suretlerin en mükemmeli ve en kapsamlısı olan insan suretini barındırır. Kadın, külli nefse veya en yüce kalemden etkilenen Levh-i mahfuza denktir. Havva'nın Âdem'den (a.s) etkilenmesi, fışkıran mürekkep suyunu Ümmü'l Kitabın kabul etmesine benzer. Kadın, varlık suretlerini izhar etmek için ilahi emirden etkilenen külli tabiata denktir. Bu yüzden Hakkı, kadında müşahede etmek, müşahedelerin en mükemmelidir. Asıl olmaları itibariyle erkeklerin kadınların üstünde bir dereceleri olmakla beraber, kadının gücü daha büyüktür. Şeyh özetle şunları söylüyor:

- "Kulun, kadın sevgisiyle Hakka dönmesi hadisesinin suretinin izahı, kulun şu gerçeği görmesidir: Her bütün varlıkta bazıları bazılarını sever, ona özlem duyar. Ama aslında kendisinden başkasını sevmez. Çünkü kadın, asıl itibariyle erkeğin kısa kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Böylece onu kendisinden, Allah'ın İnsan-ı kâmili yarattığı suret olan

Hakkın sureti menziline indirir ve onu Hakkın tecelligahı haline getirir. Bir şey, bakana tecelli ettiği zaman, bakan kimse, bu surette kendisinden başka bir şey görmez. Aynı şekilde kişi, kadında kendisini görünce, ona yönelik sevgisi gittikçe artar. Çünkü kadın, Hakkın sureti olan kendi suretinden ibarettir. O haktan başka bir görmemiştir. Ancak sevginin şehveti ve vuslatın lezzetiyle onda fena bulur, hakkın doğruluk sevgisiyle fena bulması gibi. Kadını, zati ile karşılar, benzerlerin karşılaşması olarak. Bu yüzden bütün olarak kadında fena bulur. Nitekim kadınla cinsel ilişkiye girdikten sonra gusletmesi emredilmiştir. Bunun nedeni de, ona yeniden nazar ederek kimde fena bulduğunu gözlemlemesi içindir. Erkek, kadında Hakkı müşahede ederse, bu, edilgende (münfail) gerçekleşen müşahededir. Ama Hakkı kendi nefsinde müşahede ederse, bu da, etkende (fail) gerçekleşen müşahededir. Eğer, kaynaklandığı sureti (yani kadını) düşünmeksizin hakkı kendi nefsinde müşahede ederse, bu sefer müşahedesi, vasıtasız olarak haktan etkilenende gerçekleşir. Bu yüzden erkeğin hakkı kadında müşahede etmesi daha tamam ve daha mükemmeldir. Çünkü hakkı, fail-münfail (edilgen etken) olduğu yerde müşahede etmiş olur. Bu yüzden Resulullah (s.a.v) kadınları severdi. Çünkü hakkı kadınlarda müşahede etmek kâmil bir müşahededir. Öte yandan hakkın maddelerden soyutlanmış olarak müşahede edilmesi ebediyen mümkün değildir. Hak alemlerden müstağnidir. Durum bu müstağnilik açısından mümkün olmadığına göre, hakkın kadınlarda müşahede edilmesi, müşahedelerin en büyüğü ve en mükemmelidir. Vuslatların en büyüğü de cinsel ilişkidir. Cinsel ilişki, ilahi teveccühün, yaratıp kendini onda görmek üzere kendi suretinde yarattığı kimselere yönelmesine benzer. Kadınların sevilmesine ilişkin bir diğer yol da şudur:

- Kadınlar, etkilenme ve tekvin mahalleridir. Her varlık

türünden misallerin aynları onlarda zuhur eder. Hiç şüphesiz Allah, alemin aynlarını, alemin yokluğu halinde sevemezdi, ancak bu aynların etkilenme mahalli olmaları başka. Allah, irade eden olarak onlara yönelince, onlara " Kün / Ol " dedi, onlar da oluverdiler. Böylece onlar aracılığıyla O'nun mülkü varlıkta zuhur etti. Bu aynlar, Allah'ın uluhiyet hakkını eda ettiler ve O, ilah oldu. Bu yüzden Allah'a kulluk bütün isimler aracılığıyla olur. Hz. Resulullah'a (s.a.v) kadınların sevdirilmesi ancak mertebe ile ve onların etkilenme mahalli olmaları ile irtibatlıdır. Dolayısıyla Hz. Resulullah (s.a.v) için kadınlar, hakkın tabiatı konumundadırlar. Âlemin suretleri, iradi yöneliş ve ilahi emir aracılığıyla onlarda açılır. Buraya kadar anlattıklarımızdan dolayı, Resulullah (s.a.v) kadını sevince, sevgisini Allah'a yöneltmiş oluyordu ve Allah da onlara dönmesi nedeniyle onu sevdi… Bu yüzden cinsel ilişki, nafile hayırların en faziletlisidir. Kutup, cinsel ilişki tecellisi aracılığıyla onu talep etmeyi teşvik eden şeyi bilir. Çünkü ne onun ne de başka ariflerin cinsel ilişkiden daha fazla kulluğu tahakkuk ettirmeleri mümkün olmaz. Çünkü cinsel ilişki, her iki topluluktan (insanlar ve cinler) da gizlenen en büyük tecellidir ve ancak Allah'ın bu işe has kıldığı kimseler bu tecelliyi bilirler. Kadınlar ve erkekler kutupluk mertebesi de dâhil olmak üzere bütün mertebelerde ortaktırlar. Resulullah'ın (s.a.v) "Yönetici olarak başlarına kadını geçiren bir kavim iflah olmaz" hadisi seni perdelemesin. Çünkü biz, burada Allah'ın tevliye etmesinden (yetkilendirmesinden) söz ediyoruz, insanların tevliye etmesinden değil. Hadis, insanların birini başlarına geçirmeleri (tevliye ettirmeleri) ile ilgilidir. Eğer "Kadınlar, erkeklerin öz kardeşleridir." hadisinden başka bir şey söylenmemiş olsaydı, bu bile yeterdi. Yani erkeklerin ulaşabilecekleri bütün makamlar, mertebeler ve sıfatlar, Allah'ın dilediği kadınlar için de gerçekleşebilir."

Şeyhin, kadının Kutupluk makamına (bununla cüzi kutupluğu kast ediyor) erişebileceğine ilişkin sözleri, velayet dairelerinden veya makamlarından birine yöneliktir. Bununla en büyük hilafet kutupluğunu kast etmiyor. Çünkü bu makamda her zamanda sadece Gavs adı verilen bir tek kişi bulunabilir. Bütün Hak ehlince sabit ve üzerinde ittifak edilen husus şudur: Nebi, Resul veya zamanının bütün ehline yönelik en büyük Kutup olan bir tek kadın yoktur. Bazıları Fatimetu'z Zehra'yı (r.a) bundan istisna etmişler ve onun kutupluğu babasından miras aldığını, babasından sonra yaşadığı birkaç ay boyunca bu makamda kaldığını söylemişlerdir. Ancak Fatimetu'z Zehra'nın makamı hakikatte kutupluktan daha ulu, daha geniş ve daha şereflidir. Onun suresi ise, bütün Resuller içinde sadece babasına has kılınan suredir, yani Ümmü'l Kitaptır. İmamlardan birinden şöyle rivayet edilmiştir: Dünyada hiç kimse Resulün yakını olan ehlibeytiyle mukayese edilemez. Hak ehli ittifak etmişlerdir ki, Sahabe, zamanının en üstünü olan Kutuptan daha üstündür. Sahabe Kutuptan daha üstün olduğuna göre, Resulullah'ın (s.a.v) bir parçası ve yine Resulullah (s.a.v) tarafından âlemin kadınlarının efendisi olarak vasfedilen Fatimetu'z Zehra, Kutuptan elbette daha üstündür.

Şeyhin kadınlarla kişisel ilişkisine gelince, onu da şeyhin kendisinden dinleyelim (IV:84-85):

- "Bu tarikata girdiğim ilk dönemlerde, kadınlardan ve cinsel ilişkiden en çok ikrah eden biriydim. Yaklaşık on sekiz sene bu anlayışımı sürdürdüm. Ta ki bu makamı müşahede edinceye kadar-şeyh, Muhammedi nikâh sırrını kast ediyor-. O zaman, gazaba uğrama korkusu bende ileri düzeye ulaştı. Allah'ın kadınları Nebisine (s.a.v) sevdirdiğine, onun da Allah'ın sevdirmesiyle kadınları sevdiğine ilişkin rivayete vakıf oldum. Bu hususta Allah'a sadık bir teveccühle yöneldim ve Allah'ın Nebisine (s.a.v) sevdirdiği bir şeyden

tiksinmemden dolayı içimde bir korku uyandı. Böylece bu tiksinme, Allah'a hamdolsun ki zail oldu ve Allah kadınları bana sevdirdi. Bu yüzden ben, insanlar içinde kadınlara en fazla şefkat duyan, onların haklarını en fazla gözeten biriyim. Çünkü ben, bu hususta apaçık bir basiret üzereyim. Bu basiret ise, kadınların bana sevdirilmelerinden ileri geliyor, onlara yönelik herkeste bulunan tabii sevgiden değil. Allah'ın, Resulullah'ın (s.a.v) iki hanımı ile ilgili olarak söylediklerini bilmeyen, anlamayan biri, kadınların değerini bilemez. Tahrim suresinde zikredildiği gibi Resulullah'ın (s.a.v) iki hanımı ona karşı yardımlaşmış ve ona baş kaldırmışlardı. Bu surede, Resulullah'a (s.a.v) karşı yardımlaşan, ona baş kaldıran iki eşine mukabil olarak, ona yardım ve destekçi olanların da Allah, Cebrail, salih müminler ve sonra melekler zikrediliyor…"

Fakat acaba Şeyh, ne zaman ve nerede evlendi? İlk evliliğinin İşbiliye'de gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Ama eşinin 598 yılında onunla birlikte doğuya seyahat etmiş olması mümkün değildir.

Kesin olan şudur: Şeyh, ömrünün değişik dönemlerinde birkaç kadınla evlenmiştir. Bunlardan biri hakkında şunları söylüyor (I:278/III:235):

- "Salih kadın Meryem bint Muhammed b. Abdurrahman el-Bacai anlattı: Rüyamda bir şahıs gördüm, yaşadıklarımda hep benimle olurdu. Ama onu uyanıkken hiç görmemiştim. Bu adam rüyada bana: Tarikata girmeyi istiyor musun? dedi. Ben de: Evet, vallahi, istiyorum, ama ne ile gireceğimi bilmiyorum, karşılığını verdim. Bunun üzerine dedi ki: Beş şeyle: Tevekkül, yakin, sabır, azimet ve doğruluk… Bu rüyasını gelip bana anlattı. Ona dedim ki: Tasavvuf ehlinin yolu budur…”

Yine Şeyh onunla ilgili olarak şöyle der:

- Tevhitle tahakkuk etme hususunda geniş bir payı ve

büyük bir nasibi vardı.(II:417)

Şeyh, Salihlerden olan bu kadınla evlendi. Onu, velayet ve marifet derecelerinde yükseltti. Ömrünün büyük bir kısmında, bir çok yolculuğunda şeyhin yanındaydı. Onun yalnızlığını paylaşıyor ve hizmet ediyordu. Muhtemelen Şeyhin vefatında sonra da yaşadı. Çünkü "Nazmu'l ,Futuhu'l Mekki" adlı kitabın sonunda Halep'te 630 tarihinde nüshayı dinleyenler arasında onun adı da geçer (A:112). Futuhat'ta iki kere ondan söz edilir, ama şeyhin âdeti olduğu üzere ölmüş kimselerden söz ederken rahmet dilemesi, buralarda tekrarlanmaz. Bu da, Futuhat kitabının son kez yazıldığı sırada onun yaşadığının delilidir. Ki şeyh, bu eseri, vefatından yaklaşık iki sene önce tamamlamıştır. Şeyh, eşini nitelendirdiği Salihliğin şartlarını şöyle açıklar (IV:123):

- “Salihliğin şartlarından biri, hal, söz ve amelde masumiyetle beraber olmasıdır. Bu da daima müşahede halinde olanlarda, mevkileri, makamları ve adabı bilen ariflerde olur. Bunlar nefislerine hükmederler. Nefislerine karşı, dosdoğru yol üzere olan Rableri gibi davranırlar."

Şeyh, Fatıma bint Yunus b. Yusuf (Haremeyn emiri) ile de evlenmiştir. Fatıma, şeyhin İmaduddin Muhammed el-Kebir isimli oğlunun anasıdır. Şeyh, 629 yılında tamamladığı Futuhat-ı Mekkiye isimli eserinin birinci nüshasını bu oğluna vakfetmiştir. Şeyh, bu nüshanın sonunda bu eşinden de söz etmekle beraber rahmet okumamıştır. Bu da ömrünün sonuna kadar şeyhle beraber yaşadığını, belki de ondan sonra da bir süre hayatta kaldığını gösterir. İmaduddin 667 yılında Şam'da vefat etti ve babasının yanına defnedildi.

"Muhadaratu'l ebrar" adlı eserinde şöyle diyor (II:57-58):

- "Bir eşim vardı, benim için göz aydınlığıydı. Zaman ikimizi birbirimizden ayırdı. Bağdat'ın Hile semtinde evi bulunan bu eşimi hatırladım…"

Şeyhin Bağdatlı olan bu eşi kimdir? Bu sorunun cevabı

henüz bulunamamıştır.

Bazı kaynaklar (A:269-270) şeyhin Anadolu'da Sadreddin Konevi'nin babası ve annesinin ilk eşi Mecduddin İshak er-Rumi'nin ölümünden sonra, annesiyle evlendiğini zikrederler. Şeyh o sırada 55 yaşındaydı. Acaba şeyhin rüyasında, kıyamet günü, gözünün gördüğü herkese şefaat ettiğini gördüğü Hatun Ümmü Cenan mıdır (Kitabu'l Mübeşşerat)? Yoksa Malatya'da 618 yılında doğan ikinci oğlu **Muhammed Sa'du'ddin**'in annesi midir? Ya da Malatya'da doğan bu çocuğun annesi başka biri miydi? Bu oğlu, arif, salih ve büyük bir şairdi. Bir divanı vardı. Şam'da 656 yılında vefat etti ve babasının yanına defnedildi. Bu rüyada şeyh, Ümmü Abdurrahman adlı bir eşinden bahseder.

Bu kadın, Fatıma bint Yunus muydu, yoksa Meryem bint Muhammed miydi, ya da bir başkası mıydı?

"Netaicu'l ezkar" adlı kitapta şeyh, arkadaşları arasında dünürü Muhammed b. Sa'du'ddin b. Merdenuş b. Kamer ed-Dımaşki'den söz eder. Bu adamın şeyhin Şamlı eşiyle nasıl bir akrabalığı vardı?

Bütün bu soruların cevabı bilinmemektedir. Başka kaynaklarda şeyhin, Şam'da maliki mezhebinin kadısı Zeynüddin Abdusselam ez-Zavavi'nin (ö:681) kızıyla evlendiğinden söz edilir. Sözü edilen Kadı'nın ailesi Becaye'den gelmişti. Ama bu haber kanıtlanmaktan uzaktır. Muhtemelen şeyhin, Bint Zeki'yle evlenmesiyle karıştırılmıştır. Çünkü daha güvenilir kaynaklarda Şeyh'in Şam'da şehrin Kadi'l kuddat'ı Zekiyuddin Tahir b. Zeki'nin (ö:617) kızıyla evlendiği anlatılır (A:301). Şeyh'in Divanında yer alan bazı beyitlerde, Bint Zeki'yi tarikatla ödüllendirdiğinden ve sufilik hırkasını hak edene giydirme yetkisini verdiğinden söz edilir:

Bintu Zekiyyuddin'e hırkasını giydirdim
Benimle edep içinde sohbet etmesinden sonra
Ahlaklandı, varidatları arındı
Zatı en büyük şüphelerden temizlendi
Çünkü bi çok ilme sahiptir ve bunları öğrenmiştir
Almıştır, sadık bir mürebbi olan babasından.
O halde bu kız, istediğine harkayı giydirsin
İsimlerle ve neseplerle tahakkuk ettikten sonra
Bütün insanlardan ve cinlerden, sohbetlerinden sonra
Kitaplarımda yazdığım şartlara göre

Divanın akışı içinde yer alan başka beyitlerde şeyh, ruhi terbiyenin bir sembolü olarak hırka giydirdiği başka kadınlardan da söz eder ve isimlerini, Fatıma, Safiye, Bedr, Sittü'l İyş ve dünya, Şeref, Sittü'l abidin, Ümmü Muhammed, Zümürrüd, Zeyneb, Cemile, Uleye, Hind ve Ümeyme şeklinde zikreder. Şeyh, Ümeyme'ye tarikat hırkasını giydirirken ona şöyle hitap eder:

Bu hırka içinde bir müddet Allah'a ibadet ettim
İçinde İlah'a secdeler sundum
İçinde ilimlerin kıvılcımlarını saçtım
Onun içinde feraitler ve akitler namzettim
Bunu giy, bizim mesleğimiz gereğidir
Onun içinde Allah'ın ahitlerine bağlı kal
Onunla zamanın yüzüne vur, çünkü o
Bilirsen eğer, başkaları tarafından kıskanılır
Onunla ilaha yaklaşmayı kast et, çünkü
Böylesinin her zaman maksudu olur
Ümeyme'nin layık olduğunu görünce
Ona öncelik verdim ve bir ululama işareti olarak hırkayı ona giydirdim.

Şeyh'ten hırka alanlar arasında Ahmed b. Mesud el-Mukri el-Mavsili'nin kızları Ümmü Delal ve Ümmü Reslan da vardır. Bu ikisinin adı, Şam'da 636 ve 637 tarihlerinde Şeyh'e okunan Futuhat bablarını dinleyenler arasında geçiyor. Babaları, Musul'da 601 tarihinde "Ruhu'l Kudüs" adlı kitabı dinlemiştir. Şeyh de ondan hadisler ve haberler öğrenmiştir ki, bunları "Muhadaratu'l ebrar"da zikreder (A:266)

Son olarak şeyh, küçük yaşta ölen Zeyneb isimli bir kızının olduğundan söz eder. Şeyh, Yahya ve İsa (a.s) gibi henüz çocuk iken kendilerine hikmet verilenlerden bahsederken bu kızı hakkında şunları söyler (IV:117/III:17):

- "Beşikte, henüz süt emiyorken konuşuyordu. Biz, bundan daha acayibini de gördük. Anasının karnında konuşup bir vacibi eda edene rastladık. Şöyle ki: annesi hamile iken hapşırır ve "Elhamdulillah" der. O da annesinin karnından, orada bulunanların duyacakları şekilde "Yerhamukellah" diye karşılık verir. Ama burada söylenecek söz şudur: Henüz bir yaşında veya bir yaşına yakın olan bu kızımla oynamak için, annesinin ve ninesinin de hazır bulunduğu bir sırada sordum: Yavrucuğum! Karısıyla cinsel ilişkiye giren ama boşalmayan adama ne lazım gelir? Dedi ki: Gusül alması gerekir… Orada bulunanlar bu cevap karşısında hayret ettiler. O sene bu kızdan ayrıldım, onu annesinin yanında bıraktım, onlardan uzaklaştım. Annesine, o sene hacca gitmesine izin verdim. Ben de Irak'tan Mekke'ye doğru yola çıktım. Ma'rif denilen yere geldiğimizde, bir grupla birlikte Şam kafilesi arasında ailemi aramaya çıktım. Çocuk annesinin sütünü emerken beni gördü ve: Anneciğim! İşte babam geliyor… Annesine baktım, uzaktan benim geldiğimi gördü. Çocuk hala: Bu benim babamdır, bu benim babamdır, diyordu. Dayısı beni çağırdı, ben de o tarafa doğru yöneldim. Beni görünce, güldü ve kucağıma

koştu. Bir yandan da Babacığım… babacağım… Diyordu.

Şeyhin, divanında (s.241)yer alan bir konu da bu bölüme uygun düşmektedir. Söz konusu yerde iki beyitte, çoğu insanın eşleriyle durumunu vasfetmektedir. Bu vasıflar ise mizaha yakındırlar. Diyor ki:

- Rüyada Şafii fakihlerinden İzzüddin b. Abdusselam'ı (ö:660) gördüm. Medreseye benzeyen yüksekçe bir yerde insanlara mezhebi öğretiyordu. Yanına oturdum. Yanına gelmekte olan bir insan gördüm. Adam ona Allah'ın keremiyle ilgili bir soru soruyordu. O da Allah'ın kereminin bütün insanları kuşattığını ifade eden bir şiir okuyordu. Ben de ona şöyle diyordum: Bu konuyla ilgili bir olarak yazdığım bir kasidede söylediğim beyitler vardır. Ne kadar hatırlamaya çalıştıysam da o sırada hatırlayamıyordum. Bunun üzerine ona şöyle diyordum: Yüce Allah o vakitte benim lisanımda o anlamı icra ettirdi. Bana gülümseyerek, söyle dedi. Birden Allah'ın izniyle o zamana kadar hiç duymadığım beyitler dilimden dökülmeye başladı:

Allah kerem sahibidir,
Bu yüzden nimetinden nasiplendirir
İtaat edenleri ve günah işleyip isyan eden asileri
İsyan ederse, bununla bir elem isabet eder
Müminlere, küçüğünden de büyüğünden de
Ancak onlar Allah'ı bilirler ve dayanırlar
Ona. İflas edenleri de dağınık olanları da.

O hala tebessüm ediyordu. Biz bu halde iken, kadı Şemsüddin eş-Şirazi (ö:636)bize doğru geliyordu. (Şam kadılarından biri, vaktini ders vermek ve hadis rivayet etmekle geçirdi. Allah ondan razı olsun). Beni görünce, katırından indi, gelip İzz b. Abdüsselam'ın yanına oturdu. Sonra bana dönüp şöyle dedi: Ağzımı öpmeni istiyorum. Beni kucakladı ve ben de onun ağzını öptüm. İzz b.

Abdüsselam dedi ki: Bu nedir? Ona dedim ki: Biz rüyadayız. Rüyada öpmek, benden istediği bir şeyi kabul etmek anlamına gelir. Çünkü o, benim hakkımda hüsnü zan besleyen bir adamdır. Umudunun azlığı, amelinin kötülüğü ve ecelinin yakınlığı aklına gelmiş olmalı. Sonra kalktım, ona yardım ettim, katırına binip yoluna devam etti. Sonra İzz, açıkça değil, ama ima yoluyla bana dedi ki: Eşinle aran nasıl? Ben de ona o ana kadar hiç duymadığım iki beyit okudum. O sırada onları Allah bana söyletiyordu:

Eşim, kesenin dolu olduğunu görünce
Gülümser, bana yaklaşır, şakalaşır
Kesede dirhem olmadığını görünce
Yüzünü ekşitir, benden uzaklaşır ve tiksinir

Şöyle dedi: Hepimizin eşlerimizle ilişkisi, bu adamın söylediği gibiyiz. Allah'a yemin ederim ki doğru söyledin. Burada sana yönelik bir müjde vardır. Koruyucu olarak Allah yeter…

Bu rüya, şeyh ile İmam İzzüddin b. Abdusselam'ın(ö:660) Şam'da ikamet ettikleri sürece aralarında karşılıklı bir sevgi ve saygı bağının bulunduğuna işaret etmektedir. İleride ikisinin arasındaki bağı yeniden ele alacağız.

Hiç kuşkusuz, yüzeysel anlayışta donup kalan, işin özüne sirayet edemeyen kimseler, şeyhin sevgiye, kadına ve cinsel birleşmenin var oluşla ilgili merkezi önemine vurgu yapan sözlerini anlamamışlardır. O kadar ki bazısı onu ibahiyecilikle (her türlü ilişkiyi mubah görmekle) suçlamışlardır.

Şeyh, "Kitabu'l Ya"da cinsel birleşmenin sırrını açıklarken, kendisine bu tür suçlamalar yönelten kimselere cevap vermiştir:

- "Bu makama yerleşip temekkün etmiş olanlardan biri

efendimiz Hz. Muhammed'dir (s.a.v). Bu tarikatın büyük seyyidleri de öyle. Tarikat ehlinin ekserisi bu makamı görememiştir. Bunun bir nefis makamı olduğunu sanmışlardır. Heyhat! Varlık sırrı bu makamla irtibatlıdır oysa. Böyle iken bu makam varlık sırrına perde olabilir mi? Oysa dönenler perdelenir, surette nakıs olanlara ortak olanlar da. Bu sırrı ve bu sırrın bulunduğu makamı, ancak şekilde, hayvani şehvet düzeyinde kalıp ötesine geçemeyenler inkâr edebilir. Ama varediş hikmetini, bu lezzetin kısa sürede zeval bulması hikmetini kavrasaydı, zatı ve makamını, buradaki şimşekleri andıran nurları müşahede etseydi, nikâhta önemli olanın ve bizden istenen sırrın ne olduğunu kavrardı. Suretleri bilen nefsi itibariyle kâmildir. Âlim biri, eşyaya amacı, varlık geleneğinde oturduğu, istikrar bulduğu yeri itibariyle bakmaz, bunun yanında eşyaya, üzerinde bulundukları hakikatler itibariyle bakar. Bu ise son derece üstün bir yaklaşımdır. Eşyaya amaç ve konum itibariyle bakmayı terk eden ve bizim söylediğimiz ve bulduğumuz şekilde bakmayı tercih eden birini bulmayı temenni ediyordum. Ben hala varit olan şeylerden dolayı yorgunum ve bu varidatları koyacak bir yer bulamadım. Kabuğu delip geçen bir anlayış, kâmil bir teslimiyet maalesef yoktur. Bu artık göğüslerde bekleyen bir nefestir.

Şeyh'te İlahi sevgi ve güzellik (cemal)
Sevginin değerinin büyük olduğunu gördüğümde
Benim de ölene kadar
Onsuz olamayacağımı anladığımda
Zamanım sevginin sevgisine aşık oldu ve ben demedim
Bu kadarı yeter bana.
Oysa nail olduğum bana yetiyordu.
Göründü bana mahbub ve onunla buluşma güneşi
İle aydınlandı varlığım ve kalbimin aynı

Kalbim eridi celalinin korkusuyla
Aynı anda eman nasibi de benim için gerçekleşti
Cemalinin ünsiyet bahçesinde beni arındırdı
Ruhtan ve ağırlıktan uzaklaşıp kayboldum
Beni huzuruna aldı, sır benden yitip gitmişti
Beni de gaip kıldı ki emir de bana yakındı.

(II:322)

Şeyh, Futuhat'ın 178.babını Sevgi (Muhabbet) makamının bilinmesine ayırmıştır. Bu, Futuhat'ın en uzun ve en parlak bablarından biridir. Bu konuda bunun gibi yüksek düzeyli ve derinlikli bir yazı kaleme alan birinin olduğunu bilmiyorum. Kendisinin nazmettiği 130dan fazla beyte yer verir bu babda. Babı 44 vasıl ile tamamlar ki bunlara da adı vermiştir: "Sevgiye sevenlerin özelliklerini bahşetmek için hakkın, seven ariflere gerdekte tecelli edişleri."

Bu babda Şeyh ilahi sevgi, ruhani sevgi, tabii sevgi ve unsuri sevgiyi birbirinden ayırır. Şeyhin bu konuyla ilgili on kasidesi vardır. Ancak bu hususta şiir ve nesir olarak yazdıklarının tümü ilahi Muhammedi şeri sevgiyle ilgilidir. Bazen gazel, unsuri sevgi ibarelerini birer sembol ve kutsal ilahi sevgiye çıkan merdivenler olarak maddi bir surette kullanmıştır. Ki bu makam itibariyle efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v); Habibullah olarak adlandırılmıştır. Efendimiz (s.a.v) bundan dolayı **"Sizin dünyanızdan bana kadın ve güzel koku sevdirildi. Namaz ise gözümün aydınlığıdır."** buyurmuştur. Böylece kadın ve namaz aynı kategoriye alınmıştır. Her ikisi de Resulullah (s.a.v) için göz aydınlığıdır. Hz. Resulullah'ın (s.a.v) gözleri ise, ancak Hak tealaya ilişkin en mükemmel şühud karşısında aydınlanır. Çünkü o imamların seyididir ki, yüce Allah, onların şu duasını bize aktarmıştır: "Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl." (Furkan, 74)

Şeyh bu konuda şunları söylüyor:

- "Hissettiğin, bulduğun sevginin en latifi şudur: Aşırı bir aşk, rahat vermeyen bir özlem, bir hasret, gün be gün erime, uykusuz kalma ve yemekten haz almama hissedersin. Kime karşı ve kimden dolayı olduğunu bilemezsin. Sevgilin belli değil… İşte en yüksek zevk alabileceğin en latif aşk budur. Bundan sonra bir keşif esnasında karşına bir tecelli çıkar. İçinde beslediğin bu sevgi ona taalluk eder. Veya bir şahıs görürsün, daha önce hissettiğin vecdi ona karşı da hissedersin. O zaman, farkında olmadığın sevgilinin o olduğunu anlarsın. Ya da bir yerde bir şahıstan söz edilir, o sırada daha önce sahip olduğun arzuyla ona karşı bir meyil duyarsın. Bu şahsın aradığın kişi olduğunu anlarsın. Bu, nefislerin gaip perdelerinin gerisinden eşyaya vakıf oluşlarının en gizli halidir (...) Bu makamı tattığımız zaman şöyle dedik:

Arzuladığıma yirmi sene bağlandım
Kimi arzu ettiğimi bilmeden, sabretmeden
Gözüm yüzünün güzelliğine bakmış değildi
Kulağım onunla ilgili tek söz işitmiş değildi
Derken korunan cihetten bir şimşek çaktı
Bir gün bana nimet verdi, bir asır azap çektirdi.
Bu anlamdan da zevk alırız biz.
Zira biz, ancak tattığımızı anlatırız.
Bilmediğim bir yönden arzu ettiğime bağlandım
Bilmiyorum diyenin kim olduğunu da bilmiyorum.
(…)

Şam'a ilk defa girdiğimiz sırada da böyle bir zevki tatmıştık. (Filistin'e ilk kez gelişi 598 tarihinde gerçekleşmiştir. O sırada hacca gidiyordu. İlk kez Suriye'ye girişi ise 602 yılındadır. O sırada Irak'tan Anadolu'ya gidiyordu) Bedensel surette uzun bir hayali ilahi hikâye suretinde epey bir zaman meçhul bir meyil hissettim. Hal ve dille ona şöyle hitap ettik:

Diyorum ben, yanımda, ey arzusu yanımda olan kimse,

Bir söz diyorum, sevgilinin bana de dediği türden.
Şam'a girince aklım karıştı
Benden önce arzu bakımından
Benim gibi bir aşık görmedim
Aşık oldum,
Ama aşık olduğumun kim olduğunu bilmiyordum
Sevgili yaratıcım mıdır, yoksa benim şeklimde biri midir?
(…)
Sevgi münadisi kaburgalarım arasından seslendi:
Ey miskin! Cehalet denizlerine dalıp durdun
Sözlerimi dinle ve hikmetimin sırrını tut
Ben öğretim ve fazilet ehliyim.
Yediyi, onu, sonra elliyi onun ardından
Çünkü sen vuslata dair ikiyi gerçekleştirdin.
Sizin için dörtgen ve göz alıcı bir şekil ortaya çıkar
Tamamen vuslata dair ve ayrılık da onun içindedir.
Tıpkı "Allah" ismi gibi, beyan ve muhakkik olarak
Sevgilimin ismi aslı suretindedir
(…)

Başka beyitlerde Şeyh, Zeyneb ismini zikreder. Çünkü bu ismin ahrfleri ebced hesabına göre, şeyhin de anlattığı gibi 7+10+50+2=69 sayısına tekabül eder. Bundan sonra bazı safhaları anlatır ve şöyle der:

- "Hakikat tecellisine dair bir kasidede bize müşahede huzurunda tecelli etti:

Zeyneb'e yönelik arzuya şaşırıp kaldım
Bizim ondan başka mezhebimiz yok…

Hiç kuşkusuz, Zeyneb kelimesini, zeyn-ba, yani ba harfinin süsü şeklinde taksim etmek mümkündür. "Ba" besmelenin ilk harfidir ve Muhammedi hakikat nurunun sembolüdür. İşte şeyhin gözünün aydınlığı budur ve Kudüs'te 602 senesinde konuyla ilgili "Kitabu'l Ba"yı kaleme almıştır. Zeynebiyat (III:119)adını verdiği bir bölümde birkaç

kasideye yer verir. Bu babda da bir rüya ile ilgili olarak şöyle der: (Hakkı, onun içinden bana hitap ettiğini gördüm. Benimle bu beyitlerde yer verdiğim anlamı konuşuyordu. Bu sırada, sadece kendisinden duyduğum bir isimle beni isimlendirdi: Nerdiyar… Hakka sordum: Bu lafzın açıklaması nedir? Dedi ki: Evde tutulan (Memsuku'ddar) demektir)… Sonra şeyh, tamamı 71. babda bulunan kasideden bazı beyitlere yer verir. Sözünü ettiğimiz kaside oruçla ilgilidir ve 23 beyitten ibarettir (I:640/II:321) Bu beyitlerde şunları söylüyor:

Suretimi izhar etmek için seni evde tuttum
Ey tecelligahlar, münezzehsizin.
Münezzeh olan da münezzehtir.
Senin gözün benim gibi kamil birine bakmamıştır
Ben de senin gibi bir insana bakmış değilim.
(…)
Çünkü sen benim huzuruma mahsussun
Benden kâmili de açıkta olmaz

"Memsuku'd dar" kelimesinin rakamsal değeri, "dal" harfini şeddeli okumamak şartıyla 406 dır. Bu ise, Besmeleyi meydana getiren on harfin toplamıdır (b.s.m.e.l.h.r.h.y=2+60+40+1+30++5+200+8+50+10=406) Bu ise ilk yirmi sekiz harfin toplamıdır. (Bu sayının başka delaletleri için "Mefatihu fususi'l hikem" adlı eserimize bkz.) 28 felek menzillerinin sayısı, harflerin sayısı ve varlık mertebelerinin sayısıdır. Şeyh bunu Futuhat'ın 198. babında ayrıntılı olarak açıklamıştır. Yani 28 sayısı, bütünüyle âlemin remzidir. Âlem ise hakkın cemalinin tecelligahıdır. Şeyh, bu anlamı, Futuhat'ın Yusuf suresinin menziliyle ilgili 372. babında gayet parlak ibarelerle açıklamıştır. Orada özetle şunları söylüyor:

- "Sahih-i Müslim'de yer alan sahih bir rivayette belir-

tildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Allah güzeldir, güzelliği sever."* Allah, âlemin yaratıcısıdır, âlemi kendi suretinde var etmiştir. Bu yüzden bütün olarak âlem, güzelliğin en yüksek noktasındadır. Âlemden daha güzel, daha göz alıcı çekiciliğe sahip bir şeyin olması mümkün değildir. Çünkü ilahi güzellik âleme yerleşmiş, onda zuhur etmiştir. Çünkü Allah, buyurduğu gibi *"Rabbimiz, her şeye hilkatini verendir."* (Taha, 50) Bundan maksat âlemin güzelliğidir. Çünkü güzelliğinde bir eksiklik olsa, yaratılışının kemal derecesinden iner, çirkin olur. Sonra doğru yolu göstermiştir, yani bu güzelliği bize açıklamıştır. Bu yüzdendir ki arifler onda kendilerinden geçmiş, muhakkikler onun muhabbetiyle tahakkuk etmişlerdir. Çünkü âlem, Hakkın aynasıdır ve Hak teala da güzeldir. Güzellikse, bizzat sevilir ve kendisine bakanların kalplerinde zati bir heybet bırakır. Güzellik sevgi ve heybet doğurur. Her yüzde tecelli eden, her ayetle istenen ve her aynde bakılan O'dur. Âlemin tümü Ona namazla yönelir, O'na secde eder, hamdederek O'nu tesbih eder. Bu yüzden arif için âlemde insanı cezp edip kendine bağlayan bir şeyin bulunması garipsenecek bir şey değildir. Eğer bizim anlattığımız gibi bir durum söz konusu olmasaydı, hiçbir Nebi ve Resul eş veya çocuk sevmezdi. Bunlardan bazılarına diğerlerine tercih etmezlerdi. Bu tercihin sebebi de ayetlerin birbirlerinden üstünlüğüdür. Âlemin dönüp durması, değişmesi ayetlerin aynıdır. İçindeki Hakkın işlerinden başka bir şey değildir. Arızi güzellik ve arızi sevgi ehli ise, onların hali, geçici bir gölgeye, hakikate benzer, ama hakikatten uzak bir gayeye ve yıkılmak üzere olan bir duvara benzer…"

Şeyhin bu sözleri, onun şiirlerinde, özellikle divanında (tercümanu'l eşvak) maddi sevgi işlendiğini iddia edenlere en güzel cevaptır. Şeyh "zehairu'l a'lak"ta bu sevgiyi şerhet-

miştir. Burada nizam adını verdiği, arif, kâmil genç bir kız olarak bedenleşen birine yönelik ilahi sevgisini dile getirir. Bu kadınla Kâbe'nin yanında karşılaşmıştır. Onunla ilgili olarak özetle şunları söylüyor:

- "598 senesinde Mekke'ye geldiğimde, orada faziletli kişilerden oluşan bir cemaatle tanışıp kaynaştım. Faziletli olmalarına rağmen, içlerinde İmam Mekinu'ddin el-İsfahani (ö:609) ve kız kardeşi Şeyhetu'l hicaz bint Rüstem gibi nefsiyle meşgul olan kimse görmedim. Şeyh'ten Tirmizi'nin hadisle ilgili kitabını ve başka cüzleri dinledik. O ve kız kardeşi, bütün toplantılarda dinlememe izin verdiler. Bu şeyhin Nizam adında bir kızı vardı. Lakapları Aynu'ş şems ve el-Baha idi. Abid, âlim, gezgin ve zahit kadınlardan biriydi. Haremeynin kadın şeyhi ve emin beldenin hilafsız eğiticisiydi. Bu cüzde yer verdiğim her ismi ondan kinaye olarak kullanıyorum. Hala ideal ifade yöntemimiz uyarınca nazmettiğim sözleri ilahi varidatlara, ruhani inişlere ve ulvi münesebetlere ima ederek kullanıyorum. Çünkü bizim için son (ahiret) baştan (dünya) daha iyidir. O da (Allah razı olsun) işaret edilenleri bilmektedir kuşkusuz. Allah bu divanı okuyan kimseyi, semavi olaylara taalluk eden ulvi himmetlere yakışmayan düşüncelere sapmaktan korusun. Bu beyitleri şerh etmemin sebebi, Bedr el-Habeşi'nin ve İsmail b. Sevdekin'in annelerinin bu konuda bana soru sormalarıdır. Bu iki kadın, Halep'teki bazı fakihlerin, bu sözlerin ilahi sır olmalarını inkâr ettiklerini duymuşlar. Bu yüzden bu beyitleri şerhetmeye başladım. Fakihlerden oluşan bir cemaatin hazır bulunduğu sırada Kadı İbn Adim bu şerhin bir kısmını bana okudu. Bu toplulukta bulunan münkir fakih bunları duyunca, dervişleri, onların sözleri arasında yer alan gazel ve gençlik duygularını inkâr etmekten vazgeçti. Çünkü dervişler bunlarla ilahi sırları kastederler. Bu sayfaları kaydetmek için istihareye yattım. Böylece Mekke'de nazmet-

tiğim şiirleri, Receb, Şaban ve Ramazan aylarında Umre yaptığım sırada şerh ettim. Bununla ilahi marifetlere, ilahi nurlara ve şeri uyarılara işaret ediyorum. İbareleri gazel tarzında yazdım. Çünkü nefisler bunlara âşıktır, bu tarzda yazılan sözlere daha çok kulak verir. Her latîf ruhanî edebiyatçının kullandığı üslup da budur zaten.

Ne zaman onu hatırlasam, bir çiselemeden
Bir bahar yağmurundan veya,
Bulut kümelerinden, ansam ne zaman
Veya kadınlardan memeleri tomurcuklanmış
Güneş gibi doğan veya kanım gibi
Ne zaman hatırlasam onu, geçtiği vakit
Onun anısı veya benzeri. Anlamalısın
Ondan parlayan sırlar ve nurlar
Veya yüce. Ki göklerin rabbi getirmiştir onları
Bir kalbe ya da ona ait bir gönle
Benimki gibi âlem şartlarına haiz.
Kutsi ve ulvi bir sıfat sahip.
Bilesin ki benim doğruluğumun önceliği vardır
O zaman düşünceyi zahirinden uzaklaştır,
İçini araştır ki bilesin.

Şeyh, kendisinin de anlattığı gibi "Tercümanu'l Eşvak"ı Mekke'de 611 senesinin Receb, Şaban ve Ramazan aylarında yazmıştır. Yani 598 senesinde ilk defa Nizam'la karşılaşmasından 13 sene sonra. Aynı sene (611 senesinde) Halep'te de şerh etmiştir (A:251).

Tercümanu'l Eşvak kitabının şiirsel ibareleri, anlam itibariyle şeyhin, kendisiyle Kâbe arasında geçen konuşmaları dile getirdiği secili nesir tarzında yazdığı "Tacu'r resail ve minhacu'l vesail" adıyla 600 yılında Mekke'de (I:700) kaleme aldığı kitaba benzemektedir. Nitekim Aynu'ş şems Kâbe gibidir. Bu ikisi şeyhe göre, âlemde birbirine benzer iki varlıktırlar. İnsan âleminde ve cemat âleminde belirgin-

leşmişlerdir ki ilahi kemal kâmil insan hakikatinin aynında tecelli etsin. Ya da Kur'an'da adı geçen genç adam (Hızır) gibidir. Ki şeyh tavaf esnasında onunla karşılaşmış ve Futuhattaki ilimleri ondan öğrenmiştir. Nitekim Futuhat'ın ilk babında bunu açıklamıştır. Şu halde o da göz aydınlığıdır. Şeyh şöyle diyor:

Ey rabbimin evi! Ey kalbimin nuru!
Ey göz aydınlığı! Ey kalbim!

Yine şöyle diyor:

Allah için Kabe zatlarımızdan başka bir şey değildir
Muallimiyle karşılaşan örtülerin zatı

Kamil insanın hakikatinin efendimiz Hz. Muhammed'den (s.a.v) başkası olmadığını bildiğimiz zaman, bu hakikatin yüce Kur'an'ın ruhu olduğunu biliriz. Dolayısıyla Aynu'ş şems ve El-baha Nizam da bu ruhu temsil eden bir sembol, örnek ve bir mazhardan başka bir şey değildir. Bilindiği gibi Nizam sözünün rakamsal değeri 1022'dir. Bu sayı (1022) sayısı, şeyhe göre temel olgulara delalet eder. Bu sayı, sonsuz ilahi güzelliğiyle varlık nizamına delalet eder. Bu aynı zamanda menziller feleğinin kısımlarının da sayısına tekabül eder. İnsanlar ve hayvanlar âleminde harflerin mahreçlerinin sayısı da budur (Babu feleki'l menazil fi akleti'l müstefiz). Azamet örtüsündeki suretlerin sayısı da budur (II:40). Bu sayıya, Nizam kelimesinde yer alan harflerin sayısı olan 6 yı eklediğimiz zaman 1028 sayısını elde ederiz. Bu da yıldızların mevkilerinin sayısıdır. Yani yedi gezegenle birlikte menziller feleğinin kısımlarının toplamına denktir (1022+7=1028). Bu da büyük mağrib cümle hesabına göre Besmelenin sayısal değeridir. Ama burada "ALLAH" ve RAHMAN" lafızlarındaki med harfi "Elif" hesaba katılır. "Nun" harfinin şeddesiz, yani küçük cezm ile okunması koşuluyla Nizam sözünün rakamsal değeri 28'dir. Harflerin sayısı, felek menzillerinin sayısı ve varlık mertebelerinin

sayısı da 28'dir. Nitekim Şeyh, Futuhat'ın 198. babında bu hususu açıklamıştır.

Dolayısıyla Şeyhin bütün gazelleri, onun Kur'an'a, yani Ahmedi hakikate, ilahi kemallerin tecelligahına yönelik sonsuz aşkının ifadesinden başka bir şey değildir. Nitekim bir yerde şunları söylüyor:

- "Görmenin en büyüğü, en noksansızı ve en doğrusu, hakkı, Muhammedi rüyette Muhammedi surette görmektir." (IV:129-203)

Şeyh, gerçek seveni (muhibb-i sadık) tanımlarken açık bir şekilde dile getirmektedir (II:346).

- "Bunlar, onun kelamından başkasıyla konuşmazlar. Bunlara Kur'an taşıyıcıları (hamele-ı Kur'an) adı verilir. Aynı zamanda bütün sıfatları üzerlerinde taşıyan sevenler(muhipler)dir. Kur'an'ın aynı idiler. Nitekim Hz. Aişe'ye (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) ahlakı nasıldı?, diye sorulduğunda *"Onun ahlakı Kur'an'dı."* diye cevap vermiş ve bundan başka bir söylememiştir(…) Yüce Allah, bu ahlaktan geniş bir nasip bahşetmiştir, ancak bizim bunun altından kalkmamızı sağlayan O'dur. Allah'a yemin ederim ki, sevgide öyle bir etki görüyorum ki, zannedersem sevgi göğün üzerine konsa çatır çatır çatırdayacak, yıldızların üzerine konsa, sönüp dökülecek, dağların üstüne konsa toz olup dağılacaklardır. İşte benim sevgiden aldığım zevk bu düzeydedir. Ama bana bu gücü veren Hak Teala'dır ve bu gücü muhiplerin reisinden miras olarak bana bahşetmiştir. Kendi nefsimde olmak üzere sevgide acaip şeyler gördüm ki, bunları vasfetmeye kimsenin gücü yetmez. Sevgi tecelli oranında, tecelli de marifet oranında belirginleşir…"

Şeyh, tarikata girişinin başlarında sevgi hususunda yaşadığı bazı halleri tanımlarken şunları söylüyor (II:325):

- "Hayal gücüm o kadar ilerlemişti ki, sevgim, sevgilimi dış âlemde bedenleştiriyordu. Tıpkı Cebrail'in Resulullah'a

bedenleşerek görünmesi gibi. Sevgilime bakacak gücü kendimde bulamazdım. Benimle konuşuyordu, ben de onu dinliyordum ve dediklerini anlıyordum. Birkaç gün bana görünmedi. Boğazımdan yemek geçmiyordu. Ne zaman sofraya uzansam, sofranın kenarında durur, bana bakar ve benim duyacağım şekilde bana şöyle derdi: Beni gördüğün halde yemek mi yiyeceksin? Böylece yemekten vazgeçerdim. Buna rağmen açlık hissetmezdim. Onunla dolup taşardım. Ona bakmakla semizleyip şişmanladım. O benim için yemek işlevini görüyordu. Ona bakınca yemek yemiş gibi oluyordum. Arkadaşlarım, ailem, neredeyse hiç yemediğim halde bu şekilde şişmanlamış olmama şaşırıp kalmışlardı. Çünkü günlerce hiçbir şey yemeden beklediğim halde açlık ve susuzluk hissetmezdim. Ama ayakta iken, otururken, yürürken ve dururken o hep gözlerimin önündeydi."

Şeyh bunları söylerken, Muhammedi mirastan tattığı başka bir deneyimi hatırlatmaktadır. Resulullah (s.a.v) iftar açmaksızın kesintisiz oruç tutmakla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Ben sizden biri gibi değilim. Beni geceleyin rabbim yedirir, içirir."* Şeyh bu deneyim hakkında şunları söylüyor (I:638):

- "Biz, iftarsız ve kesintisiz oruç (visal) tutmaktan da bir zevk aldık. İftar etmeden geceledik. O gece rabbimiz bizi yedirdi, içirdi. Sabah uyandığımızda gücümüz yerindeydi ve canımız yemek istemiyordu. Rabbimizin bize yedirdiği yemeğin kokusu da bizden geliyordu. İnsanlar bizden gelen bu güzel kokudan dolayı hayretlerini gizleyemiyorlardı. Bize soruyorlardı: Nasıl bir yemek yedin ki bu güzel koku geliyor senden? Biz böylesini hiç görmedik… Kimisine durumu açıklardım, kimisine de herhangi bir cevap vermezdim. Eğer bu özellik Resulullah'a (s.a.v) has olsaydı, biz buna nail olamazdık."

Şeyh, sevginin sınırından söz ederken şunları söylüyor (II:325):

- "İnsanlar, sevginin sınırı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onu zatı ile sınırlandıran bir tek kişi görmediğim gibi, kimsenin bunu tasavvur ettiğini de görmedim. Onu sınırlandıranlar, sonuçları, eserleri ve gerekleriyle sınırlandırmışlardır. Özellikle yüce Allah bununla vasfedildiğine göre böyle bir sınırlandırmanın imkânsızlığı belirginleşir. Bu konuda duyduğum en güzel tanımlama, birçok kanaldan Ebu'l Abbas b. El-Arif es-Senhaci'nin değerlendirmesidir. Raviler diyorlar ki: Ona sevgi hakkında bir soru soruldu, o da şu karşılığı verdi: kıskançlık sevginin özelliğidir. Kıskançlık ise ancak örtmeyi kabul eder, bu yüzden sınırlandırılamaz."

Şeyh, sevgilinin sırlarını saklama ile ilgili olarak başından geçen bir olayı anlatır ve şöyle der (II:348):

- "Yüce Allah 594 senesinde Fas şehrinde sırlarından birini bana bahşetti, ben de o sırrı başkalarına açıkladım. Açıklanmaması gereken bir sır olduğunu bilmiyordum. Bu yüzden sevgiliden azar işittim. Sessiz kalmaktan başka verecek cevabım yoktu. Ama ona şöyle dedim: Bu sırrı açıkladığım kişilerin durumunu sen üstlen. Eğer bu sırrın açıklanmasından dolayı kıskanıyorsan. Çünkü senin gücün yeter, ama benim gücüm buna yetmez. Bu sırrı yaklaşık on sekiz kişiye açıklamıştım. Bana dedi ki: Ben bunu üstleneceğim. Sonra ben Sebte'de bulunduğum sırada, bu sırrı onların göğüslerinden çekip çıkardığını bana haber verdi. Bunun üzerine arkadaşım Abdullah el-Hadim'e dedim ki: Allah, şunu şunu yaptığını bana haber verdi, kalk, Fas şehrine gidelim, bana haber verdiklerini gözlerimizle görelim. Böylece yola çıktım. Fas'ta bu topluluk yanıma geldiklerinde, yüce Allah'ın bu sırrı onlardan çekip aldığını, göğüslerinden çıkardığını gördüm. Bu sırla ilgili bana bir takım

sorular sordular, ama ben cevap vermedim. İşte bu, sevgi konusuyla ilgili olarak yaşadığım acayip olaylardan biridir. Beni terk edip yalnızlığa mahkûm etmediği için Allah'a hamdolsun."

398. bab'da (III:562) şeyh, Allah ehlinin, şiirlerinde gençlik duygularını ve övgüleri kullanmalarını mazur gösterirken şunları söylüyor:

- "Bir vaiz, vaaz verirken Kur'an ve sünnetin dışına çıkmamalı, bu gibi alanlara girmemelidir. Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve yüce Allah'ın şanına ve Resullerin (a.s) makamlarına yakışmayan hikâyeler anlatan müfessirlerden her hangi bir şey aktarmamalıdırlar. Bir vaiz, ancak yüce Allah'ın zikriyle ilgili şiirler, gazel veya başka bir ifadeyle aktarabilirler. Çünkü bunlar Allah ehlinin ifadeleridir. Bunları söylemek de dinlemek de helaldir. Çünkü bunlar, üzerinde Allah'ın adı anılan şeylerdir. Bir şair, herhangi bir şiiri inşad ederken ilk başta Allah'tan başkasını kast etmişse, bir vaizin bu şiiri okuması caiz olmaz. Çünkü bu şiirler, necis bir su ile abdest almaya benzer. Çünkü hadis (sonradan olma) bir varlıkla ilgili söz hiç şüphesiz hadistir (sonradan olmadır). Çünkü niyetin eşya üzerinde etkisi inkâr edilemez. Kardeşlerimden biri bana bir mektup yazmıştı. Bu mektupta beni yüceltiyordu. Öyle ki mektupta beni altmış üç lakapla nitelemişti. Ona şöyle yazdım: *"Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."* (Zuhruf, 19) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Kimseyi Allah'a karşı temize çıkarmayın. Ama şöyle deyin: Onun şöyle şöyle olduğunu sanıyorum."* Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Kendinizi temize çıkamayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir."* (Necm, 32) Ama şiirlerimizde zikrettiğimiz değişik kevni suretleri, gençlik duygularını ve övgüleri söyleyebilirsin. Bunların tamamı ilahi marifetler ve rabbani ilimlerin ifadeleridir."

Şeyh "Divanu'l Kebir"in girişinde bu uyarıları bir kez daha yineler. Ki bu Divanda bu türden binlerce şiir vardır. Sonunda da 560 tane gazel ve gençlik duygularına ilişkin şiirler bulunmaktadır. Her biri birkaç beyitten oluşmaktadır. Bunlar arasında "Tercümanu'l eşvak" adlı divanında yer alan kasideler de bulunmaktadır. Her şiir derin düşünmeye davet eden ifadeyle başlar. Bunlardan ilk 132 tanesinin girişi ruh ve hatırın nitelenmesiyle ilgilidir. Diğerlerinin başlıkları ise, bunlara ek olarak müzik dinlemeyle ilgilidir. Buna şu başlıkları örnek verebiliriz:

-Ruh reyhanîdir, hatır ise kutsidir.

-Ruh hatırlatma, hatır ise basirettir.

- Ruh iksirdir, hatır güzel tedbiri bildirmedir, dinleme ise vezirdir.

-Ruh bayramdır, hatır donatılmış bir sofrayı andıran daldır, dinleme ise güvendir.

-Ruh sesleniştir, hatır duadır, dinleme ise icabettir.

İKİNCİ BÖLÜM

iBNİ ARABİ'NİN Kur'ani Şer'i ve İlmi Kişiliği Değişik Gruplar Karşısındaki Konumu

Şeyh'in Çocukluğu, Kur'an'ı Ezberlemesi

Bu tamamiyle Kur'anın Suresidir
Çok arzu ettiğim için isimlerini cem ettim.

(ZY:295)

Şeyh, Marsiya'a h.560 yılında Ramazan ayının (17) on yedisinde (27 Haziran 1165) Pazartesi gecesi doğmuştur. Bir görüşe göre Ramazan ayının yirmi yedisinde doğmuştur. Ancak başta işaret ettiğimiz tarih tercih edilmektedir. Mukri "Nafhu't Tıb" (II: s.163/A:35) adlı eserinde tarihçi İbn Neccar'ın Şam'da karşılaştığı Şeyh İbn Arabî'den aktardığı rivayete yer verir. Burada şeyhi babası Muhammed'in ismiyle, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Hatemi et-Tai şeklinde zikreder. Künyesinin Ebubekir, lakabının Muhyiddin olduğunu ve el-Hatemi olarak tanındığını belirtir. Şeyhin doğduğu sene Muvvahitler ordusu, Marsiya hakimi İbni Merdeniş'in yönetimine son vermek amacıyla şehri kuşatır. Kuşatma yedi sene sürer. Sonunda İbn Merdeniş ölür ve Marsiya, İşbiliye'de bulunan Muvahhit halifesinin hakimiyeti altına girer. Şeyhin babası da ailesini alıp ordudaki yeni görevlerini üstlenmek üzere İşbiliye'ye taşınır. O sırada Muhyiddin sekiz yaşındadır. Böylece şeyh, İşbiliye'de köklü ve yetiştirdiği şahsiyetleriyle ünlü bir arap ailesinde büyür. Çocukluk dönemi iki kısma ayrılmıştı: Birinci kısımda, Kur'an'ı hıfzediyor, şeri ilimleri ve dilbilgisini öğreniyordu. İkinci kısımda ise, seçkin askerlerin

çocuklarıyla birlikte oynuyordu. At binmeyi öğreniyor, ava çıkıyor ve müzik dinliyordu. Şeyh, çocukluk günlerinde içinde bulunduğu ortama dair bazı işaretler vermiştir Örneğin "Ruhu'l Kuds" adlı eserinin başında şunları söylüyor:

- "Gecenin sonunda uyuyordum, kötü topluluk da benim gibi yapıyordu. O kadar çok raks ederdik ki yorgun düşerdik. Henüz uyumuştuk ki şafak sökerdi. Kalkar, öylesine bir abdest alırdık. Sonra mescide giderdim. O da kendime gelebilirsem. Yoksa bu halde olan biri genellikle evinde Fatiha suresiyle birlikte Kevser suresini okuyarak namaz kılardı. Kunut duası mı, o vacip değildi, onu terk ederdim. Gayet hızlı bir şekilde yeri gagalarcasına namaz kılardım. Sonra kendimi yatağa atandım ve güneş iyice yükselinceye kadar dinlenmek üzere uyurdum."

Muhtemelen şeyhi içinde bulunduğu bu ortamdan çıkaran ilk hadise, 12 yaşında iken geçirdiği bir hastalıktı. Hastalık o kadar ki öleceği sanılıyordu. Nihayet yüce Allah, babasının okuduğu "Yasin Suresi"ye onu bu hastalıktan kurtarmıştı. Daha önce bu hadiseye işaret etmiştik. Böylece Kur'an'ın kalbi "Yasin" suresinin bereketiyle ruhunda uyanışlar süreci başlamıştı. Bundan sonra iki yıl daha görünürde arkadaşlarıyla birlikte eğlenerek vakit geçirdi. Ama içinde gizli bulunan manevi enerji zaman zaman bilinçli düşünceler şeklinde dışa vuruyor, canlılık belirtileri gösteriyordu. Çevresini büyük bir dikkatle inceleyen iki gözden yansıyan deli geçici ışıklar gibi etrafa yansıyordu. Kalbini dolduran duygulardan biri varlık karşısında duyduğu hayretti. Bütün bunlar, yüce Allah'ın şu ayette işaret ettiği sırrın onun zahirine yansımasında önceydi: "Ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim." (Taha, 39) Bu olay, Şeyh'in cahiliye dönemim diye tanımladığı vakitte gerçekleşti. Şeyh, bu hususta şunları söylüyor (IV:540):

"Hiç kimseden korkmak istemiyorsan, kimseyi korkutma. Her şey senden emin olunca, sen de her şeyden emin olursun. Cahiliye zamanımda babamla birlikte bir yolculuğa çıktım. Endülüs'te Karmune ve Belme arasında bir yerde bulunuyorduk. Bir yaban eşeği sürüsüyle karşılaştık. Çok kere bunların avına çıkmıştım. Hizmetçim benden uzaktaydı. Kendi kendime, bunları rahatsız etmemeyi, avlamamayı düşündüm. Bindiğim at onları görünce sürüye doğru koşmaya başladı. Dizginin çekip durdurmaya çalıştım. Elimde de mızrağım vardı. Nihayet sürünün yanına gelip aralarına daldım. Hatta mızrağımın ucu bazılarına değmiş bile olabilir. Onlarsa otlamaya devam ediyorlardı. Allah'a yemin ederim ki, aralarından geçip gidinceye kadar başlarını kaldırıp bakmadılar bile. Sonra hizmetçi arkamdan geldi. Yaban eşekleri onları görünce sağa sola kaçışmaya başladılar. Bu tarikata, yani Allah'ın yoluna dönünceye kadar bunun sebebini anlamamıştım. Sonra bana karşı bu tavırlarının sebebinin, yukarıda sözünü ettiğim düşüncem olduğunu anladım. Benim onlara karşı hissettiğim güven onların içinde bana karşı güven duygusunun oluşmasına sebep olmuştu. O halde zulümden vazgeç, hükmünde adil ol. Bu takdirde Hak sana yardım eder, halk da sana itaat eder. Nimetler senin için berraklaşır ve sana yönelen suçlamalar ortadan kalkar…"

Çocukluğunun bu döneminde Şeyh, Arapça ve Arap dili ilimleri derslerini alıyordu. Kısa sürede bu ilimleri kavradı, dilinden ve parmaklarından fesahat akmaya başladı. Sultanın divanında kâtiplik görevine layık görüldü. Bu süre içinde, Salih bir adamın kontrolünde Kur'an'ı ezberledi. Şeyh bu adam hakkında özetle şunları söylüyor (R:93-94):

- "Küçük yaşlarda Ebu Abdullah Muhammed el-Hayyat adında bir komşumuzun yanında Kur'an okuyordum. Adam anne ve babasına karşı çok iyiydi. Baskın özelliği korku duy-

masıydı. Çabuk gözyaşı dökerdi. Namaz kıldığı zaman kalbinin çarpıntısı duyulurdu. Uzun süre konuşmadan bekler, çok düşünürdü. Ondan daha çok ürperen, huşu içinde olan birini görmedim. Tevbesinden şaşmaz, Allah için yaptığı işlerde kınayanın kınamasından korkmazdı. Fakirlik ve sıkıntıyla sınandı, sabretti. Eziyetlere tahammül ediyordu. Sadık rüyalar görürdü. Gecelerini namazla, gündüzlerini oruçla geçirirdi. İlmi, ilim ehlini sever, fakirlere hizmet ederdi. Gaipten rızık gelmesi gibi birçok kerametini gözlerimle gördüm. Gördüklerim içinde kendisi gibi olmak istediğim tek kişi odur. Bu tarikata döndüğüm zaman onunla kardeş oldum. Benim gelişimden dolayı sevindi. Ondan ayrılmadım ve çok yararlandım. Her zaman dört kişi toplanırdık. Ben, o, onun kardeşi ve dördüncüsü de kapıdan kim gelirse o olurdu. Ömrümde bu günlerden daha güzel günler yaşamış değilim. Kardeşi Ahmed ise, bütün faziletleri ve cihad gücünü üzerinde toplamıştı. Çok keşifleri vardı. Kardeşi Muhammed'in hizmetinden ayrılmadı ve onun bereketine nail oldu. İşbiliye'de 590 tarihine kadar onlarla arkadaşlık ettim. O tarihte hacca gitmek üzere yola çıktılar. Ahmed bir sene kadar Mekke'de kaldı. Orada Mısır'a geçti ve Melamiye tarikatına girdi. Muhammed ise Mekke'de beş sene kaldı, sonra Mısır'a kardeşinin yanına gitti. Hac için yola çıktığım bir seferimde orada 598 senesinde ikisini ziyaret ettim. Ramazan orucunu onların yanında tuttum. Sonra onlara veda ettim. Yüreğimde onlardan ayrılışımın ateşi vardı."

Bu sözlerden, şeyhin küçük bir çocuk iken salih öğretmeni gibi muttaki biri olmayı arzu ettiği anlaşılıyor.

Şeyh'in çocukken tanıdığı Kur'an ehli Salihlerden biri de amcası Abdullah'tır (daha önce adı geçti). Şeyh'in, tarikattaki şeyhlerinden biri olduğunu söylediği bir velinin arkadaşıydı. Şeyh onun hakkında özetle şunları söylüyor (R:96):

- "Onlardan biri de İşbiliye'den Ebu Ali Hasan eş-Şekkaz'dır. Ölünceye kadar şeyhimiz Salih el-Adeviye hizmet etti. Geceleri onun yanında kalırdım. Hasırının, gözlerinden akan yaşlarla ıslandığını görürdüm. Elinin emeğiyle geçinirdi. Her zaman oruçluydu, gecenin çoğunda kıyam ederdi. Şakalaşırdı, ama haktan başka bir şey söylemezdi. Birçok kerametine ve bereketine şahit oldum. Ölümünden elli gün önce öleceği günü tam olarak belirleyerek haber verdi. Dediği gibi oldu. Bu tarikata girdiğim günden, öldüğü güne kadar onunla beraber oldum."

Şeyh, yedi kıraatı ve diğer kıraat usullerini öğrenmek suretiyle Kur'an hıfzını iyice pekiştirmişti. Nakli ilimlerdeki yeri de iyice sağlamlaşmıştı. Melik el-Muzaffer'e icazet verirken Kur'an kıraatını öğreten şeyhlerinden bazılarını zikreder. Zikrettiği isimlerden bazıları şunlardır:

- Muhammed b. Halef b. Saf el-Lahmi (ö:585). 578 senesinde yedi kıraatı onun yanında okudu. Ondan hadis rivayet etti. Bu eğitim İşbiliye'de gerçekleşmiştir.

-Ebu'l Kasım Abdurrahman b. Galib eş_Şerrat (ö:586) Kurtuba'lıdır.

-Kadı Ebu Muhammed Abdullah et-Tadeli. Fas kadısı. (ö:597)

-Kadı Ebubekir Muhammed b. Ahmed b. Hamza. (ö:599)

Şeyh, Kur'an'ın yüce Allah'ın kuluna bahşettiği en büyük nimet olduğunu. Kur'an ehlinin Allah ehli olduklarını, O'nun üstün has kulları olduklarını sık sık zikreder. Kulun, Kur'an ayetleriyle tahakkuk ettiği oranda velayet mertebelerinde, cennet derecelerinde ve Muhammedi hakk rüyeti manzaalarında yükseldiğini belirtir. Örneğin el-Muheymin isminin huzuru ile ilgili olarak şunları söyler (IV:206):

- "Kur'an adı verilen bu kitab bu huzurdan nazil olmuştur. İndirilmiş diğer kitaplar değil, özellikle Kur'an. Yüce

Allah, hiçbir Nebi ve Resulün ümmetini bu huzurdan yaratmamıştır, sadece şu ümmet-ı Muhammedi bu huzurdan yaratmıştır. Muhammed ümmeti, insanlık için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmettir. Bu yüzden yüce Allah Kur'an'da bu ümmet hakkında şöyle buyurmuştur: *"İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resulün de size şahit olması için…"* (Bakara, 143) Kıyamet günü Kur'an önümüzde huzura getirtiliriz. Biz de sair ümmetlerin önünde oluruz. Bizden Kur'an hafızı olanlar da kendileri gibi olmayanların önünde olurlar. Kur'an'ı en çok bilenimiz, en çok önde olanımız olur. Mertebelerde en yükseğe erişenimiz olur. Kıyamet günü insanlar arasında faziletleri en fazla belirgin olan odur. Çünkü hafızların minberleri vardır. Her minberin de Kur'an ayetleri sayısınca dereceleri vardır. İnsanlar Kur'an'dan ezberledikleri ayetler oranında bu dereceleri çıkarlar. Yine Kur'an ayetleri sayısınca başka dereceleri de vardır. Amel edenler Kur'an'dan tahakkuk ettikleri oranda bu derecelere yükselirler. Bir kimse, hangi mesele ile ilgili olarak inmiş olursa olsun, anladığı kadarıyla bütün ayetlerle amel ederse, amel olarak da bu mertebelere yükselir. Her ayetin, Kur'an'ı düşünen her bir şahıs üzerinde bir etkisi, bir ameli vardır. Kıyamet günü, Kur'an kelimeleri, Kur'an harfleri sayısınca minberler vardır. Allah'ı bilenler ve Allah'ın kendilerine verdiği ilim oranında amel edenler bu minberlere çıkarlar. Kur'an harfleri, kelimeleri, ayetleri, sureleri ve küçük harfleri suretinde bu harflerin ve kelimelerin mertebelerinde insanlara görünürler. Bununla ve buradan dolayı bu ümmetin diğer mensuplarından ayrılırlar. Çünkü müjdeleri onların göğüslerindedir. Kur'an bunlar için ne büyük sevinçtir. Onlar Hakkın tecelligahı ve mazharıdırlar. Hak teala, halk içinde mutluluk ehli olanlara "Taha" suresini okuyunca, onlara kelam olarak tilavet eder ve bu surede onlara suret olarak tecelli eder. Bunlar da Hakkı

müşahede eder ve dinlerler. Bu ümmetten Kur'an okuyan her şahsa, dünyada tecelli ettiği gibi orada da tecelli eder. Nazar ehli, bundan daha lezzetli bir saat geçirmiş değildir. Kim bu dünyada Kur'an'ı bütün kıraat rivayetleriyle hıfzederek, ilmini tahsil ederek ve amel ederek sergilerse, Allah'ın Kur'an'ı indirdiği hedefi gerçekleştirmiş olur. Onun için imamet niteliği sahih olur. O, kuşatıcı ilahi surete sahiptir. Kim bu dünyada Kur'an'la amel etmişse, ahrette de Kur'an onun için amel eder. Kim burada Kur'an'ı terk ederse, Kur'an da onu ahrette terk eder. *"Çünkü sana ayetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!"* (Taha, 126) Hz. Aişe (r.a) Resulullah'ın (s.a.v) ahlakı ile ilgili olarak "Onun ahlakı Kur'an'dı" demiştir. Bunun sebebi, bizim belirttiğimiz şekilde ve işaret ettiğimiz sınırlar dâhilinde Kur'an'la vasıflanmaktan başka bir şey değildir."

Şeyh, zikirlerine duaların en faziletlilerinin Kur'an'da yer alan zikirler ve dualarla birlikte Kur'an tilaveti olduğunu vurgular. Hatta tamamen zikir maksadıyla okunduğu zaman bile, bunların Allah kelamı olduğunun hatırda tutulması gerektiğini, bunun zikirle beraber tilavetin de ecrinin alınmasına sebep olacağını belirtir. Bu hususta şunları söyler (IV:461):

- "Kur'an'ı oku ve ayetlerinin üzerinde düşün. Okuduğun zaman, yüce Allah'ın sevdiği kullarını vasfettiği özellikler ve sıfatları gözönünde bulundur ve bunlarla vasıflanmaya çalış. Yüce Allah'ın öfkelendiği kimselerle ilgili olarak işaret edip yerdiği özellik ve sıfatları belirle ve bunlardan uzaklaşmaya çalış. Çünkü yüce Allah, Kur'an'da neden söz etmişse, Kitabında sana neyi inzal etmişse, neyi tanıtmışsa, senin bunlar doğrultusunda amel etmen içindir. Kur'an okuduğun zaman, Kur'an'ın içinde olanlar için Kur'an'ın kendisi ol. Tilavetle ezberlediğin gibi amelle de hıfzet (…) Çünkü Allah'ın kelamı, Allah'a yakınlaştıran hiçbir kelama benze-

mez. Bu yüzden zikreden bir kimse, Allah'ı zikrettiği zaman, zikri esnasında, bunların Kur'an'da yer alan zikirler olduklarını aklından çıkarmamalıdır. Bunlar aracılığıyla Allah'ı hatırlamalıdır ki, zikir yaparken aynı zaman Kur'an da okumuş olsun. Kur'an okuyan vasfını kazandığı zaman da Allah'ın kendisini hatırlattığı bir zikri hikâye etmiş olur. Böyle olunca da bu zikir esnasında kendini Rabbinin menziline yüceltmiş olur. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur: *"Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver."* (Tevbe, 6) Kur'an okuyan kimseye kıyamet günü: *Oku ve yüksel,* denir. Kur'an okuyan kimsenin dünya hayatında mükelleflik zamanında Kur'an okumak suretiyle yükselişi, Kur'an tilavetinde yine Kur'an tilavetine yükselmesi anlamındadır. Bu da, Hakkın, kulun lisanîyle tilavet etmesi demektir. Tıpkı işiten kulağı, gören gözü, tutan elleri ve yürüyen ayakları olduğu gibi. Aynı şekilde konuşan, ifade eden dili de olur. Kul artık ne zaman Allah'a hamdetse, O'nu tesbih etse ve tehlil yapsa, ancak Kur'an'da yer alan bu zikirleri hatırlayarak gerçekleştirir. Böylece Kur'an'ı kendi nefsiyle okumak seviyesinde Rabbiyle okuma seviyesine yükselir. O zaman kitabını okuyan Hakkın kendisi olur. Kıyamet günü de, en son okuduğu ayete kadar yükselir, onun derecesinde durur. Yani bu ayetin layık olduğu dereceye kadar gelir ki, bu ayeti okuyan da kulun lisanîyle yüce Allah'tır. Bunun için kuşkusuz Kur'an okuyan kulun bu anlamı zihninde tutmasıdır. Çünkü sözlerin en güzeli, Allah'ın örfte bilinen maruf kelamıdır."

Bu yüzden Şeyh'in, mağrip emirlerinden birine, Kur'an tilvatinin gece gündüz kesintisiz gerçekleştirildiği meclisler düzenlemesini tavsiye ettiğini görüyoruz. Durmadan gezen, zikir meclislerini arayan meleklerden söz ederken şunları söylüyor (III:334):

- "Kur'an ehli olan zikir ehlinin, Kur'an'la zikrettiklerini

gördüklerinde, Kur'an harici zikirler okuyan hiçbir meclisi onların önüne geçirmezler. Bunu görmedikleri zaman, onları tilavet edenler olarak değil, Allah'ı zikredenler olarak bulurlar. O zaman Kur'an'la zikredenleri göstererek birbirlerine şöyle seslenirler: İşte, aradığınız budur! Çünkü bu, onların rızkıdır. Onunla yaşarlar ve hayatları buna bağlıdır. İmam bunu bilince, sabah akşam Allah'ın ayetlerini tilavet eden bir meclis oluşturur. Mağrip diyarında Fas şehrinde bulunuyorduk. Bizi dinleyen ve itaat eden yetkililerin onayıyla bu yolu tuttuk. Bu özel ameli yitirdikleri için onları aramaya koyulduk, araştırdık. Hiç kuşkusuz bu, rızıkların en şereflisi ve en yücesidir. Bunlar gibilerini bulamadığımız zaman, gıdaları ilim olan ruhlar için ilmin yayılmasına başladık. Sonunda gördük ki, bu ruhani sınıfın arzu ettiği şeyden başkasına yer vermememiz gerekir. O da Kur'an'dır…"

"Kaf" suresiyle ilgili 334. bab'da bir bölüm yer alır. Burada Kur'an okuyan kalbin arşın vasıfları ile Kur'an'da yer aldığı şekliyle Kur'an'ın vasıfları arasındaki uyumun göz kamaştırıcılığına ilişkin bir açıklama vardır. Bu hususta özetle şunları söylüyor:

- "Kur'an, her zaman, kendisini okuyanların kalplerine yeniden iner. Bu kalpler, Kur'an'ın üzerine kurulduğu arş konumundadır. Bil ki, yüce Allah, arşı, Kur'an'ı vasfettiği sıfatlarla vasfetmiştir. Şu halde mutlak olarak Kur'an mutlak olarak arş içindir. Dolayısıyla arş sahibinin yüksek dereceleri, Kur'an'ın ayetleri ve sureleri gibidir. Arş, Kur'an'ın kayıtlı olduğu şeyle kayıtlıdır. Bazen Kur'an'ın inzali, okuyana nazar eden rabden özel olarak gerçekleşir. Bazen arşa istiva eden, mutlak olarak arşı ihata eden Rahman'dan gerçekleşir. Bazen de rububiyetin tüm veçhelerini ve rahmani ihataya cami "Allah" isminden gerçekleşir. Kur'an'ın nüzulü, azamet sıfatından kaynaklandığı zaman, kalp üzerinde heybet, celal, hayâ, murakabe, huzur, yıkım, kırıl-

ma, zillet, muhtaçlık, koruma, gözetme ve Allah'ın şiarlarına tazim gösterme şeklinde tesir bırakır.

Yüce Allah, Kur'an okuyan için nefsinin şerefini, faziletini, kalbinin genişliğini, ilim ve yakınlık mertebelerinde yükselişi kabul edişini ve âlemin kendisine musahhar kılınışını gösterdiği zaman, bu, Kur'an-ı Mecid'in bir kalb-ı mecid arşına istiva etmesinin ifadesidir. Yüce Allah, Kur'an okuyan kişiye, üstün ahlakı, üstün ahlakla tecelli etmeyi gösterdiği, âlemi rahmet, kerem ve şefkat sıfatlarının bürüdüğünü keşfettirdiği zaman, bu, Kur'an-ı Kerim'in kerim bir kalbin arşına kurulmasının ifadesidir."

Şeyh ve Kur'an

Her kişinin Kur'an'da bir suresi vardır
Allah'ın kitabında bana ait olan sure ise tenzil'dir.

(FIII:181)

Şeyh çocuk yaşta Kur'an'ı ezberledi. Buluğ çağında ilâhi fetihle ansızın karşılaşınca, *"Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."* (Enam, 38) ayetinin hakikatinin zevkine vardı. O zaman anladı ki, mutluluğun tamamı, velayetin tamamı ve ilmin tamamı, Kur'an'la amel etmekle gerçekleşir. Bütün varlığını, hatta nefeslerini, zahir ve batın düşüncelerini Kur'an'dan istimdat etmeye, medet ummaya tahsis etti. Şeyhin bütün hayatı, Kur'an menzillerine ve iniş mekânlarına yükselmekten başka bir şey değildir. Bir çocuk iken Kuran'ı okuyup ezberlediği gibi, ilâhi fetihten sonra da kalbine inişiyle birlikte zevk olarak tahakkuk etmiş, vecde dönüşmüştür. "Kehf" suresiyle ilgili 366. bab'da şunları söylüyor:

- "Meclislerimde ve tasniflerimde konuştuğumuz her şey, Kur'an'ın huzurundan ve hazinelerinden gelir. Bana Kur'an'ı anlamanın ve Kur'an'dan yardım almanın anahtarları verilmiştir. Bütün bunlar, Kur'an'ın dışına çıkmadığımız

sürece geçerlidir. Kuşkusuz bu, bağışların en yücesidir. Ancak zevkine varan, menzilini nefsinden bir hal olarak müşahede eden ve Hakkın, sırrında kendisiyle konuştuğu kimse bunun değerini bilir. Çünkü Hak, vasıtaları kaldırmak suretiyle, sırrında kuluyla konuştuğu zaman, onun seninle konuşmasına, senin sözlerini anlaman da eşlik eder. Onun seninle konuşması, senin onu anlamanın aynı olur ve ondan geri kalmaz. Eğer senin anlaman, onun seninle konuşmasından geri kalırsa, bu, Allah'ın kelamı olmaz. Bunu kendi içinde hissetmeyen kimse, Allah'ın kullarıyla konuşmasına dair ilimden nasipsizdir."

- "Haşir" suresiyle ilgili ve "Muhammedi huzurdan Kur'an'ın menzillerini bilme" adını verdiği 335. bab'da, Kur'an'ın bütün olarak, Furkan'ın da bölüm bölüm velilerin kalplerine inişinden söz eder ve şöyle der: "Her okuyan Kur'an'ın nüzulünü hissetmez. Çünkü ruhu kendi tabiatıyla meşguldür. Kur'an, bu kimseye tabiat perdesinin gerisinde iner. Bu yüzden ondan lezzet almak suretiyle etkilenmez. Nitekim Resulullah (s.a.v) Kur'an okuyan bazı topluluklar hakkında şöyle buyurmuştur: "Onlar, Kur'an okurlar, ama Kur'an gırtlaklarından aşağıya inmez." Bu Kur'an dillere inmektedir, kalplere değil. Yüce Allah, Kur'an'dan zevk almakla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Onu Rûhu'l-emin (Cebrail) senin kalbine indirmiştir."* (Şuara, 193) İşte, Kur'an'ın kendisine inmesinden dolayı, değeri ölçülemez, her türlü zevkin üstünde bir haz alan kimse budur. Kişi bu tadı, bu hazzı alınca, yeni ve eskimez Kur'an'ın üzerine indiği kimse olur. İki iniş arasında fark vardır. Kur'an, bir kişinin kalbine indiği zaman, anlamıyla iner. Kişi okuduğunu bilir, kendisinin dilinden olmasa da. Kur'an dışında bu lafızların anlamlarını, kendi dilinden olmadığı için bilmese de, okuduğunun anlamını bilir. Bir kimse Kur'an'ı tilavet ederken, Kur'an onun kalbine inerse, tilavet ettiğinin

anlamını bilir. Kur'an'ın makamı ve menzili, yukarıda söylediğimiz gibi olursa, istediği her varlığı orada bulur. Bu yüzden Şeyh Ebu Medyen şöyle derdi: "Mürid, istediği her şeyi Kur'an'da bulmadıkça mürid olamaz."

Şeyh ayrıntılı açıklamalarına devam ediyor ve Kur'an'ın Nebi'ye inmesiyle Veli'ye inmesi arasındaki farkı özetle şöyle ifade ediyor:

- "Kur'an ile insan-ı kâmil kardeştirler. İnsan-ı kâmil ise, Kur'an'ın bütün cihetleri ve nispetleriyle indiği kişiden başkası değildir. Kur'an'ın varislerinden olup insan-ı kamil olmayan kimselere gelince, Kur'an, onun omuzlarının arasına iner, gaipten göğsüne yerleşir. Kuşkusuz bu, eksiksiz bir verasettir. Rivayet edilir ki, Ebu Yezid, Kur'an'ı tümüyle istishar etmedikçe can vermemiştir. Resulullah (s.a.v), Kur'an bilgisi verilen kimse için *"Nübüvvet onun iki yanı arasına yerleştirilmiştir"* demiştir. İşte Nebiler ile onlara tabi olan veliler arasındaki fark budur. Ancak iki yanı arasına Nübüvvet yerleştirilen ve Kur'an gaipten kendisine gelen kişiye, önünü gördüğü gibi arkasını da görme yeteneği verilir. Kur'an, ancak yüz yüze nazil olduğu ve biz de bunu tattığımız için, bir ciheti başkasından ayırdığımızı görmedik. Bize ansızın geldi ve biz ancak sonraları bunu anlayıp öğrendik. Kur'an olması hasebiyle Kur'an'la beraber olan kimse, cem birliğini ifade eden bir göze sahip olur. Ama cem edilmiş olması hasebiyle Kur'an'la beraber olan kimse için, Kur'an Furkan'a dönüşür. Böylece açığı gizliyi, haddi ve başlangıcı müşahede eder. Biz, bu Furkanî inişi tattığımız için, şu helaldir, şu haramdır, şu mubahtır dedik. Meşrepler çeşitlendi, mertebeler birbirinden ayrıldı ve ilahi isimlerle kevni eserler zahir oldu."

Şeyhin, Kur'an hakikatleri itibariyle derin bilgiye ulaşmasının bir örneği olarak, eserlerinden birinde konuya ilişkin

açıklamalarını dinleyelim. Eserinin fihristinde şöyle diyor:

- " (Tenzilin anlamlarının sırları hakkında cem ve tafsil) kitabı da bundandır. Bu kitabı "Bir vakit Musa genç adamına demişti ki: "Durup dinlenmeyeceğim." (Kehf, 60) ayetine kadar ikmal ettim. Bu konuda göz kamaştırıcı bir anlam belirginleşti. Kur'an'la uğraşan birinin daha böyle bir menzile ulaştığını zannetmiyorum. Şöyle ki: Her ayete ilişkin açıklamaları üç makam şeklinde tertip ettim: Birincisi, Celal makamı, sonra Cemal makamı, sonra İtidal makamı. Bu, kâmil Muhammedi varis açısından berzah hükmündedir ki burası Kemal makamıdır. Ayeti celal ve heybet makamında ele alıyor, hakkında konuşuyorum, ta ki en latif işaretlerle ve en güzel ibarelerle bu makama ulaşıncaya kadar... Sonra aynı ayeti bu sefer cemal makamında ele alıyor ve üzerinde konuşuyorum. Burası birinci makamın karşısındadır. Nihayet özellikle bu makam için nazil olmuş gibi sürdürüyorum açıklamaları. Sonra aynı ayeti kemal makamında, ilk iki veçhe benzemeyen bir sözle ele alıyorum. Bu makamda harflerin, kelimelerin, harake ve sükûnlardan ibaret olar küçük harflerin sırları hakkında konuşuyorum. Eğer bunlarda böyle sırlar varsa onları ele alıyorum, yoksa nispetleri, izafeleri ve işaret gibi unsurları ele alıyorum. Bu işlemi tamamlayınca, yanındaki ayeti ele alıyorum. Bu ayetlerden birinde bulunup da asıl olma özelliğine sahip kelimeyi şahit olarak değerlendiririm, ancak bunun da örnekleri azdır."

Şeyhin bu yöntemi kullandığı Tefsir yaklaşık altmış dört (64) cilttir. Ancak hala bulunabilmiş değildir. Bu arada vurgulamak gerekir ki, Şeyhin ve diğer mutasavvıfların bu tarz işari tefsirleri, bilinen geleneksel tefsir yöntemlerinin ihmal edilmesi, görmemezlikten gelinmesi anlamına gelmez. Bilakis, şeyhe göre asıl olan ve merci konumunda bulunan geleneksel tefsir metodudur. Ayetin zahirine ters düşen her

anlam kesinlikle reddedilir. Şeyh, tefsire israiliyatı ve doğruluğu kanıtlanmamış rivayetleri, özellikle Nebilerin makamlarına ve ismetlerine yakışmayan kıssaları şiddetle reddeder (II:256/III:454-455):

- "Ama Allah'ın kelamını sadece bir anlamla sınırlandırmak doğru değildir. Bilakis yüce Allah, Kur'an'ından nice latif sırları kullarının haline ve makamına uygun olarak velilerine açar. Allah ehline göre önemli olan, Kur'an'da yer alan kıssaların, örneklerin, hikmetlerin ve hükümlerin insan nefsine yönelik olarak anlaşılmasıdır. Çünkü dış âlemde (afakta) zuhur eden her şeyin bir benzeri iç âlemde (nefiste) de vardır. Örneğin Âdem ve İblis veya Musa ve Firavun kıssasını bilmenin ne faydası var, bütün bunlardan kaynaklanan bir ibret senin nefsinde müşahede edilmezse? Bu anlamda Şeyh "Ankau mağrib" adlı kitabında şunları söylüyor: "Bu ilim dalında bütün yazdıklarımın gayesi, evrende zuhur eden şeylerin bilinmesi değildir. Bilakis, asıl gayem, gafillerin dikkatini insani ayn'da, âdemi şahısta mevcut olanlara çekmektir (…) Çünkü bir şekilde senin kurtuluşunla bir ilintisi yoksa zatının dışındaki şeyleri bilmenin sana bir faydası olmaz…"

Şeyh, Allah ehli mutasavvıfların sözlerinde işaretlere yer vermelerinin sebebini açıklarken şunları söylüyor (I:278):

- "Allah ehline göre işaretler, uzağı gösterir veya gayrin hazır olduğunu bildirirler… Allah ehli açısından şekil ulemasından daha zor, daha meşakkatli bir mahlûk yoktur. Allah ehli, O'nun hizmetine hastırlar, ilahi bağış yoluyla O'nu bilirler. Allah, onlara sırlarını bahşetmiş, kitabının anlamlarını ve hitabının işaretlerini anlatmıştır. Bu yüzden şekil uleması, Allah ehli açısından, Resullerin karşısındaki firavunlar gibidirler. Varlık âleminde iş, zikrettiğimiz gibi ezeli bilgi çerçevesinde gerçekleştiğine göre, bizim ashabımız işaretleri kullanmayı yeğlemişlerdir. Tıpkı Meryem'in (a.s)

iftiracılara, inkârcılara karşı işaretlere başvurması gibi. Bu yüzden Allah ehli mutasavvıfların, önünden ve arkasından batılın bulaşmasına imkân bulunmayan Allah'ın kitabına ilişkin değerlendirmeleri işaretler şeklindedir. Aslında bu işaretler hakikatten, Allah kelamının anlamlarına ilişkin faydalı tefsirden ibarettir. Onlar bütün bunların yanı sıra bütün değerlendirmeleri, dil ehlinin bildiği gibi, genelliğini ikrar etmekle, nüzul sebebiyle irtibatını vurgulamakla birlikte kendi nefislerine döndürürler. Çünkü kitap onların (dil ehlinin) lisanîyle inmiştir. Bu yüzden onlara göre yüce Allah, kitabında her iki boyutu da kuşatmıştır: *"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz."* (Fussilet, 53) Yani dış âleme (afaka ve iç âleme (enfüse/kendi nefislerine) inen ayetleri göstereceğiz. Çünkü inen her ayetin iki yüzü vardır. Biri yüzünü kendi nefislerinde görürler, bir yüzünü de kendilerinin dışında görürler. Kendi nefislerinde gördüklerini işaret olarak isimlendirirler."

Bazı eserlerinde şeyh, bu işaretlerin Kur'ani kaynaklarına işaret ederken, bazılarının anlaşılmasının Kur'ani anahtarını gizler.

Şeyhin Kur'ani kaynağını açıkladığı kitapları arasında, Besmeleye, Fatiha suresine ve başka ayetlere ilişkin değişik tefsirleri yer alır. Futuhat'ın altıncı bölümünde yer alan doksan iki bab'ı buna örnek gösterebiliriz. Bu babların her birini bir ayete ayırmıştır. Yine Ayetu'l kürsi'ye ve kitaplarında sıkça yer verdiği başka ayetlere ilişkin tefsirleri de buna örnek göstermek mümkündür. "El-Kasemu'l ilahi" adında bir eseri vardır ve bu eserde yüce Allah'ın rububiyete yemin edişinin türlerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Bu eseri 601 yılında Kudüs'te kaleme almıştır. Aynı sene Musul'da bir günde "el-Cemal ve'l Celal" adlı bir kitap yazmış, bu kitapta her cemal ayetine karşılık bir celal ayetinin bulunduğunu açıklamıştır. 602 senesinde Kudüs'te (İşaratu'l Kur'an fi

alemi'l insan) adlı bir eser yazmıştır. Bu eserde, nüzul sırasına göre surelerin ayetlerinin işaretlerini incelemektedir. Osman Yahya şeyhin tefsirle ilgili başka eserlerinin de olduğunu belirtir ve şu isimleri verir:

-el-Ğayat fi ma vuride mine'l gaybi fi tefsiri'l ayat.

-Kitabu'l kutub. (Burada Kur'an'ın vasıflarını ve özelliklerini şerh eder)

-el-Maksadu'l esma fi'l işarati fi ma vakae fi'l Kur'ani mine'l kinayat.

-el-Müsellesatu'l Kur'aniye (üç yönlü ayetler)

-el-müsebbeatu'l kur'aniye (yedi sayısıyla irtibatlı ayetler)

-İşari tefsire bir giriş mahiyetinde "miftahu'l babi'l mukaffel li fehmi'l kitabi'l münzel"

Surelerin giriş kısımlarının delaletlerine ilişkin başka telifleri, yine surelerin giriş kısımlarıyla ve surelerle ve bir kısım ayetlerle ilgili kasideleri vardır. Divan-ı kebirinde buna örnek oluşturacak çok kaside bulunmaktadır. Bu kasidelerden bir bölüm vardır ki, her sureyle ilgili birkaç beyte yer verir ve bunların sayısı 3 ile 18 arasında değişir. Bunların toplamı 820yi geçer. 44 beyitlik bir kasidesi de vardır ki, burada bütün Kur'an surelerini sağlam bir zincirle tertip edilişlerine göre latif anlamlarla irtibatlandırır ve sonunu şöyle bağlar:

Bunlar Kur'an'ın bütün sureleridir
Arzu ettiğim için isimlerini topladım

Şeyhin Kur'ani anahtarlarını açıkça belirtmediği, sadece telmihen işaret ettiği kitapları ise çoktur. Bunların bazılarını "Mefatihu Fususi'l hikem" adlı eserimizde zikrettik. Bu kitaplardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

- Kitabu't Tecelliyat. Bakara suresine yöneliktir. Bakara suresinin bütün ayetleriyle veya bazı ayetlerle ilgili olmak

üzere 109 bölüm içermektedir.

- Kitabu'l Fena fi'l müşahede. Beyyine suresine yöneliktir.

- Kitabu'l menzili'l kutbi ve'l imameyn. Felak ve Nas surelerine yöneliktir.

- Kitabu't Teracim. Bir mukaddimeden ve 69 bab'dan oluşmaktadır. Her bab, bir surenin bazı ayetleriyle ilgilidir. Bablar, Hakka suresiyle (Tercemetu'l kahir) başlar ve Bakara (Tercemetu'l hicab) ve Fatiha suresiyle (Tercemetu'r rida) ile son bulmak suretiyle surelerin tertibine göre düzenlenmiştir.

- Kitabu'ş Şahid. 27 bab'dan meydana gelir. Kitabu't teracim'in bazı bablarına çok benziyor. Her bab bir sure ile ilgilidir.

- Kitabu menzili'l menazil. Futuhat'ın 22. babına tetabuk eder. Burada sureler 19 sınıfa ayrılmıştır. Her sınıfın ayırıcı özellikleri ve adamları vardır.

- Kitabu meşahidi'l esrari'l kudsiye. 14 bab'dan meydana gelir. Konuyla ilgili özel bir kitapta her babın 14 anahtardan birine ait sureye taalluk ettiğini açıklamıştık.

- Kitab-u Fususi'l Hikem. 27 babdır. Bununla ilgili özel bir kitap yazdık. Söz konusu kitapta her babla ilgili sureyi açıkladık.

- Futuhat'ın 4. bölümünün babları. 114 babdır. Mushaftaki tertip sırasına göre Nas'tan başlayarak Fatiha'ya kadar her babın bir suresi vardır. Her bab'da ilgili surenin ayetlerinin içerdiği ilimlerden bazıları ele alınır. Öyle ki, Şeyh'in Futuhat'ta Kur'an ilgili olarak isimlerini zikrettiği ilimlerin sayısı birkaç bini buluyor.

-Futuhat kitabının birinci ve beşinci bölümlerinin babları-150 bab'dan fazla-her bab bir sure veya bir ayetle ilgilidir.

-Kitabu'l Azame: Fatiha'nın harflerinin bazı sırları ve işaretleriyle ilgilidir. Fatiha'nı besmeleden başlamak üzere

yedi ayetinin her biri için bir bölüm ayrılmıştır.

Bazı Kur'anî Müşahedeleriyle Şeyh İbn. Arabî

Allah'ın kitabındaki her surede benim için bir pay vardır. Ama hayrın büyük kısmı Asr suresine aittir.

Şeyh'e göre Kur'an, yalnızca telaffuz edilen kelimelerden veya üzerinde düşünülen anlamlardan ibaret değildir. Bilakis bütün ayetleri, kelimeleri ve harfleri sınırsız tecelli doğuşlarından, sırların ve ilimlerin müşahedesinden ve büyük mazharlardan ibarettir. Şeyh, Kur'an'ın menzillerini vasfederken, kendi hallerini, zevklerini ve müşahedelerini vasfeder. Bu kitabın bölümlerinde buna ilişkin örnekler yer almaktadır. Ama bu bölümde başka örnekler sunmak istiyoruz:

"İhlâs" suresiyle ilgili 272. bab'da şeyh, surenin menzilini vasfediyor ve şunları söylüyor (II:581):

- "Bil ki, bu menzil her yönden Tek'liği ve tenzihi gerektirse de, mazharlarla kayıtlı şekli keşifte zuhur eder. Tıpkı dört sütun üzerinde yükselen, üstünde duvarları ihata eden bir çatı bulunan ve açık kapısı olmayan bir ev gibi. Bu yüzden hiç kimse bu eve hiçbir şekilde giremez. Ancak evin dışında evin duvarına bitişik bir sütun vardır. Keşif ehli bu sütunu mesheder. Tıpkı yüce Allah'ın Kâbe'nin dışına yerleştirdiği, Kâbe'nin sağı olarak belirlediği, Kâbe'ye değil kendisine izafe ettiği Haceru'l esved'in öpülüp meshedilmesi gibi. İşte bu sütun da evden bir parça olmakla beraber eve izafe edilmez. Çünkü eve has değildir. Bu sütun her ilahi evde mevcuttur. Bir bakıma bizimle menzillerin ilettiği irfan arasında bir tercümandır. İbn Meserre el-Cebeli "Kitabu'l Huruf" adlı eserinde bu hususu açıklamıştır. Bu sütunun anlaşılır bir dili var ve menzillerin ihtiva ettiğini bize anlatır. Biz de menzillerin ilimlerini ondan istifade ederiz. Bazı men-

ziller vardır ki, içine gireriz, köşe bucağını dolaşırız. İçlerini, daha önce kendileriyle ilgili olarak bildiğimiz şekilde buluruz. Bazı menziller de vardır ki, içlerine girmemize imkân yoktur, bu menzil gibi. Biz de teslimiyet hükmünce sütundan alırız bilgileri. Çünkü maddi âlemde Resulün (s.a.v.) bize haber verdikleri itibariyle masum olması gibi, onun da masum olduğuna dair delil var elimizde. Bu sütun Hakkın lisanıdır. Bazı insanlar onu evin sütunlarına dâhil ederler. Çünkü evin bazı duvarlarının sadece bir yüzünü görürüz, diğerleri ise surun içinde örtülüdür. Bu yüzden bazı keşif ehli zatlar: Ev, altı sütun üzerindedir, demişlerdir. Aslında beş sütun üzerinde olduğunu söyleyenler ile altı sütun üzerinde olduğunu söyleyenler arasında bir çelişki yoktur. Bunu sana açıklıyoruz ki, gerçeğin bu iki görüşten sadece birinde, iki gruptan sadece birinin yanında olduğunu sanmayasın. Her iki grup da doğruyu söylüyor. Bu yüzden işin keyfiyetini sana açıklıyoruz. Aslında aynı durum, insanların ihtilaf ettiklerini gözlemledikleri her mesele için geçerlidir. Şu halde keşif ehli arasında tahakkuk ettikleri itibariyle bir ihtilaf yoktur. Allah'a hamdolsun. Onlar meşguliyetleri itibariyle, madde ehlinin duyularıyla idrak ettikleri bağlamındaki durumlarından daha sahih, daha hakiki bir neticeye varmışlardır."

Burada sözü edilen evden maksat "İhlâs" suresidir. Beş sütun, surenin beş ayetidir. Altıncı sütun ise, irfanın tercümanı, yani Besmeledir. Bazıları Besmeleyi her surenin bir ayeti olarak kabul eder, bazısı bağımsız bir ayet olarak sureleri birbirinden ayırdığını kabul eder. Kur'an sırlarını bilen Ariflere göre, her surenin başındaki Besmele, o surenin bütün sırlarını barındırır. Bu anlam, 273. bab'da "Tebbet" suresinin menzilinin sonunda da tekrarlanmıştır. Şeyh, başka bir müşahedede Besmeleyi evin dehlizi şeklinde vasfeder ve şöyle der:

- "…Böylece bu menzilin içerdiği ilim hazinelerini zikret-

tik. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."* (Hicr, 21) Ancak ben, bu menzilin girişinde, menzilin dehlizi içinde bir evi bıraktım. Bu ev herkese açılmaz. Bana açıldı ve içine girdim. İçinde olanları öğrendim. Bu ev, bu kitabın kapsadığı bu menzillerin tümünün içinde bulunan hazinelerin bütün anahtarlarını barındırır. Çok yüce ilimler ihtiva etmektedir. Bunu bilen Arif, kâinatın Ondan mevcut olduğunu tahakkuk eder."

Şeyh, burada anlattığı hususa başka bir yerde, Allah ile konuşan Arif için Besmele, Hak teala için "kun=ol" sözü mesabesindedir, şeklinde işaret eder.

"İhlâs" suresi evinin kapısının olmayışına, içine girilmediğine gelince, çünkü bu sure sadece tenzih isimlerini ihtiva eder. Bu isimlerle ahlaklanmanın da imkânı yoktur. Besmele sütununu meshetmekse, Rahim ismiyle ahlaklanmadan ibarettir.

"Tebbet" suresine özgü 273. bab'da şeyh, menzilinin evlerini, her evin hazinelerini, kilitlerini ve anahtarlarını doyurucu ve ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Evleri ayetleridir. Hazineleri ayetleri oluşturan kelimelerdir. Kilitleri harfleridir. Anahtarları ise harflerin harekeleri ve noktalarıdır. Her anahtarın harekesi ise bilinen Ebced hesabına göre harflerin sayısı kadardır. Her harften arif olanların açıkça anladığı ana ilimlerin sayısı da bu harflerin sayısı kadardır. Örneğin 66 tane ana ilâhi ilim vardır. Bu babın başında şeyh, her kevni huzurun, bir Kur'an kelimesinden veya ayetinden istimdad ettiğine işaret eder. Örneğin Fatiha suresinde ilk aklın mevkiine şöyle değinir:

- "…Ümmü'l Kitab'la başladı. Ki onun yanında Ümmü'l cem adı verilen bir huzur vardır. Hak beni oraya soktu. Onu, zahirini ve batınını gördüm. Bu aklın oradaki yerini siyah bir nokta halinde gözlemledim. Kırmızı ve sarı arası bir tonda

tertemiz olarak örtülmüştü. Aklın mekânı ile bu kaynağın yeri arasında bir cariye gördüm. Musa'yı, Harun'u, Yusuf'u (a.s) bu akla bakar halde gözlemledim. Yüce Allah, kendine has kıldığı bu cami huzurdan başka huzurlar meydana getirmiştir ki, göklerde (semavatta), yerde (arz'da), bu ikisinin arasında ve yerin (arzın) altından istiva sınırına katar hiç kimse bunların sayısını bilemez, sadece Allah bilir (…) Yüce Allah, doğruluk ve saflık makamını belirlemiş, bunlarda yetmiş iki yükseklik tayin etmiştir. Her yükseklik, bu suretin gerektirdiği saflıktan dolayı yükselen kişilere bir ilim verir. Bunlar keşif ilimleridir. Bu durum yüksekliklerin zirvesine ulaşıncaya kadar devam eder. Burada ana(Ümm) ilim huzuru bizzat karşısına çıkar…"

Şeyh, burada Ümmü'l Kitab ve Ümmü'l Cem ifadeleriyle Fatiha suresine ve başındaki Besmeleye, 72 yükseklikle de "Tebbet" suresinden önce yer alan "İhlâs" suresinin harflerine işaret eder. Akıl noktasıyla da Besmelenin başındaki "ba"nın noktasına işaret ediyor gibi. ("ba"nın ilk varlıkla ilişkisi için bkz.I:102) Musa, Harun ve Yusuf'tan (a.s) söz ederken, ilk harfi "ba" olan Tevrat'a işaret ediyor. Şeyh bir yerde şunları anlatıyor (I:83):

- "Yahudi din adamlarından (ahbar/haham) biri bize dedi ki: Sizin tevhitten bir nasibiniz yok. Çünkü kitabınızın sureleri "ba" harfi ile başlar. Ona şu cevabı verdim: O halde sizin de tevhitten nasibiniz yok. Çünkü Tevrat da "ba" ile başlar. Verecek cevap bulamadı."

Başka bir yerde Şeyh, arif'in Kur'an ayetleri ve esma-ı Hüsna huzurlarında Nebilerin ve Velilerin ruhlarıyla bir araya gelmesinden söz eder. Bu arada kendisinin onlardan bazılarıyla bir araya gelmesini, özel bir konu çerçevesinde bahsettiğimiz gibi "Bakara" suresinden istimdad edilen "et-Tecelliyat" adlı kitabında örnekleriyle anlatır.

Bunun bir örneği de "Kureyş" suresine özgü olan 278.

bab'da görüyoruz. Şunları söylüyor:

- "Bil ki, bu menzile girdiğin zaman Resullerden (s.a.v) bir cemaatle bir araya gelirsin ve onlara has zevklerinden tadarsın. Sende olmayan ilimler edinirsin. Bu ilimler, onlar için zevk iken, senin için keşif olur." (II:605)

"Fil" suresine has olan 279. bab'da, surenin girişi olan "görmedin mi…" ayetiyle tahakkuk edişine işaret ediyor ve şunları söylüyor (II:608):

- "…Bu menzilin ilimleri arasında, ilmin nazarla var olması da yer alır. Nazar ise, hiç kimseden rivayet etmemiş, hiç kimseden duymamıştım. Ancak kendi nefsimden gördüm ve bir nazar eyledim. O anda menzilin kapsadığı ilimleri öğrendim. Bana bir nazar verildi, onunla baktım ve onunla baktığım şeyi, bu nazarın kapsadığı bütün ilimleri bildim. İşte bu zevk ilmidir. Buradan hareketle, konuştuğu şeyi göreni, işittiğini söylenin sözü bilinir…"

Şeyh'in gerçekleştirdiği bu olağanüstülüklerden biri de *"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsra, 44) ayetiyle tahakkuk edişini anlattığı sözleridir. Şunları söylüyor (I:328):

- "Allah'a hamdolsun, bu tarikata girdiğimiz ilk zamanlarda taşların tesbihini ve Allah'ı sözlü olarak zikredişini duymuştuk." Yine şöyle diyor: "Buradan ahiret hayatı da bilinir (…) Çünkü ahiret hayatı üzerindeki ruhaniyet maddi hayattan daha baskındır. Biz, bu hayatı keşfiyle birlikte şu dünya hayatında onu tattık. Böylece insan şahsı itibariyle birden çok mekânda olabiliyor. Avamdan insanlar ise, bunu rüyalarında idrak ederler." (I:318)

Şeyh, "Karia" suresinin menziliyle tahakkuk ettikten sonra, suretlerde intikal etme makamına erişmiştir. Bu surenin menziline 283. babı tahsis etmiştir (II:620). Bu konuda şunları söylüyor:

- "Bil ki, yüce Allah ayetlerinden dilediğini bana göster-

mek için beni yükselttiği zaman gerçekleşen miracım sırasında bu menzile vardığımda, melek yanımdaydı. Kapıyı çaldım (Şeyh, burada "Karia=çalan" kelimesine işaret ediyor). Kapının arkasında birinin şöyle dediğini duydum: Allah'ın bildirmesi dışında kimsenin bilmediği bu meçhul menzilin kapısını çalan kimdir? (Şeyh, burada *"Karia… Nedir Karia? Sana o karia'yı bildiren nedir?"*ayetlerine işaret ediyor). Melek şu karşılığı verdi: Kulun Muhammed b. Nur'un huzurundan olan kulundur." Kapı açıldı, içeri girdim. Hak, oradaki her şeyi bana tanıttı. Ama kendisini müşahede etmemden yıllar sonra. Bu, tarifi olmayan şekli bir müşahedeydi. Sonra bunun ardından Onu tanıtma gerçekleşti. Bunun meçhul bir menzil olduğunu bana tanıtınca, belimi kırdı. Ama onu tanıtınca, gördüm ki, Allah'ın korudukları müstesna gördüklerimin tümü kırılmış vaziyettedir. Korktum. Allah, bana tecelli etmesiyle korkumu giderdi. Bu menzilde şekli suretlerin maddi suretlerde değiştiklerini gördüm. Tıpkı ruhanilerin şekillerde değişmeleri gibi. Bunların ortada kalkan ilk suretler olduklarını hayal ettim. Onlara yönelik nazarı tahakkuk ettirdim, ama buna güç yetirmem için kuvvet verildikten sonra idrak edebildim. Bunun üzerinde ben de değiştim ve matlubu idrak ettim.."

Şeyh, bu mevzuyu uzun bir açıklama ile ele alır. Tümünün kaynağı şu iki ayettir: *"İnsanların, her yana dağılmış renkli pervaneler gibi olacakları ve dağların etrafa saçılmış renkli yünler gibi olacakları gün."*

Bütün bunlar, "kun" kelimesinden kaynaklanan tekvin sırrına dönüktür. Bu sırrın güneşi, henüz otuz yaşında iken Şeyh'e tecelli etmiştir. Bu konuda şunları söylüyor (II:439):

- "-Kaf- iki tanedir. Biri "kun" kelimesindeki ispat "Kaf"ı, öbürü ise "lem yeKun" kelimesindeki nefiy "Kaf"ı. Beş yüz yetmiş senesinde bu "Kaf"ta güneş üzerimize doğdu. Güneşin "lem yekun"da doğmasıyla teşbihin olumsuzluğunu

ispat ettik. İçinde bu güneş doğmayan kimse, güneş doğduğu halde tatili (ilâhi sıfatları nefyetmeyi) ispatladı."

Bu güneş, "Beyyine" suresinin güneşinden başkası değildir. Şeyh, "El- fena fi'l meşahid" kitabını ve Futuhat'ın 286. babını bu sureye tahsis etmiştir. Orada diyor ki (II:633):

- "Bu menzile girdiğim zaman, şuası olmayan bir nur içinde tecelli gerçekleşti benim için. Onu ilmen gördüm. Nefsimi de onunla gördüm. Bütün eşyayı nefsimle, eşyanın kendi içinde bahşedilmiş olarak taşıdığı nurlar ile de hakikatlerini gördüm. Buna ek olacak bir nur yoktur. Böylece akli olmayan, hissi büyük bir müşahede yeri gözlemledim. Mana olmayan, ama hakiki bir suret gördüm. Bu tecelli de küçüğün, küçüğün küçük olarak kalmasına rağmen, büyüğün de büyüklüğü baki olmasına rağmen, büyüğün kendisinin içine gireceği şekilde genişlemesi zahir oldu. Devenin iğne deliğinden geçmesi gibi. Bu sahne hissi olarak müşahede edilir, hayal olarak değil. Onu alır içine, ama bunun nasıl olduğunu anlayamazsın, gördüğünü de inkar edemezsin. Akılların şekillendirdiklerinin idraklerinden yüce olan, basiretin idrakini ondan üstün kılan Allah münezzehtir. O'ndan başka ilah yoktur. O, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir."

"Şems" suresine tahsis edilen 293. bab'da şeyh, bir kez daha güneş ve ay tecellilerinin delillerini zikrediyor ve şöyle diyor:

- " Bil ki, ey kardeşim! Bu menzilin bereketlerini kayıtlandıran bir gecede Resulullah'ı (s.a.v) gördüm. Sırt üstü uzanmıştı ve şöyle diyordu: *"Kulun, Allah'ın azametini her şeyde, hatta mestlerin üzerine meshedilmesinde ve eldiven giyilmesinde görmesi gerekir."* Ayağında siyah iki yeni nalın olduğunu görüyordu. Ellerinde de eldiven vardı. Sanki bu menzilde Allah'ın celaline yaraşır ilimleri vazetmemden dolayı sevindiğini bana müjdelemek istiyordu. Sonra şöyle

dedi:

- " Ay doğunca, nefisler bahçelerinde uyurlar ve saraylarında güven içinde olurlar. Ama karanlık olur da ay doğmazsa, hırsızlardan korkarlar. Böyle bir durumda insanın hırsızlardan, soygunculardan korunmak için şehre girmesi gerekir…"

Ardından Şeyh, bu sözlerini şerhetmeye başlıyor (II:669)

Şeyh'ın, 269. babı tahsis ettiği "Buruc" suresinin menzilinde yaşadığı ilginç bir hikaye var. Şöyle diyor (II:693):

- "… Derken *"Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!"* (Hud, 102) ayetini okudum. Bunun üzerine ayetin anlamını öğrenmeye çalıştım. Bir adam gözümün önüne geldi. Tanıyordum onu. Bana bir iftira atmıştı ve "bu adam senin yüzünden tutulmuş, cezalandırılmıştır" denildi (…) Adamı çağırdım ve dedim ki: "Ne gördün?" benden sıkıldığını gösterircesine: Öf!.. demeye başladı. Görünürde tevbe etti. Sonra bana attığı iftirayı devam ettirerek yanımdan ayrıldı. Ama içinde bulunduğumuz ay tamamlanmadan başını yaran bir taş aracılığıyla Allah canını aldı…"Şeyh, adamın öldürülüş hikayesini de uzun uzun anlatır.

-315. babı tahsis ettiği "Hakka" suresi menzilinde, adı geçen surenin 19.ayeti *"Kitabı sağ tarafından verilen."* ifadesine işaret ederken ilginç bir hikaye anlatıyor:

- "… Bizim zamanımızda ise, bir kadın rüyasında kıyametin koptuğunu görür. Allah ona bir ağaç yaprağı verir, bu yaprakta cehennemden azat edildiği yazılıdır. Yaprağı elinde tutar. Sonra uykudan uyandığında avucunda bir yaprak tuttuğunu görür. Elini bir türlü açamaz, ama içinde yaprak olduğunu hisseder. Eli o kadar sıkılır ki, acı duymaya başlar. İnsanlar başına toplanır ve elini açmaya çalışırlar, ama hiç kimse bunu başaramaz. Bunu bizim tarikatımızın mensuplarına sorarlar. Onlardan da bunun sırrını bilen

olmaz. Fakihler gibi şekil ulemasının ise bu konuda zaten bilgileri olmaz. Tabipler ise, elini açmak için üzerine bir karışım dökerler, o da elinde bir takım yaralar açmakla beraber elinin açılmasına muvaffak olmazlar. Sonunda biri şöyle der: Bir de falana sorsak (beni kast ediyor). Belki onun bu konuda bir bilgisi vardır." Kadını bana getirdiler. Yaşlıca bir kadındı, avucu kapalıydı ve acı veriyordu. Rüyasını sordum. İnsanlara anlattığı şekliyle bana da anlattı. Bunun üzerine elinin neden yaprağın üzerine kapandığını anladım. Kulağına eğildim ve ona gizlice şunları söyledim: Elini ağzına yanaştır ve elinde olduğunu hissettiğin bu yaprağını yutacağına dair Allah'ı şahit tutarak niyet et. Eğer bu şekilde niyet getirsen ve Allah, senin niyetinin doğru olduğunu bilse, elin açılır." Kadın elini ağzına yaklaştırıp dudaklarına yapıştırdı. Ağzını açtı ve yaprağı yutmaya niyetlendiğine dair Allah'a söz verdi. Ağzı açıldı ve yaprak ağzının içine düştü, hemen yuttu. Eli açıldı. Orada bulunanlar bu manzara karşısında şaşırdılar (…)

Sonra Şeyh, hicret yurdunun İmamı Malik b. Enes'in yaşadığı olaya benzettiği bir hikaye anlatır.

369. babı tahsis ettiği "Hicr" suresi menzilinde, Kur'an'ın bütün surelerinin hazinelerini bu surenin ayetlerinde gözlemler: *"Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır."* (Hicr, 21) …

Nas suresinden Leyl suresine kadar yirmi üç surenin hazinelerini zikreder. Bu bağlamda her sure için bağ belirler. "Kafirun" suresinin hazinesi ile ilgili olarak bir vakaya şahit olur ve şöyle vasfeder (III:376):

- "Tatlı bir süt pınarı gördüm. Ondan daha beyaz ve ondan daha temiz bir süt görmemiştim. Pınara girdim. Göğsüme kadar geliyordu derinliği, bir yandan da kaynıyordu. Bu manzaraya hayret ettim. Garip ilahi bir ses duydum. Şöyle diyordu: "Kim, Allah'ın emri uyarınca, Allah'a yaklaş-

mak için Allah'tan başkasına secde ederse, o mutludur, kurtulmuştur. Kim, Allah'ın emri olmaksızın, Allah'a yaklaşmak maksadıyla Allah'tan başkasına secde ederse, o, bedbahttır." Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın* (ve kulluk etmeyin)." (Cin, 18) Çünkü Allah halk ile beraberdir, halk Allah ile beraber değildir. O, onları bilir, dolayısıyla O, onlarla beraberdir…"

"Yunus" suresi menzilinde, "er-Rakib" ismiyle ve surenin *"Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'an'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız. O işe daldığınız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir."* (Yunus, 61) ayetiyle tahakkuk eder ve şöyle der (IV:174):

- "Bu bir terk olunmuşluk haliydi ki, birçok yıl bunu yaşadım. Sadece bununla adlandırılıyordum. Çünkü bu hale bulanmış, onunla özdeşleşmiştim. Sayamayacağım kadar çok bereketini gördüm. Oradan murakabeye muttali oldum. Böylece Allah adına nefsim üzerine rakib (murakabe eden) oldum. Çünkü Allah, masum Nebi'nin (s.a.v) diline inen tertemiz şeriatta nefse bilinen özel bir vasıfta olmasını emretmiştir. Yine Rabbimin kalbime ilham ettiği eserlerin üzerinde de murakabe eden oldum. Bütün hareketlerimi ve duruşlarımı denetledim. Kulları arasında hüküm olarak yerleştirdiği hadlerini dengesi bağlamında Rabbimi de murakabe ettim…"

Şeyh, 26 yaşında iken Tevbe suresinin 24. ayetinde fena bulur. Bununla ilgili olarak şöyle der (IV:156):

- *"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Resûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin."* (Tevbe, 24) *"O halde Allah'a koşun."* (Zariyat, 50) (…) Bu ayet, beş yüz seksen altı senesinde İşbiliye'de

Cuma namazından sonra mezarlıkta bulunduğumuz sırada bize geldi. Bu ayetten dolayı adeta sarhoş oldum. Üç sene boyunca namazda, uyanıkken, uykuda bu ayetten başka bir şey okumaz oldum. Bu ayetten hiçbir ölçüyle sınırlandırılamayan bir tat, bir lezzet alıyordum…"

Aynı şekilde *"Sanma ki ettiklerine sevinen, yapmadıkları ile övülmek isteyenler, evet, sanma ki onlar azaptan kurtulacaklardır."* (Al-i İmran, 188) ayetiyle ilgili olarak şunları söylüyor (IV:194):

- "Birkaç sene boyunca bu zikri de kesintisiz sürdürdüm. O kadar ki yaşadığım yerde bu zikirle isimlenir oldum. Daha önce başka zikirlerle isimlendirildiğim gibi. Bu zikrin açık bereketlerini gördüm."

Kimi zaman bazı ayetlerin anlamları somut denilecek şekilde Şeyh'e göründüğü de olmuştur. "Bakara" suresinin 144. ayeti gibi. Futuhat'ın Hac Babında (Bölümünde) "Arafatta Cuma" faslını yazarken bu ayetin anlamı şeyh'e tecelli eder. Bu konuda şunları söylüyor (I:714):

- "Bu veçhi yazdığım gece bir olay yaşadık. Bu Baba (Bölüme) uygun düşmektedir. Rüyada imişim gibi meleklerden bir şahıs görüyordum. Bana eni ve boyu birer karış, derinliği ise sınırsız, üzerinde toz namına bir şey bulunmayan dümdüz bir toprak parçası veriyordu. Bu toprak elime geçince üzerinde şu ayeti buluyordum: *"Nerede olursanız olunuz, vechinizi o yana çevirin ki, insanların aleyhinizde (kullanabilecekleri) bir delili bulunmasın (…)Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!"* (Bakara, 150-152) Hayretler içindeydim, bunun ayetin aynısı olduğunu da toprak parçası olduğunu da inkar edemiyordum. Bana deniliyordu ki, Kur'an işte bu şekilde Hz. Muhammed'e (s.a.v) nazil olmuştur. Resulullah'ı (s.a.v) görüyordum, bana şöyle diyordu: Bana böyle nazil oldu. Bunu bir zevk olarak al. İşin aslı budur. Bundan aldığın zevki inkar edebilir

misin?" Hayır, dedim. Sonra şöyle dedim: Bu, Cebrail'in (a.s) Resulullah'a (s.a.v) üzerinde bir nokta bulunan parlak bir ayna suretinde getirdiği Cuma'ya uygun düşen bir keşiftir. Cebrail (a.s) bunu getirirken Resulullah'a (s.a.v) şöyle demişti: Ya Resulallah! Bu Cuma günüdür. Bu da o günün bir saatidir…" Hadis meşhurdur. Bak, ilâhi işler ne hayret vericidir ve tecellileri nasıl maddi kalıplarda gerçekleşiyor!"

"Meşahidu'l Esrar" adlı kitapta Şeyh, bu tecellilerden bazı örnekleri vasfeder. Bu müşahedelere has olarak kaleme aldığımız bir kitapta, bunların kopuk harflerle başlayan surelerin girişlerine dönük olduklarını belirtmiştik. Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir.

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmelerden anlaşılıyor ki, Şeyh'in hayatı, Kur'an sahnelerinden ve Furkan zevklerinden oluşan bir silsileden başka bir şey değildir.

İbn Arabi'nin Siyer, Hadis ve Fıkıh Karşısındaki Tavrı

Şeriatı Kendisinden zail olana uyma
Allah'tan haberler getirse de.

(FII:364)

Şeyh, "el-Mübeşşerat" adlı eserinde Resulullah'ın (s.a.v) hadisleriyle büyük bir içtenlikle ilgilenişinin başlangıcı hakkında şunları söylüyor:

- "Yeterince ilim öğrenmediğim zamanlarda bazı arkadaşlarımız bana gelerek "Rey" esaslı kitapları okumaya beni teşvik ediyorlardı. Benim "Rey" hakkında da "Hadis" hakkında da bilgim yoktu. Bir gün rüyada kendimi geniş bir boşlukta gördüm. Ellerinde silahlarıyla bir topluluk de beni öldürmek istiyordu. Sığınacak yerim de yoktu. Önümde bir

tepe gördüm. Resulullah (s.a.v) da bu tepenin üzerinde duruyordu. Ona sığındım. Kollarını üstümü kapadı ve beni güçlü bir şekilde bağrına bastı ve bana dedi ki: *“Habibim! Bana sığın ki selamet bulasın."* O düşmanlara dönüp baktım. Yeryüzünde onlardan tek kişi görmedim. İşte o günden beri Hadisle meşgul olurum."

Şeyh, emri tutar ve Resulullah'ın (s.a.v) Hadisiyle ve Siyeriyle meşgul olmaya başlar. Çünkü bu ikisi, Kur'an-ı Kerim'in pratik şerhleri ve uygulamalarıdır. Şeyh, bütün hayatı boyunca bu iki kaynağı araştırdı, öğrenmeye çalıştı. Öyle anlaşılıyor ki, şeyh, ilk halvetinden çıkışı ile süluk yoluna girişi ve şeyhlerin sohbetinde bulunuşu dönemlerini ayıran zaman diliminde, yani 15 yaşından 20 yaşına kadar süren dönemde bu ilimde uzmanlaşmaya başlamıştır.

Şeyh, Fıkıh mezheplerini Hadise bağlılıkları oranında değerlendirmektedir. "el-Mübeşşerat" adlı risalesinde şunları söylüyor:

- "Hicret yurdunun imamı Malik b. Enes el-Esbahi'yi rüyada gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Bu elbisenin on iki zirai yerde sürünüyordu. "Fetih" kapısı denilen bir kapıda duruyordu. Dedim ki: Ey Malik! Ne okuyayım? Dedi ki: "Rey" kitaplarını okumak ister misin?" O sırada "Rey" kitaplarıyla meşgul olan bir adamı görüyordum. Malik'e sırtını dönmüş, bir çöplüğün içinde çöpleri seyrediyordu. Dedim ki: Ey Malik! Rey kitaplarının bu adamı götürdükleri yere beni de götürmelerinden korkuyorum." Bunun üzerine tebessüm etti ve şöyle dedi: Doğru söyledin. Oğlum! Kendini Hadislerle sınırla ve amellerini onlara göre gerçekleştir."

Hadis ilminin üstünlüğünü, şerefini gösteren örneklerden biri de büyük alim Ebu'l Abbas Ahmed b. Davud b. Ali b. Sabit b. Mansur el-Haziri el- Halfavi'nin (Allah rahmet etsin) Tunus şehrinde Salih ve arif şeyh Abdulaziz b. Ebubekir el-Kureşi el-Mehdevi'nin evinde bize anlattığı şu olaydır:

- "İmam Ebu Hanife'nin güzel görüşüne ve zihninin dinamikliğine büyük bir hayranlıkla inanıyordum. Bütün imamlar içinde ona meylediyordum. Bir gece Resulullah'ı (s.a.v) rüyada gördüm. Benimle konuşmuyordu. Bu yüzden sormaktan korktum. Ebubekir arkasındaydı. Dedim ki: Ey Ebubekir! Sizin yanınızda imamların dereceleri nasıldır? Dedi ki: Bize en yakın olan Ahmed b. Hambel'dir. Ondan sonra Şafii, sonra Malik, sonra Ebu Hanife gelir." Hayret ettim ve anladım ki kurtuluş, Hadisi izlemektir. Bu hikayeyi, beş yüz doksan dokuz senesinde Mekke'de Kadı Abdulvahhab el-Ezdi el-İskenderani'ye anlattım, sahihtir, dedi ve ben de Ebu'l Abbas'ın gördüğünü güçlendiren bir olayı haber vereyim, diye ekledi. Anlat, dedim. Biz o sırada Kâbe'nin Rükn-ı Yemani karşısında Cezvere kapısının yanında bulunuyorduk. Dedi ki: "Aramızda hayırlı ve güzel görünümlü Salih bir arkadaşımız vardı. Öldü. Salih arkadaşlarımızdan biri onu rüyada gördü. Rüyayı gören der ki: Ey falan! İki sorgu meleği sana geldiği zaman yer nasıl olur? Der ki: Su gibi olur. İçine dalıp yürümek istediğin zaman, tıpkı su gibi rahat yürürsün, sana engel olunmaz. Rüyayı gören der ki: Ne gördün? Der ki: Kitaplar gördüm, bazısı yukarı kaldırılmış, bazısı yere konulmuş. Bunun nedenini sordum, bana denildi ki: Yukarı kaldırılmış kitaplar, Hadis kitaplarıdır. Yere konulmuş kitaplar ise rey kitaplarıdır. Bunlar, sahipleri onlarla ilgili olarak sorguya çekilinceye kadar yerde kalacaklardır."

Buna göre Şeyh'in Fıkıh mezhebi, Hadis ehlinin mezhebidir. Kendisi mutlak müçtehittir, sahih nakli sarih keşifle teyit eder. Şeyh, sabit şeri nassların ötesine, kıyassız, tevilsiz, fazlasız ve eksiksiz olarak geçmemeyi tercih etmesine rağmen, içtihatlarında samimi olan, ellerinden geldiğince Hak görüşü tespit etmeye çalışan müçtehitleri de mazur görür. Şeyh, Futuhat'ın 88.babında şeri içtihadın keyfiyeti ile ilgili

tavrını ayrıntılı olarak açıklamıştır. Gerçekten nefis bir açıklamadır bu. Bu açıklamanın bazı kısımlarını özetleyerek veriyoruz:

- "Şeri hükümlerin üzerinde ittifak edilen usulleri üçtür: Kitap, Sünnet ve İcma. Kıyas'ta ise ihtilaf vardır. Kimi kıyası usul olarak savunurken, kimi buna karşı çıkar. İcma, nassı olduğu gibi ifade etmese de nassa dayanmak zorundadır. Dolayısıyla icma, iki asıl kaynağın, yani Kitap ve sünnetin bir fer'i konumundadır. Kıyasa gelince, öyle yerler var ki, onu esas almanın gücü, onu terk etmeye baskın gelir. Bazı yerlerde de kıyası terk etmek daha güçlü bir tutum olarak belirginleşir. Bununla beraber, kıyas olarak kesinleşmiş delil özelliğine haiz olan bir şey, ahad habere benzer. Çünkü ilim ifade etmese de ahad haberi delil olarak alma hususunda ittifak vardır. Dolayısıyla hükümlerin ispatına ilişkin usullerden biridir. Bu bakımdan kıyas da içinde şüphe olmayacak şekilde belirgin olduğu zaman, ahad haber gibi delil olarak alınabilir. Bize gelince, onun haklığını söylemesek bile, ben, içtihadı kendisini kıyas delilini ispat etme sonucuna götüren kimse açısından onunla hükmetmeyi caiz görürüm, bu içtihadında hata da etse, isabet de etse fark etmez. Çünkü Şari, müçtehidin hükmünü ispat etmiştir. O hata da etse ecir kazanacaktır. Eğer müçtehit, kıyası ispat ederken kitap, sünnet, icma veya bu usullerin her birinden bir delile dayanmıyorsa, onunla hükmetmesi helal olmaz. Hatta insaf sahibi biri açısından nazari hükümde, belirgin kıyas, delalet bakımından sahih ahad haberin hükmünden daha güçlü olabilir. Çünkü biz, ahad haberi kabul ederken rivayetine ilişkin hüsnü zannımıza göre hareket ediyoruz, bilerek onu Allah'a karşı temize çıkarmıyoruz. Çünkü şeriat, herhangi bir kimseyi Allah'a karşı temize çıkarmamızı yasaklamıştır. Sadece, zannedersem şöyledir veya şöyle olduğunu sanıyorum, diyebiliriz. Belirgin kıyas hususunda akli sahih

nazar da bizi destekler. Akli nazarda, makul bir illetten dolayı hakkında söz söylenmemiş bir husus, hakkında söz söylenmiş başka bir hususa kıyas edilerek belirlenir. Dolayısıyla, belli bir nassın olmadığı zorunluluk yerlerinde bu ikisinin birleştirilmesinin şari'nin maksadı olması uzak bir ihtimal değildir. Bu yüzden kıyası usul olarak ispat edeni veya furu ya da usulde bir müçtehidi hatalı bulan birisi şari'e karşı su-i edep etmiş olur. Çünkü şari müçtehidin hükmünü ispat etmiştir ve O, batılı ispat etmez. Bu, ilmimiz çerçevesinde yalnız kaldığımız, benzeri olmayan bir yöntemdir. Bununla beraber, kendimizi esas alarak kıyası savunmuyoruz. Bilakis, içtihadı kendisini kıyası ispat etme noktasına götüren müçtehit açısından savunuyoruz. Çünkü şari, bu hususu ispat etmiştir. Ahkâmın temel prensiplerinden biri şudur: İki ayet veya iki sahih haber çeliştiği zaman, bunları birleştirmenin ve ikisiyle birlikte amel etmenin imkanı varsa, onlarla amel etmekten sarfı nazar edemeyiz. Ama birinde söz gelimi istisna olduğu için, ikisiyle birlikte amel etmeye imkân olmadığı zaman, istisnayı içerenle amel etmemiz gerekir. Birinde fazlalık varsa, fazlalık içereni alıp onunla amel ederiz. Eğer bunlardan hiçbiri söz konusu değilse ve aralarında hiçbir açıdan çelişki de yoksa, tarihe bakılır ve tarih bakımından sonra olan kabul edilir. Eğer tarihleri bilinmiyorsa ve bilmek de imkansız denecek kadar zor ise, bu durumda hangisinin dinde zorluğu ortadan kaldırmaya yakın olduğuna bakılır ve onunla amel edilir. Çünkü bu özelliğe sahip olan metni şu ayet desteklemektedir: *"Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi."* (Hac, 78)

Eğer dinde zorluğu ortadan kaldırma özelliği bakımından da denk iseler bu takdirde ikisi de ıskat edilmez, ikisi arasında muhayyer olursun, iki rivayetten veya iki ayetten dileğinle amel edersin. Eğer bir ayet ile her bakımdan sahih olan bir ahad haber arasında çelişki varsa ve hangisinin

tarih bakımından daha sonra olduğu bilinmiyorsa, bu takdirde ayet esas alınır ve ahad haber terk edilir.

Eğer haber de tıpkı ayet gibi mütevatir ise, tarih de bilinmiyorsa, ayrıca ikisini cem etmenin imkanı da yoksa, bu konudaki hüküm kişinin bu ikisinin arasında muhayyer olması yönündedir. Ama birinde dinde zorluğu bertaraf etme özelliği varsa, bu takdirde onun esas alınması gerekir. İki haber veya iki ayet ya da bir ayetle sahih mütevatir yahut mütevatir olmayan haber arasında zıtlık varsa ve birinde hüküm bakımından fazlalık bulunuyorsa, fazlalık barındıranı kabul edilir, onunla amel edilir. Hadiste fazlalık bulunan metin zıddına tercih edilir. Ama Hadiste ancak sahih olanla amel edilir.

Bir hadisle bir sahabinin veya imamın sözü çelişiyorsa, hadisten vazgeçmenin hiçbir yolu yoktur. Rivayetten dolayı imamın veya sahabinin sözü terk edilir. Eğer bu haber mürsel veya mevkuf ise, tabiinin hadisi sadece sahabiden rivayet ettiği bilinmedikçe bu rivayete dayanılmaz. Ama bu sahabinin kimliği tespit edilemiyorsa, bu mürsel hadisle amel edilir, çünkü müsned hadis hükmündedir. Haklarında cerh ve tadil olarak herhangi bir söz varit olmamış bir topluluktan bir haber geldiği zaman, onların rivayetlerini esas almak gerekir. Ama bunlardan birinin doğruluğu hakkında bir cerh (eleştiri/noksanlık) varit olmuşsa, onun rivayet ettiği hadis terk edilir. Ama bu kimseye yöneltilen cerh, rivayet nakliyle ilgili değilse, rivayet ettiği hadisi aktarmak gerekir.

Bu kimselere saygı duymakla ve sevgi beslemekle emrolunmuş olmamıza rağmen yüce Allah, Resulullah'tan (s.a.v) başkasının sözünü almamızı vacip kılmamıştır. Bir ayet veya haber herhangi bir dilde varit olursa, asıl olan, Arapçadaki şeklinin esas alınmasıdır.

Eğer şari, namaz (salat), abdest (vudu), hac ve zekat gibi dilde anlaşılmayan bir kelime kullanmışsa, asıl olan,

yine şari'nin yaptığı tefsirdir. Şeriatın bütün emirleri vacipliğe, bütün nehiyleri de yasaklığa hamledilir. Bunlardan biri, vacipliğe yaklaştıran bir karineden yoksunsa, bu takdirde vaciplik sınırından çıkıp mendupluğa veya mubahlığa yakın olur. Aynı şekilde nehiy de, bir karineden dolayı yasak hükmünden çıkar, mekruh niteliğini kazanır.

İcmadan maksat, Resulullah'tan (s.a.v) sahabenin icmaıdır, başka değil. Onlardan sonraki görüş birlikleri icma sayılmazlar, dolayısıyla onlarla amel edilmez.

Biz, kıyası benimsemekten kaçındık, çünkü kıyas hükümde fazlalık demektir. Şari'nin de bu ümmet için hafiflik istediğini biliyoruz. Nitekim altından kalkamayacakları bir hüküm inebilir korkusuyla fazla soru sormaktan çekinirlerdi sahabeler. Hakkında bir söz varit olmayan, bir hükme konu olmayan her şeyde asıl olan mubahlıktır.

Bir vakitle kayıtlı bir ameli vaktinin dışında eda etmek caiz değildir. Resulullah'ın (s.a.v) fiilleri vaciplik ifade etmezler. Ancak bir fiil yapıp da onunla ibadet etmemizin şeklini açıklaması başka. O zaman bu fiil vacip olur. Nitekim Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Namazı, benim nasıl kıldığımı gördüğüyseniz öyle kılın."*…"

Şeyh'in Karşı Olduğu Kimselerden Bazıları

Şeyh, iki gruba çok sert biçimde karşı çıkar. Bunlar; batıniler, ya da şeri nassları (kuralları) hevalarına göre tevil eden, onları zahiri delaletlerinin dışına çıkaran yahut şeriatın genel siyasete yönelik olduğunu, özelle ilgilenmediğini ileri sürenler. Bir de taklidi veya "rey"i sabit sahih hadise tercih eden fıkıh ehlinden mutaassıplar (I:499-500) ya da şeriatın hükümlerini tahrif ederek sultanlara yaltaklananlar. Aynı şekilde israiliyata dalan, doğruluğu sabit olmayan garip haberleri esas alan kimselere de, özellikle bunları Kur'an'ın tefsirinde kullandıkları zaman şiddetle karşı çıkar

(II:256/III:562). Aşağıda konuyla ilgili bazı metinler sunacağız. "Tahrim" suresiyle ilgili ve **"Muhammedi şeriatın ve diğer şeriatların nefsani gayelerle neshedilmesi menzilinin bilinmesi hakkında.** (Allah lütfüyle bizi ve sizi bundan dolayı affetsin)" başlıklı açıklamasında şunları söylüyor:

- "Bil ki, şeriat, bembeyaz, lekesiz delil kaynağı ve mutluluk yoludur. Bu yolda yürüyen kurtulur, bu yolu terk eden de helak olur. Nefisler hevaya yenik düşünce ve alimler de sultanların yanlarındaki makamlara göz koyunca, lekesiz, bembeyaz delil kaynağını terk ettiler ve aslı astarı olmayan tevillere eğilim gösterdiler. Nefislerin arzu ettiğini elde etmek için sultanların amaçları doğrultusunda hareket ettiler. Diğer bir ifadeyle sultanların hevalarının öngördüğü davranışlara şeri bir dayanak bulma çabası içine girdiler. Çoğu zaman Fakih inanmadığı halde bu yönde fetva verebiliyordu. Fakihlerden ve kadılardan oluşan bir topluluğu bu hal üzere gördük. Meliku'zzahir Gazi b. Meliku'nnasır Salahaddin Yusuf b. Eyyüb bana anlattı. Benimle onun arasında böyle bir mesele ile ilgili konuşma olmuştu. Bir köleye seslendi ve : Bana Harmadan'ı getir, dedi. Sonra şöyle dedi: Sen, benim ülkemde ve şehrimde işlenen haramları ve zulümleri kabul etmiyorsun. Allah'a yemin ederim ki ben de senin inandığın gibi bütün bunların münker olduklarına inanıyorum. Ancak ey efendim, Allah'a yemin ederim ki, burada bir fakihin fetvasına göre uygulanmayan hiçbir münker yoktur. Bu fakihin kendi el yazısıyla bunun caiz olduğuna dair fetvası elimdedir (…) Dinde ve takvada en faziletli olarak kabul edilen memleketin en büyük fakihi bana şu fetvayı verdi: Ramazan orucunu mutlaka ramazanda tutman gerekmez. Bilakis sana vacip olan, senede bir ay oruç tutmaktır. Tercih senindir, hangi ayı istersen o ay oruç tutarsın… Sultan dedi ki: Ona içimden lanet ediyorum, ama bunu ona izhar etmiyorum. Bu

fakih falancadır. Ardından fakihin adını bana söyledi. Allah hepsine rahmet etsin."

Sonra Şeyh, nefret uyandırıcı mezheb-i taassuptan örnekler veriyor ve "el-Mübeşşerat" adlı eserinde şunları söylüyor:

- "…Salih bir adam, rüyada kendisinin de aralarında bulunduğu şehrin fakihlerini toplanmış ve aralarında iken vefat eden Resulullah'ı (s.a.v) gömüyorlar. Adam uyanır ve fakihleri sorar. Fakihleri hac ile ilgili bir meseleyi tartışırken bulur. Oysa önlerinde, en küçük bir eleştiri almayan sahih hadisler durmaktadır. Onlar hadisleri kabul etmekten imtina ederek reye göre hüküm veriyorlar ve diyorlar ki: Mezhepler artık istikrar bulmuştur. Bununla hadisleri reddetmeyi amaçlıyorlar. Hadislere karşı bir taassup içinde olduklarını gösteriyorlar. Yüz üstü bırakılıp rezil olmaktan Allah'a sığınırız. Rüyamda Resulullah'ı (s.a.v) vefat etmiş görüyordum. İşbiliye camiinin etrafındaki bir yere gömülmüştü. Uyandıktan sonra bu yeri sordum, sahibinden zorla alındığını ve bedelinin verilmediğini öğrendim. Mekke'de iken Resulullah'ı (s.a.v) rüyamda gördüm. İbrahim b. Hemam el-İşbili hadisleri yazmaya ve onlarla amel etmeye özen gösteriyordu. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Resulullah'ı (s.a.v) defneden bu fakihler ona karşı çıkmışlardı. Baktım Resulullah (s.a.v) İbrahim b. Hemam'ı öpüyor, onu sevgiyle bağrına basıyor, onu sevdiğini ifade ederek tanıtıyordu. Yine Resulullah'ı (s.a.v) rüyada, el-Muhalla yazarı İmam Muhaddis Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Farisi'yi kucakladığını görmüştüm. Hadiste imamdı, hadisi biliyor ve onunla amel ediyordu. Bir nur Resulullah'ın (s.a.v) zatını ve İbn Hazm'ın zatını bürümüştü. Tek bedenmişler gibi sarılmışlardı. İşte bu, hadisin bereketidir."

İşte böyle, alimler içinde şeyh'in en çok sevdikleri Kur'an ehli, Hadis alimleri ve onlarla amel edenlerdir. Şeyh, onları

Resulullah'ın (s.a.v) Resulleri (elçileri) olarak adlandırır. Kendisini İbn Hazm'in takipçisi bir zahiri olarak nitelendirenlere Divanında şu cevabı verir:

Beni İbn Hazm'a nispet etmişler.
Oysa ben... İbn Hazm dedi... diyenlerden değilim
Hayır, ne o ne de başkası.
Benim dediğim şudur: Kitabın nassı dedi…
Benim ilmim budur işte
Veya Resul dedi...
Bütün insanlar... "benim görüşüme göre budur benim hükmüm" üzerinde ittifak etseler de.

Şeyh, çok kere velilerin keşiflerinin Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeriatına uygun olmak zorunda olduğunu vurgular ve şöyle der (I:437):

- "İnsan amaçları itibariyle zühdü esas alıp, nefsine sırtını dönerek Rabbini tercih edince, Hak teala, nefsini suretine karşılık olarak bir ilâhi Hidayet suretini Haktan gelen bir Hakk mahiyetinde bahşeder. Öyle ki nurdan göz alıcı elbiseler içinde böbürlenerek yürür. Bu, Nebisinin şeriatı ve Resulünün risaletidir. Rabbinden, mutluluğuna yol açan şeyi o kişiye ilka eder. Kimi insanlar bunu Allah'ın Nebisinin suretinde, kimisi halinin suretinde görür. Nebinin suretinde tecelli ettiği zaman, bu suretin kendisine ilka ettiği şey, anlamasının aynısı olmalıdır, başka değil. Çünkü Şeytan kesinlikle Nebiynin suretine giremez. İşte bu O Nebiynin hakikati ve ruhudur veya Onun şeriatını bilen ve Allah tarafından gönderilen ve Onun suretine giren meleğin şeklidir. Ne derse ona, hakikat odur.

Biz, şeri hükümlere dair bir çok meseleyi buna benzer bir suretten aldık ki, bunları alimler veya kitaplar yoluyla bilmiyorduk. Bu suretin bana söylediği şeri hükümleri, hadisi ve mezhepleri birleştiren memleketimizin alimlerine arzettiğim zaman, bütün söylediklerimin Resulullah'tan

(s.a.v) sahih bir şekilde bir tek harfi eksik olmaksızın rivayet edildiğini söylerlerdi ve benim yaşadığım bu durum karşısında hayretlerini gizleyemezlerdi. Bunlardan biri namazda her eğilme ve kalkmada ellerin kaldırılmasıdır (ref'ul yedeyn). Ki bizim memleketin ehli bir bütün olarak bu kanaatte değildi. Namazda bunu yapan (ellerini kaldıran) kimse yoktu ve ben de görmemiştim. Ben, bunu bir muhaddis olan Muhammed b. Ali b. El-Hac'a anlattığım zaman, bu konuyla ilgili sahih bir hadis rivayet etti (…)

Ama bu durum, Resulünün suretinden başka bir şekilde zuhur ederse, bu suret kaçınılmaz olarak kişinin haline veya tıpkı bir rüya gibi bu şeyi gördüğü konuyu gördüğü vakit şeriattaki menziline dönüktür. Rüya gibi dedik, ama sözünü ettiğimiz kişi bunu uyanıkken görür. Halkın avamı ise rüyada görür. Bu mesabede belirginleştiği zaman bu suretten şeri hükümlerle ilgili herhangi bir şey alınmaz. Helal ve haram hususu hariç, ilim ve sır olarak gelen hiçbir şey üzerinde donup kalmak gerekmez."

Şeyh'in Bazı Hadisleri Doğrudan Resullah (s.a.v.)dan öğrenmesi

Şeyh, Futuhat'ın bablarında (14. ve 36. bab gibi) hadisleri doğrudan Resulullah'tan (s.a.v) tashih ettiğinden söz eder ve şöyle der:

- "Biz bu yolla, Nebevi Hadislerin sahihliğini tespit eder veya rivayet kanallarının zayıf olduklarını ve Resulullah'tan (s.a.v) sahih olarak aktarılmadıklarını öğrendiğimi zaman reddederiz. Şari, hata da etse müçtehidin hükmünü ikrar etmiş olsa da. Ama tarikatın mensupları ancak Resulullah'ın (s.a.v) hükmünü alırlar."

Bu konuyla ilgili yine şöyle der:

- "Nice hadis vardır ki ravilerinin aktardıkları kanal itibariyle sahihtirler. Ama keşif ehli bu mazharı bizzat

gözlemler ve bu sahih hadisi Resulullah'a (s.a.v) sorar. Resulullah (s.a.v) bunu inkar eder ve: *Ben onu söylemedim, bu şekilde hükmetmedim,* der. O zaman keşif ehli, bu hadisin zayıf olduğunu bilir ve Rabbinin Nebiysinin verdiği bilgiye dayanarak onunla amel etmeyi terk eder. Ama nakil ehli, sahih olmasa da rivayet yolu sahih olduğu için onunla amel etmeyi sürdürürler. Müslim sahihinin başında buna benzer şeyler söyler. Keşif ehli olan zat, nakil ehlinin iddiasına göre rivayet yolu sahih olan bu hadisi kimin uydurduğunu da bilir. Ya uyduran kişinin ismi kendisine söylenir veya o kişinin sureti gözünün önüne getirilir."

Şeyh, Resulullah'tan (s.a.v) aldığı ve fakihlerin farklı düşündüğü şeri hükümlerden örnekler verir. Bir adamın karısına üç kere sen boşsun, demesiyle üç talakın gerçekleştiği, başka biriyle evlenmedikçe eski kocasına helal olmayacağı şeklindeki hüküm gibi. *"Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."* (Bakara, 228) ayetinin orijinalinde geçen "kuru'" kelimesinin temizlik değil, hayız hali anlamına geldiği gibi (IV:552) Şu açıklaması da buna bir örnektir (I:599: " Mekke'de iken Resulullah'ı (s.a.v) rüyada gördüm. Kabe'yi göstererek şöyle diyordu: *Ey şu evin sakinleri! Ne vakit olursa olsun, gece veya gündüz şu beyti tavaf etmek isteyen hiç kimseye engel olmayın. Ne zaman isterse, gece veya gündüz burada namaz kılmasına mani olmayın. Çünkü Allah onun namazından onun için bir melek yaratır ve bu melek kıyamet gününe kadar onun için bağışlanma diler."*

O günden sonra şeyh, sabah ve ikindi namazlarından sonra tavaf etmenin caiz olduğu kanaatine varır (I:706). Bunlardan biri de ihramlı kişinin kemer ya da kuşak takmasının caiz olmasıdır (I:744). Yine şeyh'in şu sözleri de buna bir örnektir (II:253):

- "O gece Resulullah'ı (s.a.v) rüyada gördüm, cenazenin

mescide sokulmasını hoş karşılamıyordu. Erkek ölüye kefenine ek olarak bir örtüyle örtülmesini de hoş karşılamıyordu. Bu örtünün kaldırılmasını ve ölünün kefeninin içinde defnedilmesini ve kesinlikle tabut içinde defnedilmemesini emrediyordu. Bana, soğuk havalarda su ısıtarak gusül almamı ve kesinlikle cenabet olarak sabahlamamamı emretti. Yine Resulullah'ın (s.a.v) cimadan sonra şükrettiğini ve cima yapmayı hoş karşıladığını gördüm." Bu rüya üzerine şunları söyler (I:537): "O günden sonra mescidin içinde cenaze namazı kılmadım. Çünkü Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Beni rüyada gören, bizzat beni görmüştür. Çünkü şeytan benim suretime giremez."*

Şeyh, bir hikaye anlatır ve bu hikayede hadisin harfiyen tatbik edilmesine bağlılığının boyutlarını gözler önüne serer. Özetle şunları şöyle diyor (IV:503):

- "Şevnir (Çörek otu) adı verilen kara habbeyi ilaç olarak kullanmayı ihmal etme. Çünkü bu kara habbe ölüm hariç her derdin devasıdır. Bizim memlekette ayandan biri cüzam hastalığına yakalanmıştı. Doktorlar iyileşmesinden ümit kesmişlerdi. Leble halkından Benu Afir'e mensup hadis ehli Sa'd es-Suud adlı bir adam onu gördü ve şöyle dedi: Resulullah'ın (s.a.v): *“Her hastalığın devasıdır.”* dediği kara habbeyi (Şevnir) getireceğim. Kara habbeyi balla karıştırdı ve baştan ayağa bütün bedenine, başına, yüzüne ve ayağına sürdü. Sonra bir miktar da yalattı ve bir saat kadar yalnız bıraktı. Sonra gelip vücudunu yıkadı. Derisi tamamen soyuldu, yeni bir deri oluştu. Dökülen saçları yeniden çıktı. Tamamen şifa bularak eski sağlığına kavuştu. Doktorlar ve halk adamın Nebevi hadise yönelik imanı karşısında hayretlerini gizleyemediler. Merhum yakalandığı her hastalığın ilacı olarak Şevnir denilen bu kara habbeyi kullanırdı. Hatta gözleri iltihaplandığında bu ilacı sürme gibi sürmüştü de o anda gözleri iyileşmişti."

Buraya kadar aktardığımız metinlerden anlaşılıyor ki, şeyh henüz küçük bir çocuk iken yaşadığı ilk fetihle birlikte yüce Allah, ona Resulullah'la (s.a.v) manevi bir sohbet ve müşahede bahşetmiştir. İlim ve ameli doğrudan Resulullah'tan (s.a.v) alıyordu.

Sonra, zahir nakil ile batın keşfi birleştirmesi için alimlerden sünneti öğrenmeye muvaffak kılmıştır. Zamanında doğuda ve batıda bütün hadis alimleriyle sağlam bir bağ kurmuştu.

Meliku'l Muzaffer'e verdiği icazetinde, "Muhadaretu'l Ebrar" ve "Futuhat" adlı eserinde Hadis ilmindeki bazı şeyhlerinden ve onların kendisine icazet vermelerinden söz eder. Sadece "Muhadaretu'l Ebrar"da elli isnadı zikreder. Hadis ilminde şeyhi olan bazı zatlar aynı zamanda sufiydiler. Bunların Mağripteki en meşhurları şunlardır:

- Kadı Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Zerkun el-Ensari (ö:586)
- Ebu Zeyd Abdurrahman es-Suheyli (ö:581)
- Ebu Muhammed Abdullah et-Tadeli (ö:597)
- Abdulcelil b. Musa (ö:608)
- Marsia kadısı Ebubekir b. Hasan
- Ebu'ssabr Eyyub el-Fehri (ö:609) -III:334-
- Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Haceri (ö:591) -I:32/III:334-
- İbn Ebu Hamz (ö:599)
- Ebu'l Vail b. El-Arabi (I:32)
- Muhammed b. Ahmed b. El-As el-Baci (I:400)
- Kadı, Muhaddis, Şair Abdulmümin b. Muhammed b. Faris el-Hazreci (ö:597)
- Ahkamu'l kubra, ahkamu'l vusta ve ahkamu's suğra adlı eserlerin müellifi ve Ebu Medyen'le sağlam ilişkileri bulunan Abdulhak el-Ezdi el-İşbili b. Harat (ö:581)-I:649/II:302-

- Ahmed b. Muhammed b. Mikdam er-Ra'yani (ö:604)-I:649-

- Yahya b. Muhammed b. Es-Saiğ el-Ensari (ö:600)-II: 528/III:334/IV:489-

- Abdulvedud b. Semhun (ö:608)

- Cabir b. Eyyüb el-Hadremi (ö:587)

- Muhammed b. Kasım el-Fasi (ö:603)-I:244/IV:503-51-549-

- Yahya b. Ebu Ali ez-Zavavi (ö:611)-II:21-67-

Doğuda da başka şeyhleri vardır. İbn Şuca Zahir b. Rüstem el-İsfahani'dir (ö:609). Burhan b. Nasr el-Hadremi, Muhammed b. Velid b. Ahmed b. Muhammed b. Şibl, Ebu Abdullah b. Galbun, Ebu Said Abdullah b. Ömer es-Saffar, Ebu's Sena Muhmud el-Lebban, Muhammed b. Muhammed el-Bekri, Bağdat şeyhlerinin şeyhi Ziyauddin Abdulvahhab b. Ali b. Sekine (ö:608), Ebu'l Hayr Ahmed b. İsmail et-Talegani, Ebu't Tahir Ahmed es-Selefi (ö:606), meşhur Hafiz ibn Cevzi (ö:597), Ebubekir b. Ebu'l Fettah es-Sicistani…ve daha bir çokları gibi.

Şeyh'in Siyer ve Hadisle İlgili Eserlerinin Bazıları

Şeyh, Siyer ve Hadisle ilgili olarak bazı kitaplar kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Muhtasaru sahihi Müslim-muhtasaru sahihi'l buhari

- Muhtasaru musannafu't Tirmizi-el-misbah fi'l cem beyne's sihah

- Muhtasaru'l Muhalla li ibn Hazm-el-erbain el-muteka-bile fi'l hadis

- el-Erbain hadisen kudsiyen ev mişkatu'l envar

- el-Erbain fi't tivalat

- el-Evali fi esanidi'l ahadis

- Kitabu'l ebrar fima ruviye ani'n nebi (s.a.v) mine'l ed'iye ve'l ezkar

- el-ihtifal fima kane aleyhi'n nebi (s.a.v) sena'l ahval

- el-ihtisaru's siyeri'n nebeviye

- Futuhat adlı eserde yer alan bir çok bab ve bölümde Nebiynin (s.a.v) hususiyetlerini, kemalatını açıklar. Buna aşağıdaki babları örnek gösterebiliriz:

6/12/337 "Muhammed" suresinin menzili/338 "Ahkaf" suresinin menzili/346 "Sad" suresinin menzili/360 "Nur" suresinin menzili/361 "Müminun suresinin menzili/371 "Ra'd" suresinin menzili/379 "Maide" suresinin menzili/…

73. bab'da Tirmizi'nin sorularına verdiği cevapların yer aldığı bölümler şunlardır:73/74/75/76/77/78/79/144/-145/148/150/151/154/155/…

Fıkıhla ilgili olarak "el-Mehaccatu'l beyda" adlı bir eser de kaleme almıştır. Bu eseri 600 yılında Mekke'de yazmıştır (R.G.392) Ayrıca Futuhat'ın 68/69/70/71/72. babları da fıkıhla ilgilidir. Konuları da islamın beş kaidesidir. Bunlardan Şeyh'in fıkıh alanındaki derinliği görülebilir. Çünkü her mesele ile ilgili olarak fakihlerin söyledikleri bütün görüşleri aktarmaktadır. Bazen bu görüşlerden birini tercih eder. Ama tercihlerinin çoğunluğu zorluğu kaldırmak ve kolaylaştırmak şeklinde belirginleşir. Sonra değişik görüşlerin Batıni değerlendirmelerini yapar ve şöyle der (I:334):

- "Bil ki, yüce Allah insana, onu bütün yönleriyle dikkate alarak hitap etmiştir, varlığının batınını bir kenara bırakarak sadece zahiri varlığını veya varlığının zahirini bir kenara bırakarak sadece Batıni varlığını esas almamıştır. İnsanların gerekçeleri fazladır ve bunların çoğu da şeri hükümlerin zahirini bilmeye yöneltmiştir onları. Bu yüzden kendileri için hüküm olarak konulan Batıni hükümlerden habersiz olmuşlardır. Çok azı müstesna. Bunlar da Allah tarikinin ehlidir. Bir üçüncü zümre daha vardır ki, bunlar hem sapmışlar, hem de başkalarını saptırmışlardır. Şeri hükümleri ele almış ve Batıni yorumlara tabi tutmuşlardır. Geride zahiri olarak anlaşılacak bir tek şeri hüküm bırakmamışlardır. Şeri

hükümleri Batıni yorumlara tabi tutanlar kendi aralarında farklı mezheplere bölünmüşlerdir. İmam Ebu Hamid el-Gazali "el-Mustazhiri" adlı eserin de Batınilerin mezheplerine cevaplar vermiş ve yanlışlarını ortaya koymuştur. Bir tarafı temsil eden ve Batıni zümrenin tam karşısında yer alan zahir ehlinin yanında yer almak güzeldir. Ama bundan daha güzel olanı, zahir ile batını birleştiren grubun yanında yer almaktır. Bunlar Allah'ı ve hükümlerini bilen alimlerdir. Eğer Allah bana uzun bir ömür verirse, bütün şeri meseleleri, varit oldukları zahiri yerleri itibariyle tespit etmeye ilişkin büyük bir kitap yazmayı düşünüyorum. Bu kitap çerçevesinde şeri meselenin zahiri hükmünü tamamiyle açıkladıktan sonra insanın batınına yönelik hükmünü de tespit etmeyi hedefliyoruz. Böylece şeriatın hükmü insanın hem zahirinde hem de batının da yürürlüğe girmiş olacaktır. Çünkü Allah tarikinin ehlinin gayesi ve maksadı bu olsa da, Allah her birinin anlayışını bu şekilde açmaz. Bu yüzden zahiri şeri hükmün kendi batınına yönelik hitabının ölçüsünü kavrayamaz."

Son yıllarda Şeyh Mahmud el-Gurab ed-Dımaşki, İbn Arabi'nin fıkıh anlayışını ele aldığı "el-fikh inde'ş şeyh muhyiddin b. El-arabi" adlı bir eser kaleme almıştır.

Şeriata zahiren ve batınen, akide, amel ve söz olarak bağlanmanın zorunluluğuna dair sayısız açıklaması vardır şeyhin. Son yazdıkları -Vasiyetler Babı- (Futuhat'ın son babı. Aslında başı da öyledir) ve yine "Mevakiu'n nücum" adlı eseri de bu gibi konularla doludur. Örneğin 146. bab'da şunları söylüyor (II:232):

- "Yiğitlik ve erdemliliğin hakikati; insanın, Allah'tan gelen ve Resullerinin lisaniyle aktarılan şeri ilmi, onunla çelişen nefsinin hevasına, aklının delillerine, düşüncesinin ve görüşünün hükmüne tercih etmesidir. Yiğitlik budur. Kişi, şeri ilim karşısında, ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi olmalıdır

(…) Şeri ilimlerin sınırının önünde dur, ötesine geçme. Şeri ilimler, bir şeyi kendine veya Allah'tan başka herhangi bir mahluka nispet etmeni gerektirmişse, yiğitlik, senin onu o şeye nispet etmendir, hakikat olarak Allah'a değil. Tıpkı sana emredildiği gibi. Aklın bunun aksini sana emretse de. Aklını bir yana bırak ve şeri ilmin yanında ol. Şeri ilim, bir şeyi Allah'a nispet etmeni gerektiriyorsa, Allah'a nispet et. Seni bir hususta muhayyer kılıyorsa, istersen bir şey yapmaz, herhangi bir tarafı belirginleştirmezsin, istersen, hangi taraf haber verenin övgüsünü gerektiriyorsa, onu ona nispet edersin. Ama yergiyi gerektiren tarafı da Allah'a karşı bir edep tavrı olarak kendi nefsine nispet et. Çünkü edep bütün hayrın bir yerde toplanmasının göstergesidir (…) Bir iş, Allah tarafından isimlendirilmek gibi bir zorunluluk gerektiriyorsa, onu, Allah'tan varit oluşuna uygun bir isimle isimlendir. Çünkü Allah, ancak kendisinin kendisini adlandırdığı adlarla adlandırılır. Eğer o şeyde bu ismin medlulüne dair bir hususiyet varsa, isimlendirmede bu noktada durmak daha evladır. Yüce Allah'ın bütün bunları yapmasının nedeni, kullarının kendisine karşı nasıl bir edep tavrı içinde olacaklarını kendisinden öğrenmeleri içindir. Bu böyle. Ama Allah ehlinden bazı kimselerin şatahatlarının olduğu da bilinmektedir. O halde bunlar da edepli olsunlar ve bu şatahatlardan uzak dursunlar. Çünkü şatahat, insan açısından bir kusurdur. Kişinin şatahat yapması, Allah'ı ve nefsinin bilmemesinden kaynaklanır. Bazı büyükler de bu duruma düştüler. İsimlerini vermeyeceğim. Çünkü bu bir eksikliktir. Halkın avamına gelince, bizim onlara diyeceğimiz yoktur. Onlar, şu büyüklere nazaran sürü konumundadırlar."

Şu halde **şeyhe göre gerçek sufi, batını ve zahiriyle, bütün halleri ve sözleriyle Muhammedi sünnete sıkı sıkıya bağlı kimsedir.** Örneğin Tirmizi'nin sorularından 58. soruya şu cevabı verir (II:80):

- "Hiç kimse bir Peygambere tam ve kamil anlamda varis olamaz (…) Allah erlerinden bazı seyyidler şöyle demişlerdir: Allah seni sufi bir muhaddis yapsın. Muhaddis bir sufi yapmasın… Çünkü bu ifadede hüküm, asıl olan nitelik bakımından ileri olmanın temenni edilmesidir. Ancak Allah'ın korudukları müstesna."

Bu yüzden şeyhin irfani meşrebini inkar eden bazı takva sahibi kimseler onun sünnet-ı seniyye'ye eksiksiz uyduğunu itiraf etmişlerdir. Bunlardan biri olan Allame Muhammed ez-Zehebi (ö:748) -İbn Teymiye'nin öğrencisi-onun bu özelliğini "Mizanu'l i'tidal fi nakdi'r rical" adlı eserinde şöyle anlatmıştır:

- "Hadis ve sünnet alimiydi. İlimlere güçlü katkısı vardı. Onun hakkındaki görüşüm şudur: O, hakkın, ölüm esnasında kendisine cezp ettiği ve güzel bir akıbetle ruhunu aldığı velilerden biri olabilir." (terceme no:7984, s.659 daru'l marife, Beyrut)

Şeyh'in Dil ve Edebiyat Kişiliği

Tasavvuf yoluna girmeden, buluğ çağına girmek üzere iken şeyh açısından üç fetih gerçekleşir: Birincisi, istikamet fethi ki, bundan dolayı çocukluğundan beri namazlarını vaktinde kılardı. İkincisi, Kur'an'ı sağlam bir şekilde ezberlemek. Üçüncüsü, şeyh'in “ibare fethi” dediği hadise. Bundan maksat da bir meseleyi en güzel şekilde ve kolaylıkla açıklama ve zihinde olanları eksiksiz bir akıcılıkla beyan etme becerisinin köklülüğüdür. Bu ise, Arap dilinde, bu dilin ilimleri ve edebiyatında mutlak bir hakimiyeti gerektirir. Şeyhi inkar ederek karşısında olanlar da sevenleri de şeyhi'in Arap dilinin büyük üstatlarından biri olduğu hususunda hemfikirdirler. Yüzleri bulan telifleri bunun sarsılmaz tanığıdır. Nesir, seci ve nazım olarak kaleme aldığı bu eserlerde belagatin,

beyan ve bedi'nin her şeklini görmek mümkündür. Şeyh, fetihlerin anlamını açıklama bağlamında özetle şunları söylüyor:

- "Üç türlü fetih vardır: Birincisi, zahirde ibare fethidir. Bunun sebebi de amacın samimiliğidir. Ben bunu tattım. Kur'an'ın icazı buradan gelir. Bu aşamada doğru ve gerçekleşmiş şeyden başkasını haber vermezsin. Ne bir harf eklersin ne de kendi içinden bir eklemede bulunursun. O takdirde sözün mucize olarak belirginleşir. İbare fethi, kamil Muhammedî adamlardan başkası için gerçekleşmez. Bu fethe nail olan kişinin, kendi içinde bir söz tasavvur etmesi, fikriyle tertiplemesi, sonra da konuşması mümkün değildir. Bilakis bu aşamadaki adamın sözü tasavvur zamanı, kendi nefsinde onunla kaim olup konuştuğu zamanın kendisidir. Bu fetih sahibinden başkasının bu vasıfta olması mümkün değildir. Bu fetih sahibine yönelik inişler, Kur'an'ın Furkan olarak değil, Kur'an olarak nazil olduğu mertebeden gerçekleşir."

Şeyh, nesir ve nazım olarak kaleme aldığı bütün eserlerinin bu tür bir fetihten tebarüz ettiğini açık bir dille ifade etmiştir. Şeyh, bu konuyla ilgili açıklamasını özetle şöyle sürdürmektedir:

- "Bu fetih sahibinin bir alâmeti, sürekli bir huşuyla beraber olması ve bedeninde ürpertinin eksik olmamasıdır. Öyle ki bedeninin organlarının birbirinden ayrıldıklarını hisseder. Eğer kendisinde bu özelliği bulamıyorsa, o kişinin bu fetih ehli olmadığı anlaşılır. Bütün ömrüm boyunca karşılaştığım hiçbir Allah ehlinin üzerinde bu fethin belirtisini görmedim. Kuşkusuz bu fethe sahip adamlar vardır, ama ben rastlamadım. Ama ben onlardan biriyim. Bu hususta en küçük bir şüphem yok. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun. İkinci tür fetih, batında halâvet fethidir. Bu ise, kişinin meyilleriyle hakkı cezp etmesine sebep olur. Bu halavet manevi

olmakla beraber, etkisi maddidir. Ama kesinlikle maddi lezzete benzemez. Aynı şekilde aşkla bağlanılan ilimlerin tahsil edilmesinin halavetine de benzemez. Bilakis bu, daha yüce, daha üstün ve maddi alemdeki etkisi daha büyüktür. Hak teala isimleriyle beni Kul olarak isimlendirip ve bu halavet fethini benim için gerçekleştirince, artık bundan daha güçlü etkisi olan bir şey görmedim. Çünkü bana "Aziz kul!"diye seslenmişti. İzzet ise böyle bir durumu gerektirir. Bu halavetin şiddetinin bir göstergesi şudur: Bana *"Nun. Kaleme ve yazdıklarına andolsun…"* suresi okunduğu zaman *"Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."* ayetinden aldığım lezzeti hiçbir yerden almamamdır. Kuşkusuz bu bana verilen en büyük müjdedir. Hak, bu halavet aracılığıyla kuluna meyledince, bu halavetle onu kendine cezp edince, ona ilim artışını bahşeder. Eğer ilim yoksa kişide, cezp etme de, fethin halaveti de olmaz. Bu fetihlerin üçüncüsü ise, Hak ile mukaşefedir. Bu, hakkı bilmenin sebebidir. Hak, bundan önce veya sonra eşyada görülür. Bu fethin en büyük örneği Hakkın rüyetiyle alemi keşfetmektir." … Yani, mükaşefe fethi, Allah'ın şu sözüyle tahakkuk etmeye denir: *"Nereye dönerseniz Allah'ın vechi (yüzü) oradadır."* (Bakara, 115) Halavet fethi "*Ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."* (Kehf, 65) ayetiyle tahakkuk etmeye denir. İbare fethi ise *"O, arzusuna göre konuşmaz. O vahyedilenden başkası değildir."* (Necm, 3-4) ayetlerinin ve Resulullah'ın (s.a.v) "Bana bütün sözleri cem eden kitab verilmiştir." hadisinin mirası demektir.

Şeyh, dil ile ilgili kitapları, dil ilimlerini ve edebiyat eserlerini incelemiş, arap şiirinin çoğunu ezberlemiştir. İslam dünyasının batısında ve doğusundaki edebiyatçılarla ilişkisi vardı. Bunu "Muhadaratu'l Ebrar ve Musameretu'l Ahyar" adlı eserinde görebiliriz. Bu kitabının girişinde yaklaşık kırk kitaptan söz eder, ki konusunu aşağıdaki şekilde tanıttığı

kitabının konusunu bu kitaplardan yaptığı alıntılar teşkil etmektedir:

- "Bu kitapta edebiyattan, sanattan, söz gelimi öğütlerden, darb-ı mesellerden, nadir hikayelerden, dilden dile aktarılan haberlerden, Nebîlerin (a.s) ve ümmetlerin hayatlarından, arap ve acem meliklerinin haberlerinden, güzel ahlaktan, sağlam davranıştan örneklere yer verdim. Alemin yaratılışı, düzenlenişi, Allah'ın aleme yerleştirdiği yaratılışın akıl almaz örnekliği ve olağanüstü hikmeti ile ilgili hadisleri rivayet ettim. Bir miktar nesep ilminden bahsettim. Soylu kişilerin üstün ahlakından örnekler anlattım. İnsanı teselli eden, ama dini ifsat edici özelliği bulunmayan, sadece ruhları dinlendiren güldürücü hikayelere yer verdim."

Öyle anlaşılıyor ki Şeyh, bu kitabı 611 ve 627 yılları arasında yazmıştır. Bazı nüshalarda, şeyh'in yazmadığı bölümler de yer alır. Bu bölümlerde, şeyhin ölümünden çok sonra meydana gelmiş olaylardan ve şahıslardan söz edilmektedir (A:22-123)

Şeyh'in Çağdaşı Olan Bazı Endülüslü İlim Adamları:

Şeyh'in çağdaşı olup ilişki içinde olduğu ve bu kitabında da adlarını zikrettiği Endülüslü edip ve yazarlardan bazıları şunlardır (A:369-370):

- Ebubekir el-Hafız b. Zuher (ö:595). Yetiştirdiği tabiplerle bilinen meşhur İbn Züher ailesine mensuptur. Şeyh bu tabiplerden birini zikreder. Adı Ebu'l a'la b. Züherdir. Bu adamı, tıp alanında, özellikle anestezi alanında insanların en alimi olarak nitelendirir. Onunla İbn Bace arasında geçen güzel bir hikaye anlatır (II:442-443) Şeyh, onunla Kurtuba'da arkadaşlık etmiştir.

- Ali b. Muhammed b. Haruf el-İşbili (ö: 603). Edebiyatçı, nahivci ve kelamcı bu zatla Şeyh, Kurtuba'da arkadaşlık etmiştir.

- Ebuzer el-Haşini b. Ebu Rikab (ö:604) Şair, dilci, fakih ve İşbiliye hatibi ardından kadısı olan bu zat İşbiliye'de şeyhe arkadaşlık etmiştir. Şeyhe büyük saygı gösterirdi.

- Ahmed b. Yahya el-Vazai (ö:610).Şair edebiyatçı. Şeyh'le Kurtuba'da karşılaşmıştır.

-Ebu'l Hasan Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr (ö: 614) Edebiyatçı yazar. Ünlü "Rihletu ibn Cübeyr" seyahatnamesinin müellifi. Şeyh, onunla Kurtuba'da karşılaşmıştır (I:154).

- Ahmed b. İbrahim b. Ferkad (ö:624). Şair edebiyatçı. Gırnata'da ve başka yerlerde kadılık yapmıştır.

- Muhammed b. Ahmed b. Muharriz (ö:655). Nahivci, tarihçi ve muhaddis. Şeyh, Kurtuba'da onunla tanışmıştır.

"Şeyh, şair Ebu'l Abbas el-Mukrani ile de karşılaşmış ve onunla ilgili olarak şunları söylemiştir (II:112)

- "Bana-ki kendisi muhiplerdendir-kendisine ait şu beyti inşad etti: *"Sevginin nefisler üzerindeki hakimiyeti akıldan daha fazladır."*

Şeyh, Fas'ta şair, edip, muhaddis ve nahivci Abdulaziz b. Ali b. Zeydan'la (ö:624) karşılaşmıştır (II:514). Telmesan'da şair mutasavvıf Ebu Zeyd Abdurrahman el-Fezazi (ö:627) ile karşılaşmıştır (I:379). Yine edip, şair, tabip Abdu'lmunim b. Hassan el-Cilyani (ö:602 Şam) ile karşılaşmış ve "Gayetu'n Necabe" isimli bir muhtasarının bulunduğunu zikretmiştir (II:129)

İnsan, çok gezmesine ve bir çok işle meşgul olmasına rağmen, Şeyh'in bu kadar çok eser yazması karşısında hayret ediyor. Şam'a yerleştikten sonra yaşı altmışı geçmiş olduğu halde yorulmadan binlerce sayfa yazı yazmıştır. Bu olağanüstü yazma kabiliyeti, tarikattaki ilk şeyhi kabul ettiği İsa (a.s)'dan aldığı bir mirastır. İsa (a.s) katip semasının kutbudur ve yazarlar ve hatipler oradan istimdat ederler. Şeyh bir çok eserinde bundan söz etmektedir. Ama ibarelerindeki

fetih, daha önce de söylediğimiz gibi eksiksiz Muhammedi mirasından ileri gelir. Şairlik yeteneği Yusufi bir mirastır. Çünkü Yusuf, şairlerin istimdat ettikleri Zühre semasının kutbudur.

Dikkat çeken bir husus da şeyh'in nesir ve şiir olarak kaleme aldığı bütün eserlerinin, özellikle 620 yılında Şam'a yerleştikten sonra yazdıklarının fazla ve gereksiz sözlerden hali olmasıdır. Her sözün dikkatle seçilmiş bir delaleti vardır. Kendisi de Allah ehlinin lafızlarından söz ederken bu anlamı ifade etmektedir. Nitekim "Şerhu hal'i'n na'leyn, li ibn kıssi" adlı kitabının başında şunları söylüyor:

- "Bir kelime, başka kelimeler içinden seçiliyorsa, bunun nedeni görülen bir hikmet ve kelimenin içerdiği bir sahnedir ki bu kelimenin siyakı bunu gerektirir, başkasının değil."

Kendisi ile ilgili olarak da şunları söylüyor (I:391):

- "Söylediğim her şeyle ilgili olarak izlediğim yol şudur: Başkasını değil de bir lafzı bizzat kullanıyorsam, bunun nedeni delalet ettiği anlamdır. Bu yüzden benim maksadım itibariyle sözlerimde fazlalık, gereksiz söz yoktur. Biri sözlerimde fazlalık, gereksiz söz görüyorsa, bu benim kastımdan değil, onun yanlış algısından kaynaklanmaktadır."

Şeyh, kitap yazmasının gerekçelerini açıklarken fihristinin başında şunları söylüyor: "…Yazdığım hiçbir kitapta müelliflerin ve telifin gayesini gütmedim. Bilakis, Hak tealadan öyle ilhamlar gelirdi ki bazen beni yakacak kadar etkili olurlardı. Ben de onlardan mümkün olduğu kadarını kayıt altına almakla meşgul olurdum. Bu yüzden istemeyerek telifin maksadının da dışını çıktığım oluyor. Yazdıklarımdan bazısını rüyada veya keşifte Hakkın emretmesi üzerine kaleme aldım."

Gerçekten de şeyhin birçok kitabında Rabbanî ilhamın gerçekliğinin mührünü gözlemlemek mümkündür. Yazdıklarından bazısın sonunda -örneğin "Mevakiu'n

nücum"- şu ibareye yer veriyor: **"ilahi ilka, rabbani ve ruhani ilham son erdi."**

Şeri hükümlerin usullerinin sırlarına ilişkin 88. bab'da (II:163) bu babın yeri hakkında şöyle diyor:

- "Aslında bu bab'ın ibadetler babının öncesine (68. bab'dan önce demek istiyor) yerleştirilmesi gerekirdi. Ama böyle oldu. Çünkü biz bu tertibi isteyerek yapmadık. Eğer düşünerek verilmiş bir karar olsaydı, hikmetli bir tertip açısından bu babın yeri burası değildir (…) Böylece yüce Allah bizim elimizle bu tertibi gerçekleştirdi. Biz de öyle bıraktık, kendi görüşümüzle ve aklımızla müdahale etmedik. Yüce Allah, varlık âleminde yazılı olan her şeyi kalplere ilham yoluyla yazdırır. Çünkü âlem, yazılmış ilahi bir kitaptır."

126. bab'da başka bir örnek verir ve şöyle der (II:209):

- "Bilin ki, yüce Allah, bu babı yazdığım gece, başıma gelen berzah mahiyetli bir olay kapsamında bilmediğim bir şeye muttali kıldı. Bu sırada bana denildi ki: "Dünyanın felaket olduğunu duymadın mı?" Evet, dedim. Bunun üzerine bana denildi ki: O halde bu bab'da ona bir bölüm ayır." Bunun üzerine konuyla ilgili olarak Allah'a istihare ettim."

"Hud" suresi ile ilgili 373. bab'da Futuhat'ın yazılması ile ilgili olarak şunları söylüyor:

- "Allah'a yemin ederim ki, burada içime atılan ilahi imla, rabbani ilka veya ruhani üfleme olmayan tek bir harf dahi yazmış değilim. İş tamamen bundan ibarettir. Bununla beraber biz, şeriat koyan Resuller olmadığımız gibi teklif getiren Nebîler de değiliz." (III:456)

Bab'ın altıncı faslının mukaddimesinde ise şunları söylüyor:

- "Çünkü bu kitabı ben, daha doğrusu ben değil, Allah halkın ifadesi üzere bina etti. Dolayısıyla Allah'tan bir fetihtir." (IV:74)

İbn Arabî ve Şiir

Şiirin övüleni de var, yerileni de
Bu yüzden rabbimiz onu taksim etmiştir
Her vadide ebediyen gezindiğini görürsün
Vuslat ve anlama vehmedilir onunla
Eğer insanlar Kur'an'ın neyle
Ve ne için geldiğini bilselerdi
Her manzumda onu söylerlerdi.

(DY:140)

İbare fethinin bir göstergesi de, şiirin, Şeyhin ruhundan diline coşkun bir pınar gibi fışkırmasıdır. Nitekim kırk bin beyitten fazla şiir nazmetmiştir. Sadece Futuhat adlı eserde yaklaşık 7100 beyit vardır. Sadece şiirden ibaret kitapları vardır, "Tercümanu'l eşvak" divanı gibi. Yine Zeynebiyat'ın bir bölümü şiirden ibarettir (III:119). "İnzalu'l guyub ala serairi'l kulub" divanı gibi. Ayrıca her biri yüzlerce beyitten oluşan iki "tai" (sonu 'ta' kafiyesiyle biten) de ona nispet edilir. Bunlardan biri 436 beyitten (R.G:757), öbürü ise 1000 beyitten (R.G:100) ibarettir. Ama bu iki "tai"nin ona ait olduğu kesin değildir. Vefatından yaklaşık dört sene önce Şeyh, şiirlerinin çoğunu büyük bir divanda toplayarak "Divanu'l mearifi'l ilahiye ve'l letaifi'r ruhaniye fi ba'di ma lena mine'n nazm" adını vermiştir. Divana oldukça derin anlamlı bir önsöz de yazarak şiir yazmasının sebebini açıklamıştır. Görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

- "İnsanı yaratan, ona beyanı öğreten, ölçüleri ve tartıları indiren, ruhları örneksiz var eden, bedenleri halk eden, bütün varlıklarda işleri en güzel düzen içinde ve en sağlam temele dayalı olarak tertip eden, varlığın sonunu başına bağlayan, sonu nefyetmek suretiyle ebedini ezeline katan, uyumlu şekiller, benzeşen yapılar halinde meydana

getiren Allah'a hamdolsun. Sanki tevhide doymaktan dolayı hamd lisanîyle söylenmiş şiir gibidir. Sözleri tükenmez ve saltanatı yıkılmaz Allah varlığı tertip ve düzen bakımından bir şiir beyti gibi yapmıştır. Ona da şiire özgü hüküm benzeri bir hüküm tahsis etmiştir. Âlemi tıpkı şiir gibi iki sebebe dayandırmış ve iki kazıkla korumuştur; sebeplerden biri hafiftir. Ruhlar âlemi yani. Biri ise ağırdır. Cisim âlemi yani. Kazıklardan biri toplayıcıdır, terkip ve inşa hali budur. Biri de ayırıcıdır, cüzlerin ayrışması da budur. Bütün mahlûkat bu hakikat ekseninde döner (…)

Nazım (şiir) sabit cevherdir, nesir ise, yeşeren furudur. Nesir ancak kevn aleminde zuhur eder, ayn huzurunda değil. Bu iş tahakkuk edince, nesir artık nedir ki? Şiir ölçülerin ve tartıların aynı değil mi? Şiire bak, onu aynların varlığında görürsün. Şu ayetlerden haberin var mı: *"Mizanı o koydu."* (Rahman, 7) *"Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."* (Hicr, 21) *"Onun katında her şey ölçü iledir."* (Ra'd, 8) (…) Hz. Resulullah (s.a.v), değersiz olduğu, çok düşük bir yere ve konuma sahip olduğu için şiiri yasaklamış değildir. Bilakis işaretlere ve remzlere dayandığı için yasaklamıştır. Çünkü "şiir" kelimesi "şuur" kökünden gelir. Resul'den istenen ise, en açık ifadelerle bütün insanlara beyan etmektir. Bu yüzden Resul, şiir getirmemiştir. Yüce Allah'ın *"Biz ona şiir öğretmedik."* (Yasin, 69) sözü ise, müşriklerin, Hz. Resulullah (s.a.v) için *"o şairdir"* demelerinden dolayıdır. Burada yüce Allah, onun Allah katından ve ilminden getirdiği şeyin bir zikir ve apaçık Kur'an olduğunu, onların ileri sürdükleri gibi şiir olmadığını açıklıyor. Bu ifadede şiire yönelik bir yergi de yoktur bir övgü de. Sadece Resulullah'ın (s.a.v) getirdiğinin bir haber verme, bir hakikat olduğu belirtiliyor... Benim şiir söylememe gelince, bir gün rüyada bir meleğin bana geldiğini, güneşin ışığından parça kadar parlak beyaz bir nur bana verdiğini, bu nedir? diye sorduğumu

"Şuara" suresidir, dediğini, bunun üzerine o nur parçasını yuttuğumu, birden göğsümün içinden bir kıl parçasının çıktığını, orada boğazıma, boğazımdan da ağzıma doğru uzandığını gördüm. Bu kıl canlıydı ve bir başı, dili, iki gözü ve iki dudağı vardı. Ağzımdan başını çıkardı ve başını doğu ve batı ufuklarına vurdu. Sonra tekrar büzülüp göğsüme doğru çekildi… O zaman sözlerimin doğuya ve batıya ulaşacağını anladım. Kendime geldiğim zaman, bir görüş, bir fikir olmaksızın şiir söylediğimi fark ettim. O zamandan beri gaybi destekle şiir söyleyip duruyorum. Bu göz kamaştırıcı mübarek sahneden dolayı hatırlayabildiğim şiirleri bu divanda toplamayı uygun gördüm. Ama unuttuklarım daha çoktur. Allah'a hamdolsun, divanda olan bütün şiirler ilahi ilkanın, kutsi ve ruhani üflemenin üflemenin eseri, ulvi ve ihsani mirastır. Bu yüzden şükrü hak eden yaratıcıdır, kasip değildir. Zayıf kul, sadece kaydeden bir kâtip mesabesindedir (…) bu nazımda ariflerden ve başkalarından bazı kimselerin övgü ve tezkiye mahiyetinde isimleri zikredilmiş olabilir. Gazel ve gençlik duyguları tarzında ifadeler yer almış olabilir. Bunlardan maksat adı geçen şahıs değildir, bilakis maksat, o şahsın ismidir. Ki ilâhi isimlerden biriyle müsemmadır ve onu nurlar perdesiyle örtmüştür. Abdulaziz gibi. Bu, ilâhi izzet müşahedesinde kulun halini gösterir. vs. (…) Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir."* (Necm, 32) (…) Şiirde birini övmüşsem, tabir edilmeyi kabul etmeyen hali ve makamı övmüşümdür. Çünkü makamlar ve makamların ifade ettikleri durumlarla ilgili söz söylemek muhakkiklerin özelliğidir, insanlar hakkında söz söylemek onların özelliği değildir. Aynı şekilde Divanımda gazel, gençlik duyguları, içki, işret meclisleri, kadınlar ve isimleri ve gilman gibi hususlar geçtiyse, bundan maksat şairlerin sözü edilenlerle ilgili olarak anlatmak iste-

dikleri değildir. Benim kastım; ilâhi ilimler ve rabbani sırlardır. Bu anlattıklarımın bir kısmını "Ez-zehair ve'l a'lak" adlı cüzde açıkladık. Burada "Tercümanu'l eşvak" adlı kitabımızda yer alan gazellerle neyi kast ettiğimizi açıkladık (…) Nesir olsun, manzum olsun hiçbir sözümde fazlalık olarak nitelendirilebilecek bir "Vav", bir kelime veya bir harf kesinlikle yoktur. Yer verdiğim bir harfin veya özel bir tertibin mutlaka bir anlamı vardır. Çünkü ben konuşanın ancak Allah olduğunu düşünüyorum. Allah ise, boş bir şey yapmaz. Hikmetsiz bir emir vermez. Eğer başkaları bunu anlamıyorsa, buna da önem vermem. Bunlarla ilgili bana bir şey sorulduğu zaman açıklarım. Nitekim bana bu hususta bir takım sorular sorulmuş ve defalarca açıklamalarda bulunmuşum. Bizim tarikatımız bundan başkasına imkân vermez. Allah ehli olanlar bu özellikleriyle, bir şeyler ifade eden başka insanların önündedirler. Eğer öyle olmasaydı, sıradan insanlardan hangi özellikleriyle ayrılacaklardı? *"Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik."* (Araf, 43)

Futuhat'ın (I:22) "Şuara" suresiyle ilgili 358. babında anlattığı üzere şeyh, bu hadiseyi bir halvet anında yaşamıştır. Bu bab şu beyitlerle başlar (III:262):

Hiç kuşkusuz ölçüler tanzim edilmiş tartılardır
Gölgeler üstünde kat kat gölgeler getirir onları
Bulutlardan ve bulutların dışından.
Görülür... İniş sırasında diplerinde durum.
Her manayı ihtiva eder, ama izhar edemez
Hitabet, şiir ve darb-ı meselden başkası onu.
Bunun bir kısmı övülendir ve yüksektir
Bir kısmı yerilendir ve alçaktır
Biri, ağzımdan çıkanlardan dolayı çekişirse benimle,
Bilsin ki, bütün insanlar bilmediklerine düşmandır.

Şeyh'in ışığından şiir kılını aldığı bu güneş, Muhammedî makamdan kaynaklanan ibare fethi güneşinden başkası değildir. Ki şeyh, bu makamın varisidir ve Futuhat'taki hitabelerinde bunu ifade etmiştir. Söylediğine göre Resulullah (s.a.v) ona şu şekilde hitap etmiştir:

- "*Sende benden olan bir kıl vardır ve benden uzak kalmaya sabredemez. O senin zatında bir sultandır. Bana ancak bütün benliğinle dönebilirsin. Buluşmaya dönmesi kaçınılmazdır. Çünkü o bedbahtlık âleminden değildir. Bir şeyi bir şeyde gönderdikten sonra benden olan bir şey mutluluktan başkası olamaz."*

Bu, Muhammedî Velayet Hatemi Makamıdır ki şeyh bu kılla irtibatına şöyle işaret etmiştir (III:514):

- "Bu makamın Resulullah nezdindeki yeri, vücudundaki bir kılın yeri kadardır. Bu yüzden onu icmali olarak hisseder, onu tafsili olarak bilemez. Ama Allah'ın bildirdikleri, nefsinde doğruluk olduğunu görüp tasdik ettikleri kimseler müstesna."

Kur'an'ın mührü kabul edilen ve içinde Kur'an ayetlerinin Seyyidi (efendisi) Ayete'I kürsi bulunan “Bakara” suresiyle ilgili 382. bab'da konuyu anlatmıştır. Hatemlik münasebetiyle ve Muhammedi hatemliğin üstünlüğü nedeniyle bunu adı geçen surenin menzilinde zikretmiştir. Bu bab'da şu sözleriyle meseleye işaret etmektedir:

- "Zamanımın ehlinden vasıl olmuş bir cemaatle birlikte bu ilahi bab'a ulaştığım zaman, kapının açık olduğunu, üzerinde perde olmadığı gibi önünde kapıcı da bulunmadığını gördüm. Üzerime Nübüvvet varisliği hilati giydirilinceye kadar kapının önünde durdum. Orada kapalı bir baca deliği gördüm. Çalmak istedim. Bana denildi ki: *Çalma, çünkü açılmaz.* Dedim ki: *O halde neden buraya bu baca kurulmuş?* Denildi ki: *Bu bacadan Nebiler ve Resuller (a.s) geçerler. Din tamamlandıktan sonra da kapatıldı. Nebilere*

bu kapıdan şeriat hilati giydirilirdi. Sonra... ben kapıya yöneldim. Arkasını gösteren şeffaf bir cisim olduğunu gördüm. Bu keşfin, şeriatlara varis kılınanlar anladıklarının ve müçtehitlerin hükümlerle ilgili olarak vardıkları sonuçların aynısı olduğunu gördüm. Bu bacadan ayrılmadım, oradan kapının arkasını görmeye çalıştım. Birden malumatın suretleri oldukları gibi bana göründü. Bu, âlimlerin batınlarında buldukları ve bize keşfolunduğu gibi onlara da keşfolunmadığı sürece nereden kaynaklandığını bilmedikleri fethin aynısıdır."

Şeyh'in, vasıl olmuşların vuslatlarıyla, Kur'an surelerinin mühründe tahakkuk edişleri arasında nasıl bir bağlantı kurduğunu görüyor musunuz?

Çoğu zaman şeyh, kasidelerinin uyanıkken veya uykuda iken bir düşünme ve rivayet söz konusu olmaksızın diline denk düştüklerini söyler. Resulullah'ın (s.a.v) emriyle ensarı övmek için nazmettiği kaside (I:267) veya istikamet makamını tanıtmaya yönelik 132. babın girişindeki dört beyit (II:216) gibi. Bu beyitler hakkında şöyle diyor:

- "Bu beyitler, gerektiren bir sebep olmaksızın zorunluluk gibi geldiler, benden bir kasıt olmaksızın. Aynı durum benzerleri için de geçerlidir. Çünkü ben, bir çaba göstermeden, enine boyuna düşünmeden Allah'ın biz de icra ettiklerini söylüyorum."

Bir başka rüya ile ilgili olarak şunları söylüyor (I:628):

- "… Her nefis kendisi itibariyle Haktan istenmektedir. Hiçbir nefis bir başkasının yerine cezalandırılmaz. Eğer insan ibadette zatı ile bir vecihten ve Rabbi ile bir başka veçhe dönüp duruyorsa, burada Haktan başkasının etkisi ve müdahalesi söz konusu değildir. Bu durum bir rüyada bana gösterildi. Uykudan uyandığımda dilimde aşağıdaki beyitler vardı. Bunları daha önce ne kendimden ne de bir başkasından duymuştum:

Rüyada Hak bana söyledi.
Bu benim sözüm de değildir.
Bir vakit kullarım içinde sana seslenirim
Bir vakit makamımda sana münacat ederim
Her iki halde de sen yanımdasın
Koruma himayesinde ve zimmet içinde.
(…)

Aynı şekilde "Lokman" suresiyle ilgili 353. bab'da ilmi bir rüyadan bahseder ve ardından şunları söyler (III:238):

- "Bu ilâhi ilka ve rabbani tarif bitince, bu surette gerçekleşen tecellinin acısı benim açımdan dinip sükûna erdiğim zaman, hatırladığım kadarıyla düşünerek değil, ama ilhamla şu beyitleri nazmettim:

Bir sevgilimiz var, tertemiz. Adını veremem
O, ötelerin hayran kaldıkları sevgilidir.
(…)

Şeyh, şiir aracılığıyla öyle hakikatleri, duyguları, zevkleri ve işaretleri ifade etmiştir ki, nesir de bunu gerçekleştirmenin imkânı yoktur. Aruz veznini bütün bahirlerini, hatta değişik şekilleriyle tevşih'in (çoğu yedi beyitle biten bir çeşit Endülüs arap şiiri) örneklerini kullanmıştır.

"Şems" suresiyle ilgili 273. bab'da bu anlamı vurgulamaktadır (II:665). Örneğin bab'ın girişi mahiyetindeki kaside hakkında şunları söylüyor:

- " Bil ki, Allah bizi ve seni desteklesin, bu kasidenin ve bu kitabın her babının girişindeki her kasidenin gayesi, babın nesir kısmında ayrıntılı olarak sunulan ve hakkında geniş açıklamalara yer verilen hususları icmalen anlatmak değildir. Bilakis şiir, bir bakıma bab'da anlatılanların şerhi konumundadır. Bu yüzden şiirden sonraki açıklamalarda, şiirin ele aldığı konu tekrarlanmaz. O halde şiire bab'ın şerhi

gözüyle bakılsın, nesir kısmına babın açıklaması gözüyle bakıldığı gibi. Çünkü şiirde, bu babın meselelerinden bazıları yer alır ki, açıklama mahiyetindeki nesir kısmında bu meseleler yer almazlar. Bunlar müfredat meseleleridir ki genellikle kendi başlarına bir anlam ifade ederler. Ama iki mesele arasında bir bağlantının bulunması ve birinin öbürünü gerektirmesi durumu başka."

"Şems" suresiyle ilgili olan bu babın girişinde yer alan kaside 56 beyitten ibarettir. Surenin kelime sayısı da besmelesiz 54, besmeleli olarak da 58 dir. Dolayısıyla kasidenin beyit sayısı bu ikisinin ortasını bulmaktadır. Bu da besmelenin surenin bir ayeti olması veya olmaması ile itibariyle göz önünde bulundurulmuştur. Şeyh, bu kasidede "Ha" kafiyesini tercih etmiştir. Bu ise, surenin ayetlerinin sonunda yer alan harfe yönelik bir işarettir. Çünkü şeyhe göre her kelimenin ince bir delaleti vardır. Kasidenin beyitlerinin sayısının bile. Çoğu zaman kelime ve harf sayısının da delalet ettiği bir anlam vardır. Ama bu konu şeyhin gizli imalarının kapsamına girer. Örneğin şeyhin Futuhat'ın Namazla ilgili 69. babını 17 beyitlik bir kaside ile açtığını görüyoruz. Bilindiği gibi günlük farz namazlarının rekat sayısı 17 dir. Zekatla ilgili 70. babı yedi beyitlik bir şiirle açmıştır. Bu da Bakara suresinin 261. ayetinde zikredilen zekatın bereketine işarettir: *"Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O herşeyi bilir."* (Bakara, 261)

Bir başka örnek: Şeyh, Futuhat'ın 415. babını *"Allah gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir."* (Ahzab, 4) mutat ifadesiyle tamamladıktan sonra şu ifadeyi ekler:

- "Bu kitabın her babının başındaki manzumlara dikkat et! Çünkü bu manzumların her biri, başında bulundukları babın ilimlerinden dikkat çekmek istediğim oranda içermek-

tedir. Nitekim nazımda, babın akışı içinde yer alan normal açıklamada görmediğin şeyleri bulabilirsin. Böylece nazımda zikrettiğim sayesinde normal açıklamaya ek bilgiye sahip olursun. Yolun doğrusu Allah'a aittir…"

Ardından Futuhat'ın beşinci faslının bablarına ilişkin gizli tertip uyarınca bir sonraki bab olan ve "İsra" suresiyle ilgili bulunan "Fi marifeti münazeleti ayni'l kulub" başlıklı 416. baba başlar. Bilindiği gibi "Aynu'l kalp" (Kalp gözü) görmenin veya rüya görmenin vasıtasıdır. Şeyh bu babı altmış kelimeden oluşan altı beyitle açar. Malum olduğu üzere "İsra" suresinin 60. ayeti rüyadan bahsetmektedir: "*Sana gösterdiğimiz o rüyayı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik."* Yine surenin başındaki ayette yer alan "*Li nuriyehu / gösterelim diye*" kelimesi de ayetin başından itibaren yaklaşık altmış harften sonra yer almaktadır.

Şeyh, Zünnun Mısri (ö.h:266)ile ilgili olarak kaleme aldığı "el-Kevkebu'd durri fi menakibi zi'n nun el-mısri" adlı büyük kıtabında yer alan Zünnun'un methedildiği kaside 38 beyitten meydana gelmektedir. Acaba kaside neden 38 beyitten oluşmaktadır? Çünkü 38 sayısı, "Zünnun" kelimesinin, küçük cümle hesabına göre ve ilk 'nun'un şeddeli okunması şartıyla, rakamsal değeridir. Yine büyük divanında Şeyh Ebu Medyen'in (ö:589) ölümü üzerine bir mersiye olarak yazılmış, onun methiyle ilgili bir kaside yer almaktadır. Kaside 51 beyitten meydana gelmektedir. Çünkü lakabının ve isminin Ebu'n Neca Şuayb Ebu Medyen= 4+18+11+4+14=51 harflerinin rakamsal değerinin toplamı 51'dir. Şeyh 24. bab'da (I:184) Ebu Medyen'in lakabının Ebu'n Neca olduğunu zikreder.

Şiirin hayalle ilişkisinin olması hasebiyle şeyh, Futuhat'ın misal, berzah ve hayal alemlerini anlattığı sekizinci babında, hakikat arzında veya Adem'in (a.s) yaratıldığı çamurun artığından yaratılmış semseme'de geçen, şiirle

ilgili remzi ve hayali bir fıkraya yer verir ve şöyle der (I:129):

-"Bu arzda topraktan bir deniz gördüm. Su gibi akıyordu. Küçük büyük taşlar gördüm, mıknatısın demiri çektiği gibi birbirlerini çekiyorlardı. Bu çekime karşı koyacak güçleri yoktu. Bunu terk edip ve tabiatları geçerli olunca bu sefer özel bir miktarda birbirlerine doğru akıyorlardı. Bu taşların bazısı bazısına ekleniyordu. Bundan bir gemi sureti meydana geliyordu. Bundan küçük bir binek gördüm. Gemi bu taşlardan meydana gelince, onu toprak denizine attılar. Gemiye binip istedikleri tarafa gittiler." (…) Şeyh, toprak deniziyle şiir bahirlerine, taşlarla, kelimelere ve taşlara, gemiyle de kasideye işaret ediyor. Yine Şeyh, divan-ı kebirinin başında şiirin yapısıyla kâinatın yapısı arasında bir karşılaştırma yapıyor. Yine bu ikisinin bünyesi ile insanın bünyesini karşılaştırıyor. Şöyle diyor:

- "Ruhuyla semalara yükselen salik, her semada ilimlerin bir türünü keşfeder. Şiir, üçüncü semaya mahsustur. Zühre yıldızı oraya aittir ve bu semanın kutbu Yusuf'tur (a.s). Burası güzellik ve cemal semasıdır. Bu konuda özetle şunları söylüyor (II:275/S 367):

- "Bu semaya ait ilimlerden biri rüyaların, temsillerin ve hayallerin tabir edilmesi, Allah'ın, Âdem'in (a.s) yaratıldığı balçığın artığından yarattığı semseme arzı (şeyh, Futuhat'ın sekizinci babını buna ayırmıştır), cennete sevk edilme, sağlamlık, güzellik, hikmetli tertip ilimleri de buraya aittir. Şairlere bu semadan yardım gelir, nazım, cisimlerdeki geometrik şekiller de öyle. Maddi dünyadaki dört karışımın en güzel şekilde düzenlenmiş olması da oradan kaynaklanmaktadır. Böylece tedbir edici nefisten sonra safra'nın, ondan sonra kanın, ondan sonra balgamın ve ondan sonra da sevdanın gelmesini sağlamıştır. Beden dört karışıma dayandığı gibi şiir beytinin dayandığı dört usul de buradan gelir. Böylece ayırıcı kazık, tahlili, toplayıcı kazık terkibi, hafif

sebep ruhu ve ağır sebep cismi verir. Bunların toplamından da insan olur (…) Aynı şekilde doğal müziğin dayanağı tahakkuk etmiş dört şeydir. Çünkü dörtgen ve makul tabiat iki failden (etkenden)-sıcaklık ve soğukluk- ve iki münfailden (edilgenden)-kuruluk ve yaşlık-meydana gelir. Dört rükün buradan zuhur etmiştir. Ateş, hava, su ve toprak. Cismin her karışımından dört özel nağme çıkar ve onu harekete geçirir. Bu, nota, vezin, bam teli, ince tel, ikili ve üçlü nağmeler ilmidir. Ki bunların her biri bir karışımı sevinç ve ağlama hareketleri arasındaki türlü hareketleri ifade eder…"

İbn Arabi ve Kelam İlmi

İsimler geldiğinde en başta "Allah"
Zikirle O'nu tazim et ve "O Allah'dır" de.

Şeyh, birçok kitabında kelam ilminin meselelerine ve kelamcıların akaidle ilgili delillerine değinir. Şeri akaidi mantık delilleriyle savundukları için gerçek kelam âlimlerine saygı gösterir. Bununla beraber doğrudan Kur'an'dan edinmek suretiyle İslam fıtratı üzere kalmayı daha selametli ve daha yararlı bulur Özetle şöyle der (I: 34-35):

- "Avamın akidesi sağlamdır. Onlar, kelam ilmini mütalaa etmemiş olmalarına rağmen müslümandırlar. Çünkü sağlam fıtrat üzere kalmışlardır. Bu da Allah'ın varlığını bilmek, O'nu tanımak, Kur'an'ın zahirinde yer aldığı şekliyle O'nu tenzih etme ilmidir. Bu halleriyle onlar, tevile başvurmadıkları sürece doğru yoldadırlar. Ama içlerinden biri tevile yönelirse artık avamlık hükmünden çıkar, nazar ve tevil ehlinden bir gruba dâhil olur. Bu durumda ya isabet etmiş olur ya da şeriatın getirdiğinin zahiriyle çeliştiği oranda hata etmiş olur. Kur'an'da akıl sahibi için zengin bir bilgi kaynağı vardır, başkasına ihtiyacı olmaz. Müzmin hastalar için ilaç

ve şifa vardır. Kur'an, kurtuluş yolunda yürümeye kararlı olan, yüksek derecelere çıkmaya rağbet eden, şüphe kaynağı olan şeylerden yüz çeviren kimseler için ikna edicidir."

Şeyh'e göre avam Müslümanların akidesi tevilden hali olduğu için sahihtir. Bu hususta şunları söylüyor (I:507):

- "Reşid el-Fergani (Allah rahmet etsin), şeyhi Rey hatibinin oğlu zamanının alimi Fahruddin'den bana rivayet etti. Sultan onu hapseder ve öldürmek ister. Sultan nezdinde kendisi için şefaatçilik edecek makbul bir kimse de bulamaz. Der ki: Beni sultanın elinden kurtarması için bütün benliğimle Allah'a yalvarmaya karar verdim. Çünkü bütün maddi sebeplerden ümidimi kesmiştim. Allah'tan başka herkesten yana ümitsizliğe kapılmıştım. Ama Allah'ı ispat etmekle ilgili nazari şüpheler akidem üzerinde o kadar etkili olmuşlardı ki kendimi bir türlü bütünüyle Allah'a veremiyordum. Derken bütün himmetimi topladım ve avamın inandığı ilâha tevekkül ediyorum diye karar aldım. Görüşümü ve delillerimi içimden tutup attım. Bunun üzerine nefsimde ihlâsımı bozacak şüphe namına bir şey kalmadı. Bütün varlığımla Allah'a yöneldim. Katışıksız bir ihlâsla Allah'a dua ettim. Çok geçmeden Allah benim sıkıntımı giderdi ve beni zindandan çıkardı."

Şeyh'in görüşüne göre Kelam âlimlerinin işledikleri en tehlikeli hata, Allah zatı hakkında düşünce yoluyla konuşmalarıdır, vahiy yoluyla değil. Şöyle diyor (III:467):

- " Resulullah (s.a.v), Allah'ın zatı hakkında düşünmeyi nehyetmiştir. İnsanlar bu ölçüden gafildirler. Bu yüzden Allah'ın zatı hakkında düşünmeyen, düşünce yoluyla O'nun zatına dair hükümler vermeyen kimse yok gibidir. Bize göre Ebu Hamid el-Gazali'nin, Allah'a hamdolsun, bundan daha büyük bir sürçmesi yoktur. O, Allah'ın zatı ile ilgili olarak düşünsel nazara dayalı olarak fikir yürütmüş ve ehil olmayanlardan ve başkasından esirgenen hususlar hakkın-

da konuşmuştur. Bu yüzden bütün sözlerinde hata etmiştir, isabet etmemiştir. Ebu Hamid ve benzerleri cehaletin en üst noktasını temsil eden ve Allah'ın bize öğrettikleriyle taban tabana çelişen şeyler ortaya koymuşlardır. Düşünce yoluyla vardıkları sonuçlar, ilâhi bildirimle çeliştiği zaman uzak tevillere başvurmak zorunda kalmışlardır. Yüce Allah'ın kendisiyle ilgili olarak kendisine nispet edilmesi gereken sıfatlar ve bu sıfatların kendisine nispet edilmesinin keyfiyeti bağlamında bildirdiklerine karşı düşünce tarafını desteklemek için. Bu hususta edepli bir tavır sergileyen kimse görmedim. Allah ehli olan küçük bir azınlık müstesna mutlaka bu meseleye dalmışlardır. Ama Allah ehli olanlar, Resulün (s.a.v) bu hususta getirdiğini dinlemişlerdir ve Allah'ın kendisini vasfettiği şekli olduğu gibi benimsemişlerdir ve bunun bilgisini O'na bırakmışlardır. Tevile yeltenmemişlerdir. Ta ki yüce Allah, başka bir bildirme yoluyla buna dair bilgiyi kalplerine indirip anlamalarını sağlayıncaya kadar. Mesele Allah kaynaklıdır, açıklaması da O'na aittir. Bu yüzden O'nu O'nunla öğrenmişlerdir, kendi görüşleriyle değil."

Bundan da anlaşılıyor ki, Şeyh, sabit şeri nassların nazari tevile tabi tutulmasına karşı çıkmaktadır. Ve şunu vurgulamaktadır: Hak tealayı , O'nun kendisini isimlendirdiğinden başka şekilde isimlendirmek doğru değildir. Sadece O'nun verdiği isimleri esas almak gerekir, tenzih ve teşbihi adeta cem eder biçimde arttırmaya da, tevile de yeltenmemek gerekir. Yüce Allah *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."* (Şura, 11) ayetinde buna işaret etmektedir. Şeyh'in Gazali'yi (ö:505) eleştirmesi, ona saygı göstermediği anlamına gelmez. Bilakis çok yerde ondan büyük bir saygıyla söz eder. Müritleriyle beraber Gazali'nin "ihyau ulumi'd din" adlı eserini ders olarak okurdu. Gazali, ömrünün sonlarında Allah ehliyle gerçekleştirdiği sohbetin etkisiyle

düşünsel bir fetih yaşamasından sonra, şeyh'in tenkidine, reddine maruz kalan tutumundan vazgeçmiş ve bu tür fikirlerin kendisinden sadır olmasından büyük pişmanlık duymuştur. (Şeyh'in Gazali ile ilgili değerlendirmeleri için bkz: I:4-45-16-259-552-681/II:3-19-103-262-289-321-345-496-569-622-645/IV:89-106-260…)

Şeyh İbn Arabi, Ebu'l Hasan el-Eşari (ö:324), Ebu İshak el-İsferayini (ö:418)(I:204/II:134-289), İmamu'l Haremeyn (ö:505) (I:162/II:289/IV:52) gibi Allah'a karşı edep tavrında kusur etmeyen Kelam imamlarını saygıyla zikreder, onlarla son kuşak kelamcıları ayırır. Örneğin tevhidin delaletlerinden söz ederken (I:289) şunları söylüyor:

- "Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."* (Enbiya, 22) Bundan anlaşılıyor ki, ortada salah vardır, bu ise âlemin bekası ve varlığıdır. Bu da gösteriyor ki, eğer alemi var eden Bir olmasaydı, alemin varlığı gerçekleşmezdi. Bu, Hakkın (ahadiyetinin) tekliğinin evrendeki delilidir ve akli delil de buna uygun düşmektedir. Eğer bundan başka deliller bulunsaydı ve bunlar ilâhi tekliği daha etkili biçimde kanıtlar mahiyette olsalardı, Allah onlara yönelir ve varlığa getirirdi. Biz de evren delilini bilemediğimiz gibi bundan hareketle Hakka delil gösterme yolunu da bilemezdik. Bazıları tevhidi kanıtlamak için tamamen zorlama eseri başka yollar denemişlerdir. Bu evrensel delilleri de küçümsemişlerdir. Böylece Hakkın tekliğine ilişkin olarak O'na nispet ettikleri deliller itibariyle sergiledikleri cehaletle, kötü edebi birlikte sergilemişlerdir (…) Bu tutumu, sözünü ettiğimiz meseleye bakan son kuşak kelamcılar sergilediler. Ama Ebu Hamid, İmamu'l Haremeyn, Ebu İshak el-İsferayini ve Şeyh Ebu'l Hasan gibi ilk kuşak kelam âlimleri, bu evrensel delillerin üzerine çıkmadıkları gibi sadece bunları vurgulamışlar,

Allah'a karşı bir edep tavrı ve delil olma kapasitelerine yönelik bir bilgi göstergesi olarak bunları açıklamaya çaba göstermişlerdir."

Şeyh, şeriatın nassların zahirlerinin dışına taşıracak şekilde tevil eden kelamcıları onaylamaz. Bu hususta özetle şunları söyler (III:b322 "Cuma" suresinin menzili-b315 "Hakka" suresinin menzili/b387 s 536-537/IV:b473 s 106):

- "Yüce Allah'ın *"Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur."* (Muhammed, 19) ayetinde bize emrettiği tevhidden maksat ulûhiyet tevhididir. Yine şöyle buyurmuştur: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."* (Şura, 11) Bununla beraber Hak teala kullarının kendi akıllarıyla daldıkları konuları onlara bildirmemiştir. Kitabında kullarına fikri nazarı da emretmemiştir. Ancak fikri nazar aracılığıyla kendisinin Bir olduğunu kanıtlamaları başka. Ama kullar, düşünce ve nazarı arttırdıkça arttırdılar ve yükümlü oldukları maksadın sınırlarını aştılar. Böylece yüce Allah'ın kendisi için ispat etmediği sıfatları ispat ettiler. Başka bir grup da O'nun kendisinden nefyetmediği sıfatları O'ndan nefyettiler. Kimileri, O'nun kendisi için kullanmadığı isimleri kullandılar. Bunlar tenzih mahiyetli isimler de olsalar, söyleyenin, konuya dalanın eklediği bir fazlalıktan öte bir şey değildir. Sonra O'nun zatı hakkında konuşmaya başladılar. Oysa şeriat Allah'ın zatı hakkında konuşmalarını nehyetmişti. Böylece bu isim ve sıfat eklemelerine bir de şeriata isyanı eklediler, çünkü şeriatın nehyettiği bir alana daldılar. Kimi Onun cisim olduğunu söylemiş, kimi cisim değildir, demiştir. Kimi O, cevherdir, demiş, kimi de cevher değildir, demiştir. Kimi, O, bir cihettedir, demiş, kimi de O, bir cihette değildir, demiştir. Yüce Allah, gerek sıfatları nefyedici, gerekse ispat edici kullarından hiç kimseye bu konulara girmeye ilişkin tek bir teşvik edici cümle buyurmamıştır. Eğer bunlara âlemden hareketle tek zatı tahakkuk derecesinde bilmenin yolu veya

nefsin bedeni idare etmesinin keyfiyeti sorulsa, bilemezler. Akıllı kimse, nefsini kendisi için gerekli olan şeylerle uğraştırır, ötesine geçmez. Çünkü insanın ömür süresi kısa ve nefesleri de sayılıdır. Geçen zaman bir daha geri gelmez. Bil ki, Allah, Tek İlâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. Bundan sonra da O'nun mahiyetine, kemiyetine ve keyfiyetine dalmaya kalkma. İman yolundan ayrılma. Allah'ın sana farz kıldığı şeylerle amel et. Sabah akşam Rabbini, O'nun senin için belirlediği zikirlerle an. Allah'tan korkup sakın. Eğer Hak teala, kendisini bilmeyi sana bahşederse, bu, yararlı nurdur ki, kalbin onunla hayat bulur, onun sayesinde fikirlerin ürettiği şüphe ve kararsızlık karanlıklarından kurtulursun. Kelamcıların Allah'ın zatı ile ilgili ilimleri, şüphe karanlıklarına karşı çıkacağın nurlar değildirler. Bu ilimlerden "Hak'tır" diye zannedilen bir şey, başkasının yanında şüphedir. Bütün Resuller ve Nebiler, Resullerin takipçileri muttaki keşif ehli zatlar Allah ile ilgili ilimleri hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü aynı kaynaktan gelen nurlardır. "Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı." (Nisa, 82)… Akıllı olan kimse şeriat karşısında boynu bükük durur, ona hizmet etmeye amade olur. Şeriatın Rabbiyle ilgili olarak O'ndan haber verdiği her şeyi kabul eder. Yüce Allah'ın kendisi ile ilgili olarak haber verdiği özellikler arasında eza görmek, öfkelenmek, kulunun tevbe etmesiyle sevinmek, genç adamın kadınlara meftun olmamasına şaşırmak, gülmek, gülümsemek, kullarının küfre sapmasından rahatsız olmak, şükretmelerinden ve imanlarından dolayı memnun olmak veya arşa istiva etmek ve dünya semasına inmek gibi… vasıflar yer alır. Her müslümanın bunlara iman etmesi gerekir. Bu noktada akıl, nasıl? ve niçin?…diye ortaya atılamaz. Aklın bu bağlamda görevi ; teslim olmak, kabul etmek ve tasdik etmektir. Nasılı, niçini bırakmaktır. Bu meseleleri tevil etmeye kalkan akılların

fuzuli bir işle uğraştıklarını idrak etmektir. Biz onları kendi halleriyle başbaşa bırakıyoruz ve bu tevillerde onlara katılmıyoruz. Çünkü bu, Allah'ın muradı mıdır, dolayısıyla bunlara dayanmamız mı gerekir? Yoksa Allah'ın muradı bu değil midir ve reddetmemiz mi gerekir? Bilmiyoruz. Bu yüzden biz teslim olma yolunu tuttuk. Bize bu hususta bir soru sorulduğu zaman *"Biz Allah indinden gelenlere Allah'ın murat ettiği şekliyle iman ediyoruz. Biz, Resullerden gelenlere Resullerin murat ettiği şekliyle inanıyoruz. Biz, bu hususların tümüyle ilgili ilmi Allah'a bırakıyoruz ve Resullere bırakıyoruz."* şeklinde cevap veririz. Bu selefin yoludur. Allah, bizi onlara gerçek halefler kılsın."

Şeyh İbn Arabi, zamanında yaşayan kelam ilminin imamlarıyla görüşmüş ve mektuplaşmıştır. Fas'ta karşılaştığı İbn el-Kettani (ö:597) ve kayyumiyet sıfatıyla ahlaklanmayı savunan İbn Cüneyd gibi. Bu zatla ilgili olarak şunları söylüyor (I:182/III:45):

- "…Bizim yolumuzun mensupları bu sıfatla ahlaklanmak olur mu, olmaz mı, hususunda farklı görüşler savunuyorlardı. Kelam ilminin şeyhlerinden ve Runde'ye bağlı bölgelerden biri olan Feberfik halkında Ebu Abdullah b. Cüneyd'le karşılaştım. Kendisi mutezile mezhebine mensuptu. Kayyumiyet sıfatıyla ahlaklanmaya karşı çıktığını gördüm. Bu hususta onun mezhebinden deliller getirerek ona cevap verdim. Çünkü kulların kendi fiillerini yarattıklarını savunurdu. Bizim görüşümüze dönüp "*Erkekler kadınların yöneticisidir."* (Nisa, 34) ayetinin anlamını açık bir şekilde anlayınca, erkeklerin kayyumiyette bir dereceye sahip olduklarını da anladı. Bizim ziyaretimize gelirdi. Memleketine dönünce, onu memleketinde ziyaret etmeye gittim. Onu ve bütün arkadaşlarını, fiillerin yaratılmasıyla ilgili mezheplerinden döndürdüm. Allah rahmet etsin, bundan dolayı Allah'a şükretti."

(Fiilerin yaratılması meselesi için bkz. I;177/II:66-204-604-681/III:84-211-303/IV:33-34-129)

Şeyh'in Fahruddun er-Raziye Yazdığı Mektuptan Bazı Bölümler:

Şeyh ibn Arabi'nin, Eşari mezhebinin büyük kelam imamlarından Fahruddin er-Razi'ye (ö:606) yazdığı bir mektup var. Bu mektubunda yüce Allah'ın düşünce ve akıl yoluyla tam olarak bilinmesi meselesinden söz etmektedir. Mektupta şu ifadelere yer verir:

- "…Dostum- Allah onu muvaffak kılsın- bilir ki, insani letafetin güzelliği, taşıdığı ilahi marifetlerden kaynaklanmaktadır. Çirkinliği ise, bu marifetlere sahip olmamasından doğar. Yüksek himmete sahip bir kimse ömrünü muhdeslerle-sonradan olma varlıklarla-, onların ayrıntılarıyla tüketmemelidir. Aksi takdirde Rabbi ile ilgili payını elinden kaçırır. Aynı zamanda yüksek himmet sahibi bir kimse, nefsini fikrinin egemenliğinden de kurtarmalıdır. Çünkü fikrin kaynağı bilinmektir. Amaçlanan hak bu değildir.

Allah'ı bilmek, Allah'ın varlığını bilmek değildir. Kuşkusuz akıl, bir varlık olması hasebiyle Allah'ı bilir. Bu bilme de ispat açısından değil, olumsuzluk açısındandır. Bu ise, bir grup akılcı ve kelamcının aksine bir görüştür. Efendimiz Ebu Hamid (Gazali) -Allah ruhunu kutsasın-hariç. Çünkü o, bu meselede bizimle aynı görüştedir. Allah, aklın, fikri ve nazarıyla kendisini bilmesinden münezzehtir. Bu yüzden akıl sahibi bir kimse, müşahede bağlamında Allah'ı bilmek istiyorsa, kalbini fikrinden arındırmalıdır. Yüksek himmet sahibi bir kimse de, bu noktada edinimlerini hayal aleminden algılamamalıdır. Çünkü bunlar somutlaşmış ve ötelerindeki anlamlara delalet eden nurlardır. Nitekim hayal, akli anlamları somut kalıplara döker; örneğin ilmi süt, Kur'an'ı ip ve dini de kayıt şekline sokar.

Yüksek himmet sahibi bir kimsenin öğretmeni, şahidi, külli nefisten edinmekle bağlantılı şahidi müennes (edilgen) olmamalıdır. Aynı zamanda kesinlikle yoksuldan da almaya eğilimli olmamalıdır. Kemali ancak başkasına bağlı olan bir şey yoksuldur. Allah'tan başka her şeyin durumu da budur. Himmetini yükselt; ilmi sadece keşif yoluyla Allah'tan al. Çünkü muhakkiklere göre; Allah'tan başka fail yoktur. Dolayısıyla Allah'tan başkasından da almazlar. Ama bu alış akit şeklinde olmalıdır, keşif şeklinde değil. Allah ehli olanlar, aynel yakine ulaştıkları ve ilmel yakine haddinden fazla önem vermedikleri için kurtuluşa erdiler (…) Senin, kendisi hakkında iyi bir niyet ve güzel bir kanaat sahibi olduğun arkadaşlarından olup da benim de güvendiğim biri bana anlattı: Bir gün senin ağladığını görmüş. O ve orada bulunup senin ağladığına tanık olan başkaları, ağlamanın sebebini sormuşlar. Sen şu cevabı vermişsin: "Otuz seneden beri inandığım bir mesele vardı. Biraz önce karşıma çıkan bir delil sayesinde bu meselenin benim inandığım gibi olmadığını anladım. Bu yüzden ağlıyorum. Şimdi oluşan kanaatimin de önceki gibi olmasından korkuyorum." Bu senin sözündür. Aklın ve fikrin mertebesini bilen bir kimsenin sükunet bulması veya rahat etmesi imkansızdır. Özellikle Allah'ı bilme hususunda. Kişinin Allah'ın mahiyetini gözlemle, ilmi nazarla bilmesi imkânsızdır. Ey kardeş! Sana neler oluyor? Neden bu vartayı atlatamıyorsun? Neden Resulullah'ın (s.a.v) meşru bir yöntem olarak belirlediği riyazet, cehd ve halvet yoluna girmiyorsun? Yüce Allah'ın hakkında şöyle buyurduğu zatın nail olduğu hakikatlere nail oluyorsun? *"Kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."* (Kehf, 65) Senin gibi bir adam, böylesine şerefli bir yola, böylesine büyük ve yüksek bir mertebeye yönelir."

Çoğu zaman şeyh, değişik kelam gruplarının farklı

görüşlerinden her hangi birini desteklemez, sadece her grubun bakışı açısını ve içtihadını açıklamakla yetinir. Bütün müçtehitleri de mazur görür, hatta yanılsalar bile. Önemli olan içtihat için gerekli olan tüm çabayı göstermiş olsun ve sabit şeri bir nassla çelişmesin. Örneğin müminlerin kıyamet günü ve cennette yüce Allah'ı görebilecekleri hususunda, sahih sarih nasslara dayanarak eşarilerin görüşlerine onay verdiği gibi, buna karşı çıkan mutezilileri de desteklediğini görüyoruz. Onların gerekçesi de kulun, Allah'ı ancak kendi istidadı oranında görebileceğidir. Bu yüzden Allah'ın tecelli etmesi ancak kendisiyledir ve rüyet de ancak onunla ulaşabilir (IV:245-246).

Şeyh'in Cennet ve Cehennem Ehli ile İlgili Bazı Açıklamaları:

Şeyh İbn Arabi, eserlerinin bir çoğunda, Allah'ın izniyle cehheneme girmeyi gerektiren bedbahtlığın ve cennete girmeyi gerektiren mutluluğun sebeplerini açıklamıştır. Futuhat'ın 61-62-63-64-65. bablarını Cennet, Cehennem, Berzah, Kıyamet günü ve mevkilerde insanların durumlarını tanıtmaya tahsis etmiştir.

Cehennem ehlinin, dört gruba ayrıldıklarını ve bunların cehennemden ebediyen çıkmayacaklarını belirtmiştir. Bunlar da Firavun ve Nemrut gibi Allah'a karşı büyüklenenler, Allah'ın yanında başka ilahlar edinen müşrikler, Allah'ın varlığını inkar edenler, aslında bu üç gruptan birine mensup olup korkudan Müslüman olarak görünen münafıklardır.

Cennet ehli de dört gruptur: Müminler, Veliler, Nebîler ve Resuller. "et-Tenezzülatu'l mavsıliye" (Musul nüzulleri) adlı eserinin Pazartesi faslında Cehennem bedbahtları ve Cennet mutluları hakkında uzun açıklamalarda bulunur, onları ebedi yurtlarına götüren akidelerini ve amellerini ele alır.

"Meşahidu'l Esrar" adlı eserinin dördüncü babında, değişik grupların mertebelerinin zuhur ettiği sahnelerden birini vasf eder. Bunların on iki taife olduklarını, ama içlerinde sadece Nebîlere tabi olanların kurtulduklarını, suret olarak en çirkinlerinin ise, ruhani kâfirler, yani tahakkuk ettiklerini zannedip şeriata göre amel etmeyen Batıniler olduklarını görür ve şöyle der:

- "Hak, bana delil nuru ve adalet yıldızının doğuşu sahnesini gösterdi. Yeryüzünün uzatıldığını, arzın içindeki her şeyi dışarı atıp boşaldığını gördüm.

Bana dedi ki: Ey kulum! Düşün, kahredici olan Ben, gösteriş, cedel, heva ve bid'at ehline ne yapacağım!

Kurulu çardaklar gördüm, sütunları ateştendi. Etrafı ve kazıklara bağlanan ipleri katrandandı..

Sonra bana şöyle dedi: Ey kulum! Tartışmacılar bu çardakların altına girdikleri zaman, sen de mensup olduğun gruba bak ve onlara katıl. Eğer kurtulurlarsa, sen de kurtulursun. Şayet helak olurlarsa, sen de helak olursun (…)

Birden şöyle seslenildi: Nerede akıl sahibi olduklarını iddia edenler?..

Derken filozoflar ve onları takip edenler getirilip ve çardakların altına sokuldular.

Onlara denildi: Aklınızı nerede kullandınız?

Dediler ki: Seni razı edecek şeylerde.

Dedi ki: Bunu nereden anladınız? Sadece aklınızla mı, yoksa tabi olup örnek almakla mı? Dediler ki: Sadece aklımızla.

Dedi ki: Aklınızı kullanmadınız ve kurtulmadınız. Bilakis tahakküm ettiniz. Ey ateş! Onlara tahakküm et…

Ateşin katmanları arasında acıyla feryat edip inleyişlerini duydum.

Dedim ki: Kim onlara azap ediyor?

Bana dedi ki: Akılları. Çünkü onların mabudları akıllarıy-

dı. Akıllarından başka kimseye sormadılar, akıllarından başkası da onlara azap etmeyecektir.

Sonra denildi ki: Nerede tabiatçılar?

Biraz sonra onlar getirildiler. Kaba ve sert görünümlü dört melek gördüm. Ellerinde gürzler vardı.

Tabiatçılar dediler ki: Ey melekler! Bizden ne istiyorsunuz?

Dediler ki: Sizi helak edeceğiz, azaba çekeceğiz.

Dediler ki: Niçin?

Dediler ki: Çünkü siz, dünyada bizim sizin tanrılarınız olduğumuzu ileri sürüyordunuz, Allah'ı bir yana bırakarak bize tapıyordunuz. Fiillerin bizden kaynaklandığını düşünüyordunuz. Bu yüzden Allah, bizi size musallat etti ki, cehennem ateşi içinde size azap edelim. Sonra cehenneme doğru yuvarlatıldılar.

Ardından denildi ki: Nerde dehriler?

Dehriler getirildi. Onlara denildi ki: Siz "Bizi ancak zaman helâk eder." (Casiye, 24) diyordunuz. Hiç kendi kendinize, böyle bir sona uğrayabiliriz, diye düşündünüz mü?

Dediler ki: Hayır, Rabbimiz!

Dedi ki: Size Resuller apaçık delillerle gelip de siz onları yalanlamadınız mı? "Allah bir şey indirmiş değildir" (Mülk,9) demediniz mi? Susun! Sizin hiçbir deliliniz yoktur.

Yüzükoyun cehennemin dibine yuvarlatıldılar. Sonra denildi ki: Nerede dosdoğru yoldan ayrılan mutezililer?

Bütün mutezililer getirildi. Onlara denildi ki: Rablık iddiasında bulundunuz, çünkü dilediğimizi yaparız, iddiasında bulundunuz. Yüzükoyun sürüklenerek cehenneme gönderildiler.

Sonra denildi ki: Nerede ruhaniler?

Ruhaniler getirildiler. Onları, insanların en çirkin suretlileri ve durumları en iğrenç olanlar olarak gördüm. Yalnız, bir grubun onlardan ayrıldığını, Nebilerin ve sıddık-

ların yanında güven çardaklarında durduklarını gördüm.

Bana denildi ki: Eğer kurtulmayı istiyorsan, onların saflarına katıl, yollarını izle (…) Ruhanilerden yedi hizbin sorulduklarını ve perdelenmiş olduklarını gördüm. Bunlarla hevaları oynamış, şeytan onları türlü arzuların peşine takmıştı. Oradaki bütün gruplar, onlardan, onların azabından Allah'a sığınıyordu. Bu hizipler ateşin tabakaları arasına atıldılar.

Sonra onlara denildi ki "işte bu yalanladığınız cehennemdir." (Şeyh, onların hissedilen (maddi) azabı yalanlamalarını kast ediyor.) Nasutunuz için şefaatte bulunacak lahutunuz nerede? (…)

Ben, sekizinci grupla birlikte cennetlere girdim (…) onlara ilim suretinde tecelli etti. Rüyet lütfünde bulundu (…) *"De ki: Kesin delil, ancak Allah'ındır. Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi.* (Enam, 149)”

Bununla beraber Şeyh, cehennem ehlinin uzun zamanlar maddi ve manevi elem verici azap içinde kaldıktan sonra, her şeyi kuşatan ilâhi rahmetin kapsamına gireceklerini, bu halleriyle ebediyete kadar cehennemde kalacaklarını düşünür. (Bu cehennem zamanları için bkz. F:I:169, 20. bab) Aynı zamanda, kişisel görüş ve fikir yoluyla hakikate ulaşmak için çaba sarf eden kimsenin yanılsa da mazur olduğunu düşünür. Ama taklitçilik edip hakkın talebinde gerekli çaba göstermeyen, içtihat hususunda bütün imkanlarını kullanmayan kimseler için aynı şeyi düşünmez. Bu hususta şunları söyler (III:94):

- "Bu yüzden şöyle buyurmuştur: *"Her kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa,* -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- *o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir."* (Müminun, 117) Bu, Allah'tan bir rahmettir. Bir kimse kesretle ilgili bir kuşkuya kapılırsa ve bunun delil olduğunu sanarak Allah'ın kendini bağışlayacağına inanırsa, bu kimse

kişisel görüş hususunda elinden geleni yapmış, sahip olduğu gücü kullanmış sayılır. Fikri değerlendirme sonucu şirk koşan kimseler için, Allah'ın affıyla ilgili olarak ümit veren bundan başka ayet yoktur."

Şeyh, keşfi esnasında cehennemi manda suretinde gördüğünü anlatır (I:297-299). Sonra özetle şunları söyler:

- "Bu görmede suyun havaya dayandığını gördüm. O zaman latif cisimlerin katı cisimlerden daha güçlü olduklarını anladım. Cehennem ehlinin derekelerini ve helak yerlerini gördüm. Sonra suda yukarı doğru itildim, ben de suyu yarıp gittim. O sırada enteresan bir şeye şahit oldum. O zaman cehennem ehlinin çekişmelerinin, o esnada gördükleri azabın kendisi olduğunu anladım. Bildim ki, cehennem onların azabı değil, bilakis onların meskenleri ve zindanlarıdır. Allah, dilediği zaman elemleri orada yaratır. Bütün rahmetin teslim olmada, hakikatleri nübüvetten almada ve kitap ve sünnetin ötesine geçmemede olduğunu anladım."

İbn Arabi ve Akide

Ey akidemi soran adam!
Allah o kimsenin zannını güzel kılsın
Ki bilmektedir
Allah'ın kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik ettiğini

Burada Şeyh, Al-i İmran suresinin 18. ayetini kast etmektedir:

- *"Allah, adaleti ayakta tutarak şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de."*

Bu bağlamda Şeyh, akidesini ve akideyi aldığı kaynağı açıklamakta ve özetle şunları söylemektedir (III:323):

- "Allah'a ve Resulüne, Resulünün getirdiklerine, mücmel ve mufassal olarak, bize ulaşsın, ulaşmasın kesin

bir şekilde iman ettik. Bu akide taklidi olarak anne ve babamdan aldım. Caizlik, helallik ve vaciplik ile ilgili olarak akli düşüncenin hükmü nedir, bilemezdim o zamanlar. Ben, buna dair imanıma dayalı olarak amel ettim. Ta ki nereden ve neden iman ettiğimi bilinceye kadar. Allah gözlerimi, basiretimi ve hayalimi açtı. Bu yüzden mesele benim için doğrudan müşahede düzeyine ulaştı. Taklide dayalı olarak tahayyül edilen ve vehmedilen hüküm de mevcuttu. Derken tabî olduğumun, yani Hz. Muhammed'in (s.a.v) değerini bildim. Bütün Nebileri müşahede ettim. İcmali olarak iman ettiklerimin tümüne muttali oldum. Nitekim görüp bizzat müşahede etmemden elde ettiğim ilim önceki imanımla çatışmadı. Bu yüzden ne söylüyor ve ne yapıyorsam Nebînin (s.a.v) sözüne dayanarak söylüyorum, yapıyorum, kendi ilmime, bizzat gözlemime ve müşahedeme dayanarak değil. İman ile gözlem arasında bir denge kurdum. İşte tabi olma bağlamında çok değerli bir tutumdur bu."

Görüldüğü gibi Şeyh, fıkhi meseleleri doğrudan Nebînin (s.a.v) ruhundan aldığı gibi akide meselelerini de almıştır. Temel akidevi meselelerden öte feri meseleleri de ona sorardı. Meleklerin insanlardan üstün olması, hayvanların yeniden diriltilip haşredilmeleri (el-Mübeşşerat), Vitir'de ilk sayının üç olması (II:215) ve Kadir Gecesinin ne zaman olduğu gibi. Nitekim Kadir gecesiyle ilgili olarak şunları söylemiştir (I:658):

- "İnsanlar Kadir gecesi ile ilgili olarak, yani bu gecenin zamanı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazılarına göre Kadir gecesi senenin tümünde dolaşır. Ben de bu kanaatteyim. Çünkü ben Kadir gecesini Şaban ayında, Rebiulevvel ayında ve Ramazan ayında gördüm. En çok Ramazan ayında ve Ramazan ayının da son on gecesinde gördüm. Bir keresinde onu Ramazan ayının ortasındaki on gecede, ama tek olmayan bir gecede gördüm. Bir keresinde de yine

Ramazanın orta on gecesinde ve tek gecede gördüm…"

Divanında buna dair beyitler vardır. Burada Kadir gecesini 631 senesinin Rebiulevvel ayının on dokuzuncu gecesine denk gelen Cuma gecesi gördüğünü belirtir.

Şeyh İbn Arabî, nakli olarak değişik akidelere muttali olduğu gibi, aşağıda tanımladığı kişilerden biriydi de (III:398-402):

- "Keşif ehli kimseler, bütün mezheplere, dinlere, milletlere ve Allah hakkında ileri sürülen görüşlere genel anlamda muttali olurlar ve bunlara ait hiçbir şey onların bilgilerinden gizli kalmaz."

Şeyh'in Fatiha Suresi Hakkında Bazı Söyledikleri

Şeyh, değişik dinlerin ve mezheplerin akideleri hakkında geniş bir bilgiye sahipti. Fatiha suresinin sonunda işaret edilen üç ana grup olan sırat-ı müstakim (dosdoğru yol) ehli, gazaba uğramışlar ve sapmışlar şeklindeki gruplardan söz ederken Fatiha suresiyle ilgili 383.bab'da şunları söylüyor (III:523):

- "…bildiğim her menzilden, her dinden ve her milletten mutlaka bunları savunan, bunlara inanan, bunlarla nitelenen ve kendisi de itiraf eden bir kimse tanımışımdır. Bu yüzden bir mezhepten ve bir dinden söz ettiğim zaman, bunlara inanan kimselerden naklederek söz ediyorum. Gerçi bunları Allah'tan özel bir yolla öğrenmişizdir. Ancak yüce Allah'ın, bunlara inanan birini bize göstermesi bir gerekliliktir. Ki Allah'ın bana yönelik fazlını ve inayetini bilelim. Hatta ben, dünyada Allah'ın mahlukatına ilişkin ilminin sonlu olduğunu, mümkün nitelikli varlıkların mütenahi olduklarını, varlığın yokluk ve çürümeyle sonlanmasının zorunlu olduğunu, hakkın kendi nefsiyle kaldığını ve alem diye bir şeyin kalmayacağını söyleyen kimseler olduklarını bildirmiştim. Nitekim Mekke'de bu görüşü savunan birini gördüm. Bu kişi,

bunun kendisinin inancı olduğunu açık bir dille bana söyledi. Bu kişi Mağribin uzak bölgelerinden olan Sus bölgesinden gelmişti. Bizimle beraber Hac ziyaretinde bulundu, bize hizmet etti. Ama bizim yanımızda açıkça söyleyecek kadar bu mezhepte ısrarlıydı. Onu bu mezhepten döndürmeye güç yetiremedim. Bizden ayrıldıktan sonra acaba bu görüşünden döndü mü, yoksa aynı inanca sahip olarak öldü mü? Bilmiyorum. Geniş bir bilgiye sahip faziletli bir kimseydi. Ama dini yoktu. Sadece canını kurtarmak için görünürde dini vecibeleri yerine getiriyordu. Bana söyledikleri bunlardı ve mezhebini açıkça ifade ediyordu. Cehalet mertebeleri içinde bundan daha büyüğü yoktur."

Şeyh, bunlardan birini de Musul'da görür. Bu adam tabiat unsurlarına tapıyordu (I:720). Yunanistan'da güneşçi bir grupla karşılaşır. Yani güneşe tapanlardan bir toplulukla tanışır. Alimlerinden biri Şeyhi evinde misafir eder ve ona şöyle der: Biz güneşe ilah olduğu için ibadet etmiyoruz. Bilakis Allah tek ilahtır. Ancak Allah, alemin menfaatlerini güneşe bağlı kılmıştır (I:513-514). Güneş, Allah'ın nurunun en büyük mazharıdır (I:706)... Aynı şekilde Şeyh, yüce Allah'ın, "Mesed" suresi menzilinde kendisini brahmanistlerin, filozofların, kelamcıların ilimlerine ve bunların sonunda uğrayacakları daimi ve geçici helake muttali kıldığından söz eder (II:584/III:418).

Şeyh, şeri nassları, zahiriyle amel etmemek üzere tevil eden, ya da takiyye için ve canlarını kurtarmak için nassların zahiriyle amel eden grupları şiddetle reddeder. Örneğin bu hususta özetle şunları söyler (II:234):

- "Bir toplulukla karşılaştık. Bunlar, keşiflerini ve anlayışlarını şeriatın hükmünü iptal edecek şekilde tercih ediyorlardı. Kendileri söz konusu olunca kişisel keşif ve anlayışlarını esas alıyor, başkaları içinse zahirde karar verilmiş hükmü teslim ediyorlardı. Bu, bizim yanımızda da,

Allah ehlinin yanında da bir değer ifade etmez. Bu şekilde şeriatın zahiri iptal ederek kişisel keşif ve anlayışına dayanan kimse, amel olarak en büyük hüsrana uğrayanlara katılmış olur. Bazen de keşif sahibi kişi, şeriatın zahirine bağlı kalır, ona göre amel eder, ama kendisi açısından bunun gerekliliğine inanmaz ve kendi kendine şöyle der: Ben bu hükmün sırrına muttali oldum. Benim sırrımda bunun hükmü zahirinden farklıdır… yani bu kimse şeriatın zahirine göre amel ederken, aslında kendi içinde buna inanmamaktadır. Bu şekilde amel eden kimsenin ameli boşa gitmiştir ve ahirette de hüsrana uğrayanlardandır. Kendi hevasını ilah edinenlere katılır. Allah onu, bilgiyle saptırmıştır. Ey kardeşlerim! Bu tür keşiflerin tuzağından sakının. Ben size gerekli öğüdü verdim."

Şeriat ile hakikati ayıranları reddetmek mahiyetinde şunları söylüyor (II:563):

- "…Ortada şeriata muhalif bir hakikat yoktur. Çünkü şeriat, hakikatlerden biridir. Dolayısıyla hakikat şeriattır."

Ayrıca şunları da söylüyor (II:233):

- "Allah'ı bilen kamil alim, Allah katında kendisinin aleyhine herhangi bir hüccetin oluşmasından sakınan kimsedir. Bu tehlikeli sonuçtan kurtulmak isteyen kimse, şeriatın içerdiği emir ve yasaklara riayet etmeli, ötesine geçmemelidir. Ölümü her zaman aklında bulundurmalı, özellikle Kur'an'ın içerdiği zikirler aracılığıyla Allah'ı anmak haricinde her zaman suskunluğu yeğlemelidir. Böyle yapan kimse, bulunmadık hayır bırakmadığı gibi, kaçınmadık şer de bırakmamış olur ve nefsini tehlikelerden beri kılar."

Bundan dolayıdır ki Şeyh'e göre insanların en cahilleri Batınilerdir. Onları şöyle tanımlar (II:240):

- "… Ya sırf batınidir ve bize göre hal ve fiil olarak tevhidin tecridini savunmaktadır. Bu ise, batıniye'de olduğu gibi şeri hükümlerin iptal edilmesine ve şari'nin bu hüküm-

lerle irade ettiği amaçlardan sapmaya yol açar. Şeriatın içerdiği dini bir kaidenin yıkılmasına yol açan her inanç da, bütün müminlere göre kesin olarak yerilmeyi hak eder…"

Şeyh, tevilde aşırılığa kaçmanın tehlikelerini de şöyle açıklar (II:494):

- "Perdeler içinde tezyin perdesinden daha kalın bir perde yoktur. Çünkü kimin cehaleti kendisine süslü gösterilmişse, onun için bilginin hâsıl olmasını talep etmek imkânsızdır. Çünkü bilgi hâsıl olmadığı halde, ona göre kendisinde hâsıl olmuştur. Bu yüzden tezyinden korunmak isteyen kimse, kitap ve sünnetin zahirine riayet etmeli, bunların zahirine eklemede bulunmamalıdır. Çünkü bazı teviller tezyin olabilirler. Şu halde zahirin ifade ettiği anlam üzere hareket etmeli ve buna benzeyen yorumlar esas alınmalıdır. Bütün bunların ilminin Allah'a ait olduğunu bilmek ve bu şekilde iman etmek gerekir. Bu ise, öyle bir kaynaktır ki tezyinin ulaşmasının imkanı yoktur…"

Şeyh, tenzih iddiasıyla Allah'ı, kendisi için kullandığı isimlerle isimlendirmeyenleri de sert biçimde eleştirir. Bazı mutezili ve Batıni gruplar gibi. Bu hususta şunları söylüyor (III:273):

- "Varlıktaki bütün üstünlük olgularında, iki tarafı birleştiren bir olgunun bulunması zorunludur. Yani bu olgu, bütün varlıkların üzerinde birleştikleri ortak bir noktadır. Bu yüzden Batıniler, yaratıcı ile ilgili olarak "O vardır" demekten kaçınmak için "O yok değildir" demeyi yeğlediler. Hâlbuki sakındıkları şeyi bizzat kendileri gerçekleştirdiler. Çünkü sonradan olma varlık için "mevcut" ismi kullanıldığı gibi "yok değildir" ismi de kullanılmaktadır. Dolayısıyla ortak nokta "yok değil"dir. Aynı durum Batıni bir kimsenin sorduğu tüm hususlar için de geçerlidir. Bu yüzden onlar, hakikatler açısından insanların en cahilleridir."

Şeyh, akide meselelerini kitaplarında (El-Mesail adlı

eseri gibi) ayrıntılı olarak ele almıştır. El-Mesail'de yaklaşık 53 akide meselesine değinir. Bunlar, Futuhat'ın girişinde ele aldığı ve 100 ü aşan sayıdaki meselelerle benzerlik oluşturmaktadırlar. Söz konusu girişite şeyh, Kur'ani-Muhammedi akideyi uzun uzun açıklar. Bu akideyi, hakikatleri idrak hususunda kazanılan derinlikle orantılı olarak üç düzey halinde tertip eder. Şeyh Abdulvahhab eş-Şa'rani (ö:960) şeyh ve onun dışındaki bazı ehl-i sünnet âlimlerinin ele aldıkları en önemli akide meselelerini "El-yevakit ve'l cevahir fi beyani akaidi'l ekabir" adlı seçkin eserinde özetlemiştir. Bu konuda adı geçen eserin önsözünde şunları söylüyor:

- "Gücüm nispetinde keşif ehlinin akidesi ile fikir ehlinin akidesi arasında bir uzlaşma, bir örtüşme gerçekleştirmeye çalıştım (…) Her grubun mensupları, kendi gruplarına yönelik olarak kitaplar telif etmişlerdir. Şeriat ilminde derinliği olmayan kimseler, bu grupların her birinin akidesinin öbürüyle çeliştiğini zannedebilirler. Bu kitapta, her grubun görüşünü, öbürüyle desteklemek için bu grupların ortak noktalarını açıklamayı amaçladım."

Eğer denilse ki: Şeyh, "Hülasa'nın akidesini açıklamaya gelince, bir ölçüde kapalı olduğu için belirgin ve ayrı bir bölüm olarak ele almadım. Ama bu kitabın babları içinde dağınık şekilde yeterince açık biçimde sundum. Ama söylediğimiz gibi dağınık haldedirler. Allah'ın anlayış nasip ettiği ve bu meseleleri bilen kimse, bu hususları başkalarından ayırabilir. Çünkü bu hak ilim ve doğru sözdür." şeklinde ifade ettiği gibi neden "havasın hülasasının akidesi" adını verdiği hususları Futuhat'ın akışı içinde gizleme gereğini duymuştur? Cevap olarak deriz ki:

- Şeyh, kendisinin de söylediği gibi bu meseleleri kapalı oldukları için dağınık şekilde sunmuştur, ehlisünnet mensubu bütün Müslümanların benimsediği şeriatın zahiriyle çeliştikleri için değil. Bilakis, bunlar daha önce zikredilen bir

temel kurala dayanmaktadırlar. Yani, şeriatın zahiri hakikatin kendisidir, kuralına dayalı olarak açıklanmışlardır. Ama bu tür kapalı meseleleri anlamak için şeriatta köklü bir bilgiye sahip olmak, bununla birlikte basiret, saf irfani zevk hususunda ileri bir mertebede olmak gibi yüksek bir düzeye ihtiyaç vardır. Bu yüzden şeyh Celaluddin es-Suyuti (ö:911) "Tenbihu'l gabi bi tebrieti ibn el-arabi" adlı risalesinde şunları söylemektedir:

- "Benim açımdan İbn Arabî ile ilgili en iyi yaklaşım (…) velayetine inanmak ve ilimde derinleşenlerden başkasının onun eserlerini okumasını yasaklamaktır."

Şunu vurgulamak gerekir ki, şeyh, hülul (tanrının insanların içine sızması), ittihat (tanrı-insan birliği) ve âlemin veya mahlûkatın yaratıcının aynısı olduğunu vehmeden felsefi anlamıyla vahdet-i vücuttan tamamen beridir. Bu vehimleri reddeden ifadeleri çoktur. Eş-Şa'rani'nin Futuhat'tan naklettiği şu ifadelerle yetiniyoruz:

- "Mülhitlerden başkası ittihadı (tanrı-insan birliğini) savunmaz. Aynı şekilde hululu (tanrının insanın içine sızması) savunanlarda da cahilleri ve fuzuli insanlardır. Nefsini haktan ayrı bilen ne güzel davranmıştır… Sakın, ben "O"yum, deme. Mugalâta yapmış olursun. Çünkü sen "O" isen, tıpkı onun kendini ihata etmesi gibi onu ihata etmiş olursun… Sen sensin, O da odur. Âşıkların "Ben arzu ettiğim kimseyim, arzu ettiğim kimse de benim" dediği gibi deme. Ayn'ın tek olması takdir edilmiş midir? Hayır, Allah'a yemin ederim ki buna güç yetiremezsin. Çünkü bu cehalettir ve cehalet de hakkı düşünemez. Bu yüzden biri sarhoşluğundan uyandığı zaman söylediği bu tür sözlerden pişmanlık duyarak vazgeçer (…) Bu da senin için, âlemin hakkın aynısı olmadığının ve hakkın âleme hulul etmediğinin delili olmalıdır. Çünkü eğer hak âlemin aynısı olsaydı veya âleme hulul etmiş olsaydı, hak taala kadim ve

benzersiz olamazdı." Eş-Şa'rani adı geçen kitabının ilk bölümlerinde Futuhat'tan buna benzer başka metinlere de yer verir ve sonra şu değerlendirmeyi yapar:

- " Allah aşkına, putlara tapanlar bile, tanrılarını Allah'ın aynısı kılmaya cesaret etmezken, yalnızca *"Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz."* (Zümer, 3) derlerken, Allah'ın velileri, zayıf akıllıların vehmettikleri gibi tutup da kendilerinin hak ile birleştiklerini söylemeleri mümkün müdür? Böyle bir anlayış veliler (r.a) için muhaldir. Çünkü her veli, hakkın hakikatinin başka hakikatlerden farklı olduğunu bilir. Ve çünkü yüce Allah her şeyi kuşatmıştır."

Şeyh ve Vahdet-i Vücut

Eğer denilse ki: Şeyh'in önderliğini ettiği söylenen Vahdet-i vücut ne demektir? Buna cevap olarak deriz ki:

- Bunun anlamı, Allah'ın Hz. Resulullah'a (s.a.v) yönelik şu sözüyle tahakkuk etmektir: *"Bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur."* (Muhammed, 19)

Yani, Vahdet-i Vücut: Fiil, isim ve zat tevhidini gerçekleştirmektir. Şöyle ki:

Fiil tevhidi, Allah'ın aşağıdaki ayetleriyle tahakkuk etmenin adıdır: *"Allah'tan başka bir yaratıcı var mı?"* (Fatır, 3) *"Sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı."* (Saffat, 96) *"Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı."* (Enfal, 17) *"Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü."* (Enfal, 17) "*Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, O, onun perçeminden utmuş olmasın."* (Hud, 56)

İsim ve fiil tevhidi ise şu ayetlerin anlamlarıyla tahakkuk etmekten ibarettir: *"O ilktir, sondur, zahirdir, batındır. O, her şeyi bilendir."* (Hadid, 3) *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."* (Şura, 11) "*Sizler ancak Rabbinizin dilemesi* (izin vermesi) *sayesinde* (bir şeyi) *dileyebilirsiniz."* (İnsan, 30) *"Her iş O'na döndürülür."* (Hud,

123)

Zat tevhidi ise, aşağıdaki ayetlerin anlamlarıyla tahakkuk etmek demektir: *"O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır."* (Kasas, 88) *"Nereye dönerseniz Allah'ın veçhi (zatı) oradadır."* (Bakara, 115) *"biz ona şah damarından daha yakınız."* (Kaf, 16) Resulullah'ın (s.a.v) şu hadisi de bu bağlamda ele alınmalıdır: *"Allah vardı ve Onunla beraber hiçbir şey yoktu."*

Yine Sıfat tevhidi ile ilgili olarak bir kutsi hadiste nafile ibadetlerle Allah'a yaklaşmaya çaba gösteren kimse hakkında şöyle buyrulmuştur: *"Onun işiten kulağı, gören gözü ve tutan eli olurum."*

Böyle iken geçmişte ve günümüzde bazı kimseler olumsuz bir tavır takınarak şeyh İbni Arabi'yi yermişlerdir. Onun akidesinin bozuk olduğunu ileri sürmüşlerdir. Güya ona karşı sahih akideyi savunuyorlar. Ama bunlar, şeyhin sözlerinin gerçek anlamını kavrayamamışlardır.

Şeyhi savunanlar ise, bu anlayışın yanlışlığını çok kere açıklamışlardır. Şeyhin akidesini savunanlardan biri de son kuşak alimlerden şeyh Mahmud Mahmud el-Gurab ed-Dımaşki'dir. Özellikle değerli eseri "er-Redd ala ibn teymiye(ö:728)"de Şeyh Ekber Muhyiddin b. Arabi'in sözlerinden hareketle sufilerin söylemlerini şerh etmiştir. Burada İbn Teymiye'nin şeyh ile ilgili sözlerine yer vermiş, sonra şeyhin kendi açıklamalarını aktararak İbn Teymiye'nin iddialarının tam aksine bir anlam içerdiklerini kanıtlamıştır. Allah hepsine rahmet etsin. Çünkü Allah dilerse onların hepsi de içtihatlarında sevap kazanacak müçtehitlerdir.

Şeyh İbn Arabî, Allah'ı bilmek ile ilgili anlayışını iki beyitte özetlemiştir. Bu iki beyit hakkında şöyle der (I:751):

- "Bir vakıa: Bu vakıada bana denildi (…)

- *Allah ile ilgili olarak ne bilinir, ne bilinmez?*

Dedi ki:

Allah'ı bilmek benim dinimdir, onunla Allah'a kulluk ederim
Ama Allah'ın ayn'ını bilmemek benim imanım ve tevhidimdir.

Bunun üzerine bana denildi ki: Allah'ın *"Allah, kendisine karşı* (gelmekten) *sizi sakındırıyor."* (Al-i İmran, 30) sözünü tasdik ettin. Allah'ın tecellisi hakkında ne düşünüyorsun? Dedim ki:

Her tecelligahta O'nu görürüm,
O'nu müşahede ettiğim zaman
Tenzih sureti ile tecdit arasında

Bana denildi ki:

“Teşbih ile tenzih edilmekten ve tenzih ile teşbih edilmekten münezzeh olan Allah yücedir."

Şeyh, ilk beyitte geçen "ayn" ifadesi ile Allah'ın zatını kast etmiştir.

Şeyh, Hak ile halk ilişkisi hakkındaki görüşünü şöyle özetlemiştir: - Bu husus, kelamcı ve felsefecilerden oluşan fikir ehlinin şaşırdıkları bir alandır- (III:32 "İnsan" suresi menzili babı/III:58 "Hakka" suresi menzili babı):

- "Allah katında menzillerin en yükseği, Allah'ın, kulunun kulluk müşahedesini daima muhafaza etmesidir. İster üzerine rabbani hilattan bir parça giydirsin, ister giydirmesin. Bu, kula verilen en şerefli menzildir. Şu ayetler de buna işaret etmektedir: "*Seni, kendim için resul seçtim.*" (Taha, 41) "*Bir gece* (…) *kulunu*(…) *götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.*" (İsra, 1) Burada yüce Allah, kulunun adını, kendisinin tenzih edilişiyle birlikte zikrediyor. Ne mutlu rabbini sürekli gözeten, günahtan korkan, kalbini Allah zikriyle onaran ve Allah'a yönelik halis bir sevgiye sahip olan kullara!"

Şeyh İbn Arabi'de Hikmet ve Felsefe

Varlıklar hikmet sahibi zatın sanatı olduklarına göre
Varlıklardaki hikmeti her bilene yöneliktir

(DY:142)

Tasavvuf felsefe değildir. Dinde ihsan makamı ile tahakkuk etmektir. Bunun delili, evliyanın, tasavvuf şeyhlerinin ve tarikat imamlarının kahir ekseriyetinin felsefe öğrenmemeleridir. Çünkü onlara göre tasavvuf, Kur'ani ahlaktan ve Muhammedi şeailden başka bir şey değildir. Metodu da iman, takva, zikir ve arınmadır.

Felsefenin metodu ise, mantık esaslı fikri nazara dayanır. Şeyh İbn Arabi de felsefeyi önemsememiş, felsefe kitaplarını incelemeye çalışmamıştır. Sadece şeriat, tasavvuf ve kelam kitaplarını incelerken filozoflara ait bazı görüşlerden haberdar olmuştur. Özellikle Gazali'nin, İbn Meserre el-Cebeli'nin ve "ed-Devair" adlı eserin müellifi İbn Seyyid'in kitaplarını incelerken bunlara muttali olmuştur. İhvanu's Safa -ağırlıklı görüş onların Batıni-ismaili oldukları yönündedir -risalelerine gelince, daha önce işaret ettiğimiz gibi Batınilere ve gulat Şiilere şiddetle karşı çıkmasına rağmen, bu risaleleri incelediği anlaşılıyor. Çünkü İhvan-ı safa risalelerinde ayrıntılı olarak ele alınan, kadim filozofların yaklaşımlarına da uygun olan felek ve tabiat meseleriyle, bunların külli nefis ve ilk akılla ilişkilerine dair görüşlerinin yansımasını şeyh'in eserlerinde gözlemlemek mümkündür.

Dolayısıyla şeyh'ın bütün ömrü boyunca uğraştığı husus, felsefe ve kelam meselelerine dalmak olmamıştır. Bilakis temel uğraşısı Kur'an ve hadis araştırmaları yapmak olmuştur. Şeyh, filozofları fikir ve nazar ehli ve akılcılar olarak isimlendirir. Çoğu zaman onların on ünlü söylemlerini açıkça veya ima yoluyla dile getirir. Şeyh, Tasavvuf ile felsefenin birbirine karıştırılmaması uyarısında bulunur ve şöyle der (I:32):

- "Ey Nebîlerden (a.s) miras kalan bu tür ilme bakan kişi!

Sufilerin meselelerinden bir mesele ile ilgili olarak söylediği bir sözü, bir filozof veya kelamcı yahut görüş sahibi biri de herhangi bir ilime dair olarak söylemişse, bu seni perdelemesin ve bu sözü söyleyen muhakkik mutasavvıf için, sırf filozof de aynı sözü söylemiş diye filozof nitelemesinden bulunma. Veya "bu sufi o sözü onlardan nakletmiştir" ya da "filozof bu sözü söylemiş, filozofların da dini olmadığına göre bu sufinin de dini yoktur", deme. Yapma, kardeşim. Bu, ilimden nasibi olmayan kimselerin söyleyeceği bir sözdür. Çünkü filozofların bütün ilimleri batıl değildir. Çünkü filozofun dile getirdiği husus, yanındaki hak ilimden kaynaklanmış olabilir. Özellikle Resulullah'ın (s.a.v) bunu söylediğini görmüşsek. Özellikle filozofların hikmete, şehvetlerden ve nefsanî tuzaklardan ve vicdanların kapsadığı kötülüklerden teberi etmeye ilişkin olarak söylediği türden şeyler ise (…) Ama "bunu filozoftan duymuş veya onların kitaplarını mütalaa etmiştir" dersen, yalana ve cehalete düşebilirsin. Yalan "bunu filozoflardan duymuş veya onların kitaplarını mütalaa etmiştir" demendir. Cehalet ise, bu mesele ile ilgili olarak hak ile batılı birbirinden ayırmamandır. "Filozofun dini yoktur" demene gelince, dininin olmaması, bütün bildiklerinin batıl olmasının delili olamaz. Bu, aklı olan her insanın, basit bir akli meleke ile kavrayacağı bir husustur. Böylece sen, böyle bir meselede bir sufiye itiraz edeyim derken bilginin, doğruluğun ve dinin dışına çıkmış oldun. Cehalet, yalan, iftira ehli, akılları, dinleri eksik, bakışları bozuk ve sapkın kimselerin arasına karıştın."

Şeyh'e göre ilahi hakikatler ancak vahiy veya rabbani keşifle idrak edilir, gayesi Allah'ın varlığını bilmek olan fikirle değil. Bu konuda şunları söylüyor (II:523): "Biz, tek cümleden fikre karşı çıkıyoruz. Çünkü fikir, karışıklık ve doğruluktan uzaklaşma şeklinde sonuç verir. Geride tek şey kalıyor, o da ilme ancak keşif ve varlık yoluyla ulaşılmasıdır. Fikirle

meşgul olmak perdedir. Bizden başkaları buna karşı çıkar. Ama Allah'ın tarikatının ehli olanlardan hiç kimse buna karşı çıkmaz. Tersine karşı çıkanlar, hallerle ilgili zevkleri olmayan şekil ulemasından oluşan nazar ve istidlal ehli olanlardır. Eğer Eflatun-i ilahi gibi filozoflarınkine benzer hal zevkleri olsaydı, böyle davranmazlardı. Eflatun gibiler ise pek nadirdirler. Onun da tıpkı keşif ve vücut ehlinin çıkış yerine benzer bir çıkış yerinden hareket ettiğini görürsün. Müslümanlar içinde ondan hoşlanmayanların bu tutumlarının nedeni, felsefeye nispet edilmiş olmasıdır. Çünkü bu Müslümanlar felsefe kelimesinin anlamını bilmiyorlar. Hukema, gerçek anlamda Allah'ı bilen, şeyleri ve bu bilinen şeylerin menzillerini kavrayan kimselerdir (…) Filozofun anlamı *"hikmeti seven"* demektir. Çünkü "sofiya" Yunancada hikmet demektir. "Filo" ise sevgi demektir. Dolayısıyla felsefenin anlamı, hikmet sevgisidir. Aklı olan herkes hikmeti sever. Ancak fikir ehlinin ilahi hakikatlerle ilgili yanlışları doğrularından daha fazladır. İster filozof olsun, ister mutezili olsun, ister eşari olsun, ister nazar ehli gruplarından birine mensup olsun. Dolayısıyla filozofları sadece isimlerinden dolayı yerilmiş değildirler. Bilakis, kişisel görüşlerine hüküm verdikleri için, ilahi ilimler alanında yaptıkları hatalardan, Resullerin (a.s) getirdikleri bilgilere muhalif şeyler söylemelerinden dolayı yerilmişlerdir. Çünkü bozuk fikirleri nübüvvet ve risaletin aslına dair yanlış kanaatlere sahip olmalarına sebep olmuştur. Neticede dayandıkları temel yüzünden mesele zihinlerinde karmaşık bir hal almıştır. Eğer hikmeti sevdikleri sırada, onu Allah'tan isteselerdi, fikir yoluyla hikmet elde etmeye kalkmasalardı, her hususta doğruyu bulabilirlerdi. Felsefecilerin dışında kalan mutezililer ve eşariler gibi Müslüman fikir ehline gelince, bunlar İslami geçmişe sahiptirler, onlar hakkında verilecek hüküm de Müslümanlıkları yönündedir. Sonra kendi anlayışlarına göre

islamdan uzaklaşmaya başladılar. Bu yüzden temelde isabetli, ama tevillerine göre açıkladıkları teferruatlarda ise hatalıdırlar…"

Şeyh, hukema ve felsefecilerden üç sınıfı ayırır:

Birinci sınıf: Nebilere tabi olan, ilahi, mantıki, riyazi ve tabii ilimlerde derinleşen ilahi hükema. Şeyh, Futuhat'ın 15. babında bunlardan altı tanesinden söz eder ve onlar hakkında şu değerlendirmeyi yapar: Bunlar, "Yaraları tedavi eden"in halifeleridirler. "Yaraları tedavi eden" ise, İdris Nebidir (a.s). Hz. İdris, hukemanın imamı bir Nebidir. Hukemanın felek, kimya, harflerin sırları… Gibi ilimleri ondan zuhur etmiştir. Bunlardan bazılarına Resullerin daveti de ulaşmamıştır. Muhtemelen Eflatun bunlardan biridir. Ama Allah, hidayetiyle onları tevhide iletmiştir. Samimi bir yönelişle, nefis riyazetiyle ve güzel ahlakla Allah'a yaklaşmışlardır. Bunlardan bazıları seçkin veliler derecesine bile ulaşmıştır. Bunların büyüklerinden bazıları yakınlık makamına varmıştır. Bazılarının keşif yoluyla hakikate ulaşmış olması, iç aynalarına bazı varlık hakikatlerinin nakşedilmiş olması, ya da meleki ruhlardan hakikatleri almış olması ve bazılarının daha da yükselerek doğrudan nefs-ı külliye'den hakikatleri edinmiş olması mümkündür. Ama hiçbir zaman, Allah'a şeriat yoluyla yaklaşan Resullerin tabilerinin mertebelerine ulaşamazlar. Çünkü bu hukemanın feyzi ruhanidir, ama Allah ehlinin feyzi hem ruhani, hem de ilahidir. Çünkü ilahi şeriat doğrultusunda sulük gerçekleştirmişlerdir (II:166).

Şeyh, Futuhatın hikmetin ve hukemanın makamına özgü 166. babından sonraki uzun ve nefis bablardan biri olan 167. babı, Resule tabi salik'in miracı ile fikir sahibi kimsenin miracı arasında varlık mertebeleri bağlamında bir karşılaştırma yapmaya ayırmıştır. Bu son grubun gayesi, her mertebede bu mertebeyle bağlantılı tabii ilimleri idrak

etmek ve ilahi açıdan da tenzihi gerçekleştirmektir. Ama Resule tabi olan kimsenin keşfi, tabii tarafı da ruhani-ilahi tarafı da kapsar. Bunun yanında ilahi kemalata ve isimlere teşbihten münezzeh kılarak delalet eden vahiy nasslarının anlaşılmasında büyük bir fetih gerçekleşir.

İkinci sınıf: Filozoflar, kendilerine davet ulaşmış olmasına rağmen şeriata tabi olmayan kimselerdir. Bunların da dereceleri vardır: Mülhitler; şeriatın ilahi kaynağını inkâr ederler veya şeriatın genel siyaset ve toplumun maslahatı için konulduğuna inanırlar ve uhrevi cezayı inkar ederler. Şeyh, bunlardan biri hakkında şunları söylüyor (III:178):

- "Küfür ehlinden birinin (burada bir tashih hatası olabilir, küfür ehli yerine fikir ehli olsa gerektir) "el-Medinetu'l Fadıla" adını verdiği kitabını gördüm. Kitap Merşanetu'z-Zeytun'da bir adamın elindeydi. Daha önce bu kitabı görmemiştim. Kitabı adamın elinden aldım ve içinde neler olduğunu görmek için açıp baktım. İlk olarak gözlerim adamın şu sözlerine takıldı: "Bu bölümde, âlem için, Allah'tan aşağı olmayan bir ilahı nasıl belirleyebiliriz, konusunu ele almak istiyorum." Hayret ettim. Hemen kitabı sahibine fırlattım. Bu güne kadar o kitabı incelemedim."

Şeyh'in bu sözlerinden, felsefe kitaplarına ilgi duymadığı anlaşılmaktadır. Çünkü "el-medinetu'l fadıla" kitabını görmesiyle, yukarıdaki yazıyı yazması arasında otuz yıldan fazla zaman vardır. Bu yüzden Şeyh'in Müslüman veya yunan filozoflarının meşhurlarından pek söz etmediğini görüyoruz. İbn Rüşd (üçüncü sınıf kapsamında ondan söz edeceğiz) ve İbn Seyyid (ö:521) hariç. İbn Seyyid hakkında şunları söylüyor (III:358): "Bu mesele, es-Seyyid el-Batliyusi'den başkasının dikkatini çekmemiştir. Çünkü o, tespit ettiğimiz değerlendirmeleri arasında şunları söylüyor: İnsanın âlem içinde kadri yükseldikçe ilmi azalır. Bu şerefli

mertebeden aşağı indikçe de ilmi genişler. Fiilleri bilmeyi kast ediyorum. İlmin azlığıyla da müşahede yoluyla zatı bilmeyi kast ediyorum… Tevhit ilmine dair görüşü Pisagorcuların görüşüne benziyordu. Onlar sayılar yoluyla tevhidi ispat eden ve bunu Hakkın birliğinin delili olarak ortaya koyan kimselerdir. Akılcılardan bir topluluk da bu görüştedir."

"Muhadaratu'l ebrar" adlı eserde şeyh, İbn Sina'ya nispet edilen ve ruhla ilgili ve şu beyitlerle başlayan kasidesine yer verir:

En yüksek bir yerden yanına düştüm senin
Üstün ve korunaklı bir bölgeden

Ama kasideyi yazandan söz etmez. Aynı şekilde kendi döneminde yaşayan ve aşırı mistik görüşlerinden dolayı öldürülen ünlü işrakçı filozoflardan Sühreverdi'den ve İbn Tufeyl el-Endülüsi'den de hiç söz etmez. "Muhadaratu'l ebrar" adlı eserinde Eflatun, Sokrat ve Aristo'nun sözlerini naklettikten sonra "Allah, illetlerin illetidir" şeklindeki sözlerini reddeder ve şöyle der:

- “Allah, illetlerin yaratıcısıdır, illet değildir. Eğer illet olsaydı, irtibatlanırdı, eğer bir şeyle irtibatlansa, kemal sahibi olması mümkün olmaz. Oysa Allah âlemlerden müstağnidir (Kitabu't Tecelliyat: illet tecellisi).

Yine bazılarının "Allah cüzi varlıkları bilmez. Çünkü O'nun ilmi küllidir, tafsili değildir" şeklindeki görüşlerini de reddeder (II:146/III:536/IV:6)

Bazı yerlerde Sofestai Brahmanistleri telmihte bulunur (II:170/III:525) Yine yaşadığı dönemin ünlü eseri "Sırru'l Esrar" adlı kitabı da "et-Tedbiratu'l ilahiye" adlı kitabında zikreder. Tabiatın dört erkânından ve bunların aslı olan beşinci erkândan söz ederken Hipoktart'ın kitabına da işaret eder ve şöyle der (I:56):

- "…Bir beşinci varlık daha var, bu da sözü edilen rükün-

lerin aslıdır. Bu konuda gözlem esaslı tabiat ilmi erbabı arasında ihtilaf vardır. El-Hakim "el-istiksat"da bunlardan söz etmiş, ama bir gözlemci için yeterli olacak bir açıklama getirmemiştir. Bunu, tabiat ilmini bu ilmin erbabının yanında okumak suretiyle öğrenmiş değilim. Bilakis, bu kitabı, yanıma gelen bir arkadaşımın elinde gördüm. Kendisi Tıp ilmini öğrenmekle meşgul oluyordu. Kitabı, okumak ve incelemek şeklinde değil, ama bizim eşyaya ilişkin ilmimiz, yani keşif cihetiyle ele almamı istedi. Dolayısıyla kitabı bize okudu. İşte bu okuma esnasında işaret ettiğim bu ihtilafları fark ettim ve buradan öğrendim. Eğer bu olay olmasaydı, bu konuda farklı düşünen biri var mı, yok mu? Bilemeyecektim. Çünkü bu konuda bizim bildiğimiz tek şey, tabiatın dayalı olduğu hakkın kendisidir. Bu konuda da bizim aramızda ihtilaf yoktur. Çünkü varidatları kabul edebilmek için kalbi ve istidadı fikirden arındırarak ilimleri aldığımız Hak teala, eşyayı olduğu gibi, asli haliyle, icmal ve şaşkınlığa meydan vermeden öğretir. Bu yüzden hakikatleri oldukları gibi biliriz."

Filozofların sapıklıklarından biri de, sadece kişisel görüşlerine uyduğu zaman şeriattan alıntılar yapmalarıdır. Şeyh bu gibi kimseler hakkında şöyle der (IV:94):

- "Akılcılardan bir topluluk, görüşlerini şekillendirirken şeriatı tamamen devre dışı bırakırlar (…) Şeriattan sadece görüşlerine uyanı alırlar ve bunun dışındaki hükümleri ya bir kenara atarlar veya genele yönelik hitaplar olarak değerlendirirler (…) Oysa yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"* (Bakara, 85) Şeyh, bu görüşlere sahip bazı kimselerle bir araya gelmiş, onlarla tartışmış ve neticede tevbe etmişler. Görüş sahiplerinin fikri miracı ile Resule tabi olanların ruhi miracını karşılaştırdığı 167. babda (II:284) gerçek ilmin Resulün getirdiklerine iman etmek, gerçek cehalet ve ebedi bedbahtlığın da Resulden yüz çevirip kişisel fikri takip

etmek, böylece Allah'ın vahyinden yüz çevirmek olduğunu vurgular, sonra şöyle der:

- " Bu mesele ile ilgili olarak acayip bir olay yaşadım. Felsefe âlimlerinden biri benim bu sözlerimi işitmiş. Belki de kafasında değişikliğe uğratmış ya da kendi kendine benim aklımın ne kadar zayıf olduğunu düşünmüş. Derken yüce Allah, kendisinin şüphe etmeyeceği bir keşfe onu muttali kılmış ki, meselenin bizim söylediğimiz gibi olduğunu anlamış. Nefsine uymaktan ve aşırı fikirlerinden pişmanlık duymuş bir halde yanıma geldi. Kendisiyle zaman zaman sohbet ederdik. Olayı bana anlattı, pişman olduğunu belirtti. Geçmiş hatalarından dolayı tevbe etti ve iman getirdi. Bana dedi ki: En çok hasret çektiğim şey, şu ayetin benim hakkımda tahakkuk etmiş olmasıdır: "*Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim."* (Hud, 46)…"

Şeyh, bir başka filozofla da karşılaşır ve sonunda bu filozof da, Nebilerin mucizelerini inkâr etmekten vazgeçerek tevbe eder. Bu konuda şunları söyler (II:371):

- "586 yılında bir yerde toplanmıştık. Toplantıda filozof bir kişi de vardı. Bu adam. Müslümanların inandığı şekliyle nübüvveti inkâr ediyordu. Nebilerin gösterdikleri mucizeleri kabul etmiyor ve hakikatler değişmez diyordu. Mevsim kıştı. Ortada yanar vaziyette bir mangal duruyordu. Nübüvveti inkar edip yalanlayan bu adam dedi ki: Avam diyor ki, İbrahim (a.s) ateşe atılmış ve ateş onu yakmamış. Oysa ateş doğası gereği yanma özelliğine sahip cisimleri yakar. İbrahim Halil'in (a.s) kıssasında sözü edilen ateşten maksat, Nemrut'un ona yönelik öfkesi ve kinidir. Yani öfke ateşi kast edilmiştir. İbrahim'in (a.s) ateşe atılması ise, Nemrut'un öfkesinin onun üzerinde olması anlamındadır. Bu ateşin onu yakmaması da, zorbanın öfkesinin ona etki etmemesi demektir. Çünkü İbrahim (a.s) gösterdiği delillerle onu bir şey yapamaz hale getirmişti. Işık saçan gök cisimlerinin bat-

masını göstererek, eğer ilah olsalardı batmazlardı, demiş ve bunu bir delil olarak onun önüne koymuştu… Adam sözlerini tamamlayınca mecliste bulunanlardan ve makama (Şari'nin doğruluğunu kanıtlamak maksadıyla delil göstermek dışında, keramet göstermeyi terk etme makamına) sahip olan biri dedi ki: Eğer sana Allah'ın söylediğinin doğruluğunu göstersem, ateşin aslında İbrahim'i yakacağını, Allah'ın *“serin ve selametli ol”* diye emretmesi üzerine onu yakmadığını ispat etsem, hemen şimdi burada kendime ait bir keramet göstermek için değil, ama İbrahim'i savunmak için bu olayı kanıtlasam, ne dersin? İnkârcı adam dedi ki: Böyle bir şey olamaz. Dedi ki: Şu yakıcı ateş değil mi? Evet, dedi. Dedi ki: Bu ateşin yakmayacağını kendi üzerinde göreceksin. Sonra mangaldan bir parça ateş alarak inkârcının kucağına attı. Ateş elbisesinin üzerinde bir süre durdu, adam eliyle çevirip duruyordu. Ateşin yakmadığını görünce hayretten dona kaldı. Sonra öbürü ateşi mangala attı ve dedi ki: Elini yaklaştır ateşe. Elini uzatınca, ateş elini yaktı. Ona dedi ki: İşte o olayda böyle olmuştur. Ateş memurdur, emir üzerine yakar, emir üzerine yakmaz. Allah dilediğini yapar… Bunun üzerine bu inkârcı filozof Müslüman oldu ve hatasını kabul etti."

Şeyh, kerametlerden söz ederken özetle şunları söylüyor (II:369):

- "Hak keramet iki kısma ayrılır: Maddi ve manevi. Avam tabakası, sadece maddi kerametleri algılar, olağanüstü hadiseler gibi. Manevi kerametleri ise, sadece Allah'ın has kulları bilir. Bu ise, şeriatın adabını muhafaza etmek, güzel ahlak, mutlak olarak farzları vakitlerinde eda etmek, hayırlara koşmak, göğsünde insanlara karşı kin ve nefreti, kıskançlık ve suizannı söküp atmak, kalbi her türlü kötü sıfattan temizlemek, kalbi nefesleri murakabe etmek, kendisinde ve eşyada Allah'ın hukukunu gözetmek gibi özellik-

lerle süslemek, kalbinde rabbinin izlerini araştırmak. Nefes alış verişini denetlemek, nefesi edeple alıp, ilahi huzuru hissederek vermekten ibarettir. İşte bu, hile ve istidracın karışmadığı kerametttir. Bunda sadece yakınlaştırılmış meleklerin ve Allah'ın seçkin kullarının katkısı vardır. Bunlar kendilerinde genel-maddi bir keramet zahir olduğunu fark ettikleri anda, ondan kaçınıp Allah'a sığınırlar. Allah'tan bu kerameti normal adetlerle örtmesini dilerler. Ki halkın genelinden, kendilerini ayrıcalıklı kılan bir farklılıkla belirginleşmesinler. İlim hariç. Çünkü ilimle temayüz etmek istenen bir şeydir. İlimle temayüz etmek insanlık için yararlıdır. İlim kerametlerin en yücesidir."

Üçüncü sınıf: Bunlar, Resullere saygı gösteren, ilahi şeriatlara iman eden, onların zahiriyle ve batınıyla amel eden hikmet ve felsefe ehli kimselerdir. Şeyh'e göre bunlar, her türlü saygıyı ve hüsnü kabulü hak eden kimselerdir. Futuhat'ın 66. babında (I:324-325) onların hallerini, üzerinde bulundukları hikmet esaslı siyaseti ele almıştır. Babın sonunda şunları söylüyor:

- "…Akıl erbabı derken, günümüzde hikmet hakkında konuşanları kast etmiyorum. Bilakis akıl erbabı derken, kendi nefsiyle meşgul olmak, riyazet, cehd, halvet, kalplerini arındırdıktan sonra semavattan vahyedilen ulvi ilimlere hazırlanmak şeklinde onların yollarını izleyen kimseleri kast ediyorum. Akıl erbabı derken bunları kast ediyorum. Çünkü vakitlerini laklaka, kelam ve cedel ile geçiren, fikirlerini, ilk kuşaklardan sadır olan lafızların maddeleriyle uğraşarak harcayan, ama onların bu lafızları aldıkları kaynaktan habersiz olan kimseler, gerçek anlamda akıl erbabı olamazlar. Bu gün gördüğümüz kimselerin gibileri ise, hiçbir akıl sahibi kişi yanında bir değer ifade etmezler. Çünkü bunlar Din'le alay ediyorlar, Allah'ın kullarını küçümsüyorlar, sadece kendi-

leriyle beraber olan, kendilerinin yolunu izleyen kimselere saygı gösterirler. Bunların kalplerini dünya sevgisi, makam ve riyaset arzusu bürümüştür. Böyle olunca da sultanlar ve valiler onları aşağılarlar. Böyle kimselerin sözlerine itibar edilmez. Çünkü Allah onların kalplerini mühürlemiştir, onları sağırlaştırmış, kör etmiştir. Buna karşın her tarafta tafra satarak, kendi zanlarınca insanların en üstünleri olduklarını iddia etmekten de geri durmazlar. Bu yüzden, takva sahibi olmadığı halde Allah'ın dini hakkında fetva veren fakih bile, her bakımdan bunlardan daha iyi bir durumdadır. Çünkü iman sahibi, bu imanını taklidi olarak elde etmiş olsa da, kendilerine akıl erbabı diyen bu kimselerden daha iyidir. Aslında akıl sahibi birini, böyle bir duruma düşmekten tenzih etmek gerekir. Gerçek anlamda akıl erbabı olan, bir ölçüde onların hali üzere olan bazı kişilerle karşılaştık. Bunlar insanlar içinde Resullerin değerini en iyi bilenlerdi. Hz. Resulullah'ın (s.a.v) sünnetine en fazla tabi olan, onları en çok muhafaza eden kimselerdi. Hakkın celaline yakışan saygıyı biliyorlardı. Allah'ın, Nebî kullarına ve onların bağlıları velilere verdiği hususiyetlerin, ilâhi, harici ve özel feyiz yoluyla, ders ve içtihat gibi geleneksel yolların dışında bahşedilen meziyetlerin farkındaydılar. Ki akıl düşünce melekesi itibariyle bu ilâhi feyiz ve bağışlara ulaşamaz. Bir gün bunların büyüklerinden birini dinlemiştim. Benim, talep etmeksizin, araştırma ve okuma yoluyla değil, Allah ile halvetim sonucu bana bahşedilen ilâhi fetihleri görmüştü ve şöyle demişti: *"Allah'ın katından bir rahmet verdiği, ilmi ledünnünden bahşettiği birini görebildiğim bir zamanda yaşadığım için Allah'a hamdolsun. Allah dilediğini rahmetine has kılar, Allah büyük lütuf sahibidir."*

Akıl ve fazilet erbabının ileri gelenlerinden olan bu adam İbn Rüşd'dür. Şeyh, onunla karşılaşmasını Futuhat'ın 15. babında anlatır. Burada "Yaraları tedavi eden"in (veya İdris

(a.s)in) kendisine ilka ettiği hutbeyi zikreder. Şöyle denmektedir bu hutbede:

- "Cennet ve dünya, süt ve bina içermek bakımından ortaktırlar. Ama biri çamur ve samandan, öbürü ise altın ve gümüşten meydana gelmiştir. Bu, oğluna yaptığı vasiyetin bir bölümüdür. Kuşkusuz bu büyük bir meseledir ki remz yoluyla anlatıp gitmiştir. Bunu anlayan rahat etmiştir."

Burada, ahiretteki yeniden diriliş ve hesabın hissi, manevi, maddi ve ruhani olduğuna işaret edilmektedir, tıpkı dünyadaki hayat gibi. Ama bu başka bir alemde gerçekleşecek bir hayattır. Bu ise, ahirette maddi cezanın gerçekleşmesini kabul etmeyen bir çok felsefecinin inkar ettiği bir şeydir. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Tehfatu'l felasife, Gazali, tah:Süleyman dünya-daru'l maarif, mısır, s. 16-21-280-289/risaletu emri'l mead, ibn sina, s. 55-56-57, daru'l fikri'l Arabi, 1949/ el-yevakit ve'l cevahir, eş-şa'rani, bab:66) Bedenlerin maddi olarak ahirette tekrar dirileceği, haşredileceği meselesi, kitaplarından anlaşıldığı kadarıyla İbn Rüşd'ün kabul etmekte zorlandığı bir husustur. Çünkü masum şari'nin açık nassları ile sadece ruhani haşri kabul eden filozofların mesnetsiz görüşleri arasında tereddüt ettiğini yansıtan bir düşünceye sahipti.

Şeyh, hem cennet ehlinin, hem cehennem ehlinin, şeri nasslarda açıkça belirtildiği gibi, ahirette amellerinin karşılıklarını maddi olarak alacaklarını sık sık vurgular. Resule tabi olan velinin miracı ile hekim filozofun miracının karşılaştırdığı Futuhat'ın 167. babında (II:283), filozofun nasıl sonunda tutumundan vazgeçtiğini, Resule tabi olduğunu, Resulün bildirdiklerinin tümüne tevilsiz iman ettiğini açıklar ve sözlerini şöyle tamamlar: "Bedenlerin, hüküm ve devir farklılığıyla beraber tavırdan tavıra geçmek suretiyle haşredildiklerini gördü."Şu halde ruhlar, bedenlerin tedbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Dünyada maddi ve unsuri

bedenleri yönetip tedbir ederken, berzahta, uyuyan kimsenin gördüğü rüya gibi berzahi bedenleri tedbir etmektedir. Ahiret ateşinde ise, tabii, unsuri, maddi ve zülmani bedenleri, cennette de tabii, maddi, latif ve nurani bedenleri tedbir etmektedir. İşte ileri yaşlardaki Ebu'l Velid İbn Rüşd ile henüz küçük bir çocuk olan, ama fetihlere nail olan Muhyiddin b. Arabî arasındaki konuşmanın konusu budur. Şeyh, bu buluşmayı şöyle anlatır (I:152-153):

- "Bir gün Kurtuba'da şehrin kadısı Ebu'l Velid İbn Rüşd'ün yanına gittim. Halvet halimde Allah'ın bana fetih yoluyla ulaştırdığı hakikatleri duyduğu için beni görmek istemişti. Çünkü duyduğu şeyler karşısında hayrete düşmüştü. Babam, önceden hazırladığı bir plan gereği beni bir ihtiyacı için ona gönderdi. Maksadı, onunla buluşmamı sağlamaktı. İbn Rüşd babamın arkadaşıydı. Ben o sırada henüz çocuktum. Sakallarım çıkmamış, bıyıklarım terlememişti. Yanına girdiğim zaman, sevgi ve saygısının bir ifadesi olarak ayağa kalktı. Beni kucakladı ve bana " Evet" dedi. Ben de "Evet" diye karşılık verdim. Ne demek istediğini anladığım için sevinci daha da arttı. Sonra ben, bu cevabım karşısında sevindiğini fark edince, "Hayır" dedim. Hemen kasıldı, yüzünün rengi değişti ve içine bir kuşku düştü. Ardından şöyle dedi: Keşif ve ilahi feyizle hakikatleri nasıl aldınız? Bize verilen düşünce gibi mi? Dedim ki: Evet, hayır… Bu evet ile hayır arasında ruhların maddelerin ayrılıp uçtukları, boyunların bedenlerinden koptukları kadar uzun bir mesafe vardır. Hemen rengi sarardı, titremeye ve "la havle…" demeye başladı. Ne demek istediğimi anlamıştı. Bu, imam, kutup "Yaraları tedavi eden"in (İdris'in), sözünü ettiği meselenin aynısıydı. Bundan sonra yanındaki bilgileri bize anlatmak için babamdan buluşmayı istedi. Bildiklerinin benim ulaştığım hakikatlere uyup uymadığını öğrenmek istiyordu. Çünkü fikir ve akli nazar ehliydi. Allah ile

halvete cahil olarak girip, ders almadan, araştırma yapmadan, mütalaa etmeden ve okumadan bu şekilde hakikatlere vakıf olarak çıkan birini gördüğü bir zamanda yaşadığı için Allah'a şükretti. Dedi ki: Bu, akıl erbabı olarak ispat ettiğimiz, ama somut olarak bir kimse üzerinde gözlemleyemediğimiz bur durumdur. Allah'a hamdolsun ki ben, kapalı kapıların üzerine açıldığı birini gördüğüm bir zamanda yaşıyorum. Beni böyle birini görmeye has kılan Allah'a hamdolsun. Sonra onunla bir kez daha buluşmak istedim. Bir rüyada (Allah rahmet etsin) bana göründü. Benimle onun arasında ince bir perde vardı. Ben onu görüyordum, ama o beni ve yerimi göremiyordu. Nefsi onu benden alıkoymuştu. Dedim ki: Üzerinde bulunduğumuz hal itibariyle bu istenen bir şey değildir. 595 senesinde Marakeş şehrinde vefat edinceye kadar bir daha onunla görüşmedim. Oradan Kurtuba'ya nakledildi. Mezarı Kurtuba'dadır. İçinde bulunduğu tabut hayvanın sırtına konulduğu zaman, telif ettiği eserler yükün öbür tarafına konularak yükün dengesi sağlandı. Ben de orada durmuştum. Yanımda da seyyid Ebu Said'in katibi edip fakih Ebu'l Hüseyin Muhammed b. Cübeyr ile arkadaşım Ebu'l Hakem Amr b. Serrac en-Nasih vardı. Ebu'l Hakem bize döndü ve şöyle dedi: İmam Rüşd'ü yükte neyin dengelediğini görüyor musunuz? Bu imamdır, bunlar da onun amelleri. Teliflerini kast ediyordu. İbn Cübeyr ona dedi ki: Evet, oğlum, gördüğün şey, ağzının kırıntısı değildir. Hemen bu sözü bir öğüt ve uyarı olarak kaydettim. Allah hepsine rahmet etsin. Bu topluluktan benden başka hayatta kalan kimse yok. Bununla ilgili olarak şu beyitleri söylemiştik:

İşte imam ve işte amelleri
Ne olurdu bileydim, emellerini gerçekleştirdi mi?

Şeyh'in Tenasüh Hakkındaki Görüşleri:

- "Bazı filozofların daldıkları, hakkında görüş beyan ettikleri meselelerden biri de tenasüh inancıdır. Bu filozoflardan biri, öldükleri zaman hayvanların ruhları hakkında değerlendirme yaparken, kurbanlıklardan söz ederken, hayvan ruhlarının bedenlerinden ayrıldıklarını insani bedenlerin onların bedenleriyle beslenmeye yönelik olduğunu söyler. Bu ruhların insani bedenleri tedbir etmeye başladıklarını belirtir. Daha önce deve, sığır veya koyun olarak tedbir ettiği gibi..." Ardından Şeyh şunları söyler:

- "İşte tenasühe inananlar bu görüşten etkilenmişlerdir. Ama bu görüşün anlamını gerçeklik olarak tahakkuk ettirememişlerdir. Bu yüzden ayakları kaymış, kendileri saptıkları gibi başkalarını da saptırmışlardır. Çünkü meseleye kendi fikirleri zaviyesinden baktılar. Böylece yollarını şaşırdılar ve yanlışa düştüler. Bunlar kâfir değil hatalıdırlar. Ancak ölümden sonra dirilişi ve ahiret hayatını inkâr edenler başka. Onlar kâfirlere katılırlar" (I:755). Şeyh tenasüh akidesinin batıl olduğunu, sahih inanç temelinden sapma olduğunu belirtir. İnsanların batınlarının ise, manevi veya hayali olarak ahlaklarına ve amellerine uygun şekiller alabildiğini ifade eder. Çünkü kötü ahlaklar ve aşağılık ameller misal, berzah ve rüya âleminde kendilerine uygun hayvanların suretinde somutlaşırlar. Mesh ile ve kabir azabı ile ilgili şeri haberlerde bu husus açık bir şekilde ifade edilmiştir (II:283 "Karia" suresinin menzili/B:290 "İnşirah" suresinin menzili/B:311 "Müzzemmil" suresinin menzili).

Şeyh'in Hulefa-ı Raşidin ve Ehl-i Beyt Hakkındaki Görüşleri

Allah kimi temizlemişse, artık ona kir bulaşmaz

O mukaddestir, daha doğrusu özü kutsidir
Efendimiz Resulullah'ın ehl-i beyti gibi
Ki o zekiler efendisi kerem sahibi imamdır.

Şeyh İbn Arabî, dört raşid halifenin hilafeti ile ilgili düşüncesini açıklama bağlamında "Allah" ismi huzurunda (IV:298-299) şunları söylüyor:

- "…Sahibi, "sonraki kul" olarak çağrılır. Bu, onun birinciden sonra gelen ikinci ve sonrasından belirginleştirir. "sonra" olarak isimlendirilmiştir, çünkü öncelikten sonra olma hükmüne tabi olduğu kuşkusuzdur. Bu sonra olan da önceliği hak etmiş olabilir. Birinciden sonra olmasının tek sebebi, zamanın kolaylaştırdığı ve belirginleştirdiği bir husustur. Çünkü her bakımdan kendisi de ehliyete sahiptir. Bundan da anlaşılıyor ki, onun sonra olmasına ve başkasının önce olmasına ilişkin hüküm zamanla bağlantılıdır. Ebubekir'in, Ömer'in, Osman'ın, sonra Ali'nin (r.a) halife olması gibi. Bunların her biri önce olmaya aday ve halifeliğe ehildir. Dolayısıyla halifelik sıralamasında bazılarının önce bazılarının da sonra olmasının Allah katındaki tek gerekçesi halifeliğin gerektirdiği bir üstünlüktür, o da zamandır. Allah Ebubekir'in Ömer'den, Ömer'in Osman'dan, Osman'ın da Ali'den (r.a) önce öleceğini biliyordu. Bunların her birinin Allah katında hürmeti, saygınlığı vardır. Halifeliği bu saygın topluluğa has kıldı ve bunlardan en önce öleceğini bildiğini ilk halife yaptı. Yani benim kanaatime göre, bunlardan ilk halife olan, halifeliğe diğerlerinden daha layık olduğu için önce halife olmuş değildir. Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir. Bu sıralamanın ecellerden kaynaklandığı açıktır. Çünkü iki halifeye sonrakilerden önce biat edilmişse, bu, varit olan bir nasstan dolayıdır. Örneğin insanlar Ebubekir dışındaki üç kişiden birine biat etselerdi ve Ebubekir'in halife olması da Allah katında takdir edilmiş

olsaydı, bir de iki kişi birden halife olamayacağına göre, bu halife hal edilecekti. Eğer Ebubekirden sonraki üç kişiden halife olan hal edilip Ebubekir göreve getirilseydi, hal edilen hakkında saygısızlık yapılmış olacaktı. Onu hal etmeye çalışana ise, hak eden kimseyi hal etmek gibi heva ve heves peşinden gitmek, zulüm ve haksızlık yapmak gibi olumsuz özellikle nispet edilecekti. Eğer bu halife hal edilmeseydi, Ebubekir onun zamanında halife olmadan ölmüş olacaktı. Oysa Allah ilminde halife olması kaçınılmazdı. Şu halde Ebubekir'in ilk olarak halife olması kaçınılmazdı, çünkü ilk olarak onun eceli gelmiştir. Aynı durum Ömer b. Hattab, Osman, Ali ve Hasan için de geçerlidir. Buna göre bunlardan sıralama olarak ilkin halife olanlar diğerlerinden daha layık oldukları için öne geçmemişlerdir, sonra halife olanlar da ehliyet bakımından diğerlerine göre daha yetersiz oldukları için sonra halife olmamışlardır. İnsanlar bunu, Allah'ın ecelleri ve peş peşe ölmeleri aracılığıyla bildirmesinden sonra öğrenmiş oldular. Anlaşılmış oldu ki öncelik, tamamen ecelin önce gelmesiyle bağlantılıdır. Bize göre ve bizim nazarımız açısından elbette. Ya da Allah ilminin kapsamında olan ve bizim vakıf olmadığımız başka bir sebebi vardır. Allah hepsinin üstün mertebesini muhafaza etsin ve Allah hepsinden razı olsun." Şeyh, aynı anlamı "Tekvir" suresi menzili babında açıklamaktadır (III:6). Bu bab'da hulefa-ı raşidin hakkında şunları söylemektedir: "Bunlardan kimin daha üstün olduğunu bilmek Allah'a aittir. Allah bizi fuzuli konuşmaktan korusun."

Şeyh, dört raşid halifenin, Hasan'ın, Muaviye b. Yezid'in ve Ömer b. Abdulaziz'in (ö:101), Abbasi halifesi el-Mütevekkil'in (ö:247) hem zahiri halifeliğe, hem de Batıni halifeliğe, yani velayetin en üstün derecesi olan Kutupluk makamına haiz olduklarını söyler (II: 6)

Şeyh'in, sahabenin faziletine dair açıklamaları ise çok-

tur:

Ebubekir'le ilgili olarak, Onun ve Resulullah'ın (s.a.v) aynı balçıktan yaratıldıklarını, önde Hz. Muhammed (s.a.v), arkasında da Ebubekir olduğunu (I:84) aralarında hiç kimse olmadığını (II:25), Ebubekir'in sıddıklık makamına eriştikten sonra göğsüne kurbiyet makamının yerleştiğini (III:16), Resulullah'ın (s.a.v) onun Müslüman cemaatinden üstün olduğuna şahitlik ettiğini ve onun kemal makamının üzerinde kulluk makamının gereklerini eksiksiz yerine getirdiğini söyler (III:372)

"Ruhu'l Kuds" adlı eserinde Ömer b. Hattab hakkında şunları söylüyor:

- "Şu Ömer b. Hattab'dır. Sert ve güçlü. Şeytan onu etkileyecek yol bulamıyor. Şeytan ondan kurtulduğuna sevinir. Kur'an'da nice ayet, onun verdiği hükme uygun olarak nazil olmuştur. Şöyle demiştir: *"Eğer perde aralansa, yine de yakinimizde bir artış olmaz."* Bu imanının ve ilminin göstergesidir. İlimle ayanı birleştirmiştir. Ayan müşahedelerinde hep öndedir. Onun yaşadığı zamandan kıyamet gününe kadar hiç kimse onun önüne geçmemiştir, geçmeyecektir. Hiçbir halde kimse onun imamı olamaz."

Şeyh, "Et-tecelliyat" adlı eserinde berzahta Ebubekir, Ömer ve Ali (r.a) ile buluşmalarından, tevhid meseleleri hakkında onlarla konuştuğundan söz eder. Osman'la (r.a) rüyada yaşadığı bir hadiseyi anlatır ve şöyle der (I:111): "Resulullah (s.a.v) Osman'ı elçi olarak bana gönderdi, rüyada benim konuşmamı emretti. Bu, bir cemaate şefaat etmemden sonra oluyordu. Şefaat ettiklerimin tümü helak esaretinden kurtuluyordu. En yüce bir minber yaklaştırıldı, en yüce Muhammedi ulu izinle minbere çıktım. Özellikle "Allah'a hamdolsun" lafzını söylemekle yetindim. Hemen ilahi teyit nazil oldu. Resulullah (s.a.v) da minberin sağında oturuyordu. Kul dedi ki…" Sonra şeyh, "Elhamdulillah"

sözünün bazı sırlarını zikreder. Şeyh, iki bayram namazı ile ilgili konuşurken de (I:518) Osman'ın (r.a) bayram namazı hutbesini namazdan önce okumasının, Muaviye'nin de bayram namazı için ezan ve kameti okutmasının hikmetini açıklar ve Muaviye'yi Resulullah'ın (s.a.v) kaynı ve müminlerin dayısı olarak vasfeder.

Şeyh, sahabe hakkında şöyle der (I:518/IV:366-484):

-" Hz. Nebinin (s.a.v) ashabı, hem bu dünyada hem selam yurdunda (cennet) en yüksek makama kavuştular. Yakınlık derecelerinin en yücesine ulaştılar. Hz. Nebi'nin (s.a.v) sohbetinde bulunmak suretiyle iman etme nimetine kavuştular. Bizden hiç kimse onların ulaştığı makama ulaşamaz ve bu makamı vasfedemeyiz de. Bizim onlarla aynı vasıfta olmamız da düşünülemez. Biz kardeşiz, bize eman var. Ama onlar ahbaptır (…) Onlar hakkında güzel zan beslemek gerekir. Allah onların tümünden razı olsun. Onları eleştirip kusur arama hakkımız yoktur. Eğer onlar kendi aralarında birbirleri hakkında olumsuz şeyler söylemişlerse, bu onlar için geçerlidir. Bizim, onlar arasında yaşanan olaylara dalıp ileri geri konuşma hakkımız yoktur. Onlar ilim ve içtihat ehlidirler. Nübüvvetin çağdaşlarıdırlar. İçtihat sonucu yaptıkları her şeyde, hata da etseler, isabet de etseler sevap alacaklardır (…) Eğer sahabeye dil uzattığını bildiğin Rafızilerden biriyle oturursan, oturduğun kişinin dil uzattığını bildiğin sahabeleri zikretme, onlardan övgüyle söz etmek suretiyle hatırlatma. Çünkü inatlaşma onların dil uzatmalarına sebep olur. Sen, onları sahabelere dil uzatmaya teşvik etmiş olursun."

İlk mahluk, yani Muhammedi hakikat hakkında konuşurken İmam Ali'den (k.v) şöyle söz eder:

- "Akıl olarak isimlendirilen Muhammedi hakikat bütün alemin efendisidir. Varlıkta ilk zuhur eden Odur. Ona en yakın insan ise Ali b. Ebutalib'dir. Bütün Nebilerin sırrı

ondadır" (I:119). Yine İmam Ali (k.v) hakkında şunları söylüyor:

- "O, efrattan biriydi. Bunlar ise, Allah'ı bilmede hiç kimsenin kendilerinden daha yukarı olamadığı seçkin velilerdir."

Bir başka sefer onun öncü makamına işaret eder ve on iki Kutuptan on birincisi hakkında konuşur. Ki, bu Kutuplar alemin eksenidirler. Ümmet onların etrafında döner. Her bir Kutbun kendisine uygun bir burcu, bir suresi ve muayyen bir nebevi desteği vardır. Şöyle diyor:

- "On birinci kutbun suresi "Taha"dır. Bu kutup Hak tealanın naibidir. Tıpkı Ali b. Ebutalib'in, Muhammed'in (s.a.v) naibi olması gibi. Ali (k.v) Hz. Muhammed (s.a.v) adına Mekkelilere "Tevbe" suresini okumuştu. Resulullah (s.a.v) Ebubekir'i göndermişti, fakat bundan vazgeçerek şöyle buyurmuştu: *"Benim adıma Kur'an'ı ehlibeytimden olan bir adamdan başkası tebliğ edemez."* Sonra Ali'yi çağırmış, gidip Ebubekir'e yetişmesini emretmiştir. Mekke'ye vardıkları zaman, Ebubekir insanların başında hac görevini yerine getirirken Ali de "Tevbe" suresini tebliğ etmiş ve Resulullah'a (s.a.v) niyabeten bu sureyi insanlara okumuştur. Bu da Ebubekir'in halifeliğinin sıhhatine ve Ali'nin üstün makamına delalet eder. Allah onlardan razı olsun" (IV: 78)

Muhtemelen bu on iki kutupla yüce Allah'ın Resulullah'ın vitrinden yarattığı Fatiha suresinin hazinelerinin anahtarları konumundaki on iki adamla bağlantısı vardır. Şeyh, "Maide" suresine özgü 379. bab'da onları vasfeder (III:494). Öte yandan Şeyh, Resulullah'ın (s.a.v) torunları Hasan ve Hüseyin'i zikreder ve Kutbun ve imameyn'in menzilini tanımakla ilgili olan 270. bab'da onlar hakkında şunları söyler:

-" Nebilerden bu menzili tahakkuk edenler dört kişidir: Hz. Muhammed, İbrahim, İsmail ve İshak (selam üzerlerine olsun). Velilerden de Resulullah'ın (s.a.v) torunları Hasan ve Hüseyin'dir. Burada zikredilenlerin dışındaki bazı kimselerin

mertebelerine göre bu makamdan bir nebze beslendikleri de bir vakıadır."

İmam Ali Zeynülabidin b. Hüseyin'e (r.a) gelince, şeyh, onu efrattan sayar-Ömer b. Hattab'ı, İbn Abbas'ı ve Ahmed b. Hanbel'i saydığı gibi-. Kendisine nispet edilen iki beyti şahit gösterir ve şöyle der (I:32):

- "Eğer bu anlamda Ali b. Ebutalib'in (r.a) torunlarından "er-Razi"nin (razı olunmuş) -Zeynülabidin- sözü olmasaydı… "Bu iki beyti o mu söylemiştir, yoksa bunları örnek olarak mı telaffuz etmiştir, bilmiyorum" (I:200):

Nice ilim cevheri vardır ki, onları serbestçe söyleseydim
Bana kesinlikle, sen puta tapanlardansın, derlerdi
Müslüman insanlar kanımı helal sayarlardı
Hem de yaptıkları en çirkin şeyi güzel görerek.

"Mim.Vav.Nun." kitabında **İmam Cafer es-Sadık**'tan (r.a) söz eder ve şunları söyler: "…O, dilinden yalan sadır olmaktan yücedir. Bana gelince, ben bazı yönlerden güze buluyorum…"

Şeyh'in İmam Mehdi Hakkındaki Görüşleri:

Şeyh'e göre, ahir zamanda Resulullah'ın (s.a.v) ehlibeytinden olan İmam Mehdi'nin zuhur edeceğine, İsa'nın (a.s) onun zamanında yeryüzüne ineceğine ilişkin hadisler sahihtir. İmam Mehdi ile ilgili olarak şöyle der:

- "O, yakınlık makamına sahiptir-yani en yüksek velayet makamındadır-. Bu makam, amel etmeksizin ona tahsis edilmiştir (II:41).

Kâbe'de gizlenmiş bulunan hazinenin onun tarafından çıkarılacağını söyler (I:667). Âlemin merkezini oluşturan on iki Kutbun bilinmesine tahsis ettiği 463. bab'da -Allah doğrusunu daha iyi bilir- sanki ismini vermeden ona işaret eder ve onun bu on iki kutuptan biri olduğunu ima eder. Onunla ilgili olarak (IV:78) der ki:

- Onun suresi "Yasin"dir. O, Nuh'un kademi üzerindedir.” Sonra şunları söyler..

- O, kutuplar içinde hükmü en kâmil olandır. Allah, onda iki sureti, zahir ve batını bir araya getirmiştir. Zahirde kılıçlı halife, batında ise himmet sahibi halifedir. Onun adını vermem ve onu somut olarak tarif etmem. Çünkü bundan menedildim. Hangi gerekçeyle onun ismini söylemekten menedildiğimi de biliyorum. Bu kutuplar cemaati içinde kutupluğun gerektirdiği bütün özelliklerin verildiği kişi sadece Odur. Tıpkı Âdem'e (a.s) bütün isimlerin ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) de bütün sözleri kapsayan kitabın verilmesi gibi. Eğer Hz. Muhammed'in (s.a.v) kademi üzere bir Kutup olsaydı, bu Kutup o olurdu. Ancak Hz. Muhammed'in (s.a.v) kademi üzere herhangi bir kutup yoktur. Sadece bazı büyük fertler (efrat) vardır ki bunların sayısı da bilinmez." Ben diyorum ki: Bir kimse de kutuplukla fertlik bir arada olabilir. Kutup olması hasebiyle herhangi bir peygamberin kalbi üzere olurken, fert olması hasebiyle e Hz. Muhammed'in (s.a.v) kademi üzere olabilir. Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir.

Şeyh, "Kehf" suresinin menziline, 366.bab'a (III:327-340) şu ismi vermiştir: "fi marifeti menzili vuzerai'l mehdi ez-zahir fi ahiri'z zaman ellezi beşşere bihi Resulullah (s.a.v) ve huve min ehli'l beyt" (ahir zamanda zuhur edecek, Resulullah'ın müjdelediği ve ehlibeyte mensup olan Mehdi'nin vezirlerinin bilinmesi hakkında) Özetle şunları söylüyor:

- "Allah'ın bir halifesi var ki, o ortaya çıktığı zaman, yeryüzünü zorbalık ve zulümle dolmuş halde bulacak ve bütün yeryüzünü adaletle dolduracaktır. İsmi Resulullah'ın (s.a.v) isminin aynısı olacaktır. İnsanlar, Kâbe'de rükün ile makam arasında ona biat edeceklerdir. Alnı parlak ve kartal burunlu olacaktır. Onun gelişiyle en çok Kufe halkı mutlu

olacaktır. Malı eşit olarak dağıtacak ve halka adil davranacaktır. Zafer onun öncüsü olacaktır. Yetmiş bin Müslüman'ın başında tekbirlerle Roma şehrini fethedecektir. Akka şehrinin geniş düzlüğünde Allah'ın kontrolünde büyük ve kanlı bir savaşa katılacaktır. Zulmün ve zalimlerin kökünü kurutacak, islama ruh verecektir. Cizyeyi kaldıracak, dini, orijinal haliyle kendi üzerinde izhar edecektir. Onun ilahi adamları olacaktır ve bunlar onun davetini insanlara ileteceklerdir.onlar vezirlerdir ve Allah onları gaybının gizliliklerinde saklamıştır. Onları keşif ve müşahede yoluyla hakikatlere muttali kılmıştır. Onlar sahabelerden bazı şahsiyetlerin kademleri üzeredirler. Acemdirler, ama sadece Arapça konuşurlar. Kendi hemcinslerinden bir koruyucuları vardır. Hiçbir şekilde Allah'a asi olmamıştır. O, en has vezirdir. Güvenilirlerin en faziletlisidir. Akka düzlüğünde Allah'ın yırtıcı hayvanların, kuşların ve baykuşların sofrası olarak öngördüğü bir sofra başında bir tanesi hariç hepsi öldürülür. Bunların sayısı dokuzdur - Allah ehli ve Allah'ın has kullarından biri olan ve Allah'ın küçük yaşta liyakat bahşederek özel kıldığı Ahmed b. İkab'ın bana anlattığına göre-. Bunların sayısı, Mehdi'nin yeryüzünde kalacağı yılların sayısı kadardır. Bu bakımdan Mehdi'nin yeryüzünde kalacağı yılların sayısı zorunlu olarak dokuzdur. Mehdi'nin vezirlerinin yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlerin tamamı dokuzdur. On olamaz. Dokuzdan az da olamaz. Bu işler şunlardır: nüfuz edici basiret. İlka sırasında ilahi hitabı tanımak. Allah'tan tercüme yapmayı bilmek. Valilerin mertebelerini tayin etmek. Öfke anında merhamet etmek. Melikin ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi erzakı temin etmek. Bazı işleri birbirinin içine girdirmeyi bilmek. İnsanların ihtiyaçlarını karşılama hususunda çok duyarlı olmak ve araştırmak. Mehdi'ye has yeryüzünde kalış zamanı boyunca ihtiyaç duyacağı kevni gaiplere ilişkin ilme vakıf olmak."

Şeyh, bu dokuz görevi ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra der ki:

- Mehdi hariç, kıyamete kadar gelecek hiçbir halife için bu görevlerin tümünü deruhte etmek sahih değildir. Yine Resulullah (s.a.v), imam olarak kendisine varis olacak, yolunu takip edecek hiçbir kimse için hata etmeyeceğini nass olarak bildirmemiştir. Mehdi hariç. Resulullah (s.a.v), onun vereceği hükümler itibariyle masum olacağını belirtmiştir (III:338). Yine İsa'nın (a.s) yeryüzüne ineceğini ve Deccal'ı öldüreceğini, Deccal'in Hızır'ı (a.s) öldürmek için çalışacağını, bunun gibi kıyamet alametlerini zikretmiştir. Demiştir ki: Mehdi zamanında, Şam dolaylarında Süfyan öldürülecektir. Süfyan'ın ordusu, Medine'yi üç gün boyunca her türlü saldırganlığın serbest olduğu bölge ilan etmesinden sonra, Mekke ile Medine arasındaki çölde yere batacaktır. Sonra şöyle der:

Bilesiniz ki, hatemu'l evliya şehiddir
Âlemlerin imamının aynı ve yitiktir
O, al-i Muhammed'den mehdi'dir
Kökünü kuruturken küfrün keskin kılıçtır
Bütün gamları ve karanlıkları dağıtan parlak güneştir
Cömertlikte ilkbahar yağmurudur.
Onun ortaya çıkma zamanı size yaklaştı.
Vakti sizi gölgelemektedir.
Geçen üç asrı izleyen dördüncü asırda zuhur edecektir…"

Şeyh, Divan-ı Kebirinde, Kâbe'de gizlenen bir hazineden ve zuhur ettiğinde Mehdi'nin bu hazineyi ortaya çıkaracağından söz etmektedir. 598 senesinde Tunus'ta ikamet ettiği sırada yaşadığı ruhani bir vakıada Şeyh'e buna dair bazı bilgiler verilmiştir. Şeyh, bu hususta şöyle der:

Eğer sınırı aşmak olmasaydı
Ki azgın zümreden gördüm

Ebu Talib'in hazinesini gösterecektim
Size, bütün özellikleriyle
Ama Rabbimiz bunu istemedi
Ve tertemiz Kâbe'de gizledi

Burada sanki tertemiz ehlibeyte, zikir ve velayet hanedanına has kılınmış Batıni ve hakiki hilafet tahtına işaret etmektedir.

Bir kasidesinde şeyh, ahir zamanda Mehdi'nin İsa (a.s) ile bir araya gelmesinden söz eder ve imalı olarak şöyle der (DY:65-66):

Ramazanda sıhhat var, onunla hidayet bulur
Karanlıkta hakkı görenler adamların kalpleri
Fırat hazinesinde parlayınca mağrip
Uğurlu ve düşmana karşı zafer kazanan kişi
Şam'lı askeriyle ilerler
Cevza mıntıkası gibi, ama aynı hizada
Ezd'in Yahya'sı olarak anılır, kötülükten kaçan ezd.
Hanif ve hidayet dini onunla dirilir
Elif cim'i senesinde iner ruhu
Dımaşk'ın başka bir yerine ve sıyrılır kınından
Burada şeriatın keskin kılıçlarından biri
Mehdi'nin davetiyle ve Mustafa'nın sünnetine uygun olarak
Deccal'ı öldürür, batılı yerle bir eder
Düşmanı helak eder, hidayete ereni kurtarır

Şeyh, ehlibeyti sevmenin farz olduğunu vurgular (I:195-196/IV:193…) Ona göre ehlibeyt, ilahi mağfiretle günah kirinden temizlenmiştir. Ama işledikleri amellerin sonucu değil, bilakis ezeli ilahi inayetle. Ona göre bir Müslüman, kendince ehli beyte hakkının geçtiğini düşünüyorsa, hakkını onlardan istememesi daha uygundur. Çünkü sıradan insanları affetmek daha uygun iken, ehlibeyte karşı böyle bir

davranış çok daha gerekli olur. Bilindiği gibi Resulullah (s.a.v), Allah'ın emri ile ilgili olarak bizden sadece akrabalarını sevmemizi istemiştir. Yani her halükarda ehlibeyti sevme emri sabittir. Ardından şunları söylüyor:

- "Dostum! Eğer Allah, onların ahirette kendi katındaki menzillerini sana gösterirse, kesinlikle onların kölelerinden biri olmayı arzu edersin. Çünkü onlar, nass ile temizlenmişlerdir. Selman'ın da onlardan olduğunda kuşku yoktur. Allah'tan, Ali'nin ve Selman'ın soyunun da bu ilahi inayet itibariyle onlara katılmasını diliyorum. Tıpkı Hasan ve Hüseyin'in evlatlarının onlara katılması ve ehlibeyt dostlarının onları izlemesi gibi. Çünkü Allah'ın rahmeti geniştir. Bir mahlukun menzili Allah katında, kendileriyle irtibatlı olanların da onların şerefinden nasip alacakları şekilde yüksek ise, ulu Allah'la irtibatlı olanların menzilini ve şerefini varın siz düşünün. Onlar, Allah'ın mutlu kullarıdır ki ahirette hiçbir mahlûkun onlar üzerinde egemenliği olmaz. Onlar efendilerinin sınırlarına riayet etmekle korunan kimselerdir. Efendilerinin belirlediği kurallar içinde hareket ederler. Dolayısıyla şerefleri daha yüce ve daha üstündür. Onlar bu makamın kutuplarıdır. Onlardan biri olan Selman, ehlibeytin şerefini miras almıştır. Selman, Allah'ın kulları üzerindeki haklarını, kendi nefislerinin haklarını ve diğer mahlûkatın haklarını en iyi bilen ve bu hakları en güzel şekilde yerine getiren insanlardan biriydi."

Ayrıca şunları söylemektedir:

- "Güvendiğim biri Mekke'de bana şöyle anlattı: Şeriflerin (Hz. Hasan'ın soyundan gelenler) Mekke'de sergiledikleri bazı davranışlardan dolayı onlara kızıyordum. Bir gece rüyada Resulullah'ın (s.a.v) kızı Fatıma'yı gördüm. Yüzünü benden çevirmişti. Selam verdim ve neden yüzünü benden çevirdiğini sordum. Dedi ki: *Sen Şeriflere dil uzatıyorsun.* Dedim ki: Efendim! Onların insanlar arasında neler

yaptıklarını görmüyor musun? Dedi ki: *Onlar benim çocuklarım değil midirler?* Ona dedim ki: Şu andan itibaren tevbe ediyorum. Bunun üzerine yüzünü bana çevirdi. Ben de rüyadan uyandım."

Hiçbir kulu ehlibeytle bir tutma
Ehlibeyt siyadet ehlidir
İnsanlara kızmaları hüsrandır
Hem de gerçek bir hüsran.
Onları sevmekse ibadettir.

Şeyh'in Halifelerle ve Sahabelerle ilgili soruya verdiği cevap:

Biri dese ki: Şeyh, raşid halifeler ve sahabelere (r.a) karşı edep dışı tavır sergileyen rafizilere ve gulat-ı şiaya karşı nasıl bir tavır takınmıştır? Bu sorunun cevabı, aşağıdaki metinlerden anlaşılmaktadır:

Futuhat'ın 73. babında (II:8) ve "Muhadaratu'l Ebrar" adlı eserinde recebi velilerden (evliyau'r recebiyyin) biriyle Duneysir denilen yerde buluştuğunu ve bu velinin, Ebubekir (r.a.) ve Ömer (r.a.) hakkında kötü düşünceler besleyen, Ali hakkında aşırı giden rafizileri domuz veya köpek suretinde gördüğünü anlattığını belirtir. "Fetih" suresiyle ilgili 336. babda (III:136) zahir imamın masum olmasını şart koşan imamiye fırkasının yanlış düşündüğünden söz eder.

55. babda şeytani düşüncelerden ve bu düşüncelerin ehlinden söz ederken şunları söylüyor (I:282):

- "…Bu hal genellikle şiada, özellikle imamiye fırkasında ortaya çıkar. Cin şeytanı ilk olarak ehli beyt sevgisi ve sevgiyi sadece onlara yöneltme kapısından içlerine sızıyor. Bu yüzden bu halin, Allah'a yakınlığın en yüksek mertebesi olduğunu düşünürler. Eğer bu noktada dursalar, ötesine geçmeseler, gerçekten de ehlibeyt sevgisi ve sevgiyi onlara has kılma hali Allah'a yakınlığın en üst mertebesidir. Ama

onlar ehlibeyt sevgisinden öte iki yola saparlar.. Bazısı aşırı giderek, sahabeye buğzeder, ehlibeyti başa getirmedikleri için onlara söver. Onlara göre ehlibeyt, bu dünyevi makamlara daha layıktırlar. Bazıları ise daha da ileri giderek, ehlibeytin mertebesi ve halifelikte öncelikleri hususunda açık bir nass söylemedikleri için sahabelere söverler, Resulullah'a (s.a.v), Cebrail'e (a.s) ve yüce Allah'a dil uzatırlar (…) Bütün bunlar, sahih bir inançtan doğan sapmalardır. Ki bu sahih inanç da ehlibeyti sevmektir. Ama onların bakışları yüzünden bozuk bir inanca dönüşmüştür. Dolayısıyla hem saptılar, hem de başkalarını saptırdılar. Bakın, dinde aşırılık insanın başına neler getiriyor? Nasıl sınırı aşmasına ve sahih bir inancı tam tersine çevirmesine yol açıyor?

Şeyh, Salih bir şiinin miracının en son sınırını açıklarken özetle şunları söylüyor (III:433):

- "Yüce Allah, kürsünün içinde şeffaf ve yuvarlak bir cisim yaratmış ve onu on iki kısma ayırmıştır. Bu, üzerine *"burçlar sahibi göğe andolsun"* şeklinde yemin ettiği burçlardır. Bu burçların her birine bir melek yerleştirmiştir. Dünya ehli için unsurlar ne ise, bunlar da o konumdadırlar. Cennette olan her şey onlardan meydana gelir. İmamiye mezhebinin on iki imam inancı da buradan gelir. Çünkü bu melekler, ihataları altında olan âlemin imamlarıdırlar. Nitekim bu on iki melek menzillerini değiştirmedikleri için de imamiye mezhebi on iki imamın masumiyetini benimsemiştir. Ama onlar, bu gaybi desteğin kendilerine bu mekândan geldiğinin farkında değildirler. Bunlar saadete eriştikleri zaman, ayrılıktan ve geçerli kazadan sonra ruhları bu miraçlarda onları yükseltir ve bu feleğe ulaştırır. Ve miraçları son bulur. Artık onun ötesine geçemezler. Çünkü bundan başkasına inanmazlar."

Şeyh ve Yöneticiler

İslam aleminin batısında ve doğusunda bir çok sultan Şeyh'le temas kurmuş ve onun istişaresinden, öğütlerinden istifade etmek veya onun terbiyesinden geçmek istemişlerdir. Şeyh de onlara şeriata göre amel etmeyi, Kur'ani kural gereğince halka karşı merhametli ve adil olmayı tavsiye ederdi: *"Eğer Allah'a (dinine) yardım ederseniz, size yardım eder."* (Muhammed, 7) Şeyh şöyle derdi:

-Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmeti en-Nasır (yardım eden) ve el-Hazil (yardımsız bırakan) isimlerinin etkisi altındadır. Ümmet, Nebîsi Muhammed'e (s.a.v) bakışı, yani onun şeriatıyla amel etmesi itibariyle en-Nasır isminin muhatabı olur. Ama Nebîsinden, yani şeriatından yüz çevirdiği oranda el-Hazil isminin etkisi altına girer" (III:204).

Şeyh'in Hayatına Giren Bazı Emirler:

Mağrip'te, Şeyh'in hayatından öğrendiğimiz kadarıyla en azından beş emir onunla temas kurmuştur. Bunlar şeyh'e büyük saygı gösterirlerdi. Bunların başında meşhur muvahhit halifesi Ebu Yusuf Yakub el-Mansur (ö:594) gelir. Şeyh'e divanına katılmasını önermiş, o da bu öneriyi reddetmiştir. İkincisi, Fas emiridir. Şeyh ona gece gündüz kesintisiz Kur'an okunan bir halka oluşturmasını tavsiye etmiştir. Üçüncüsü, güney mağrib'in emiri, şeyh'in arkadaşı Ebu Yahya b. Vacatin ve kâtibidir. Dördüncüsü, kuzey mağrip'teki sultan Ebu'l A'la'dır. Şeyh'in onunla ilgili bir hikâyesi var ki, bu, şeyh'in takvasını, sultanlarla içli dışlı olmaktan nasıl özenle kaçındığını, onların yemeklerini yemekten sakındığını gözler önüne sermektedir. Şeyh, yakın arkadaşlarından ve Salih biri olan Abdullah el-Maleki'nin hayatını anlatırken şunları söylüyor (R:120-121)

- "Bir gün Sebte şehrinde benimle karşılaştı. Orada İbn Tarif'le beraber kalıyordu. Sultan Ebu'l A'la bana iki sofra

yemek gönderdi. Ben orada yoktum. Orada olmadığım için oraya varan yoksullar sofraları almış, yemişlerdi. Yakın arkadaşlarım ise yemekten kaçınmışlardı. Ertesi gece yine bize iki sofra gönderildi. Ne kabul ettim ne de reddettim. Sultan'ın bize yiyecek gönderdiğini duyan yoksullar bize gelmeye başlamışlardı. Yatsı namazı vakti girdi. Namaz kıldım. Şeyhlik taslayan bu derviş yoksullardan biri: Yemek yerde iken namaz kılınmaz, dedi. Sustum. Kendisine cevap vermediğim için öfkelendi. Dedim ki: Ben bu yemeği kabul etmiyorum. Yemeyi de uygun görmüyorum. Çünkü bu yemek bana göre haramdır. Bu yemeği yemenizi emretmem mümkün değildir. Çünkü ben kendim için istediğim şeyi sizin için de isterim. Sonra yemeğin haram oluşunun sebebini anlattım. Ardından dedim ki: Yemek ortada duruyor. Onu helal sayan yesin, haram sayan da yemesin. Sonra kaldığım eve girdim. Yakın arkadaşlarım da benimle beraber eve girdiler (…) Arkadaşımız el-Kalfat (Abdullan el-Maleki) bu gelişmeyi haber aldı ve benim yanıma geldi. Nasıl bir bela olduğunu bildiği için benim ve arkadaşlarım adına endişeye kapılmıştı. Böyle davrandığım için beni eleştirdi (…) Ona dedim ki: Allah'ın düşmanına yaslanan kişi Allah'ın ne kötü bir kuludur. Alim, Allah'ın hakkını gözetmediği zaman Allah'ı gözetmiş olmaz. Allah'ın hakkı, her hakkın üstündedir. Bunları dedikten sonra elimi silkeledim ve ayağa kalktım…"

Şeyh, sultanların yanında Müslümanların ihtiyaçlarını gidermek hususunda çok hırslıydı. Bunu birçok hadisede gözlemleyebiliyoruz. Örneğin Tunus emiri ile yaşadığı bir olayı şöyle anlatır (IV:489):

- - "Hakkında şefaatte bulunduğun birinden sakın hediye almayasın. Çünkü bu, Resulullah'tan (s.a.v) gelen açık nass ile yasaklanan faiz kapsamına girer. Böyle bir olay Afrika ülkelerinden Tunus'ta başımızdan geçti. Tunus'un ileri gelenlerinden Muayt adında biri beni evine çağırdı. Benim

için bir ziyafet hazırlamıştı. Davetini kabul ettim. Evine gittim. Yemek getirildiği zaman, benden ülkenin sultanı yanında kendisi için şefaatte bulunmamı istedi. Sultanın yanında sözlerim kabul görürdü. Ona bu hususta yardımcı olacağımı söyledim ve kalktım. Ama yemeğini yemedim ve bize vermek istediği hiçbir hediyeyi kabul etmedim. İhtiyacını giderdim ve malı kendisine iade edildi (…) Sakın herhangi bir yönetici yanında Allah'ın hudutlarından biri ile ilgili olarak şefaatte bulunmaya kalkma (…) Bir sahih hadiste Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Kimin şefaati Allah'ın hadlerinin uygulanmasına engel oluyorsa, o kimse Allah ile zıtlaşmıştır."*

Doğuda şeyh, Eyyubi ve Selçuklu sultanlarıyla temas kurar. Bu sultanlar ona büyük bir saygı gösterirlerdi ve bütün emirlerini yerine getirirlerdi. Aşağıdaki metinlerden bunu anlayabiliriz. Yine bu metinlerden, şeyh açısından bir Müslüman'ın emir sahipleriyle nasıl bir ilişki içine girmesini öngördüğü de anlaşılmaktadır. Bu hususta diyor ki (IV:476):

- "Eğer vali olursan, insanlar arasında hakka göre hüküm ver, sakın hevaya uyma. Heva. Seni Allah yolundan saptırır. Allah'ın yolu, kitaplarında ve Resullerinin sözlerinde şeriat olarak indirdiği hükümlerdir (…) Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Sorgulanmadan önce nefsinizi sorgulayın."* Bu konuyla ilgili olarak yüce Allah 586 senesinde İşbiliye'de büyük bir sahneyi bana gösterdi. Şeyh sözlerini şöyle sürdürüyor (IV:484):

- "Kişisel görüşünün, Allah'ın kulları arasında yöneticiliğe getirdiği kimselere ilişkin ilmine ağır basmasından sakın. Zalim de olsalar, Allah, bir ilme dayalı olarak onları Müslümanların işlerinin başına getirmiştir. Allah'ın onlarla ilgili senin bilmediğin bir sırrı vardır. Çünkü Allah'ın onlarla defettiği kötülük ve onlar aracılığıyla gerçekleştirdiği maslahat, şayet zalim iseler, işledikleri zulümlerden daha fazladır.

İnsanların çoğu bu hususta yanılır ve kişisel görüşlerini, Allah'ın kulları arasında gerçekleştirdiği fiillere tercih ederler. Şeytan bunlara gelir ve başlarındaki yöneticiyi küçümsemelerini, beyinsizlikle suçlamalarını telkin eder. Allah'ın yönetici olarak başlarına getirdiği bu yöneticilerin sahih davranışlarını görmelerini engeller. Onlara Resulullah'ın (s.a.v) emir sahiplerine itaatin dışına çıkmamaları ve yönetimi ehil olandan almamaları yönündeki emirlerini unutturur. Şeytan içlerine girer ve bu ve benzeri hadisleri tevil etmelerini sağlar. Böylece onları İslam dairesinin dışına çıkarır. Resulullah'ın (s.a.v) şu hadisini unuturlar: *"Eğer yöneticiler zulmederlerse, bu, sizin lehinize, onların aleyhinedir. Şayet adil olurlarsa, hem sizin hem de onların lehinedir."* Allah, Kur'an'la engelleyemediğini sultanla engeller. Bu hususta, meleklerin, Âdem'in (a.s) halifeliği ile ilgili olarak Allah'a itirazlarından başka bir delil olmasaydı dahi meselenin özü itibariyle yeterli olurdu. Resulullah (s.a.v) zekât toplayan memurun zekât aldığı kimseye haksızlık etse de ondan razı olarak ayrılmış olmasını zekâtın bir parçası olarak nitelendirmiştir. İnsanların çoğu bu önemli husustan habersizdirler. Bu kapıyı yüzlerine kapatmışlar. İnsanlar baksalardı eğer burada kendileri için bir pay bulurlardı. Ama bu hususta Allah katında kendileri için hazırlanan sevabın bilincinde değildirler. Biz buna ilişkin olarak Allah katından sunulan birçok kanıt gördük. Birini yerdiğin zaman kesinlikle sıfatı yer, Allah'ın yerdiği gibi. Sakın mevsufu yerme, eğer nefsine hayır istiyorsan. Övdüğün zaman da hem sıfatı hem de mevsufu öv. Çünkü Allah seni bu şekilde över." Şeyh, öğütlerini şöyle sürdürmektedir (IV:490):

- "Senin sözlerini dinlemedikleri, dolayısıyla bir Müslüman'a yararlı olmadığın yahut bir mazlumu savunmadığın veya sultanı Allah katında bedbahtlığa neden ola-

cak bir davranıştan alıkoymadığın sürece, sultanların sohbetinde bulunmaktan kaçın (…) Sultanın senin başına getirdiği emir sahibi insanlara itaat et. Çünkü Allah'ın kitabında yer alan nass uyarınca emir sahibine itaat etmek farzdır. Onların verdikleri emirlerden bizim uymak zorunda olduğumuz alan, mubahlarla ilgilidir. Günah nitelikli emirlerine uymak gibi bir zorunluluğumuz yoktur. Eğer senin bir şeyini gaspederlerse, bazı hallerde onların bu gasplarını kabul et. Ama sana bir başkasına ait bir şeyi gaspetmeni emrederlerse kabul etme. Cemaatten ayrılma. İtaatin dışına çıkma. Aksi takdirde Resulullah'ın (s.a.v) buyurduğu gibi; cahiliye ölümüyle ölürsün. Ümmete baş kaldırma. Ehil olanlardan yetkiyi almaya kalkışma."

Ayrıca şunları söylemektedir (IV:499):

- "Birinin bir işin yönetimini almak istediğini gördüğün zaman, sen bu yetkiyi elde etmek için çabalama. Çünkü yöneticilik, ahirette hasret ve pişmanlık sebebidir. Allah sana hayır öğütte bulunmayı emretmiştir. İşlerinin başına bir kadını getiren bir kavim gördüğün zaman, bu hususta onlara katılma." Başka bir yerde de şunları söylüyor (III:402):

- "İlim ve kötü ahlak aynı yerde buluşmazlar. Âlimin, bağışlaması ve merhameti geniş olur. Kötü ahlak ise, darlıktan ve sıkıntıdan ileri gelir. Bu ise cehalettir. İlmin değerini ancak Allah'ı bilenler bilir. İlmin sonu olmayan yedi yardım kaynağı ve müddeti vardır. Bir gün sultanın yanında, ona karşı saltanat hükümlerince ölümcül sayılan bir suç işleyen bir adam hakkında şefaatte bulundum. Çünkü bir sultan her şeyi affeder, ama üç şeyi affedemez. Onları affedemez, çünkü saltanat uyarınca bunlar affedilmez suçlardır. Sultanların bu hususta birbirleriyle yarıştıkları nokta verdikleri cezalar ile ilgilidir. Sultanlara göre affedilmez üç suç şunlardır: Sultanın haremine dil uzatmak. Sırrını ifşa etmek. Mülkü hakkında ileri geri konuşmak. Sözünü ettiğim adam,

sultanın saltanatı hakkında ileri geri konuşmuş ve sultan da onu öldürmeye karar vermişti. Bu olayı duyduğum zaman, sultanın yanında onun için şefaatte bulundum ve öldürmemesini istedim. Sultanın yüzünün rengi değişti ve şöyle dedi: Bu bağışlanmaz bir suçtur. Onu öldürmem kaçınılmazdır. Gülümsedim ve ona dedim ki: Ey sultan! Allah'a yemin ederim, eğer senin saltanatında affına karşı direnen ve onu alt eden bir suç olduğunu bilseydim, senin yanında şefaatte bulunmaz ve senin sultan olduğuna da kanaat getirmezdim. Allah'a yemin ederim, ben sıradan bir Müslümanım. Buna rağmen, bütün dünyada benim affıma karşı koyacak bir suç bulamıyorum… Bu sözlerime şaşırdı. Hemen bu şahsı affettiğine dair bana bir yazı yazıp imzaladı. Ona dedim ki: Bu adama ceza olarak senin yanındaki rütbesini indir. Çünkü bu rütbede olmakla senin sırlarına muttali olmuş ve sonunda senin saltanatın hakkında ileri geri konuşmuştur. Çünkü ben, onu, öldürülmemesi için savunduğum gibi, sultana da saltanatına yönelik eleştirileri savma hususunda da yardımcı olurum. Sultan bundan dolayı sevindi ve bana dedi ki: Bana gösterdiğin bu çıkış yolundan dolayı Allah seni hayırla ödüllendirsin. Sonra yanımdan ayrılıp kalesine gitti ve tutuklu bulunan o adamı salı verdi ve benim yanıma gönderdi. Adamı görünce ona gerekli tavsiyelerde bulundum. Sultanın aklına, edebine hayran kaldım ve yaptığından dolayı ona teşekkür ettim."

Başka bir yerde Şeyh, bu konuyla ilgili daha fazla ayrıntı veriyor ve şöyle diyor (IV:539/III:472):

- "Bir sultanın yanında sözlerim dinlenirdi. Bu sultan, Halep şehrinin hâkimi zahir sultan Gazi b. Sultan nasir lidinillah Selahaddin Yusuf b. Eyyub'tu. Bir toplantıda halkın ihtiyaçlarıyla ilgili tam yüz on sekiz meseleyi takdim ettim, hepsini de halletti." Sonra önceki hikâyede sözü edilen ve sultanın saltanatı hakkında ileri geri konuşan adamı

affedişinden bahsediyor ve şu ifadeleri ekliyor: "Adamın, Allah'ın koyduğu hadlerden biriyle ilgili olmayan suçu nasıl senin affına direnebilir? Senin himmetin zayıfmış. Bunun üzerine sultan mahcup oldu ve adamı serbest bıraktı (…) Bu toplantıdan sonra ne zaman ona bir ihtiyaç ilettiysem, ne olursa olsun derhal halletmeye baktı."

Şeyh'le arkadaşlık eden Eyyubi sultanlarından biri de Sultan Adil'dir. Şeyh, 559. bab'da el-Basit (yayan) isminin huzurunda ondan söz eder ve şöyle der (IV:225):

- "Bu huzurun tesiriyledir ki Resulullah (s.a.v) yaşlılarla ve çocuklarla şakalaşırdı. Böylece onların açılmalarını ve rahatlayıp ferahlamalarını sağlardı. Büyük sultanların yaptıkları hareketlerle çocuklarını nasıl güldürdüklerini görmedin mi? Komik hareketler yaparak onları güldürürler. Ama ben hiçbir sultanın meclisinde, komutanlarının ve elçilerin yanında bunu yaptığını görmedim. Ama Sultan Adil Ebubekir b. Eyyub küçük çocuklarıyla komutanların ve elçilerin yanında küçük çocuklarıyla şakalaşıyordu. Ben de Meyafarikin'de (Silvan) saydığım bu şahsiyetlerin huzurunda mecliste buna şahit oldum. Çok sultan gördüm, ama bu konuda Sultan Adil gibi davranan birini görmedim. Ben, bu davranışı onun erdemlerinden biri olarak görüyordum. Ve o gözümde daha da büyüyordu. Bundan dolayı da ona teşekkür ettim. Hareminde eşlerini de gördüm. Onların durumunu araştırır, hal ve hatırlarını sorardı ki hiçbir sultandan böyle bir davranış görmedim. Bu tutumunun Allah katında ona fayda sağlamasını umuyorum."

Şeyh ile Sultan Adil arasında sağlam bir ilişki olduğu anlaşılıyor. Nitekim Divanında, Sultan Adil'in oğlu Banyas emiri sultan Aziz'in 630 senesi Ramazan ayının on ikisinde Şam'ın yakınlarında ölmesi üzerine yazılmış altı beyit görüyoruz. Bu beyitlerden bir kaçını aşağıya alıyoruz:

Zelil olan, azizini istedi, götürmek için

Ortadan, ona ikram ederek ve icabet etti
Yaratıcısının izniyle, kendisi için çağırarak
Bu yüzden gönüllü olarak ve içtenlikle kabul etti
En geniş hayra ulaşır ve yücelir
Tepeye doğru ve sevenleri görür.

632 senesinin Muharrem ayının başlarında Adil'in bir diğer oğlu Şam hâkimi Muzaferuddin Musa (ö:635) için bir icazet yazar ve burada 270'ten fazla kitabını sayar. Yine Adil'in Şam hâkimi olan oğlu Eyyub el-Muazzam ile Mısır'daki kardeşi el-kâmil ve Cizre'deki kardeşi el-Eşref arasında taht mücadelesi başlayınca, ardından Davud b. El-Muazzam adı geçen iki amcasıyla savaşa tutuşunca, şeyh bütün bu gelişmeleri büyük bir üzüntüyle izledi. Sultan el-Kamil 22 Rebiulevvel 626 tarihinde Kudüs'ü Hıristiyan kralı II. Frederik'e teslim edince Şeyh'in üzüntüsü son sınırına varmış oldu. Çünkü Nasır Davud'un yönetimine son verilmişti. Bunun üzerine Şeyh, kâfirlerin yönetimi altında olduğu sürece Müslümanların Kudüs'te ikamet etmelerini yasaklayan bir fetva yayınladı. Bu hususta şunları söylüyor (IV:460):

- "Hicret et. Sakın kâfirler arasında yaşama. Çünkü kâfirler arasında yaşamak İslam dinini aşağılamak, küfür kelimesinin Allah kelimesinden üstün olmasına neden olmak anlamına gelir. Çünkü yüce Allah'ın savaşı emretmesinin tek nedeni, Allah'ın kelimesinin en üstün ve küfür kelimesinin de en aşağı olmasıdır (…) Nitekim Resulullah'tan (s.a.v) şöyle rivayet edilmiştir: *"Ben, müşrikler arasında ikamet eden müslümandan beriyim."* Müşrikler arasında ikamet eden kişinin İslam sözüne itibar edilmez. Yüce Allah, müşrikler arasında yaşayıp da ölen kimse hakkında şöyle buyurmaktadır: *"Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: "Ne işde idiniz!" dediler. Bunlar: "Biz yeryüzünde çaresizdik" diye cevap verdiler. Melekler de: "Allah'ın yeri*

geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir." (Nisa, 97) Bu yüzden bu zamanda Kudüs'ü ziyaret etmeyi ve orada ikamet etmeyi insanlara yasakladık. Çünkü kâfirlerin hâkimiyeti altındadır. Orada yönetici konumunda olanlar kâfirler, yönetilen konumunda olanlar da Müslümanlardır. Onların yanında Müslümanlar çok kötü bir haldedirler. Heva ve heveslerin hâkimiyeti altında yaşamaktan Allah'a sığınırız. Bu gün Kudüs'ü ziyaret eden ve orada ikamet eden Müslümanlar, yüce Allah'ın haklarında şöyle buyurduğu kimselerdir: *"(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir."* (Kehf, 104)…"

Şeyh, sultanlarla sohbet etmeye ilişkin tavrını şöyle açıklamıştır (III:472):

- "Yüce Allah, Resulüne, ona yönelim lütfünü vurgulayarak şöyle hitap etmiştir: *"O vakit Allah'tan bir rahmet olarak onlara yumuşak davrandın."* (Al-i İmran, 159) Yumuşaklıktan maksat, tevazu göstermek, merhamet kanatlarını insanların üzerine indirmek ve siyasete göre hareket etmektir(…) Nitekim bu makamdan dolayı-ki ben bu makamı tatmış ve onunla bütünleşmiştim-meliklerle ve sultanlarla sohbet ettim. Sultanların yanında Allah'ın kullarından her kimin ihtiyacını gidermişsem, bu makamdan dolayıdır. Allah'ın herhangi bir kulunun ihtiyacı ile ilgili olarak hangi sultana başvurmuşsam, mutlaka o ihtiyacı karşılamış, beni geri çevirmemiştir. Şöyle ki: Ben, herhangi bir kimsenin ihtiyacını karşılamasını istediğim zaman, ona karşı alabildiğine açık davranır ve gönlünü açmaya çalışırdım. Yavaş yavaş ona yaklaşırdım. Derken sultanın kendisi bana sorardı. Dolayısıyla söz konusu ihtiyacın giderilmesini büyük bir istekle gerçekleştirirdi. Çünkü bunda kendisinin de yararının olduğunu düşünürdü. Bir anlamda, isteğini ilettiğim

insanın ihtiyacını karşılamasını sağlamakla ben, sultanın bir ihtiyacını karşılamış olurdum (…) Bir insan böyle bir güce sahip olunca, sultanların yanında insanlara yararlı olur."

Şeyh'in sultanları şeriatın adabına göre terbiye etmesine bir örnek de Abbasi halifesi en-Nasır ile Bağdat'ta yaşadığı olaydır. (en-Nasır 580-622 yılları arasında halifelik yapmıştır) Şeyh, şöyle diyor:

- "Yaşça senden büyük olana önce sen selam ver. Eğer binek sırtındaysan, yürüyene önce sen selam ver. Eğer yürüyorsan, oturana önce sen selam ver. Bir gün bir halife (Allah razı olsun) aramızda bir olay meydana geldi. Bir toplulukla birlikte yürüyorduk. Birden halife çıktı karşımıza. Hemen kenara çekilip yolu açtık. Arkadaşlarıma dedim ki: Sizden biriniz halifeden önce ona selam verirse, onu halifenin yanında rezil ederim. Halife iyice yaklaşıp atının sırtında olduğu halde bizim hizamıza gelince, insanların halifelere ve sultanlara yaptıkları gibi bizim önce selam vermemizi bekledi. Ama selam vermedik. Bize baktı, sonra yüksek sesle: *Selamün aleykum ve rahmetullahı ve berekatuh* (Allah'ın selamı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun), dedi. Hep birlikte *"Ve aleykes'selam ve rahmetullahı ve berekatuh"* (Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin de üzerine olsun) diye selamını aldık. Bunun üzerine şöyle dedi: Dîn'e bu şekilde bağlı olduğunuz için Allah sizi hayırla ödüllendirsin. Bu davranışımızdan dolayı bize teşekkür etti ve dönüp gitti. Orada bulunanlar şaşırıp kalmışlardı."

Buna benzer bir olay Fıkıhçı İbn Zerb'ın (ö:381) da başından geçmiştir. Şeyh, aşağıdaki vasiyetinde ondan söz etmektedir (IV:499):

- "…Eğer Kur'an okuyan bir topluluk arasında isen, üzerinde birleştiğiniz hususlarla ilgili ayetleri onlarla birlikte oku. Eğer ihtilaf ederseniz, oradan ayrıl. Bakara ve Al-i İmran surelerini sürekli olarak oku. Kur'an'dan bir sureyi

okumaya başladığın zaman, o sureyi tamamlayıncaya kadar konuşma. Bu, Salih âlimlerin geleneğidir. Kurtuba'da birden çok kişi el-Hisal adlı eserin müellifi İbn Zerb'la ilgili şöyle bir olay anlattılar bana: Bir İbn Zarab mushaftan bir sure okuyordu. Ümeyye oğullarından Emirülmüminin yanına geldi. İnsanlar Halife'ye onu gösterdiler. Halife atını durdurdu, selam verdi ve halini sordu. Ama şeyh sureyi tamamlayıncaya kadar onunla konuşmadı. Sureyi tamamladıktan sonra ona cevap verdi. Halife bu davranışının sebebini sordu. O da şu karşılığı verdi: Senin efendinle konuşmayı kesip, onun kölesi olarak seninle konuşamazdım. Bu edebe uymaz. Sonra halifeye kendisini ve kölelerini örnek vererek şöyle dedi: Şimdi ben seninle konuşurken, senin kölelerinden biri gelip benimle konuşmak istese, sence seninle yaptığım konuşmayı kesip senin kölenle konuşmaya başlamam uygun olur mu? Hayır, dedi. Bunun üzerine şöyle dedi: Sen de Allah'ın kölesisin. Bu söz üzerine halife ağladı… Bu tavır üzere hareket eden şeyhlerimizden bir toplulukla karşılaştım. Onlardan biri olan Ebu'l Haccac eş-Şeberbeli ile İşbiliye'de görüştüm."

Öyle anlaşılıyor ki şeyhle en uzun süre arkadaşlık eden, şeyhe en fazla saygı gösteren ve şeyhin terbiyesinden en fazla istifade eden kişi Selçuklu Sultanı Keykavus'tur. Şeyh, Anadolu'da birkaç yıl onun yanında kalmıştır. Oradan ayrıldıktan sonra da aralarında mektuplaşmalar devam etmiştir. Şeyh'in ona gönderdiği mektuplardan biri şudur (IV:547-548):

- "Allah'ın emri ile galip olan, Rum ve yunan ülkelerinin hakimi Sultan Keykavus'a yazdığım bir vasiyet ve nasihattir. Allah ona rahmet etsin. Altı yüz doksan senesinde bize yazdığı mektubun da cevabıdır: Bismillahirrahmanirrahim. Yüce Allah'ın emriyle galip olan sultanın ihtimamı (Allah saltanatının adaletini daim kılsın), babası ve duacısı

Muhammed b. Arabi'ye ulaştı. Artık buna dini vasiyet ve ilahi siyaset tarzında nasihat şeklinde cevap vermek gerekir. Allah bu işi sana tevdi etmiştir. Seni mülkünde naip kılmıştır ki muvaffak olduğun hareketleri kulları arasında adaletle gerçekleştiresin. Sana dosdoğru bir mizan vermiştir ki, onlar arasında bu ölçüyü hâkim kılasın. Sana bembeyaz bir delil açıklamıştır ki, insanları bu delil ardınca yürütesin ve onları bu delile uymaya çağırasın. Bu şarta bağlı olarak seni onların başına getirmiştir. Bu şartla sana biat ettik. Eğer adil olursan, bu hem senin hem de onların lehine olur. Şayet zulme saparsan, bu, onların lehine, ama senin aleyhine olur. Yarın seni Müslümanların imamları arasında insanların en çok ziyana uğramışlarından, iyilik yaptığını sanırken dünya hayatında işlediği amelleri boşa giden kimselerinden biri olarak görmemem için bu dediklerimi dikkate al. Allah'ın sana bahşettiği mülke vereceğin karşılık, nimete nankörlük etmek, açıktan günah işlemek ve iktidarının gücüne dayanarak kötü yöneticileri zayıf halkın başına musallat etmek şeklinde belirginleşmesin. Unutma, Allah senden daha güçlüdür. Eğer kötü yöneticiler tayin edersen, bunlar halka cehalete ve kötü maksatlara dayalı olarak hükmedeceklerdir ve bütün bunlardan sen sorumlu olacaksın (…) Seninle amellerini karşında bulman arasında ecelinin sona ermesinden başka bir mesafe yoktur. Bir gün sen de babalarının ve atalarının göçtükleri yurda göçeceksin. Pişman olanlardan olma. O zaman pişmanlık fayda vermez. Ey adam! Hiç kuşkusuz islamın ve Müslümanların (sayıları o kadar az ki) başına gelecek en kötü şey, senin ülkende çan kulelerinin yükselmesi, küfrün açıktan sergilenmesi, şirk sözünün yüksek bir değer gibi yaygınlaşması ve müminlerin emiri Ömer b. Hattab'ın (r.a) zimmet ehli için koyduğu şartların ortadan kalkmasıdır."

Sonra Şeyh, bu şartları sayıyor ve mektubunu 17 beyit-

lik bir kasideyle bitiriyor. Kasidenin bazı beyitleri şöyledir:

Hidayeti üstün görmüş ve ona tabi olmuşsan
Söylediğin gibi sen bu dinin izzetisin
Ama ona önem vermemiş ve küçümsemişsen
Sen dinin değerini düşürmüş, onun zelil kılmışsın
Yalan ve iftira ile sahte unvanlar edinme, çünkü siz
Hepinizin toplandığı gün onlardan sorulacaksınız

Ey sultan! Nasihatimi gerçekleştir
Size verdiğim öğütleri. Size dediklerime riayet et
Allah'a andolsun, ben, sizin için en iyi nasihatçiyim
Alçağı, pisliği sizden uzaklaştırıyor, engelliyorum
Sultan için her yönden celb ediyorum
Dini, dünyayı ve marufu ve yararlı şeyleri

612 senesinin Ramazan ayında Şeyh, Sultan Keykavus'a, Hıristiyanların hâkimiyeti altındaki Antakya'yı fethedeceği müjdesini verir. "Muhadaratu'l Ebrar" adlı eserinde bu olaydan şöyle söz eder:

- "Ramazan ayında Sivas'ta bulunuyorduk. Galip sultan (Keykavus), o sırada Antakya'yı kuşatmıştı. Rüyamda şehrin önünde mancınıklar dikmiş, taşlarla şehri dövüyordu. Rumların liderini öldürüyordu. Ben taşları isabetli görüşler ve buna dayalı olarak sergiledikleri kararlılıklar olarak yorumladım. Bundan anladım ki inşallah şehri fethedecektir… Nitekim rüyam gerçekleşti. Allah'a hamdolsun. Ramazan bayramı günü şehri fethetti. Rüyayı fetihten yirmi gün önce görmüştüm. Altı yüz on iki senesiydi. Bunun üzerine fetihten önce Malatya'dan ona bu haberi bildiren bir mektup yazdım ve gördüğüm rüyayı beyitlerle ifade ettim (…) kaside 8 beyitti:

1-*Küfür diyarına yöneldin, fethetmek istiyorsun*
Müjdeler olsun. Çünkü Rumlar sana karşı hüsrana

uğrayacaklar.

2- *Sizin için bir rüya gördüm. Zafere delalet ediyor*
Küfür diyarının fethine, öldürmeye ve esir almaya
(…)
8- *Allah'ın yardımı ve fetih gelince, cömert ol*
Yanındaki hayırları zorlukta da kolaylıkta da dağıt

Şeyh'in diğer bazı öğütleri de şöyledir (IV:533):

"Sultan İzzüddin Keykavus'un Antalya'dan bana yazdığı mektuba şu cevabı yazdım. O sırada Malatya'da ikamet ediyordum:

Mektubu yazarken gözyaşlarım akıyor
Tek derdim razı olduğum yolun izlenmesidir
Nebi Muhammed'in dininin, görmek istiyorum
Küfre karşı koyduğunu, batılın ise zail olduğunu
Çünkü yalanın ve batıl ehlinin üstün olduğunu görüyorum
Üstünlük kuruyorlar,
Dosdoğru din ise zelil olmuş vaziyette
Ey Allah'ın dininin izzeti öğütlere kulak ver
Şefkatli öğütçüye.
Çünkü sultanlara öğüt verenler az olur
İlahın desteğiyle sırdaşlardan sakın, uyar
Delile dayalı bir işe işaret ettiğin zaman
Ki beytülmal gelişsin. Çünkü yıkılan bir şeydir ev
Cömert ol ve kefil olarak ilaha güvenip dayan

404. bab'da yöneticilerin özelliklerinden söz eder. Burada halkına karşı kötü davranan sultanın kendi mülkünün yıkılması için çalıştığını, halka iyi davranan sultanın hâkimiyetinin ise kalıcı olduğunu bildirir:

- "…Aynı şekilde sultan eğlencesi ve davranışlarıyla gafil olursa, halkı da türlü lezzetlerden zevk almak, şehvetlere nail olmak hususunda ona katılırsa, sultan yönetimi altındaki halkın durumu ile ilgili olarak üstlendiği görev-

leri yerine getirmezse, kendi yaptıklarıyla kendini azletmiş, mertebesini düşürmüş olur. Bunun yanında Allah katında sorumlu olur, vebal altına girer ve büyük bir hüsrana uğrar. Liderliği ve efendiliği kaybeder. Allah onu hayırlardan mahrum bırakır. Pişman olur, ama artık pişmanlık da fayda vermez."

Bu bölümü, Muhyiddin Abdulkadir b. Şeyh b. Abdullah el-Aydarusi'nin "Tarihu'n Nur es-Safir an Ahbari'l Karni'l Aşir" adlı eserinde sufi fakih Hüseyin b. Abdullah el-Hadari'nin (ö:979) hayatını anlatırken yer verdiği bir hikayeyle bitirmek istiyoruz: el-Hadari, eğitici şeyhlerden biriydi. İbn Arabi'ye büyük saygı gösterir, onun kitaplarını okurdu. Onu öğütleri doğrultusunda bir hayat yaşamak hususunda büyük özen gösterirdi." Yazarın anlattığına göre babası Ebubekir el-Aydarusi, İbn Arabî'nin el-Futuhat ve el-Fusus adlı eserlerini okumasını yasaklar, ama şeyh hakkında hüsnü zan beslemesini, onun büyük bir veli, arif billâh bir âlim olduğuna inanmasını emreder ve şöyle der: Onun kitapları büyük hakikatler içerir. Ama ilimde nihayete ulaşmışlar için, yeni başlayanlar için değil. Onlara zarar verir." Sonra şöyle der:

- "Şeyh İbn Arabî'nin başından geçen ve onun faziletinin büyüklüğüne delalet eden bir hikaye hatırlıyorum. Bu hikâyeyi burada onun hatırasıyla bereketlenmek ve büyüklüğünü bir kez daha anmak için zikrediyorum (…) Hikâyeyi onunla ilgili haberlere önem veren, onun güzel eserlerini derleyenler anlattılar: İşbiliye sultanı, Mekke'ye büyük bir mal gönderir. Vekile de bu malı yeryüzünün en âliminin paylaştırmasını emreder. O senede Mekke'de meşayihten, âlimlerden, fakihlerden ve değişik ilim dallarından seçkin kişilerden bir çok kimse toplanır. Önceki yıllarda bu kalabalıkta âlime rastlanmamıştı. Bu aynı zamanda Şeyh Şahabuddin Sühreverdi'nin Şeyh Muhyiddin Arabî (r.a) ile buluştuğu yıldır. Her biri diğeri hakkında bir şeyler söyler.

Sonunda herkes Şeyh Muhyiddin üzerinde birleşir ve malın sadece onun tarafından paylaştırılması gerektiğini söyler. Şeyh de malı paylaştırır. Paylaştırma bitince şöyle der: *Eğer icmaı bozma korkusu olmasaydı, bu işi kabul etmeyecektim.* Orada bulunanlardan biri: Niçin, efendim? Diye sorunca, şu cevabı verir: *Bununla Allah'ın rızası kast edilmiyordu, bilakis başkalarına karşı övünme maksadı kast ediliyordu.* Soruyu soran kişi: Bunu açıkla, der. Şöyle der: *Garbın (İşbiliye) sultanı, benim aracılığımla diğer sultanlara karşı övünmek istiyordu. Çünkü bu malı benden başka kimsenin paylaştırmayacağını biliyordu. O, Allah'ın rızasını değil, övünmeyi amaçlamıştı…* Bu mecliste söylenen bu sözler İşbiliye sultanına ulaştı. Bunun üzerine sultan ağladı ve: şeyh doğru söylüyor, istediğim buydu, dedi." Bu hikâyenin doğru olup olmadığını Allah bilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH'İN TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ

Şeyh İbn Arabî'den Önce Yaşamış Olan Tanınmış Bazı Endülüs Sufileri

Müslümanlar h.92 senesinin Ramazan ayında Endülüs'ü fethettikleri zaman, İslam dünyasının her tarafından veliyat ve manevi terbiye ehli birçok zat Endülüs'e yerleşti. Hicri ikinci asırdan itibaren Endülüs şeyhlerinin yönettiği tekkeler ve müritler ve tabiler ortaya çıkmıştır. Bu zatlardan bazıları şunlardır: Tabiin kuşağından Hanaş b. Abdullah es-San'ani (ö: ikinci asrın başları). Tulaytula'lı Maliki fakih İsa b. Dinar (ö:212) Meşhur zahit Meymun b. Sa'd (ö:267). Halef b. Sa'd el-Kurtubi (ö:305). "El-İbad ve'l avabid" kitabının yazarı Muhammed b. Vaddah (ö:287). Eyyub el-Beluti. Muaz b. Osman (onun davete icabet eden abdallardan biri olduğu söylenmiştir). Afrika tekkelerinden birine yerleşen Yahya b. Ömer el-Kenani (ö:289) Endülüs sınır bölgelerindeki Sarakosta, Raşka ve Tatila gibi yerlerde tabileri vardı. Oralarda tekkeler kurmuşlardı. Abdullah b. Nasr el-Kurtubi (ö:315). Zahit İmam Esbağ b. Malik el-Kabri (ö:299) Gırnata etrafındaki dağlarda kurulmuş Yeştur kalesinde yaşıyordu. "ez-Zühd" adlı eserin müellifi, İslam doğusunu seyahatte bulunup Askalan'da vefat eden Yemen b. Rızk et-Tatili (ö: dördüncü asrın başları). Sözü edilen bu kitabı, İbn Haccam Muhammed b. Mesrur (okunmaması yönünde fetva vermiştir) gibi bazı fakihlerden tepki almıştır. Kurtubalı fakih İbn Habbab Ahmed b. Halid (ö:322) de okunmaması yönünde fetva vermişti, ancak adı geçen kitap Sacalmas asıllı zahit Cessas gibi zahit ve sufiler tarafından hüsnü kabulle karşılanmıştır. Cessas, Macrit sınırında itikafa kapanır ve ez-Zühd kitabını okurdu. Abdurrahman b. Halef el-İklişi

(ö:347) ondan rivayet etmiştir.

Dördüncü asrın ünlü Endülüs sufilerinden bazıları :

Dördüncü asrın başlarında, Endülüs tasavvufunda, Kurtubalı büyük şeyh, hekim Muhammed b. Abdullah b. Meserre el-Cebeli'nin (269-319) yıldızı parladı. Etrafında çok sayıda mürit toplanmıştı. Birçok kitap da kaleme almıştı. Ancak bunlardan günümüze sadece şu üç tanesi ulaşabilmiştir: 1-et-Tebsire. 2-El-Huruf. 3-Tevhidu'l mukinin…Fakihlerle mutasavvıflar arasındaki geleneksel ihtilaf çerçevesinde İbn el-Habbab el-Kurtubi, ona karşı bir sayfa kaleme aldı. Bunun üzerine İbn Meserre hac maksadıyla arkadaşlarıyla birlikte Endülüs'ten ayrıldı. Bunlar arasında öğrencisi İbn Saykal adıyla tanınan Muhammed b. Vehb el-Kurtubi, İbn el-Medini olarak bilinen Muhammed b. Hazm b. Bekr et-Tenuhi ve Eyyub b. Feth gibi isimler vardı. Sonra halife III. Abdurrahman (ö:350) zamanında Endülüs'e geri döndü. Vefat edinceye kadar insanları Allah'a davet etmeye devam etti. Vefat ettiğinde geride tarikatını sürdürecek ve hicri dördüncü asır boyunca yaygınlaştıracak birçok halife bırakmıştı. Eserleri sonraki asırlara kadar ulaştılar. Bu halifelerden bazıları şunlardır: Hay b. ABdulmelik. Halil b. Abdulmelik el-Kurtubi (ö:322) İbn Mevruri olarak bilinen Muhammed b. Süleyman el-Akki, Ahmed b. Ferec b. Mentil b. Kays. Tarif er-Ravti. El-Feta olarak bilinen Muhammed b. Mufarric el-Maarifi (ö:371). Ahmed b. Velid b. Abdulhamid b. Avşece el-Ensari. Reşid b. Muhammed b. Feth ed-Deccac el-Kurtubi. Eban b. Osman b. Said b. Mubeşşer. Muhammed b. Abdullah b. Ömer el-Kaysi (ö:382). Künyesi Ebu'l Esbağ olan Abdulaziz b. Hakem (ö:387). Abdurrahman b. İsmail el-İklidi. "Şeceretu'l Hikme" adlı eserin müellifi Ebu Osman Said b. Fethun es-Sarkasti. İbn İmam olarak bilinen Muhammed b. Ahmed b. Hamdun el-Hulani el-Kurtubi…

Dördüncü asrın sonlarında el-Meserriye medresesinden Şeyh İsmail b. Abdullah er-Raini ortaya çıktı. Tarikatın başını o çekiyordu. Ondan önce Kurtuba kadısı ve fakihi Münzir b. Said el-Beluti (ö:355) tarikatın başında bulunuyordu. Böylece Endülüs'ün büyük şehirlerinde sufi cemaatleri oluşuyordu. Mariye şehri bu merkezlerden biriydi. Beşinci asrın sonlarında bu şehirde Muhammed b. İsa el-Elbiri adlı zat ortaya çıktı. Çok sayıdaki seveninden bu zat büyük bir saygı görüyordu.

Endülüs tasavvufunun kutuplarından biri olan ve İbn Arif olarak bilinen Ahmed b. Muhammed b. Musa b. Ataullah es-Senhaci (ö: 23 safer 536) de Mariye şehrinde ortaya çıkmıştır. Bu zat "Mehasinu'l Mecalis" adlı eserin yanı sıra "Mefatihu'l Muhakkik" gibi İbn Seb'in'in "Beddu'l Arif" adlı eserinde zikrettiği, yine el-Mukri'nin "Nefhu't Tayyib" adlı eserinde sözünü ettiği "Metaliu'l Envar ve Menakibu'l Esrar" gibi bir çok kitabın müellifidir. Ayrıca birçok risalesi de vardır. Bunların bazısını Ebubekir Atik b. Mü'min (ö:548) "Miftahu's Seaade" adı altında toplamıştır. İbn Arif, velayet ve irfan ehlinden oluşan bir topluluk yetiştirmiştir ki bunlar, onun davetini sürdürmüş, Endülüs ve mağrip'te yaymışlardır. Bazılarının isimlerini aşağıya alıyoruz: İbn el-İklişi (ö:550). İbn Karkul (ö:569). İbn elMederre (ö:530) el-Enderşi (ö:581). İbn Vellem (ö:557).İbn Nemmare el-Haceri (ö:563). Said b. Muaviye el-Emevi (ö:520). Ebu'l Velid Zekeriya el-Ensari (ö:590). Atik b. Mü'min (ö:548). İbn Hayr el-İşbili. İbn Bişkeval… İbn Arif, Endülüs tasavvufunun öncü simalarından biri kabul edilen bir diğer mutasavvıf olan ve "şerhu esmai'l Hüsna ev lisanu'l hak el-mebsus fi'l emr ve'l halk" adlı eserin müellifi Ebu'l Hakem b. Bercan adıyla bilinen Abdusselam b. Ebu Abdurrahman b. Ebu'r Rical'le (ö:537) aynı dönemde yaşamıştır. Adı geçen zatın bir de Kur'an tefsiri vardır. "Ayn el-Yakin" gibi, İbn Haldun'un "el-feteva"sında

sözünü ettiği, yine İbn Zübeyr'in (ö:708) "Silatu's Sıla" adlı eserinde bahsettiği "el-İlham ve'l İşarat" gibi başka kitaplar da vardır. İbn Arif ile İbn Bercan mektuplaşırlardı. Bu mektuplardan birbirlerine karşı besledikleri derin saygıyı gözlemlemek mümkündür. Ancak anlaşıldığı kadarıyla ikisinin arasında daha sonra bir soğukluk yaşanmıştır. Bunun sebebi de siyasi anlayışlarıydı. Çünkü İbn Bercan, zalim sultana karşı isyan etme fikrini savunurken, İbn Arif, bundan gerçek bir fayda sağlanmayacağına, sultana karşı ancak öğüt ve hatırlatma ile mücadele edilebileceğine inanıyordu. İbn Bercan'ın bu tavrı, bir diğer mutasavvıf İbn Kıssi adıyla bilinen Ebu'l Kasım Ahmed b. Hüseyin'e (ö:546) daha yakındı. İbn Kıssi, Müridlerin 539 yılında el-murabitun'a karşı başlattıkları isyana liderlik etmişti. "Hal'u'n Na'leyn" adında bir eser bırakmıştır. İleriki sayfalarda değineceğimiz bu eser sonraları (1418 yılında) Mağripli üstad Muhammed el-Emrani tarafından neşredilmiştir ki, biz bu bölümü adı geçen eserin önsözünden alıntıladık.

Hiç şüphesiz ilk altı asırda İslam dünyasının doğusunda ve batısında oluşan tasavvuf ekollerinin ışığı, Hasan el-Basri (ö:110), ehlibeyt imamları (a.s), el-Mehasibi (ö:243) Cüneyd (ö:297) Ahmed er-Rufai (ö: 578) Abdulkadir Geylani(ö: 561) Ebu Ya'za el-Mağribi (ö:572) ve Ebu Meyden (ö:589) gibi büyük meşayihin tabileri vasıtasıyla Endülüs'e de ulaşmıştır.

Altıncı asrın ünlü Endülüs sufilerinden bazıları: Ebubekir Muhammed b. Hüseyin el-Mayruki (ö:536 veya 537). Zahiri mezhebinin fakihiydi. Hadis alimiydi. İbn Arif geleneğine bağlı olarak zühd ve ibadet için uzlete çekilmişti.

Şeyh Muhammed b. El-Kebş. İbn Arif ve İbn Bercan'ı barıştırmak için çaba sarf etmiştir.

Ebu Abdullah Muhammed b. Halef eş-Şebuki.

İbn Neferi olarak bilinen Ali b. Muhammed b. Abdurrahman (ö: 552 veya 557)

İbnu'l Harrat Ebu Muhammed el-İşbili (ö:580)

Ebu Abdullah b. El-Mücahid el-İşbili (ö:574) İbn Arif'in has arkadaşlarındandı. Muhammed b. Yusuf b. El-Ebar gibi.

Ebu'l Hasan b. Mümin. Kurtuba'da İbn Kıssi'nin arkadaşlarına liderlik ediyordu.

Ebubekir b. Nemmare. Büyük baskılar gördü. Zindana atıldı. Bu bakımdan Ebu'l Hasan Seyyid el-Maleki'ye benzer. İbn Arif'le mektuplaşırdı.

İbn Arif'in öğrencilerinden Ebubekir b. Ebu Halil el-Belensi.

Ebu Muhammed Abdu'l gafur b. İsmail b. Halef es-Sükuni. İbn Bercan ve İbn Arif'ten ayrılmayan seçkin kişilerden biriydi. İbn Kıssi ayaklanması iyice alevlendiği sırada 540 senesinde doğuya hicret etti.

Ebu Abdullah Muhammed b. Salim. İbn Kıssi'nin arkadaşıydı. Fas'ta öldü.

Ebu'l Velid b. Münzir (ö:558) Deniz sahilinde bulunan Reyhane tekkesinden ayrılmayan zahid biriydi. İbn Kıssi'yle arkadaşlık etmiştir. Sonra ona karşı çıktı. İbn Arif'le mektuplaşırdı.

Yukarıda adı geçen sufiler için aşağıdaki eserlere müracaat edilebilir:

-İbn Abdu'l melik el-Marakeşi, ez-Zeyl ve't Tekmile, c.5,6.

-İbn ez-Zübeyr, sılatu's sıla.

-İbn el-Ebar, el-hile,c.2.

-Mu'camu's Sadafi.

Et-Tadeli, et-Teşevvuk ila ricali't tasavvuf

-el-Mukri, nafhu't Tayyib, c.2

-ibn Beşkeval, es-Sıla

-İbn Ferhun, ed-Dibac

-İbn Arif, miftahu's saade.

Şeyh İbn Arabî'nin Önceki Şeyhlere Karşı Tavrı

Allah'ın Firdevslerde bir kavmi var ki
Hava ve gök var olduğundan beri kalpleri çarpar onların
(DY:67)

Şeyh'in İslam batısına ve doğusuna yaptığı seyahatler, çağının alimleri ve velileriyle arkadaşlık etmesi, kendisinden önceki sufi geleneğine muttali olmasını sağlamıştır. Sufiler tarafından kaleme alınan kitapların büyük çoğunluğunu okumuş, onlara dair söz ve değerlendirmeleri, hayatlarına ve hallerine ilişkin haberleri başkalarından duyma imkanını bulmuştur. Bu yüzden eserlerinde, kendisinden önceki mutasavvıfların sözlerine ve görüşlerine ilişkin tahliller, şerhler ve yorumlar bulabiliyoruz. Şamlı araştırmacı Mahmud Mahmud el-Gurab, şeyh'in bu konuyla ilgili açıklamalarını "şerhu kelimat es-sufiye min kelami'ş şeyh el-ekber muhyiddin b. El-arabi" adını verdiği bir kitapta toplamıştır. Bu meseleleri şöyle özetlemek mümkündür:

1- Ebubekir es-Sıddık (r.a)(ö:14): Şeyh, onun aşağıdaki sözlerini tahlil etmiştir:

- İdraki idrak etmekten aciz olmak idraktir ((I:93-94-95-270-271/II:619-641/III:371-429-555?IV:283…)

- Her neyi gördüysem, mutlaka ondan önce Allah'ı gördüm (I:415-476-584-608/II;351-454-514-567/III:116-147-153-226-239-255-378-559/IV:58)

- Beni tabip hasta etti (II:481/IV:275)

2- Rabia el-Adeviye (ö:135): Şeyh, onun aşağıdaki sözlerini tartışmıştır:

- İki sevgiyle seviyorum seni, biri arzu sevgisi/biri de layık olduğun sevgi (II:395)

Şeyh, onun bu sözünü tartıştıktan sonra onunla ilgili olarak şunları söylüyor: O, hal ve makam olarak erkeklerden daha yukarı bir düzeye yükselmiştir. Çünkü sevgiyi ayırmış

ve taksim etmiştir. Allah ondan razı olsun. Sevgiyi ifade etmenin en ilginç yoludur bu.

- Onun, meydana gelen hadiselere ilişkin muradını anlamakla meşgul olmam, beni hissetmekten alıkoydu (IV:447).

- Sizce, O, cenneti ve cehennemi yaratmış olmasaydı, ibadete layık olmayacak mıydı? (I: 418-454/IV:57-432) Şeyh der ki: O, burada halis dine işaret etmektedir. Ancak, onun (r.a) söylediğinin aksine, yüce Allah'a, zatı itibariyle değil, ilah olması itibariyle ibadet edilmektedir.

- Cennetin miskinleri ve eşleri safa sürerler (I:743): Şeyh, onun bu sözlerini özetle şöyle değerlendirmektedir: Bilakis kendisi, görüş belirtmek suretiyle başkalarını yaralamakla miskindir. Aksine, cennet ehlinin tamamı ve eşleri Allah ile meşgul olmanın safasını sürmektedirler.

3- İbrahim b. Edhem (ö:160) (II:134/IV:545 tekihu'l ezhan)

4- İbn Semmak (ö:183) (IV:545-546)

5- Miskine et-Tafaviye (IV:547)

6- Ebu'l Utahiye (ö:149) Şeyh, onunla ilgili olarak şöyle der: Mutasavvıf sayılmaz. Ancak onun bir sözü vardır ki, gerçeği eksiksiz olarak ifade etmiştir ve zamanının şairi Hasan b. Hani, bunca şiir yerine onun bu bir tek sözünü söylemiş olmayı ne çok isterdim" demiştir. O sözü şudur:

Her şeyde bana yönelik bir ayet vardır
O'nun bir olduğuna delalet eder
(I:184-460-471-636/IV:294)

7- Ebu Süleyman ed-Darani (ö:215) Şeyh, onun şu sözünü onaylar:

- Eğer vasıl olsalardı geri dönmezlerdi, ama temel kuralları zayi ettikleri için vuslattan alıkondular (I:251).

8- Zünnun el-Mısri (ö:245): Şeyh, Zünnun'a karşı büyük bir saygı besler. Hatta onun sözleri ve halleri ile ilgili "el-kevkebu'd durri fi menakıbi zi'n nun el-mısri" adı altında

büyük bir kitap kaleme almıştır. Fransız araştırmacı Ragy De laderyar 1988 yılında Fransızcaya tercüme ederek yayınlamıştır. Kitabı dört kısma ayırmıştır: birinci kısım, Zünnun'un hayatı, halleri ve manevi makamları, ikinci kısım, öğretileri, mektuplaşmaları ve vasıfları (salikler için yaklaşık 60 makam ve hal sayar), üçüncü kısım, karşılaştığı veya sohbet ettiği velilerin tabakalarının vasıfları ve onlarla birlikte yaşadığı vakıalar, dördüncü kısım, Zünnun'un yakarışları, münacatları, kıssaları, hutbelerı ve öğütleri hakkındadır. Şeyh, başka kitaplarında da Zünnun'un vasiyetlerinden ve ele aldığı meselelerden delililer getirir. Ruhu'l kuds, muhadaratu'l ebrar, Futuhat gibi. Özellikle sevgi makamının tanınmasına ilişkin 278. bab, vasiyetlerle ilgili 560 bab. Onun isminin geçtiği en önemli meseleler, hakikat ve misal alemine, dinlemeye ve zürriyetler alemindeki misaka ilişkindir (I:128-151-578-621-670/II:82-108-134-194-195-338-346-420-566/IV:530-532…)

9- Ebu Yezid el-Bistami (Bayezid-i Bestami) (ö:1261) Bayezid ve Ebu Meyden, şeyhin kitaplarında isimleri en çok geçen kimselerdir. Hatta şeyh, Bayezid'in sözlerinin ve hallerinin şerhine bağımsız bir kitap ayırmıştır (RG:461). Bu kitabı İlhami bir emirle yazmıştır. Futuhat'ta şerhettiği hal ve sözleri şunlardır:

- Bayezid'in takvası (I:280-717/II:191)
- Bayezid'in hakkı talep etmesi (II:370-527/IV:388)
- Bayezid'in kendisinin zamanın kutbu olduğuna işaret etmesi (IV:493)
- Bayezid'in iyiler evi (Beytu'l ebrar) (I:99)
- Bütün gece uyuyan, sabah olunca da kafileden önce menzile yetişen adam (IV:532)
- Bayezid'in yeri tayyetmek ve olağanüstülükler sergilemekle ilgili sözü (II:369)
- Bayezid ve benzerlerinin görmenin fazileti (III:117-

215/IV:184-203-433)

- Bayezid'in her zaman Kur'an'ı aklında tutması (III: 93-94-414/IV:206)

- Kalbim Rabbimden bana rivayet etti, şeklindeki sözü (I:53/IV:412)

- Siz ilminizi bir ölüden, o da başka bir ölüden alarak elde ettiniz, biz ise ilmimizi daima diri ve ölümsüz olandan aldık (I:31-280/II:253/III:139-140-413)

- Bu tarikatın ehlinin sözlerine inanan, onların tahakkuk ettikleri halleri kabul eden birini gördüğünüz zaman, sizin için dua etmesini isteyin. Çünkü böyle birinin duası kabul edilir (I:33/II:646)

- Halka baktım, onları ölmüş gördüm. Bundan dolayı üzerlerine dört tekbir getirdim (I:529)

- Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) nail olduğu kamil ubudiyet makamını, ondan başka hiçbir beşer tadamaz (I:230)

- Bayezid'e "sevgilimi bana getirin. O bensiz sabredemez" diye hitap edilmesi (I:116-167-251-252-757/II:556/IV:185)

- İnsanların yıkanarak temizlenmek zorunda oldukları pislik bende yoktur (III:136)

- Allah'a yaklaşmak zillet ve muhtaçlıkla olur (I:690/II:16-35-214-263-350-487/III:229-373/IV:17-529)

- Bayezid'e "nefsini terk et ve gel" diye hitap edilmesi (II:561/III:207/IV:231)

- Ne sabahım var, ne akşamım, demesi (II:646/IV:13-36-39-40-408)

- Bayezid, sıfat kayıtlarının dışına çıkmış araftaki adamlardan biridir (I:83-187-223-251/II:133-187-360-386/IV:57)

- Bugün ben ne gülerim, ne ağlarım, demesi (I:356/II:73-187-558/III:73-85-86/IV:59-97)

- Ağlayayım, diye beni acıktırdı (II:29-208/IV:143)

- İrade etmemeyi irade ediyorum, irade edilen benim ve irade eden sensin (I:479/II:19-521/III:464)

- Arif söylediklerinin üstünde, alim ise söylediklerinin altındadır (I:252-650/II:297-316-318)

- Alim ile arif arasındaki fark (Mevakiu'n nücum)

- Hayret, her zaman onunla beraber olan kimse nasıl ona doğru haşredilecektir, demesi (I:511/III:212-213/IV:109)

- Bayezid'e soruldu: Arif, günah işler mi? Diye. Dedi ki: Allah'ın emri hükme bağlanmış bir kaderdir (I:233-516-561/II:23-370-491-512/III:480-487/IV:47-125-235)

- *"Şüphesiz Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir."* (Buruc, 12) ayeti hakkındaki sözü (I:695/II: 412/III:146-219-281-333-553/IV: 87)

- Azabın tatlı oluşuyla ilgili sözleri (I:511-746/II:408-524/IV:185-308)

- İlahi benlik (I:108-272-618/II:361/III:117-305/IV:11-118-262)

- Bayezid'in tesbihi (I:175-344/II:479/IV:57-90-262-414)

- Kanmak imkansızdır (II:548-551-552)

- Salik reddedilmiş, yol da kapalıdır (risaletu'l istibsar)

- Bayezid'in şefaati (IV:57)

- "Allah, yaptığından sorumlu tutulmaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir." (Enbiya, 23) ayetiyle ilgili sözleri (IV:240)

- Rahmetin genişliği ve arifin kalbinin genişliği (IV:8-48)

- Bayezid'e göre ism-i a'zam (II:222-641-III:329)

- İnsanları şu kadar sene Allah'a davet ettim, sonra Allah'a döndüm, baktım ki, davet ettiklerimin hepsi beni geçmişler, demesi (I:561)

10- Ebu Said el-Haraz (ö:277 veya 286) Şeyh onun şu sözünü çok kere örnek olarak sunar: "Allah'ı iki zıddı bir araya getirmesiyle bildim" (I:184-189-471-651/II:40-476-

512-605-660/IV:40…)

11-Sehl b. Abdullah et-Tusteri (ö:283)

- Kur'an'ı her zaman aklında tutması (II:20/III:488/IV:57)

- Kalbinin secde etmesi (I:515/II:20-102/III:86-302/IV:402-407)

- İblis'le münazara etmesi (II:662/III:466)

- Hakkı, kendisiyle adaletin halk olduğu, şeklinde isimlendirmesi (II:60/III:220/IV:274)

- İnsanda, cemadatın sıfatından daha üstün bir sıfat bulunmaz (I:710)

- Gayb adamlarıyla ilgili sözleri (II:11-12)

- Berzah'la ilgili sözleri ve Şeyh'in bu sözleri tashih etmesi (III:395)

- Azık nedir? diye sorulan bir soruya : Allah, diye cevap vermesi (II:355/III:544/IV:248-249-409-438- batın feleği, Mevakiu'n nücum)

- Uluhiyet sırrı ile ilgili sözleri (I:42/II: 93-154-462-479-551/ Nebilerin mirasları menzili, Mevakiu'n nücum / Fusus 7. fasıl

12-Ebu'l Kasım el-Cüneyd b. Muhammed (ö:297)

- Ona soruldu: Bu makamlara nasıl nail oldun? Dedi ki: Şu derecenin altında otuz sene oturmakla (I:31)

- Bizim şu ilmimiz Kitap ve sünnete bağlıdır (I: 404-607-631/II: 162/III:8-55/IV:262-419)

- Hakikat derecelerine ne zaman ulaşılır (I:99/II:368-591)

- Şibli'nin şaşkınlığı ve vecdi ile ilgili sözü (II:684/IV: 549)

- Tevhid'le ilgili sözü: Eğer ben onu icra etseydim, ona mühlet verirdim (II:200-432)

- Hadis (sonradan olma varlık) kadimle karşılaştırıldığı zaman, ondan eser kalmaz (I: 63-103/III:373/IV: 8-92)

- Arif, hiç konuşmadığın halde senin sırrını söyleyebilen

kimsedir (II:292)

- Marifet ve arifle ilgili sözü: Su içinde bulunduğu kabın rengini alır (I:74-285-688/II:211-262-316-597/III:127)

13-Muhammed b. Ali el-Hakim et-Tirmizi (ö: üçüncü asrın sonları) Şeyh, onun 155 sorusuna cevap vermiş ve bunları "Hatemu'l evliya" adlı kitabında zikretmiştir (II:73) ayrıca "Maliku'l mülk" ıstılahını şerhetmiştir (I:182-184/II:50/III:45-458/IV:64-349)

14-Ruveym (ö:303) "Tevbe etmekten tevbe etmek"le ilgili sözü (II:143) "Allah ehli ile oturup da onların tahakkuk ettikleri bir hususta muhalefet eden kimsenin kalbinden Allah iman nurunu çekip alır" sözü (III:366/IV:183)

15-Hüseyin b. Mansur el-Hallac (ö:309)

- Üveys el-Karani'nin başkasını nefsine tercih etme hususundaki tavrı ve bunu Hallac'ın haliyle karşılaştırması (Ruhu'l Kuds)

- Azamet haliyle tahakkuk etmesi (IV:84-241)

- "Kun=ol" sözü Allah için ne ise, "Bismillah" sözü de senin için odur, şeklindeki sözü (II:126-401/IV:328)

- Harfin boyu ve eni ile ilgili sözü (I:169)

- "Annem babasını doğurdu" sözü (II:656/IV:156)

- "Varlıkta Allah'tan başka mevcut yoktur" sözü (II:320/III:80-117)

- Kur'an'ı taklit etmesi (II:370/III:17-41)

- Hangi uzvum veya mafsalım koparılsa mutlaka onda sizin için bir zikir vardır, şeklindeki sözü (II:337-362/IV:143)

- Ev sahibinin misafire ikram etmesi gibi bana içirdi, şeklindeki sözü (Risaletu'l istibsar)

- Şeyhin, tevhitle ve öldürülmesinin sebebiyle ilgili olarak Hallac'la konuşması (Kitabu't Tecelliyat: illet tecellisi)

- Şeyh'in "es-Siracu'l vehhac fi şerhi kelami'l hallac" adlı bir eseri vardır (RG:651)

16-Ebubekir Cahdar b. Eş-Şibli el-Bağdadi (ö:334)

- Şibli'ye göre hac (I:677)

- Vasiyeti (IV:545)

- Ben "ba"nın altındaki noktayım, şeklindeki sözü (I:74-102)

- İbadette ortaklık olmaz, şeklindeki sözü (II:293)

- Şibli ve Hallac arasında (II:546)

- Şaşkınlığı ve vecdi (I:250-479/II:207-532)

- Şibli'de zikir ve başka ameller (I:115-741/II:244-245-358/IV:36)

17-Ebu'l Abbas el-Kasım b. Kasım es-Seyyari (ö:342)

- Akıllı hiç kimse müşahededen lezzet almaz, Şeklindeki sözü (I:210-609-650/II:213-396/IV: 192 Mevakiu'n nücum)

18-Muhammed b. Abdulcebbar en-Neferi (ö:354 veya 361)

- Konumları: Eşitlik konumu (I: 607/III:37-147)

- Konumlar ötesi konum (II:609)

- Konum: Gece benimdir, okunan Kur'an'ın değil (I:237-392)

- Kutbun veziri menzilinde en-Neferi (Menzilu'l kutbi ve'l imameyn)

19-Ebu Talib el-Mekki (ö: 386) Şeyh, onun aşağıdaki sözlerini şerhetmiştir:

- Tecellinin kendisi tekrarlanmaz (I:184-266)

- Benzeri gibi hiçbir şey olmayan, ancak benzeri gibi hiçbir şey olmayanı görür (II: 601/Kitabu't teracim)

- Yüce Allah'ın dilemesi zatının arşıdır (II:39/III:43)

- Felek insanların nefesleriyle yüzer (I: 326-441)

20-Ebu İshak el-Esferayini (ö: 418) Şeyh, onun "bütün sınırları ve gerektirdikleriyle birlikte Nebi için mucize olan şey, hiçbir zaman veli için keramet olamaz, sözünü tartışmıştır (II:8-374)

21-Ebu Ali ed-Dekkak (ö: 405)

- Tevbeyi taksim etmesi (II:143)

- Cem, senden alınan, fark ise sana nispet edilendir, sözü (II:516-517-518-519)

22-Ebu'l Kasım Abdulkerim b. Havain el-Kuşeyri (ö: 437)

- İtham edilen alimlerin ilimlerinden ne beklersin?şeklindeki sözü (II:550-569)

- Vecde malik olunmaz (II:537)

23-Ebu'l Mali el-Civeyni İmamu'l Haremeyn (ö:478)

- Sair malumlar ilimle bilindiği gibi ilim de ilimle bilinir (II:584)

- İlmin nazardan sonra hasıl olması zaruridir (IV:52)

24- Alim el-Esved:

-A'yanlar dönüşmez, şeklindeki sözü (I: 234-236/II:277-278/IV:211)

25- Ebu Hamid el-Gazali (ö: 505) Şeyh, onun aşağıdaki meselelerini tartışmıştır:

- Tarikata girmesi (II:645)

- Meleğin indirdiği itibariyle Veli ile Nebi arasındaki fark (II:3-19-262-569)

- Keşif, müşahededen daha tamdır (II:496)

- Allah'ı ancak Allah bilir (I: 160_181)

- Mümkün nitelikli varlıklar içinde alemden daha güzel ve benzersiz varlık olamaz (I: 4-45-259-552/II;103-321-345/IV: 260)

- Rüya ile ilgili şu sözü: "Eğer şu garip ilim olmasaydı, daha fazla hayır üzere olurduk" (I: 643)

- Şeytanın karıştırmalarının sebebi ve bundan korunmanın yolu (II: 622)

26- Abdulkadir el-Geylani (ö:561) Şeyh onun hakkında "Adildi ve zamanının kutbuydu" der.

- Makamı ve hali (I: 201-233-588/II:14-19-223-286-308/III: 560…)

- Nebiler ve veliler hakkındaki sözleri (II:90)

- Muhammed b. Kaid ile ilişkisi (I: 201/II:19-49-80-130-392)

27- Ebu's Suud b. Eş_Şibli el_Bağdadi:

- Melamilikle beraber makamı (I:201-233/II:80-131-370)

- Muhammed b. Kaid'e söylediği şu söz. "Biz, bizim hakkımızda dilediği gibi tasarrufta bulunmak üzere hakkı serbest bıraktık." (I:187_558/II:370)

- Beş vakit namazı kılıp ölümü beklemekten başka yapacak bir şey yoktur (II:370)

- Deli akıllılar ile ilgili sözü (I:248/II:522)

- Su adamlarından biri ile buluşması (II:19)

- Müzik dinlemekle ilgili sözü (II:368_369)

- Şeyhi Abdulkadir'in halini bilmesi (II:624_627)

28- Ebu Medyen Şuayb b. El_Hasan (ö:589)- Kutubluğu ve makamı (I:480_654_666/II:201_233/IV:485)

- İnsanların kendisini meshetmeleri ile ilgili sözleri (III:136)

- Veliler, şeytanın vesveselerine karşı korunmuş değildirler (I:666)

- "Boş kaldın mı hemen işe koyul ve yalnız Rabbine yönel." (İnşirah, 7_8) ayetleriyle ilgili sözleri (I:629)

- "Size ancak az bir bilgi verilmiştir." (İsra, 85) ayetine verdiği anlam (I: 253)

- Vehbi ilimle ilgili olarak "bize taze et yedirildi"demesi (I: 280/II:505)

- Cennet ehli ve cehennem ehli hakkındaki sözleri (II: 648/III:117)

- Öğrencilerini ibadeti göstermeye, izhar etmeye teşvik etmesi (I: 590/II:11_520)

- Hayat sırrı bütün varlıklara sirayet etmiştir, şeklindeki sözü (IV:264)

- Müşahede ve "ba"nın sırrı ile ilgili sözleri (I: 102-448/III:396)

- Müridin doğruluğu ve hakkı bulmasının alameti (I: 251)

- Mürid, istediği her şeyi Kur'an'da bulamadığı sürece mürid olamaz, şeklindeki sözü (III: 93-94/IV:377)

- Öyle adamlar vardır ki, nihayetlerinde başlangıçları için yas tutarlar (II: 551)

- Hızır ile Musa (a.s) arasında geçen hadiseye ilişkin yorumu (II:261)

- Kendi içinde tevekkülü sahih olan adamın, başkalarıyla ilgili tevekkülü de sahih olur, şeklindeki sözü (I:356/II:199)

- Tevhidle ilgili sözleri. Şeyh, ondan uzun bir bölüm nakletmiştir (Muhaderetu'l ebrar)

Bu bölümü, şeyhin kendisinden önceki mutasavvıfların ve velilerin sözlerini rivayet ettiği ve "Futuhat" veya "Ruhu'l Kuds" ya da "Kevkebu'd Durri fi menakıbi zi'n nun el-Mısri" adlı eserlerde sözünü ettiği bazı adamların isimlerine yer vererek bitiriyoruz:

İşbiliye'den:

1- Abdulmümin b. Muhammed b. Abdurrahim el-Hazreci. Şeyh, icazette Abdulmümin b. El-Kureşi el-Hazreci (ö:597) olarak zikreder. "Kevkeb"de, İşbiliye'de "babu ğalaş" yakınlarında onunla buluştuğunu anlatır.

2- Ebu Abdullah Muhammed b. Ayşun. "Ruhu'l Kuds" ve "Kevkeb"de ondan söz eder.

3- El-Hac Ebubekir Muhammed b. Ali b. Uhtu ebu'r rebi el-Mukri. "Kevkeb"de, el-Akkareyn semtinde onunla buluştuğunu yazar.

4- Ebu'l Hasan Ali b. Abdullah b. Abdurrahman el-Lahmi el-feyzeti (ö:646) "Kevkeb"de, onu emin tüccarın örneği olarak vasfeder. Yine "Futuhat"ta (II:302) ilahi isimlerin özellikleri ve sayıları konusuyla ilgili olarak İbn Hazm'dan rivayeti dolayısıyla ondan söz eder.

Mağrib'den:

5- Ebu'l Hüseyin Yahya b. Es-Saiğ el-Ensari, muhaddis

ve abid (ö:600). Şeyh 589 tarihinde Sebte'de onunla görüşmüştür. "Ruhu'l Kuds" ve "el-icaze"de ondan söz etmiştir.

6- Ebu Abdullah Muhammed b. El-Kasım b. Abdurrahman b. Abdulkerim et-Temimi el-Fasi (ö: 603). "Futuhat" ve "Kevkeb"de 594 senesinde Fas'ta onunla buluştuğundan ve hırkayı ondan aldığından söz eder. Sülemi ve el-Kuşeyri aracılığıyla Zünnun'un sözlerini ondan rivayet etmiştir.

7- Ebu Abdullah b. Hazar et-Tanci. Futuhat'ta (I:223) ondan söz etmiştir. "Kevkeb"de bir kere ondan bahseder.

8- Ebu Muhammed Abdu'l halim b. Abdullah el-Merasini el-Gammad (ö: 590), Sela şehrinin abidi. Şeyhin arkadaşlık ettiği Salihlerden biridir.

Mekke'de:

9- Ebu Muhammed Yunus b. Yahya b. Ebu'l Hüseyin b. Ebu'l Berekat el-Haşimi el-Abbasi el-Kassar el-Bağdadi (ö:608). Şeyh "el-icaze"de sahih-i buhariyi ondan ders aldığını zikreder. "Kevkeb"de Ebu Naim'in rivayet ettiği Zünnun'un sözlerini naklederken yüzden fazla adından söz eder. Şeyh, Mekke'de 599 tarihinde onunla arkadaşlık etmiştir (IV:524)

10- Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu's Sayf el-Yemani. "Futuhat"ta onu Hicaz müftüsü olarak vasfeder ve Mekke'de ikamet ettiğini söyler (ö:609). "Kevkeb"de altmıştan fazla adından bahseder. İbn Cevzi'den aktardıklarını ondan dinlemiştir.

Bağdat ve Musul'da:

11- Allame, hatip ve ünlü vaiz, Hanbelî mezhebinin fakihi ve bir çok eserin müellifi Cemaluddin Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Cevzi (ö: 597). Şeyh "el-icaze"de ondan söz etmektedir.

12-Şafii fakihi, Nizamiye medresesinin müderrisi, Bağdat hatibi Radiyuddin Ebu'l Hayr Ahmed b. İsmail b. Yusuf et-Talagani el-Kazvini (ö:590). Şeyh "el-icaze"de ondan söz eder.

13-İmam, Hafız, muhaddis Ebu Muhammed Abdulaziz b. Ebu Nasr b. El-Mubarek b. Mahmud el-Ahder el-Canbazi el-Bağdadi (ö:611). Şeyh 601 yılında Bağdat'ta onunla karşılaşır ve Ebu Nuaym'in "el-Hilye"sini ondan rivayet eder.

14- Mesned'ul Irak olarak bilinen Diyauddin Ebu Ahmed Abdulvahhab b. Ali b. Sekine el-Bağdadi (ö: 607) "Kevkeb" ve "el-İcaze"de ondan söz eder. Risaletu'l Kuşeyri'yi 601 yılında Bağdat'ta ondan dinler.

15- İmaduddin Ebu's Sena Mahmud el-Ayan. Onunla Musul'da karşılaşır. "el-İcaze" ve "Muhaderetu'l ebrar"da ondan söz eder. Hamis el-Hamidi'nin kitaplarını ondan dinler. Bunlardan biri de Zünnun'la ilgili haberleri içeren "Menakibu'l ebrar"dir.

Şam'da:

16- Ebu Ganim Muhammed b. Hibetullah b. Muhamed b. Ebu Cerrade. Ebu'l Adim'in amcası olup Şam'ın büyük alimlerinden biridir. Şeyh onunla Halep'te buluşmuştur.

17- Abdurrahman b. Abdullah b. Ulvan el-Halebî. Şeyh, "el-icaze" ve "kevkeb" adlı eserlerinde ondan ilim öğrendiğini ve Haleb'in büyük mescidinde onunla buluştuğunu anlatır.

18- Muhammed b. Muhammed el-Bekri. Şeyh, "el-icaze"de ondan bahseder. Şam'da onun derslerini dinlemiş ve "Risaletu'l Kuşeyri"yi ondan rivayet etmiştir…

Şeyh'in Tarikattaki ilk dönemleri: Marifet Miraçları

Şeyh'in çocukluk dönemini ele alırken, Allah onu "Yasin" suresinin bereketiyle henüz 12 yaşında iken yakalandığı hastalıktan kurtardıktan sonra, onun potansiyel manevi enerjisinin olağanüstü kavrayışı ve bilinci vasıtasıyla kendini dışa vurduğunu belirtmiştik. Buluğ çağına erince, bir mescitte bulunduğu bir sırada içindeki bu birikmiş enerji artık önü alınamaz hale geldi ve bir volkan gibi dışa vurdu kendini. Sultanların çocuklarıyla arkadaşlık etmekten vazgeçerek, nihai bir kararla ömrünün sonuna kadar sultanlar sultanına yöneldi. Yüce Allah'ın Musa'ya (a.s) hitaben buyurduğu *"Benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."* (Taha, 39) ayetinin sırrı (A:52-64) onun zahirinde belirginleşti. Şeyh, bu rabbani çekimi vasfederken özetle şunları söylüyor:

- "Askeri divandan ayrılıp tarikata girmemim sebebi şudur: Bir gün Kurtuba'da Emir Ebubekir b. Yusuf b. Abdulmümin ile birlikte mescide namaz kılmak üzere dışarı çıktık. Emirin büyük tevazu ve huşu ile rükû ettiğini, secdeye gittiğini gördüm. Kendi kendime dedim ki: Emirin bu şekilde Allah'a boyun eğmesinin tek sebebi, dünyanın değerinin olmamasıdır. O da Allah'a sığınmak için dünyadan kaçıyor… Hemen aynı gün ondan ayrıldım ve bir daha da onu görmedim. Tarikata girerek dünyadan bütünüyle soyutlanıp arındım."

Şeyh, Divan-ı kebirinin başlarında bu arınmanın başlangıç dönemini açıklarken şunları söylüyor:

- "Muska yerine hamail taşımaya başladığım günlerden beri soylu atlara biniyor, şerefli, yüksek makam sahibi insanlara öncülük ediyor ve süslü giysiler giyiniyordum. Bunları geçmiş atalarımdan miras almıştım. Defterlerin sayfalarına bakıyor, askeri meydanlarda dolaşırdım, münazara meclislerinde değil. Bir defa olsun edep anlamına bürünmemiştim. Bu erdeme sahip olmak için de bir gayret göstermemiştim.

Koca karıların düzeyinde bir dini bilgim vardı. Bu halimin, bağışların en yücesi, ödüllerin en yükseği olduğunu düşünüyordum. İlimle zıtları arasında bir fark görmezdim. Allah'ın varlığının kullarında zuhur eden varlığının mertebelerini ayrıt edemiyordum. Uzun zaman bu halde devam ettim. Nihayet Allah, bana Rahmanlık inayeti gözüyle baktı. Rüyada Hz. Muhammed'i, İsa'yı ve Musa'yı (salât ve selam üzerlerine olsun) gördüm. İsa, bana zühdü emretti. Musa ise bana güneş kursunu verdi ve beni tevhit ilimlerinden ilm-i ledünle müjdeledi. Hz. **Muhammed** (s.a.v) ise, bana şöyle dedi: ***"Bana sarıl, kurtul."*** Ağlayarak uyandım. Gecenin kalan kısmını Kur'an okuyarak geçirdim. Kendime göre Allah'ın yoluna girmek üzere dünyadan arınma kararı aldım. Her halim ve içli ulunun nail olduğu nimetlere ulaşmak üzere himmetin dizginlerini salıverdim. Allah'la yaptıkları sözleşmeye bağlı kalan sadık adamlarla arkadaşlık etmeye başladım. Öyle Seyyidlerle oturup kalktım ki, ilk defa Ona baktıkları andan itibaren gözlerini hiç Ondan ayırmamışlardı. Onlara hizmet etme nimetinden istifade ettim. Onların himmetiyle bana latif sırlar bahşedildi. Artık, Allah'tan sadece zatından razı olmak üzere ahdettim. Çünkü ben varlıktan Ondan başka bir şey almak istemiyordum… Derken göğsümde kalemlerin yazarken çıkardıkları sesleri duymaya başladım. Artık eksiklik ve fazlalık adına ne isteniyorsa onlarla ilgili ikili ve üçlü beyitler terennüm eder olmuştum."

Şeyh'in yaşadığı durum, kendisinin ifadesiyle "hücum" veya "ansızın gelen bedahetler"ir (II:557). Şeyh'in içinde bir rahatsızlık ve endişe hali belirir ki, onu şöyle dile getirir (II: 492): "Endişe ve rahatsızlık, kalbin gaflet uykusundan uyanması, ünsiyete ve vecde doğru hareket geçmesi halidir." Bu hareket geçme pratikte nasıl somutlaşmıştır acaba?

Şeyh'in henüz 14 yaşında iken zikir ve teveccüh mak-

sadıyla İşbiliye mezarlıklarından birinde halvete çekilmesi şeklinde somutlaşmıştır. Şeyh'in öğrencisi İsmail b. Sevdekin Şeyh'ten rivayet ettiği sözlere yer verdiği "Vesailu's Sail" adlı kitabında şunları söylüyor:

- "Halvetim fecirle birlikte başlıyordu. Fethim, yani zihnimin ve sevgimin açılması ise güneşin doğmasından önceydi. Fetihten sonra bana, zikirlerin tertibine ilişkin ve başka makamlara dair ilhamlar gelirdi. On dört ay boyunca bulunduğum yerden ayrılmadım. Bu sayede nice sırlara ulaştım ki, bunların tümün fetihten sonra telif ettim. Fethim, o anda bir cezbe şeklinde gerçekleşiyordu. Mutluların irfanından özel bir irfan bahşetme lütfünde bulunan Allah'a hamdolsun."

"Futuhat"ta şeyh, fethinin, riyazetten önce olduğunu belirtir (I:616). Buna göre, şeyh'in terbiyesini bizzat Hak taala üstlenmiştir. Bunun eserleri içinde tecelli edince de nazar ve riayet olarak bazı Resullerin ruhları onu ihata etmiştir. Ki onların mirasını elde etsin. Sonunda en mükemmel Muhammedi mirasa sahip olsun.

Şeyh, "Nas" suresiyle ilgili 270. bab'da, ilk imam ve kutbun veziri ile buluştuğunu belirtir ve şöyle der:

- "Bu bana bir müjde verdi. O halde iken bunu bilmiyordum. Onu bilmemekti benim halim. Beni o hal üzerinde durdurdu ve karşılaştığım şeyhlere bağlanmaktan beni alıkoydu ve şöyle dedi: Allah'tan başkasına bağlanma. Çünkü senin üzerinde bulunduğun hal itibariyle karşılaştığın kimselerin hiçbirinin bir katkısı yoktur. Bilakis sana inayet etmeyi Allah üzerine aldı. Eğer onlardan biriyle karşılaşırsan, istersen faziletini anlat, ama kendini onlara nispet etme, sadece Rabbine nispet et. Bu imamın hali tamamen benim halim gibiydi. Allah'ın yolunda, karşılaştığım hiç kimsenin benim üzerimde bir etkisi yoktur, sadece Allah bana inayet etmiştir. Benim yanımda güvenilir olan biri, ondan

bana bu şekilde nakletti. Berzah âleminden bir sahnede onunla buluştuğum zaman kendisi de aynı şekilde bana haber verdi. Bundan dolayı Allah'a hamdü senalar ediyorum."

Eğer denilse ki: Şeyh açısından halvette ve sülük esnasındaki gezintide en çok tercih edilen zikir hangisidir? Buna cevap olarak şunu söyleriz: Şeyh'in bu konuya dair birçok yazısından anlaşılıyor ki, ona göre en şerefli, fethi en çabuk, en kapsamlı ve en yüce tahakkuklara vesile olan zikir "**Allah**" lafzıdır. Çünkü bu lafız yüce zata delalet eder. Bütün mertebeleri kapsayan uluhuyet mertebesinin ismidir. Bütün esma-i hüsnü huzurları ona dayanırlar. Bu tekil ismin ehli olan kimseler varlığın sütunlarıdırlar. Bunların sonuncusu da ölünce gökler yıkılıp dağılırlar ve kıyamet kopar. Çünkü sahih-i müslimde rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Yeryüzünde "Allah… Allah…" diyen olduğu sürece kıyamet kopmaz.*" Şu halde halvetten maksat, *"Rabbini an. Bütün varlığınla O'na yönel."* (Müzzemmil, 8) ayetine uyarak nefsi daimi surette O'nu zikretmeye alıştırmaktır. Ta ki bütün varlık baştan başa halvet olsun (II:152-154) İbn Sevdekin diyor ki: Allah ondan razı olsun şeyh'e, halvetin ve insanlardan uzaklaşmanın maksadını açıklamasını sordum. Allah razı olsun dedi ki: Bunun maksadı, mahalli rububiyetin gerekleri için hazırlamak ve ilişkileri koparmaktır. Bu, hasıl olunca, artık halvete ihtiyaç kalmaz. Artık kalabalıklar içinde geçinmesi halveti olur. Nitekim bunlardan biri şöyle demiştir:

Ey geceleri yarenim, öteler uyuduğu zaman
Ve gündüzleri onlar arasında benimle konuşan!
(…)

Bir kimsenin halvette Allah ile ünsiyet kurması durumunda, ünsiyetinin Allah ile değil halvet ile olduğu hususunda görüş birliği vardır. Çünkü halvet, sülukun yardımcı

unsurlarından biridir. Süluktan maksat da "Nefsini bilen rabbini bilir" kaidesinin gerçekleştirmektir. Kul, rabbini bildiği oranda O'na yönelik hakiki ibadeti gerçekleştirebilir.

Şeyh, yazılarının birçoğunu bu "Marifet"e tahsis etmiştir. Bunların en önemlisi Futuhat'ın 177. babıdır ki orada şunları söylemektedir:

- "Bizim tarikatımızda, bizim tasavvurumuzda marifete gelince, biz bu hususa nazar ettik ve gördük ki, marifet, yedi şeyi bilmekle sınırlıdır. Bu, Allah'ın has kullarının izlediği yoldur: Birincisi; hakikatler ilmi. Bu, ilahi isimleri bilmekten ibarettir. İkincisi; hakkın eşyaya tecelli edişi ilmi. Üçüncüsü; Hakk'ın mükellef kullarına şeriatlar aracılığı ile hitap etmesi ilmi. Dördüncüsü; Varlıkta kemal ve noksanlık ilmi. Beşincisi; insanın, hakikatleri itibariyle nefsini bilmesi. Altıncısı; hayali ve onun bitişik ve ayrı âlemini bilme. Yedincisi; devalar ve illetler ilmi."

Sonra şeyh, bu yedi ilmi, daha önce benzeri görülmemiş bir üslupla açıklamaktadır.

Şeyhin, halvet, süluk ve sülukun adap ve merhaleleri ile ilgili birçok eseri vardır. "Halvetu'l mutlaka" adını verdiği eseri hakkında şunları söylüyor (I:391):

- "Senin hislerinde somutlaşan zahir ibadetle ve aklında var olan batın ibadeti birleştirmeyi gerçekleştirdiğin zaman, cem ve varlık ehli olursun. Çünkü Allah'a giden yolu, Allah'ın koyduğu şeriatta aradığın zaman, senin gayeni, hedefini belirleyen Hakk'ın kendisi olur. Ama bu yolu, nefsinin sağladığı saflık ve tabii hükümlerin etkisinden arınmaktan ibaret olan âlemine iltihak etmede aradığın zaman, nefsin gayesi, özellikle ruhani âleme iltihak olarak belirginleşir. Bundan dolayı, onun için ruhların şeriatları ortaya çıkar, onları izler ve onlarla yoluna devam eder. Hak onun gayesi haline gelinceye kadar bu durum sürer. Bunun için Allah'ın ona uzun bir ömür vermiş olması gerekir. Eğer ölürse, asla

bu gayeye ulaşamaz. Biz, bu tarikatta daha önce görülmemiş mutlak olan, hiçbir şeyle kayıtlı bulunmayan bir halvet öngördük. Mümin buna göre amel ettiği zaman, imanı artar. Müminlerin dışında kalan kâfirler, muattala dediğimiz gruplar, müşrikler ve münafıklar da amel edebilirler. Şartlarını belirlediğimiz ve karar bağladığımız gibi bu halvet üzere ve bu halvetle birlikte amel ettikleri zaman, kendi nefsinde üzerinde bulunduğu duruma dair bir ilim elde ederler. Bu da eğer muattala dediğimiz gruba mensup iseler, Allah'ın varlığına iman etmelerine, eğer müşrik iseler Allah'ın birliğini kabul etmelerine, eğer kâfir iseler, iman sahibi olmalarına, şayet münafık veya şüphe içinde iseler, ihlasa kavuşmalarına sebep olur. Söylediğimiz tarzda ve şartlara bağlı olarak bu halvete girip, ona göre amel eden kimse, yukarıda işaret ettiğimiz meyveleri devşirir. Bildiğim kadarıyla, benden önce kimse böyle bir yöntem öngörmemiştir. Ancak daha önce böyle bir yöntemden söz eden biri olabilir ve bu bilgi bana ulaşmamış olabilir. Çünkü hiç kimse Allah'ı sınırlandıramaz. O, hikmeti dilediğine verir. Ben biliyorum ki, tarikat ehli bir kimse, eğer eksiksiz keşif sahibi ise, bundan habersiz olamaz. Ama bundan söz etmemişlerdir. Kayıtlı halvetten başka bundan söz eden birini de görmedim. Eğer şu anda Mekke'de ikamet eden ve el-Kastalani olarak tanınan kardeşimiz, dostumuz Ebu'l Abbas Meymun b. Ab et-Tevzeri el-Mısri bana sormasaydı, buna dair bir açıklamada bulunmak aklımıza gelmezdi."

Şeyh'in ilk halveti işte böyle gerçekleşmişti. Henüz bir çocuk iken, sonsuz irfan miraçlarına tırmanmaya başlamıştı. Bu süreçte Kur'an'ın afaka ve enfüse ilişkin sırlarını tahakkuk ettirmişti. Nitekim Futuhat'ın, Kur'an surelerini girişlerine göre 19 sınıfa ayırdığı 22. babının girişindeki beyitlerde Miraç menzillerinin Kur'an menzillerine sirayet ettiğinden söz ettiğini görüyoruz:

Yüksek akıl sahiplerinin sözlerine şaşmamak elde mi?
Ki menziller menzillere sirayet eder diyorlar
Aşağıdan yukarıya yükseliş nasıl olur
Müteal huzurun zoru olmasa

Şeyh'in Miraçları:

Şeyh'in, bu Miraçların değişik ve birbirini tamamlayan keyfiyetlerini açıkladığı birçok eseri vardır. Şeyh'in bu şekilde üzerinde durduğu sekiz miraçtan söz edebiliriz:

Birincisi: Arzın toprağından, maddenin unsurlarından başlayıp semalardan, feleklerden kürsü ve arştan geçip en yüce kalem ve "Nun"da son bulan kâinat mertebeleri üzerinden gerçekleşen afakî miraç. Bu miraçta varlık mertebeleri, afakta açılmış sayfalara yazılmış Furkan'ın ayetleridir. Şeyh, birçok eserini bu miracın bazı mertebelerini veya tümünü açıklamaya ayırmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

- Kitabu'l isra. 594 yılında Fas'ta yazdı.
- Risaletu'l envar fi ma yumnehu sahibe'l halveti mine'l esrar. 602 yılında Konya'da yazdı.
- Kitabu akleti'l mustavfiz.
- Risaletu'l ittihadi'l kevni.
- Futuhat'ın çeşitli babları. En önemlileri şunlardır: 167/198/367/371… Ayrıca şu babları da saymak mümkündür: 7/8/13/60/61/62/63/64/65/295/307…

Bunun dışında bir çok Risalenin adını da vermek mümkündür: El-arş. El-kürsi. El-heba. Ed-durretu'l beyda ve'd durretu'l hadra. El-alem. Mealu'l alem. El-cenneh. En-nikahu's sari. El-berzah. El-buruc. Ez-zeman. Ed-deymumeh. Eyyamu'ş şa'n. El-ezel. El-harekeh…

İkincisi: Nefis, kalp ve ruh halleri ve makamları üzerinden gerçekleşen nefsi-zati miraç. Bu miracın merhaleleri, dereceleri ve marifetleri Levh-i mahfuzda yazılı

bulunan ve oradan nefis levhine inen tenzil sureleri ve ayetleri olarak zuhur eder. Şeyh'in bu miraca ilişkin kitapları arasında, Futuhat'ın ikinci ve üçüncü fasıllarının 196 adedi bulan bablarını, Mevakiu'n Nücum, Vucuhu'l kalb ve salikler için üç bin menzilden söz ettiği Menahicu'l irtika adlı kitapları (II:280) ve daha birçok risaleyi saya biliriz.

Üçüncüsü: İnsanla varlık âlemi arasındaki benzerlikler miracı. Yani bütün hakikatleri cami, en güzel yaratılışla halk edilen insan ile varlık mertebeleri ve varoluş suretleri arasında uyum ve karşılıklılık. Bu miraçta afakî ayetler salikin zatında dürülmüş halde olur. Şeyh, bu miracı "Et-tedbiratu'l ilahiye", "Ankau'l Muğrib" adlı eserlerde, "Mevakiu'n Nücum" adlı eserin bazı bölümlerinde, "Neş'etu'l hakk", "El-insanu'l kâmil ve'l ismu'l a'zam", "Meratibu ulumi'l vehb" adlı eserlerde ve Futuhat'ın "6.308.360.361.362.375". Bölümlerinde ayrıntılı olarak ele almıştır. Bu benzerliğin bir örneği şeyh'in şu sözleridir (II:16):

- "Âlemde sayılarla sınırlı hiçbir şey yoktur ki, her zaman diliminde Allah'ın onların sayısınca adamları olmasın. Allah bu adamlarla o şeyleri muhafaza eder."

Başka bir yerde de şöyle diyor (I:157):

- "Allah, âlemin tümünü feleklere yerleştirmiş, insanı da bütün âlemin inceliklerinin toplamı olarak var etmiştir (…) Bu yüzden âlemde var olan her şeyin insan üzerinde ve insanın da onların üzerinde tesiri vardır."

Dördüncüsü: Salik'in istidadı oranında onlardan miras almak için Nebî ve kâmil insanların huzurları üzerinde gerçekleştirdiği miraç (III:208). Bu konunun "El-abadile", "El-isfar an netaici'l esfar" ve "Fususu'l Hikem" adlı eserlerde ve "Futuhat"ın çeşitli bablarında işlendiğini görüyoruz. Özellikle birinci faslın bablarında ve uzun ve son derece parlak bir bab olan 73. bab buna örnek verilebilir. Bu miracın gayesi, salikin zatını, kâmil Muhammedi zat aynasında Kur'ani ruh

ile şekillendirmektir. Şeyh, bu konuyu şöyle anlatmaktadır (III:251-252):

- "Hakkı sadece Nebînin (s.a.v) aynasından müşahede etmeyi talep et. Onu kendi aynanda müşahede etmekten veya Nebiyi ve onun aynasına tecelli eden hakkı kendi aynanda müşahede etmekten sakın. Bu, seni en yüksek dereceden aşağıya indirir. Nebiye (s.a.v) tabi olmaktan ve izini takip etmekten ayrılma. Nebinin (s.a.v) ayak izini görmediğin hiçbir yere ayak basma. Eğer yakınlık mekânında yüksek dereceler ve kâmil müşahedeler ehli olmak istiyorsan, ayağını onun ayak izinin üzerine koy. Bana emredildiği gibi bir nasihat olarak sana tebliğ ettim…"

Beşincisi: Hayali, lâfzî ve yazılı sınıflarıyla harflerin ve sayıların mertebelerin üzerinden gerçkleştirilen miraç. Her harf, ilimlerin sırlarından oluşan sahili olmayan bir denizin kapısını açan bir anahtar konumundadır. Şeyhe göre varlığın, insanlığın ve Kur'an'ın terkipleri harflerin ve sayıların sırlarının üzerinde bina edilmişlerdir. Hatta şunu söylemektedir (II:215):

- "Sayının hükmü, her hâkimin hükmünden önce gelir."

Bir yerde de şunları söylüyor (II:440):

- "Menziller, burçlar feleğindeki taksimatların ölçüleridir (…) Allah, rahmani nefes harfleri nedeniyle bunları yirmi sekiz tane kılmıştır. Bunu söylememizin nedeni şudur: İnsanlar düşünüyorlar ki, yirmi sekiz harf menzillerden gelir ve bu sayının hükmü de onlardan kaynaklanır. Oysa biz tersini düşünüyoruz. Bize göre, menzillerin sayısının hükmü harflerden kaynaklanmaktadır." Şeyh'in, harflerin ve sayıların sırlarına ilişkin birçok kitabı vardır: "Kitabu'l ba", "Kitabu'l ha", "Kitabu'l ya", "Kitabu'l elif", "Kitabu'l mim ve'l vav ve'n nun", "Kitabu'r remz", "Kitabu'l amel bi'l huruf", "Kitabu esrari'l hurufi'l kur'aniye", "El-ikdu'l manzum fi ilmi'l huruf", "Kitabu'l efrad ve'l a'dad". Bazı surelerin başlarında-

ki huruf-u mukataa'ya dair kasideler ve risaleler, "Kitabu'l mebadi ve'l gayat", Futuhat adlı eserin 2. babı… Gibi. Burada şeyh, "elif. Lam. Mim" çevresinde gerçekleştirdiği gezinti esnasında bu miracın sahnelerinden biri hakkında şunları söylüyor:

- "Orada büyük ve korkutucu olaylar bize tecelli etti. Bunların tecellileri esnasında kitap destesini elimizden attık ve âleme kaçtık. Sonra üzerimizdeki etkisi hafifledi…"

Yine bu konuda şunları söylüyor:

- "Hece harflerinin fasılları, beş yüzden fazladır. Her fasılda birçok mertebe bulunmaktadır. İnşallah "Kitabu'l mebadi ve'l gayat"ta daha etraflıca ele almak üzere, burada onlardan söz etmeye gerek duymadık."

Şeyh, harflerin sırları ilminde öyle bir derinlik kazanmıştı ki, bundan önce hiç kimse bu düzeye ulaşamamıştı. Bu ilimle uğraşanlara feyiz verirdi. Ancak şeyh, harflerle, onların kâinat üzerindeki tasarrufları itibariyle ilgilenmiyordu, bilakis, ilahi hakikatlere delalet etmeleri itibariyle ilgileniyordu. Futuhat'ın 26. babında şunları söylüyor (I:190-191):

- "…Eğer harflere dair hiçbir etki bende zuhur etmeyecektir, diye söz vermiş olmasaydım, onlara ilişkin akıl almaz şeyler gösterecektim (…) Bu, özü itibariyle şerefli bir ilimdir. Ama ondan uzak durup selamette olmak daha iyidir. En iyisi böyle bir ilmi talep etmeyi terk etmektir. Çünkü bu, yüce Allah'ın genel olarak velilerine has kıldığı bir ilimdir. Bununla beraber sıradan insanlardan bazılarının yanında da bu konuda az bir bilgi vardır. Ama onlar, Salihlerin bu bilgiyi elde ettiklerin yoldan farklı bir yolla bu bilgileri elde etmişlerdir. Bu yüzden bu bilgiye sahip olan kimse bununla bedbaht olur, mutlu olmaz. Allah, bizi alimbillah kimselerden eylesin."

Altıncısı: Bağlanmak, ahlaklanmak ve tahakkuk etmek suretiyle esmau'l Hüsna huzurları üzerinden gerçekleşen

miraç. Şeyh'e göre Esmau'l Hüsna, gaybın anahtarları ve afak ve enfüsteki ayetlerin anası hükmündeki Kur'an ayetlerinin analarıdır. Şeyh, bu konuyu "İnşau'd devair", "Keşfu'l ma'na an sırrı esmaillahi'l hüsna" adlı eserlerde, Futuhat'ın büyük parlak bablarından biri olan 558. babın yanı sıra 177.babda, "Kitabu'l işarat fi'l esmai'l ilahiye ve'l kinayat", "Kitabu'l ism ve'n na't ve'l vasf", "El-abadile" adlı kitabın ikinci bölümü, "El-kasemu'l ilahi", "Kitabu'l celale" ve "Kitabu'l ahadiye"de ayrıntılı olarak ele almıştır.

Yedincisi: Kur'an menzilleri, sureleri, kelimeleri, harfleri ve sayıları üzerinden gerçekleşen Kur'ani miraç. Bu, Kur'ani cem ve furkani varlık miracıdır. Kendisine has olup sonu olmayan fazlalıklarla birlikte önceki altı miracı da içine almaktadır. Şeyh, bununla ilgili olarak şunları söylüyor (II: 40):

- " Cem ve tefrik ilmine gelince, bu, sonsuz bir denizdir ve Levh-i mahfuz onun bir parçasıdır. İlk akıl ondan istifade eder. Bütün yüceler alemi ondan yardım görür. Bu ümmetin velilerinden başka hiçbir ümmet bu ilme nail olmuş değildir. Bu ilmin onların göğüslerindeki tecelli türleri altı bin iki yüz türü bulmaktadır. Bazı veliler bu türlerin hepsini elde etmişlerdir, Bayezid Bestami ve Sehl b. Abdullah gibi. Kimi veliler de bu tecelli türlerinin bir kısmını elde etmişlerdir. Diğer ümmetlere mensup veliler, bu ilimlerden takva mahiyetinde ruh nefesi türünden bazı şeylere sahip olmuşlardı. Ama bu ilimlerde kemal, ilahi şereflendirmenin ve inayetin bir göstergesi olarak sadece bu ümmet için geçerli olmuştur. Bu da efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) yüce makamından ileri gelmektedir.

Bundan da anlaşılıyor ki, şeyh'in, bu ilimlerin tecellilerinin türleri altı bin iki yüzü bulur, şeklindeki sözü, Kur'an ayetlerine yönelik bir işarettir. Şeyh'in bütün kitapları bu ilimlerin şerhi ve onların yansıması mahiyetindedir.

Sekizincisi (aynı zamanda sonucusu): Kulluğun devamlılığında gerçekleşen Ahmedî Kemal Miracı. Bu, daimi namaz miracıdır. Önceki bütün miraçları kapsayan en büyük miraçtır bu. *"Secde et ve yaklaş."* (Alak, 19) hitabının muhatabı kamil insanın gözünün aydınlığıdır. Şeyh, "Et-tenezzülatu'l mavsiliye" adlı kitabını ve Futuhat'ın 69. babını bu konuya ayırmıştır. 68/70/71/72 babları da diğer ibadetlerle ilgilidir. Tirmizi'nin sorularına verdiği bazı cevaplar da şu bablarda yer alırlar: 5/8/9/10/11/12/99/100/109/110/111/112/128/147/148/149/154… Kamil veliler, bu daimi ahedi namaz miracının hakikatleriyle tahakkuk edişleri oranında farklı paylara kavuşurlar. Ki daimi Ahmedî namazın ruhu Fatiha suresidir. Rüyetlerin en mükemmeli ve en şereflisi onda tahakkuk eder. Şeyh, bununla ilgili olarak şunları söylemektedir (IV:38):

- "Hüviyeti itibariyle Hakkı, kendisinden başkası göremez. Hak, hüviyeti itibariyle bu kulun gözüdür. Bu halde onu görünce, hakkı hakk ile gören biri olur. Onunla görünen de haktır. Bu, gerçekleştiği zaman, rüyetlerin en kâmilidir."

Yine şunları söylemektedir (IV:203):

- Hakkı, Muhammedi surette Muhammedi rüyetle görmek, rüyetlerin en kamili ve en doğrusudur."

İşte bu miracın amacı budur ve bu, şu ayetin tahakkuk etmesidir: *"Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler."* (Fetih, 10) Yine Resulullahın (s.a.v) *"Beni rüyada gören hakkı görmüştür."* (Ahmed, Buhari ve Tirmizi, Ebu Katade'den rivayet etmişlerdir.) hadisinin de tahakkuk etmesi demektir. Çünkü Resulullahın (s.a.v) ahlakı Kur'an'dı. Bu yüzden Onun sureti Hakkın en mükemmel tecelligahıdır. Şeyh, bu miraçlara şöyle işaret eder:

Tepeye/ çağırdı beni arzularım
Sevgiliye taraf/ özlem duyan davetçiler gibi

Ey tabibim!/ tedavi olmama imkân var mı?
Dedi ki: Dostum! Bu dediğin adn cennetindedir

Bir diğer şiirinde de şöyle demektedir:

Görkemli bir ululuk elde etmiştir
Allah'tan korkmaya başlayan kimse.
Ezeli inayetle
Velayet adamlarına has
Hidayet nuru parıldadı
Parıldadı yavaş yavaş
Ağlayarak secdeye kapandıkları zaman
Ey kalpleri aydınlatan
Gaip güneşleriyle
Sevgilinin nefhasından
Art arda yücelerden gelerek
Hayat gözüyle hakkı göster bana.

İbn Arabî'nin Şeyhlerle Sohbet etmeye Başlaması

İlk cezbe ve ilk halvete girip ledünni ilimlerle dolup taşmış olarak çıkmasından sonra şeyh, kendini tamamen ibadete ve seyahate verdi. Daha önce de açıkladığımız gibi hadis ve Kur'an ilimleri öğrenmek istedi. Ardından bir ruhi süreçten geçti ki, Resulullah'ın (s.a.v) nübüvvetinin ilk dönemlerinde yaşamaya başladığı ve *"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı. Gerçekten senin için ahiret dünyadan daha hayırlıdır. Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın."* (Duha, 1-5) ayetlerinin inmesiyle son bulan dönemi andırıyordu. Şeyh, *"Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar."* (Araf, 58) ayeti hakkında açıklamalarda bulunurken yaşadığı bu süreci ve sonunu şöyle anlatmaktadır (IV:172):

- "Bil ki, Allah, bizi ve sizi ruhu'l kuds ile pekiştirsin, bu zikir bize Allah'tan gelmiştir. Çünkü bizi buna çağıran Allah'tır. Biz de onun bu çağrısına bir müddet icabet ettik. Sonra bizde bir fetret dönemi başladı. Bu, Allah ehlince bilinen bir fetrettir ve tarikata giren herkesin bu fetretle yüz yüze kalması kaçınılmazdır. Fetret hâsıl olunca, ya ardından ibadet ve cehdden ibaret olan ilk hale döner ki bunlar, Allah'ın kendilerine özen gösterdiği ilahi inayet ehlidirler, ya da fetret dönemi onunla beraber olur ve ebediyen ondan kurtulamaz. Fetreti idrak ettiğimizde ve bu dönem bizde iyice muhkem hale geldiğinde, bir vakıada Hakk'ı gördük ve bize şu ayetleri okudu: *"Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indiririz."* (Araf, 57) Sonra şöyle buyurdu: *"Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar."* (Araf, 58) O zaman bu ayetle kendimin kast edildiğini anladım. Dedim ki: bize okuduğu ayetlerle dikkatimizi ilk muvaffakiyete çekiyor ki, Allah bizi, Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Muhammed (selam üzerlerine olsun) aracılığıyla bu hakikate iletmişti: *"Rahmetinin önünde…"* Bundan maksat, bize yönelik inayettir. *"Sonunda ağır bulutları yüklenince…"* bundan maksat da inayete muvaffakiyetin eşlik etmesidir. *"onu ölü bir memlekete sevk ederiz."* Bundan maksat de benim. *"Ölümünden sonra toprağa onunla hayat veririz."* Bundan maksat da, bizde zuhur eden kabul nurları, Salih amel ve onunla aşk halidir."

Şeyhin fetret dönemi sona erdiğinde yaşı on dokuzdu. Bu süre kısa sürmüştü. Muhtemeldir ki, nihai girişi, fetretten sonra tarikat için tam olarak arınmasına yönelikti. İlk cezbesi esnasında girdiği böyle bir halvetle fetihler açılmıştı önünde. Bu ikinci halvette, marifet miracının merhalelerini üstün bir hızla kat etmişti. Bunu 198. babdaki sözlerinden

anlıyoruz. Bu babda tedbir edici nefeslerin sahiplerinin tahakkuk ettirdikleri yedi makamı ayrıntılı olarak ele alırken şunları söylemektedir (II:425):

- "Keşif olarak müşahede ettiğimiz bu babda âlemin sonu bin alemdir ve bundan fazlası da yoktur. Zevk olarak müşahede ettiğimiz, adım adım aştığımız, yarışıp geçtiğimiz ise iki huzurda gerçekleşmektedir. Nikâh huzuru ve şüpheler huzuru. Bunlar da sekiz huzurdan on altı âlemdir. Âlemin gerisi ise keşif ve tarif iledir, zevkle değildir. Bu ilahi yardımlar muvacehesinde zikrettiklerimizin tümüne, Allah ehlinin geneli ile birlikte girdik. Biz, ilahi isimle onlardan fazla olduk. Sözünü ettiğimiz, El-Ahir ismidir. Riyaseti bu isimden ve Allah'ın ruhundan aldık ki mukarrebun onu şu ilahi söz-den edinirler: *"Fakat yakın olanlardan ise, Ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır."* (Vakıa, 88-89) Beş yüz sekiz senesinde bu tarikata girişim sırasında bu makamlara kısa bir sürede, safa ehliyle beraber nikâh huzurunda ve kahır ve galibiyet ehliyle de şüpheler huzurunda nail oldum. Bunlar, âlem üzerinde Allah'tan alınan sağlam sözler ve mis-aklardır. Bu yüzden bizden kimisi sözüne ihanet eder, kimisi de sözünü tutar. Allah'a hamdolsun, biz, sözünde duranlar-dan olduk. Bunlar garip ilimler ve aziz zevklerdir ki onları erbabından aldık. Bunların bazısı mağrip'tendir. Bazısı İskenderiye'den, iki veya üç tanesi Şam'dan ve bir tanesi de Sivas'tandır. Sivas'tan olan bu adamın bu makamdaki eksik-liği çok azdı. Bu durumunu bize arz etti. Biz de eksikliğini tamamladık. Nihayet çok kısa bir zamanda onu tahakkuk ettirdi. Yabancıydı aslında, o memleketin (Sivas) halkından değildi. Ahlât'lıydı."

Öyle anlaşılıyor ki bu son adam altı adamdan, yani altı yaratılış günü adamlarından biriydi. Çünkü bu günlerin her birinin bir adamı vardır. Şeyh'in, her zaman sayıları sabit olarak kalan velilerden olan nefesler adamlarının

tabakalarını ele aldığı 73. babda vasfettiği adamlardır bunlar. Şeyh, onlarla ilgili olarak şunları söylüyor (II:15):

- "*Andolsun biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk çökmedi."* (Kaf, 38) İnsanın yaratılmasıyla birlikte ortaya çıkan altı yön üzerinde hâkimiyetleri vardır. Akka'da bunlardan birinin bulunduğunu haber vermiştim. Erzenirum (Erzurum) halkından olan avanilerden biriydi. Onu bizzat tanıyorum ve onunla arkadaşlık ettim. Bana saygı gösterir, sık sık beni görüyordu. Şam'da, Sivas'ta, Malatya'da ve Kayseri'de onunla buluştum. Bir süre bana hizmet etti. Annesi vardı ve annesine çok iyi davranırdı. Harran'da annesine hizmet ederken orada onunla buluştum. Annesine karşı iyi davrandığını gördüğüm insanlar arasında onun gibisini görmedim. Zengindi. Seneler önce onu Şam'da kaybettim. Yaşıyor mu, öldü mü bilmiyorum."

Şeyh, ilk süluku esnasında nail olduğu makamları, Müzzemmil suresiyle ilgili 311. bab'da ele zikreder. Orada hayal âleminden, insanın gayp âleminde kendi cismiyle ruhanileşme gücünden ve dilediği surette şekillenme hususundan bahseder ve şöyle der (III:42-43):

- "Bu bakamı kendi nefsimizde bulduk ve İsa'nın (a.s) ruhaniyetiyle birlikte zevk olarak onu aldık." 71. babda, oruçlu kimsenin ağız kokusundan söz ederken şunları söyler: "Yüce Allah, insan hariç, beni başka hiçbir hayvanın suretinde ikame etmedi. Bazı zamanlarda meleklerin suretinde ikame ettiği de oldu."

Böylece, şeyh, fetret döneminden önce ruhsal sıçramayı gerçekleştirmeye hazır hale gelip yirmi yaşına girmek üzere olduğu bu sırada yeni fetihlerle açılımları artınca, *"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun."* (Tevbe, 119) ayetinin tahakkuk ettirmek üzere tarikatın yaşayan velileri ve şeyhleriyle arkadaşlık etmek şeklinde

somutlaşan yeni bir aşamaya girme emrine muhatap oldu.

Şeyh, Futuhat'ın uzun ve parlak bablarından biri olan 73. babda daha önce benzeri olmayan bir detaylandırma ile velilerin türlerini ve tabakalarını açıklamaktadır. Yaklaşık olarak velilere ait yüz tabakadan söz eder. Bunlardan 35 tabakanın adamlarının sayısı bütün zamanlarda sabit kalır ve toplamları 589'dur. Diğer tabakaların adamlarının sayısı artabilir de azalabilir de. Bunların ortak sıfatları, hepsinin Kur'an ehli olmasıdır. Çünkü insani velayet âlemleri, Kur'an ceminin ve Furkan ayetlerinin kâmil suretidir. Kur'an surelerinin menzillerinin daireleri, velilerin makamlarının dairelerinin aynısıdır. Bu yüzden şeyh, velilere ait bir tabakadan, bir makamdan veya halden söz ettiği zaman, mutlaka bu tabakanın, makamın veya halin ruhu konumundaki sureden veya ayetlerden mutlaka söz eder. Örnek olarak Futuhat'ın şu bablarına bakılabilir: 15/16/23/26/27/28/31/32/40/41…özellikle 73/463. bablar. Kutupların özelliklerine dair altıncı faslın doksan iki babı ilgi çekicidir… Şeyh, bu tabakalardan her birine ait şeyh, adam veya kadınla mutlaka sohbet etmiş veya onları görmüştür. Şeyhin onlarla beraber geçirdiği aşama 580 senesinden itibaren başlamıştır. O sırada yirmi yaşındaydı.

Şeyhin, bu sırada İsa'nın (a.s) ruhaniyet dairesinde olması hasebiyle, onlardan ilk karşılaştığı kişi İsa'nın izinde olan biriydi. Şeyh, "Ruhu'l kuds", "Ed-dairetu'l fahire" ve "Futuhat"ta (I:244-574/II:86-177-325/III:298-300-532-539/IV:89-416-428-497-529…" özetle şunları söylüyor:

- "Allah tarikatına ilk girdiğimde karşılaştığım kişi, **Ebu Cafer Ahmed el-Uraybi**'dir. Şeyh Ebu Abdullah b. Havas'ın meclislerinin huzuruyla yolda süluka başlamıştı. Sülukunun sonu itibariyle İseviydi ve bu, bizim sülukumuzun da başlangıcıydı. Aslı Endülüs'ın batısındaki el-Ulya'dandı. Haksız yere oradan sürülmüştü. O da İşbiliye'ye gelmişti.

Memleketinin ahalisine, gizli ayıplarını ortaya çıkaran bir cin musallat oldu. Bunun üzerine pişman oldular, yanına gelip özür dilediler. Onlarla birlikte geri döndü ve onları bu cinden kurtardı. İşbiliye'ye yerleşince, onun yanına ilk koşanlardan biri bendim. Adımı söyledim, hemen ihtiyacımı bildi ve bana dedi ki: "Kapıyı kapat. Sebeplerle bağını kopar. Çok bağışlayıcı olan (Vahhab)'la otur. Allah, arada bir perde olmadan seninle konuşur." Ben de fetihlere nail oluncaya kadar, onun dediği gibi amel ettim. Onun yanına döndüğüm zaman bu merhalenin hilatini üzerimde gördü ve dedi ki: İşte böyle, değilse olmaz. Sonra bana dedi ki: Yazdıklarını sil, ezberlediklerini unut, bildiklerini bilmez ol. Her halükarda onun yanında böyle ol. Daha önce öğrendiğin şeylerle onunla konuşma. Çünkü bu, vaktin boşa harcanması demektir. Şu ayette sana emrettiği gibi daha fazlasını iste: *"ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de."* (Taha, 114) İhtiyacını fakirlik lisanîyle iste, hüküm lisanîyle değil." Allah rahmet etsin, okuma, yazma ve hesap bilmeyen ümmi bir bedeviydi. Tevhid ilmi hakkında konuştuğu zaman, kullukta sağlam bir yere sahip birini dinlemiş olurdun. Duyularının idrak ettiği her şeyin hikmetini yüce Allah ona öğretirdi. Allah'tan kendisini sevgiyle değil, sevgi şehvetiyle rızıklandırmasını isterdi. Şöyle derdi: "Âdem'in (a.s) şahsında günah işleyen, onun sülbündeki muhalif evlatlarıydı." Zamanının büyük kısmını oruçla geçirirdi. Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasına aldırmazdı. Çok tefekkür ederdi. Bütün hallerinde hak ile açıktı. Ünlü kerametleri vardır. Yağmurun yağması için ona tevessül edilirdi. Onun dua etmesiyle de yüce Allah halkın üzerine yağmur indirirdi. Müzikten etkilenmezdi. Ama Kur'an dinlediği zaman azaları zangır zangır titrerdi. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. İmam "Nebe" suresini okudu. *"Biz yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?"* (Nebe, 6-7) ayetine gelince, kendimi kaybettim. Baktım şun-

ları söylüyor: Döşek âlem, kazıklar müminlerdir. Döşek müminler, kazıklar ariflerdir. Döşek arifler, kazıklar Nebilerdir… Allah'ın söylemesini dilediği hakikatleri zikretti. Sonra kendime geldim. Baktım, İmam *"konuşan da doğruyu söyler."* (Nebe, 38) ayetini okuyor. Namazı bitirdiğimizde, ona sordum, gördüm ki, bu ayetle ilgili olarak gördüklerimin onda hazırdır. Yanına girdiğim zaman şöyle derdi: " Hayırlı oğul! Hoş geldin. Bütün evlatlarım bana karşı münafıklık etti, nimetime karşı nankör davrandı. Ama sen hariç. Çünkü sen nimeti ikrar ediyorsun ve kabul ediyorsun. Allah bunu sana unutturmasın." Ne uyanıkken, ne uykuda iken İsmi azam'la (Allah) ismiyle zikretmeye ara vermezdi. Bu isim bizim de zikrimizdir. Hiçbir zikrin faydası ve sonuçları bundan daha fazla değildir. Bir kere ona dedim ki: Niçin "La ilahe illallah" demiyorsun? Bana şu cevabı verdi: Evladım! Alıp verilen nefesler Allah'ın elindedir, benim elimde değil. Her harf bir nefestir. "La ilahe illallah" dediğim zaman "la"yı söylerken son nefesimi vermekten korkuyorum (yani Allah'tan başka ilah yoktur, demek isterken, ilah yoktur, dedikten sonra ölmekten korkuyorum). Böylece ilahı nefyetmişlik yalnızlığı içinde ölmüş olurum." Bir gün bir adam onun yanına geldi. Bu sırada maruf ve sadakadan söz edildi. Adam dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: *"Yakınlar maruf için daha evladırlar."* (Bakara, 180) Şeyh hemen: Allah'a marufta bulunmaya daha evladırlar, diye ekledi."

Muhyiddin Arabî, şeyhi **el-Uraybi** ile ilgili bazı hallerini anlatır ve şöyle der:

- "Bu tarikatta yeniden inşa edildiğimiz halden dolayı, Allah bize her şeyde hakkın veçhini bahşetmişti. Bu yüzden âlemde mevcut olan her şeyde hakkın aynını müşahede ediyor ve onu tazim ediyorduk. Âlemde hiçbir şeyi dışarıda bırakmazdık. Çünkü Allah gökte olduğu gibi yerdeydi de. O değer olarak çok yüce olan varlıklara yöneldiği gibi değer

olarak aşağı olan varlıklara da yönelirdi. Çünkü Hak tealada zatı itibariyle üstünlük yarışı olmaz. Onu küll olarak nitelemek mümkün olmadığı için, içinde "parça" olması da söz konusu olmaz. Bu yüzden alemin tamamı itibariyle mevcut olan her fert cevher, mutlaka ilahi hakikatle irtibatlıdır. Erişilmez ve üstün zatta bu hususta kimi yönlerin kimisinden üstün olması gibi bir şey söz konusu olamaz. Bu müşahedede bir zevk yaşadım. Şöyle ki: Bir gün elimde değersiz bir şey taşıyordum. İnsanlar onu benim dünyadaki makamıma yakıştırmıyorlardı. Çok pis kokan tuzlu bir balıktı. Arkadaşlarım, onu nefsimle mücadele etmek için taşıdığımı düşündüler. Çünkü onların gözünde benim makamım böyle bir şeyi taşımaktan yüceydi. Şeyhime (el-Uraybi'ye) dediler ki: Falanın mücahedesi ne kadar yetersizmiş! Şeyh dedi ki: Hangi amaçla taşıdığını sormadan karar vermeyin. Bunun üzerine dedim ki: Herhangi bir amacım yok. Fakat gördüm ki yüce Allah kadrinin yüceliğine rağmen, böyle bir şeyi yaratmaktan kendini tenzih etmiyor. Böyle iken ben nasıl kendimi böyle bir şeyi taşımaktan tenzih edebilirim! Şeyh bana teşekkür etti ve arkadaşlarım da hayret ettiler."

Şeyh *"Muhammed'in nefsi elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, kıyamet günü Allah katında oruçlu insanın ağız kokusu, misk kokusundan daha güzeldir"* hadisini değerlendiririrken başka bir olaydan söz eder ve şöyle der (I:603): "Mekke hareminde el-Cezvere kapısında bulunan minarede Musa b. Muhammed el-Kubab'ın yanındaydım. Orada ezan okurdu. Bir yiyeceği vardı ki kokusu herkesi rahatsız ederdi. Resulullah'ın (s.a.v), Âdemoğullarını rahatsız eden her şeyin melekleri de rahatsız ettiğini ifade eden bir hadisi duymuştum. Nitekim Resulullah (s.a.v), sarımsak, soğan ve pırasa yiyerek mescide gelmeyi yasaklamıştı. Gece olunca, bu adama, melekleri rahatsız etmemek için bu yiyeceği yok etmesini söylemeye karar verdim. O gece Hak taalayı rüya-

da gördüm. Bana dedi ki: Yiyecek hakkında ona bir şey söyleme. Çünkü o yiyeceğin kokusu, bizim katımızda sizin yanınızdaki gibi değildir… Sabah olunca, adam her zamanki gibi yanımıza geldi. Ben olup biteni ona anlattım. Ağladı. Allah'a şükür secdesi etti. Sonra bana dedi ki: Ey Efendim! Buna rağmen şeriatın adabına uymak daha evladır." Derhal o yiyeceği mescidin dışına çıkardı. Allah rahmet etsin."

Şeyh, el-Uraybi'nin şu tavsiyesini anlatır (IV:482): "Allah'a muhtaç olduğun gibi, ondan muhtaç ol." Bu, Resulullah'ın (s.a.v) şu sözüne benziyor: *"Senden sana sığınırım."* Allah'tan muhtaç olmanın anlamı, senden rububiyete dair hiçbir kokunun gelmemesi, bilakis salt kulluk kokusunun gelmesidir. Nitekim Hak açısından da kulluktan hiçbir eser olmaz, bu, onun için imkânsızdır. O, sırf Rabdir. Sen de sırf kul ol. Aynınla değil, kıymetinle Allah'la beraber ol. Çünkü seni yarattığı suret itibariyle gözlerinde rububiyet davası gütme izi var. Ama kıymetin öyle değildir. İşte şeyhim, üstadım Ebu'l Abbas el-Uraybi bana böyle tavsiye etti. Çünkü senin kıymetinin tasarrufu hal iledir, iddia ile değil. Sen de böyle ol. Nefsin ne zaman sana: Allah ile müstağni ol, derse, bil ki, sana efendiliği emretmiştir. Sen ona şöyle de: Ben Allah'a ve Allah'ın beni muhtaç kıldığı şeylere muhtacım. Söz gelimi, Allah beni hamuruma katmak üzere tuza muhtaç kılmıştır."

'Abese" suresiyle ilgili 304. babda şeyh, daima Allah'a muhtaç olma hali üzere sebat etmenin, Allah ile müstağni olma müşahedesinden daha evla ve daha üstün bir hal olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır ve muhakkik şeyhin, dervişlerinin kendisinde olan şeylere muhtaçlığını gördükçe, kendisinin Allah'a yönelik muhtaçlığı artan kimse olduğunu belirterek şöyle demektedir: "Bu şeyh, müridin kendisi üzerindeki hakkının, kendisinin onun üzerindeki hakkından daha büyük olduğunu görür. Çünkü şeyh, söz ve

terbiye açısından müridin şeyhi iken, mürid hal açısından şeyhin şeyhidir(…)"

Ben bir kulum, bir kula yakışan zillettir
Kendimi izzete layık görmem
Bana bakın, ne zaman bir söz söylesem
Sözüm, hal, akit ve fiil olarak gerçekleşir

Şeyh, bir kez daha Allah'ın mutlak müstağniliğini ve kulun mutlak muhtaçlığını açıklarken şunları söylüyor (I:734):

- "… Allah, varlıklara muhtaç olduğu için onları var etmeyi dilemiş değildir. Bilakis eşya, mümkün varlık yokluk halinde iken var olmayı istemiştir. Bu yüzden, zat olarak muhtaç olduğu ve varlığı sırasında Allah'a muhtaç olduğu için kendisini var eden Allah'a bizzat muhtaçtır. Hak da onun isteğini kabul ederek onu var etmiştir. Eşya istediği için, kendisi ona muhtaç olduğu için değil. Çünkü eşya yokluğunda da varlığında da Allah tarafından müşahede edilir (…) Şu halde mümkünün var olması, marifetin meydana gelmesi, varlığın ve marifetin mertebesinin kemale ermesi içindir, Allah'ın kemale ermesi için değildir. Allah, kendisi olarak kâmildir. İster âlem var olsun, ister var olmasın. İster meydana gelen (hadis) marifetle bilinsin, ister bilinmesin. Nitekim bütün hakikatiyle bilinmesi mümkün değildir ve mümkün bir varlık da ondan sadece kendisini bilebilir."

Şeyhin sözlerinde, "El-insanu'l kâmil" (İnsan-ı Kamil) adlı eserinin 17,18 ve 19. bablarında kendisini eleştiren büyük şeyh Abdulkadir Geylani'ye yönelik en güzel cevap yer almaktadır (Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir). Şeyh, ilk üstadıyla birlikte onunla son kez karşılaşmasını hatırlatır ve şöyle der (R:78): "Kendisini (Allah rahmet etsin) son kez gördüğüm ziyaretimde yanına girdim. Beraberimde bir topluluk da vardı. Onu oturur vaziyette gördük. Selam

verdim. Topluluktan bazıları ona soru sormak istediler. Allah razı olsun, başını kaldırdı ve şöyle dedi: Sormayı bırakın. Ey Ebubekir! Bununla seni eleştirdim ve beni işaret etti. "Hala Ebu'l Abbas b. Arif'in sözlerine şaşırıyorum. Diyor ki: "Ta ki olmayan fena bulsun ve ezeli olan beka bulsun"… Oysa biz biliyoruz ki, olmayan fanidir ve ezeli olan da bakidir. Burada ne kast ediliyor? Cevap verin, dedi. Toplulukta ona cevap verecek kimse yoktu. Benim cevap vermemi istedi. İçimde bir düşünce uyandı. Topluluk değil, ben sorunun maksadını anlamıştım. Bu yüzden konuşmadım. Çünkü konuşma hususunda nefsime ağır bir baskı uyguluyordum. Şeyh de benim bu durumumu anladı ve bir daha bana sormadı."

Bu açıklamadan anlaşılıyor ki, şeyh için Ebubekir lakabını ilk kez kullanan kişi, el-Uraybi'dir. Bunun sebebi de tıpkı Ebubekir es-Sıddık (r.a) gibi sırf kulluğu tahakkuk ettirmesidir. Nitekim şeyh de Futuhat'ın 369. babında bunu açıkça dile getirmiştir. Diyor ki (III:372):

"Bir cemaat, benim sahabeden Ebubekir es-Sıddık'ın izinde olduğuma şahitlik edince, bunun, sırf kulluk makamından başka bir şey olmadığını anladım. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun, şükürler olsun. Ömründe bir kere bana bakanın dünya ve ahirette beni kendi içinde bu sıfatla nitelemesini sağlayan yüce Allah'tır." Şöyle diyor (I: 244):

Şüphe yok, ben velilerin sonuncusuyum
Mesih'le birlikte Haşiminin mirasının varisiyim
Yine ben azat Ebubekir'im
Cisim ve ruh sahibi herkesle cihad ederim
Dümdüz ve uzun mızraklarla
Ve de apaçık Kur'an'ın tercümesiyle

Şeyh'e Nebilerden Kalan Miras

Kureyş'e mensup Haşimoğullarından Nebinin varisi oldum
Olabilecek en açık delile dayanarak
Keşif ile İslam üzere Ona biat ettim
Ve inanarak ki kafileye katılabileyim
Onunla, ondan ve ona kaim olurum, ta ki
Onu yolun mensuplarına açıklayayım

Şeyh, zahiri olarak şeyhlerin ve velilerin sohbetinde bulunurken, aynı zamanda Batıni olarak Nebilerin ruhlarıyla da sohbet etmiştir. Çünkü her Veli bir Nebinin izinde gider. Daha önce söylemiştik ki, şeyh, henüz 14 yaşında iken ilk rabbani cezbeyi yaşarken, Divanu'l Maruf ve Futuhat'ta (IV:77/172) anlattığına göre, bazı Resullerin (a.s) inayeti onu kuşatmıştı. Özetle şunları söylüyor:

-"Tarikata ilk kez döndüğümde, Rahman olan Allah, rüyada Hz. İsa, Hz. Musa ve Hz. Muhammed'i (salât ve selam üzerlerine olsun) bana gönderdi. İsa'nın huzurunda tevbe ettim. Bana zühdü ve dünyadan, maddeden arınmayı emretti. Rüyalarda onunla çokça bir araya gelirdim. Dünya ve ahirette din üzere sebat etmem için dua etti. Bana "Habib" (sevgili) diye seslenirdi. Bu yüzden o, bizim ilk şeyhimizdir. Bize karşı büyük bir inayeti vardır. Bir saat dahi bizden gafil olmaz (II:49/III:341). Musa ise, tevhid ilimlerinden Ledün ilminin hasıl oluşunu müjdeledi bana. Bana keşif ve izah ilmini verdi. Gece ve gündüzün yer değiştirmesi ilmini öğretti. Bu ilim bende husule gelince, gece yok oldu ve bütün gün boyunca sadece gündüz kaldı. Artık benim için güneşin batması ve doğması diye bir şey yoktu. Bu keşif, ahirette benim için bedbahtlıktan bir pay olmadığına ilişkin Allah'tan bir duyuru konumundaydı. Hz. Muhammed (s.a.v) bana şöyle dedi: *"Ey habibim! Bana sarıl ki selamet bulasın…* Uyandığımda ağlıyordum. Gecenin geri kalan kıs-

mını Kur'an okuyarak geçirdim. Allah yolunda arınma, tecerrüt etme kararını aldım."

Şeyh "Futuhat"ın 349. babında *"Sonra Kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik."* (Fatır, 32) ayetine işaret ederken, Velilerin Nebilere mirasçı olmalarını şöyle açıklıyor (III:208):

- "Allah'ın kullarına yönelik rahmetinin bir göstergesi de her Nebinin izinden giden ve fazla değil, sadece ona varis olan bir veli belirlemiş olmasıdır. Bu yüzden her çağda Nebilerin sayısı kadar, yani yüz yirmi dört bin velinin bulunması zorunludur. Velilerin sayısı bundan fazla olabilir, ama eksik olamaz. Eğer fazla olurlarsa, Allah söz konusu Nebinin ilmini onlar arasında taksim eder (…) Yüce Allah'ın, bütün Nebilerin izinden giden, tümüne varis olan bir kimseyi veli kıldığını bilmezdim. Ancak yüce Allah, benimle bir tanesi dahi hariç olmamak üzere bütün Nebileri bir mecliste bir araya getirdi. Onların yanında, kendilerini izleyen kimseyi görmedim. Bundan sonra bütün müminleri gördüm. Aralarında Nebileri izleyen ve onların dışında kalan veliler vardı. Onları bir mecliste bir araya getirmediği için onları tanımıyordum. Bundan sonra onları tanıdım. Allah, onları görmemle beni yararlandırdı (…) Biz bundan önce "Nebilerin kalpleri doğrultusunda hareket eden veliler vardır" diyorduk. Bize denildi ki: Hayır, Nebilerin izinde giden veliler vardır, de. Onların kalpleri doğrultusunda hareket eden veliler vardır, deme. Bununla neyin kast edildiğini anladım. Çünkü yüce Allah, Nebilerin izleri üzerinde duran velileri bana göstererek beni bu gerçeğe muttali kıldı. Onların iki miraçlarının olduğunu gördüm. Bir miraçta Nebilerin kalpleri üzereydiler. Ama şeriatsız nübüvvet velayetinin sahibi Nebiler sıfatıyla. İkinci miraçta ise, şeriat sahibi Nebilerin izleri üzeredirler, kalpleri üzere değil. Çünkü onların kalpleri üzere olsalardı, Nebilerin nail oldukları şer'i hükümlere onlar

da nail olacaklardı. Ama onlar için böyle bir özellik söz konusu değildir (…) Bütün bunlar, mertebelerin ayrışması içindir."

Şeyh'in Son Rüyası Hakkında Söyledikleri:

Şeyh, son rüyasını 436. babda da tekrarlar ve şöyle der (IV:77):

- "Bütün Resulleri ve Nebileri gözümle müşahede etmek suretiyle gördüm. Onların içinde Ad kavmine gönderilen Hud ile konuştum, diğerleriyle değil. Yine bu güne kadar gelmiş geçmiş ve kıyamete kadar gelecek olan bütün müminleri gözümle müşahede etmek suretiyle gördüm. Hak teala iki değişik vakitte onları bir yerde bana gösterdi (…) Resullerden Hz. Muhammed, İbrahim, Musa, İsa, Hud ve Davud'la sohbet ettim. Diğerlerini sadece gördüm, sohbet etmedim."

Öyle anlaşılıyor ki -Allah doğrusunu daha iyi bilir- bu kapsamlı müşahede, şeyh'in halvette olduğu sırada gerçekleşmiştir. Nitekim şeyhin en ünlü halifelerinden biri olan Sadreddin Konevi'nin öğrencisi Müeyyiduddin el-Cündi (ö: 700) Fusus şerhinde şunları söylüyor: Şeyh'in bütün Nebileri gördüğü bu toplantı, İşbiliye'deki halvetinde gerçekleşmiştir. Şeyh, Muharrem ayının başında bu halvete girmiş, Ramazan bayramında çıkmıştır. Dolayısıyla dokuz ay sürmüştür. Nebilerin bu şekilde toplanması, ona, özel Muhammedi velayetin sonuncusu olduğunu müjdelemeye yönelikti. Ama sadece Nebileri gördüğü, Nebilerin tabilerini görmediği ilk müşahede ise, 586 yılında Kurtuba'da gerçekleşmiştir. Şeyh, bununla ilgili olarak şunları söylemektedir (I:151):

- "Zaman olarak bizden önce olan diğer ümmetlere mensup kâmil kutuplara gelince, Kurtuba'da bulunduğum sırada, kutsal bir sahnede berzah huzurunda onları müşahede edip görürken onların isimleri Arapça olarak bana

söylendi." Sonra şeyh, Kur'an'da adı geçen yirmi beş Nebinin sembolü olarak yirmi beş isim zikreder. Sanki bunlar şeriat koyan Nebiler olarak değil, kutup veliler olarak isimlendirilmektedirler. Örneğin Âdem'e "el-Mufarrik" (ayıran) ismiyle işaret ediyor. Yani, insanlığın soyu ondan ayrılıp çoğalmıştır. İdris'e de "Müdavi'l Külum" (yaraları tedavi eden) ismiyle işaret ediyor. Çünkü tıp ilmi onun aracılığıyla zuhur etmiştir. Aynı şekilde kimya ilmi, felek, harflerle yazı yazmak gibi ilimler de onun tarafından ortaya konmuştur. Ayrıca "Müdavi" kelimesinde mürekkebe, "Külum" kelimesinde de kelama işaret vardır. O, nefesler âleminin kutbudur. Harfler de nefesler âlemindendir. Makamı ise güneş feleğidir ki güneşin doğmasıyla kâinat nefes olmaya başlar. Nitekim yüce Allah *"Ağarmaya(nefes almaya) başladığında sabaha andolsun."* (Tekvir, 18) buyurmuştur. Nuh'a (a.s) "el-Bekka" (çok ağlayan) ismiyle, Hud'a "el-Hadi" (doğru yolu gösteren) ismiyle işaret ediyor…" Konuyu şu sözlerle tamamlıyor:

- "Fakat tek olan kutup Hz. Muhammed'in (s.a.v) ruhudur. Bütün Nebilerin ve Resullerin (Allah'ın selamı üzerlerine olsun) ve insanlığın ortaya çıkışından kıyamete kadarki bütün kutupların devamıdır."

Şeyh, Nebilerin mirası içinde gezinmesinden söz ederken şunları söylüyor (I:223):

- "Şeyhimiz Ebu'l Abbas el-Ureybi sülukunun nihayeti itibariyle iseviydi. Ama bu bizim açımızdan başlangıçtı (…) Sonra Musevi şems fethine intikal ettik. Bundan sonra Hud'a, ondan sonra da bütün Nebilere (selam üzerlerine olsun), bunun ardından da Hz. Muhammed'e (s.a.v) intikal ettik. Bu tarikattaki durumumuz böyledir. Allah bunu bizde sabit kıldı ve doğru yoldan söz konusu değil (…) Zamanımızda İsa (a.s) ve Yunus (a.s) ashabı olan bir cemaat vardır. Bunlar insanlardan kopuk halde yaşıyorlar.

Yunus Nebinin (a.s) kavmi olan topluluğa gelince, onlardan birinin ayak izini sahilde gördüm. Kendisi benden birkaç adım öndeydi. Yerdeki ayak izini karışla ölçtüm. Uzunluğu üç buçuk karıştan fazlaydı. Arkadaşım Ebu Abdullah b. Haraz et-Tanci onunla bir araya geldiğini anlattı. Onun yanından bana bir söz getirdi ki. Endülüs'te 585 (içinde bulunduğumuz yıldı), Frenklerde ise 586'da vuku bulacak bir hikâyeydi bu. Nitekim söyledikleri harfiyen çıktı."

Buna göre şeyh, başlangıcı itibariyle İsevi, nihayeti itibariyle Muhammedi bir yol izlemiştir. Şeyh ile adı onlar arasında ise hatemlik (sonluk) ve Allah'ın dinini ihya etmek bakımından belirgin bir ilişki vardır. Bu yüzden şeyh'in Muhammedi hilafetin kemal minberine yükseldiği sırada Mekke'de gerçekleştirdiği büyük müşahedede Resulullah'ın (s.a.v) İsa'ya (a.s) hitaben şöyle dediğini görüyoruz: "Bu-yani şeyh- senin benzerin, oğlun ve dostundur. Onun için benim önümde ılgın ağacından bir minber yap." Bilindiği gibi Hz. Mesih, ahir zamanda Deccal'i öldürecektir (Şeyh'in bu öldürmeyi müşahede edişi ile ilgili olarak bkz. "Letaifu'l esrar" adlı kitap. Burada İsa ile birlikte kâtip semasında ikindi namazı üzerine konuşur (s.169)) Onun durumu berzaha ilişkin bir vakıada şeyh için gerçekleşir. Münezele (karşılıklı iniş) kavramının anlamını açıklarken buna işaret eder (III:526): "… Bu keşfi tattım. Allah tarafından, onun Deccali öldürmesini, yanımda olan Resulullah'ın (s.a.v) huzurunda gördüm. Bundan dolayı Allah'ın kullarına rahmeti yayma kapısı önümde açıldı. Anladım ki Onun rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Dolayısıyla Onun hükmünün de her yerde geçerli olması kaçınılmazdır."

Yüce Allah iki hatemle (Hz. İsa ve Hz. Muhammed-salât ve selam üzerlerine olsun-) dini ihya ettiği gibi, şeyh'le de Muhammedi millette ihsan makamını ihya etmiştir. Bu yüzden kendisine Muhyiddin (dini ihya eden) denilmiştir. Şeyh'in

Kitabu'l isra adlı eserinde vasfettiği ruhani miracı sırasında ikinci kâtip semasında İsa'nın kendisini kendisine yazdırdığı kitapta ruhlara hitaben ve şeyhin vazifesini açıklayıcı mahiyette şöyle diyor: "… Ölülerinizi diriltmesi, dağınıklıklarınızı birleştirmesi, bitkilerinizi yeşertmesi ve bilmediklerinizi size öğretmesi için onunla ahitleştik." Bu semaya özgü İsevi yardım neticesinde şeyh, yüce hakikatlere dair binlerce sayfa yazmıştır ki, keyfiyet ve kemiyet itibariyle geçmişte ve gelecekte kimse bu konuda onunla yarışmamış, yarışmayacaktır. Şeyh, henüz küçük bir çocuk iken, İsa'nın (a.s) zühd ve maddeden arınmaya ilişkin emrine sıkı sıkıya sarılmıştır. Zevkin anlamını, mertebelerini, tecerrüt eden kişinin sahip olduğu şeylerden uzaklaşmasının keyfiyetini ve bundan lezzet alışını açıklarken bu hususta şunları söylüyor (II:548):

- "İşte elimizde olan şeylerden sıyrılmamız böyledir. Biz bu işi hiç kimseye isnat etmeyiz. Çünkü biz bir şeyhin eliyle dönmüş değiliz. Bu yolda herhangi bir şeyh de görmüş değildim. Bilakis, onlardan, bir ölünün ailesinden ve malından ayrılması gibi sıyrıldım. Babaya bu hususta danıştık, o da bizden talepte bulundu. Bunun üzerine onu hakem tayin ettik. Bu güne kadar yaptıkları hususunda ona bir şey sormadım." Şeyh, 15 yaşında iken gerçekleştirdiği bu arınmanın başlaması vaktinden hayatının sonuna kadar, Allah'ın kendisine açtığı ufuklar sayesinde tamamen her şeyden sıyrılmış olarak kaldı. Hiçbir şey istemezdi. Kendisine bağışlanan helal bir şeyi reddetmezdi ve hiçbir şeyi de biriktirmezdi. Kendisiyle ilgili olarak şunları söylüyor (I:196):

- "Yüce Allah, has kılınmış kulları hakkında şöyle buyurmaktadır *"Kullarıma gelince, senin onlar üzerinde bir hâkimiyetin yoktur."* Şu halde Allah'ın bir kulunda, mahlûkattan herhangi birinin hakkı geçerse, bu hak oranında Allah'a yönelik kulluğunda eksilme olur. Çünkü kendisinden hakkını

isteyen bu mahlûkun bu hak aracılığıyla onun üzerinde bir hâkimiyeti söz konusu olur. Böylece sırf Allah'ın halis bir kulu olamaz (…) Bu makamı gerçekleştirdiğim zamandan bu yana kesinlikle herhangi bir hayvanım olmadı. Hatta bana ait giyeceğim bir elbisem de olmadı. Çünkü ben elbiseyi belli bir kimseden borç olarak alır ve onun izniyle tasarrufta bulunurum. Bir vakit herhangi bir şeye sahip olduğum zaman, hemen o şeyden sıyrılırım. İster bana hibe edilsin, ister azat edilebilecek bir köle olsun, bu bağışı derhal kendimden uzaklaştırır, ondan sıyrılırım. Sırf Allah'a has bir kul olmayı istediğim için bu durum benim için hâsıl oldu. Çünkü bana şöyle denildi: Hiç kimsenin senin üzerinde hakkı olmadığı sürece bu istediğin şey gerçekleşmez. Ben de dedim ki: Hayır, Allah'a yemin ederim ki, inşallah kimsenin benim üzerimde hakkı olmayacaktır. Bana denildi ki: Allah'ın senin üzerinde hüccetinin olmaması nasıl mümkün olabilir? Dedim ki: Aleyhte kanıt, münkirler için geçerlidir, itiraf edenler için değil. İddia sahipleri, haz erbabı için geçerlidir, benim bir hakkım da payım da yoktur diyenler için değil."

Şeyh, İsevi mirası gerçekleştirdikten sonra, Musevi mirasa intikal eder. Çünkü Musa Kelimullah'tır (Allah'ın konuştuğu). Yine o Allah'a şöyle demiştir: *"Rabbim! Bana kendini göster, seni göreyim."* Ki el-mübeşşerat'ta buna işaret etmiştir. Sonra Hud'un (a.s) mirasına intikal eder. Özellikle onun şu sözüne vurgu yapar: *"Hiçbir canlı yoktur ki o, perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz benim Rabbim dosdoğru yol üzerindedir."* (Hud, 56) (Şeyh'in bu konudaki açıklamaları için Fusus adlı eserin Hud fass'ına bkz.) Sonra kalan diğer Nebilerin mirasına intikal eder. Davud'la (a.s) muaşerette bulunur, ondan en geniş anlamıyla istifade eder. Çünkü Davud'a hikmet ve eğri ile doğruyu ayıran hitap yeteneği verilmiştir. Ve o, şeyh'in Futuhat'ın 73. babında

tabakatlarını vasfettiği nefesler alemi adamlarının kutbudur. Şeyh, İbrahimi mirastan da büyük bir pay alır. Özellikle Halilullah (Allah dostu) oluşu itibariyle. Şeyh ona Kur'an'ı okur. Kur'an'da adının geçtiği yerleri dinledikçe ağlar. Şeyh, Sehl b. Abdullah et-Tüsteri'nin (ö:283) sözünü ettiği halvetine girerken İbrahimi mirasın bir yönünü açıklar. O da şudur: "Allah benimledir. Allah bana bakıyor ve Allah beni görüyor." Şöyle diyor (III:488): "Allah'ı zikretmek üzere halvete girdiğimde, bu zikir aracılığıyla hemen o gece bana özel bir fetih nasip etti. Onun nuru sayesinde benim açımdan gayp olan şeyler açığa çıktı. Sonra bana gaipleri gösteren bu nur battı. Bu halili (İbrahimi) bir sahnedir, dedim. O andan itibaren Allah'ın ve Resulünün emrine bağlı milletin varisiyim. Ki Allah bu ikisine tabi olmamızı emretmiştir: *"Babanız İbrahim'in milleti. O daha önce size Müslümanlar adını verdi."* Böylece onun babalığı, benim de oğulluğum tahakkuk etti."

Hac ile ilgili 72. babda şeyh, Kâbe'nin yanındaki makam-ı İbrahim'de gerçekleşen bir vakıadan bahseder. Orada İbrahimi varisliği kemale eder. Özellikle İbrahim'in sözünde duran, çok içli ve halim oluşu, hanif ve Allah'ın nimetlerine şükreden olması, Allah tarafından seçilip dosdoğru yola iletilmiş bir Müslim ve Salih oluşu itibariyle. Şeyh, mirasçısı olduğu bu İbrahimi şemaili uzun uzun açıkladıktan sonra şunları söylüyor (I:722-723):

- "Kemal, hatemiyet, bütün eşyaya sirayet eden yücelik derecesi gibi hillet'ten (dostluk) de bir payımızın olmasını ümit ediyoruz (…) Bu vakıada, inayete delalet eden ilahi yakınlık aracılığıyla ilahi müjdelerin türlüsünü gördüm (…) *"Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an."* (Duha, 11) Kitap ve sünnete uygun bu ilahi nimetten daha büyük hangi nimet vardır."

Şeyh, "Furkan" suresiyle ilgili 359. babda "*Yazık bana!*

Keşke falancayı dost edinmeseydim!" (Furkan, 28) ayetine işaret ederken dostluğun anlamlarını ve şartlarını açıklıyor ve özetle şunları söylüyor:

- "Allah'ın kullarından birini dost edinmesinin imkânsız olmadığını bildiğine göre, Allah'ın dostu olmak için çalış. Ama O'nun şeriatına uymaktan, haramına, helaline, mubahına, mekruhuna, mendubuna ve vacibine riayet etmekten başka yol bulamazsın. Bu anlayış senin nefsini kapladığında, bu hususları hakkıyla yerine getirdiğinde dostluk niteliği senin için sahih olur. Daha doğrusu bundan daha büyük ve daha özel bir nitelik olan sevgi hali gerçekleşir. Çünkü dost, senin için seninle arkadaşlık eder, ama seven, kendisi için seninle arkadaşlık eder. Dost dostuyla güç kazanır, seven ise sevdiğinde gizlenir, onu canıyla korur. İnsanları görmez misin ki ekmeği tuza banarak yemeyi aralarında bir sebep kılarak her biri diğeri için kendini feda eder? Biz bunu Hak ile ilgili olarak ayn halinde müşahede ettik. Allah'a hamdolsun, etkilerini de kesin delil olarak gördüm. Bu hususta dedim ki:

Andolsun tuz ve ekmek yiyeceğim
Delili ve fethi görene kadar
Düşmanlık için savaş istiyorum
Barış ve uzlaşma istemiyorum

İşte bu ekmeği tuza banma diye tarif edeceğimiz hal, Allah düşmanlarını sevgili ya da seven edinmeme sonucunu doğurur. Nitekim yüce Allah dostu İbrahim'in Azer'e karşı şöyle bir tavır takındığını bize bildiriyor: *"Onun Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı."* (Tevbe, 114) Sende bu halin oranı eksildikçe Allah'ı tanıma, bilme oranında eksilir."

Şeyh, diğer Nebilerin mirasçısı oluşu hakkında da konuşuyor. "İsra" suresiyle ilgili 367. babda kendisinin

miracını anlatırken **sidretu'l müntehayı** vasfederek şunları söylüyor (III:350):

- "Sonra ariflerin oturup yaslandıkları koltukları gördüm. Nurlar beni dört bir yandan bürüdü. Öyle ki baştanbaşa nur haline geldim. Üzerime bir hilat giydirildi ki bundan önce öylesini görmemiştim. Dedim ki: Allah'ım! Çeşitli ayetler… Bunun üzerine şu söz bana indirildi: *"De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve Ya'kub oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz."* (Al-i İmran, 84) Bu ayetin içinde bütün ayetler bana verilmiş oldu. Emir bana yakınlaştırıldı. Bu benim için bütün ilimlerin anahtarı kılındı. Anladım ki ben, bana anlatılanların toplamıyım. Bunda, Muhammedi makam sahibi, Muhammed (s.a.v) ceminin varisi olduğuma ilişkin bir müjde vardı. Çünkü O, Resullerin ve kendisine vahiy indirilenlerin sonuncusudur. Allah ona bütün kelimeleri cami kitabı vermiştir. Altı sayısı ona has kılınmıştır ki, hiçbir ümmetin Resulüne bu özellik verilmemiştir. Altı cihetinin genelliğinden dolayı onun risaleti de genellik vasfına sahip kılınmıştır. Bu yüzden hangi cihetten gelirsen gel, Hz. Muhammed'in (s.a.v) nurundan başka bir şey bulamazsın. O nur seni her bakımdan bürür. Kim ne almışsa ondan almıştır. Resuller ne bildirmişlerse ondan bildirmişlerdir. Benim için bu hal hâsıl olunca "yeter, yeter… Bütün rükünlerim doldu. Yerime sığmıyorum. Onunla mümkünlüğüm zail oldu." dedim. Bu İsra'da bütün isimlerin anlamları hâsıl oldu. Onların bir tek müsemmaya ve bir tek ayn'a dönük olduklarını gördüm. Müşahede ettiğim de bu müsemmaydı. O ayn benim varlığımdı. Dolayısıyla yolculuğum kendi içimde gerçekleşiyordu. Kendime delalet ediyordum. Bundan dolayı anladım ki ben, sırf kulum, kesinlikle rablık namına bende bir şey yoktur."

Şeyh, "Yaraları tedavi eden" olarak isimlendirdiği İdris Nebinin (a.s) mirasına işaret ederken şunları söylüyor (I: 151):

- "Ondan değişik kanallardan büyük ilimler aldık." Şeyh, "Kitabu'l isra", "Risaletu'l envar", Futuhat'ın 167. ve 198. babları, "Tenezzülatu'l mavsıliye" gibi eserlerinde, salik'in yedi gök Nebilerinden aldığı bazı ilimleri açıklar. Bu Nebiler şunlardır: Âdem, İsa, Yahya, Yusuf, İdris, Harun, Musa ve İbrahim (Selam üzerlerine olsun)… "el-İsfar an netaici'l esfar" adlı kitabında, Kur'an'da adı geçen Adem, İdris, Nuh, İbrahim, Lut, Yusuf ve Musa (selam üzerlerine olsun)nin seferlerinin mirasından salik'in tahakkuk ettirdiği ilimleri zikreder. Şeyh'in efendimiz Hz. Muhammed'den (s.a.v) aldığı miras ise, özellikle cemiyetin, ilmin, rahmetin ve sevginin genişliği, kulluğun, ilahi ahlaklarla ahlaklanmanın kemali, bütün kelimeleri cem ediş, ibarelerin fethi, Kur'an cemiyle ve Furkan ayetlerinin varlığıyla tahakkuk etmenin kemali şeklinde somutlaşmaktadır.

Şeyh'in, Nebilerin mirasında temekkün edişinin bir göstergesi olarak öğrencisi Sadreddin Konevi (ö:673) "kırk hadis şerhi"nde şunları söylüyor: "Şeyhimize (Allah ondan razı olsun) gelince, o, dilediği Nebinin, Velinin ve diğer geçmişlerin ruhlarıyla üç şekilde bir araya gelme imkânına sahip kılınmıştı: İstediği zaman, onların ruhaniyetleri bu âleme inerdi. Onları misali surette bedenlenmiş halde görürdü. Ve bu beden dünyevi hayatta sahip oldukları maddi bedene tıpa tıp benziyordu, farklı bir tek tarafı olmazdı. İstediği zaman onları rüyasında görürdü. Ve yine istediği zaman kendi kalıbından sıyrılarak nefsinin mertebesi olarak belirginleşen cihette onlarla buluşurdu (…) Şeyhimizin (r.a) temekkününe örnek olarak anlattığım bu hal, onun Nebevi mirasın varisi oluşunun sahihliğinin kanıtıdır. Buna şu ayetle de işaret edilmiştir: *"Senden önce gönderdiğimiz resuller-*

imize sor!" (Zuhruf, 45) Eğer Resullerle bir araya gelip görüşme imkânı bulunmasaydı, böyle bir hitabın anlamı olmazdı." Şeyh'in kendisi de bu makamı açık bir şekilde ifade etmiştir (I:755): "Nebilerden, meleklerden ve sahabe gibi nesillerden Salihlerin oluşturduğu bir cemaati bedenlenmiş halde görmüştük."

Şeyh, "et-Tecelliyat" adlı kitabının bölümlerinde, kimi tevhid meselesini, Ebubekir, Ömer, Ali (r.a) gibi bazı sahabelerin ve Cüneyd, Sehl et-Tüsteri, el-Mürteiş, İbn Ata, Hallac ve Şibli (Allah rahmet etsin) gibi geçmiş büyük şeyhlerin ruhlarıyla konuştuğunu, bu şeyhlerin, kendisiyle buluşup berzah âlemindeki konuşmalarının neticesinde Allah'ı bilme hususunda yükseliş kaydettiklerini anlatmaktadır. Öğrencisi İbn Sevdekin "et-Tecelliyat" adlı esere ilişkin değerlendirmeleri kapsamında, şeyhinin bu ruhlarla buluşmasının keyfiyetine ilişkin bir soruya verdiği cevabı şöyle aktarmaktadır:

- "et-Tecelliyat kitabında, bizimle geçmişteki Salih kavmin sırları arasında geçen buluşmaya ilişkin olarak anlattıklarımız, Hak huzurunda ve kutsi bir müşahede ile gerçekleşmiştir. Orada hem benim sırrım, hem de Hakkın huzurunda keşfolunanların sırrı tamamen arınmıştı. Çünkü bu huzur salt tahakkuk ve doğruluktan başkasını kabul etmez. Eğer onlarla buluşmamız bedensel olarak maddi âlemde gerçekleşseydi, durum size haber verdiğimden ne eksik ne de fazla olurdu. Ey oğlum! "her nefis üzerinde-amel ve söz olarak- kazandıklarıyla kaim olan"(yüce Allah) ile muamele, değiştiren veya eğrilen her lisanın yanında etkisini gösterir."

Burada üstad Osman Yahya tarafından "et-Tecelliyat" kitabına, İbn Sevdekin'in talikatına ve aynı eser üzerine yapılmış ve müellifi bilinmeyen şerhe yapılan son derece güzel tahkike de işaret etmek gerekir.

Şeyh ve Ebu'l Abbas Ahmed el-Hıdır (Hızır) /Tarikat Hırkası

Hızır, "Kehf" suresinde geçen kıssa'da Hz. Musa'nın (a.s) arkadaşı olarak sözü edilen kişidir. Velayet dairelerindeki makamı meşhurdur. Bazı velilerin onunla buluştukları meselesi ise mütevatir düzeyinde anlatılmaktadır. Hakim et-Tirmizi "Hatmu'l evliya" adlı kitabında (s. 361-362) velilerin alametlerinden söz ederken ona da işaret eder ve şöyle der:

- "Karası ve deniziyle, ovası ve dağıyla yeryüzü kendisi için tay edilen, dürülen Hızır'la konuşmak, onlar (bu ümmete ve ümmetin velilerine) gibilerine yönelik özleminden kaynaklanan talebi üzerine gerçekleşmiştir. Onların durumlarıyla ilgili olmak üzere Hızır'ın dikkat çeken bir kıssası var. O, başlangıçta ve kaderlerin belirlendiği vakitte onların durumlarını gözlemlemiş ve onları görmeyi istemiştir. Bunun üzerine kendisine, onlara ulaşıncaya, bu ümmetle ve veliler zümresi arasında haşredilinceye kadar yaşama imkânı bahşedilmiştir. Ta ki Hz. Muhammed'e (s.a.v) tabi oluncaya kadar. Hızır, aslında İbrahim ve Zülkarneyn çağında yaşamış bir adamdır. Zülkarneyn'in ordusunun önünde bulunuyordu. Zülkarneyn, hayat pınarını arıyordu. Ama bulamamış, Hızır bulup o sudan içmiştir. Hikâye uzundur."

Şeyh, Futuhat'ta ve diğer kitaplarında onlarca kere Hızır'dan bahsetmiştir (bkz. Futuhat; 4/10/19/24/25/29/30/31/32/36.bablar ve I:153/184/186/188/189/203/205/223/244/392/393/574/631.safhalar… II:9/40/53/76/79/90/107/114/131/162…ve Tirmizi'nin soruları:12/14/19/53/54/83/112/153…III:5/208/335…) "Eyyamu'ş Şa'n" kitabında onun hakkında şöyle diyor:

- "Biz Araplara katıldığı, yani Muhammed ümmetine

dâhil olduğu için, özellikle dedesi Hud bir arap resul olduğu için onda bir arap gücü vardı. Şeyh, Hud'un nesep bakımından onun dedesi olduğunu "Kehf" suresiyle ilgili 366. babda açıklamaktadır (II:336). Futuhat'ın "fi ma'rifeti vatadin mahsusin muammer" başlıklı 25. babını ona tahsis etmiştir. Şeyh'in onunla ilgili değerlendirmelerini özetleyerek aşağıya alıyoruz:

- "Bil ki, sütun (veted) Hızır'dır. Adı Belya b. Melikan b. Faliğ b. Ğabir (Hud peygamber) b. Şalih b. Erfahşad b. Sam b. Nuh (a.s)tur. Zülkarneyn'in ordusunda yer alıyordu. Zülkarneyn, onu su kaynağı aramak üzere gönderdi. Hayat pınarına rastladı. Ondan içti. Bu yüzden hala yaşıyor. Bu suyu içen kimseye yüce Allah'ın bahşettiği hayatı bilmiyordu. Sonra arkadaşlarının yanına döndü ve pınarın yerini onlara söyledi. İnsanlar, bu sudan içmek içen pınarın bulunduğu yere doğru koşmaya başladılar. Allah görme yeteneklerini aldı, bu yüzden pınarı bulup suyundan içemediler. Hızır'ın sürekli olarak başkaları için çalışması bunun sonucudur. Allah, onun ömrünü bu zamana kadar uzatmıştır. Nitekim yüce Allah, bedenleriyle hayatta olan üç Resule de böyle bir ömür vermiştir: Dördüncü gökte yaşayan İdris, ikinci gökte yaşayan İsa ve yeryüzünde yaşayan İlyas (selam üzerlerine olsun). Bu dört kişi, ahir zamana kadar değişmeden baki kalacak din evini ayakta tutan sütunlardır. Dinin dört rüknü olan Risalet, Nübüvvet, Velayet ve İmanı korurlar. Bunlardan biri Kutuptur ve Haceru'l esved rüknü onundur. İkisi de imamdır. Dördüncü rükün dördüncü sütunundur. Bunlardan her birinin her zaman diliminde, kalbi üzere olup onun doğrultusunda hareket eden bir adamı olur. Bu adam maddi varlıkta onun vekilidir. Zamanın sahibi gavs'tan kaynaklanan gaybe imanın artışı, yakinin belirginleşmesi İlyas'ın eliyle kabz, Hızır'ın eliyle de bast şeklinde sunulur. Allah'ın Hızır'a verdiği özelliklerden biri de şudur: Hangi

kurak ve kuru yere gitse, Allah orayı verimli, bereket ve bollukla yeşertir. Nitekim hadiste, onun Hızır olarak isimlendirilmesinin sebebine ilişkin olarak şöyle buyrulmuştur: *"Ne zaman bir postun üzerine otursa, orası hemen yemyeşil kesilir."* (Türkçede Hızır olarak telaffuz ettiğimiz hıdır kelimesi, yeşil anlamına gelmektedir.) Allah, katından ona bir rahmet verdiğine, yine katından bir ilim bahşettiğine Kelimullah Musa'nın (as) bu hususta ona tabi olduğuna tanıklık etmektedir. İlahi masumiyet sayesinde kişiyi cömertlik ve açıklıktan alıkoyan her türlü edep dışılıktan uzak tutulmuştur. O, zaman boyunca koruma altındadır. İlmi, Allah'a ve Allah'ın ipine sarılma ile ilgilidir. Yani, kulu Allah'a doğru yükselten yolu. Resulullah'ın ehlibeytine (s.a.v) dâhil edilen Selman (r.a) gibi kutupların en büyüğüdür. Yüce Allah'ın kendilerine yönelik inayetinin göstergesi olarak öğrenimlerini üzerine aldığı efradın başlarından biridir. Bu yüzden mukarrebindendir. Yani yakınlık veya şeriatsız genel Nübüvvet makamına sahiptir. Bu genel nübüvvetin menzili sıddıklıkla şeriatlı nübüvvet arasındadır. Yakınlık (kurbet) ehlinin menzili, onlara hayatlarının ahiretle birleşmesi imkânını verir. Ruhları alan ölüm(saika) onları almaz. Bilakis onlar, yüce Allah'ın şu ayette işaret ettiği müstesna kimselerdendirler: *"Sur'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir."* (Zümer, 68) Bu efrad, Hak tealada, onun isimleriyle "ondan, ona, onun içinde ve onunla" seyretme makamının ehlidirler. Bu makamda olan kimse duruşunda seyretmekte, seyrinde durmaktadır. Onlar, meleklerden egemen olanların menzilindedirler. Kendilerine emredileni yaparlar. Bu yüzden gemiyi delmek ve çocuğu öldürmek hikmet, duvarı onarmak üstün ahlaktır. Hızır, gençlikle dolu delikanlıdır ki, ahir zamanda ortaya çıkacak Deccal'in karşısına çıkacaktır. Deccal, onu iki yerden yaralayacaktır. Sonra onu çağırınca,

sevinçle yüzünü dönüp gülecektir. Hadiste bu şekilde anlatılmaktadır. Ondan şöyle rivayet ettik: Bir gün tanımadığım bir adamla karşılaştım. Bana: Selamun aleyk ey Hızır! Dedi. Dedim ki: Beni nasıl tanıdın? Dedi ki: Allah, dört evtadı (sütunu) bana tanıttı. O zaman anladım ki, Allah'ın öyle kulları vardır ki, onlar Hızır'ı tanırlar, fakat Hızır onları tanımaz. Ona Şafii'yi sormuşlar: dört evtad'dan biridir, Ahmed b. Hanbel'i sormuşlar: O sıddıktır, Bişr el-Hafi'yi sormuşlar: kendisinden sonra bir benzerini bırakmamıştır, demiştir."

Şeyh, Futuhat'ın 25. babında (I:186-187) Hızır'la üç kere buluşmasından söz eder. 590 yılında Tunus limanından kalkan gemide bulunduğu sırada onunla karşılaşır. Hızır suyun üzerinde yürüyerek gelir. Hiçbir tarafı ıslanmaz. Onunla konuşur. Bundan sonra okyanus sahilindeki bir mescitte onunla karşılaşır. Yanında "değeri yüce, menzili ondan daha büyük biri" diye vasfettiği bir zat da vardır. Muhtemelen bu zat, kutbun ikinci veziri imamdır ki şeyh, bir seyahatinde onu gördüğünü ve onun efradı terbiye ettiğini anlatır (II:572). Şeyh'in yanında olağanüstü kerametleri inkâr eden bir adam vardır. Hızır, bu adam bu olağanüstü kerametlerden birini gösterir. Şeyh bu hususta şunları anlatıyor: "Hızır olduğunu söylediğim bu adam mescidin mihrabından küçük bir hasır aldı ve yerden yedi zira yukarıda havaya serdi. Havada duran bu hasırın üzerine çıkarak nafile namaz kıldı (…) Namazı bitirince, ona selam verdim ve şu şiiri okudum:

Seven sırrında havayla ilgilenmez
Çünkü havayı yaratıp musahhar kılanın sevgisiyle meşguldür.
Ariflerin akılları, anlar
Bütün kevnde onu razı kılacak şeyi ve tertemizdirler
Anında anlarlar ve ötede ikrama mazhardırlar

Ama halleri meçhul ve gizlidir

Sonra bana dedi ki: Ey falan! Yaptığımı gördüğün şeyi, sırf bu münkir görsün diye yaptım (…) Yüzümü Münkir adama çevirdim ve: Ne diyorsun? Dedim. Dedi ki: Göz gördükten sonra ne denebilir ki!"

Şeyhin Hızır'la ilk karşılaşması yirmili yılların başlarında gerçekleşmiştir. Bu konuda şunları söylüyor:

- "…Şeyhimiz Ebu'l Abbas el-Uraybi (Allah rahmet etsin) ile aramızda, Resulullah'ın (s.a.v) ahir zamanda zuhur edeceğini müjdelediği zat (Ahir zamanda ortaya çıkacak İmam Mehdi) hakkında bir konuşma geçti. Bana dedi ki: O, falan oğlu falandır. İsmini bildiğim ama kendisini görmediğim bir adamın ismini söyledi. İsmini verdiği adamın amcasının oğlunu görmüştüm. Şeyhin bu sözlerini kabul etmedim, çünkü benim görüşüme dayanak oluşturan delil daha güçlüydü. Şeyhimin delili kendi aleyhine dönmüştü. Ayrıca içten içe rahatsız da olmuştu. Ama ben bunun farkında değildim. Çünkü henüz yolun başındaydım. Şeyhten ayrılıp evime gittim. Yolda iken tanımadığım bir adamla karşılaştım. Bana selam verdi. Seven ve şefkatli bir selamdı bu. Bana dedi ki: Ey Muhammed! Şeyh Ebu'l Abbas'ın falan adamla ilgili olarak sana anlattıklarını tasdik et. Ayrıca Şeyh Ebu'l Abbas'ın bahsettiği kişinin adını söyledi. Ona: Evet, dedim. Ne demek istediğini anlamıştım. Olup biteni anlatmak üzere derhal şeyhin yanına döndüm. Yanına girdiğim zaman, bana dedi ki: Ey Ebu Abdullah! Şimdi benim sana anlattığım ve senin de kabullenmekte zorlandığın her meselede, Hızır'ın sana falanın dediklerini tasdik et, demesini mi bekleyeceğiz? Benden duyup da kabullenmekte zorlandığın her meselede Hızır'ı nerden bulacaksın? Dedim ki: Tevbe kapısı açıktır. Dedi ki: Tevbenin kabulü de vakidir. O zaman, yolda karşıma çıkan adamın Hızır olduğundan şüphe duymadım. Bir de şeyhe sordum: Bu adam Hızır mıydı? Diye. Evet,

dedi. Ona dedim ki: Allah'a hamdolsun, bu da bir faydadır. Bununla beraber meselenin aslı benim sana söylediğim gibidir. Aradan bir müddet geçti. Şeyhin yanına girdim. Bu meselede benim görüşümü kabul ettiğini gördüm. Bana dedi ki: "O konuda benim görüşüm yanlıştı, sen haklısın." Ona dedim ki: Ey efendim! Şimdi anlıyorum ki, Hızır bana teslimiyeti tavsiye etti. Bu meselede senin görüşünün doğru olduğunu söylemedi. Onun, bana karşı sana destek olması söz konusu değildi. Çünkü bu mesele, şeriatın sessiz kalınması haram olan hükümlerinden biri değildi. Bundan dolayı Allah'a şükrettim ve şeyhin de hakkı açıkça görmesinden ötürü sevindim."

Bu hikâyede, İbn Arabî ile şeyhleri arasındaki ilginç ve farklı ilişki tarzı da belirginleşiyor. Şeyhleri onu zahiren eğitirken, o da onları batınen eğitiyordu. Çünkü İbn Arabî, bütün fetihlere mazhar olduktan sonra onlarla beraber olmaya başlamıştı. Onlardan, hallerine ve makamlarına ilişkin ameli deneyimi edinirken, Allah'ı bilme miraçlarında onları batınen denetliyordu. Şeyh, Melamilik ve Ferdiyet makamında iyice kökleştiği için, şeyhleri, onun bu özelliğini nadiren ve yararlanabilecekleri miktarda fark ediyorlardı. Bunu da ona karşı itiraf ediyorlardı. Bunun tipik örneklerinden biri Salih el-Berberi'dir (ö:593). Şeyh, 13 sene onunla beraber oldu. El-Berberi şöyle der: "Eğer insanlar, hallere sirayet eden nimetleri bilselerdi, kolaylık ve zorluğu ayırmaz, Hamdi birleştirirlerdi." İbn Arabî şunu ekler: "Bilakis, bir olurlardı." El-Berberi ona şu cevabı verir: Ey oğlum! Doğru söyledin ve şeyh yanlış söyledi." Ardından Muhyiddin şeyhinin elini, Salih de Muhyiddin'in başını öper. Buna benzer örnekler şeyhin hayatında çokça görülmüştür. İleride bazısına değineceğiz. İbn Arabi, Hızır'ı şeyhlerinden biri olarak görür. "Nesebu'l Hırka" risalesinde şunları söylemektedir: "… Ben de Hızır'la arkadaşlık ettim, ondan edep

öğrendim, şeyhlerin sözlerine teslim olmayı ondan öğrendim. Bunu şifahen ve doğrudan onun ağzından duydum. Bunun gibi daha bir çok ilmi ondan aldım."

Tarikatta Hızır'ın hırkasını giyişini anlatırken şunları söylüyor (I:186):

- "Şeyhlerimizden bir adam onunla buluşmuştur. Bu adam Ali b. Abdulah b. Cami'dir. Kendisi Ali el-Mütevekkil'in ve Ebu Abdullah Kadib el-Ban'ın arkadaşlarındandır. Musul dışında el-Makla denilen yerde kendisine ait bir Bostan'da otururdu. Hızır, Kadib el-Ban'ın huzurunda ona hırka giydirmişti. Şeyh, Hızır'ın kendisine bahçesinin içinde hırkayı giydirdiği yerde bana giydirdi.Ve Hızır'ın kendisine hırka giydirdiği sırada içinde bulundukları halin aynısı o sırada bizim için de geçerliydi. Ben, Hızır'ın hırkasını bundan tamamen farklı bir şekilde, arkadaşımız Takiyyuddin Abdurrahman b. Ali b. Meymun b. Ab et-Tevzeri'nin elinden giymiştim. Ona da Mısır'da şeyhlerin şeyhi Sadruddin (ibn Hameveyhi) giydirmişti. Hırkayı dedesi Hızır'ın elinden giymişti. O zamandan beri hırka giymeyi savundum ve insanlara da giydirdim. Çünkü Hızır'ın buna önem verdiğini görmüştüm. Bundan önce şu anda bilinen hırkayı savunmuyordum. Hırka bize göre sohbet, edep ve ahlaklanmadan ibarettir. Bu yüzden hırka giyme silsilesi Resulullah'a (s.a.v) kadar uzanmaz. Ama sohbet ve adap olarak Resulullah'a (s.a.v) kadar uzanmaktadır. Buna da "takva elbisesi" denmektedir. Hal sahiplerinin geleneği şöyleydi: Arkadaşlarından birinde bir eksiklik gördüklerinde ve onun bu eksikliğini giderip kemale ermesini sağlamayı istediklerinde, şeyh, bu kişiyle ittihat ederdi. İttihat ettiği zaman, ittihat halinde iken üzerinde bulunan elbiseyi çıkarıp kemale ermesini istediği o adama giydirirdi. Dolayısıyla hal bu adama sirayet ederdi ve kemale ererdi. Bizde bilinen hırka giymenin anlamı budur. Muhakkik şeyhlerimizden de böyle rivayet edilmiştir."

Şeyh, "Nesebu'l Hırka" risalesinde hırkanın tarihini, manevi hakikatini ve adap ve ilim gibi ahlaki şartlarını ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Risalenin sonunda şunları söylüyor:

- "…İşte ey Kemaluddin Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Hammad b. Mahmud b. Yusuf b. İbrahim b. Musa b. Abdullah b. Hüseyin b. Hasan b. Ali b. Ebutalib (k.v) bu elbiseyi, benim sohbetimde bulunduğunun ve benim elimle edeplendiğinin bir ifadesi olarak sana giydiriyorum. Ben de bu elbiseyi Şeyh Cemaluddin Yusuf b. Yahya b. Ebu'l Hasan el-Abbasi el-Kassar elinden Mekke'de, harem-i şerifte, Kabe-i muazzamaya karşı giydim. Bundan önce onun sohbetinde bulunmuş ve elinden edep almıştım. Cemaluddin de bu elbiseyi zamanın şeyhi Abdulkadir b. Ebu Salih b. Abdullah el-Cili'nin (r.a) elinden giymişti. Abdulkadir de Ebu Said el-Mubarek b. Ali el-Mahzumi'nin elinden giymişti. El-Mahzumi de Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Yusuf el-Kuraşi el-Hakkâri'nin elinden giymişti. El-Hakkâri onu Şeyh Ebu'l Ferec et-Tarsusi'nin elinden giymişti. Ebu'l Ferec de Ebu'l Fadl Abdulvahid b. Abdülaziz et-Temimi'nin elinden giymişti. Ebu'l Fadl ise Ebubekir Muhammed b. Halef b. Hicare eş-Şibli'nin elinden giymişti. Eş-Şibli ise Ebu'l Kasım el-Cüneyd b. Muhammed'in sohbetinde bulunmuş, onun tarafından edeplendirilmişti. Cüneyd de, dayısı Sırrı es-Sakati'nin sohbetinde bulunmuş ve ondan edep öğrenmişti. Sırrı da Maruf el-Karhi'nin sohbetinde bulunmuş, onun edebini almıştı. Maruf, Ali b. Musa er-Rıza'nın sohbetinde bulunmuş, ondan edep öğrenmişti. Ali b. Musa ise babası Musa el-Kazım b. Cafer es-Sadık'ın sohbetinde bulunmuş, ondan edep almıştı. Musa ise, babası Cafer'in sohbetinde bulunmuş, onunla edeplenmişti. Cafer, babası Muhammed b. Ali el-Bakır'ın sohbetinde bulunmuş ve ondan edep öğrenmişti.

Muhammed, babası Ali b. Hüseyin'in sohbetinde bulunmuş, onun edebiyle edeplenmişti. Hüseyin, dedesi Resulullah'ın (s.a.v) ve babası Ali b. Ebutalib'in (k.v)sohbetlerinde bulunmuş ve onlardan edep öğrenmişti. Ali b. Ebutalib ise Resulullah'ın (s.a.v) sohbetinde bulunmuş ve ondan edep öğrenip el almıştı. Hz. Muhammed (s.a.v) Cebrail'den almış, Cebrail de yüce Allah'tan almıştı. Şeyh Yunus'a Cebrail Allah'tan ne almıştı? O da dedi ki: Ben de Şeyh Abdulkadir'e sordum veya bir başkası sordu: Allah'tan ne aldı? diye. dedi ki: Ondan ilim ve edep aldı…

Yine sana, Ebu Abdullah Muhammed b. Kasım b. Abdurrahman b. Ali b. Abdulkerim et-Temimi el-Fasi'nin ve Takiyüddin Abdurrahman b. Meymun b. Ab et-Tevzeri'nin ellerinden giydiğim hırkayı da sana giydirdim. Onlar, bana dediklerine göre, Ebu'l Feth Muhammed b. Ahmed b. Mahmud el-Mahmudi'nin elinden giymişlerdi. El-Mahmudi, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el-Basri'nin elinden, el-Basri, Ebu'l Feth b. Şeyhu'ş Şuyuh'un elinden, Ebu'l Feth, Ebu İshak b. Şehriyar el-Mürşid'in elinden, el-Mürşid, Hasan veya Hüseyin el-Akkar'ın elinden, el-Akkar, Ebu Abdullah b. Hafif'in elinden giymiştir. İbni Hafif, Cafer el-Hazza'ın sohbetinde, el-Hazza ise, şeyhi Ebu Amr el-İstahri'nin sohbetinde, Ebu Amr, şeyhi Ebu Turab en-Nahşabi'nin sohbetinde, Ebu Turab, şeyhi Şakik el-Belhi'nin sohbetinde, Şakik de, İbrahim b. Edhem'in sohbetinde, İbni Edhem, Musa b. Zeydu'r Rai'nin sohbetinde, er-Rai, Üveys el-Karani'nin sohbetinde, Üveys, Ömer b. Hattab'ın (r.a) ve Ali b. Ebutalib'in (k.v) sohbetinde, Ömer ve Ali de, Resulullah'ın sohbetinde bulunmuşlardı (…)

Bu hırkayı giymenin ve sohbetin şartı, ancak bir kişinin elinden giyilmesi değildir. Hiç kimse böyle bir şart koşmamıştır. Bilakis bazılarının şöyle dedikleri sabitleşmiştir: Bir adamda üç yüz adamı birden görmek isteyen kimse,

bana baksın. Çünkü ben, üç yüz şeyhin sohbetinde bulundum ve her birinden bir ahlak edindim… Kuşeyri Risalesine bakın örneğin. Burada birinden söz edildiği zaman, falanın ve falanın sohbetinde bulundu, demektedir. **Hırka; sohbet ve edepten başka bir şey değildir.** Dolayısıyla birden çok kişinin sohbetinde bulunup edebinden edinmenin bir sakıncası yoktur. Ama ilimden yoksun cahil bir topluluk ortaya çıktı. Ancak bir kişinin elinden hırka giyileceğini hayal ediyorlar. Oysa bunu hiç kimse söylememiştir. Başarılı kılan Allah'tır."

Ben derim ki: Şeyh, bu son açıklamasında teberrük mahiyetindeki sohbet ve hırkadan söz ediyor. Ama terbiye ve yükselme aşamasındaki mürid, kâmil ve eğitici tek bir şeyhin kontrolünde ve onun hâkimiyeti altında olmalıdır. Şeyhin kendisi de 181. babın sonunda (II:366) bu hususu vurgulamaktadır:

- "İşin aslı şudur: Âlemin iki ilah arasında var olması, bir mükellefin farklı şeriatlara sahip iki resule muhatap olması ve bir kadının iki erkeğin karısı olması mümkün olmadığı gibi, bir kişi de iki şeyhin birden müridi olamaz. Tabi ki terbiye aşamasındaki müritten söz ediyoruz. Ama terbiye aşaması dışında sohbet mahiyetinde bir müritlik söz konusu ise, bütün şeyhlerin sohbetinde bulunmasının bir sakıncası yoktur. Çünkü bu şekilde onların hâkimiyeti altına girmiş olmaz. Bu gibi sohbetlere "bereket sohbeti" denir. Şu kadarı var ki, bundan Allah tarikine mensup bir adam çıkmaz. Çünkü kurtuluşta asıl olan hürmettir."

Şeyhin bu sözleri, onlarca şeyhin sohbetinde bulunmuş biri olarak kendisine tatbik edildiği zaman, onun söz konusu kişilerin sohbetinde bulunmasının terbiye amacına yönelik olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü onları tanımadan önce büyük fethini gerçekleştirmişti. O, Allah ehlinin değişik hallerini ayrıntılı olarak gözlemlemek suretiyle deneyim kazanmak

ve de onları kendi sohbetinden yararlandırmak için beraber olmuştu.

Şeyh, Hızır ve benzerlerinin bahşedilmiş ledünni ilmi tahsil edişlerinin keyfiyetini 396. babda açıklamış (III:558-559) ve özetle şunları söylemiştir:

-"Bu ilmi elde etmenin, bütün malumatları ve bütün âlemi zihinden atmaktan ve boş bir kalple Allah ile oturmaktan, ilahi huzur, murakabe, sekine ve kalben "Allah" ismini zikretmekten, kendisini Allah'ı bilmeye ulaştıracak herhangi bir delile bakmamaktan başka yolu yoktur. Kapıdan ayrılmadığı, durmadan zikirle kapıyı çaldığı -ki bu da Allah'ın kendi katından verdiği bir rahmettir- zaman, Hak müşahede yoluyla onun talimini üstlenir, Hızır ve benzeri Allah ehlinin talimini üstlendiği gibi. Kendisiyle Allah arasında olan özel bir yöntemle ona katından bir ilim öğretir. Ve bu yönteme ondan başkası muttali olamaz. Allah bizimle onun arasını açık hale getirmişti. Ben de bundan ayrılmadım ve rahat ettim. Böyle bir ilme sahip olduğunu iddia eden kimsenin, doğru söylediğinin alameti şeriatın adabına eksiksiz bağlı kalması ve günahı, şeriata muhalefet olarak görmesidir. Eğer bundan farklı bir tutum içinde ise, bu kimse, özel bilgilenme yönteminin ehli değildir. Bilakis o, Allah'ın önem vermediği bir kimsedir."

O halde zahiren ve batınen şeriata göre amel etmek, tarikat ve hakikat demektir. Şeyh, et-Teracim kitabının 25. babında şunları söylüyor: "Bilmezler, şeriatın hakikate muhalif olduğunu hayal ediyorlar. Heyhat! Bu hayalleri ne kadar gerçek dışıdır! Bilakis şeriat, hakikatin kendisidir. Çünkü şeriat, beden ve ruhtan meydana gelir. Bedeni, hükümler ilmi, ruhu ise hakikattir. Dolayısıyla şeriattan başka hakikat yoktur."

Şeyh ve İbn Meserre, İbn Burcan ve İbn Kıssi

Hicri dördüncü yüz yılda, İmam Ebu'l Kasım el-

Cüneyd'in (ö:297) tasavvufi terbiye mektebinin ışığı Endülüs'ü ve Mağribi de aydınlatmaya başlamıştı. Bu mektebin mensuplarından biri olarak "Havassu'l huruf" ve "Risaletu'l itibar" adlı eserlerin müellifi şeyh İbn Meserre el-Cebeli'nin (ö:319) yıldızı parlamıştı. Tarikatta yüksek bir makama ve şeriat ilimlerinde önemli bir derinliğe sahip olmasının yanı sıra, kadim filozofların ilmine dair derinlikli bilgiye de sahipti. Şeyh, "Mim. Vav. Nun" kitabında harflerin sırlarına ilişkin açıklamaları kapsamında ondan da söz eder ve şöyle der:

- "Biz, İbn Meserre el-Cebeli'nin yönteminde olduğu gibi harflerin sırları hakkında konuşuyoruz, özellikleri hakkında değil." Futuhat'ın 13. babında "Hamele-ı Arş"ın tanınması hakkında konuşurken ondan şöyle söz eder: "İlim, hal ve keşif bakımından tarikat ehlinin en büyüğü olan İbn Meserre'den şöyle rivayet ettik: Taşınan arş, melektir ve o, cisim, ruh, gıda ve mertebeyle sınırlıdır. Şu halde Adem ve İsrafil suretler, Cebrail ve Muhammed ruhlar, Mukail ve İbrahim rızıklar, Malik ve Rıdvan ise vaat ve tehditlerle ilgilidirler (…) Ama taht anlamındaki arşa gelince, Allah'ın, onu taşıyan melekleri vardır. Onu omuzlarında taşırlar. Şu anda sayıları dörttür. Yarın (kıyamet günü) sayıları sekiz olacaktır, bu arşı haşir arzına taşımak için. Arşı taşıyan bu meleklerin suretleri ile ilgili olarak İbn Meserre'nin dediklerine yakın bir açıklama rivayet edilmiştir. Söylendiğine göre bunlardan biri insan suretinde, biri aslan suretinde, biri kartal suretinde, biri de öküz suretindedir."

Şeyh, "İhlâs" suresiyle ilgili 272. babda da babın Besmelesine işaret edip onu menzilinin girişi sütununa benzetirken İbn Meserre'den söz etmekte ve şunları söylemektedir: " Sanki bizimle menzillerin verdikleri marifetler arasında bir tercüman konumundadır. İbn Meserre el-Cebeli "el-Huruf" adlı kitabında buna dikkat çekmiştir. Bu sütun, açık

ve anlaşılır bir dildir ki menzillerin içerdiği şeyleri bize anlatmakta ve biz de bu ilimden istifade etmekteyiz." Şeyh, İbn Meserre'nin şu açıklamasına da işaret etmektedir:

- "…Cennetin derecelerinin sayısı, Kur'an ayetlerinin sayısı kadardır. Onlar da isimlerin sayısı kadardırlar. Cennetin her derecesi kendi içinde birçok dereceye ayrılır. Aynı şekilde Allah'ın her bir ismi de bizatihi mertebelere sahiptir. Bütün isimleri ve yüce sıfatları kapsayan İsm-i Azam (en büyük isim) hariç. Mahlûkata feyiz veren bu isimdir. Bütün mahlûkat ona bağlıdır. Bütün varlıklar da ona bağlıdır. Bu isim marifetin sonudur. Arzuların varabileceği nihai amaçtır. Onun dışındaki isimlerin kendi içlerinde mertebeleri, zatları itibariyle dereceleri vardır. Mahlûkatın kabulü için ayrılmaları ve birleşmeleri söz konusudur. Şerefi ve lütfünün gizliliği açısından genel ve özel olma durumu da vardır. Dolayısıyla isimlerin en kapsamlısı ve en geneli "Bismillahirrahmanirrahim"dir. İlmin ilk ve en yüksek, en şerefli mertebesi de budur. Kur'an, Kur'an'ın latifliklerini ve ince anlamlarını içerir. Ayrıca Allah'ın hakkıyla bilinmesinin aracı olan müzmer isim de sayılır. Ulûhiyetle isimlerinin genelliği, Rahman ile sıfatlarının bölünmesini, Rahim ile rahmetin zuhuru ve bir mertebeye tahsis edilişi anlaşılır. Müzmer isimle birlikte ulûhiyetten rüyetin de hakikati bilinir. Uluhiyetle birlikte Rahman ismiyle Rahmet feyzi bilinir. Rahim ismiyle birlikte Rahmetten nefhanın sıfatı bilinir. Rahman ismiyle birlikte Rahimden ruhların bedenlerden ayrılması vaktinde miraca delil oluşu bilinir. Bununla da kabir azabına delil bulunur. Rahim isminden hareketle yüce Allah'ın şekil veren şahid, dirilten, öldüren, zahir, yakın… Olduğu bilinir. Rahman ve Rahim isimleriyle birlikte ulûhiyetten külli aklın külli nefse, külli nefsin de felsefecilerin ve yolunu şaşırmış geçmiş ümmetlerin, tevhid ilmini nübüvvet olmadan anlayan dönemlerde yaşayanların söylediği gibi

âlemin bedenine girdiğini biliriz. Şu kadarı var ki, saydığımız bu grupların ilimleri isimlere uygundur. Ama nübüvvet bunu anlamaya en yakın bir beyan ile ve açık bir kanıt ile şerhetmiştir."

Görüldüğü gibi İbn Meserre'nin mektebi salt Kur'anidir. Tek ölçüsü de Muhammedi şeraittir. Bu anlayış "Şu ilmimiz kitab ve sünnetle desteklenmiştir" diyen Cüneyd'in mektebinin bir devamı niteliğindedir. Yani felsefi ekollerin veya Batıni mezheplerin devası değildir.

Şeyhin eserlerinde görüşlerinin yankısını bulduğumuz Endülüs sufilerinden biri de Ebu'l Hakem b. Burcan'dir. Altıncı yüz yılın başlarında İşbiliye'de ortaya çıkmıştır. Çok sayıda takipçisi vardı. Eş-Şa'rani tabakatında şöyle nakleder: Murabitun devletine isyan etmek isteyince, 130 belde ona biat etti. Murabitler zamanında onu Sultan Ali b. Yusuf b. Taşfin'e jurnallediler. Sultan onu başkent Marakeş'e çağırdı. Orada hapse atıldı, sonra 536 yılında öldürüldü. Et-Tadeli "et-Teşevvuf ila Ricali't Tasavvuf" adlı eserinde şöyle anlatır: "Sufi fakih Ebu'l Hasan Ali b. Harzehum Marakeş halkını onun cenazesine katılmaya çağırdı. İbn Harzehum, Murabitler zamanında mağripte tasavvufun ve tasavvuf ehlinin en büyük savunucularındandı. Tarikata amcası Salih b. Harzehum'dan etkilenerek girmişti. O da doğuda İmam Ebu Hamid el-Gazali'den almıştı. Sultan ayrıca fakih, zahit, arif Ebubekir Muhammed b. Hüseyin el-Mayurki'yi de çağırdı. El-Mayurki Gırnata'da ikamet ediyordu ve fıkıh, züht ve -İbn Arif yöntemine dayalı- tasavvuf anlayışıyla meşhurdu. Sultanın huzuruna çıkınca, önce işkenceye tabu tutuldu, hapse atıldı, kırbaç vuruldu. Sonra serbest bırakıldı. Endülüs'e geri döndü, oradan Becaye'ye geçti ve 536 veya 537 yılında orada vefat etti.

Şeyh (I:60/II:60-104-577-649/III:77/IV:220/ Mevakiu'n Nücum142 / et-Tedbiratu'l İlahiye:125)te İbn Burcan'dan söz

etmektedir. Açıklamaları aşağıdaki hususlarda yoğunlaşmaktadır:

"Hadratu'l ismi'l fettah"ın 2. ve 559. babında İbn Burcan'ın Kudüs'ün 583 yılında fethedileceğini önceden haber verdiğinden söz ediyor. Ki İbn Burcan tefsirinde bunu zikretmiştir. Şeyh, onun bu tarihi elde ediş keyfiyetini *"Elif. Lam. Mim. Rumlar yenilgiye uğradılar."* (Rum, 1-2) ayetinin cümle hesabıyla açıklamakta ve şunları söylemektedir:

- "Bu ilim, bu huzurdan (yani el-Fettah isminin huzurundan)dır. Ancak Abdusselam Ebu'l Hakem b. Burcan bu ilmi bu huzurdan almamıştır. Bu yüzden yanılmış ve insanlar da bunun farkına varmamışlardır. Onun kitabını bize getiren arkadaşlarımıza bunu açıkladık. Bu konuda onun yanlış yaptığını anladılar. Fakat yakın bir sonuç elde etmiştir. Bunun sebebi de başka bir ilmin işe karışıp sonucu bozmasıdır." Şeyh, 2. babda (I:60) açıkladığı gibi, felek ilminin işe karıştığını anlatmak istiyor.

"İnşirah" suresiyle ilgili 290. babda şeyh, mutasavvıfların ilahi isimlerle ahlaklanmaya ilişkin kitaplarına değinir ve bunlar arasında İbn Burcan'ın konuyla ilgili kitabını da zikreder.

İbn Burcan'ın "Hak, mahlûkun bih"tir (kendisiyle yaratılan) kavramını kullanması. Bununla kâmil insana delalet etmek ister ve onu da er-Rida ifadesiyle dile getirir. (Şeyhin cevabı için bkz. Tirmizi'nin 106. sorusuna cevap II:104). "Tegabun" suresiyle ilgili 320. babda şunları söylüyor:

- "Bu menzil "Mahlûkun bih hak" ilmini içerir ki, Abdusselam Ebu'l Hakem b. Burcan bu kavramı çokça kullanır. İmam Sehl b. Abdullah et-Tusteri de. Ama Sehl, bunu "adalet" olarak nitelendirirken, Ebu'l hakem "mahlûkun bih hak" olarak nitelendirir. Bu kavramı şu ayetten almıştır: *"Biz semavatı, arzı ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarat-*

tık." (Hicr, 85) Bu konuda doyurucu, ikna edici uzun açıklamaları vardır." Şeyh, Tegabun suresinin *"semavatı (gökleri) ve arzı(yeri) hak ile yarattı."* (ayet, 3) ayetine işaret eder, ancak "mahlukun bih-hak" ifadesiyle ilgili olarak İbn Burcan'a katılmaz. Ona göre "Hak" kelimesinin başındaki "Ba" harfi cerri (bi-hak); "Lam" anlamındadır. Yani, Allah, semavatı(gökleri) ve arzı(yeri) Hak için yarattı, demek isteniyor, yani, ona ibadet etmeleri için… Çünkü yüce Allah, bir şeyi başka bir şeyle yaratmaz, bilakis "kun-ol" sözüyle yaratır. Bu anlamı da Neml suresi menzilinin başında (III:354-355) ve Felak suresiyle ilgili 271. babda ayrıntılı olarak almaktadır. Şeyh, söz konusu surenin Besmelesinin harflerine işaret eder ve şöyle der: " Bu derece, gayp menzillerinden bir tek dereceyi kapsar ki bu alanın erbabı olan kimseler arasında bu hususta görüş birliği vardır. Aralarında değişik yaklaşımlar olmak üzere üç menzilden söz etmişlerdir. Ama İbn Burcan bu konuda topluluktan farklı bir yaklaşım içine girerek gayp menzillerine ilişkin bu derecede bir ikinci menzili izhar etmiştir ki, ondan başka kimseden böyle bir şey duymadım. Bunun da kendine göre bir açıklama yolu vardır kuşkusuz. Ama büyük bir boyutunun olduğu da inkâr edilemez. Gerçi biz de bazı kitaplarımızda bu yöntemi esas almadık değil."

Bana öyle geliyor ki şeyh, "Bi-ismi" "Allah" ve "er-Rahman" isimlerinde okunmayan üç elife işaret ediyor. Nitekim beşinci babda (I:190) bu konuda açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca "Allah" lafzını oluşturan harfleri tahlil ederken (I:103-104) bu ismin son harfi olan "ha"dan sonraki gizli "vav"dan da söz etmiştir.

İbn Burcan'ın arkadaşlarından olup şeyhin karşılaştığı kişilerden biri Abdulhak b. El-Harrat el-Ezdi el-İşbili'dir (ö:581). Bu kişinin Ebu Medyen'le de sağlam bir ilişkisi vardı. Şeyh ondan hadis ilmini ve İbn Hazm'ın kitaplarını

ders almıştı. Bu bölümde, İbn Kıssi'den de söz edeceğiz. Şeyh, Futuhat'ta birkaç kere ondan söz etmiştir. Söylendiğine göre İbn Kıssi mehdilik iddiasında bulunmuş ve etrafına birçok kişiyi toplamıştı. Bu arada Murabitler devletine karşı bir isyana da önderlik etmişti, onların bazı kalelerini ele geçirmişti. Muvahhitler Endülüs'e gelince, İbn Kıssi 540 yılında görünürde onlara tabi olduğunu ilan etti. Sonra onlara baş kaldırdı ve 546 yılında öldürüldü. Geride "Hal'u'n Na'leyn" adında bir kitap bıraktı. Şeyh, hayatının sonlarına doğru bu kitabı şerhetmiş ve tahlil etmiştir (A:77-78).

Şeyh'in Futuhat'ta İbn Kıssi ile ilgili olarak yazdıklarını ve "Hal'un Na'leyn" adlı kitaba ilişkin şerhini karşılaştırdığımız zaman, anlıyoruz ki şeyh, 590 yılında Tunus'ta İbn Kıssi'nin oğlu ile karşılaşmış ve İbn Kıssi'nin oğlu babasının kitabını ona vermek istemiş, fakat şeyh "bir sebepten dolayı" bu kitabı almamıştır. Kuvvetle muhtemeldir ki şeyh, onun bazı sözlerini öğrenmiş, iyi niyetle veya tenkit maksadıyla bunları Futuhat'ta değerlendirmiştir. Ama İbn Kıssi'nin gerçek düşüncesi hakkında tam bir netliğe sahip değildir. Nihayet Şam'a yerleştikten sonra ömrünün sonlarına doğru "Hal'u'n na'leyn"in bir nüshası eline geçer ve bu kitabı tahlil ederek şerhetmeye başlar. O zaman anlar ki İbn Kıssi'nin isabet ettiği bütün hakikatler, beraber olduğu büyüklerden birinden naklettikleridir. Yanlışları ise kendi değerlendirmeleridir. Bu şerhte şeyh, İbn Kıssi'yi sert biçimde eleştirir, ama objektifliği ve edebi elden bırakmaz. Onu cahillikle ve taklitçilikle nitelendirmesine rağmen, yine İbni Kıssi'nin yaptığı fahiş hatalara rağmen ona rahmet okur, ilahi rıza diler. Bu, şeyhin temel karakterleri olan edebin ve geniş merhametin bir sonucudur. Şeyh'in İbn Kıssi'nin nakillerine iyi niyetle yaklaştığı konulara örnek olarak Futuhat'ın 10. babındaki şu açıklamaları göstermek mümkündür: "Bu,

mülkün dönüşü ile ilgili olarak benimsediğimiz düşüncedir. Bizden başkaları da bu düşünceyi benimsemişlerdir. Örneğin İbn Kıssi "Hal'u'n Na'leyn" adlı eserinde bu düşünceyi savunur. Bu görüşünü onun oğlu bize rivayet etmiştir. Kendisi mutasavvıfların ileri gelenlerindendir. Huzurunda keşif makamına ulaştığı şeyhi, mağribin en büyük şeyhlerinden biri olan Leble halkından İbn Halil'dir." Yine 492. babda onun hakkında şunları söyler:

- "Öğrenim aşamasında olan kimse açısından Allah'ı Resul aracılığıyla bilmek, senin özel bir kanalla elde ettiğin özel bilgiden daha büyük ve daha faydalıdır (…) Biz, en büyük rüyetin, Muhammedi surette, Muhammedi rüyet olduğunu açıklamıştık. İmam Ebu'l Kasım İbn Kıssi (Allah rahmet etsin) de "Hal'u'n na'leyn" adlı eserinde bu görüşü savunur (…) Ondan başkasından bu nefesi görmediğimiz için kimsenin adını vermiyoruz. Çünkü bize bu yönde bir bilgi ulaşmadı…"

Şeyh, her Nebinin hem üstün hem de üstün olunan (fazıl-mafzul) olduğundan söz ederken onu da anar (II:52-60-257). Aynı şekilde "A'la" suresiyle ilgili 297. babda şunları söylemektedir (II:686):

"Âlemdeki her cevher âlemdeki her hakikati içerir. Tıpkı her ilahi ismin bütün ilahi isimlerle isimlenmesi gibi (…) Bu, sadece bana ait olan özel bir ilimdir, bilebildiğim kadarıyla kimse böyle bir şeyi söylememiştir. Bilmiyorum, acaba benden başka kimse bu bilgiye rastladı mı veya keşifle buna ulaştı mı? Velayet ehli müminleri kast ediyorum, Nebileri değil. İlahi isimlerle ilgili olarak Ebu'l Kasım b. Kıssi "Hal'u'n na'leyn"de bu anlayışı ifade etmiştir (III:354) Bir kimsenin bu meselede, benim yaptığım gibi kendi görüşü olarak böyle bir şeyi söylediğini veya başkalarından duyarak naklettiğini duyup da bu konuda yazdıklarıma ekleyecek ve iddialarıma şahit olarak sunacak kula Allah rahmet etsin. Çünkü ben

uyumu severim, birilerinin benimle aynı düşündüğünü görmekten hoşlanırım, arkadaşlarım arasında bir konuda yalnız kalmayı sevmem."

Başka meselelerde şeyh, İbn Kıssi ile farklı düşündüğünü ifade eder. Bedenlerin kıyamet günü yeniden yaratılmasının keyfiyeti (I:312/II:160) ve aynı cinse tabi türlerin birbirlerine üstünlüğü (III:326) meselelerinde olduğu gibi. Şeyh, onun "Allah'ın adaleti fazlına, fazlı da adaletine hükmetmez" sözüne cevap verir ve şöyle der: "Bu, keşif ehlinin yaptığı türden büyük hatalardan biridir. Bunun sebebi de bir üstadın bulunmayışıdır. Bunu, şeri hükümlerin vürudunu ve kaynağını bilen şeriata bağlı bir üstadın eğitiminden geçmemiş kimseler söyleyebilir." Son olarak şeyh, "Hal'u'n Na'leyn"i şerhederken İbn Kıssi'ye karşı tavrını, onun "zahiri kalıpları, bu Batıni hakikatleri camidir. Bu yüzden yaslanmış odunlar ve uzatılmış direkler gibidirler, bu yüzden secdeye güç yetiremezler." şeklindeki sözünü ele alırken netleştirir Şeyh, bu sözü şöyle değerlendirir:

- "Başkasını taklit ederek söylediği sözlerdir bunlar. İşin özüne dair bir bilgiye sahip değildir. Bu sözü söyleyerek zikrettiği bütün hakikatler ve ilimler itibariyle, kendi zatından bir keşif ve zevk olmaksızın başkasından nakleden bir mukallit olduğunu itiraf etmiş oluyor. Yoksa bu adamda bu nefes ne gezer! Bu adam bu sözü söyleyerek bizi rahatlatmış oldu aslında. Onunla ilgili olarak sahip olduğumuz yanlış kanaati de ortadan kaldırdı. Böylece onun bir hadis nakledicisi, bir fetva taşıyıcısı ve bir rivayet hikâyecisi olduğunu öğrenmiş olduk. Biz de naklettiği kimsenin kast ettiği anlamı şerhetmiş oluyoruz. Âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun. Şu halde, onun bu kitabında aslında Salih bir kuldan, yani Halefullah el-Endülüsi'den naklettiğine dair rivayet de sahihtir. Sözü edilen Salih kul ümmi velilerin büyüklerinden biriydi. Bu adamın yanına gelir, Ruhu'l kud-

s'un ve ilahi nurun kalbine ilka ettiği hakikatleri ona anlatırdı. Kuşkusuz bu yazarda anlama ve geniş hitap yeteneği var. Edebiyat ve dilde uzmandır, yazma kabiliyeti vardır. İşte o adamdan aldığı anlamlara edebi ve hitabi lafız giysileri giydirmiştir (…) Şu anda onun başkasından naklettiği hakikatler ile kendisine ait olan sözleri birbirinden ayırt edebiliyoruz. Ne var ki ben onun hallerini başkasından öğrendim. Onun oğluyla karşılaştım. Anlayışı güçlü ve zeki biriydi. Babasının hallerini ona sordum, bana bazı haller vasfetti ki işaret ettiğimiz kusurlarına delalet eden türdendi. Şeyhi İbn Halil'in, o ve benzerleri için söylediği söz, onun halini ve kapasitesinin darlığını anlamak için yeterli bir delildir. Abdulmümin b. Ali'ye yazdığı mektup, orada kendisiyle ilgili olarak söyledikleri ve gerçeğin onun söylediklerinin tersi olması gösteriyor ki, o kendi alanında bir muhakkik değildi, bilakis kendi mertebesini ve nefsini bilmeyen bir cahildi." Bu son cümlede şeyh, İbn Kıssi'nin mehdilik iddiasında bulunmasına işaret ediyor… Mağripli üstad Muhammed el-Emrani "Hal'u'n Na'leyn" kitabını tahkik etmiş ve 1418 (1998) tarihinde neşretmiştir. Kitabın ele aldığı bazı meseleleri sıralamıştır ki bunların etkisini şeyh-ı ekberin kitaplarında da görebiliyoruz. İşaret ettiklerimize ek olarak zikredilen bu meselelerin en önemlileri şunlardır:

- İlahi isimlerin birliği (III:368/fusus, b.4-21)
- Muhammedi hakikat varlığın ve bilginin kaynağıdır (I:134-137-143-147/III:494)
- Her Nebi üzerinde etkili olan bir ilahi isim vardır. Hz. Muhammed (s.a.v) üzerinde etkili olan isim ise en büyük ve en cami isimdir (II:61-124- 125-225/IV:13-214-231/fusus, b. 1-27)
- Vacip rahmet ile lütuf rahmeti ayırma (IV:200-550-553/fusus, b. 21)
- Değişik mertebeleriyle bir varediş kaynağı olarak nikâh

(I:139/II:167)

- Varlıkların tümü ilahi kelimelerdir (II:394-396-400/IV: 65)

- Varlık, hakkın huzurunun bir aynası gibidir (IV:21-316)

- Kadim (öncesiz/ezeli) ilahi ilimden kaynaklanan sabit ayn'lerin hadis (sonradan olma)ayn olarak ortaya çıkışları (I:31/II:399-400/III:11-/IV:210-211)

İbn Arabî ve İbn Arif Medresesi "Mariye-Marakeş"

Cüneyd'in manevi eğitim medresesi Endülüs'te tarikat talebelerini eğitmeye devam etti. Siyasi ve fıkhi değişiklik-lere paralel olarak dal budak salıyordu. Bu mektep Gazali'inin (ö:505) kitaplarını kendine destek olarak kul-lanıyordu. Bunlarla Murabitun fukahasına karşı koyuyor-lardı. Öyle ki Murabitun, sonunda Gazali'nin İhyau ulumiddin ve diğer kitaplarını yakmaya çalıştılar. Ama bütün bunlar tarikat nurunu söndürmeye yetmedi. Söz konusu tarikatın önemli kalelerinden biri Mariye şehriydi ve şeyh, 595 tari-hinde burayı ziyaret etmiş, önemli eserlerinden biri olan "Mevakiu'n Nucum"u burada yazmıştı.

Burada İbn Arif es-Sanhaci olarak bilinen şeyh, büyük eğitici Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. Musa . Ataullah'ın medresesinin bazı tabileriyle buluştu. İbn Arif'in babası Tanca'dan taifelerin meliklerinden birinin başkenti olan Mariye'ye göç etmişti. Orada gece bekçilerinin başıydı ve bu görevdeki kişiye el-Arif deniyordu. İbn Arif, Kur'an'ı ezberledikten, edebiyat, hat, hadis ve fıkıh ilimlerinde sağlam bir eğitim aldıktan sonra bütün şeri ve lugavi ilim-lerde genç yaşta sağlam bir yer edinmişti. Bu ilmi derinlik esnasında velayet tarikatında süluk etmenin cazibesine kapılmış ve kısa sayılacak bir sürede büyük fetihlere nail olmuş, muhakkik, kamil ve eğitici bir şey olmuştu. Müritler etrafında toplanmaya ve Endülüs'ün her tarafından insanlar

onu ziyaret etmeye başlamışlardı. Ömrünün büyük kısmını müritlerinin eğitimi, Kur'an öğretimi ve arkadaşı İbn Burcan gibi ilim ve tasavvuf ehliyle mektuplaşmalarla geçirdi. Derken Mariye kadısı İbn el-Esved'in, öğrencilerinin çoğalmasının saltanatı için tehlike oluşturduğu yönünde sultana jurnallemesi üzerine Murabitun devletinin sultanı Ali b. Yusuf b. Taşfin kendisini başkent Marakeş'e çağırdı. Marakeş'te sultanın huzuruna çıktıktan sonra serbest bırakıldı ve kısa süre sonra da vefat etti. Mezarı Marakeş'te bilinmekte ve günümüzde de ziyaret edilmektedir. Söylendiğine göre 481 yılında cemadiyel evvel ayının ikisinde pazartesi gecesi doğmuş, 536 yılında safer ayının yirmi üçünde Cuma gecesi 53 yaşında vefat etmiştir.

İbn Arif'in tarikat silsilesine gelince; Ebubekir b. Abdulbaki el Ensari'den, o, Ebu Muhammed Ahmed el-Maafiri'den, o, Ebu Ömer Ahmed b. Abdullah'dan, o, Ebu Said Ahmed b. El-A'rabi'den, o, Ebu'l Kasım el-Cüneyd'den almıştır (bkz. "el-haraketu's sufiye bi marakeş" Hasan Cellab, s. 75). Ancak Ebubekir Atik'in "Miftahu's saade" (Beyrut, 1993, s. 46) adlı eserini tahkik eden, İbn Arif'le ilgili başka bir tarikat silsilesi zikretmektedir. Buna göre İbn Arif tarikat senedi şöyledir: O, Ebubekir Abdulbaki b. Muhammed b. Beryal el-Hicazi'den, o, Ebu Öme Ahmed b. Muhammed b. Abdullah et-Talmanki'den, o, Ebu Ömer Ahmed b. Avnullah'dan, o, Hasan b. Abdullah el-Curcani'den, o, Ebu Said b. El-A'rabi'den, o, Ebu Muhammed Müslim b. Abdullah el-Horasani'den, o, Fudayl b. İyad'dan, o, Hişam b. Hassan'dan, o da el-Hasan el-Basri'den almıştır.

İbn el-Arif, Endülüs'te altıncı yüzyılın ilk yarısının özgün İslami tasavvuf terbiyesinin en büyük müceddidlerinden kabul edilir. Çünkü çizgisini devam ettirecek büyük şeyhler geride bırakmıştır. Telif eser olarak mübarek kitabı

"Mehasinu'l mecalis"i bırakmıştır. Bu eserde süluk makamlarını açıklamaktadır. Bir de arkadaşlarına yazdığı mektupları vardır. İbn el-Arif'in şeyh Muhyiddin'in kalbinde ayrı bir yeri vardır. Ondan "şeyhimiz" ve "muhakkik" diye söz eder. Örneğin 177. babda şunları söylüyor:

- "Bir grup, marifet makamı rabbanidir, ilim makamı ise ilahidir, demişlerdir. Ben de bu görüşteyim. Ayrıca Sehl et-Tusteri, Ebu Yezid, İbn el-Arif ve Ebu Medyen gibi muhakkikler de bu görüşü dile getirmişlerdir."

Şeyh'in Futuhat'ta İbn el-Arif'ten naklederek, onaylayıcı ve şerhedici bir tavırla ele aldığı meseleler İbn el-Arif'in aşağıya aldığımız sözlerinin kapsamında yer almaktadır (I:93-103-112-279/II:97-143-144-201-315-325/III:278-395-396-488-491/IV:84-92-93-361-411): "Allah ile kulları arasında inayetten başka nesep, hükümden başka sebep ve ezelden başka vakit yoktur. Gerisi körlük ve karışıklıktır." Şeyh, bu sözün üzerine şu değerlendirmede bulunur:

- “Şu sözün güzelliğine, şu irfanın mükemmelliğine ve şu müşahedenin mukaddesliğine bakın! Allah bizi bunlardan yararlandırsın."

- Ameller karşılık ve haller müridler içindir. Bunların da kerametleri vardır. Alimler "benim için", arifler "benimle"dirler. Arifler himmetleri ile vardırlar. Himmetleri ise vuslat içindir ve Hak bütün bunların ötesindedir. Şekil yıkılıp dağılınca Hak açıkça ortaya çıkar. Hiç olmayanın fani, hep var olanın baki olması.

- İşaret, uzaklığın başına yönelik bir çağrıdır ve illetin aynını gösterir.

Muhabbetle ilgili sorular bir soruya şu cevabı vermiştir: "Kıskançlık muhabbetin safhalarından biridir. Kıskançlık örtmeyi gerektirir ve sınırlandırmaz."

Bir çok insan tevbe etmiştir, ama
Benden başka tevbeden tevbe eden kimse yoktur.

Bir söz geldi ki, onu dinlemekten usanmayız

Nesir ve nazım olarak onu ifade etmek bizim için karşı konulmaz bir cazibeye sahiptir.

- Şöyle dua aderdi: "Allah'ım! Nübüvvet ve risaletin kapısını yüzümüze kapattın! Ama velayet kapısını kapatmadın. Allah'ım! Katındaki bir veli için yüce bir mertebe tayin ettiğin zaman, bu veli ben olayım!"

"Şeyh, İbn Arif medresesinden mezun olan şeyhlerle her zaman temas haline olmuştur. Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari el-Gazzal bunlardan biridir (I:228/II:201/IV:550/R:99-102). İbn Arif'in Mursiya'daki en büyük halifelerinden biriydi. Bazı tarihçiler 544 senesinde doğduğunu söylemişlerdir. Yani, şeyhinin ölümünden sekiz sene sonra (bkz. Et-teşevvuf, s.119). Ama bunun yanlış olduğu açıktır. Çünkü İbn Arabi, onun 589 tarihinde vefat eden Ebu Medyen hayatta iken yaşlı bir şeyh olduğundan söz etmektedir (R:99) Eğer 544 yılında doğmuş olsaydı, Ebu Medyen'in vefat ettiği tarihte 45 yaşında olması gerekirdi. Bu yaşta birinin yaşlı bir şeyh olarak vasfedilmesi mümkün müdür? Bilakis onun altıncı yüzyılın başlarında doğmuş olması ve genç yaşta Şeyh İbn Arif'in sohbetinde bulunması ve aynı yüz yılın sonlarında vefat etmiş olması daha güçlü bir ihtimaldir. Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir. Şeyhin divanında el-Gazzal'a hitaben söylenmiş bir kaside var ve kasidenin giriş beyti şöyledir:

Mektubu ulaştı dostumuz el-Gazzal'ın
Benden ona yönelik kesintisiz bir özlem var

Bu kaside, şeyhle mektuplaştıklarının delilidir. Şeyh, vasiyetler babında (IV:550) onun hakkında şunları söylüyor:

- "Bana Marakeş'te bulunan Ebu'l Kasım el-Becai, Abdullah el-Gazzal el-Arif'ten aktararak anlattı. Ebu Abdullah Mariye'de Ebu Medyen'in ve Tunus'ta bulunan Ebu

Abdullah el-Havari'nin, Ebu Ya'za'nın, Ebu Şuayb es-Sariye'nin, Ebu'l Fadl el-Yeşkuri'nin ve Ebu'n Neca'nın akranıydı. Bu tabaka…"

Sonra ibn Arif'in meclisine devam eden ve tıpkı Meryem (a.s) gibi gaipten rızıklanan bir adamın hikâyesini anlatır. Şeyh onun hakkında ayrıca şunları söyler (I:228):

- "Şeyhimiz Ebu Abdullah el-Gazzal -Allah rahmet etsin o sırada Mariye'de bulunuyordu- süluk halinde iken şeyhi Ebu'l Abbas b. Arif'inmeclisinden çıkar, İbn Arif, zamanının edibiydi, Samad yolu üzerindeki Ahreş'te bulunduğu sırada, bölgedeki bütün bitkilerin kendisine hitap ettiklerini ve yararlarını söylediklerini görür. Örneğin bir ağaç veya herhangi bir ot ona: beni al, ben falan şey için faydalıyım, falan zararı defederim, der. Aklı başından gider, ne yapacağını bilemez halde şaşırıp kalır. Bütün ağaçlar kendisine yönelik sevgilerini ve yakınlıklarını gösterir mahiyette hitap ederler. Şeyhine döner ve olayı ona anlatır. Şeyh ona der ki: Bunun için bizim hizmetimizde bulunmadın. Eğer ağaçlar fayda ve zararlarını sana söylüyorlarsa, senin faydan veya zararın nereden gelir? Bunun üzerine şöyle der: Ey efendim! Tevbe ediyorum. Şeyh ona şunu söyler: Allah seni sınadı, denedi. Ben, sadece Allah'ı sana gösterdim, başka bir şeyi değil. Senin gerçekten tevbe etmiş olmanın delili, o yere geri dönmen ve eğer doğru söylüyorsan, o ağaçların da seninle konuşmamalarıdır. Ebu Abdullah el-Gazzal o yere döner. Daha önce duyduğu hiçbir şeyi duymaz. Bunun üzerine Allah için şükür secdesine kapanır ve şeyhin yanına döner, olanları ona anlatır. Şeyh şöyle der: Seni kendisine seçen ve diğer varlıklardan benzerin olanlara itmeyen, seni gerçekte seninle şereflenen varlıklarla şereflenme durumuna düşürmeyen Allah'a hamdolsun…

Şeyhin (r.a) himmetine bakın! Tabii varlıkların sırlarını öğrenip, onların hakikatlerine vakıf olunca, Allah'ın Adem'e

(a.s) öğrettiği isimlerin de yarısın öğrenmiş olur. Bu, Allah, bizi bu tarikata girmek sayesinde muttali kıldığı için biliyoruz, olağanüstü bir ilimdir. Biz, bu tarikatta dehşet verici şeyler gördük. Allah'ın mahlukatındaki sırrından bazı şeyler öğrendik, ilahi iktidarın nasıl her şeye sirayet ettiğini gördük. Fayda vermek de onunladır, zarar vermek de. Varlıklar ancak onunla konuşurlar, onunla hareket ederler. Alem suretlerle örtülmüştür. Bu yüzden bu şeylerin tümünü kendilerine ve eşyaya nispet etmişlerdir. Allah şöyle buyuruyor: *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz."* (Fatır, 15)

Görüldüğü gibi İbn Arif medresesinde devamlı olarak eda edilen virtler, bütün tasavvuf tarikatlarında gördüğümüz virtlerin aynısıdır, o da Kur'an okumak, Lailahe illallah, demek, ismi a'zam olan "Allah" lafzı başta olmak üzere esma-ı hüsna'yı zikretmek ve Hz. Resulullah'a (s.a.v) salavat getirmektir. Şeyh, *"Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu."* (Hucurat, 5) ayetinin işaret ettiği velilerden biriyle karşılaştığını söyler ve onun hakkında şu açıklamayı yapır (IV:184):

- "Bu ayetin işaret ettiği kişi, Hz. Muhammed'e (s.a.v) çok salavat getirir. Nefsini bu zikir üzere hapseder, onun (s.a.v) yanına çıkıncaya kadar. Bu izde kimseye rastlamamıştım. Sadece İşbiliye'de demircilik yapan büyük bir zat gördüm. "Allahumme salli ala Muhammed" virdiyle tanınıyordu. Bundan başka bir adla bilinmiyordu. Onu gördüm, bana dua etti ve kendisinden istifade ettim. Ancak gerektiği kadar biriyle konuşmak için bu virde ara verirdi. Biri yanına gelip, demirden bir alet yapmasını istediği zaman, bundan fazla bir şey yapmamak üzere ona şart koşardı. Erkek, çocuk veya kadın, kim olursa olsun, biri onu gördüğü zaman, bu gören kimse Hz. Muhammed'e (s.a.v) salâvat okumak zorunda hissederdi kendini ve bu durum, onun

yanından ayrılıncaya kadar devam ederdi. Şehirde bu özelliğiyle bilinmektedir ve Allah ehli bir zattır."

Şeyh ve İbn Mücahid Medresesi

İlim, fazilet ve imamet bakımından İbn Arif'in akranı sayılan biri de Endülüs zahidi lakabıyla tanınan Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. El-Mücahid'dir (484-574). Altıncı yüzyılın tasavvuf önderlerinden biridir. Zühdü, takvası ve Kur'an kıraatı ve fıkıh alanında imamlığıyla ün salmıştır. Kerametleri ve hak tarikatın talebelerini eğitmesi meşhurdur. Şeyh, Futuhat'ın çeşitli bölümlerinde ve "Durretu'l Fahira"da ondan bahsetmektedir (I:211-358/II:628/III:34/IV:532). Onu, şeyhlerinden biri olarak nitelendirir. Ancak o vefat ettiği zaman şeyh 14 yaşındaydı. Bu yüzden Şeyh'in küçük bir çocuk iken Kur'an ilimlerini ve kıraatini öğrendiği sırada onu tanımış olması mümkündür. Şeyh, onun hakkında özetle şunları söylüyor:

- "el-Mukaybarat mescidinde ders verirdi. Zahid biriydi ve sultanların bağışlarını kesinlikle kabul etmezdi. *"Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin."* hadisinin pratik örneği olarak gözlerine uyku girmeyen zatların kutuplarından biriydi. Bütün hatıralarını, yaptığı işleri ve söylediği sözleri her gün kaydederdi. Uyumadan önce kendini hesaba çeker ve şeri ölçülere göre değerlendirirdi. Gerektiğinde istiğfar eder, tevbe eder veya şükrederdi. Sonra gecesini az bir uyku ve çok virtle geçirirdi. Biz de bu muhasebeyi öğrendik. Biz de bunların tümünü, hatta niyetleri kaydederdik. Böylece hatıralar ve fuzuli düşünceler ala bildiğini azaldı, sadece gerektiği oranda kaldı. İbn Mücahid, Mushaftan Kur'an okuduğu zaman, elini harflerin üzerinde gezdirirdi ki göz, kulak ve el gibi bütün azaları Kur'an'dan nasiplerini alsınlar. O ve öğrencisi, ders vermede ve imamlıkta vekili Ebu Abdullah b. Kassum kâğıt, mürekkep ve kale-

mi yanlarından ayırmazlardı. Her gün kendileri için takdir edilen ilmi yazarlardı. Yarın Allah huzurunda ilim talebesi olarak haşredilmek umuduyla böyle davranırlardı."

İbn Mücahid, şeyh'in 309. babı tahsis ettiği Melamilerdendi. Bu bab, "Kıyame" suresinin menzilidir ki, bu surede *"Kendini kınayan nefse(nefs-ı levvame) yemin ederim."* (Kıyame, 2)ayeti yer alır. Bu babda şeyh, Allah erlerini üç sınıfa ayırır: Zahiri ibadetleri çokça eda eden abidler. Hal, keramet ve makam ehli sufiler ve Melamiler. Bu sonuncular hakkında özetle şunları söylüyor:

- "Bu, (melamiler) Resulullah'ın (s.a.v), Ebubekir es-Sıddık'ın (r.a) ve hakikate eren şeyhlerin makamıdır: Hamdun el-Kassar, Ebu Said el-Harraz, Ebu-yezid Bistami gibi. Bizim zamanımızda ise, Ebu's Suud b. Eş-Şibl, Abdulkadir Geylani, Muhammed el-Evani, Salih el-Berberi, Ebu Abdullah eş-Şerefi, Yusuf eş-Şibrili, Yusuf b.Taiz, İbn Ca'dun el-Hanavi, Muhammed b. Kassum, Ebu Abdullah b. El-Mücahid, Abdullah b. Tahmast, Ebu Abdullah el-Mehdevi, Abdullah el-Kattan, Ebu'l Abbas el-Hisari ve isimleri buraya sığmayacak kadar çok sayıda zat bu makama mensuptur (…) Bunlar farz namazlara ek olarak sadece revatıb (müekked) sünnetleri kılarlar. Farzları eda eden müminlerden kendilerine özgü bir ibadet alışkanlığıyla ayrılmazlar. Gerçekte Allah ile beraber olmalarıyla belirginleşmişlerdir, kullukta kökleşmişlerdir ve bir göz açıp kapama anı kadar kısa bir süre dahi kullukları sarsılmaz. Riyasetten en küçük bir beklentileri yoktur. Çünkü rububiyet, onların kalplerini bürümüştür. Ayak bastıkları her yerde hak ettiği gibi muamele ederler. Her zaman efendilerini müşahede ederler. Sebepleri kendi yerlerinde bırakırlar, onların hikmetlerini bilirler. Sebeplere muhtaçlıkları esnasında devamlı yoksunluklarıyla Allah'a muhtaçtırlar. Adamların en yüksek derecelileridirler. Talebeleri, adamlığın halleri içinde seyredip

dururlar. Yiğitlik makamını, başkasıyla değil sadece Allah'la beraberlik ahlakını edinenler bunlardan başkaları değildir. Bütün menzilleri elde etmişlerdir. Makam olarak bunların en üstünleri Selman-ı Farisi'dir…"

Muhammed b. Kassum, şeyh'in yaklaşık 17 sene arkadaşlık ettiği biridir. Şeyh, onun hakkında özetle şunları söylüyor (R:88)

- "Şeyhi İbn Mücahid'in halini fazlasıyla sürdürdü. İlim ve ameli birlikte yürüttü. Taharet ve namazla ilgili olarak benim için faydalı olan dersler aldım ondan. Meclisini bitirirken her zaman şu duayı okuduğunu duydum: Allah'ım! Bize hayrı işittir ve hayra muttali kıl. Allah'ım! Bizi afiyetle rızıklandır ve afiyetimizi devamlı kıl. Allah'ım! Kalplerimizi takva üzerinde birleştir. Bizi, senin sevdiğin ve razı olduğun şeyleri işlemeye muvaffak kıl (…) *Rabbimiz unutur veya yanılırsak bizi sorumlu tutma…*(Bakara suresinin son kısmı)…"

Hz. Resulullah'ı (s.a.v) harem-ı şerifte rüyada gördüm. Biri de ona Sahih-ı buhari'yi okuyordu. Duayı yukarıda yer verdiğim sözlerle tamamladı. Bu, bizim de meclislerimizi bitirirken sürekli olarak okuduğumuz bir duadır. İbn Kassum, nefsini muhasebe etme, bütün vakitlerini Kur'an okuyarak, namaz kılarak geçirme hususunda İbn Mücahid'i izliyordu. İmam'dı. Cuma günleri sadece iki kere ekmeği katıkla yerdi. Üstün bir hale ve makama sahipti. İrfanı çoktu. Onun gibisi az bulundu. Onunla arkadaşım Abdullah b. Bedr el-Habeşi'yi buluşturdum ve el-Habeşi'nin arkasında namaz kıldı."

İbn Arabi, şeyhlerin sohbetinde bulunmaya başladığı 580 senesinde yirmi yaşındaydı. O tarihte İbn Mücahid'in büyük öğrencilerinden biri olup İbn Kassum'un da akranı olan Ebu İmran Musa b. İmran el-Marteli (ö:604) ile de arkadaşlık etti. Aslen İbn Kıssi'nin merkezi olan Martele kalesindendi. Oradan İşbiliye'ye taşınmıştı. Orada zühd, ilim

ve edebiyat alanında şöhret buldu. Şiirlerinin yer aldığı bir Divanı vardır. Şeyh, Ruhu'l Kuds ve Futuhat adlı eserlerinde ondan özetle şöyle söz etmektedir:

- "Tarikat girişimin başlarıydı- Zaten sadece başlangıç vardır, son ise, makul olmayan bir sözden öte bir şey değildir.- şeyhimiz Ebu'l Abbas el-Arabi'nin yanına girdim. Halkın, Hakka muhalefet ettiklerini görüp de kederlendiğim bir andı. Bana dedi ki: Allah'a dikkat et. Onun yanından ayrıldım, şeyhimiz Ebu İmran el-Marteli'nin yanına gittim. O halim hala devam ediyordu. Bana dedi ki: Nefsine dikkat et. Dedim ki: Efendim! İkiniz arasında kararsız kaldım. Ebu'l Abbas, Allah'a dikkat et, diyor, sen ise, nefsine dikkat et, diyorsun. Her ikiniz de hakkı gösteren imamlarsınız. Ebu İmran ağladı ve şöyle dedi: Ey habibim! Hak olanı Ebu'l Abbas'ın sana söylediğidir. Ona dönmek lazım. Her birimiz, kendi halinin gerektirdiğini sana söylemiş. Allah'tan ümit ediyorum ki, inşallah beni Ebu'l Abbas'ın işaret ettiği makama kavuşturur. Sen onu dinle, çünkü o, benden de senden de daha iyidir. Bu zatların insafları ne güzeldir. Dönüp Ebu'l Abbas'ın yanına gittim. Ebu İmran'ın sözlerini ona aktardım. Dedi ki: Ne güzel söylemiş. O sana yolu göstermiş, ben de sana yoldaşı gösterdim. Sen hem benim sana dediğimi yap, hem de onun sana dediğini. Yolu ve yoldaşı birleştir. Ebu İmran, nefsini zorluklara tabi tutmuştu. Altmış sene boyunca evine kapandı ve dışarı çıkmadı. Haris el-Mehasibi'nin yolunu izledi. Hiç kimseden bağış kabul etmedi. Ne kendisinin ne de bir başkasının ihtiyacını karşılamak üzere kimseden bir şey talep etmedi. Kitaplarını satarak muhtaçlara infakta bulunurdu. Kitapları bitince de İşbiliye'de vefat etti. Ben o sırada doğudaydım. Her zaman sayıları üçten fazla da olmayan az da olmayan zatlardan biriydi. Onlar, ilahi ve kevni yardım adamlarıdırlar. Haktan alır, lütufla, yumuşaklıkla ve merhametle halka verirler. Bunlardan birinin fethi kesintisizdir,

her zaman Allah ile beraber durur. Kendisinin ayırıcı virdi "Allah'tan başka ilah yoktur. O daima diridir, her şey üzerinde kaimdir." sözüdür. İkincisi Melekûta bakar. Meleklerle oturur. Ruhaniyet ona aittir. Üçüncüsü ise, mülk âlemiyle ilgilidir. İnsanlarla oturur. Yumuşak ve şefkatle muamele eder. Ebu İmran'dan, İşbiliye'de er-Rida mescidinde, şu tarikat ehlinin söylediklerini inkâr eden Ebu'l Kasım'a şöyle dediğini duydum: Ey Ebu'l Kasım! Yapma! Eğer yaparsan, iki mahrumiyeti birleştiririz. Ki biz bunu kendimiz için uygun görmeyiz ve bununla ilgili olarak bizden başkasına da inanmayız. Bunu reddedecek bir delil de yoktur. Ayrıca şeran ve aklen eleştiren de olmaz… Sonra söylediklerine beni şahit tuttu. Ebu'l Kasım, bizim hakkımızda bazı inançlara sahipti. Bu yüzden konuştuğu zaman, onun mezhebinde geçerli olan deliller sunmaya karar verdim. Kendisi muhaddisti. Sonunda Allah, onun kalbini açtı. Bunun üzerine şeyh, bana teşekkür etti ve dua etti. Olağanüstü bir edebe sahipti. Genellikle kabz halinde olurdu. Bununla beraber ziyaretçilerine karşı güler yüzlüydü. Onunla aramızda yaşanan olağanüstü hadiseler vardır. Bizim fitnelerden korunmamız için daima Allah ile bağlantılı bir himmete sahipti. Bana karşı hep açık ve bast halinde olurdu. Bu da ona karşı saygımı arttırırdı. Bast halinde olduğu zaman, edebi eserleri ezberleme kapasiteme karşı hayretini gizleyemezdi. Bast halinde kulluk kapısına dönerdi. Ben de o zaman düşünüp vakıf olduğum olağanüstü sırrı ona açardım. Bir gece bir rüya gördüm. Rüya onun bir makamdan daha üst bir makama yükseldiğine delalet ediyordu. Bana dedi ki: Bana müjde verdin, Allah da seni cennetle müjdelesin. Nitekim aradan bir ay geçmeden, yüce Allah kesin bir müjdeyle beni cennetle müjdeledi."

Şeyh "El-celal ve'l cemal" kitabında Kur'an ve evren ayetleri üzerinden Celalin yaygınlığını ve Cemalin heybetini

eşi görülmemiş bir parlaklıkla açıklamıştır.

İbn Mücahid'in talebelerinden olup da şeyh'in arkadaşlık ettiği zatlardan biri de Ebu'l Haccac Yusuf eş-Şibirli'dir. Altıncı yüz yılın sonlarında vefat edinceye kadar yaklaşık on sene onunla arkadaşlık etmiştir. Futuhat, Ruhu'l Kuds ve Durretu'l Fahire adlı eserlerde ondan özetle şöyle söz eder:

- "İşbiliye'den iki fersah uzaklıktaki Şibril'dendir. Çoğunlukla çölde ikamet eder. Kendi elinin kazancıyla geçinir. Buluğ çağına ermeden tarikata girmiştir. Memleketimizde bu tarikatın imamı olan İbn Mücahid şöyle derdi: Ebu'l Haccac eş-Şibrili'den size dua etmesini isteyin… O da su üzerinde yürüyenlerdendi. Onun çok bereketine şahit oldum. Daima mushaftan Kur'an okurdu. Şeyhimiz Ebu Muhammed'le birlikte yanına girdim ve ona şöyle dedim: Efendimiz! Bu, Ebu Medyen'in arkadaşlarındandır. Gülümsedi ve şöyle dedi: Hayret! Dün Ebu Medyen (r.a) yanımızdaydı. Ne güzel şeyhtir o! O sırada Ebu Medyen Becaye'de bulunuyordu. Yani aralarında kırk beş günlük bir mesafe vardı. Ama aralarında mükaşefe bulunuyordu. Âlemi idare eden kutuplar tabakasına mensuptu. Bunlar Melami velilerin büyüklerindendirler. Tedbir ve tafsil ilmi onların elindedir. Onlara işaret eden ayet şudur: *"Her işi düzenleyip(tedbir) açıklamaktadır(tafsil)."* (Ra'd, 2) İşbiliye'de onlardan biri olan Ebu Yahya es-Sanhaci ed-Darir ile karşılaştım. Ez-Zübeydi mescidinde kalırdı. Ölüp yüksek ve sert rüzgârların estiği bir dağın başına gömülünceye kadar onunla arkadaşlık ettim. Rüzgâr o kadar sert esiyordu ki insanlar cenazeyi dağa çıkarmakta zorlanıyorlardı. Allah rüzgârı durdurdu. Onu mezara koyup üzerini örtünceye kadar bir tek esinti olmadı. Biz dönünce rüzgâr tekrar sert bir şekilde esmeye başladı. İnsanlar bu durum karşısında şaşırdılar. Bunlardan biri de Salih e-Berberi'dir. Ebu Abdullah Muhammed eş-Şerefi de onlardan biridir. Namazda o kadar uzun süre kıyamda

kalırdı ki ayakları şişmişti. Namaza durduğu zaman gözyaşları bembeyaz sakallarının üzerine inci gibi akardı. Yaklaşık kırk yıl bir yerde kaldı ve bu süre içinde hiç ateş yakmadı. Önemli biriydi. Onun bereketlerine bizzat şahit oldum. Bunlardan her kiminle arkadaşlık etmişsem, bu, sevgi, kaynaşma ve muhabbet ağırlıklı bir arkadaşlık olmuştur."

Şeyh'in tahakkuk etmiş takva ehlinin ve cann (cinlerin) halleri hakkındaki görüşleri:

51. babda şeyh, Rahman'ın nefesi menzilini tahakkuk ettiren takva ehlinin hallerini açıklamaktadır. Bu bağlamda ruhlarla (cinlerle) oturanları da zikretmektedir. Bunlardan birisinin de eş-Şibrili olduğunu belirtir ve özetle şunları söyler:

- "Cann (cinler) denilen ruhanilerin ve insanların kendilerinden kaçtıkları zarafet sahibi kimi insanların oturdukları kimseler de bunlardandır. İnsanlar bunlardan kaçarlar, çünkü onlarla oturmak aşağılayıcı bir durum olarak algılanır. Çünkü onlar, hiçbir akıl sahibinin muttali olmamak durumunda olduğu avretlere muttali olurlar. Meclislerinde insanlara karşı büyüklenmeyi tercih ederler. Bir kul, kibirlenmek maksadıyla insanlara karşı nazik davranırsa, bu kul, gazaba uğramayı hak eder. Cann dediğimiz ruhaniler, tabii âlemde Allah'ı en az bilen, en cahil varlıklardır. Onlarla beraber oturan kimse, varlıklarla ilgili haberleri verdikleri zaman, bunun Allah'tan onlara bahşedilmiş bir keramet olduğunu sanır. Ama bu zan hakikatten ne kadar uzak! Bu yüzden onlarla oturup da Allah ilmine dair tek cümle elde eden bir kişi dahi bulamazsın. Onlarla arkadaşlık eden kişinin en fazla elde edeceği şey, ona bitkilerin, taşların, isim ve harflerin, yani simya ilminin özelliklerini onlardan öğrenmesidir. Onlardan şeriatın zemmettiği ilimlerden başka bir şey edinemezler. Onlarla arkadaşlık eden ciddi ve ibadet ehli bir cemaatle

karşılaştık. Onlardan ayrılmadık ve sonunda onlarla arkadaşlık etmelerine engel olmayı başardık. Çünkü zaten insaf ehli kimseler idiler ve en güzelin peşindeydiler. Bunun zıddını da onlarda gördük. Sadık biriyse eğer, ne kendisi kurtulur bu sıfattan, ne de bir başkasını kurtarır. Yalancıya gelince, bizim onunla işimiz olmaz. Bunlardan bazıları da Rahman'dan nefes alarak meleklerle otururlar. Onlar ne güzel arkadaştırlar. Onlar saf nurdurlar ve onlar da fazlalık bir şey yoktur. Onlar, içinde en küçük bir şüphe bulunmayan ilahi ilim ehlidirler. Onlarla oturan kimse daima Allah ilmi alanında ve rahmani nefeslerde bir artış halinde olur. Bir kimse mele-ı alâ'nın sohbetinde bulunduğunu iddia ediyor-sa, buna karşın rabbine dair ilimde bir artış gözlenmiyorsa, bu kimsenin iddiası doğru değildir. Sadece fasit bir hayal içindedir. Kimisinden de Rahman nefes alır. Daimi tecellil-erle kendi içinde Allah ile ünsiyet içinde olur. Aldığı her nefeste Allah'a dair yeni bir hale ilişkin yepyeni bir ilmin ve yepyeni bir ünsiyetin sahibi olur. Sözünü ettiğimiz bu tabakadan erkeklerden, kadınlardan oluşan bir cemaati İşbiliye, Tilmisan, Mekke ve diğer bazı yerlerde gördük. Söylediklerinin doğruluğunu gösteren delilleri vardı. Bize gelince, onlardan birinin söylediklerinin sıhhatini anlamak için delile ihtiyacımız yoktur. Çünkü Allah, her zümrenin tanınmasını sağlayan bir alâmet var etmiştir. Biz bu alâmeti gördüğümüz zaman, o kişi farkında olmadan, biz onun doğruluğunu anlarız. Böyle bir iddiada bulunup da yalancı veya fasit hayal içinde olan nice kişi gördük. Eğer dönüp ıslah olması ihtimali varsa nasihat ettik. Haline âşık olduğunu, fasit hayaliyle perdelenmiş bulunduğunu gördüğümüzü ise, kendi halinde bıraktık. Bu iddiada bulunup da en sadık olduğunu gördüğümüz kadınlardan İşbiliye'de Fatıma bint İbn el-Müsenna, Merşane'de Şems ümmü'l fukara, Mekke'de Siti Gazale adıyla bilinen

Gülbahar, erkeklerden ise, İşbiliye'de Ebu'l Abbas b. Münzir, Kurtuba'da Ebu'l Haccac eş-Şibirli ve Yusuf b. Sahr'dır."

Şeyh'in bu açıklamaları, ez-Zehebi'nin "Mizanu'l itidal" adlı eserde şeyh'in hayatını anlatırken yer verdiği bir hikayeyi de kesin olarak çürütmektedir... Bu tamamen uydurma olan hikayeye göre güya şeyh, cinlerden bir kadınla evlenmiş ve bir gün bu kadınla kavga ederken alnı yaralanmışmış!!!... Ne kadar saçma bir hikaye.

Tekrar mevzumuza dönersek... İbn Mücahid'in arkadaşlarından olup da şeyh'in arkadaşlık ettikleri arasında Ebu İshak İbrahim b. Ahmed b. Tarif el-Abesi, Ebu's Sabr Eyyüb el-Fehri ve onun şeyhi Ketame kasrında mukim Abdulcelil b. Musa gibi isimler de yer alır.

İbn Mücahid'in ekolüne tabi olanların dikkat çeken özellikleri daima kendilerini Kur'an ve hadis okumaya vermeleri ve nefislerini sürekli olarak hesaba çekmeleridir. Bunun bir neticesi de faydalı olmayan bütün düşünceleri zihinlerinden atmalarıdır. Şeyh, bu neticenin en son aşamasına ulaşmış velilerden biriyle karşılaşmıştır. Onunla ilgili olarak şunları söylemektedir (I:666):

- "Bir Nebinin üç türlü düşüncesi vardır: İlahi, Meleki ve Nefsi. Nübüvvetten büyük bir pay edinmiş bazı velilerde de bu özellik olabilir. Süleyman b. Ed-Dünbüli gibi. Onunla karşılaştım. Kendisi bu hale sahipti. Kendisi bana anlattı ki elli küsur senedir aklına çirkin hiçbir düşünce gelmemiş. Oysa bir velide bu tür düşünceler uyanabilir. Genellikle de Irak şeytanının telkin ettiği düşünceler zihinlerinde uyanır. Kiminin hükmü zahirde görünür ki bunlar; halkın genelidirler. Kiminin ise, aklına gelir, ama dışına yansımaz. Bunlar Allah'ın korunmuş velileridirler (…) Ardından şeyh, İblis'le karşılaşan Salihlerden birinin başından geçen hikayeyi anlatır. Bu Salih kişi İblis'e der ki: Şeyh İbn Medyen'le durumun nasıl? İblis ona şu cevabı verir: Ben, onun kalbine

attığım kötü düşünceler ile ilgili olarak durumumu büyük bir denize işeyen bir adama benzetiyorum. Bu adama: Niçin denize işiyorsun? diye sorulduğunda, belki pisletirim de artık hiçbir şeyi temizlemesin, şeklinde cevap verir. Siz, bu adamdan daha cahil kimse gördünüz mü? İşte benim ve İbn Medyen'in kalbi de buna benzer. İçine ne zaman kötü bir düşünce atsam, hemen gözlerini başka tarafa çevirir."

Süleyman ed-Dünbüli ile ilgili olarak şeyh şunları söylemiştir (II:384):

- "Doğru sözlü, yüksek hal sahibi ve Ebu Yezid Bistami'nin izinden giden, hatta meşgalesinde daha derin bir temekküne ulaşmış bir adamla karşılaştım. Edepte naz düzeyine ulaşmıştı. Bir gün bana dedi ki: Elli senedir, şeriatın kötü kabul ettiği tek bir düşünce aklıma gelmemiştir. İşte bu, Allah'ın koruyup masum kılmasıdır." Süleyman Şam'da şeyh'e arkadaşlık etmiştir (II:410).

Şeyh, Ebu Medyen Mektebinde

Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Ensari. Altıncı yüz yılın ikinci yarısında tarikatı ihya etmiştir. Bu asrın başlarında İşbiliye dolaylarında dünyaya geldi. Fas'ta ilim öğrendi. Ebu'l Hasan Ali b. Galib'ten (ö:568) Sünen-ı Tirmizi'yi okudu. Sufilerden Ebu Abdullah ed-Dakkak ve sufi fakihlerden İbn Harzahum'la (ö:559) arkadaşlık etti. Bu sonuncusu özellikle Gazzali'nin kitaplarını, başta da "İhya-u ulumi'd din" olmak üzere okumasıyla biliniyordu. Tarikatı ünlü veli Şeyh Ebu Ya'za'dan (ö:561) aldı. Hac için yola çıktı. Söylendiğine göre orada şeyh Abdulkadir Geylani (ö:561) ile karşılaştı. Ona hırka giydirdi, ism-i azamı telkin etti ve sülukunu kemale erdirdi. Doğudan dönüp Becaye'ye yerleşince, her taraftan müritler onu ziyaret etmeye geldiler. Sonra muvahhitlerin sultanı Ebu Yusuf Yakub el-Mansur onu Marakeş'e çağırdı. Marakeş'e giderken Tilmisan'a bağlı Ubbad denilen yerde

vefat etti. Kabri meşhurdur. Birçok büyük zatı eğitmiştir. Onlarca şeyhi halife olarak geride bırakmıştır. Bunlar da onun tarikat çizgisini şarkta ve garpta sürdürmüşlerdir. Ölüm tarihi hususunda ihtilaf vardır; kimine göre 589 senesinde, kimine göre de 594 senesinde vefat etmiştir. Bana göre vefat tarihi 589'dur. Çünkü Şeyh Muhyiddin 590 yılında, Ebu Medyen'in halifelerinden biri olan Abdülaziz el-Mehdevi'ye Tunus'ta ziyaret etmek üzere Tilmisan'dan Tunus'a gitmiştir, ama Becaye'ye uğramamıştır. Şeyh, Ebu Medyen'i en büyük şeyhlerinden biri olarak kabul ederken, onu ziyaret etmeye gitmemesi akla sığar mı? Benim kanaatime göre en büyük kanıt şeyh'in 556. baba verdiği şu isimdir (IV:195):

-"Menzili *"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir."* (Mülk, 1) ayeti olan kutbun halini tanımak" O, şeyhlerimizden biridir ki 589 yılında vefat etmiştir. Allah rahmet etsin." Sonra sözlerini şöyle sürdürüyor: "Bu vasat ve makam şeyhimiz Ebu Medyen'e aitti." Futuhat'ın diğer bazı bölümlerinde, onun suresinin "Mülk suresi" olduğunu ifade etmiştir. Örneğin 24. babda mülkün hükümranının makamı hakkında açıklamada bulunurken şunları söylüyor (I:184):

- "Bizden önce bu makamın kutupları arasında Muhammed b. Ali et-Tirmizi el-Hakim ve Şeyhlerimizden Ebu Medyen (Allah rahmet etsin) yer almaktadır. Ebu Medyen, ulvi alemde Ebu'n Neca olarak biliniyordu. Ona bu ismi ruhaniler vermişti. "Kur'an'da benim surem Mülk suresidir" derdi. Bu yüzden, onun iki imamdan biri olduğunu düşünürdük. Çünkü imamın makamı budur."

Demek istiyor ki, Ebu Medyen, kendi dönemindeki zamanın kutbunun birinci imamıydı. Bu görüşünü Mevakiu'n Nücum, Menzilu'l kutb ve'l imameyn adlı eserlerinde de tekrarlamaktadır. Şunları söylüyor:

- "Şeyh Ebu Medyen, ölümüne bir veya iki saat kalıncaya kadar Becaye'de bu makamda yaşadı. O sırada üzer-

ine kutupluk hilati giydirildi, imamlık hilati çıkarıldı. Artık adı Abdullah oldu. Bu hilati Abdurrab adıyla Bağdat'ta Abdulvahhab adlı bir adama geçti. Şeyh Ebu Medyen Horasan memleketinden bir adama karşı bununla övünürdü. Şeyh büyük bir kutub olarak vefat etti. Kur'an'dan onun payına "Mülk suresi" düşmüştü."

Şeyh, Ebu Medyen'i, mutlak olarak en büyük şeyhi olarak değilse de, en büyük şeyhlerinden biri olarak görmektedir. Bununla beraber onunla fiziki olarak buluşmamıştır. Aralarında sağlam bir ruhsal bağ vardı. Hatta şunu söylemek mümkündür: Şeyh'in tarikata girişinden itibaren riyazet ve sülukla geçen ilk on yıl (580den 589a kadar) büyük oranda Ebu Medyen'in ruhaniyetinin kontrolü altında geçmiştir. Çünkü arap mağribinde ve Endülüs'te arkadaşlık ettiği şeyhlerin ve velilerin büyük kısmı -Ruhu'l kuds ve Ed-durretu'l fahira adlı eserlerde yetmişten fazla isim zikretmektedir-, Ebu Medyen'in arkadaşıydı ve İbn Mücahid ve İbn Arif ekolüne mensuptu. Muhtemelen şeyhin berzahta buluştuğunu haber verdiği kişi Ebu Medyen'dir, ki şeyh onun kendisine şöyle dediğini anlatmaktadır (II:673):

- "Sadece Allah'a bağlan; çünkü üzerinde bulunduğun hal itibariyle karşılaştığın hiç kimsenin senin üzerinde bir etkisi yoktur. Bilakis inayetiyle seni yetiştiren Allah'tır. Karşılaştığın kimselerin faziletini istersen anlatabilirsin; ama kendini onlara nispet etme. Rabbine nispet et…" Bu imamın hali aynen benim halim gibiydi. Allah yolunda Allah'tan başka, karşılaştığı hiç kimsenin onun üzerinde etkisi yoktu. Benim yanımda güvenilir olan biri ondan bu şekilde nakletti bana. İmam da berzah alemindeki bir sahnede buluşmamız sırasında kendisi ile ilgili olarak bana bu şekilde anlattı."

Şeyh, Futuhat'ta onlarca yerde Ebu Medyen'in hallerinden ve sözlerinden söz eder: (I:102-110-145-184-221-244-251-252-253-256-280-356-448-480-609-610-615-

629…/II:22-83-146-148-171-199-201-222-233-261-505-520-524-551-646/III: 65-93-94-117-130-136-213-396/IV:51-137-141-192-195-264-340-377-485-532…)

Şeyh, Ebu Medyen'in arkadaşlarından olup 586 yılında buluştuğu Musa b. İmran es-Sedrani'nin hayatını anlatırken Ebu Medyen'le ilişkisini açıklamakta ve şunları söylemektedir (R:113/II:7):

- "Abdallardandı. Bilinmeyen biriydi. Akıl almaz, garip hususiyetleri vardı. Onunla buluşmamızın sebebi şudur: Şeyh Ebu Medyen hayattaydı. Ben de akşam namazından sonra İşbiliye'deki evimde oturuyordum. Onunla görüşme isteği geçti içimden. Şeyh o sırada kırk beş günlük mesafedeki Becaye denilen yerdeydi. Akşam namazını kıldıktan sonra iki rekat nafileyi biraz hızlıca kıldım ve selam verdim. İşte sözünü ettiğim Ebu İmran yanıma geldi, selam verdi. Onu yanıma oturttum ve dedim ki: Nereden geliyorsun? Becaye'de Şeyh Ebu Medyen'in yanından, dedi. Dedim ki: Ne zaman yanından ayrıldın? Dedi ki: Biraz önce akşam namazını onunla kıldım. Namazı kıldıktan sonra bana dönüp şöyle dedi: Muhammed b. Arabi İşbiliye'de aklından şunu şunu geçirdi. Şimdi onun yanına git ve ona şunu şunu haber ver. Şeyhi görme isteğinin aklımdan geçtiğini söyledi. Ardından bana şunları söyledi: Şeyh sana şunu söylememi istedi: Ruhların buluşması, benimle senin aramızda sahihtir ve sabittir. Fakat bu dünyada bedenlerimizin buluşmasını Allah istemiyor. Aklını yatıştır. Benimle senin buluşmamız Allah katında rahmetinin kapsamında gerçekleşecektir. Bundan başka bir şey daha söyledi ve tekrar şeyhin yanına döndü. Sözünü ettiğim bu Musa (r.a) dünyalık olarak zengin biriydi. Bütün varlığını terk etti. Bunun neticesinde yüce Allah ona fetih müyesser etti. On sekiz gün içinde abdallara karıştı. Yeryüzünde dilediği yere yerleşiyordu. Onu sultana götürdüler. Sultan ayaklarına

kayıt vurulmasını emretti. Ayağına demir kayıtlar vuruldu. Bu şekilde onu yürüttüler. Fas'a yaklaştıklarında onu bir eve koyup kapısını kilitlediler. Gece boyunca kapısında muhafızlar bekledi. Sabah olunca kapıyı açtılar. Ayaklarına vurulan demir kayıtların bir kenara atıldığını, ortalıkta kimsenin olmadığını gördüler.

Fas şehrine girdi. Ebu Medyen Şuayb'in evine gitti. Kapıyı çaldı. Şeyh bizzat kapıya gelip: Kimsin? Dedi. Ben, Musa'yım, dedi. Şeyh de: Ben de Şuayb'im. İçeri gir. Korkma. Zalim topluluktan kurtuldun, dedi.

Şeyhim Ebu Yakub el-Kumi ondan naklen dedi ki: Musa dünyayı saran kaf dağına gitti. Eteklerinde kuşluk namazını, zirvesinde de ikindi namazını kıldı. Bu dağın yüksekliği ona soruldu, otuz senelik mesafe kadardır, dedi. Allah'ın, bir yılanı bu dağa sardığını, yılanın başı ile kuyruğunun birleştiğini haber verdi. Yanında bulunan arkadaşı ona: Bu yılana selam ver, selamını alır, dedi. Musa dedi ki: Yılana selam verdim. Şöyle dedi: Ve aleyke's selam, ey Ebu İmran! Şeyh Ebu Medyen'in hali nasıl? Ona dedim ki: Sen nereden tanıyorsun Eu Medyen'i? Dedi ki: Hayret. Yeryüzünde onun durumunu bilmeyen mi var? Allah onun sevgisini yeryüzüne indirdi ve bunu herkese bildirdi. Ben de onu tanırım, benden başkaları da. Yaş kuru hiçbir şey yoktur ki onu tanıyıp sevmesin." (II:334 "Kaf" suresi menzili)

Ebu Yakub Yusuf b. Yahluf el-Kumi de İbn Arabî'nin ilk şeyhlerindendir. Şeyh "Ruhu'l kuds" ve "Futuhat" (I:251-616/III:45) adlı eserlerinde ondan söz eder. Onun hakkında özetle şunları söyler: "… Ebu Medyen'le arkadaşlık etmiştir. Ona büyük saygı duyardı. Bir çok zatla karşılaştı. Bir müddet Mısır'da kaldı. İskenderiye şehrinde evlendi. Ebu Tahir es-Selefi onunla dünürlük kurmak istedi. Ona Fas valiliğini teklif etti, ama o bunu kabul etmedi. Tarikatta sağlam bir yeri vardır. Bu tarikatin Mağrip diyarındaki lisanı ve ihya edicisi

olan Ebu Medyen, onun hakkında şöyle derdi: "Ebu Yakub, geminin suya attığı güçlü bir demir gibidir." Evradı çoktu. Sadakayı gizli verirdi. Her zaman fakirlere hizmet ederdi. Onun emrine girdim bir süre. Beni eğitti ve terbiye etti. Ne güzel eğitici ve ne güzel mürebbiydi! Genellikle halini gizlerdi. İçinde bulunduğum hallerin çoğu, onun ve Ebu Muhammed el-Mevruri'nin bereketiyle gerçekleşirdi. Onu gördüğüm ilk saatte bana bir soru yöneltti. Bütün bedeniyle bana yöneldi ve şöyle dedi: Namaz kılan bir insanın önünden geçen kişi nasıl bir günah işliyor ki bu günahı işleyeceğine kırk yıl beklemeyi yeğlemesi daha iyi oluyor? Buna onu ikna edecek bir cevap verdim. Bu cevaba sevindi. Onunla arkadaşlık ettiğim zaman, tasavvuf kelimesinin hangi anlamda kullanıldığını bilmediğim gibi, tasavvufla ilgili herhangi bir kitap da görmemiştim. Onun ve diğer şeyhlerimizin huzurunda oturduğum zaman şiddetli bir rüzgarın estiği bir günde rüzgara kapılmış yaprak gibi titrerdim. Rengim değişir, bedenimin organları uyuşurdu. Bu halimi görür ve beni yatıştırmaya çalışır, beni rahatlatmak isterdi. Ama bu onun heybetini ve celaletini arttırmaktan başka bir sonuç vermezdi. Beni severdi, ama bana belli etmezdi. Topluluklarda beni ayıplardı. Öyle ki benimle beraber onun hizmetinde olan arkadaşlarım, bunu, benim himmetimin azlığına bağlarlardı. Ama bu toplulukta -Allah'a hamdolsun- benden başka yükselen olmadı. Şeyh de bunu söylerdi. Onunla beraber iken birçok keramet gördüm ve bunların ondan kaynaklandığına şahit oldum. Ona yönelik sevgimin samimi oluşunun bir göstergesi şudur: Gece evimde iken aklımda geçen bir meseleden dolayı onu temenni ederdim; derhal karşımda bulurdum. Ben de ona sorardım ve cevabını alırdım. Dönüp gider ve sabahleyin bunu haber verirdi. Onun sayılmayacak kadar çok menkıbesi var. Şöyle dediğini duydum: "Şeyh isterse, bir an içinde müridin elin-

den tutar, onu esfel-ı safilinden çıkarıp illiyine atar." Şöyle derdi: "Bizimle, talep edilen Hak arasında sarp bir yokuş var. Biz tabiat cihetiyle bu yokuşun dibindeyiz. Durmadan bu yokuşu tırmanırız, onun en tepesine ulaşıncaya kadar. Orada, yokuşun ardında olanları gördüğümüz zaman, artık geri dönmeyiz. Çünkü yokuşun ardından geri dönmenin imkânı yoktur. "Eğer vasıl olsalardı, geri dönmezlerdi" diyen Ebu Süleyman ed-Darani bunu kast etmiştir. Bu şeyhimiz bana vuslat meselesini açıkladı...

"Allah bir kulunu sevdiği zaman onu belalara uğratır."

"Ben, Adem oğullarının efendisiyim."

"Adem ve ondan sonra gelenler benim sancağım altındadırlar."

"Tedbir maişetin yarısıdır."

"Kur'an'ın kalbi "yasin" suresidir."

Bir süre insanları terk edip tek başıma mezarlıkta uzlete çekilmiştim. Bu şeyhimizin şöyle dediği bana ulaştı: "Falan-adımı vermiş- dirilerle oturmayı terk edip ölülerle oturmaya başlamış." Ben de ona şu haberi ulaştırdım: "Eğer yanıma gelirsen, kimlerle oturduğumu görürsün." Bunun üzerine kuşluk namazını kılıp yalnız başına benim bulunduğum yere geldi. Mezarlıkta başımı eğmiş vaziyette oturduğumu gördü. O sırada yanımda bulunan ruhlarla konuşuyordum. Gayet edepli bir şekilde usulca yanıma oturdu. Ona baktım. Renginin değiştiğini ve nefesinin daraldığını gördüm. Üzerine çöken ağırlıktan dolayı başını kaldıramıyordu. Ben ona bakıp tebessüm ediyordum. Ama o, içinde bulunduğu sıkıntıdan dolayı tebessüm edemiyordu. Konuşmamı tamamlayıp gelen ruhlar ayrılınca şeyhin üzerine çöken ağırlık hafifledi ve rahatladı. Yüzünü bana çevirdi ve iki gözümden öptü. Ona dedim ki: Ey üstad! Ölülerle oturan kimmiş? Ben mi, sen mi? Şöyle dedi: Hayır, Allah'a yemin ederim ki ölülerle oturan benmişim. Allah'a yemin ederim, eğer o hal biraz

daha devam etseydi, kesinlikle boğulacaktım. Sonra oradan ayrılıp beni kendi halimde bıraktı. Şöyle diyordu: İnsanlardan ayrılmak isteyen kimse, falan gibi ayrılsın." 597 yılında Sela'da Ondan ayrılıp Marakeş'e giderken onun hakkında bir kaside yazdım ve bu kasideyi "İnzalu'l guyub ala meratibi'l kulub" adlı eserimize yerleştirdik."

Bu açıklamalardan bir kez daha şeyh'in, "şeyhlerim" dediği kişilerle ilişkisinin mahiyeti ortaya çıkıyor. Örneğin şu Yusuf el-Kumi, şeyh'in, içinde bulunduğum hal, büyük oranda onun ve el-Mevruri'nin bereketi sayesindendir, demesine rağmen, ona, onun bilmediği haller göstermekte ve onun izni olmadan ruhlarla baş başa kalmaktadır. Şeyh, aşağıya alacağımız metinde şeyhleriyle ilişkisinin hakikatini açıklamaktadır. Örneğin şeyhi el-Kumi için, o hem benim öğrencim, hem de üstadımdır, demektedir. Şöyle diyor (I:616):

"… Terbiye almış müridi, şeyh, hazırlamış, özel bir hale ve makama nail olması için özel bir zikre has kılmış olabilir. Bu mürid, kendisi için öngörülen bu makama ulaşmadan ölebilir. Bizden öyle kimseler vardır ki, bunlar, şeyhin velileri olduğunu görürler. Ama ölüm, onlarla bu makam arasına ölüm girer. Eğer bu makamı elde etselerdi ilahi bir menzile ulaşırlardı ki, sadece bu makamın sahibi olan kimseler bunu hak ederler. Bu gibi müritler öldükleri zaman, şeyh, onlar adına, bu makama ulaştırıcı ameli işlemeye devam eder. Şeyh, istenen sonuca ulaşınca, bu mürid, daha önce sahip olduğu surette, kendisini tasavvur edenin zihninde temessül eder. Bu hali somutlaştıran bu surete bürünür ve Allah'tan, bu suretin üzerinde kalmasını ister. Böylece bu ölünün nefsi, bu makama en kusursuz şekliyle ulaşır. Kuşkusuz bu, Allah'ın bir lütfü ve bağışıdır. Allah büyük lütuf sahibidir. Şeyhimiz Ebu Yakub Yusuf b. Yahluf el-Kumi'nin mezhebi budur. Şeyhlerimiz içinde ondan başkası, beni riyazete tabi

tutmamıştır. Riyazet esnasında ondan faydalandım, o da vecdlerinde bizden faydalandı. Dolayısıyla benim hem öğrencim, hem de üstadımdı. Ben de onun için aynı konumdaydım. İnsanlar aramızdaki bu ilişkiye hayret ediyorlardı. Hiç kimse de bunun sebebini bilmezdi. Bu olay 586 yılında gerçekleşmişti. Çünkü ben, riyazetten önce fetihlere nail olmuştum. Bu, çok önemli bir makamdır. Allah, bu şeyhin elinden riyazeti gerçekleştirmemi nasip etti. Bundan dolayı Allah onu hayırla ödüllendirsin."

Şeyh'in, el-Kumi ile birlikte zikrettiği ve içinde bulunduğu hallerin büyük kısmının onların bereketi sayesinde gerçekleştiğini söylediği el-Mevruri de Ebu Medyen'in öğrencilerinden biridir. Sülukunu da Şeyh'in yanında tamamlamıştır. Şeyh, onunla ilgili olarak özetle şunları söylemektedir (I:666/IV:76-217-510/R:99/S:119):

- "Adı Ebu Muhammed Abdullah b. El-Üstaz el-Mevruri'dir. Endülüs'ün Mevrur beldesindendir. Allah'a güveni ve büyük ihlası itibariyle zamanının yegane zatıydı. Ebu Medyen ve İbn Seydebun'a arkadaşlık etti. Abdurrezzak el-Magavir'le birlikte hacca gitti. Mekke'de Ebu Abdullah b. Hassan'la arkadaş oldular. Ebu Medyen onu çok severdi. Ona "El-hac el-mebrur" (haccı kabul edilmiş) diyordu. Bir gün ona şöyle dedi: "Ey Abdullah! İnsanları Allah'a davet ettiğim halde kimsenin bana icabet etmemesi zoruma gidiyor. Seni kendime seçmek istiyorum. Benimle beraber gel, şu dağlardan birine çıkalım. Seninle birlikte bir mağaraya sığınalım, ölünceye kadar orada bekleyelim." Abdullah diyor ki: Şeyhin bu teklifine çok sevindim. Allah katında bir yerimin olduğunu anladım. Akşam olunca uyudum ve şeyhi rüyamda gördüm. İnsanlarla konuşurken güneş gibi, susarken ay gibi oluyordu. Sabah olunca rüyamı ona anlattım. Gülümsedi ve şöyle dedi: Allah'a hamdolsun, ey oğlum! Ben güneş olmak istiyorum. Çünkü güneş bütün

karanlıkları yok eder ve her türlü sıkıntıyı giderir."

Yüce Allah bir gece vakti beni makamlara muttali kıldı. Makamlarda yürümemi nasip etti. Derken tevekkül makamına ulaştım. Şeyhimiz Abdullah'ı bu makamın tam ortasında gördüm. Makam, değirmen taşının değirmen milinin etrafında dönesi gibi, onun etrafında dönüyordu. O yerinde sabit ve sarsılmaz bir şekilde duruyordu. Bu olayı ona yazdım. Tay-ı mekân ve gaipten rızıklanmak gibi kerametleri vardı. Yüksek bir himmetle amel ederdi. Kardeşi ölmüştü. Bir gece onu rüyasında gördü ve dedi ki: Rabbin sana nasıl muamele etti? Kardeşi dedi ki: Beni cennete koydu. Burada yiyorum, içiyorum ve hurilerle yatıyorum. Dedi ki: Bunu sormuyorum. Rabbini gördün mü? Dedi ki: Ancak Onu tanıyan Onu görebilir… Uyanır uyanmaz atına bindi ve İşbiliye'ye yanımıza geldi. Rüyayı bana anlattı ve dedi ki: Allah'ı bana tanıtman için sana geldim. Sonradan olma bir varlığın, nazari delillerle değil, keşif ve müşahede yoluyla bilebileceği kadar Allah'ı bilip tanıyıncaya kadar yanımızdan ayrılmadı. Ben vatandan (Endülüs'ten) ayrılırken o hayattaydı."

Şeyh, 597 tarihinde Endülüs'ten ayrılışını kast ediyor. 590 senesinden önce şeyh, "et-Tedbiratu'l ilahiye" adlı kitabını Mevrur'da dört gün içinde yazdı ve bu kitabı, zamanının tevekkül kutbu olan bu arkadaşına hediye etti.

Ebu Medyen'in öğrencisi olup da şeyh'in arkadaşlık ettiği kişilerden biri de Ebu Ahmed es-Selavi'dir. Şeyh, onunla ilgili olarak özetle şunları söylemektedir (R:118):

- "Ben, şeyhimiz Ebu Yakub'un terbiyesi altında iken İşbiliye'de bize katıldı. Güçlü bir hal sahibiydi. 18 sene Ebu Medyen'e arkadaşlık etti. Çok çalışır, büyük bir dirençle kulluk ederdi. Çok ağlardı.Tam bir ay boyunca onunla birlikte İbn Cerrad mescidinde kaldım. Bir gece namaz kılmak için kalktım. Abdest aldım. Mescidin avlusuna geldim. Onu avlunun kapısının yanında uyurken buldum. Onunla gök arasın-

da kesintisiz bir nur huzmesi vardı(…) Ağladığı zaman, gözyaşından misk kokusunu alırdım."

Öyle anlaşılıyor ki Ebu Medyen medresesinde eğitim, tevhit ve tevekkülle tahakkuk etme ve daimi suretti "Allah" isminin zikrine dalma ekseni etrafında dönüyordu. Bunu Ebu Medyen'e ait meşhur bir kasidenin giriş beytinden de gözlemlemek mümkündür:

Allah, de, varlığı ve ihtiva ettiklerini bırak
Eğer kemale varmaya hazırsan.

Şeyh, tarikata girişinin başlarında "Allah" ismini zikrettiği esnada yaşadığı manevi bir hali vasfeder ve şöyle der (III:298):

- "…Hak, onun kulağı ve gözü olacak şekilde zuhur eder. Bu müsemma zevk ilmidir. Çünkü Hak, vücudunu yakmayıncaya kadar bu organlardan biri olmaz. Artık söz konusu olan Haktır, bu organlar değil. Biz, bunu tattık. Allah ile Allah'ı zikrederken maddi olarak yanmayı hissettim. Artık O idi, ben ben değildim. Dilimde yanma hissettim. Yanmanın acısını bir canlı olarak ve maddeten duydum. Çünkü organlarla kaim olan duyularım yanıyordu. Bu halde yaklaşık altı saat boyunca Allah'ı Allah ile zikrediyordum. Sonra Allah lisanımı yeniden var etti. Bunun üzerine Onu, Onunla değil, Onunla birlikte huzurda zikretmeye başladım. Bu durum bütün kuvvetler için geçerlidir (…) Bir kimse kuvvetlerinde yanma bulamıyorsa ve bunu maddi olarak hissetmiyorsa, onun zevki yoktur, sadece vehmetmektedir. İşte ilahi perdelerle ilgili şu sözünün anlamı budur: Eğer onları açarsa, veçhinin parıldayışları her şeyi yakar(…) Bu, Allah ile kul arasındaki en büyük buluşmadır. O sırada kulun bütün kuvvetleri Onun kuvveti karşısında zail olur. O, celaline yaraşır biçimde kulunda kaim olur. Teşbihsiz, şekilsiz, sınırsız, ihatasız, hululsuz, değişmesiz olarak. Biz, bize

öğrettiğinden başkasına tanık olmadık (…) inanç, söz ve amilde bizi koruyan Allah'tır. O, rahmetin velisidir."

Burada şeyh, sahih kanallarla aktarılan "…kulumun kulağı ve gözü olurum…" şeklindeki kutsi hadiste işaret edilen, nafile ibadetlerle Allah'a yaklaşma sürecindeki tahakkukunu anlatmaktadır.

Ebu Medyen 589 yılında vefat edince, şeyh, onun için 51 beyitten oluşan ve divan-ı kebirinde yer verdiği bir mersiye yazdı. Bazı beyitleri şöyledir:

1- Işığın, güneşin nurudur; hatta daha da yüce / avucun yağmurun bereketidir; hatta daha faydalı

2- Kalbin, veraset yoluyla Haşimi'nin kalbidir / ilmin, iki torun sahibinin ilmidir, içinde reddedilen bir husus olmaz.

3- Buyruğun ayırt edicidir, nüfuz eder ki / dilersen. Onu etkisiz kılacak kimse yoktur.

4- Sırrın, hilafet olarak varlığa sirayet eder / içindeki adaleti korur ve yüceltir.

15-Ebu Medyen! Varlık boyun eğdi, tevazudan /ululuğuna ve sırlar dilsiz ve huşu içindedir.

22- Garpta dinin şeklini ihya ettin ve parladı / oysa gözler onu görmez olmuştu ve zaten boştu.

23- onlarda ruhunun sırrını icra ettin de düzeldiler / hala yazlar ve baharlar üzerinden geçiyor

24- Şeriat mizanını hâkim kıldın / ondan hareketle zararlıyı ve yararlıyı açıkladın

25- Öteleri Allah'a çağırdın, bir arifin çağrısı gibi/ Allah'tan başka bir şey yapanı bilmeyen bir arif.

47- Üstün ve ulu ahlakla kabirleri suladı / dinmeyen

bereketli yağmurun yağışıyla

50- Allah'ın selamı üzerine olsun, inledikçe özlem duyan / mele-ı alaya ve orasıdır yeriniz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞEYH'İN İSLAM MAĞRİBİNE YAPTIĞI SEYAHATLER

Şeyh'in Uzak Mağribe Yaptığı İlk Seyahat
Vatandan batıya gidiyorsun, halden ve haktan
Bakarsın doğruluk mekânında gerçeği kavrarsın
Arzu ettiğin her işe nüfuz et
Hak, hakk ile sana gelirse de ürkme

(II:527)

Ebu Medyen'in Şeyh'e söylediği "biz bu dünyada asla bir araya gelemeyeceğiz" şeklindeki sözü, şeyh için, adeta ancak Ebu Medyen'in vefatından sonra Endülüs'ü terk edebileceğine yönelik bir işaret gibiydi. Gerçekten de öyle oldu. Tercih edilen görüşe göre Ebu Medyen 589 yılında vefat etti ve şeyh de Mağribe doğru yola çıktı.

Deniz yolculuğuna çıkmadan önce ilk konakladığı yer Cebel-ı Tarik boğazı yakınlarındaki el-Ceziretu'l Harda (Yeşil ada) idi. Orada şeyh Ebu Abdullah el-Kureşi'nin (ö:599) şeyhi Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Ahmed b. Tarif el-Abesi'yi ziyaret etti. Şeyh, onun hakkında şunları söylüyor (R:119-120/I:617): "…Hoşgörüyü esas alan bir ahlaka sahipti. İlişkilerinde yumuşak, her zaman gerçeği söyleyen, Allah için yaptığı bir amelden dolayı kınayanların kınamasına aldırmayan, kararlı ve cehd sahibi kimselerden biriydi. Uzlete meyli vardı, fakat mesleğini icra ettiği için bunu gerçekleştiremezdi. Çömlek satardı. Tarikat kitaplarının çoğunu istinsah edip kaydetti. Muamele hali ona galip gelmişti. İrfanı sever ve ona eğilim gösterirdi. Ölüm sebebine gelince: bir gün bir adam ona uğradı ve dedi ki:

Efendim! Bir adam sana gelmiş ve bu şehrin halkından biri-ni sormuş. Dediği adamın boynunda bizim buralarda "nefnefe" denilen bir hastalık vardı. Şeyh gerçekten adamı tanımıyordu. Adam ısrar edince, şeyh: Allah'a yemin ederim ki, sen şu boynunda nefnefe hastalığı olan adamı soruyor-sun, dedi. Adam: Evet... işte onu soruyorum, dedi.

Şeyh anlattı: Bunun üzerine Hak bana gizlice şöyle seslendi: Ey İbrahim! Kullarımızı, ancak onları müptela kıldığımız hastalıklarla mı tanıyorsun? Onun, anacağın bir ismi yok mu? Senin canını bu hastalıktan dolayı alacağım… Sabah olunca boynunda bu hastalık çıktı. Kısa bir süre bu hastalığı çekti, sonra öldü. Allah rahmet etsin. Oğlu Muhammed Harem-i şerifte bu hikâyeyi bana anlattı. Bana dedi ki: Babam bana şöyle dedi: Yirmi seneden beri böyle bir hata işlememiştim."

"ed-Durretu'l Fahire"de (s.142) onun hakkında şunları söylüyor: O, Ebu'n Neca, Ebu'r Rebi, İbn Abdulcelil ve Kadib el-Ban'ın arkadaşıdır. Şeyhi, İbn el-Arif'in öğrencilerinden Ebu' Rebi el-Maleki ed-Darir'dir. Şeyh, onunla ilgili olarak şunları söylüyor (III:508): Ebu Abdullah el-Kuraşi'nin şeyhiy-di. Özellikle Pazartesi günü uyuduğu zaman, gözleri uyur, ama kalbi uyumazdı. El-Kuraşi, tarikat şeyhlerinin büyük-lerindendi. O da el-Ceziretu'l Hadra halkındandı ve Mısır'a yerleşmişti. İbn Abdulcelil b. Musa (ö:608) "Mesailu şuabi'l iman"ın müellifi ve İbn Galib el-Kuraşi'nin (ö:568) öğren-cisiydi. O da İbn el-Arif'in öğrencisiydi. Şeyh, el-Ceziretu'l Hadra'dan gemiye binerek Mağrib sahillerindeki Sebte'ye hareket etti. Orada hadis derslerine katıldı. Bu dersleri Hadis ilminin üç büyük alimi veriyordu:

1- Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Haceri (ö:597) (I:32/III:334). Şeyh, 589 yılının Ramazan ayında onun elinden Sahih-i Buhari'den icazet aldı.

2- İbn es-Saiğ -Ebu Eyyüb el-Ensari'nin soyundan

gelir- (ö:600). Tarikatta Ebu'r Rebi el-Maleki'nin öğrencisidir. Şeyh onu şöyle tanıtır (R:123): " Ebu'l Hüseyin Yahya b. Es-Saiğ, Sebte'de yaşayan bir muhaddisti. Aynı zamanda sufiydi. Bu, aslında garip bir durumdu: Muhaddis bir sufi! Kibrit-i Ahmer'di. Çok bereketi vardı. Çok zaman onunla beraber oldum. Ondan hadis rivayet ettim, ders aldım. Dünyadan uzaklaşmış bir zahitti." Futuhat'ta da ondan söz etmiştir (II:528/III:334/IV:489). Şeyh, ondan şu sözü rivayet etmiştir: "Davul zurna çalarak dünya malını kazanmak, benim için dini kullanarak kazanmaktan daha iyidir."

3- Ebu's Sabr Eyyüb b. Abdullah el-Fehri (ö:609) İbn Hubeyş ve İbn Bişkeval'dan fıkıh ve hadis öğrendi. Tarikatta İbn Mücahid (ö:574), İbn Galib (ö:568)-aynı zamanda İbn el-Arif'in öğrencisidir-, Ebu Ya'za (ö:572) ve Ebu Medyen'le (ö:589) arkadaşlık etti, onların sohbetinde bulundu. 609 yılının Safer ayının ortalarında meydana gelen el-İkab savaşında Muvahhid sultanı Muhammed en-Nasır'ın ordusunun yenilmesi sırasında Endülüs'te şehit düştü.

Şeyh'le beraber muhaddislerin meclislerine Sebte kadısı Ebu İbrahim b. Yeğmur (ö:609) da katılırdı. İbn Yeğmur, Fas ve başka bölgelerin kadılığını üstlenmişti. El-İkab savaşında şehit oldu. Şeyh onun hakkında şunları söylüyor (III: 333-334):

- "Sadece Allah için kızan bir kimse, ancak adil ve insaflı olur; zalim veya zorba olmaz. Bu makama sahip olduğunu iddia eden kimsenin belirtisi şudur: Bu kimse eğer hakimse, kızdığı kimseye had uyguladıktan sonra, bu kişiye yönelik kızgınlığı sona erer. Hatta aleyhine hüküm verdikten sonra kalkar, onu kucaklar, ona şefkat gösterir ve şöyle der: Seni temizleyen Allah'a hamdolsun… Ona karşı sempatik davranır ve tebessüm eder. Hatta bundan sonra ona iyilikte bulunur. Onun ölçüsü budur. Hakkında had uyguladığı kişiye bütün merhametiyle yönelir. Bu özellikleri Mağrib bölgesinin

kadılarıdan birinde gördüm. Sebte kadısı Ebu İbrahim b. Yeğmur. Bizimle beraber hadis derslerine katılırdı (…) Hadis derslerine gelirken kesinlikle bir hayvana binip gelmez, bilakis yürüyerek gelirdi. Birbirlerinden davacı iki kişi kendisine başvurdukları zaman, yanlarında durur ve aralarını bulurdu. Çok gözyaşı dökerdi. Uzun uzun düşünür, çokça zikir yapardı. Kendi başına kalkar, düşman olan iki kabilenin arasını bulur ve onun bereketiyle bu kabileler barışırdı."

Edep Makamı ve Sırları:

Şeyh, Sebt'de İbn Cübeyr'le de karşılaştı. Futuhat'ın edep makamı ve sırları ile ilgili 168. babında sözünü ettiği üzere bu adam hakkın edebiyle tahakkuk etmişti. Şöyle diyor:

- "Hakkın edebi, Hakka karşı takınılan edep demektir. Bu da kimde zuhur eder ve kim onunla hükmederse ona tabi olmak, ona dönmek, onu kabul etmek ve reddetmemek şeklinde olur. Yaş veya mertebe olarak büyük olman seni büyüklenmeye sevk etmemeli. Hak, yaş veya değer olarak senden aşağı birisinde veya zayıf akıllı birinde zuhur ederse, onunla edeplenmek, onu alman, bu aldığın kimsenin senden üstünlüğünü itiraf etmen gerekir. İşte insaf budur. Bütün ömrüm boyunca bu ahlakı tahakkuk ettiren sadece bir tek seyyid gördüm. Ebu Abdullah b. Cübeyr. Sebte şehrinde ve ketame kasrında onunla karşılaştım. Bu özellik, şeriat adabının bir parçasıdır. Çünkü şeri edep, diğer tümü davranış kısımlarının anasıdır."

Şeyh, aldığı Batıni bir emirle Sebte'den Tunus'a doğru yola çıkar. Velilerin en yüce dairesinde yer alan yedi abdal tabakasına mensup olan arkadaşlarından biri de bu emri teyit eder (II:7) Şeyh, bu arkadaşı hakkında özetle şunları söylemektedir (R:110/S:133):

- "Ebu Abdullah Muhammed b. Eşref er-Rendi.

Abdallandandı. Dağlarda ve sahillerde gezerdi. Dağlara ve sahillere sığınmış, yaklaşık otuz sene boyunca mamur diyarlara uğramamıştı. Güçlü bir feraseti vardı. Çok ağlardı. Sürekli kıyam halinde ve daima susardı. Göğsünden kaynama seslerine benzer hırıltılar gelirdi. Vecd hali şiddetliydi. Genellikle yüksek bir dağın başında otururdu. Ondan göğe doğru parlak bir nurun yükseldiği görülürdü. Dağlardan Babina toplar ve onları satardı. Âlem için bir rahmetti. Bizzat benim de gördüğüm garip, akıl almaz halleri vardı. Örneğin ateş onu yakmazdı. İstediği zaman ateşe temas edebiliyordu. Bir keresinde Merşane'nin dışındaydık. Namaz kılmak istedik. Kıbleyi tespitte ihtilaf ettik. Dedi ki: İşte Kâbe! O anda etrafında tavaf edenlerle birlikte Kâbe'yi gördüm. Hizasında da tanıdığım bir şahıs gördüm. Bu abdalla bir süre arkadaşlık ettim. Beni gördüğü zaman, sevinir, gülümserdi. İlk kez bir Cuma günü Endülüs sahillerinde Ravta adı verilen bir köyün mescidinde onunla karşılaştım -burası Salihlerin uğrak yeri, bereketiyle meşhur bir meskendir-. Bana bir çok şeyi haber verdi. Ondan ayrıldıktan sonra hepsini de bizzat yaşadım. Dedikleri aynen çıktı. İşbiliye'de kendisiyle buluşmam hususunda söz verdi bana. Üç gün yanında kaldım, sonra ayrıldım. Sonra bana şu haberi gönderdi: "Şu anda Tunus'a gitme fikri aklına geldi. Selametle git, Allah seni affetsin."

Sebte'den Tilmisan'a doğru yola çıktı. Orada Şeyh Ebu Medyen'in kabrini -eğer 589 yılında vefat ettiği doğru ise- ve dayısı Yahya b. Yeğan'ın kabrini ziyaret etti. Orada sufi bir şairle karşılaştı. Bu şairin (I:379): "İki arzu arasında tereddüt geçiren kimsenin helak olması kaçınılmazdır." sözünü aktarır ve bu sözü, arkadaşımız Ebu Zeyd Abdurrahman el-Fazazi (ra.) 590 yılında Tilmisan'da bana söyledi."der. Sözünü ettiği şair 627 yılında vefat etti (A:143-369).

Bir arzu ki sahihtir, biri de fasit
Bu ikisiyle halimin düzelmesi imkânsızdır.

Şeyh, Tilmisan'da zikir ehlinden Ebu Abdullah et-Tartusi ile karşılaşır (S:175). Aralarında bir vakıa yaşanır. Şeyh, aşağıdaki açıklamasında buna yer verir (IV:498): " Allah'a ve Resulüne yardım eden veya Allah ve Resulünü seven birine buğzetmekten sakın. Resulullah'ı (s.a.v) 590 senesinde Tilmisan'da rüyada gördüm. Bir adamın Şeyh Ebu Medyen hakkında ileri geri konuştuğunu duymuştum. Ebu Medyen, ariflerin büyüklerindendi. Ben buna inanıyordum ve bu hususta kesin bir delile sahiptim. Bu yüzden Şeyh Ebu Medyen'e buğzeden bu adama kızdım. Resulullah (s.a.v) bana dedi ki: *Niçin falana kızıyorsun?* Dedim ki: Ebu Medyen'e buğzettiği için. Bana dedi ki: *Allah'ı ve beni sevmiyor mu?* Evet, ya Resulallah, o, Allah'ı ve seni seviyor. Dedi ki: *Öyleyse, niçin Allah'ı ve Resulünü sevdiği için onu sevmiyorsun da Ebu Medyen'e buğzettiği için ona buğzediyorsun?* Dedim ki: Ya Resulallah! Şu anda anlıyorum, Allah'a yemin ederim ki ben yanıldım, gaflete düştüm. Şu anda tevbe ediyorum ve o insanlar içinde en sevdiğim kimselerden biridir artık. Beni uyardın ve bana nasihat ettin. Allah'ın salavatı üzerine olsun... Uyandım. Yanıma değeri yüksek bir elbise veya şu anda hatırlamıyorum, belki de bir miktar nafaka aldım. Bineğime bindim ve adamın evine geldim. Olup biteni ona haber verdim. Ağladı ve hadiyeyi kabul etti. Rüyayı da Allah'tan kendisine yönelik bir uyarı olarak değerlendirdi. Kalbinde Ebu Medyen'e yönelik kızgınlığı attı ve onu sevmeye başladı. Ebu Medyen için, o Salih bir adamdır, dediği halde, ona buğzetmesinin sebebini sormak istedim. Bana şu cevabı verdi: Becaye'de onunla beraberdim. Kurban bayramında ona kurbanlar geldi. Tutup bu kurbanları arkadaşları arasında paylaştırdı, bana hiçbir şey verme-

di. İşte ona buğzetmemin ve ona dil uzatmamın sebebi budur. Ama şimdi tevbe ettim. Bak, Resulullah'ın (s.a.v) terbiye metodu ne güzeldir! O, nazik bir yoldaştı."

Şeyh'in Tilmisan'da karşılaştıklarından biri de yay ustasıdır. *"Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden bu zatı korudu."* (Mümin, 45) ayetine işaret ederken bu zattan söz eder (III:180) ve şöyle der: "…Kalkan ve okların atan kişiye dönmesini sağlama ilmi. Tilmisan şehrinde atıcılıktan çok iyi anlayan birinde bu tür mızrakları bizzat gördüm. Yay ve mızrak yapıyordu. Onu ok atarken gördüm. Oklar hedeflerine varınca sadece atan kişiye dönüyorlardı. Bu, amellerin kendilerini işleyen kişiye döndüklerini gözler önüne seren bir ibret tablosuydu."

Şeyh, Tilmisan'dan Tunus'a doğru yola çıktı.

Şeyh'in Tunus'a Yaptığı İlk Ziyaret ve Muhammedî Mirasa Nail Olması

Şüphe yok, ben, Muhammed ilminin varisiyim
Sır veya açık olarak benden sudur eden hallerinin de.
Söylediklerimizi Tunus beldesinde öğrendim
Zikir olarak bana gelen bir ilahi emir olarak.

Şeyh, 590 senesinde Tunus'a gelince, orada yaklaşık bir sene boyunca Ebu Medyen'in halifelerinden iki şeyhin sohbetine devam etti. Abdülaziz el-Mehdevi ve şeyhi İbn Hamis el-Kinani el-Cerrah.

Şeyh, Futuhat'ta (I:10-186) ve "Ruhu'l Kuds"ta (s.125) ve Durru'l fahira (S:175)da İbn Hamis'ten özetle şöyle söz etmektedir:

"Ebu Muhammed Abdullah b. Hamis el-Kinani Cerrahi. Tunus şehrindendir. Tarikat ehlinin seyidiydi. Abdun limanından ayrılmazdı. Onunla karşılaştım. Onu ziyaret etmeye giderken Şeyhim Ebu Yakub el-Kumi ve Ebu Muhammed el-

Mevruri'ye uyarak yaya ve yalın ayak gittim. Çünkü onu bu şekilde ziyaret ettiklerini bana söylemişlerdi. Allah, kendisini ziyarete geldiğimi ona ilham etmişti. Beni büyük bir sevinçle karşıladı. Ben yanına varmadan önce çıkıp bir asaya dayanarak beni bekliyordu. Yaşı ilerlediği için asasız ayakta duramıyordu. Günlerce yanında oturdum ve marifetler üzerinde konuştuk. Bir seneden çok az bir süre onun sohbetinde bulundum. Ondan ayrılmadan önce halini, Abdülaziz el-Mehdevi'den başkalarından gizlememi emretti. Benim de Tunus'ta karşılaştığım Hızır'la (a.s) buluşurdu."

İbn Hamis, şeyh'in kendisiyle arkadaşlık ettiği aynı sene, yani 590 senesinde vefat etti (A:146). Kendisine saygı gösteren ve derin bir sevgi besleyen Ebu Medyen'in yanında tarikat sülukunu tamamladı. Öyle ki Ebu Medyen, ona karşı duyduğu özlemi bir keresinde şöyle ifade etmişti: "Eğer kanatlarım olsaydı, uçarak el-Cerrah'ın yanına giderdim." Söylendiğine göre, Ebu Medyen, hac dönüşü Tunus'a yerleşir ve bu güne kadar aynı isimle bilinen Suku's Sekacin mescidinde şu şeyhlerle buluşur: Ebu Yusuf ed-Dehmani (ö:621), Abdülaziz el-Mehdevi (ö:621), Ebu Said el-Baci (ö:628), Ebu Ali en-Nefti (ö:610), Ebu Muhammed Salih b. Abdulhalık et-Tunusi, Tahir el-Muzuği (ö:646), Ebu Abdullah Muhammed ed-Debbağ (Mealimu'l İman kitabının yazarı Abdurrahman ed-Debbağ'ın babası) (ö:618) ve Şeyh el-Cerrah b. Hamis. El-Mealim adlı kitapta belirtildiğine göre Abdülaziz el-Mehdevi, Muhammed ed-Debbağ ve ed-Dehmani Becaye'de Ebu Medyen'e varmışlardır. El-Mehdevi'yi, İbn Kunfuz "Unsu'l fakir" adlı eserde (s.97-98) şöyle nitelendirmektedir: "Şeyh, imam, arif, nurlar denizi ve sırlar madeni Ebu Muhammed Abdülaziz b. Ebubekir (r.a) Manastır kasrında halvete girdi ve halvetini kırk gün sürdürdü. El-Mehdiye camiinin imamı şöyle dedi: Abdülaziz ölürse, cenaze namazı kılınmaz. Çünkü o nefsini öldürdü.

Yani, kendini aç bırakarak nefsini öldürdü, demek istiyor. Bu söz Abdülaziz'e ulaşınca şöyle dedi: O ölecek ve Abdülaziz onun cenaze namazını kılacak. Gerçekten de dediği gibi oldu. Bu müddetten sonra ona çorba sunuldu, ama yutmaya güç yetiremedi. Ona: Nasılsın? Denildi. Dedi ki: Bir hayatla diriltildim ki, bundan sonra asla ölmeyeceğim." Seçkin altı kişi arasında terbiyesini tamamlamak amacıyla Şeyh Ebu Medyen'in yanına gitmek üzere Becaye'ye taşındı (…) Şeyh Ebu Medyen: "Abdülaziz, nefislerin canavarıdır (…) demiştir."Güzel yazı yazar ve güçlü bir şiir yeteneği vardı. Onunla Şeyh Ebu Medyen (r.a) arasında yazışmalar, mektuplaşmalar olurdu…"

En-Nebbal "el-hakikatu't tarihiye li't tasavvufi'l İslami" (s.219) adlı eserinde şöyle der: "el-Mehdevi'nin birçok öğrencisi vardır. Ebu Said el-Baci bunlardan birisidir. Öldüğünde onu yıkayan, namazını kılan ve Cerrah limanındaki kabrine koyan da odur. El-Mehdevi'nin buradaki kabri meşhurdur. Arkadaşlarından bir çoğunun kabri de onun kabrinin yanında yer alırlar. Kabri önceleri kubbesizdi. Sonra Hüseyin b. Ali el-Hasani kabrinin üzerinde bir kubbe yaptırdı." Sonra yazar, onun Resulullah'a (s.a.v) salavat okumasından söz eder ve şu salavatı örnek gösterir:

Ebu Muhammed Abdulaziz'in b. Ebubekir (r.a.) okuduğu salavatı şerife:

- Allah'ım! Üzerine rahmet kaleminle *"sen içlerinde olduğun sürece Allah onlara azap edecek değildir."* yazdığın rahmaniyetinin levhine salat ve selam olsun.

Allah'ım! *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."* buyurduğun gibi, senin kuşatıcı rahmetin ve kamil bereketin olarak uluhiyetinin ihatası mahiyetinde isimlerinle istiva ettiğin arşına salat ve selam olsun.

Ey âlemlerin rabbi! Alemlerin rahmetine salat et.

Allah'ım! Vahdaniyetin huzurunda ve ahadiyetin ceminde küll aynı olan insana salat et. Çünkü sen şöyle buyurdun: "*Ey Nebî! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik). Allah'tan büyük bir lütfa ereceklerini müminlere müjdele.*" (Ahzab, 45-47) Müjdeleyen, müjdelenenin aynıdır.

Allah'ım! Kalplerimizin kilitlerini, onun sevgisi anahtarıyla aç. Basiret gözlerimize onun nurunun sürmesini çek. Onu müşahede etmek, ona yakın olmakla gizliliklerimizin sırlarını arındır ki varlıkta, onun sayesinde senden başkasını görmeyelim ve gafletimizden uyanalım (…)

Allah'ım! Müsemma huzurunda isimlerle şefaati dilenen nuruna salat ve selam et. İlminin ihata etmesi açısından müsemmanın varlık mazharlarının aynıdır o. İradenin ihatası açısından külli ve kevni var edişinin aynıdır o. Kudretinin ve kahrının ihatası açısından ceberut güç yetirişlerinin aynıdır o. Rahmetinin genişliğinin ihatası açısından ihsani işaretlerinin aynıdır o (…) Meleklerinin, Nebilerinin ve Resullerinin arasından onu kendim için senin katında şefaatçi kıldım. O, rıza kapısı ve razı olunmuş Resuldür. Hakkının hakikati ve halkının özüdür. Taşıyanlar arşını, onun nuruyla taşırlar. Onun nuruyla göklerini yükselttin ve arzını yaydın. O, isimlerinin seması, ihsanının unvanı, izzetinin ve saltanatının mazharıdır. Hak ve hakikat itibariyle onu bilirsin sen.

Rabbim! Buna dair ilminle ve onun bunlarla ilgisiyle ona salat ve selam et.

Allah'ım! Arkadaşı Sıddık'ın, tasdikte ağırlığını koyan Faruk'un, Zinnureynin ve amcasının oğlu gerçek hilafetin sonuncusu Ali'nin hakkı için.

Allah'ım! Bizi seninle sende buluştur. Bizi senden sana döndür. Ayrılık ve engelin bulunmadığı cem huzurunda onu

bize göster. Engelleyen ve açan sensin. Rububiyetinin bağışlarından dilediğini, bağışlayıcılığına has kıldıklarından dilediklerine verirsin.

Allah'ım! Biz onun grubu arasında haşretmeni, bizi onun sünnetinin bağlılarından kılmanı, bizi onun milletinden ve yolundan ayırmamanı diliyoruz. Çünkü sen dua edenin duasını veya müşahede ederek kulak kabartanı işitensin.

Yüce ve azamet sahibi Allah'tan başka kuvvet kudret yoktur. Allah'ın salât ve selamı efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) üzerine olsun. Amin. “

Abdülaziz'in, yukarıda yer verdiğimiz salâvatına da yansıyan Muhammedi aşkıdır ki Şeyh'in ona karşı derin bir sevgi beslemesine ve saygı göstermesine sebep olmuştur. Şeyh, "Ruhu'l Kuds" adlı kitabını ona hediye etmiştir. Futuhat hutbesini ona yöneltmiş ve onu "Edip akıl" ve "Habib veli" olarak nitelemiştir. Onun menkıbelerine dair "Fedailu'ş şeyh Abdülaziz el-mehdevi" (R.G:119) adında bir kitap yazmıştır. "Meşahidu'l esrari'l kudsiye" adlı eserinin önsözünde onun bazı hallerini ve kerametlerini zikretmiştir. Bütün bunlara rağmen, Abdülaziz, onlarla beraber olduğu ilk dönemde, yani 590 yılında gerek şeyhi el-Cerrah'ın makamının ve gerekse şeyh Muhyiddin'in makamının hakikatini görecek şekilde rüyetini tamamlayamamıştır. Şeyh, bu konuya değinmiş ve Futuhat hutbesinde şunları söylemiştir: "Muhtemelen veli -Allah onu korusun- 590 yılında kendisini ziyaret maksadıyla gerçekleştirdiğim ilk yolculukta bana pek iltifat etmedi, belki de maksatlarım ve yöntemlerin üzere hareket ediş tarzımdan hoşlanmadı. Kim bilir, belki de bunlarda bir eksiklik gördü. Ben bu hususta onu mazur görüyorum. Çünkü benim halimin zahirinden ve nassı müşahede edişinden edinmiştir bu intibaı. Ben hem ondan, hem de oğlundan iç halimi gizliyor, kötü halimi ve maddi

cihetimin çirkinliğini izhar ediyordum. Bazen uyarı yöntemiyle onlara işaret de vermiyor değildim. Ama onlardan birinin tenzih gözüyle beni düşünmesini Allah istemedi. Bir gün bir mecliste onların kulaklarını çınlattım. Veli -Allah onu var etsin- de meclisin başköşesinde oturmuştu. Kendi yazdığım ve "Kitabu'l isra"ye yerleştirdiğim şu şiiri okumuştum:

Kur'an benim, tekrarlanan yedi de.
Ruhun ruhu, anların ruhu değil
Kalbim, malumumun yanında mukim
Onu müşahede eder. Sizin yanınızda da lisanım.
Gözlerinle benim cismime bakma
Zatın zatı denizine dal, görürsün
Gözlere görünmeyen nice acayipler,
Müphem gibi görünen sırlar
Ki anlamların ruhlarıyla örtülmüşler

Allah'a yemin ederim ki bu şiirden okuduğum her beyti sanki ölülere dinletiyordum. Bunun sebebi de memnun etmeyi umduğum bir hikmettir. Bir de Yakub'un içinde karşılanması gereken bir hacet vardı. Bu mübarek toplulukta onlar arasında öne çıkan ve onlar adına konuşan Ebu Abdullah b. El-Murabit'ten başkası beni hissetmedi. Ama az. Benim hakkımda genel olarak zihni karışıktı. Yaşlı şeyh merhum Cerrah ise, ben, yüce huzurda onunla beraber açıkça belirgindim. Velinin -Allah onu var etsin- huzurundan ayrıldıktan sonra, hala onu anmakta, hallerinden dolayı şükretmekte, menkıbelerini söylemekte ve edebine aşkımı sürdürmekteyim. Bunları bir kitapta da yazdım ki, kervanlar onu diyarlara ulaştırdılar, memleketlerde meşhur olmuştur. Veli de bunları görmüş, kendisindeki bazı özellikleri fark etmiştir. Gerektiren bir sebepten önce benim ona sevgi beslediğim sabittir. İllaki bir sebep ortaya çıkar ve bu

sevginin nefse yerleşip devam etmesini sağlar."

Yukarıda adı geçen Ebu Abdullah el-Murabit de şeyh'in "Ruhu'l Kuds"ta sözünü ettiği el-Mehdevi'nin arkadaşlarından biridir. El-Mehdevi'ye hitaben onlar hakkında şunları söylemektedir:

- "Onlardan-Allah razı olsun -biri de senin arkadaşın ve dostun el-Hac Ebu Muhammed Abdullah el-Burcani'dir. Sünneti ve sünnet ehlini sever. Saygın ve Salih biriydi. Çok zaman susardı (…) Onlardan biri (Allah onlardan razı olsun), Ebu Abdullah Muhammed el-Babili'dir. Daru'l Kiyr'de ikamet ederdi. Senin hizmetçindi. Allah senin aracılığınla ona fetihler nasip etti. Senin, onun üzerindeki bereketin gayet zahirdi. Onlardan biri, Ebu Abdullah el-Murabit'tir. Kur'an ehliydi. Gecelerini ibadetle geçirirdi. Üzerinde senin nurların açıkça görülürdü. Diri bir zihni vardı, çok çabuk kavrardı."

El-Mehdevi'nin talebelerinden biri de Ebu'l Hüseyin Ali b. Abdullah b. Muhammed b. El-Arabi'dir. Şeyh'in amcasının oğludur. Şeyh, Endülüs'e dönünce onun ve el-Mehdevi'nin diğer arkadaşları için "meşahidu'l esrari'l Kudsiye ve metaliu'l envari'l ilahiye" adlı eseri yazmıştır. Kitabın mukaddimesi, Hakkın gizlice kendilerine hitap ettiği velilerin ilimlerine dair açıklamalar içermektedir. Kitap on dört bölümden meydana gelmektedir (A:158-160).

Bir müddet önce bir kitap yazmıştım. Bu kitapta söz konusu bölümlerin Kur'an'daki kaynaklarını ele almış ve her bölümün, kopuk nurani harflerle başlayan on dört sureye dayandığını açıklamıştım. "Kalem" suresinin başındaki "Nun" harfinden başlayarak "Araf" suresinin başındaki "Elif. Lam. Mim. Sad" harflerine kadar devam eden bu bölümleri, şeyh, Futuhat'ın 22. babında "Menazilu'r Rumuz" (sembollerin menzili) olarak isimlendirmektedir.

Bu surelerden birinin sahnesinin tecelli etmesi esnasın-

da, ki "Ankebut" suresidir ve "Elif. Lam. Mim" harfleriyle başlamaktadır ve bu isim "geniş arz menzili"ni sembolize etmektedir. Ve bu menzil ismi "*Ey iman eden kullarım! Şüphesiz, benim arzım geniştir. O halde yalnız bana kulluk edin."* (Ankebut, 56) ayetinden alınmıştır. İşte bu sahne esnasında şeyh bir manevi vakıa yaşar. Bu vakıayı şöyle vasfetmektedir (I:173):

- "Tunus'ta bulunduğum sırada bu menzile girince, bir çığlık atmışım. Böyle bir şeyin başıma geldiğini de bilmiyordum. Ancak bu çığlığı kim duyduysa bayılıp yere düştü. Komşu kadınlardan dam üstünde bizi seyreden kadınlar da düşüp bayıldılar. Bazıları o yüksek damdan aşağıya düştükleri halde yaralanmadılar. İlk ayılan ben oldum. O sırada bir imamın arkasında namaz kılıyorduk. Herkes bayılmıştı. Bir müddet sonra ayıldılar. Dedim ki: Size ne oldu? Asıl sana ne oldu? diye karşılık verdiler, bir çığlık attın ve işte gördüğün u etkiyi topluluk üzerinde bıraktın. Dedim ki: Allah'a yemin ederim ki çığlık attığımdan haberim yoktur."

Şeyh, "et-Tecelliyat" kitabında *"seni aldatmasın"* tecellisini açıklarken öğrencisi İbn Sevdekin'e bu vakıayı açıklamış ve şöyle demiştir:

- "Allah yolunda bundan başka hiç çığlık atmadım… o sahnede duyularımı yitirmiş, kendimden geçmiştim. Allah, bu arzın hakikatine beni muttali kıldı ve arzın ufuklarının hakikatlerini bana gösterdi. Ondan sonra Allah'ın izni ve güzel tedbiri sayesinde gördüğüm her hareketin nereden kaynaklandığını ve gayesinin ne olduğunu biliyorum."

Şeyh, 355. babı "Ankebut" suresine, yani geniş kulluk arzı menziline tahsis etmiş ve onun hakikatini açıklamıştır. Bu hususta özetle şunları söylemektedir (III:249-250):

- " Bedeninin arzı, hakiki geniş arzdır ki Hak, orada kendisine ibadet etmeni emretmiştir (…) Hak, bu arzı geniş kılmıştır. Çünkü orada geniş kuvvetler ve manalar vardır ve

bunlar sadece bu insani beden arzında bulunurlar. *"Hicret etseydiniz ya"* (Nisa, 97) ayetine gelince, bu arzda hevaya ait bir yer, akla ait bir yer var. Sen bu yerlerin hangisinde olursan ol, beden arzındasın, onun dışına çıkmazsın. Eğer heva seni kullansa, irade etse, seni helak eder. Eğer elinde şeriat kandili bulunan akıl seni kullansa, kurtulursun. Bu arzın köşe bucakları da şeriat nuruyla aydınlanır. Sonra bizi onda yeni bir yaratılışla geri döndürür, ilk kez onda bizi yarattığı gibi. Bizi oradan ortaya çıkarır ki kendisini müşahede edelim. Daha önce kendisine ibadet etmemiz için bizi orada ortaya çıkardığı gibi. Dünyada ruhlarımızı beden arzımızdan yaratmıştır ki kendisine ibadet edelim. Ahrette de bizi bedenlerimiz arzına yerleştirecektir ki, eğer mutlu kimseler isek, kendisini müşahede edelim. İki hayat arasındaki ölüm olayı ise bir ara haldir (berzah). Orada ruhlar, hayali berzah bedenlerini mamur ederler, tıpkı uykuda mamur ettikleri gibi. Bu da şu toprak menşeli bedenlerden doğan bir haldir. Çünkü hayal de bedenin kuvvetlerinden biridir."

Şu halde geniş hayal alemi, beden arzının bir parçasıdır. Şeyh, Futuhat'ın sekizinci babını, hayal aleminin arzını bilmeye tahsis etmiş ve babın başlığını da şöyle koymuştur:

- "Adem'in yaratıldığı balçığın kalıntısından yaratılan Arz'ın bilinmesi hakkında. Hakiki arz budur. Bu arzdaki bazı garip ve ilginç hadiseler zikredilmiştir."

Sonra şeyh, bu Arz'ın genişliğini şöyle vasfetmektedir:

- "İhtiva ettikleriyle birlikte arş, kürsü, gökler ve yerler, yerin altındakiler, bütün cennetler ve cehennem bu arza yerleştirilmiştir. Bunların tümü, arzdan uzatılmış bir çelikten bir halka gibi salınmıştır." Onca genişliğiyle bu arz, beden arzından bir şubeden başka bir şey değildir.

Şeyh, "Ahzab" suresine tahsis ettiği 351. babda kulluk arzını vasfederken özetle şunları söylüyor (II:224):

- "Kulluk, kulun salt, halis ve öz zilletidir. Kul, bu görevi ifa etmeye zorlanmaz. Çünkü zatının aynıdır. Dolayısıyla zatının hakkını yerine getirmeye yöneldiği zaman, bu yönelimi kulluktur. Ama bu görevi ancak hadis ve kadimi birlikte ihtiva eden geniş ilahi arzda ikamet eden kimse yerine getirebilir. İşte burası Allah'ın arzıdır, burada ikamet eden kimse, Allah'a yönelik kulluğu tahakkuk ettirmiş olur. Ve Allah bu kimseyi kendisine izafe etmiştir: *"Ey…kullarım! Şüphesiz, benim arzım geniştir. O halde yalnız bana kulluk edin."* (Ankebut, 56) Yani, bu arzda yalnız bana kulluk edin. Bu gün altı yüz otuz beş senesindeyiz ve ben beş yüz doksan senesinden beri bu arzda Allah'a kulluk etmekteyim. Bu arz bakidir. Değişim ve dönüşümü kabul etmez. Çünkü kul, ebediyen kuldur. Bu yüzden ebediyen kulluk arzında olması kaçınılmazdır. Bu, manevi, makbul bir arzdır ve bizzat sakinlerine hükmeder. Rububiyetin tecelligahı, Hak malikin makamıdır, orada görürler onu. Bu arzın ehli olan kimse, salt kuldur ve Hakkı zatının aynında müşahede eder. Dolayısıyla müşahedesi devamlı ve hükmü de kesintisizdir.

Rab rabdir, kul da kul.

Bu ikisini karıştırma, yanlış yapma."

Şeyh'e göre, maddi kuvvetleri itibariyle beden, ruhani kuvvetlerden daha şereflidir. Çünkü ruhani kuvvetleri tasarrufta bulunacakları yöne sevk edenler, maddi kuvvetlerdir. Aynı durum, ilmi hayatı buna bağlı olan hayal, fikir, hıfz, tasavvur, vehim ve akıl gibi kuvvetler için de geçerlidir. Çünkü maddi kuvvetler, insani hayat bağlamında Allah'ın halifeleridirler. Şeyh, Futuhat'ın hakikat arzından ibaret semseme arzının bilinmesine tahsis ettiği sekizinci babında bu kuvvetlere sembolik isimler verir ve onları melikler olarak nitelendirir. Lütüf ve arzu gibi. Bunlardan sonra gelen bir kuvvet daha var -bununla da dile işaret ediyor-. Bir de burun

ya da koklama duyusu var. Yüzücü, koşucu, menedici ve Allah'ın emri ile kaim olan gibi kuvvetler var -bunlarla da göz, kulak, el ve ayak gibi bedenin değişik organlarının kuvvetlerine işaret ediyor. Sonra şunları söylüyor: "Sahip olduğu meliklerin toplamı on sekiz sultandır. Bazılarını andık, bazılarını ise söylemedik." Bir çok yazısında şeyh, alemin var oluşu ile insanın var oluşu arasındaki uyumu ve benzerliği ayrıntılı olarak açıklar ve İnsan-ı kamil olan Hz. Muhammed'in (s.a.v) alem içindeki mertebesinin, nefs-ı natıka'nın insan içindeki mertebesi gibi olduğunu vurgular. Bunu Futuhat'ın "Sad" suresiyle ilgili 346. babında, "Duhan" suresiyle ilgili 340. babında, "Nur" suresiyle ilgili 360. babında ve "Müminun" suresiyle ilgili 361. babında en güzel şekilde açıklar. İnsan-ı kamilin hakikatinden ibaret olan bu kamil kulluğu gerçekleştirmesiyle birlikte şeyh, Muhammedi mirası tamamlar. Bunu da Divanında (s.311) bulunan şu beyitlerle açıklar:

Ben varisiyim, hiç şüphesiz, Muhammed'in ilminin
Ve hallerinin, hem sırrımda hem açığımda

Masum değilim, ama müşahedemiz
Parlak yıldızlardaki göz kamaştırıcı masumiyettir
Tunus beldesinde söylediğimizi bildim
Zikirle bize gelen ilahi emir gereğince
Ki bana doksan yılında geldi. Ve içtik
Kutsiyet menzilinde vehim ve fikirden
Bilmiyordum ki ben hatemim ve tayin edilmişim
Dördüne ki Fas'ta ve :Bedir'de.

Muhammedi ilmi kâmil varisi olma, şeyhin 590 yılında Tunus'a yolculuğunun ve orada ikamet edişinin amacıydı. Şeyh o sırada otuz yaşındaydı.

Tunus'ta Şeyh, gayp adamlarından biriyle (onların vasıfları için bkz. Bab:73, II:11) garip bir olay yaşar. Şeyh bu

hikâyeyi "Kehf" suresiyle ilgili 366. babda anlatır (III:338-339): "Bir kişi olsun ya da az çok bir topluluk olsun, konuştukları zaman mutlaka onlarla beraber gayp adamları vardır. Bu gayp adamı onların alemdeki haberlerini nakleder. İnsanlar alemde bunu kendi nefislerinde bulurlar (…) Afrika ülkelerinden Tunus mescidinde İbn Müsenna maksuresinde ikindi namazından sonra bazı beyitler yazmıştım. Hatırladığım bir gündü ve Tunus şehrinde falan tarihte yazdığımı biliyordum. Sonra İşbiliye'ye geldim. İki şehir arasında kervanla üç aylık bir mesafe vardır. Tanımadığım bir adam yanıma geldi ve tesadüfen bu beyitlerin aynısın bana okudu. Bu beyitleri kimseye yazmamıştım. Adama dedim ki: Bu beyitler kimindir? Dedi ki: Muhammed b. El-Arabî'nindir. Adımı söyledi. Ona dedim ki: Ne zaman ezberledin? Bana, şiiri yazdığım tarihi söyledi. Arada onca mesafe olmasına rağmen. Dedim ki: Kim sana okudu ki ezberledin? Dedi ki: Bir gece İşbiliye'nin doğusunda yol üzerinde bir topluluk içinde oturmuştum. Yabancı bir adam yanımıza geldi. Kendisini tanımıyorduk. Gezgin gibiydi. Yanımıza oturdu, bizimle sohbet etti. Sonra bu beyitleri okudu. Çok beğendik ve yazdık. Dedim ki: Bu beyitler kimindir? Falan adamındır, dedi. (benim adımı vermiş onlara). Ona dedik ki: Memleketimizde İbn Müsenna maksuresi adıyla bir yer bilmiyoruz. Dedi ki: Tunus camiinin doğusunda yer alır. Bu şiiri falan saatte orada yazdı, ben de ondan dinleyip ezberledim… Sonra bu adam kayboldu. Ne olduğunu anlayamadık. Nasıl kayboldu da biz göremedik, akıl sır erdiremedik… Ben, bir gün İşbiliye'de el-Adis camiinde ikindi namazından sonra bekliyordum. Bir adam bana tarikat büyüklerinden birini anlatıyordu. Onunla Horasan'da buluştuğunu söylüyordu. Adamın faziletini bana anlattı. Birden bize yakın bir yerde bir adam gördüm. Yanımdaki insanlar onu göremiyorlardı. Bana dedi ki: Bizimle

Horasan'da buluşan bu adamın sana vasfettiği şahıs benim. Bunun üzerine bana bu büyüğü anlatan adama dedim ki: Horasan'da buluştuğun bu adamın özelliklerini biliyor musun? Evet, dedi. Ben de o adamın özelliklerini anlatmaya ve vücudunun ayırıcı işaretlerini vasfetmeye başladım. Adam dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, o adam tam da senin anlattığın gibiydi. Yoksa onu gördün mü? Dedim ki: İşte şurada oturmuş senin anlattıklarını bana tasdik ediyor. Ben onu gördüğüm için sana vasıflarını anlattım. O, kendisini bana tarif etti. Oradan ayrılıncaya kadar yanımda oturdu. Sonra aradıysam da bulamadım."

Şeyh, Tunus'tan Mağrip sahillerindeki Sebte'nın batısına düşen Kasru Masmude'ye döndü. Oradan da şeyh Abdullah b. İbrahim el-Maleki'yle buluşmak için gemiyle bir gece Tarifa adasına gitti. Onun hakkında özetle şunları söylüyor (I:577/IV:540/R: 120/S:140): "Kalafat olarak bilinirdi. Fütüvvet tarikatına mensuptu. Sadece başkalarının hakkını eda etmek için yürüdüğünü görebilirdin. Evi yoksullara açıktı. Şeriatı ve adabı korurdu. Onu ziyaret ettiğimde, baktım, Allah'ın ilhamıyla benim kendisine doğru geldiğimi önceden bilmiş. Benim, yolda gelirken aklımdan geçirdiğim yemekleri benim için hazırlamış. Onunla birkaç kere buluştum. Bana çok meylederdi. Onun kerametlerine şahit oldum."

İbn Arabî, şeyh el-Kalafat'ı vasfettiği fütüvvette sağlam bir konuma sahipti. Fütüvvetin bir adabı, kendini Allah'ın kullarının hizmetinde feda etmektir. Maddeten ve manen başkalarını kendine tercih etmektir. Kötülüklere karşı koyma gücüne sahip olmaktır. *"Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun."* (Zümer, 55) ayetine işaret ederken bu hususa değinmektedir (III;185): "Ansızın gelebilecek şeyleri bekleme ilmi (…) Bu, kendimden daha eksiksiz bir kim-

seyi göremediğim bir makamdır. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun."

Şeyh İlk Kez Fas'a Gidiyor

Şeyh'in Tunus'tan İşbiliye'ye dönmesinden hemen sonra babası vefat eder. Sonra şeyhin annesi Nur vefat eder (A:153). Böylece iki kız kardeşi onun sorumluluğu altına girerler. Ama şeyh, Endülüs ve mağribdeki Salihlerle buluşmak üzere seyahatlerini sürdürür. Bu seyahatlerden birinde zamanın kutbunun veziri Hızır'la (a.s) üçüncü kez karşılaşır. Sonra 591 senesinin başında Fas'a gelir. Bu, halife Ebu Yusuf Yakub'un komutasındaki muvahhid ordularının, kral 8.Alfonso'nun saldırılarına karşı İşbiliye'yi savunmak maksadıyla Endülüs'e hareket ettiği vakittir. Herkes savaşın neticesini büyük bir merakla ve heyecanla bekliyordu. Şeyh, bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır (IV:220):

- "591 senesinde Fas şehrinde bulunuyordum. Muvahhidin ordusu, islama karşı iyice azgınlaşan düşmanla savaşmak üzere Endülüs'e geçmişti. O sırada Allah erlerinden bir adamla karşılaştım. Allah'a karşı ondan daha temiz, pak biri yoktu. Sevdiklerimin içinde özel bir yeri vardı. Bana sordu: Şu ordu hakkında ne düşünüyorsun? Bu sene fetih müyesser olacak mı, zafer kazanacak mı? Kazanmayacak mı? Dedim ki: Bu konuda sen ne düşünüyorsun? Dedi ki: Yüce Allah, falan sene Nebisine bu fethi vaat etmiştir. Resulune (s.a.v.) indirdiği kitapta buna işaret etmiştir: *"Biz sana apaçık bir fetih verdik."* (Fetih, 1) Müjdenin yer aldığı ifade "apaçık fetih"tir. Çünkü burada "harfi tarif" tekrarlanmamıştır. Bu da ayetin tamamına vakıf olması amacına yöneliktir. Cümle hesabıyla harflerinin rakamsal değerine bak. Baktım. fethin 591 senesinde gerçekleşeceğini gördüm. "fethen mübinen=489+102=591" Sonra Endülüse'e geçtim ve Allah Müslümanların ordusuna

zafer bahşedinceye kadar orada kaldım. Allah'ın yardımıyla Müslümanlar Rebah, el-Erku, Kerkuy kaleleri ile bu kalelere bağlı vilayetleri fethettiler." Sonra şeyh, "Rum" suresinin başındaki "elif. Lam. Mim." Harflerinden nasıl Kudüs'ün 583 tarihinde fethedileceği tarihi çıkardığını anlatır. Şeyh, Futuhat'ta "fethen mübinen" ifadesinin ebced hesabına bir kere daha işaret etmiştir. "Fetih" suresine tahsis edilen 336. babın sonunda şunları söylüyor: "Bu menzilden hareketle 591 senesinde vakıf olduğumuz üzere Fas şehrinde Müslümanların zafer kazanacaklarını önceden öğrendik." Sözü edilen babın başlığı ise şöyledir: "Her zamanda vaktin sahibi kutba nebatın biat etmesi menzili. Bu, Muhammedi huzurdandır." Burada "Fetih" suresinin 18. ayetine işaret etmektedir: *"Andolsun Allah, ağacın altında sana biat eden müminlerden razı olmuştur."*

Fas'ta şeyh, âlimlerin, velilerin ve şeyhlerin sohbetlerine katıldı, onlarla arkadaşlık etti. Bunlardan biri, muhaddis sufi Muhammed b. El-Kasım b. Abdurrahman et-Temimi el-Fasi'dir (ö:603). Bu zat, ilim öğrenmek için 15 sene şarkta seyahate çıkmıştı (A:165). Şeyh, ünlü muhaddis Ebu Tahir es-Selefi (ö:578) ile de görüştü. Bu arada 594 yılında et-Temimi'den tasavvuf hırkasını aldı. Hadis ve mağrib velilerinin haberlerini, menkıbelerini öğrendi. Ondan özetle şöyle söz etmektedir (I:244/IV:503-541):

- "Müslüman kardeşinin şerefini savun, onu saldırılar karşısında yalnız bırakma. Hiç kimse Fas şehrinde yaşayan şeyh Ebu Abdullah ed-Dekkak gibi kendini bu ahlak üzere tahakkuk ettirip yetiştirmemiştir. Hiç kimsenin gıybetini etmemiştir. Onun bulunduğu yerde hiç kimsenin gıybeti yapılamamıştır. Ne güzel bir seyyid idi. Şeyhimiz Fas aynu'l hayl'daki el-Ezher mescidinin imamı et-Temimi onun menkıbelerini "Fas ve çevresindeki Salih kulların hatırasından çıkarılacak dersler" adını verdiği bir kitapta derlemiştir. Bu

kitabı onun huzurunda okuduk. Zannedersem 593 senesiydi. Et-Temimi 591 tarihinde Resulullah (s.a.v) şu sözünü bana rivayet etti:

"Şu beş haslete sahip olmadığı sürece kulun imanı kemale ermez: Allah'a tevekkül etmek. İşleri Allah'a havale etmek. Allah'ın emrine teslim olmak. Allah'ın kaderine razı olmak. Allah'ın verdiği bela karşısında sabretmek. Hiç kuşkusuz, Allah için buğzeden, Allah için meneden kimse, imanını kemale erdirmiştir."

Şeyh, Fas'ta beş namaz erbabından biri olan Salih el-Berberi ile de arkadaşlık etmiştir. Onun hakkında özetle şunları söylemektedir (II:15/III:34/R:123/S:150): "Ebu Abdullah el-Mehdevi. Tam altmış küsur sene ölünceye kadar kıbleye arkasını dönmeden yaşadı. Gece ve gündüz ara vermeden namaz kılardı. Allah tarikinin meliklerinin özlemiyle doluydu. Melamiye taifesine mensuptu."Et-Tadeli "et-Teşevvuf" adlı eserinde el-Mehdevi'nin (ö: 595) buğday dağıtarak Fas halkını açlıktan kurtardığını anlatır.

Şeyh, Fas'ta Abdullah es-Semmad ile de karşılaşır. Es-Semmad, şeyhin, 33. bab'da vasfettiği nebati velilerden biridir (I:217)

Şeyhin Fas'ta karşılaştığı güvenilir Melamilerden biri de arif fakih Abdullah b. Tahmast'tir (ö:608). İbn Tahmast, Ebu Medyen'in şeyhi Ebu Ya'za'nın (ö:572) arkadaşlarındandı. Şeyh, onun hakkında şunları söylüyor: "İnsanlar, onun abdallardan biri olduğuna, onun huzurunun insana heybet telkin ettiğine inanıyorlardı. Kerametleri vardı. Onunla karşılaşmak insanın içinde sevinç duygusunu uyandırırdı (III:15-34/R:121/S:146).

Şeyh'in Fas'ta karşılaştığı zatlardan biri de fakih eşari kelacısı Ebu Abdullah el-Kettani'dir (ö:597). Sıfatların zatla ilişkisi meselesinde onunla tartışmıştır. Şeyh, bu hususu şöyle anlatmıştır (IV:22):

- "Fast'ta gördüklerimden biri de, kendi zamanında Fas diyarının kelamcılarının imamı Ebu Abdullah el-Kettani'dir. Bir gün bana ilahi sıfatlar hakkında bir soru sordu. Ben de bizim bu konuyla ilgili düşüncemizi söyledim.

Sonra ona dedim ki: Bu konuda senin görüşün nedir? Sen de kelamcılar gibi mi düşünüyorsun, yoksa onların anlayışlarından farklı şeyler mi söylüyorsun?

Dedi ki: Ben sana kendi düşüncemi söylüyorum. Sıfat adı verilen zaidin zat için ispat edilmesine gelince, bana göre ve kelamcılar topluluğuna göre, bu kaçınılmazdır. Ama bu zaidin tek ayn olması, farklı ve çok hükümlerinin bulunması ya da her hükmün gerektirdiği zaid bir anlamının bulunması, işte bize göre bu anlamda tekliğin ve çokluğun delili yoktur. Bu meselede bence insaflı yaklaşım budur. Kim bunun dışında herhangi bir delil ortaya koyma zorlamasına yeltenirse, bu delili sağlam olmaz. Ama zaidin olması da kaçınılmazdır. Şu kadarı var ki biz diyoruz ki, bu zaid olan sıfat, O değildir, Ondan başkası da değildir. Bunun nedeni de, ey efendimiz, bu ilmin mensuplarının düşüncelerinden "iki gayr"in telaffuz edilmesidir."

Ona dedim ki: Ey Ebu Abdullah! Ben sana, Resulullah'ın (s.a.v) Ebubekir'e rüyayı tabir etmesiyle ilgili olarak söylediğinin aynısını söylüyorum: Bazı hususlarda isabet ettin, bazı hususlarda ise yanıldın.

Dedi ki: Allah'a yemin ederim ki bildiklerinle ilgili olarak seni itham etmiyorum. Bununla beraber zaid hükmünden dönemem de. Ancak sana açtığı gibi Allah'ın bana da bir kapı açması başka. Kuşkusuz düşünce sahipleri, benim bu anlayışımdan farklı şeyler de söylemişlerdir."

İşte söyledikleri bunlardır. Bana muhalefet etmesine rağmen beni itham etmediği hususunda kendisi hakkında tanıklık etmesine rağmen bu insafı ve bu samimiyeti karşısında hayret ettim. Bu bakımdan bir bilgiye dayalı

olarak Allah'ın saptırdığı kimselere benziyordu. Ancak bana göre bu onun imanına halel getirmez, sadece aklı açısından bir kusurdur." Eş-Şa'rani "el-Yevakit ve'l cevahir"adlı eserinin 14. babında bu meseleyi geniş bir şekilde ele alır ve şeyhin (bab:17/56/373/470/558) bu konudaki görüşlerini nakleder.

Sır Menzili- Muhammedi Huzur:

Fas'ta şeyh, Kur'an menzillerindeki tahakkukunda yükselişini sürdürdü ve "Sad" suresinin menziline girdi. Ki Futuhat'ın 346. babını buna tahsis etmiştir. Babın başlığı şöyledir: "Bazı ariflerin doğruladıkları sır menzili. Bu arifler nurunun nasıl bu menzilin her tarafından kaynaklandığını görmüşlerdir. Bu menzil Muhammedi huzurdandır." Şeyh, konuya altı ayet zikrederek başlar ve şöyle der:

- "Bil ki bu menzil, tevhid ve nurlar menzillerinden biridir. Allah iki kere beni bu menzile soktu. Bu menzilde nur oldum. Tıpkı Resulullah'ın (s.a.v) bir duasında buyurduğu gibi: *"Beni nur kıl."* Bu menzil sayesinde cisimlerle cesetler arasındaki farkı öğrendim." Şeyh, "sıdk" kelimesiyle "sad" harfine işaret eder ki bu, sıdk (doğruluk), savn (koruma) ve suret'in harfidir. Nitekim şeyh, bu harfi tarif ettiği Futuhat'ın 2. babında buna açıklık getirir (I:71) ve Allah'ın bu açıklamayı rüyada kendisine bildirdiğini belirtir. Sonra şöyle der:

- " Sad, şerefli ve büyük bir harftir. Öyle ki bu harfin anılmasından sonra "bütün sözleri cami" kitabın makamına yemin ediliyor. Ululama lisanıyla şerefin zirvesindeki Muhammedi sahnedir bu. Bu sure, Nebîlerin (selam üzerlerine olsun) vasıflarını, alemin tüm gizli sırlarını, olağandışılıklarını ve ayetlerini içermektedir. Bu rüya, surenin içerdiği sırlara göre sırlar içermektedir. Dolayısıyla sure, çok ve büyük hayırlara delalet eder ki rüyada gören veya kendisine gösterilen kimse bunlara nail olur. Bu surede Allah'ı müşahede eden herkes de bunlara ulaşır. Bunlar,

surede zikredilen Nebilerin (a.s) bereketlerini elde ederler. Surede işaret edilen felaketler de kâfirlere ulaşır, müminlere değil. Kendimiz ve müminler için Allah'tan dünya ve ahiret esenliğini diliyoruz."

Şeyh'in "bu menzil sayesinde cisimlerle cesetler arasındaki farkı öğrendim. Bu menzil 591 senesinde bana verildi." Derken "Sad" suresinin 34. ayetine işaret etmektedir: *"Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik, sonra o, yine eski haline döndü."* Şeyh "et-Teracim" kitabının 32. babını "Sad" suresini tahsis ettiğini görüyoruz. Ki sözünü ettiğimiz babın başlığı şöyledir: "Tercemetu inbiasi nuri's sidk" (Doğruluk nurunun doğuşu tercümesi). Burada şunları söylüyor:

-"Doğruluk (Sıdk) şerefi içeren bir sıfattır ve bütün mucizeler de ona delalet eder. Kur'an'daki icazın şeklini sordum, bana denildi ki: Kur'an'ın icaz yönü, Hak ve doğru olması, ona karşı çıkanın da yalancı olmasıdır. Ey salik! Sen doğruluktan ayrılma. O zaman her iki cihanda olağanüstü, tasavvur ötesi gerçekler görürsün (…) Doğruluk üzere bir hafta veya daha az bir süre Hak ile yalnız kalsan, eğer Allah adına yemin etmiş olmasaydım, kesinlikle derdim ki, bu durumda kuşlar üzerine gölge yapar, vahşi hayvanlar arkanda namaz kılar, seninle kaynaşırlar ve senden doğuları ve batıları aydınlatan bir nur çıkar. Bu söylediklerim, Allah'ın şu vadinin karşısında çok şey mi? *"Bana bir karış yaklaşana bir zira yaklaşırım."*

Şeyh, kuşların gölgesi yapmasından ve vahşi hayvanların namaz kılmasından söz ederken "Sad" suresinin 18. ve 19. ayetlerine işaret etmektedir: *"Doğrusu biz akşam sabah onunla beraber tesbih eden dağları, toplu halde kuşları onun emri altına vermiştik. Hepsi O'na yönelmiştir."*

Şeyh, "Sad" nuru menziline girişinin Fas'ta gerçekleştiğini haber vermiştir. Futuhat'ın 220. babında özetle şun-

ları söylüyor (II:513):

- "Muhaliflikten fena bulmuş adamlar iki kısımdır: Günahlar bazılarına güç yetiremezler. Bu yüzden sadece mubahlarda tasarruf ederler. Eğer günah kendilerine güç yetirse ve günah işleseler, Allah, onları ezeli inayetiyle affeder. Bir kısım da kader sırrına ve kaderin mahlukat üzerindeki hakimiyetine muttali olmuş adamlardır. Bunlar, kendilerinden sadır olan fiillerin meydana gelişi ile ilgili olarak kendileri için öngörülen takdiri bizzat gözlemlerler. Bu, sırf nur huzurundan kaynaklanan bir durumdur ki kelam ehli, bundan dolayı Allah'ın bütün fiilleri güzeldir ve Allah'tan başka fail yoktur, demişlerdir. Yüce Allah, Fas şehrinde beni bu "fena"ya muttali kıldı. Bu güne kadar bunu tadan bir kimseyi görmedim. Bununla beraber bu durumda olan adamlar olduğunu biliyorum. Ancak onlarla karşılaşmadım, onlardan herhangi bir kimseyi görmedim. Ama ben nur huzurunu ve emrin ona hükmedişini gördüm. Şunu da belirtelim ki bu müşahedenin bizim üzerimizde bir hükmü yoktur. Bilakis Allah beni (karanlık-aydınlık arası) kapı huzurda kaim kıldı, beni muhafaza etti, korudu. Bu yüzden benim için nur huzuru hükmü geçerlidir. Ve beni (karanlık-aydınlık arası) kapı huzurunda kaim kılması, bu halin erbabı açısından nur huzurunda kaim olmaktan daha tamamdır." Ben diyorum ki: Bu durum daha tamamdır, çünkü bu halin sahibi, bağışlanmışlık müjdesini almasına karşın, bütün durumlarda şeriatın adabına ve yükümlülüklerine bağlı kalmaya devam eder.

Şeyh, "Fusus" adlı eserinin 2. Şit "Fass"ında kader sırrıyla keşfin türlerini açıklar ve şöyle der:

- "Kuldan olan istidadın farkına varmaz sahibi, sadece hali fark eder. Çünkü sebebi bilir ki o da haldir. Dolayısıyla istidat, istemenin en gizlisidir. Bunların istemekten menetmeleri de yüce Allah'ın kendileri hakkında önceden bir kader belirlemiş olduğunu bilmeleridir. Dolayısıyla onlar, kendiler-

ine gelecek (varit olacak) her şeyi kabul etmeye kendilerini hazırlamışlardır. Zaten nefislerinden ve gayelerinden sıyrılmışlardır. Bunlardan bazıları, yüce Allah'ın, kendisinin bütün hallerini bilmesinin, üzerinde bulunduğu durum olduğunu bilir. Bu da sübutu halinde üzerinde bulunduğu durumdur. Dolayısıyla Allah'ın kendisini bilmesinin nereden hasıl olduğunu da bilir. Allah ehli içinde bunlardan daha üstün ve daha çok keşfe nail olan başka bir sınıf yoktur. Bunlar kader sırrına vakıf olan kimselerdir ve iki kısma ayrılırlar: Kimi, bunları mücmel (genel) olarak bilir, kimi ise mufassal (ayrıntılı) olarak bilir. Mufassal olarak bilen, mücmel olarak bilenden daha üstün ve daha tamamdır. Çünkü Allah'ın ilminde kendisiyle ilgili olan hususları bilir. Bu bilme de ya yüce Allah'ın kendisini bilmesini sağlayan aynı bildirmesiyle ya da sabit aynı ile sonsuz şekilde halden hale intikalini keşif yoluyla göstermesiyle olur ki bu daha üstündür." Kuşkusuz şeyh, bu son gruba giren zatlardan biriydi. Çünkü el-Cündi, Fususu'l hikem şerhinde, şeyhin en büyük halifelerinden Sadruddin Konevi'den naklen bunu ifade etmektedir (A:140-174)

Fas'a şeyh güzel bir gelenek de başlatır. Fas hakimine, bir topluluk oluşturmasını ve bu topluluğun gece gündüz kesintisiz Kur'an okumalarını sağlamasını telkin eder (III:334). Yine Fas'ta müritlerden oluşan topluluklar, süluk ve terbiye maksadıyla Şeyh'in etrafında toplanmaya başladılar. Şeyh, bu konuda çeşitli risaleler kaleme almıştır. Bunlar arasında "Kitabu'l kunhi fima la budde li'lmüridi minhu", "Kitabu'l emri'l muhkem'l merbut fima yelzimu ehle tarikillahi mine'ş şurut", "Kitabu Mevakii'n Nucum", halvette ve yükseliş merhalelerinde İsm-i Azamın (Allah) zikrediliş keyfiyetini açıkladığı "Kitabu'l vesaya", müritte bulunması gereken bazı ahlak ve adabı zikrettiği "Kitabu'l vasiye", "Kitabu't tedbirati'l ilahiye", salikin miracının merhalelerini açıkladığı

"Kitabu risaleti'l envar", müridin uzak durmak zorunda olduğu engelleri ve kaygan zeminleri ve esas almaması gereken kavramları açıkladığı “Kitabu la yuavvelu aleyh" gibi eserler yer alır. Futuhat'ta ikinci ve üçüncü fasılların bütün bablarında saliklerin makamları ve halleri en beliğ açıklamalarla ve en güzel ibarelerle anlatılmaktadır. Bir de son vasiyetler babında Salihlerin amelleri ve ahlakları anlatılmaktadır.

Fas'ta şeyhin sevenleri arasında şair İbn Zeydan (ö:624) da yer alır. Şeyh onun hakkında şunları söylemektedir (II:514): "Üstad nahivci Abdulaziz b. Zeydan, Fas şehrinde yaşadığı bir olayı bana anlattı. Bu zat, "fena" halini inkâr ederdi. Zaman zaman bizim yanımıza da gelip giderdi. Yufka yürekli, duygusal biriydi. Bir gün yanıma geldi. Büyük sevinç içinde olduğu her halinden belli oluyordu...

Bana dedi ki: Ey efendim! Sufilerin sözünü ettikleri fena olma hali, bana göre zevk açısından sahihtir. Ben bu gün buna şahit oldum. Nasıl? dedim. Dedi ki: Emirülmümininin bu gün Endülüs'ten şehrimize geldiğini bilmiyor musun? Biliyorum, dedim. Dedi ki: Bil ki bu gün toplanmış Fas halkını yara yara ilerledim. Ordunun karşısında durdum. Emirülmüminin gelince ona baktım ve o sırada kendimden, ordudan, kısacası bir insanın hissedebileceği her şeyden geçtim (fena buldum). Çalan kösü, onca davulun sesini, borazanların seslerini, insanların gürültüsünü duymaz oldum. Bir bütün olarak alemden hiçbir şeyi görmüyordu gözüm. Sadece Emirülmümininin şahsını görüyordum. Ayrıca hiç kimse beni yerimden de edip sıkıştırmıyordu. Atlıların ve kalabalık insanların yolunun üzerinde duruyordum. Kendimi görmediğim gibi ona baktığımı da bilmiyordum. Bilakis zatımdan, tamamı gözlerimin önünde olmalarına rağmen hazır olanlardan da fena bulmuştum. Gözlerimin önündeki perde aralanıp kendime geldiğimde atlıların ve

insanların kalabalıklığı beni sıkıştırmaya başladı. Kalabalık beni bulunduğum yerden uzağa sürükledi. Bu sıkıştırmadan büyük bir zorlukla kurtulabildim. Artık insanların gürültüsünü, çalan kösleri, borazan seslerini duyabiliyordum. O zaman anladım ki fena hali haktır ve bu hal, fena bulan kişinin, fena bulduğu şeyden etkilenmesini engellemektedir.

Ey kardeşim! Bu bir mahlûkta fena bulma halidir. Mahlûkatın yaratıcısında fena bulmayı da var sen düşün!" Burada sözü edilen emir, muvahhitlerin sultanı el-Mansur'dur. 594 yılı Cemaziyel evvel ayında Endülüs'ten ayrılarak başkent Marakeş'e giderken Fas şehrine de uğramıştı ve bu dönüşünden kısa bir süre sonra vefat etmişti.

Fas'a yerleşmesinden sonra şeyh, İşbiliye'ye döndü. Orada et-Temimi el-Fasi'nin kardeşi şeyh Takiyuddin Abdurrahman b. Ali et-Tevzeri el-Kastalani tarafından kendisine tarikat hırkası giydirildi. Hırkayı 592 yılında giydi. Takiyuddin bu hırkayı Ebu'l Feth el-Mahmudi'den, o, Sadruddin b. Hameveyh'den, o, dedesinden, o da Hızır'dan (a.s) almıştı (A:176-177).

Abdurrahman et-Tevzeri'nin iki kardeşi vardı: Birincisi Muhammed, Marakeş'te Muvahhidin sarayının alimleri arasına katıldı. İkincisi Ebu'l Abbas Ahmed (ö:636) ile şeyh Mısır'da karşılaştılar. Şeyh ona "Kitabu'l halveti'l mutlaka" adlı eserini yazdı. Şeyh el-Kuraşi'den (ö:599) ders aldı. El-Kuraşi, ona, kendisinin vefatından sonra eşiyle evlenmesini vasiyet etti. O da onunla evlendi ve oğlu Allame Kutbuddin el-Kastalani bu eşinden dünyaya geldi.

Şeyh, bu hırkayı teberrüken giymişti. Çünkü bundan yıllar önce kamil şeyhlik makamına ermişti. Karşılaştığı şeylerin ve velilerin büyük kısmı bunu itiraf etmişlerdi. Onun meclisinde son derece edeple otururlardı. Meselelerinin

çözümü için ona başvururlardı. Bunu gösteren bir vakıayı şeyh Futuhat'ta şöyle anlatıyor (IV:539):

- "592 senesinde İşbiliye'de Ebu'l Hasan b. Ebu Amr b. Tufayl'in evinde geceledik. Bana büyük saygı gösterir ve huzurumda son derece edepli davranırdı. O gece Ebu'l Kasım el-Hatip, Ebubekir b. Sam ve Ebu'l Hakem b. Sirac da bizimle beraberdiler. Bana karşı besledikleri saygıdan dolayı açılamıyorlardı. Edepten ayrılmayıp hep sustular. Bunun üzerine onları açmak için bir hileye başvurmayı düşündüm. Bu sırada ev sahibi, bu konuyla ilgili olarak neler yazdığımızı öğrenmek istedi. Bu, bana, onların rahat etmeleri için içimde geçirdiğim hususu gerçekleştirme fırsatını verdi. Dedim ki: Bizim eserlerimizden "el-irşad fi hark-i'l edebi'l mu'tad" adlı kitabımıza bak. İstersen ondan bir bölüm sana sunayım. Bunu büyük bir zevkle istiyorum, dedi. Bunun üzerine odasında ayaklarımı uzattım ve: Üzerimi ört, dedim. Ne demek istediğimi anladı. Cemaatte anlamıştı. Böylece daha rahat davranmaya başladılar. Üzerlerindeki tutukluk ve ürkeklik hali yok olmuştu. Dine uygun bir rahatlık içinde güzel bir gece geçirmiştik."

Kardeşlerin yüreklerine sevinç sokmak, onları neşelendirmek, şeyhin bilinen letafet özelliğinin bir sonucudur. Çünkü o, Latif ismiyle tam anlamıyla ahlaklanmıştı. Nitekim bunu Futuhat'ın 559. babında "lütüf huzuru" bölümünde açıklamıştır (IV:239): "Resule itaat eden, hiç şüphesiz Allah'a itaat etmiş olur. Şu ilahi lütfün akışına bakın ki ne hayret vericidir ve hükmü nasıl bu yoğun varlıklarda geçerlidir! Böylece açıkça anlaşılıyor ki, Resule (s.a.v.) itaat Allah'a itaattir: *"Sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir."*

Latif olanı, latif olandan başkası kavrayamaz
Lütfün aynı da yoğunluğun aynındadır.
Her bakımdan latifin kulu ol

Bu yolun ehlinin nail olduğuna nail olursun
Resulü sevindirmek gibi
Temizlik ehlinden tertemiz giysili olanların.

Bu huzurdan ahlak olarak geniş bir nasip aldım. Öyle ki gördüklerim içinde benim ayak bastığım yere ayak basmış kimse görmedim. Ama görmediklerim içinde böylelerinin olması mümkündür."

Şeyh'in 593-594 Yılları Arasında Fas'ta İkamet Etmesi ve Hatemiyet Makamına Nail Olması

593 yılının başlarında Şeyh, iki kız kardeşi ve ailesiyle birlikte Fas'a geldi. Ünü veliler, alimler ve emirler arasında yayılmıştı. Evine iner inmez onu görmeye gittiler. Bunu, Kutub ve iki imam dairesi altında doğrudan tertip görevini ifa eden dört evtad tabakasına mensup Fas velilerinden bir büyüğün hayatını anlatırken söylediklerinden açık olarak gözlemleyebiliyoruz. Dört cihetten ve tabiatın dört rüknünden her biri bu dört evtaddan birine özgüdür. Ve her birinin de bir suresi vardır. Bu sure onun menzilidir. Her biri ilahi isimlerden birinden yardım alır ki, evtadlara has olan bu ilahi isimler şunlardır: Hay. Alim. Mürid. Kadir. (Evtad ile ilgili olarak bkz. I:160/II:5-7/III:521)

Şeyh, Abdullah b. Ca'dun el-Hanavi ., Muhammed b. Zekeriya adlı bu Fas evtadı hakkında şunları söylüyor (R:109-110/S:126-128):

- "Allah razı olsun, onlardan biri İbn Ca'dun el-Hanavi'dir. 597 yılında Fas'ta öldü. Onunla arkadaşım Abdullah b. Bedr el-Habeşi'yi buluşturdum. Allah razı olsun, Allah'ın alemin ayakta kalmasının vasıtası kıldığı dört evtaddan biriydi. Allah'tan, insanların kalplerinden kendisine yönelik saygıyı söküp atmasını istemişti. Bu yüzden görünmediği zaman kimse onu aramazdı. Bir yere geldiğinde, yer açılıp oturması sağlanmazdı. Bir topluluk arasında konuş-

tuğu zaman, dövülür, aşağılanırdı. Onunla buluşmamın sebebini şimdi anlatacağım: Fas şehrine vardığımda orada büyük bir nam salmıştım. Benim gelişimi duyan, bu yüzden benimle görüşmek istiyordu. Ben de evden camiye kaçıyordum. Beni evde bulamadıkları zaman camiye gelirlerdi. Ben onları görürdüm. Bana gelip (tanımadıkları için) beni soruyorlardı. Be de onlara: Onu buluncaya kadar arayın, diyordum. Bir ara çok değerli bir elbise giymiş halde oturmuşken bu şeyh karşıma oturdu. O ana kadar onu tanımıyordum. Bana dedi ki: Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Ben de onun selamını aldım. Sonra el-Mehasibi'nin "el-Marife" adlı kitabını açtı. Ondan bazı bölümler okudu. Sonra bana şöyle dedi: Dediklerini şerh et, açıkla. Onun halleri, kim olduğu, makamı, dört evtaddan biri olduğu ve oğlunun onun yerini alacağı bana söylendi. Ona dedim ki: Seni tanıdım. Sen falancasın. Kitabı kapattı. Ayağa kalkıp dikildi ve şöyle dedi: Gizlilik… Gizlilik… Seni seviyorum. Seninle tanışmak istedim. Maksat hâsıl oldu… Sonra dönüp gitti. Ancak yanımızda hiç kimsenin olmadığı durumlarda onunla otururdum. Dili tutuktu. Zorlukla konuşabiliyordu. Ama Kur'an okuduğu zaman insanların en güzel seslisi ve en akıcı konuşanı oluverirdi. Çok cehd ederdi. Ücretle kına yakardı. Gözleri her zaman sürmeliydi. Saçları dağınık ve toz duman içinde olurdu. Kına tozundan dolayı gözlerine sürme çekiyordu."

Şeyh, tıpkı el-Hanavi gibi gizli ve saklı olmayı temenni etmiştir. Çok parlak kasidelerinden birinde şöyle diyor (DY:311):

Rabbim! Senden kulunuza karşı cömert olmanı diledim
Zamanın sonuna kadar gizli olmasını
İbn Ca'dun gibi. Ki seyyid idi
İmamdı.
Har zaman Allah'tan olan bir örtünün altındaydı

Rabbim! Senden örtünün korumasını istedim.

Çünkü El-Hanavi geleneği üzere devam etmekte geleneğimiz

Ama Allah onu açığa çıkardı. Çünkü ezeli ilmi kapsamında şeyhin "evtad"lıktan daha büyük bir vazifeye hazırlanması öngörülmüştü. Bu vazife, Muhammedi velayetin hatemiyeti, yedinci yüz yılda Muhammedi dinin ihyası ve tecdidi, tasavvuf ilimlerinin ve marifet sırlarının tedviniydi ki kıyamet gününe kadar Allah ehli olanlar onun eserlerinin esintisiyle nefes almaktadırlar. Şeyh, Hakkın kendisine, kullara nasihat etmesini emrettiğini açıklamaktadır. Örneğin "Ruhu'l Kuds" adlı eserinin girişinde şunları söylemektedir:

-"Zayıf, öğüt veren, şefkatli, kardeşlerine öğüt vermesi emredilen ve bu hususta sıkı bir şekilde tembihlenen, zamanının halkından aşağı mertebelerde olan kul (…)dan"

Yine aynı eserde Mekke'de kendisine arız olan bir hali şöyle açıklamaktadır:

- "… Buluşmaları kesmeye, insanlarla bir daha oturmamaya karar verdim. Derhal insanlarla oturmam ve onlara nasihat etmem emredildi. Bu, zorlayıcı, kesin ve zorunlu bir emirdi."

Şeyh'in Fas'ta Zamanın Kutbu ile Buluşması

593 senesinde Şeyh, Fas'ta zamanının kutbu ile buluştu. Bunun da Ebu Medyen'in arkadaşlarından olması mutemeldir. Şeyh "ed-Durre" adlı eserinde bu zatın adını el-Eşel el-Kebaili olarak verir (S:171-172) Onun hakkında şunları söylüyor: "Sık sık bizi ziyaret etmeye gelirdi. Kur'an'dan başka hiçbir şey hakkında konuşmazdı. Şeyh, onunla yaşadıklarını şöyle anlatıyor (IV:76):

- "593 senesinde Fas şehrinde zamanın kutbuyla görüştüm. Allah, bir rüyada onu bana gösterdi, tanıttı. Bir gün Fas şehrinde İbn Hayun'un bahçesinde buluştuk. O da kendisine fazla önem vermeyen bir topluluk arasındaydı.

Cemaatle birlikte yanımıza geldi. Becaye halkından bir yabancıydı. Elleri felçliydi. Mecliste bizimle birlikte Allah ehli, tarikatta itibar edilen şeyhler de vardı. Ebu'l Abbas el-Hassar (I:233/III:34) gibi. Bu cemaatte bulunan herkes bizim yanımıza geldikleri zaman, bize karşı son derece saygılı davranırlardı. Meclis tamamen bizim etkimizde olurdu. Benden başka tarikat ilmiyle ilgili olarak kimse konuşmazdı. Aralarında konuştukları zaman da sonunda bana müracaat ederlerdi. Bir araya Kutuplar konusu ortaya atıldı. O da cemaatteydi. Onlara dedim ki: Ey kardeşlerim! Zamanınızın kutbu ile ilgili olarak size çok garip bir şey anlatacağım. Yüce Allah'ın rüyada zamanın kutbu olduğunu bana rüyada gösterdiği bu adama baktım. Bize sık sık gelir giderdi ve bizi severdi. Bana dedi ki: Allah'ın sana gösterdiği şeyi söyle. Ama rüyada sana gösterilen kişinin adını söyleme. Güldü ve Allah'a hamdolsun, dedi. Bu adamla ilgili olarak Allah'ın bana gösterdiği şeyleri anlatmaya başladım. Dinleyenler hayret ettiler. Adını vermedim, şahsını da tarif etmedim. En faziletli kardeşlerle en güzel bir mecliste ikindiye kadar oturduk. Adama da o Kutbun kendisi olduğunu söylemedim. Cemaat dağılınca sözünü ettiğim Kutub geldi ve şöyle dedi: Allah seni hayırla ödüllendirsin. Ne güzel yaptın. Çünkü Allah'ın sana gösterdiği adamın adını söylemedin. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun. Bu bir veda selamıydı. Ama ben bunu bilmiyordum. Onu şu ana kadar bir daha bu şehirde görmedim."

Şeyh, Kutub'un ve iki imamın menzilini tanıttığı bir kitap kaleme almış ve bu kitapta Fas'ta kutub makamını zevk ve irfan olarak tahakkuk ettirdiğine işaret etmiştir (Menzilu'l Kutb / R:13-14)da zamanının Kutbuyla ayni bir sahnede bir araya geldiğini belirtir ve şöyle der: "Mağrib ülkesinde Fas şehrinde bulunuyordum (…) Baktım Kutub öylece durmuş ve tebessüm ediyor (…) Dedi ki: Benimle ilgili olarak gördük-

lerini yaz. Hala ona bakıyordum. Üzerimize sırlar akıyordu. Kutbun irade ettiği şeyler hemen karşımızda olurdu. Bu ayni sahnede ve rabbani sırda onunla ilgili bir şiir yazdım. Sanki onun diliyle konuşuyor, onun içinden geçenleri tercüme ediyordum. Nihayet nazmın sonuna geldiğimde, susmamı emretti. Kitabı yazdım. Onun himmeti sayesinde doğruluk burakıyla parlayıverdi. Derken sevenlere kadar ulaştı ve herkes kendi seviyesini öğrenmiş oldu."

Şeyh, bu sırada en güzel kasidelerinden birini yazmıştı. 36 beyitten bu kasidenin başlığı şöyledir:

"Hikmetu ta'lim min alimin hakim" (hikmetli bir alimden öğrenmenin hikmeti). Bazı beyitleri şöyledir:

1- Senin zikrinle kalbim hem sevinçli hem üzgün / çünkü hem parıldayış hükmetmekte ona hem de telvin.

2- Eğer himmeti keşif semasına yükselirse/ ne vecd hükmedebilir ona ne de tekvin

26-Arşın üstüne çıktığında biat etti ona/ levh, kalem, alim ve nun

31-Bil ki ilahı idrak edemezsin, eğer/ yoksa içinde yermuk ve sıffin

35-anla ki sana feda ettim, sendeki Allah sırrını/ izhar etme onu, o gayrilerden gizlidir, sakın.

36-Onu kıskan, koru onu, onunla yaşadığın sürece/ hür kalpte sır ölüdür, medfun

Kutb'un Vasıfları ve Makamı Hakkında:

Şeyh, Kutbun bazı vasıfları ve makamları ile ilgili olarak özetle şunları söylemektedir (Menzilu'l kutbi ve'l imameyn-Mevakiu'n nucum / II:6-555-B:270/III:336):

- "Kutub, Allah (isminin) kuludur (Abdullah). Her şeyi cem edenin (el-Cami) kuludur (Abdulcami). O ahlaklanma ve tahakkuk etme itibariyle bütün isimlerle nitelenmiştir. O, Hakkın aynasıdır, kutsal özelliklerin tecelligahıdır. İlahi

mazharların tecelli yeridir. Vaktin sahibi, zamanın aynı, kaderin sırrı odur. Genelde gizli olan zamanlar zamanının ilmine sahiptir. Bu bilgisine şüphe bulaşmaz. Makamıyla çelişen bir düşünce geçmez zihninde. İlahi sınırlar çerçevesinde tabiatın hakkını eksiksiz verir. Mizanları ortaya koyar ve belirlenmiş bir ölçü dâhilinde tasarrufta bulunur. O vakit için değildir, vakit onun içindir. O, Allah'a aittir. Başkasına değil. Hali kulluk ve muhtaçlıktır. Mertebesi ise istemekte ısrar etme, tabiatı hakkında şefaatte bulunmadır. Sebepleri ortaya koyar ve etkinleştirir, onlara delalet eder, onların hükümlerini icra eder. Onların düzeyine iner ki kendisine hükmetsinler, kendisi üzerinde etkili olsunlar. Ama hal sahiplerinde durum farklıdır. Çünkü eşya, onların himmetlerinden ve sebepleri nefislerinden atmalarından oluşur. Kutub, halden münezzehtir. İlimde sabittir. İlimde müşahede edilendir. Onunla tasarrufta bulunur. Arz onun için dürülmez. Havada veya suyun üzerinde yürümez. Olağanüstü şeylerle karşılaşması çok nadirdir. Bütün bunların gerekçesi de Hakkın öngörüp de yürürlüğe koyduğu bir husustur. Kutup için istenen bir şey değildir bu. Zorunlu olarak acıkır, isteyerek değil. Süslerle ve şahıslarla kayıtlı güzelliği sever. Ruhlar ona en güzel suretler içinde gelirler. Allah için kıskanır ve Allah için buğzeder. Elif. Lam. Mim. gibi Kur'an surelerinin başlarındaki harflerin anlamlarını elde etmediği sürece hilafet makamına erişemez. O dairenin merkezi ve çevresidir. Âlem onun etrafında döner. Bütün mahlûkatın kalplerine uzanan incelikleri vardır. Memleketler içinde Mekke onundur. Cismiyle başka yerde iskân etse de. Her Kutub, Kutubluk mertebesine erişince, bütün ruhların, hayvanların ve cemadatın ona biat etmesi gerekir. Ama insanların ve cinlerin çok azı ona biat eder. Bir ruh biat etmek üzere onun huzuruna girince, mutlaka Kutub ona ilahi ilme dair bir soru sorar. Dolayısıyla ona biat eden herkes ondan

istifade eder. Ona ilk biat eden de ilk akıldır. Sonra külli nefis, sonra göklerin ve yerin imar edicilerinden ileri gelen melekler, ardından ölüm sonucu bedenlerinden ayrılan heykelleri idare eden ruhlar, sonra cinler ve sonra da tevhid edenler ona biat ederler. Çünkü Allah'ı tesbih eden her mekân ve her yerleşik ona biat eder. Sadece müheyminler (egemen olanlar) dediğimiz yüce melekler ve kutbun dairesi altına girmeyen bazı insan fertleri biat etmezler. Kutbun bunlar üzerinde tasarrufu söz konusu değildir. Onlar da Kutub gibi kâmildirler. Hatta fertler içinde, Allah ilmi kapsamında olmak üzere ondan daha üstün kimseler vardır. Bu biat, biatın keyfiyeti ve gerçekleşmesi hakkında büyük bir kitap kaleme aldık ve adını da "Kitabu mubayeeti'l kutb fi hadreti'l kurb" koydık. Bu kitapta zamanımızda, vaktimizin kutbu açısından gerçekleşen sormaları anlattım. Çünkü her Kutub için geçerli olan, dolayısıyla tekrarlanan sorular değildir bunlar. Bilakis her Kutub, o anda Allah'ın, biat etmekte olan ruhlarla ilgili olarak ilham ettiği şeyi sorar. Bu gün bize hizmet etmekte olan bir öğrencimiz var. Kutubların büyüklerin biri olmasını ümit ediyorum. Bize bu müjde verildi çünkü. Sırf icat huzuru kutba aittir. Makamı da emrin uygulanması, hükmün geçerli kılınmasıdır. Cömertlik hazineleri onun elindedir. Hak daimi surette ona tecelli etmektedir. Eşyada, Hakkın onlardaki veçhinden başka bir şey görmez. Bu yüzden kutub, ensesiz yüzdür. Nitekim Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Ben sizi arkadan da görürüm."* Burada Resulullah (s.a.v) adet üzere kendisi için arka olgusunu ispat etmiş, ama oradan da gördüğünü ifade ederek hakikatte onu nefyetmiştir."

Şeyh, 593 yılında Fas'ta kutubluk makamını tatmıştır. Öyle ki, hırka giydiği şeyh et-Temimi mescidinde ensesiz yüz oluvermişti. Bundan sonra bir de 594 yılında bu makamı tatmıştır. O sırada cemaatle birlikte ikindi namazını kılıyor-

du. Şöyle diyor (I:491): "Resulullah'a (s.a.v) bu makam-yani ensesiz yüz olma makamı-itibariyle varis olduğum zaman, bu zevki tattım. İnsanlarla birlikte Fas'taki el-Ezher mescidinde namaz kılıyordum. Mihraba girdiğimde, zatımın tamamı bir göz olarak dönüyordu. Kıbleyi gördüğüm gibi her yönümü de görüyordum. Gireni çıkanı görüyordum, cemaatten tek kişi gözümden kaçmazdı. Hatta bazen cemaatin son rekatına yetişip yanlış yapanlar oluyordu. Selam verdiğimde cemaate yüzümü çevirir ve dua ederdim. Bu adamın sehven yaptığı hatayı düzelttiğini görürdüm. Ona derdim ki şu şu hatayı yaptın. O da namazını tamamlar ve zikrederdi. Bu makamı tatmayan bu şeyleri ve halleri bilemez. Hali bu olan biri nerede olursa olsun kıbleye dönüktür. Bunu kendim tattım (…) böyle bir hali olan kimse için hem namazda, hem de bütün tasarruflarda Allah'ın şu sözü tahakkuk eder *"Nereye dönerseniz orası Allah'ın veçhidir."* Namaz kılanlar için Allah'ın veçhi kıbledir ancak…"

Şeyh, Futuhat'ın tecelli haliyle ilgili 206. babında, nurların türlerini açıklarken bu Muhammedi makamı elde etmesini bir kez daha anlatır ve şöyle der (II:486):

- "Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana tabi olanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz."

O, önünde bulunan nurla basirete dayalı olarak davet eder. Tabi olunan davetçi de arkasında bulunan nurla davet eder. Ki kendisine tabi olan kimse tabi olduğu kimse gibi bir basiret üzere davet etmiş olsun. Bu nur sayesinde önünde olanı gördüğü gibi arkasında olanı da görür. 593 senesinde Fas'ta bir ikindi namazında bu makama nail oldum. Aynu'l cebel yanındaki el-Ezher mescidinde cemaatle namaz kılıyordum. Bu makamı bir nur olarak gördüm ki önümde olan şeylerden çok daha açık gibiydi. Ancak ben onu görür görmez, bende arka mefhumu yok oldu. Kendim için sırt ve ense tasavvur etmemeye başladım. Bu görüşte cihetlerim

arasında herhangi bir fark görmüyordum. Yuvarlık bir cisim gibi olmuştum. Kendim için bir yön düşünmüyordum, sadece varsayıyordum, varlık olarak tasavvur etmiyordum. Durum müşahede ettiğim gibiydi. Bununla beraber daha önce kıble tarafımı kuşatan bir sahnede eşyayı mükaşefe yoluyla görmüştüm. Ama bu seferki keşif o keşfe benzemiyordu."

Kutbun bir özelliği de âlemlere rahmet olmasıdır. Şeyh, bu rahmete Fas'ta şahit olmuştur. Bununla ilgili olarak şunları söylüyor (IV:153):

- "Allah'ın kullarından bazılarının kıyameti erken koparılır. Böylece ahiret yurdunda varacağı sonu önceden görür. Bu, dünya hayatında müminlere verilen müjdedir. Biz, bunu zevk olarak gördük. Bununla ilgili bazı durumlarımız vardır ki bir tek gecede tutuş ve dönüş şeklinde yüz durum yaşadık. Eğer bu geceyi durumlara göre bölersem, bunu yapamam. Bu olay 593 yılında Fas şehrinde meydana geldi. Her durumda rahmetin genişliğini görüyordum ki, bunu söylememe imkân yoktur…"

Ama bütün bunlar Şeyh'in, zamanının Kutbu olduğu anlamına gelmez. Bilakis o, Kutbun etki dairesinin dışında kalan fertlerin reisidir. Ki önceki açıklamasında onlar hakkında şunları demişti: "Onlar, Kutub gibi kamil kimselerdirler. Bazısı ise; Allah ilminin kapsamında Kutubtan daha büyüktür."

Bu konuya şöyle açıklık getirmektedir:

- "Hatemler, yani genel İsevi (a.s) velayetin hatemi ile özel Muhammedi (s.a.v) velayetin hatemi olan iki zat, fertlerdendirler. Ve bunlar Kutub değildirler (IV:77).

Çünkü Şeyh'in vazifesi, Kutub gibi kendi zamanıyla sınırlı değildi. Bilakis Muhammedi rahmetin genelliği gibi geneldir ve hatem de onun mazharıdır: *"Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik."* Onun vazifesi, zati ve

sabittir, zaman üstü ve zaman içidir. Tıpkı Ahmedi kulluk zatı gibi ki Şeyh, bundan geniş bir nasip almıştır. Nitekim Futuhat'ın "Müzzemmil" suresinin menziline tahsis edilen 311. babında bu hususa açıklık getirmektedir (III:41):

- "Bil ki bu babı yazdığım gece bir rüya gördüm ve bundan dolayı büyük sevince gark oldum. Uyandığımda bir beyit okuyordum ki ben onu daha önce kendi içimde düşünmüştüm (…) -Bu beyit bu gün Şeyh'in kabrinin girişinde yazılıdır- Beyit şöyledir:

Her asrın bir adamı var, onunla adlanır
Ama ben bütün zaman içinde kalan tek kişiyim.

Çünkü bu gün için benden daha fazla kulluk makamında tahakkuk eden birini bilmiyorum. Eğer varsa öyle biri o da benim gibidir. Ben kullukta son noktaya, gayeye ulaşmış bulunuyorum. Dolayısıyla ben sırf ve halis kulum, rububiyetin tadını dahi bilmem (…) Yüce Allah, katından bir bağış olarak bunu bana verdi, amelimle ulaşmadım bu makama. Bilakis bu, ilahi bir tahsistir ve Allah'tan bu bağışın bizde devamlı olmasını, huzuruna çıkacağımız güne kadar bizi bundan ayırmamasını diliyorum. *"İşte bunlarla sevinsinler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır."* (Yunus, 58)"

Muhammedi Hatemiyetin Vasıfları

İmam Hakim et-Tirmizi'nin (ö:280) "Hatmu'l Evliya" adlı eserinde belirttiği gibi kullukta son noktaya ulaşmak, gayeyi gerçekleştirmek, Muhammedi hatemiyetin vasıflarından biridir. Et-Tirmizi özetle şunları söylüyor (s. 344-345-367-421-422-441):

- "Velayetin imamlığına, reisliğine ve hatemliğine bahip velinin makamı, ferdaniyet mülkünde velilerin menzillerinden daha üstündür. Birliğinde ve münacatında münferittir. Melikin meclislerinde yüz yüze görüşülendir. Onun hediyeleri sa'iy hazinelerinden gelir. Çünkü o, ebediyen

çalışma ve sa'iy halindedir. Nebilere has olan yakınlık hazinelerinden beslenir. Nebilerin makamları, mertebeleri, bağışları ve hediyeleri üzerindeki perdeler onun için açılmıştır. Allah onu, Muhammed'in (s.a.v) yolu üzerinde yürütür. Hz. Muhammed (s.a.v) Nebiler üzerinde bir hüccet olduğu gibi, bu veli de bütün veliler üzerinde hüccet olmak üzere yol alır ve onlara şöyle seslenir:

- Ey veliler topluluğu! Velayetimi size verdim. Onu nefsin ortaklığından korumadınız. Bu ise, yaş olarak sizden daha zayıf ve eksik bir kimsedir. Buna rağmen velayetin bütün gereklerini sadakatle yerine getirdi. Onda nefse bir pay ayırmadığı gibi, nefsi ona karıştırmadı da. Bu, gaipte Allah tarafından bu kula yönelik bir lütuftur. Ona hatemliği vermiştir ki bu o sahnede Hz. Muhammed'in (s.a.v) gözü aydın olsun ve o gün veliler de onun kendilerinden üstün olduğu ikrar etsinler ve o da onlar için bir eman, bir güvence vesilesi olsun. Allah, bu hatemi göndermeden zaman sona ermez. Kıyamet günü veliler, öne çıkıp velayetin ve kulluğun doğruluğunu yerine getirdikleri zaman, vefanın, görevi eksiksiz yerine getirmenin bütünüyle bu velayet hateminde olduğu görülür. Bu veli, onların ve onlardan sonraki sair muvahhidlerin üzerinde hüccettir. Kıyamet günü onlar için şefaat eder. Bu yüzden onların seyyididir. Hz. Muhammed (s.a.v) Nebilere liderlik ettiği gibi, o da velilere liderlik eder. Kıyamet günü onun için şefaat makamı tayin edilir. Allah'a senalar eder. Türlü övgülerle Allah'a hamdeder. Allah ilmi hususunda sağladığı üstünlük itibariyle velilerin gözleri aydınlanır. Bu veli her zaman en önce zikredilir: Zikirde öncedir. İlimde öncedir. Dilemede ilktir. Takdirlerde ilktir. Levh-i mahfuzda ilktir. Misakta ilktir. Mahşerde ilktir. Hitapta ilktir. Huzura götürülmede ilktir. Sonra şefaatte ilktir. İlahi civara yerleşmede ilktir. Cennet yurduna girmede ilktir ve ziyarette ilktir. O, her yerde velilerin ilkidir. Tıpkı Hz.

Muhammed'in (s.a.v) velilerin ilk olması gibi. O, kulk (dinleme) itibariyle Hz. Muhammed'den (s.a.v), ense (arkadan gelme) itibariyle velilerdendir. Bu kulun makamı, melikin mülkünde daha öndedir. Buradaki gizli konuşmaları en büyük meclistedir. O, O'nun kabzasındadır. Veliler de onun ardından derece derece sıralanırlar. Nebilerin menzilleri ise onun önündedir."

İşte bu Hatemlik makamının sahibi; **eş-Şeyhu'l Ekber Muhyiddin'**dir. Nitekim kendisi de birçok kitabında bunu dile getirmiştir. Bir sonraki bölümde açıklayacağımız gibi 594 senesinde bu makama nail olmuştur.

Hakim et-Tirmizi "Hatmu'l Evliya" adlı eserinde, velilere has ilahi ilimlere dair 157 soruya yer vermiş ve velilik iddiasında bulunanları bu sorulara cevap vermeye çağırmıştır. Bu çağrıya sadece Şeyh cevap vermiştir ki lakabı olan "Muhyiddin" kelimesi ebced hesabıyla bu soruların sayısına tekabül etmektedir (Muhyiddin=58+99=157) Futuhat'ın 73. babında bu sorulara son derece etkileyici bir üslupla cevap vermiştir. Sonraları bazı kişiler de bu sorulara cevap vermeye çalışmışlarsa da, onların cevapları Şeyh'in parlak üslubunun düzeyinden çok uzaktır (Bu soruların bazısına Ticani tarikatının şeyhlerinden biri Kadı Ahmed Sekirec (ö:h.1363 Marakeş) "Kurratu'l ayn fi'l cevabi ani'l es'ileti'l mavdua fi habiati'l kevn" adlı eserinde cevap vermeye çalışmıştır) el-Mısri Muhammed Ali Selame de h.1407 yılında basılmış kitabında bu sorulara cevap vermiştir.

Şeyh, Fas'ta Muhammedi hatemliği tahakkuk ettirip genel İsevi hatemliğe şahitlik edince bunu en has arkadaşlarından Abdullah Bedr el-Habeşi'ye haber vermiştir. Bu hususta şunları söylüyor (II:49):

- "İsa'nın (a.s) ve onun dışındaki bazı Resullerin (a.s) kalbi üzere bulunan kimselerden oluşan bir cemaatle karşılaştık. Arkadaşım Abdullah Bedr el-Habeşi ve İsmail b.

Sevdekin ile bu hatemi buluşturdum. Onlara dua etti. Ondan istifade ettiler. Allah'a hamdolsun." Şeyh ondan şöyle söz eder (S:179-180):

- "Adı, Ebu Muhammed Abdullah b. Bedr b. Abdullah el-Habeşi'dir. Ebu'l Ganaim b. Ebu'l Futuh el-Harrani'nin azatlısıdır (Hilyetu'l Abdal mukaddimesi). Doğuda seyahate çıkmıştı. Şeyhlerin sohbetinde bulunmuştu. Bu şeyhlerden bazıları şunlardır: el-Maara'da Ebu Zekeriya el-Becayi, Haleb'de Ebu'l Hasan b. Eş-Şekal el-Fasi, er-Rebi b. Mahmud el-Mardini el-Hattab, Ebu Abdullah b. El-Hasan. Mağrib'de de İsmail er-Rakraki ile arkadaşlık etmiştir. Sonra Şeyhle 595 yılında Fas'ta buluşmuştur. O günden sonra şeyhi bir gölge gibi takip etmiş ve 618 yılında Malatya'da şeyh'in evinde ölünceye kadar ondan hiç ayrılmamıştır. Salih fakih Kemaluddin Muzaffer rabbani bir emirle ve şey-hin huzurunda cenazesini yıkamış ve namazını kılmıştır. Şeyh şunları söylüyor: "Kemaluddin, onu kabre koyduktan sonra, aralarında konuştukları bir meseleyi sormak üzere ona seslendi. O da gayet açık ve anlaşılır bir sesle ona cevap verdi… İmam el-Hatib Bedruddin'in ailesinden bazı fertlerin, gökten onun kabrinin üzerine bir nurun indiğini ve bu nurun gece boyunca kabri aydınlattığını gördüklerini de zikreder.

Şeyh, onu şöyle anlatıyor: "Yoldaşıma gelince, o, halis bir ışık, saf bir nurdur. Habeşlidir. Adı Abdullah Bedr'dir. O, batmayan bir aydınlıktır. Hak ehlini bilir ve hakkı eda ederdi. Hak ehline uyar, onlara karşı çıkmazdı. Temyiz derecesine nail olmuştu. Adeta potada eritilmiş som altın gibiydi. Sözleri her zaman haktı. Vaatleri doğruydu. Alemin ve insanlığın şahsının dayandığı dört erkandan biriydi." Yani el-Habeşi, şeyh'in 16. babın sonlarında anlattığı dört evtad'dan biriydi. Şunları söylüyor (I:160):

- "Zamanımızdaki rükünlerden biri er-Rebi b. Mahmud

el-Mardini el-Hattab'dir (el-Habeşi'nin doğudaki şeyhlerinden biridir). Ölünce yerine başka biri geçti. Şeyh Ebu Ali el-Havari, onlarla tanışıp şahıslarını gerçek anlamda görmeden önce bir keşifte onlara muttali olmuştu. Onlardan üç tanesini maddi alemde gördükten sonra vefat etti. Er-Rebi el-Mardini'yi gördü. Fars olan bir diğerini gördü. Bizi gördü ve 599 senesinde ölünceye kadar yanımızdan ayrılmadı. Bunu bana haber verdi ve dedi ki: Dördüncüsünü görmedim. O, Habeşli bir adamdır."

Şeyh, Habeşli arkadaşı için, ona yönelik olarak bazı kitaplar yazmıştır. Özellikle "Mevakiu'n Nucum", "İnşau'd Devair" ve "Hilyetu'l Abdal" gibi eserleri bunlara örnek gösterebiliriz… Ona yönelik sevgi ve hayranlığını ifade eden bazı kasideler kaleme almıştır. Aşağıdaki beyit de bunlardan biridir:

Terütaze Habeşli sevginden dolayı seviyorum seni
Apaydınlık ay(bedr)gibi ismine aşığım

(I:189)

Şeyh Özel Muhammedi Hatemlik Makamında

Ben hatemu'l evliyayım, söylendiği gibi
Ki Muhammed hatemu'l enbiyadır.
Bu özel bir hatemiyettir, velayetin sonu değildir
Ve genel değildir.
Çünkü İsa'nın hatemiyeti teyit edilmiştir

(DY:293)

Hatemiyet makamı, Velayet makamlarından biridir. Bu makamın tarifiyle ilgili olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda görüş belirtenlerin bazıları, bunu, değişik velilerin muhtelif zamanlarda nail olabilecekleri bir makam olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin yüce Allah'ın "Veliyyu'l hamid" isminden kaynaklanan Ahmedi makamda tahakkuk

eden bazı velilere hatemiyet hilati giydirilmiştir. Bazen bu makama nail olan kişi de hatem olduğunu söylemiş olabilir. Nitekim büyük şeyhlerin tabilerinin çoğu da şeyhlerine bu sıfatı atfetmişlerdir. Abdulkadir Geylani (ö:561), Ahmed er-Rufai (ö:578), Muhammed Vefa eş-Şazeli (ö:801), "Delailu'l hayrat" adlı eserin müellifi Muhammed el-Cezuli (ö:870), Ahmed es-Serhendi en-Nakşibendi (ö:1143), Muhammed Osman el-Meyregani es-Sudani (ö:1268), Muhammed b. Abdulkebir el-Kettani el-Mağribi, el-Mısri Muhammed b. Abdullah Ebu'l Azaim (ö:1359) gibi. Özellikle Şeyh Ahmed et-Ticani'nin (ö: 1230) bağlıları ısrarla onu bu makama nispet etmektedirler ve sadece onun hatemler hatemi olduğunu söylemektedirler. Bu konuda bir çok risale yazmışlardır. Et-Ticani'nin öğrencisi Ali Harazim "Cevahiru'l Mania" adlı eserinde onun hatemiyet tarifini şöyle rivayet etmiştir:

- " Ariflerin en kâmili, kâmil Kutubdur. Kutubluğun en yüksek mertebesine ulaşmadan kibriya hakikati ona tecelli etmez. Menzili çok uzun olduğu için çok az sayıdaki Kutublar bu makama yükselebilmişlerdir. Bir kutub bu makama yükseldiğinde, buraya ulaştığında, burada zati kibriya kendisine tecelli eder. Ve ebediyete kadar burada yükselir. Ali (k.v) şöyle buyurmuştur: "Marifet, celalin parıldayışlarını keşfetmektir. Bunun son noktası ise Allah'ın kibriyası karşısında dehşete kapılmaktır." Son noktası derken Kutubluğun Hatemiyet makamını kast etmiştir. Çünkü bu, gayelerin gayesidir."

Şiilere ise, genel külli Hatmu'l Velayet makamının sahibi Ali b. Ebutalib'dir. Özel Muhammedi Hatemiyet makamı ise, ehlibeyt imamlarının (a.s) on ikincisi İmam Muhammed el-Mehdi'ye (a.s) aittir.

Ticani'nin tarifine yakın bir tarifi Abdulkerim el-Cili (ö:832) "İnsan-ı Kamil" adlı eserinin 63. babında verir ve şöyle der:

- "Hz.Muhammed (s.a.v) ümmetinde velayet mertebeleri yedi tanedir ve sıralamaları şöyledir: İslam. İman. Salah. İhsan. Sıddıklık şehadedi. Yakınlık ve En büyük velayet. Bu makamın da dört huzuru vardır ve şöyle sıralanırlar: Hillet (dostluk), Hub (sevgi), sonra hatemlik makamı. Bu ise Muhammedi makamdır. Bu makamda hamd livası yükseltilir. Sonra Kulluk gelir. Ona göre hatemlik makamı, Allah'ın "Zü'lcelal ve'l ikram" isminin hakikatinin tecellisiyle tahakkuk etmektir."

Şeyh-ı Ekber ise Futuhat'ın bir çok yerinde Hatemiyetten söz etmiştir: (I:49-151-184-244-318-319-658/II: et-Tirmizi'nin sorularına cevaplar: 13/14/15/S:9-41-49-125-624/III:41-84-323-328-339-507-514-560/IV:75-195-442). Fususu'l Hikem'de (Şit (a.s) Fassı). Ayrıca şeyh, bu konuya "Ankau mağrib fi maifeti hatmi'l evliya ve şemsi'l mağrib" adında ayrı bir kitap ayırmıştır. Bu kitabı 595 yılında "arif, seyahat eden, dünyadan el etek çekmiş, madde ile bağlarını koparmış, doğru sözlü, Salih ve yaşlı şeyh Ebu Yahya b. Ebubekir es-Sanhaci, ki kendisi marifet, işanet ve temkin ehli olup benzeri az bulunur." Şeklinde nitelediği bir zata yönelik olarak kaleme almıştır (R:122).

Şeyh Mahmud Mahmud el-Gurab, şeyh'in hatemiyetle ilgili yazılarının büyük kısmını "Şerhu kelimati's sufiye ve' redd ala ibn teymiye" adlı kitapta toplamıştır. Yine Fransız Müslüman araştırmacı Michael Shoudkvtch'in bu konuda, yani Şeyh-i ekber'e göre hatemiyet konusunda "Hatmu'l evliya" ismiyle kaleme aldığı çok değerli bir kitap vardır. Şeyh bu hususta özetle şunları söylemektedir: Velayetin iki hatemi var. Bunlar Kutubdurlar. Daha doğrusu bunlar, efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) izinde hareket eden efrattırlar. Birincisi, genel velayetin hatemidir. Bu, Meryem oğlu İsa'dır (a.s). çünkü ahir zamanda Hz. Muhammed'in (s.a.v) şeriatıyla hükmetmek üzere inecektir. O, yakınlık

makamını tahakkuk ettiren velilerin sonuncusudur. İkincisi ise, Muhammedi mirastan elde edilen velayetin hatemidir. Diğer Nebilerden elde edilen velayet gibi değildir. Onun zamanında ve ondan sonra Allah'ı ve Allah'ın hükümlerinin ilgili oldukları hususları ondan daha iyi bilen kimse olmaz. Ondan sonra gelen veliler de onunla bağlantılı olurlar. Bir de ondan sonra efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) kalbi doğrultusunda hareket eden bir veli de olmaz. Ama, "ondan sonra" ifadesi, zamansal bir sonralık mı ifade eder, yoksa makamsal bir sonralık mı? Ağırlıklı görüş, bunun makamsal bir sonralık ifade etmesidir. Yine de doğrusunu Allah bilir. Şeyh, hatemin alametlerinden söz ederken şunları söylüyor (V:442):

- "Has olan hatem Muhammedi'dir. Allah onunla Muhammedi, yani Hz. Muhammed'e (s.a.v) varis olan velilerin, velayetlerini sonlandırır. Onun kendi içindeki alameti, bütün Muhammedi velilerin Hz. Muhammed'den (s.a.v) aldıkları mirasın miktarını bilmesidir. Dolayısıyla o, Allah için bütün Muhammedi velileri camidir. Çünkü bunu bilmeseydi hatem olamazdı."

Şeyh, birçok yerde, özellikle divanında, kendisinin özel Muhammedi hatem olduğunu ifade etmektedir. Hatemiyet meselesine ilişkin değişik yazıları karşılaştırıldığı zaman, şeyhin kendi hatemliğini keşif yoluyla öğrendiği anlaşılır. Bu, özel Muhammedi (s.a.v) hatemiyet ile genel İsevi (a.s) hatemiyettir ve bu keşif iki aşamada gerçekleşmiştir: Birincisi, Fas şehrinde 594 senesinde, ikincisi, yine Fas şehrinde 595 senesinde. Bunun ardından bu konuda bir kitap yazması emredilir. Kitabın ismi ise "Ankau Mağrib"dir. Şeyh, burada kendisini işaret ederek şunları söylüyor (II:49):

- "Muhammedi velayetin hatemiyetine gelince, o, asıl ve etki bakımından çok şerefli bir makam olduğu için sadece bir adama verilmiştir. Bu adam zamanımızda mevcuttur.

Kendisini 595 senesinde tanıdım. Allah'ın kullarının gözlerinden sakladığı hatemiyet işaretini gördüm. Bu işaret Fas şehrinde bana açıldı. Böylece velayetin hatmini onda gördüm. O, genel Nübüvvet hatemidir (yani, İsa (a.s)). İnsanların bir çoğu bunu bilmez."

Müeyyiduddin (ö:700) el-Cündi, Fusus şerhinde, şeyh'in en büyük halifelerinden olan Sadruddin el-Konevi'den naklen şunu söyler:

- "Şeyh, bu tarihten önce 586 yılında İşbiliye'de, Adem'den (a.s) Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar bütün Nebilerle görüştüğü bir müşahedede hatemiyetle müjdelenmişti. Nebiler, onu kutlamak için bir araya gelmişlerdi. Yine şunu aktarır: Şeyh'in iki omzunun arasında bir işaret vardı ve bu, onun Muhammedi velayetin hatemi oluşuna işaret ediyor gibiydi. Derisinin altında güvercin yumurtası büyüklüğünde bir işaretti. Nitekim, siyer kitaplarında anlatıldığı gibi Hz. Resulullah'ın omuzlarının arasında da buna benzer bir nübüvvet alameti vardı. Muhtemelen şeyh, divanında yer alan şu beyitlerde kendisine verilen bu müjdeden söz etmektedir:

Faziletli elçi bana veraseti getirdi
Kamil ilimde parlayan İşbiliye'de
Bize dedi ki: harflerin ilmi delilimizdir
Ki sen seçilmiş erdemler imamısın

Bu ve benzeri ifadelerde Şeyh'in amacı övünmek, kendini beğenmek değildir. Bilakis *"Rabbinin nimetlerini anlat."* (Duha, 11) ayetinde işaret edilen bir tavır sergilemektedir. Omuzlarının arasındaki hatemiyet alametine de divanında şöyle işaret etmektedir:

Bir gece hak bana gelip müjdeyi verince

Ki ben ayın tam ortasında bu işin hatemiyim, diye
O vakit hazır olanlara dedi
Mele-ı aladan ve emir aleminden
Ona bakın! Çünkü benim işaretim
Onun hatemliğine dair. Sırtında darb yerindedir
Onu halktan gizledim, bir rahmet olarak
Onlar için, küfürden dolayı inkar edenlere karşı

Divanu'l maarif'te ise hatemiyetle ilgili olarak şöyle diyor:

Allah'a yemin ederim, eğer Meryem oğlu İsa
Ve arkadaşı Mehdi beni tasdik etmeselerdi
Ki ben hatemim ve sonun mührüyüm
Onu kendime has kılar ve bilgi bakımından yalnız kalırdım
Bizimle mühürledi velayeti Allah ve yükseldi
Menzillerimiz. Bir hal ki bu, sadece bana has kılınmıştır.

Şeyh'in Arap Mağribinde Çıktığı Son Seyahat ve Yakınlık Makamına Nail Olması (A:205-218)

Ben yakınlaştırılmış olanım, ruh ve reyhan sahibi
Nimetler ve ihsanlar dolu sonsuzluk cennetinde

İbn Arabî, arkadaşlarından bir şeyhe yazdığı bir mektupta Endülüs'te çıktığı son seyahati anlatmaktadır. Bu mektup "el-Kutub" adlı kitapta yer almaktadır. Orada demektedir ki, kendisinden ayrıldıktan sonra Tanca'nın 90 km güneyine düşen Ketame kasrına vardığını ve orada "Mesailu Şuabi'il İman" adlı eserin müellifi, şeyh Abdulcelil b. Musa (ö:568), İbn Galib'in öğrencisi ve İbn el-Arif'in halifelerinden Ebu'l Hasan Ali el-Kuraşi (ö:568) buluşmuştur. Sonra deniz yoluyla Ceziretu'l Hadra'ya gider. Orada İbn Tarif'i ziyaret eder. Ardından Rande'ye doğru yola çıkar. Sufi muhakkik Ebu'l Hasan el-Huni'nin -veya el-Konevi- evine misafir olur. Onu, füvvet ve yüksek irfan ehli biri olarak vasfeder (R:122).

Rande'de şeyh, bir arzusunu gerçekleştirir, Bedr el-Habeşi'yi abdallardan biri olan Muhammed b. Eşref er-Randi ile görüştürür (R:112). Sonra Şeyh ve el-Habeşi birlikte, Ebu İmran Musa b. İmran el-Marteli, Ebu Abdullah b. Kasum ve Abdullah el-Mevruri'yi ziyaret etmek üzere İşbiliye'ye doğru yola çıkarlar. Ardından Kurtuba'ya giderler. Orada "bütün Salih işlere en önce koşan, Sünni derviş ve Hanefi mezhebine mensup Salih genç Ebu Abdullah el-Asteni" olarak vasfettikleri zat ile görüşürler. 595 yılı Safer ayının dokuzunda şeyh, Kurtuba'da, Marakeş'te vefat eden ve defnedilmek üzere buraya getirilen İbn Rüşd'ün cenazesine katılır.

Kurtuba'dan Gırnata'ya gider. Şeyh Ebu Muhammed eş-Şekkaz'a misafir olurlar. Abdullah el-Mevruri de onlara katılır. Bir sohbetlerinde söz Resulullah'ın (s.a.v) *"Kur'an'da yer alan her ayetin bir zahiri, bir batını, bir sınırı ve bir girişi vardır."* hadisine gelir ve şeyh'in Futuhat'ın 25. babında naklettiğine göre eş-Şekkaz onlara şöyle der (I:187):

- "…Bu mertebelerin her birinin adamı vardır ve bu grupların her birinin de Kutbu vardır. İşte bu keşfin feleği bu Kutub etrafında döner. 595 yılında Gırnata'da Bağe denilen yerde oturan Şeyhimiz Ebu Muhammed Abdullah eş-Şekkaz'ın yanına gittim. Bu tarikatta karşılaştığım zatların en büyüğüdür. Tarikatta onun gibi cehd eden birine rastlamadım. Bana dedi ki: Adamlar dört kısma ayrılırlar: *"Allah'a verdikleri sözde duran nice adamlar var."* (Ahzab, 23) Bunlar zahir ehli adamlardır. *"Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan(…) alıkoyamadığı adamlardır."* (Nur, 37) Bunlar, hakkın yanında duran meşveret ehli batın adamlarıdır. Bir de arafta duran adamlar vardır. Bunlar aynı zamanda had adamlarıdırlar. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"A'râf üzerinde de adamlar vardır."* (Araf, 46) Bunlar, koklama, temyiz etme ve vasıfları açıklama

ehlidirler. Sıfatları yoktur. Ebu Yezid el-Bistami onlardan biridir.

Bazı adamlar da vardır ki, Hak onları çağırdığı zaman, çağrısına bir an önce icabet etmek için yayan olarak gelirler, herhangi bir bineğe binmezler: *"İnsanlar arasında haccı ilân et ki, yaya olarak sana gelsinler."* (Hac, 27) Bunlar matla' (doğuş) adamlarıdırlar. Zahir ehli adamların mülk ve şehadet alemi üzerinde tasarrufları vardır. Bunlar, Şeyh Muhammed b. Kaid el-Evani'nin işaret ettiği kimselerdir. Bu, şeyh el-Akil Ebu's Suud b. Eş-Şibl el-Bağdadi'nin Allah'a karşı edebin göstergesi olarak terk ettiği makamdır (…

Batın ehli adamlara gelince, bunların da batın ve melekut alemleri üzerinde tasarrufları vardır. Ulvi ruhlar onların himmetleriyle ve istedikleri şeyleri indirirler. Bununla yıldızların ve meleklerin ruhlarını kast ediyorum (…) bu adamların önünde indirilmiş kitapların ve tertemiz suhufların batınları, bütün alemin kelamı, harflerin nazımları ve isimler anlamları cihetiyle açılır. Ki onlardan kimsenin böyle bir ihtisası söz konusu değildir.

Had adamlarına gelince, bunların da ateş menşeli ruhlar aleminde, berzah ve ceberut alemlerinde tasarrufları vardır (…) Bunlar araftaki adamlardır (…) hadleri aşmazlar. Bunlar her şeyi kuşatan rahmetin adamlarıdır. Onların her huzuru kontrol ederler (…)

Matla'(doğuş) adamlarına gelince, bunlar da ilahi isimler üzerinde tasarruf ederler. Bu tasarrufla, bu isimlerden Allah'ın dilediği şeyi indirirler. Onlardan başkasının böyle bir yetkisi yoktur. Bununla diğer üç grup adamın tasarrufu altında olanları da indirirler (…) Bunlar adamların en büyükleridirler. Bunlara Melamiler de denir. Bu, onların içindeki güç itibariyle söz konusudur, zahirlerinde buna dair bir görüntü olmaz. Ebu's Suud ve benzerleri bunlardandır. Dolayısıyla onlar ve insanların geneli, zahiri acizlik ve nor-

mal davranışlar itibariyle eşit durumdadırlar.”

Şeyh, bu dördüncü gruba dâhildir. Şeyh, Gırnata'dan memleketi Marsiya'ya döner, orada "biricik imam Ebu Ahmed b. Seydebun" diye adlandırdığı zatı ziyaret eder. Bu zat İbn Medyen'nin halifelerinden biriydi. Şeyh, Futuhat'ın "Alak" suresiyle ilgili 282. babında *"Rabbinin adıyla oku!"* ayetine işaret ederken ondan şöyle söz eder (II:641): "Marsiya'da şeyh Ebu Ahmed b. Seydebun ile buluştum. Bir adam ona Allah'ın en büyük ismini (İsm-i Azam) sordu. Yerden bir çakıl taşı alarak ona attı. Bununla demek istiyordu ki "Allah'ın en büyük ismi sensin." Çünkü isimler delalet etmek için konulmuşlardır. Bunda ortaklık olabilir. Sen, Allah'a işaret eden en güçlü ve en büyük delilsin." 283. babda şeyh, İbn Seydebun'dan söz eder (II:622), onun ve Ebu Hamid el-Gazali hakkında şunları söyler: "İkisi de "insan, unsurlar aleminden yükselince ve önünde semanın kapıları açılınca şeytandan korunur" derken yanılmışlardır. Şeyh, onlara şöyle cevap verir: Eğer insanın miracı, Resulullah'ın (s.a.v) miracı gibi ruh ve bedenle olsa, bu dedikleri doğrudur. Ama düşüncesi veya ruhaniyetiyle miraca yükselen kimse, ilahi bir işarete sahip değilse ve bu işaret sayesinde rabbinden bir delile dayanmıyorsa, şeytanın telkin ve vesveselerinden emin olamaz."

Şeyh, bu son ziyaretinde onunla karşılaşınca, kabz halinde olduğunu görür. Sonra onunla ilgili olarak şunları söyler: "Onun yanından ayrıldım. Ani ayrılışımdan dolayı ağladı. Beni uğurlamak için yola kadar geldi. Böylece karşılaştığım kimseler son buldular. Bundan sonra kimseyi ziyaret etmedim."

Bu son cümleden anlaşılıyor ki şeyh, Endülüs'te kalmasının artık sona erdiğini keşif yoluyla öğrenmişti. Şarka gitmesinin vakti gelmişti. Şeyh Marsiya'da fazla kalmadan Mariye'ye gitmenin hazırlıklarına başladı. Yaya

yürüme mesafesi olarak Marsiya'ya dört günlük bir mesafedeydi burası. Şeyh 595 senesinin Ramazan ayının başında buraya varır. Burada en güzel kitaplarından biri olan "Mevakiu'n Nucum" adlı eserini yazar. Futuhat'ta bununla ilgili olarak şunları söyler (III:334/IV:262)

- "…Şari'nin hitabından, bu organların her biriyle ilgili olan bütün yükümlülükleri öğrenirsin (…) Biz, bunları eksiksiz bir şekilde, bütün nurları, kerametleri, menzilleri, sırları ve tecellileriyle ilahi emir üzerine kaleme aldığımız "Mevakiu'n Nucum" adlı kitabımızda açıkladık. Bu tarikatta bildiğimiz kadarıyla bu kitabın tertibi düzeyinde bir açıklamaya rastlamadık. Bu kitabı 595 yılının Ramazan ayının on bir günü içinde kaleme aldım. Bu kitabın üstada ihtiyacı yoktur. Bilakis üstadın ona ihtiyacı vardır. Çünkü üstadlar içinde yüksek ve daha yüksek kimseler vardır. Bu kitap ise, bir üstadın olabileceği en yüksek makamdadır. Allah'a kulluk sunarken esas aldığımız bu şeriatta bundan öte bir makam da öngörülmemiştir. Kim bunu elde etmişse, Allah'ın başarılı kılmasıyla ona dayanarak hareket etsin. Bunun menfaati büyüktür. Bunun menzilini sana açıklamamın sebebi şudur: Hakkı iki kere rüyamda gördüm. Bana şöyle diyordu: Kullarıma nasihat et. İşte bu, sana yapabileceğim en büyük nasihattir. Başarılı kılan Allah'tır. Hidayet O'nun elindedir. Bizim bu işte bir yetkimiz ve gücümüz yoktur…"

595 yılının Ramazan ayından 596 yılının sonuna kadar, şeyh'in eserlerinde, bu süre zarfında neler yaptığını, nereye gittiğini gösteren bir ipucuna rastlayamıyoruz. Acaba bu süreyi yoldaşı el-Habeşi ile birlikte halvette mi geçirdi? Yoksa başka seyahatlere mi çıktı? Soru, cevapsız ortada duruyor. 597 yılının başında şeyhi, Sela'da şeyh Ebu Yakub Yusuf el-Kumi'nin yanında görüyoruz. Şeyh'in Sela'da Salih arkadaşları vardı. Bunlarda biri de el-Gammad idi. Onunla ilgili olarak şunları söylüyor (IV:506):

- "Şeyhimiz Abdulhalim el-Gammad Sela şehrin otururdu. At sırtında ve göz kamaştırıcı giysiler içinde olduğu için insanların saygı gösterip hayranlıkla seyrettikleri birini gördüğü zaman, ona ve onu hayranlıkla izleyenlere hitaben: "toprağa binmiş bir toprak" der, sonra yüzünü çevirir ve şu beyitleri okurdu:

Ne zamana kadar ve nereye kadar böyle umursamaz bir hayat süreceksin?
Yoksa bütün bunların unutulacağını mı sanıyorsun?
Onun en belirgin özelliği tevekküldü."

Bunlardan biri de Ali es-Selavi idi. Şeyh onun hakkında da şunları söylemektedir (II:187): "Bil ki güldüren tecelliler de vardır. Tarikatta es-Selavi kadar gülen başka birini görmedim. Onunla beraber seyahate çıktım, Endülüs'te yolculuk ve mukimlik esnasına onunla arkadaşlık ettim. Durmadan gülerdi. Yarı deli gibiydi. Ama bir kez olsun ağzından yalan çıktığına şahit olmadım. Ağlayanlara gelince, onlardan sadece bir kişiyle karşılaştım. İşbiliye'de 586 yılında karşılaştığım Yusuf el-Mugavir el-Cela. Bizden ayrılmazdı. Hallerini bize anlatırdı. Çok sızlardı ve gözyaşları durmadan akardı. O çok gülen (ed-Dahhak) ile arkadaşlık ettiğim dönemde onunla da arkadaşlık ediyordum."

Şeyh, el-Mugavir'i gezginler zümresi içinde zikreder ve onun hakkında şöyle der (II:33): "… Seyahat edenlerin en büyüklerinden biri olan Yusuf el-Mugavir el-Cela ile karşılaştım. Yirmi sene boyunca düşman topraklarında bir mücahid olarak seyahat etmişti. Düşman sınırında bekleyenlerden biri de Celmaniye'den bir gençti. Allah'a ibadet ağırlık bir ortamda büyümüştü. Adı Ahmed Hemmam eş-Şakkak'tı. Endülüs'te ikamet ederdi. Yaşının küçüklüğüne rağmen büyük zatlardan biriydi. Henüz buluğ çağına

ermeden tarikata girip her şeyden el etek çekerek Allah'a yönelmişti. Ölünceye kadar bu hali böyle devam etti."

Şeyh'in kurbet (yakınlık) makamı hakkında söyledikleri:

Şeyh, Sela'dan Marakeş'e doğru yola çıktı. Bu yolculuğu sırasında velayet makamlarının en yükseğine ulaştı. Şeyh, Futuhat'ın 161. babını bu makama ayırmıştır ve başlığı da şöyledir: "Sıddıklık ve Nebilik makamları arasındaki yakınlık (kurbet) makamı hakkındadır". Bununla ilgili olarak özetle şunları söylemektedir (II:260-262):

- "597 yılının Muharrem ayında bu makama girdim. O sırada Mağrib'de İcisel denilen yerde bir evde misafirdim. Orada sevinç içinde olmakla beraber şaşkına dönmüştüm. Kimseyi göremiyordum. Tek başıma olmaktan ürktüm. Ebu Yezid'in zillet ve yoksulluğa girişini hatırladım. Bu menzilde hiç kimsenin bulunmayacağını düşündüm. Bu menzil benim yurdumdur, ürkmemeliydim ondan. Çünkü vatana özlem duymak her varlığın zati bir özelliğidir. Yalnızlık gurbetle beraberdir. Bu makama girdiğimde yalnız başıma kaldım ve anladım ki biri burada beni görürse inkar edecek. Bunun üzerine makamın köşe bucaklarını, yanıltıcı dönemeçlerini araştırmaya başladım. Bu makamda tahakkuk etmiş olmama rağmen ismini bilmiyordum. Allah'ın bu makama bahşettiği kişilere neler verdiğinden de haberim yoktu. Baktım ilahi emirler peş peşe üzerime iniyor. Hakkın elçileri birbirinin ardınca geliyorlar. Benimle kaynaşmak ve oturmak istiyorlardı. Bu ürkeklik ve yalnızlık içinde yola çıktım. Kaynaşma ancak aynı cinsten olan varlıklar arasında olabilir. Ancal denilen yerde bir adamla karşılaştım. Bu şehrin camiinde ikindi namazını kıldım. Emir Ebu Yahya b. Vecatin de geldi. Benim arkadaşımdı. Beni gördüğüne sevinmişti ve evinde misafir olmamı istedi. Kabul etmedim, katibinin misafiri

oldum. Katiple benim aramda bir yakınlık vardı. Bulunduğum makamın beni sevindirmesine rağmen hissettiğim yalnızlığı ona şikâyet ettim. Beni rahatlatmaya çalışırken birden bir adamın gölgesini hissettim. Bana bir çıkış yolu gösterir ümidiyle hemen yatağımdan kalktım. Beni kucakladı. Kim olduğunu düşünmeye çalıştım. Ebu Abdurrahman es-Sülemi olduğunu anladım. Ruhu benim için bedene bürünmüştü ve Allah, bana yönelik bir rahmet olarak ona bana göndermişti. Ona dedim ki: Sen, bu makam? Dedi ki: Bu makamda canım alındı, bu makam üzere öldüm ve hep bu makamdayım. Ona yalnızlığımı ve ısınacağım kimsenin olmayışını anlattım. Dedi ki: Garip olan ürker, yalnızlık hisseder. Madem ki ilahi inayet önceden senin bu makamı elde etmeni öngörmüş, şu halde Allah'a hamdet. Kime nasip olmuş ey kardeşim böyle bir makam? Bu makamdaki arkadaşının Hızır (a.s) olmasını istemez misin? Ona dedim ki: Ey Ebu Abdurrahman! Bu makamı, diğerlerinden ayıracak ismini bilmiyorum. Bana dedi ki: Buna yakınlık (kurbet) makamı denir, hemen bu makamda tahakkuk et. Ben de tahakkuk ettim. Birden büyük bir makam olduğunu gördüm. Zahir alimlerinin de burada köklü bir yerleri vardı. Ama bu makamda olduklarını bilmiyorlardı. İlahi yardımın bu makamdan onlara ulaştığını gördüm. Ebu Hamid el-Gazali bu makamı inkar etmiş ve şöyle demişti: Sıddıklık ile Nübüvvet arasında bir makam yoktur… Ebubekir es-Sıddık içinde sakladığı sırrı bu makamdan elde etmişti. Nitekim Resulullah'ın (s.a.v) vefat ettiği gün, vaktinin gelmesiyle birlikte ondaki bu sırrın gücü ortaya çıkmıştı. Resulullah (s.a.v) vefat ettiğinde aklı karışmayan, gerçekle ilgisi olmayan bir takım sözler söylemeyen tek kişi kalmamıştı, Ebubekir hariç. O, böyle bir karışıklık yaşamamıştı. Minbere çıkmış ve insanlara şöyle hitap etmişti:

-" Sizden kim Muhammed'e (s.a.v) tapıyorduysa, bilsin

ki Muhammed öldü. Kim de Allah'a tapıyorsa, hiç kuşkusuz Allah daima diri ve ölümsüzdür." Sonra şu ayeti okumuştu: *"Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler."* (Zümer, 30) Bu sözler üzerine insanların heyecanı dinmiş, herkesin aklı başına gelmişti. Söylenmesi gereken, Hz. Muhammed (s.a.v) ile Ebubekir arasında başka kimsenin olmadığıdır, sıddıklık makamı ile nübüvvet makamı arasında başka bir makam olmadığı değil." Burada sözü edilen Abdurrahman es-Sülemi "Tabakatu's sufiye" kitabının müellifidir ve 421 yılında, yani Şeyh'in yaşadığı vakıadan 176 yıl önce vefat etmiştir.

Şeyh, 73. babda yakınlık (kurbet) makamı ve bu makamın ehli hakkında şunları söylemektedir (II:24-25): "Bu, efrada has bir makamdır. Allah katındaki menzil itibariyle şeriat koyucu nübüvvet makamından aşağı, yine Allah katındaki menzil itibariyle sıddıklık makamından yukarıdır."

Şeyh, bununla ilgili bir de risale kaleme almıştır. Bu risale, diğer risalelerle birlikte basılmıştır. Sözünü ettiğimiz risalenin başında bu anlamı zikreder ve bu makamın sahipleri hakkında şunları söyler: "Onlar efraddırlar. Abdallar onları tanımazlar ve evtad da onları görmez. Gavs, kutub ve imamın hükmü onlarda geçmez." Şeyh, nimet ehli ile azap ehli arasında taksim edilen kitabın menzilinin bilinmesi hakkındaki 301. babda zikrettiği ilimler arasında bu kitabından da söz eder ve " İçinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır. O kitabı, Allah'a yakın olanlar görür." (Mutaffifin, 20-21) ayetlerine şöyle işaret eder (III:10): "Yakınlık (kurbet) menzili buradadır ve bunun latif bir cüzü bize aittir." Kur'an menzilleri içinde "Vakıa" suresi yakınlık (kurbet) makamınındır. Şeyh, daimi hayatın bu makamdan olduğunu söyler (IV:82). Nitekim söylendiği gibi Hızır (a.s) bu makamın pınarından içtiği için ölümsüzleşmiştir. Şeyh, "Vakıa" menzili olan 328.

babda bu anlama işaret etmiş ve babın başında şöyle demiştir (III:103): "Bu menzile girmek, orada kalındığı sürece ölümden korur. İlginç bir menzildir." Çünkü "Vakıa" suresinin girişinde "sabikun=öne geçenler" oldukları belirtilen mukarrebin (yakınlaştırılmışlar)'in menzilidir. Surenin sonunda da onlara ruh, esenlik ve naim cennetleri olduğu belirtilmiştir. Şeyh onlar hakkında şunları söylüyor: "Onların Kur'an'dan başka kitapları yoktur. Bizzat zuhur ederler. Onlar, halleri itibariyle, yükümlülük alanına koşuşturdukları zaman ilahi çabukluk ehlidirler. Yine Şeyh, Hakim et-Tirmizi'nin sorularına verdiği cevapların ikincisinde bu şerefli makam hakkında konuşur ve şöyle der: " İmam Mehdi bu makamın ehlidir: "…Burası mukarrebin'in (yakınlaştırılmışların) makamıdır. Hakkın onları yakınlaştırması iki şekilde olur. Biri ihtisastır ki amel gerekmez. Ahir zamanda ortaya çıkacak kaim Mehdi ve benzerleri gibi. Biri ise amel yoluyla gerçekleşir. Hızır (a.s) ve benzerleri gibi. Ama makam birdir (…) Bil ki yakınlık ehlinin menzili, onlara hayatlarını ahiretle bütünleştirme imkanını verir. Bu yüzden ruhları alıp götüren son saika (ölüm) onları kapsamaz. Bilakis onlar yüce Allah'ın istisna ettiği kimselerdendirler: *"Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir."* (Zümer, 68) Bu, Allah katındaki en özel ve en yüce menzildir."

Şeyh Marakeş'ten Ayrılıp Tunus, Mısır ve Filistin Yolculuğuna Çıkıyor

Şeyh, muvahhidlerin başkenti Marakeş'e vardığında -o zaman halife Ebu Abdullah Muhammed en-Nasır b. Yakub el-Mansur'du- bir müddet orada kaldı ve bu süreyi yaşayan ve hayatta olmayan velileri ziyaret etmekle geçirdi. Kuşkusuz İbn el-Arif'in ve İbn Bercan'ın yan yana bulunan kabirlerini, Kadı İyad'ın (ö:544), siyer, hadis ve tarih ilim-

lerinde hocası olan Ebu Zeyd Abdurrahman es-Suheyli'nin (ö:581) kabirlerini ve onların dışında Marakeş salihlerinin mezarlarını ziyaret etmiştir. O sırada hayatta olan şeyhlerin sohbetinde bulunmuştur. Örneğin olağanüstü hallere sahip ünlü şeyh Ebu'l Abbas Ahmed es-Sebti (601)ile arkadaşlık etmiştir. Es-Sebti, *"Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."* (Sebe, 39) ayetini zahir ve batın olarak tahakkuk ettirmiş bir zattı. İbn Rüşd'ün de rivayet ettiği gibi onun şiarı şuydu: "Varlık cömertlikten etkilenir, çoğalır." (Hayatı için bkz. et-Tadeli, "e-teşevvuf" s.451-477)

Şeyh, Futuhat'ın değişik yerlerinde es-Sebti'den söz etmektedir. Bazen adını zikreder, bazen de "şeyhimiz" veya "mağribdeki şeyhlerimizden biri" şeklinde ad vermeyerek ondan söz eder. Onunla ilgili olarak şöyle der (IV:121): "Dünya hayatını isteyen kimse, imkânsızı istemiş olur (…) Diğer hususa gelince, örneğin pire kadar veya ondan daha büyük yahut daha küçük bir şeyden elem duyarsa ve kendisi de mümin ise, bundan dolayı ahirette sevap alır. Ama dünya hayatını isteyen kimseye Allah, bu sevabı erkenden verir, bu dünyada ondan yararlanır. Yüce Allah'ın Mağrib'te Marakeş'te yaşayan Ebu'l Abbas es-Sebti'ye yaptığı gibi. Onunla görüştüm, durumuyla ilgili görüş alış verişinde bulundum. Bana kendi tutumunu anlattı. Kendisinin bütün bunları dünyada vermesi için Allah'tan istediğini söyledi. Allah da istediklerini bu dünyada kendisine vermişti. İstediğini hasta ediyor, istediğine şifa veriyordu. İstediğini sağ bırakıyor, istediğini öldürüyordu. Dilediğini yapıyordu. Bütün bunları sadaka vererek elde etmişti. Bu hususta esas aldığı ölçü, haftalıktı. Ancak bana şunu da anlattı: Allah katında özellikle ahretim için çeyrek dirhem sakladım… İmanından dolayı Allah'a şükrettim ve onun halinden dolayı sevindim. Onun hali en garip hallerdendi. Tadanlardan başkası bunun

aslını bilemez. Ya da anlayış sahibi olup da bu durumu soran yabancılar bilirler. Tabi eğer onlara haber verirse. Bu iki gruptan başkası bu hali bilemez. Yüce Allah, adı geçen es-Sebti'ye her ne vermişse, bunları istediği için değil, bilakis yüce Allah, ahiret için biriktirdiği amellere ek olarak ona bahşetmiştir. Çünkü o, Endülüs'te vaizlik yapan Ömer ve bizim de gördüğümüz başkaları gibi ahiret için biriktirilen ödülleri isteyen biri değildi. Ben de tarikata girdiğim ilk dönemlerde memleketimde bu hal üzere amel ettim ve nice garip haller gördüm. Bu, Allah'tan onlara ve bize bir ödüldür, yoksa ne onların ne de bizim irademizden kaynaklanmıştır. Eğer Ebu'l Abbas es-Sebti, benim onun nefsini tanıdığım gibi kendi nefsini tanısaydı, bu şekilde mlyxacele etmezdi. Çünkü o, öyle bir surettedir ki bundan başkası da olamaz. Ama o, Allah'tan bunu istedi, Allah da onun bu isteğine binaen ona verdi. Eğer sussaydı, herhangi bir şey istemeseydi, her iki cihanda da büyük bir başarıyla, kurtuluşa kavuşurdu. Ne var ki o kendi nefsini, nefsinin tabiatını, Allah'ın nefsine esas kıldığı sureti bilemedi. Bu yüzden istekte bulundu. Böylece aynı işi yaptıkları halde başkası kazanırken o zarar etti. Bu yüzden ilimle sevinir. Çünkü ilim bir kulun bezeneceği en şerefli surettir."

Şeyh'in Abdulkadir Geylani (k.s.)in Hakkında Anlattıklarının Bazıları:

Şeyh, es-Sebti ile Şeyh Abdulkadir Geylani'yi (ö:561) karşılaştırır ve şöyle der (III:560):

- "…Yüce Allah ona ancak Muhammedi surette tecelli eder. Böylece hakkı Muhammedi görüşle görür. Bu, hakkın göründüğü en kamil rüyettir. Onunla bir menzil tanır ki ancak Muhammediler ona nail olabilirler. Buna "hüviyet" menzili denir. Bu menzilde gayp hala onun tarafından müşahede edilmektedir. Orada maddeden tek bir iz görmez. Bu,

Bağdatlı Ebu's Suud b. Eş-Şibl'in müşahedesidir. Ki kendisi Abdulkadir Geylani'nin has arkadaşlarındandır. Bu müşahedenin sahibi "hüviyet" sahibinden ayrıdır, hatta onu melekutta bir melik olarak müşahede eder- ayrıca her müşahede edenin müşahede edilenin suretinde bürünmesi kaçınılmazdır-, dolayısıyla bu müşahedenin sahibi melik'in suretinde zuhur eder. Diğer bir ifadeyle kevn aleminde zahir isimle görünür ve tesir, tasarruf, hüküm, geniş kapsamlı davet ve ilahi kuvvet şeklinde etki gösterir. Abdulkadir Geylani gibi. Ve de Marakeşli Ebu'l Abbas es-Sebti gibi. Onunla karşılaştım ve haliyle ilgili olarak görüş alış verişinde bulundum. Kendisi haftalık ölçüyü esas alırdı. Kendisine cömertlik mizanı verilmişti. Abdulkadir'e ise savlet ve himmet bahşedilmişti. Bu yüzden kendi işinde es-Sebti'den daha tamamdı."

Şeyh, velilerin tabakaları üzerinde açıklamada bulunurken şeyh Abdulkadir Geylani ile adını vermediği bir zatı -bana göre es-Sebti'dir. Yine de doğrusunu Allah bilir- karşılaştırır ve şöyle der (II:14):

- "Allah onlardan razı olsun, onlardan sadece bir kişi olur. Bazen kadın da olabilir. Her zamanki ayetleri şudur: *"O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir."* (Enam, 18) Allah'tan başka, gücü her şeye yeter. İzzetli, cesur, atılgandır. Hakka yönelik daveti büyüktür. Hakkı söyler ve adaletle hükmeder. Bu makamın sahibi, Bağdat'taki şeyhimiz Abdulkadir Geylani idi. Halk üzerinde haktan kaynaklanan bir savleti ve hâkimiyeti vardı. Çok önemli bir konumu vardı ve onunla ilgili olağanüstü haberler meşhurdur. Onunla karşılaşmadım. Ama bu makamdaki zamanımızın sahibi ile karşılaştım. Fakat Abdulkadir başka işlerde, karşılaştığım bu zattan daha tamamdı. Ötekini geride bırakmıştı. Şu ana kadar, ondan sonra kimin bu makama geçtiğine dair bir bilgim yoktur." Zevkle ilgili 248. babda

şeyh, es-Sebti'den söz eder ve şöyle der (II:548):

- "…Sözlerimiz birbirine bağlıdır. Çünkü tek bir ayndır ve bu da onun ayrıntısıdır. Kur'an ayetlerinin, zahiren birbirlerinden uzak gibi görünseler de birbirleriyle oluşturdukları ahengi bilenler ne demek istediğimizi bilirler. Evet Kur'an ayetlerinin bazılarının zahiren birbirlerinden uzak göründükleri doğrudur, ama bu iki ayet arasında onları birleştiren, uyuşturan bir ortak noktanın bulunması zorunludur. Bir ayetin öbürünün yanında yer almasını sağlayan işte bu ortak noktadır. Çünkü Kur'an, ilahi nazımdır. Nahivci er-Ramani'den başka bu yöntemi esas alan başka birini görmedik. Bu zatın bir Kur'an tefsiri vardır. Bu tefsiri inceleyen biri, onun tefsirde bu metodu esas aldığını bana bildirdi. Fakat ben söz konusu tefsiri görmedim. Ama Marakeş'te sadaka vermesiyle bilinen Ebu'l Abbas es-Sebti'nin bu metodu izlediğini gördüm. Onunla görüş alış verişinde bulundum. Ölçüler sahibiydi."

Yine onun *"ölmek üzere olan kimse malının üçte birini vasiyet edebilir."* dediğini anlatır ve bunun üzerine şu değerlendirmeyi yapar (I:577):

- "Çünkü ölmek üzere olan kimse, malının ancak üçte birine sahiptir. Mal artık ona ait olmaktan çıkmış ve geride kendisinin hiçbir şeyi kalmamıştır. Şeriat, sahip olduğu malın üçte birini sadaka olarak vermesine cevaz vermiştir. O, şeriatın ölçüleri dahilinde bu tavrıyla övgüye değer bir şey yapmaktadır. Ama asıl itibariyle Allah'ın karşısına fakir olarak çıkar. Tıpkı yanında bulunan her şeyden ayrılıp elleri boş olarak kaldığı gibi (…) Bu haliyle o, sahip olduğu üçte birlik miktarı sadaka olarak dağıtmayan veya üçte birlik bir miktardan daha az bir şeyi sadaka olarak veren ve geride bıraktığı kısmı da varislerine sadaka olarak bırakmaya niyet eden kimseden daha üstündür. Burada dikkat çekici bir işaret vardır."

Şeyh, Futuhat'ta (I:572/IV:496) halifenin es-Sebti'yi öldürmek üzere çağırması olayını şöyle anlatır: "…Bir hurmanın yarısını vermek suretiyle bile olsa sadaka vererek kendinizi ateşten koruyun. Mağrib ülkesinde mizan ehli olarak bilinen şeyhlerimizden biri hakkında sultanın yanında, onun öldürülmesini gerektirecek tarzda kötü şeyler söylenmişti. Memleketin halkı da onun hakkında söylenenler üzerinde ittifak etmişlerdi. Bu da onun öldürülmesini kaçınılmaz kılıyordu. Bunun üzerine Sultan, naibine halkı toplamasını ve suçlanan bu adamı da hazır bulundurmasını emretti. Eğer insanlar, bu adam hakkında söylenenleri doğrulayacak şekilde ittifak etseler, onu öldürmesi için valiye emir verecekti. Ama aksini söyleselerdi, serbest bırakacaktı. İnsanlar kararlaştırılan günde toplandılar. Niçin toplandıklarını da biliyorlardı. Herkes ağız birliği etmiş, onun öldürülmesi gereken bir fasık, bir muhalif olduğunu söylüyordu. Adam getirilince, yolda bir fırıncının dükkanının önünden geçti. Ondan yarım çörek borç aldı, hemen oracıkta sadaka olarak verdi. Toplantı yerine gelince, en büyük düşmanı olan valinin de hazır olduğunu gördü. Halkın arasında ayağa kaldırıldı ve insanlara soruldu: Bu adam hakkında ne biliyorsunuz? Onun hakkında ne söyleyeceksiniz? Orada bulunanların tamamı, adını da vererek, onun adil ve sevilen, hoşnut kalınan biri olduğunu söylediler. Vali, insanların, onun hakkındaki düşüncelerinden, buraya gelmeden önce söylediklerinden farklı şeyler söylemeleri karşısında şaşırıp kaldı. İşin içinde bir ilahi müdahale olduğunu anladı. Şeyh gülüyordu. Vali sordu: Niçin gülüyorsun? Dedi ki: Resulullah'ın (s.a.v) doğruluğuna, hayranlığımın ve imanımın artışına gülüyorum. Allah'a yemin ederim ki, bu toplulukta bulunan insanların tamamı, burada yaptıkları şahitliğin aksini düşünüyorlar benim hakkında, sen de buna dahilsin. Hepiniz benim aleyhimdesiniz, lehimde değilsiniz.

Cehennemi düşündüm. Onun öfkesinin sizin öfkenizden daha büyük olduğunu gördüm. Sonra yarım çöreği düşündüm ve onun da yarım hurmadan daha büyük olduğunu gördüm. Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu duymuştum: *" Bir hurmanın yarısı bile olsa sadaka vermek suretiyle kendinizi ateşten koruyun."* Ben, yarım çörek vererek sizin gazabınızdan kendimi korudum. Yarım hurmadan daha büyük bir şey vererek daha az bir ateşi savdum. Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Sadaka Allah'ın gazabını söndürür ve kötü ölümü savar."* Allah işte bunu yaptı. Yarım çörekle hem sizin kötülüğünüzü, hem de kötü bir ölümü benden savdı, bununla beraber sizi aşağıladı ve benim sadakamı da yüceltti. Çünkü benim verdiğim sadaka yarım hurmadan daha büyük ve sizin öfkeniz de cehennemin ve Allah'ın gazabından daha azdır. Orada hazır bulunanlar, adamın imanının gücü karşısında hayret ettiler."

Şeyh'in Es-Sebti ile ilgili olan hikayesi:

Ebu'l Feth Muhammed b. Abdusselam b. Ahmed b. Buste el-Marakeşi (ö:1370) bu hikayeyi "Buluğu'l amal fi zikri menakıbi's sadati seb'atu rical" adlı eserinde es-Sebti'nin hayatını anlatırken (s.104) zikretmektedir. Bu emri veren halifenin Yakub el-Mansur olduğunu belirtir. Yine Emire'nin kızı ile yaşadığı ilginç hikayeyi de zikreder. Ki şeyh "biz onu gördük" demektedir. Öyle anlaşılıyor ki şeyh, 597 yılında es-Sebti ile arkadaşlık ederken bu olay gerçekleşmiştir. Şunları anlatıyor (I:675):

- "Bu bizim de şahit olduğumuz bir hikayedir: Şeyhlerimizden birine, sultanın kızlarıyla ilgili bir haber verildi. Bu kızın halka büyük faydası oluyordu. Ayrıca bu şeyh hakkında da iyi düşünceleri vardı. Şeyh'in yanına gelmesi için haber gönderdi. Şeyh da yanına gitti. Kocası olan sultan da yanındaydı. Sultan ona saygı olsun diye ayağa kalktı.

Sonra şeyh kadına baktı. Can çekişiyordu. Şeyh: Canı alınmadan önce onu kurtarın, dedi. Sultan: ne ile? dedi. Şeyh: diyetini vererek canını satın alın, dedi. Kadının diyeti eksiksiz olarak getirildi. Can çekişmesi durdu ve içinde bulunduğu sıkıntı son buldu. Kadın gözlerini açtı, şeyhe selam verdi. Şeyh ona dedi ki: Sana bir şey olmayacak. Ama ölümün gerçekleşmesine bir dakika kaldı. Ölümün boşa dönmesi mümkün değildir. Bir sonucun olması gerekir. Biz seni ölümün elinden aldık. O da bizden hakkını istiyor. Kabzedilmiş bur ruhla dönmesi zorunludur. Sen yaşarsan, insanlar senden faydalanacak. Ayrıca sen değeri yüksek birisin. Senin fidyen olarak ancak değerli bir şey verebiliriz. Bu ölümden daha üstün olarak bir kızım var ve en sevdiğim insandır. Onun senin yerine fidye olarak veriyorum (…) Sonra kalkıp kızının yanına gitti ve kızına içinde bulunduğu durumu anlattı ve şöyle dedi: Kızım! Canını bana bağışla. Çünkü sen Emirülmümininin kızı Zeyneb kadar insanlara faydalı olamazsın. Dedi ki: Babacığım! Ben senin hükmüne tabiyim ve canımı sana bağışladım. Bunun üzerine şeyh ölüme şöyle dedi: Al kızımı! Kız, hemen oracıkta öldü… Bu, İbrahim peygamberin ve Salih oğlunun (a.s) kıssasını aynısıdır. Bu, bir ilahi dengedir ki, ancak ehli olanlar bilirler. Bize göre de bedel vermek gerekir, ama karşılığında bir can vermek gibi bir zorunluluk yoktur. Çünkü biz buna benzer şeyleri kendimizde gördük. Canımızı satın aldık, ama bunun yerine bir can vermedik. Şeyhin bunu yapmasının sebebi ise, kendisine arız olan bir haldir. Bu hal kızını fidye olarak vermesini gerektirmiştir. Çünkü o sırada müşahedesi İbrahim'in (a.s) kıssasıyla ilgiliydi. Bu yüzden ona İbrahim'in (a.s) hali esasında hüküm verildi. Eğer bu dediğimizi anlarsan, mutlu olursun.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet*

karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), (…) Allah üzerine hak bir vaaddir." (Tevbe, 111) Yani cennet (…) Bu ayetten şeyhin müşahede ettiği şey "öldürürler, ölürler" sahnesiydi. Bizim müşahedemiz ise, satın almanın aynısıdır, başka değil ve kendisi de yaşardı. Yaşaması kaçınılmaz olanın bedelini vererek yaşamasını sağladık. O da hayatta kaldı ve bu sahnede üzerinde ölümden bir eser de olmadı. İşte hallerin etkilerinin müşahede oranında olduğunun örneği budur. Bunlar zevk ilimleridir. Bunlara nail olmak çok önemlidir. Her arif de bunları bilmez. Yanılmaz terazilerdir bunlar. Çünkü Allah tarafından konulmuşlardır…"

Şeyh, Marakeş'te hakkında "onun ayeti "*Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin."* (Tur, 48) sözüydü" dediği biriyle arkadaşlık etmiştir. Onun hakkında da şunları söylüyor (IV:148): "…Muhammed el-Marakeşi'yi Marakeş'te gördüm. Gece gündüz demeden yanıma sık sık gelirdi. Bu ayet her zaman onun haliydi. Bir kere olsun bir şeyden dolayı göğsünün daraldığını görmedim. Zorluklar başından geçerdi, ama onları gülerek ve sevinçle karşılardı. Bize göre o, zorluklardan kurtulurken, o ise, bir sevinçten başka bir sevince intikal ederdi. Bir coşkudan başka bir coşkuya. Ona şöyle derdim: Bunca istenmeyen felaketin başına gelmesinden dolayı gerçekten sabrediyor musun? Dedi ki: İlk olarak sabrettiğim için, bu ilahi hükümlere bizzat müşahede etmek suretiyle sabretme bağışıyla ödüllendirildim. Bu da beni diğer bütün hükümlerden alıkoydu. Ben de onu ancak onunla karşılıyorum. Kurtaran odur çünkü. Bu yüzden sadece ondan istiyorum. Benim görüşüme göre felaketler onunla ortadan kalkar. Siz benim suretimde nazil olan hükmü görürsünüz. Ama her şey onun nazarıyladır.

Ayrıca bu şahıs, ibadetlerin vakitlerine en fazla riayet

eden bir kimseydi. Allah'a yemin ederim, bu makamda onun gibisini bir daha görmedim. Oradan ayrılıp buralara gelirken ayrılığımdan dolayı hiçbir arkadaşım, onun üzülmesi kadar benim ayrılışıma üzülmedi.

Bana şöyle derdi: Allah'a yemin ederim ki, eğer rabbani hükmün bana nüfuz edişini görmemi perdeleyen ayni müşahede olmasaydı, seninle yolculuğa çıkardım. Allah'a yemin ederim ki, senin benden uzaklaşıp kaybolman, hakkın suretinin başka bir surete dönüşmesinden başka bir şey değildir. Ben de onu görünürde de görünmezde de müşahede ederim. Bu, akıllara durgunluk veren bir zevktir.

Şeyh, çok edepliydi ve çok konuşurdu. Neredeyse hiç susmazdı, ama bütün konuşması insanları Allah'a davet etmekle ilgiliydi. Bu hususta kendisine bir şey söylendiği zaman şu karşılığı verirdi: Ben, konuşmamla ilgili farzımı eda ediyorum. Sen, benimle oturup söylediklerimi dinleme hususunda serbestsin. Ben, beni dinleyenlere konuşurum, dinlemeyenlere konuşmam."

Şeyh'in Arş Müşahedesi Hakkında:

Marakeş'te şeyh, Arş müşahedelerinden birine nail olur. Bu konuda şunları söylüyor (II:436):

"Bil ki, yüce Allah, şu arş için nurdan dayanaklar var etmiştir. Bunların sayısını bilmem, ama müşahede ettim. Nuru şimşeğin ışığına benzer. Bununla beraber, içinde bir gölge gördüm ki ölçülemeyecek enginlikte bir rahat veriyor. Bu gölge, arşın konkav şeklinin gölgesidir ki istiva eden Rahman'ın nurunu perdelemektedir. Arşın altında olup "*Yüce ve azamet sahibi Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur*" sözünün çıktığı hazineyi gördüm. Baktım hazine, Adem'dir (Allah'ın selamı üzerine olsun). Onun altında da tanıdığım başka hazineler de gördüm. Köşe bucaklarında uçmakta olan güzel kuşlar gördüm. Bütün kuşlardan daha

güzel olan bir kuş gördüm. Bana selam verdi. Bana bir ilham verildi ki onu tutup beraberimde maşrik diyarına götüreyim. Bütün bunları keşif yoluyla gördüğüm sırada Marakeş şehrinde bulunuyordum. Dedim ki: Kimdir o? Bana denildi ki: O, Fas şehrinde yaşayan Muhammed el-Hassar'dır. Allah'tan maşrik diyarına yolculuk etmeyi istedi. Onu beraberinde götür. Duydum ve itaat ettim, dedim. Ona dedim ki: İnşallah bu kuşun aynı benimle beraber olacaktır. Fas şehrinde geldiğimde onu sordum. Yanıma geldi. Ona dedim ki: Allah'tan bir şey istedin mi? Evet, dedi, beni maşrik diyarına götürmesini istedim. Bana: Falan kişi seni götürecek, denildi. Ben de o zamandan beri bekliyorum… Bunun üzerine 597 yılında onu da beraberimde götürdüm. Onu Mısır'a kadar götürdüm. Orada vefat etti. Allah rahmet etsin."

Bir diğer arş müşahedesinden söz ederken şeyh, yüce Allah'ın kendisini arşın en üstün dayanaklarından birine indirdiğini belirtiyor ve şunları söylüyor (III:431):

- "Burası rahmet hazinesidir. Beni, zorlukları bilmemle beraber mutlak rahim kıldı. Ama, her zorlukta da bir rahatlık olduğunu, her azabın bir rahmet barındırdığını, her büzülmenin bir açılma içerdiğini, her darlığın içinde bir genişlik bulunduğunu da bildim. İki şeyi de öğrendim."

Muhammed el-Hassar ve el-Habeşi ile birlikte şeyh, hayatta olan ve hayatta olmayan velilerini veda maksadıyla ziyaret ettiği Fas'tan Tilmisan'a gider. Orada şeyhi Ebu Medyen'in ve dayısı Yahya b. Yeğan'ın kabirlerini ziyaret eder, yaşayan ve artık hayatta bulunmayan Salih kardeşleriyle vedalaşır. Ebu Medyen'in arkadaşlarıyla buluşmak üzere Becaye'ye doğru yola çıkar. Orada bir müjdeye mazhar olur. Şeyh bununla ilgili şunları söylüyor (Kitabu'l ba / Kitabu'l Kutub 49):

- "597 yılının Ramazan ayında Becaye'deydim. Bir gece

rüyada gökteki bütün yıldızlarla cima ettiğimi gördüm. Cima ettiğim her yıldızdan büyük bir manevi haz alıyordum. Yıldızlarla cima ettikten sonra bana harfler verildi. Onlarla da hem tek başlarına hem de terkip halinde cima ettim. Önümde "Fa" harfi belirdi. Zarf "Ya"sının "Fa"sıydı. Ona ilahi bir sır verdim ki, onun şerefine, Allah'ın ona bahşettiği celale delalet ediyordu… Bu hikayemi arif bir adama biri vasıtasıyla anlattım. Rüyadan, rüya tabirinden anlıyordu. Bu aracıya yalnız beni anlatmamasını söyledim.

Sonra.. Bu aracı rüyayı ona anlatınca, olayın büyüklüğünü anlar ve şöyle der: Bu, dipsiz bir denizdir. Bu rüyayı gören kişinin önünde ulvi ilimler, sırların ilimleri, yıldızların ve harflerin özellikleri açılacak ki onun zamanında hiç kimseye bu nimet verilmemiş olacaktır.

Sonra bir müddet susar ve şöyle der: Eğer bu rüyayı gören kişi şehirde ise, o, bu yakınlarda buraya gelen genç adamdan başkası değildir. Ve adımı söyler. Arkadaşım apışıp kalır ve hayretten ne diyeceğini bilemez.

Ardından şöyle der: Bu, ondan başkası olamaz. Benden korkma.

Arkadaşım: Evet, bu odur, der.

Der ki: Bu özellikle bu zamanda ondan başkasında olamaz. Beni ona götür ki kendisine selam vereyim.

Arkadaşım: Ondan izin almadan bunu yapamam, der.

Gelip benden izin istedi. Ben de bir daha o adamın yanına dönmemesini söyledim ve en kısa zamanda yola çıktım. Onunla görüşmedim."

Şeyh arkadaşlarıyla birlikte Becaye'den sahil yolunu izleyerek Tunus'a hareket eder. Bunu aşağıdaki metinde Cezayir'in doğusuna düşen sahil şehirlerini zikretmesinden anlıyoruz (III:261): "… Mağrib şehirlerinden el-Kal ve el-Ceycel arasında tek ayaklı bir hayvan gördük. Muhtesip kırbacını andıran bir organ da göğsünden çıkmıştı. Bu organı

kanat gibi hareket ettiriyor ve bu hareketle koşuyordu, o tek ayağını hareket ettiriyordu. O kadar hızlı koşuyordu ki bir yarış atı ona yetişemezdi."

Şeyh, Tunus'a varınca, Şeyh Abdulaziz el-Mehdevi'nin misafiri oldu. Aşağıda Abdulaziz'e hitaben kaleme aldığı metinden anladığımız kadarıyla yaklaşık dokuz ay onun yanında kalmıştır. Şöyle diyor (I:9-10): "Öyle anlaşılıyor ki velisi, ondan bildiği şeyleri unutmamıştı. Gerçi veli, Allah onu daim etsin, bir saflık derecesine ulaşmıştı ve bir amaca mebni olarak bir kısım kedere de sahipti. Vedalaşma sırasında bir kabz halini yaşadı. Çünkü gayeyi tamamlamak istiyordu. Veli, eleştiri kılıcını kınına sokmuştu. Bu da onu itikadı mükerrem velilerden kılmıştı, Allah onu daim etsin (…) Onun yanında dokuz ay kadar ikamet ettim. Bu hayatımın en rahat, en huzurlu günleriydi. Esenlik ve mutluluk günleriydi. Her birimize karşı onca saflığı ve hoşgörüsüyle alabildiğine cömert davrandı. Benim bir dostum, onun da bir dostu vardı. Her ikisi de doğru ve samimi idi. Onun dostu akıllı bir şeyh, ilimleri tahsil edip zapt eden ve Ebu Abdullah el-Murabit adıyla bilinen kimseydi. Yüksek bir izzet-i nefs duygusuna sahipti. Hoşnut olunan bir ahlakı vardı. Amelleri tertemizdi. Güzel huyları vardı. Gecesini Kur'an okuyarak ve tesbih ederek geçirirdi. Vaktinin çoğunu gizliden ve açıktan Allah'ı zikrederek değerlendirirdi. Muameleler meydanında bir kahramandı. Menziller ve inişler sahibine varit olan şeyleri anlardı. Halinde adil bir tutuma sahipti. Hakkı olan ve olmayan şeyi ayırt ederdi. Benim dostum (…) Habeşi (…) Alemin ve insan varlığının dayandığı dört rükünden biriydi. Biz bu halde iken ayrıldık. Bunun nedeni de bu muhali gerektiren bir kaymanın gerçekleşmiş olmasıydı. Çünkü ben hac ve umreye niyet etmiştim. Sonra o da biraz üzülse de kerim meclisine döndü."

Şeyh Tunus'da

Tunus'ta kaldığı bu süre içinde Şeyh'e olağanüstü bir levha gösterilir. Bu konuda şunları söylüyor (I:667): "Bil ki yüce Allah, kabe'ye bir hazine yerleştirmiştir. Resulullah (s.a.v) infak etmek üzere bu hazineyi çıkarmak istedi. Sonra bunun başka bir maslahata yönelik olduğunu anladı ve çıkarmaktan vazgeçti. Bir ara Ömer de çıkarmak istediyse de Resulullah'a (s.a.v) uyarak hazineyi çıkarmaktan sakındı. Hazine hala ordadır. Bana gelince, bir gün bu hazineden altın bir levha bana getirildi. 598 yılıydı ve ben Tunus'ta bulunuyordum. Bir parmak kalınlığında eni bir karış ve uzunluğu bir karış veya bir karıştan biraz fazlaydı. Üzeri bilmediğim bir kalemle yazılıydı. Bu da benimle Allah arasında ansızın gelişen bir sebepten kaynaklanıyordu. Ben, Resulullah'a (s.a.v) karşı edep tavrının bir gereği olarak bu levhayı yerine göndermesini Allah'tan istedim. Eğer hazineyi insanlara gösterseydim, kör bir fitne kopacaktı. Ben de bu maslahattan dolayı hazineyi yerinde bıraktım. Çünkü Resulullah (s.a.v) boşuna vazgeçmemişti. Ahir zamanda kaim Mehdi (a.s) çıkarsın diye bırakmıştı. Ki Mehdi zülüm ve zorbalıkla dolu yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Bu hazinenin bu halife tarafından çıkarılacağına dair bir hadisi biz de rivayet etmiştik."

598 senesinin şaban ayında Şeyh, Tunus'tan deniz yoluyla İskenderiye'ye gitti. Orada nefes ehli Salih adamlarla karşılaştı (II:425). Sonra yolculuğunu Kahire'ye doğru sürdürdü. Orada çocuk yaşta kendisinden Kur'an dersi aldığı şeyhi Muhammed el-Hayyat ve kardeşi Ebu'l Abbas el-Hariri'ye (ö:616) misafir oldu. Bu ikisi 590 yılında Endülüs'ten göç etmişlerdi. Şeyh, Muhammed'e karşı beslediği saygı oranında kardeşi Ahmed'den de sakınıyordu. Şeyh ile Ahmed arasındaki arkadaşlık bir ölçüde gergindi. Bunu Ahmed'in öğrencilerinden Safiyuddin b. Ebu

Mansur'un risalesinden gözlemlemek mümkündür (A:234-244). Yine şeyh'in Ahmed'le ilgili sözlerinden de bunu anlayabiliriz. Keşif ehli kişinin keşif sırasında, şehadet alemine kaçmasına yol açan sebebin bilinmesine dair 52. babda (I:267) şeyh, onun hakkında şunları söylüyor: "…Keşfi esnasında ürktüğü bir şeyi gördüğü için şehadet alemine kaçan keşif ehline örnek bizim arkadaşımız Ahmed el-Usad el-Hariri'dir. Allah rahmet etsin. Çünkü o tutulduğu zaman, çok çabuk duyularına, maddi alemine titreyerek ve ıstırap duyarak dönerdi. Ben de bu yüzden onu azarlar ve ona bir takım sözler söylerdim. O da bana şu cevabı verirdi: Gördüğüm şeyden dolayı aynımın yok olmasından korkuyorum, endişe ediyorum. Ama bu miskin eğer bilseydi, asıl maddesinden ayrıldığı zaman nefsinin karar yerine kavuşacağını ve işte bunun onun aynı olduğunu, her şeyin aslına döndüğünü anlardı (…) Burada, yani varidat esnasında sabit olan, bir kula varit olunca da sabit olur…"

Bundan daha dikkat çekeni, şeyh'in "Kitabu'l Kutub" adlı eserinde yer alan ilk risaledir ki burada Ahmed'in halini vasfeder ve onu kurtarmaya çalışır. Faydalı olacağını umduğumuz için bu risaleyi eksiksiz aktarmak istiyoruz. Şeyh, bu mektubu İbn es-Sükkeri olarak bilinen İmaduddin Ebu'l Kasım Abdurrahman b. Abdulali el-Mısri'ye göndermiştir. Bu zat Mısır'da Kadı'l kuddat görevine getirilmiştir. Şeyh el-Kuraşi ve şeyh Ebu'l Mansur'un öğrencisidir. Kendi adıyla meşhur olmuş bir risalenin yazarı olan aynı zamanda Ahmed el-Hariri'nin de öğrencisi olan Seyfuddin'in babasıdır (Bu risaleyi üstad Davud Carel 1986 yılında tahkik edip Fransızca'ya tercüme etmiştir).

Bu risalede şöyle diyor: "Şam'da imam, alim, arif Muhyiddin b. Arabi'yi gördüm. Tarikat alimlerinin en büyüklerindendi. Bütün diğer Vehbi ilimleri toplamıştı. Büyük bir şöhrete ulaşmış ve bir çok eseri kaleme almıştı. İlim, ahlak

ve hal olarak galip özelliği tevhidi. İster kendisine yönelsin, ister sırt çevirsin, varlıktan dolayı üzülmezdi. Vecd ve eser sahibi bir çok alim ona tabi olmuştur. Onunla efendim üstad el-Harrar (el-Hariri) arasında kardeşlik bağı vardı. Birlikte seyahate çıkmışlardı. Allah ondan razı olsun."

Şeyh'in mektubu de şöyledir:

"Allah yolunda dostum olan Ebu'l Kasım İmaduddin b es-Sükkeri'ye selam olsun. Allah onu korusun. Koruma ve riayet gözüyle onu gözetsin. Allah'ın rahmeti ve bereketi de üzerine olsun.

Bil ki-Allah seni desteklesin-, hakikatler değişmez, hakkın varlıkları da her zaman vecd içinde olanların kalplerine varit olur, iner. Eğer nihayetin en son noktasına ulaşsan, izzet ve baha perdelerinin celaliyle ortaya çıksan dahi, şeriat dilinin vacip kıldığı veya hakkında bir şey söylemediği akli delillerin mümkünlüğü altında olursun. Bu yüzden Cüneyd ve diğer bazı imamlarımız *"Bunu, Kitap ve sünnetle kayıtlı olarak bildik"* demişlerdir. Yüce Allah ancak akıl ve anlayış sahiplerine hitap etmiştir.

Dostum -Allah onu korusun- da, vehminin ve hayalinin yanında duran, Ebu'l Abbas el-Hayyat misali suretinde kendisine tecelli eden hakikatten perdelenmiş bu fakirin orada bulunmasını fırsat bilmelidir. Senin himayende ve senin çevrende bulunmasını değerlendirmelisin. Belki Allah, senin elinle ona hak yolu açar. Bunun yolu da ona tevhidinin merasimlerini tanıtman, varlığının hakikatine vakıf olmasını sağlamandır. Çünkü şüphe benzeri şeyler ona hakim olmuştur. Onun gailelerine aldanma, aldırış da etme. Allah ona sınama ve tuzak huzurunu takdir etmiştir. Kötü amellerini ona süslü gösteren arkadaşları ona musallat etmiştir. Bu arkadaşlar onun için arzular meclisini alabildiğine genişletmişlerdir. Ona gurur yolunu göstermişlerdir. İmkansız söz ve yalanlarla ona hakim olmuşlardır. Ama ondan ayrıldıkları

zaman da ona gülmektedirler. Zavallı adam onların eline düştüğünü bilmiyor.

Allah'a yemin ederim ki o, hayrı isteyen, ama hayrın yolunu bilmeyen bir adamdır. Hakikatini bilmediği şeylerde hak olduğun zannetmektedir. Ona hakim olup helak eden en şiddetli şüphe ise, aynı sabit olan ve bütün delillerle varlığı sahih kabul edilen şeylerden başkasını nefyeden tevhidi anlayışıdır. Varlığının aynını inkar etmesi veya sınırlarının ölçülerinin gerektirmediği şeyleri nefsine nispet etmesidir. Örneğin mabudunun aynı olduğunu söylemektedir. Buradaki cehaleti apaçık ortadadır. Allah'tan, bizi tevhid ehline katmasını dilemeliyiz. Eğer arkadaşlarından uzaklaşsaydı, ridasının eteklerine yapışırdık. Bu işte büyük bir ecir kazanırsınız. Vesselam."

Ahmed el-Hariri-veya el-Harrar- arasındaki gergin ilişkilerin izlerini, ikisinin arasındaki mektuplaşmalarda da gözlemlemek mümkündür. El-Harrar'ın öğrencisi Safiyuddin Ebu'l Mansur da bir risalesinde bundan söz etmektedir. Orada şeyhi Ahmed hakkında şunları söylüyor: "Şeyh Muhyiddin b. El-Arabi Şam'dan ona bir mektup yazdı ve bu mektupta şöyle dedi: " Ey kardeşim! Bana, gerçekleştirdiğin yeni fetihlerden haber ver" Şeyh bana dedi ki: Ona şu cevabı yaz: Birçok şey gelip geçti. Arabi nazar ve acemi haber varit oldu." İbn el-Arabi ona şöyle yazdı: "Bana batınınla yönel ki, sana batınımla cevap vereyim." Bu söz, şeyhin zoruna gitti ve bana şöyle dedi: Ona şöyle yaz: "Velileri durmadan dönen bir daire olarak gördüm. Bu dairenin ortasında iki kişi vardı. Biri Şeyh Ebu'l Hasan es-Sabbağ, öbürü ise Endülüslü bir adamdı. Bana denildi ki: Bunlardan biri Gavs'tır. Şaşırdım. Hangisinin Gavs olduğunu bilemiyordum. Onlara bir ayet zahir oldu. Bunun üzerine ikisi de secdeye kapandı. Bana denildi ki: Kim ilk önce başını secdeden kaldırırsa Kutub Gavs odur. Önce Endülüslü adam başını

kaldırdı. Böylece Gavslığı tahakkuk etti. Hemen gidip yanında durdum ve ona harfsiz ve sessiz bir soru sordum. Nefesinden bir kere üfledi. Ben de ondan cevabımı aldım. Veliler dairesinin diğer taraflarına doğru hareket ettim. Her veli ondan payını aldı. Ey kardeşim! Eğer ben bu mesabede isem, Mısır'da seninle konuşmuşum." Bu konuda herhangi bir şey yazmadı."

Şeyh'in Devrindeki Bazı Cemaatler ve Yalancı Sufiler Hakkında Söyledikleri:

Şeyh, Ahmed ve Muhammed kardeşlerle buluşmadan önce Saidu's Suada tekkesine konuk olmuştu. Orada kendilerini tasavvufa nispet eden bir cemaat kalıyordu. Şeyh, onların tavırlarından rahatsız olmuştu. Bunu "Ruhu'l Kuds" adlı eserin mukaddimesinde dile getirmiştir. Şeyh'in burada söylediklerini özetleyerek aktarıyoruz:

- "Bu memlekete ilk olarak vardığımda, belki onlardan en yüce dostun nefhasını alabilirim diye bu ideal tarikatın ehlini sordum. Beni bir cemaatin bulunduğu yüksek duvarlı bir hankah'a götürdüler. Hankah'ın avlusu alabildiğine genişti. Talep ettikleri gayelerine ve arzuyla bağlandıkları nihai hedeflerine baktım, derviş hırkalarını, hatta postlarını temizlemelerini ve sakallarını tarayıp düzeltmelerini gözlemledim. Ancak onlar "Mağripliler tarikat ehli değil, hakikat ehlidir. Biz ise hakikat ehli değil, tarikat ehliyiz" iddiasında bulunuyorlardı. Böyle bir sözün yanlış olduğu açıktır. Çünkü hakikate ulaşmak ancak tarikatı elde etmekle mümkün olabilir. Nitekim Ebu Süleyman ed-Darani -Allah ona rahmet etsin- şöyle demiştir: Usulü zayi ettikleri için vusulden mahrum kaldılar.

Ey dostum! Zaman, bugün çok şiddetlidir. Şeytanı azgın, zorbası inatçıdır. Kötü alimler, yiyeceklerinin peşindedirler. Zorba emirler ise bilmedikleri şeylere göre

hükmediyorlar, cehaletle insanları idare ediyorlar. Sufiler ise dünya değerlerine meyletmişlerdir. Dünyaperestlikle bilinmiş, damgalanmışlardır. Dinin zahirini benimseyerek kötülüklere ortak oldular. Allah'a yemin ederim ki onları bize kadar rivayet edilen Resulullah'ın (s.a.v) şu hadisindeki gibi görüyorum: *"Kıyamet günü bazı kavimler getirilir. Beraberlerinde Tihame dağı büyüklüğünde iyilikler olur. Onlar getirildiğinde Allah, amellerini dağıtır gider ve onları ateşe atar (…) Onlar oruç tutar, namaz kılarlardı. Gecenin az bir vaktinde uyurlardı. Ancak kendilerine haramdan bir şey sunulduğunda hemen üzerine atlarlardı. Bu yüzden Allah onların amellerini boşa çıkardı."*

Şimdiki sufiler nerde Allah ehlinin sıfatları nerde? Bu memlekette gençlerin şalvarını giydiği halde Rahman'dan korkmayan, sünnetlerin ve farzların şartlarını bilmeyen ve yüznumara hizmetçisi olmaya dahi uygun olmayan kimselere rastladım. Sadık ve doğru sözlü biri onların arasına girer de bilinmez olur. İlimde derinleşen bir arif aralarına katılır da terk edilir, ihmal edilir.

Onlar arasında "Şeyhlerin şeyhi" olarak bilinen biriyle karşılaştım. Mağrib'de Allah'a giden yolu bilen birinin olmadığını sanıyordu. Derken Allah'ın sana (Tunus'ta bulunan el-Mehdevi'yi kast ediyor) bahşettiği sırların küçük bir kısmını ona açıkladık. Sonra efendimiz iyilerin seçkini Ebu Medyen'in bazı hallerini anlattık. Duydukları karşısında adeta dilini yuttu. Sonra arkadaşlarımızdan biri, bazı ilahi hakikatleri ona aktardı. Allah'a yemin ederim ki "bir şey bilmiyorum" demekten başka bir şey gelmedi elinden.

Ona dedim ki: Benim karşımda bu duruma düştün; ben ki onlardan biri sayılmaktan, ya da onlara nispet edilmekten çok uzak nasibi az ve hakir bir kişiyim; ya mağrip büyüklerini görsen halin nice olur?!.. Derhal teslim oldu, hakkı teslim etti.

Bu memleketteki müzik ve vecd ehline gelince, onların, dinlerini oyun ve eğlence haline getirdiklerini gördüm. Buralarda "hakkı gördüm…dedi… yaptı…" diyenlerden başkasını duyamazsın. Sonra kendisine bahşedilen bir hakikat veya şatahatında edindiği bir sırrı söylemesini istersen, nefsani bir lezzet ve şeytani bir şehvetten başka bir şey bulamazsın. Şeytan diline kurulup bağırıyor, saçmalıyor. Bir başka aldanmış da şiir okuyorum diye adeta anırıyor."

Şeyh'in Müzik Hakkında ki Görüşlerinden Bazıları:

Şeyh, müzik karşısındaki tavrını Futuhat'ın 182. ve 183. bablarında açıklamıştır (II:366-368) Bu hususta şunları söylüyor (IV:270):

- "Feraset sahibi bir mümin, Allah'ın kelamından ve Allah adına tebliğde bulunan davetçinin (Resulullah) sözünden hiçbir şeyi ihmal etmemelidir. Çünkü yüce Allah onun hakkında şöyle buyurmuştur: *"O hevasından konuşmaz."* Yine yüce Allah, dinlerini eğlence ve oyun haline getiren toplulukları da yermiştir. Bu zamanda onlara tekabül edenler müzik dinleyen, davul ve ney çalanlardır. Allah tarafından yüzüstü bırakılmaktan Allah'a sığınırız:

Din; davul, ney ve oyun değildir
Bilakis din: Kur'an ve adaptır
Allah'ın kitabını dinlediğim zaman beni harekete geçirir
Bu ahenk ve perdelerin dışına çıkarır
Öyle ki gözün göremediğini müşahede ederim
Kitaplardaki nurları müşahede eden başka.

Şeyhu'l Ekberin İdam Edildiğini Söyleyene Verilen Cevap:

El-Gabrini (ö:704) "Unvanu'd Diraye" adlı kitabında, Mısır'daki bazı fakihlerin, şatahatlarından dolayı şeyh hakkında idam kararı verdiklerini, ama şeyh Ebu'l Hasan Ali

b. Ebu Nasr Feth b. Abdullah el-Becayi'nin onun için şefaatte bulunduğunu ve hükmün infaz edilmesini durdurduğunu yazar. Ancak şeyh'in Mısır'da bulunduğu tarihten yaklaşık bir asır sonra ilk defa bu rivayeti aktaran el-Gabrini rivayetin dayanağını zikretmediği gibi, kimden duyduğunu veya nerede okuduğunu da belirtmemektedir. Kaldı ki gerek şeyhin kitaplarında, gerek öğrencilerinin ve de çağdaşı olan tarihçilerin kitaplarında buna dair en küçük bir işarete rastlanmamaktadır. Bu hususta Addas hanımefendinin (A:230-232) anlattıkları tercih edilmelidir. Diyor ki:

- el-Gabrini'nin rivayeti bir vehimdir. Özellikle şeyh'in İbn Süraka olarak isimlendirildiğini söylemesi ve şeyh'in 640 yılında öldüğünü ileri sürmesi bunun en büyük kanıtıdır. Çünkü sabit ve meşhur olan görüş şeyh'in 638 tarihinde öldüğüdür. Ayrıca şeyh, kesinlikle İbn Süraka lakabıyla hiçbir zaman anılmamıştır. İbn Süraka şeyh'in arkadaşlarından birinin lakabıdır. Fakih ve sufi olan bu zatın adı Muhyiddin Ebubekir'dir. Önceleri Halep el-Bahaiye'de daru'I hadisin idaresini üstlenmişti. Sonra 656 ve 660 yılları arasında Mısır'da daru'I hadis'in başkanı görevini üstlendi ve 662 yılında da vefat etti.

Şeyh, Ramazan ayını Ahmed ve Muhammed kardeşlerin yanında geçirdikten sonra Muhammed hastalandı. Şeyh ile birlikte hacca gitmeye karar vermişlerdi. Ama bu hastalık onları bu yolculuktan alıkoydu. Şeyh, onlardan ayrıldı. "Ruhu'I Kuds" (R:93) adlı kitabında belirttiği gibi onlardan ayrılmak zorunda kalmasından dolayı derin bir üzüntü duyuyordu. Ama doğrudan hicaza gitmedi. İbrahim Halil'in (a.s) Habrun'daki makamını, sonra Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmek için Filistin'e gitti. Oradan Resulullah'ı (s.a.v) ziyaret etmek maksadıyla Medine-i Münevvere'ye hareket etti.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEYH DOĞUDA

Şeyh ve Kâbe

Ey Allah'ın kullarına yönelik rahmeti
Allah seni cansız varlıkların içine yerleştirmiş
Ey Rabbimin evi! Ey Kalbimin nuru!
Ey gözümün aydınlığı! Ey gönlüm!
Ey varlığın Hak sırrı
Ey saygınlığım! Ve ey sevgimin billurlaşmış şekli!
Ey Allah'ın Kabesi! Ey Hayatım!
Ey mutluluk kaynağı ve ey doğruluğumun timsali!
Gecemiz çarçabuk geçti
Ama muradım arzusu tükenmedi

(I: 701)

598 yılında Kabe'nin yanı başında Şeyh'in fiziki haccı ile manevi haccı örtüşür.

İslam'ın beşinci rüknünü yerine getirmesiyle birlikte 586 yılında, Adem'den (a.s) itibaren bütün Nebi ve Resullerle birlikte onların kıyamet gününe kadar gelecek olan tabilerini müşahede ettiği sırada kendisine müjdesi verilen Muhammedi varislik makamına kamil olarak yerleşmesi gerçekleşir.

Şeyh, 590 yılında Tunus'ta bulunduğu sırada Ahmedi makamı tahakkuk ettirince bu makama girmişti ve hatem-

liğinin zevkini keşfetmişti.

Sonra, 594 yılında Marakeş'e giderken yakınlık (Kurbet) makamına girmesiyle birlikte bu durumu iyice derinleşmişti. Sonunda 598 yılında gerçekleştirdiği Hac ziyaretiyle birlikte tahtının en üst yerine kurulmuştu. Şeyh, bu yükselişi Futuhat'ın girişinde anlatıyor ve özetle şunları söylüyor (I:2-9):

- "…Alemin sırrına ve nüktesine salat ve selam olsun. Bu hutbeyi celal huzurunda misallerin hakikatleri aleminde inşa ettiğim sırada onu müşahede ettim. Bu, gayb huzurunda kalbi bir keşifti. Bütün Resuller Onun önünde saf tutmuştu. Ümmeti de etrafını sarmıştı. Melekler de önünde ve arşının etrafında saf tutmuş, dönüyorlardı. Sıddık, enfes sağında, Faruk akdes solunda, hatem (şeyh, hatem derken İsa'yı (a.s) kast ediyor) ise önünde diz çökmüş oturuyordu. Ali (k.v) hatemin dediklerini tercüme ediyordu. Zünnureyn, haya ridasına bürünmüş, işlerine bakıyordu. En yüce efendi döndü ve beni hatemin arkasında gördü. Çünkü benimle hatem arasında hükümde ortaklık vardı. Efendi ona şöyle dedi: Bu, senin dengin, senin oğlun ve senin dostundur. Benim önümde onun için göz alıcı bir minber koy. Sonra, "Kalk ey Muhammed! Minbere çık! Beni göndereni ve beni öv. Sende bana ait bir tüy vardır ki, bana kavuşmak için sabırsızlanıyor. O, senin zatında bir saltanattır. Ancak senin külliyetinle bana dönebilir. Ama benimle buluşmak üzere dönmesi de kaçınılmazdır. Çünkü o, bedbahtlık aleminden değildir.Bir şeyi bir şeye gönderdikten sonra, benden olan bir şey mutlaka saadete eder. Yüceler aleminde şükredilen ve övülen olur" diye bana işaret etti. Derken hatem (İsa), bu çok önemli sahnede minberi yerleştirdi. Minberin ön tarafında en parlak bir nurla şöyle yazılıydı: Bu, en temiz Muhammedi makamdır. Kim bu minbere çıkarsa onun varisi olur. Hak taala onu şeriatın dokunulmazlığını korumak üzere

gönderir. O vakitte bana hikmetler bahşedildi. Sanki bütün kelimeleri cem eden verilmişti bana. Allah'a şükrettim ve minbere çıktım. Onun (s.a.v) durduğu yerlere ve seviyeye vardım. Bulunduğum merdivende bana beyaz külah uzatıldı. Orada durdum ki onun (s.a.v) ayalarıyla vardığı yere doğrudan varmış olmayayım. Bu, onu tenzihe ve onurlandırmaya yönelikti. Bizim için de bir uyarı ve tanıtmaydı. Şöyle ki: Onun Rabbinden müşahede ettiği makamı varisleri ancak bir örtü gerisinden müşahede edebilirler. Bu yüksek makamda durunca en bilgin bir lisanla konuşmaya başladım…" şeyh devamla hutbesini anlatır.

Şeyh'in Futuhat-ı Mekkiyye Kitabını Yazmaya Başlaması:

Kabe'yi tavaf ettiği sırada, Futuhat'ın birinci babında "genç" diye isimlendirdiği zat ile karşılaşır. Futuhat'ı ondan alır. Bu genç, Kur'anu'l Mecid'in ruhundan, yani kamil ve cami insan hakikati efendimiz Hz. Muhammed'den (s.a.v) başkası değildir. Ve şeyh, yukarıda işaret ettiğimiz hutbesinde belirttiği gibi, Onun veraset minberinin en üst makamına çıkmıştı.

Böylece şeyh, en büyük kitabını el-Futuhatu'l Mekkiyye'yi yazmaya 599 yılında kırk yaşında iken başlar ve 629 yılında Şam'da tamamlar. Sonra 632 ve 636 yılları arasında bazı değişiklikler ve eklemeler yaparak yeniden yazar. En yüce dosta gitmesinden iki sene önce de yazmayı tamamlar. Bu kitabı yazmasının sebebini Abdulaziz el-Mehdevi'ye şöyle açıklar (I:98):

- "Saf ve veli dostum, "Ankau mağrib fi marifeti hatemi'l evliya ve şemsi'l mağrib" adlı kitaba ve "İnşau'd dair" adlı kitaba başlamanın sebebine vakıftır. Bu son kitabin bazı bölümlerini, 598 yılında dostumuzu ziyaret ettiğimiz sırada mübarek evinde yazdık. O sırada hacca gitmek istiyorduk.

Hizmetçisi Abdulcabbar onun için kitabın bazı kısımlarını kaydetti. Allah onun kadrini yükseltsin. Yani yazdığım kadarını. Onu beraberimde Mekke'ye götürdüm (Allah şerefini arttırsın) ki orada tamamlayayım. Ama kitabın yazılmasına esnasında varit olan bir ilahi emir uyarınca hem bu kitabı, hem de diğer bazı kitapları yazmaktan geri kaldık. Oysa bazı kardeşlerin ve dervişlerin bu yönde yoğun istekleri vardı. Onlar ilimlerinin daha da artması hırsıyla hareket ediyorlardı. Bir de bu mübarek ve şerefli evin bereketlerinin bu vesileyle üzerlerine akmasını umuyorlardı. Çünkü burası bereketler, hidayet ve apaçık beyanlar yurdudur."

Her insaf sahibi hiç tereddütsüz kabul eder ki bu kitap, Kur'an-ı Kerim'den ve Resulullah'ın (s.a.v) hadisinden sonra, İslam tasavvufu ve ilahi irfan alanında kaleme alınmış en büyük eserdir. Yazıldığı günden beri sevenlerin ve mukarreblerin (yakınlaştırılmışların) başvurdukları saf, berrak, katışıksız bir kaynak olma özelliğini sürdürmektedir. Şeyh, Futuhat'ın tertibinin ve içeriğinin ilahi ilhama dayalı olarak belirginleştiğini açık bir şekilde dile getirmektedir. Bu hususta şunları söylemektedir (II:163):

- "Bizim aracılığımızla bu tertibi gerçekleştiren yüce Allah'tır. Biz de öylece bıraktık, görüşümüze ve aklımıza dayanarak müdahalede bulunmadık."

Başka bir yerde de şunları söylemektedir (II:145/III:456):

- "Allah'a yemin ederim ki bir tek harfini ilahi ilham ve rabbani ilka veya iç dünyama telkin edilen ruhani bir nefes olmaksızın yazmış değilim. İşin aslı budur. Bununla beraber biz, şeriat sahibi Resul olmadığımız gibi Nebi de değiliz (…) Bu kitap (Futuhat) Allah'ın Resullerinin ve Nebilerinin (a.s) lisaniyle şeriat olarak hükme bağladığı ilim, hikmet ve anlayıştan ibarettir. Varlık levhine yazdığı alem harflerinden ve hak kelimelerinden kaynaklanmaktadır (…) Bunları

yazdım ki, ben ve benim gibilerin Nebilik iddiasında bulunduğumuz vehmedilmesin. Hayır, Allah'a yemin ederim ki, özellikle Allah Resulü Hz. Muhammed'in (s.a.v) mirasından ve onun izinde süluk etmekten başka bir seçenek kalmamıştır."

Kemiyet ve keyfiyet olarak akıllara durgunluk veren büyük bir kitap olmasına rağmen şeyh, şunları söylemiştir (III:328):

- "Sülukun mertebeleri ve sırları vardır. Bunları uzun uzun incelemek gerekir. Eğer böyle yaparsak, bu sefer bu kitabın amacının dışına sapmış oluruz. Çünkü bu kitapta tarikat ehlinin muhtaç olduğu ilim açısından zorunlu olmadıkça öz ve kısa bir anlatımı esas aldık. Ki bizim gibilerin kendilerine sunulan fetihleri onlara açıklamak durumundadırlar. Bu kitap uzun, geniş, çok bölümlü ve çeşitli babları olmasına rağmen, biz, tarikatta bize ilka edilen bir tek düşünceyi dahi bütün boyutlarıyla anlatmadık. Böyle iken tarikatın tümünü anlatmış olmamız söz konusu değildir. Bununla birlikte tarikatta dayanılan temel prensiplerden hiçbirini ihlal etmedik. Sadece bazen ima yoluyla bazen de açıklama şeklinde özetleme yoluna gittik."

Futuhat'ın övmeye dair şiirlerin en güzellerinden biri Allame arif Abdulgani en-Nablusi'nin (ö:1143) divanında yer alan şu şiirdir:

Allah'ın kitabı her şeyi içerir
Seçilmiş Ahmed'in sünneti de onun şerhidir
Bu ikisinin şerhi ise Futuhat'tır ve
Kutsi cihetten bunlar aracılığıyla fetihler gerçekleşir
Şeyhlerimizin şeyhi el-Arabi ki
Ondan bize hidayet feyzi ve bağışı gelmiştir
Muhyiddinle çağrılır, ki diriltti
Allah'ın dinini ve bu ne güzel övgüdür

Futuhat… onunla arttı alimlerin
İlmi, gaybın gaybına yöneldiler
Onunla şaşkınlar hakikate iletilirler
Heva ve cehalet sarhoşları onunla ayıkırlar
Fakat Allah onu hidayete erdirse, hatta
İnkardan. Nefsin levhi silinir
Buna şaşma, çünkü Rabbimin kitabı
Onunla bazı adamlar ziyan ettiler, ama o baştan başa kardır
Seçilmiş Ahmed'in sünneti de, bir kavim
Onunla, karanlıklar içinde kaldılar; ama o sabahın aydınlığıdır
Eğer onların içlerinde sapıklık olmasaydı
Sapıklık onlarda yeşermezdi
Azamet sahibi Allah'a andolsun, ki bu, kulun yeminidir
Sadık kulun…bundan dolayı bir sakınca olmazdı
Dinimizin imamları, böyle bir tasnif yapmadılar
Şeriatımızda, bunun gibi ve sahih de olmazdı
Nasıl olmasın ki, ihtiva etmektedir şekil ilimlerini bile
Ve keşifleri ve tümü insanlar için nasihattir
İslam'da bunun bir benzeri yoktur
Ne içeriyorsa sahihtir

Mekke'ye yaptığı ilk ziyaret sırasında şeyh, imam muhaddis Mekinuddin el-İsfahani ile karşılaşır ve Kabe'nin yanında ondan Sahih-i Tirmizi'yi dinler. Onun da kitaplarını dinlemesine izin verir. Yine orada onun kızı irfan ehli en-Nizam ile de karşılaşır. Ki "Tercümanu'l Eşvak" adlı divanının ilham kaynağıdır. "Abdulkerim Vahşi el-Msıri. Ricaldendi."diye tanımladığı bir zatla da karşılaşır. Şeyh, bu dönemde ilginç bir hadise yaşar ve bu hadisenin eksenini *"İşte bu, aziz ve alim olan Allah'ın takdiridir."* (Yasin, 38) ayetinin oluşturduğunu müşahede eder.

Şeyh'in et-Temimi (r.a.)den Hırka Giymesi:

Şeyh, Fas'ta 594 yılında hatemiyet makamını tahakkuk ettirdikten sonra et-Temimi'nin elinden tarikat hırkasını giymişti. Bu hırkayı, bir kez daha Kabe'nin yanında, Muhammedi miras minberine yükseldikten sonra giydi. Hırkayı 599 yılında Şeyh Yunus b. Yahya el-Bağdadi'nin (ö:608) elinden giydi. Bu zat, şeyh Abdulkadir Cili'nin (ö:561) halifelerinden biriydi. Ondan Resulullah'ın (s.a.v) hadislerini de dinledi. Bunlar arasında kutsi hadisler de vardı. Bunlardan kırk tanesini "Mişkatu'l envar" adlı kitabının ilk bölümünde toplamıştır (bkz. I:32-309/II:338/IV:524). Şeyh'in bu kitapta kendilerinden hadis rivayet ettiği arkadaşı el-Habeşi ve et-Temimi el-Fasi'den başka, Ebu'l Hasan Ali el-Fayrabi (ö:646) ve Muhammed b. Halid es-Sadafi et-Tilmisani gibi isimleri de görüyoruz (II:72/III:182/IV:552). Et-Tilmisani, 599 yılında Mekke'de şeyh tarafından tarikata alınır. El-Habeşi'nin isteğine cevap olarak da ikisi için "Hilyetu'l Abdal" adlı kitabı, aynı yıl Cemaziyel evvel ayında Taif'te yazar. Şeyh, Abdullah b. Abbas'ın (r.a) kabrini ziyaret etmek maksadıyla orada bulunuyordu. Şeyh, İbn Abbas'ın efrad'dan olduğunu belirtir.

Kabe hareminde şeyh, arkadaşlarıyla toplanır ve hadis dinlerlerdi veya tasavvuf kitaplarını mütalaa eder, müzakere yaparlardı. Çoğu zaman Rüknü Yemani karşısında otururlardı (I:32-71-309/II:338). Bu toplantıların birinde şeyh, ilginç bir hadise yaşar. Bu hadiseyi Futuhat'ta birkaç kere zikreder (I:638/II:15). Aşağıdaki metinde ise olayı ayrıntılı olarak aktarır (IV:11-12):

- "Yüce Allah alemi altı günde yaratmıştır. Yaratmaya Pazar günü başlamış ve Cuma günü tamamlamıştır. Ama herhangi bir yorgunluk hissetmemiştir. Mahlukatı yaratmaktan yorgun düşmemiştir. Haftanın yedinci günü, alemi yarat-

ma işini tamamlayınca, yorgun düştüğü için dinlenen biri gibi olmuştu (…) Nebevi hadislerde böyle bildirilmiştir. Bu yüzden haftanın bu gününe es-Sebt (Cumartesi) adı verilmiştir. Dinlenme, rahat günü kast edilmiştir ki ebed günüdür de. Çünkü dünya ve ahiretteki her türün şahsı bu günde oluşur (…) Ebed günü olan bu günün gündüzü cennet ehli içindir, gecesi ise cehennem ehli içindir. Gündüzünün akşamı, gecesinin de sabahı yoktur. Es-Sebti Ahmed b. Emirülmüminin Harun er-Reşid'den başka bu günü dikkate alan başka birini görmedik. Şöyle ki: Ben, Mekke'de Cuma günü Cuma namazından sonra tavafa başladım. Tavaf edenler arasında güzel görünümlü bir adamın önümde tavaf etmekte olduğunu gördüm. Tanımak için ona baktım. Ama Kabe'ye komşu kimselerden biri değildi. Üzerinde uzaktan geldiğini gösteren bir işaret de yoktu. Bilakis üzerinde bir tazelik ve dinginlik vardı. Baktım, tavaf ederken omuz omuza vermiş iki kişinin arasından geçiyor. Aralarından geçtiği halde onları birbirinden ayırmıyor ve onlar da aralarından birinin geçtiğini fark etmiyorlar. Ben de onun ayaklarını bastığı yerleri basmaya başlayarak onu izledim. Ayağını kaldırdığında hemen onun yerine ayağımı koyuyordu. Aklım fikrim ondaydı, gözümü ondan ayırmıyordum ki kaybetmeyeyim. Ben de omuz omuza tavaf eden iki kişi arasından onun gibi geçiyordum ve onları birbirinden ayırmıyordum. Bu durum karşısında hayret ettim. Yeri kere tavaf edip çıkmak istediği zaman, onu tuttum ve selam verdim. Selamımı aldı ve gülümsedi. Gözlerimi ondan alamıyordum. Kaybolup gitmesinden korkuyordum. Onun bedene bürünmüş bir ruh olduğundan şüphe etmiyordum. Bu arada gözün de onu algıladığını biliyordum. Ona dedim ki: Senin bedene bürünmüş bir ruh olduğunu biliyorum. Doğru söyledin, dedi. Dedim ki: Allah sana rahmet etsin. Kimsin sen? Dedi ki: Ben es-Sebti b. Harun er-Reşid'im. Dedim ki: Bildiğim kadarıyla

sana es-Sebti adının verilmesinin sebebi, haftanın günleri boyunca yediklerin oranında Cumartesi günü mesleğini icra etmenmiş. Dedi ki: Duydukların doğrudur. Öyle yapıyordum. Dedim ki: Haftanın bütün günleri içinde neden özellikle Cumartesi gününü seçtin? Dedi ki: Ne güzel sordun. Duymuştum ki yüce Allah alemi yaratmaya Pazar günü başlamış ve Cuma günü de yaratmayı tamamlamıştır (…) Bunun üzerine: Allah'a yemin ederim ki, buna uyarak hareket edeceğim, dedim. Böylece Pazar gününden başlayarak haftanın altı gününü Allah'a ibadet etmeye ayırdım. O günleri Allah'a ibadet için ayırıyor ve nefsim için çalışmayı bu çabama karıştırmıyordum. Cumartesi olunca da o günü nefsime ayırıyordum. Haftanın geri kalan günlerinde yiyeceğim şeyleri o gün temin ediyordum (…) Bundan dolayı da Allah bana nice fetihler nasip etti. Ona dedim ki: Senin zamanının Kutbu kimdi? Dedi ki: Övünmek yok, ama bendim. Dedim ki: Bana böyle tanıtıldı. Dedi ki: Sana tarif eden doğru söylemiştir. Sonra bana şöyle dedi: Müsadenle. (benden ayrılmak istiyordu). Dedim ki: Bu sana bağlıdır. Seven biri gibi beni selamladı ve dönüp gitti. Bazı arkadaşlarım ve bir cemaat beni bekliyorlardı. Çünkü Gazali'nin "İhyau Ulumiddin" adlı eserini benim gözetimimde inceliyorlardı. İki rekatlık tavaf namazını tamamlayıp onların yanına geldim. Aralarında bulunan Nebil b. Hazar b. Hazrun es-Sebti dedi ki: Güzel yüzlü, hoş simalı yabancı bir adamla konuştuğunu gördüm. Kabe civarında oturanlar arasında böyle birini tanımıyoruz. Kimdi o ve ne zaman gelmişti? Sustum, onunla ilgili onlara herhangi bir şey söylemedim. Ama kardeşlerden bazılarına onun hikayesini anlattım. Şaşırdılar."

Şeyh, Ahmed es-Sebti'nin altı nefes ricalinden olduğunu ve her zamanda bu sayının eksilmeden ve artmadan aynı kaldığını belirtmiştir. Bunların her birinin altı yaratılış gün-

lerinden bir günü vardır. Bunlar altı cihete de hükmederler (II:15). Es-Sebti, şeyhle bu buluşmasından asırlar önce ölmüştü. Öldüğü zaman yirmili yaşların başında bir gençti. Onun hayat hikayesi Nuaym el-İsfahani'nin "Hilyetu'l Evliya" adlı eserinde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Burada belirtelim ki Şeyh, Kutubluk makamına nail olanları şöyle sıralar:

- Dört Raşit halife, Hasan, Hüseyin, babası Yezid b. Muaviye'den sonra iki ay veya daha az bir süre halifelik görevinde kalan ve 21 yaşında ölen Muaviye b. Yezid, sekizinci emevi halifesi Ömer b. Abdulaziz (ö:101), mutezilenin el-Me'mun zamanında sebep olduğu fitne döneminde ehli sünnet üzerinde kurulan yoğun baskıları kaldıran onuncu Abbasi halifesi el-Mütevekkil (ö:206). Bunlar hem zahir, hem de batın halifeliğe birlikte sahip olmuşlardı. Ama sadece Batıni halifeliğe nail olanlar ise, oldukça fazladırlar. Yukarıda sözü geçen es-Sebti ve Ebu Yezid el-Bestami (ö:261) onlar arasında yer alırlar. Kabe etrafında şeyh, yedi abdal ile de karşılaşır ve onlar hakkında şöyle der (II:7-455):

- "Bu yedi abdalla Kabe hareminde Hanbeliler duvarının arkasında buluştum. Burada rüku ettiklerini gördüm. Selam verdim onlara. Onlar da bize selam verdiler. Sonra konuştuk. Bu güne kadar onlar gibi siması güzel ve Allah'la bu kadar meşgul başka kimse görmemiştim. Sadece onlara benzeyen Sakitu'r Refref b. Sakitu'l Arş adlı birini Konya'da görmüştüm. Kendisi Fars'tı." Ancak Şeyh'in onlarla konuşması, kendisinin de "Ruhu'l Kuds" adlı eserinde belirttiği gibi marifetle ilgili değildi. Bu hususta şunları söylüyor (R:126): "Hanbeliler duvarı ile Zemzem avlusu arasında bir yerde onlarla oturdum. Onlar gerçekten Allah'ın has erleridir. Etrafa bakmazlar. Üzerlerinde bir huzur ve heybet bulunur. Onlar müşahede halinde iken onlarla buluştum. Aramızda marifet ile ilgili bir konuşma geçmedi. Onlarda öyle bir sükunet gözlemledim ki bir insanın bu kadar sakin olabile-

ceği tasavvur edilemez."

Bu yılda şeyh'in Mekke hareminde karşılaştığı faziletli zatlar arasında Kadı Abdulvahhab el-Ezdi el-İskenderani (Mübeşşerat), İbn Harzahum el-Fasi'nin (ö:559) talebelerinden ve Mekke hareminin iki müezzininden biri olan Musa b. Muhammed el-Kebbab el-Kurtubi gibi isimler de vardır (I:603/II:262/IV:96-529). Şeyh "La havle vela kuvvete illa billah" zikri hakkında konuşurken ondan söz etmektedir (IV:96): "Bir şey sana tecelli ettiğinde, Allah olmadığı halde sana "ben Allah'ım" der ve sen de "Sen Allah ilesin" dediğinde, Allah değilse eğer, oracıkta hemen yok olur. Allah erlerinden bu sahneye şahit olan kimse görmedim. Ancak Kurtubalı bir adam vardı ve bu adam böyle bir sahneye şahit olmuştu. Adı Musa b. Muhammed el-Kubbab'dı."

Şeyh, Mekke'ye ilk kez geldiği bu esnada bazı semavi parlak cisimleri görür ki bundan önce benzerlerini görmemiştir. Şeyh, bunları yeryüzündeki gelişmelerle irtibatlandırır ve şöyle der (II:450):

- "Allah bu parlak gök cisimlerini Resulullah (s.a.v) zamanından bu yana şeytanların kovulmalarının araçları kılmıştır. Çünkü cinlerin kafirleri olan şeytanlar dünya semasına yükselebilirler. Orada meleklerin semadaki konuşmalarına ve Allah'ın orada vahyettikleriyle ilgili sözlerine kulak hırsızlığı yaparlar. Şeytan böyle bir girişimde bulunduğu zaman Allah onun üzerine takip edici ve değdiği yeri delip geçici parlak cisimler gönderir. Bu yüzden gördüğün bu büyük ışığa sahip kılınmıştır. Bu ışık arkasından da yol mahiyetinde bir iz bırakır. Bir keresinde bu ışığın yolunu gördüm. Işığı bir saat veya daha fazla bir süre kalmıştı. Ben o sırada tavafta idim. Ben ve benimle beraber Kabe'de tavaf eden topluluk bu hadiseyi görmüştük ve insanlar gördükleri bu manzara karşısında hayrete düşmüşlerdi. Bu kadar çok kuyruklu yıldızın bulunduğu

başka bir gece görmemiştik ve bu durum sabaha kadar devam etti. Bu gök cisimleri o kadar çoktular ki, ateşin kıvılcımları birbirine karıştığı gibi onlar da birbirlerine karışmışlardı. Bu manzara gök cisimlerini görmemize engel oluyordu. Bu, büyük bir hadiseden, felaketten başka bir şey değildir, dedik. Nitekim az bir süre sonra duyduk ki bizim gökteki bu manzarayı gördüğümüz gece Yemen'de bir olay meydana gelmiş. Sayısız çinko yığını gibi bir toprağı savuran bir rüzgar esmiş ve toprak yeri tamamen kaplamış, kalınlığı da diz boyuna kadar gelmiş. İnsanlar büyük bir korkuya kapılmışlar. Ortalık bir anda karanlığa gömülmüş. Öyle ki gündüz ortasında ellerinde kandillerle dolaşmaya başlamışlar. Çünkü kalın bulutlar güneş ışığını engellemiş. Denizde büyük bir kaynamanın sesini duyuyorlarmış..

Ki o sene daha acayip hadiselere şahit olduk. Taif'te veba salgını baş gösterdi. Şehir yaşanmaz hale gelmişti. Bu hastalık 599 yılının Recep ayının başından Ramazan ayının başına kadar devam etti. Uğradıkları bu vebanın izlerini vücutlarında görmek mümkündü. Sonra elli gün geçmeden ölüyorlardı. Elli günü geçense kurtuluyordu. Mekke şehri Taiflilerle dolup taşmıştı. Evlerinin kapıları açık kalmıştı. Kumaşları, hayvanları sahipsizdi. Bu müddet zarfında dikkat çeken garip hadiselerden biri de şudur: Onların yurtlarından geçen bir yabancı, koruyan biri olmadığı için yiyeceklerinden, kumaşlarından veya hayvanlarından bir şey alacak olsa, aynı anda vebaya yakalanırdı. Oradan geçip de bir şey almayan kimseye ise bir şey olmazdı. Böylece yüce Allah o sırada onların mallarını geride kalanlar ve mirasçılar için korumuştu. Tevbe ettiler. Sonra o sene kızlar mallarına varis oldular. Aralarındaki fitne de son buldu. Allah onları bu olaydan kurtardığında, üzerlerindeki belayı kaldırdığında ve güven ortamı devamlı hale geldiğinde, önceki gibi uyarılara kulak vermez hallerine geri döndüler."

Şeyh, 599 senesinde Mekke'de bazı rüyalar da görür. Bu rüyalardan biri ile ilgili olarak Fusus adlı eserinde, onu Nebilerin Muhammedi hatemi ancak görebilir, demektedir (I:609):

- "…Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *Benim Nebiler içindeki durumum şuna benzer: Bir adam bir duvar bina eder ve duvarın sadece bir tuğlası eksik kalır. İşte ben duvarı tamamlayan bu tuğlayım. Benden sonra Resul de gelmeyecektir, Nebi de."* Bu hadiste Resulullah (s.a.v) nübüvveti duvara, Nebileri de bu duvarın örülüp bina edildiği tuğlalara benzetmektedir. Bu, son derece güzel bir teşbihtir. Çünkü burada duvar olarak isimlendirilen şey, tuğlalar olmadan asla zuhur edemez. Bu yüzden Resulullah (s.a.v) de Hatemu'n Nebiyyindir. 599 senesinde Mekke'deydim. Rüyada Kabe'nin altın ve gümüş tuğlalarla bina edilmiş olduğunu gördüm. Bir tuğla gümüş, bir tuğla altın olacak şekilde örülmüştü. Ben binayı tamamlıyordum ve geride bir şey kalmıyordu. Binaya ve güzelliğine bakıyordum. Sonra Rükn-ı Yemani ile Rükn-ı Şami arasındaki yüzüne baktım ve Rükn-ı Şamiye daha yakın olduğunu gördüm. Orada iki tuğlanın yerini gördüm. Biri gümüş, biri de altındandı. Duvarın iki sırasında bunların yeri boş kalmıştı. Üst sırada altın tuğlanın, onun altındaki sırada da gümüş tuğlanın yeri boş kalmıştı. Baktım ben iki tuğlanın yerine uyuyorum. O anda ben bu iki tuğla oluyor ve duvarı tamamlıyordum. Artık Kabe'nin eksik bir tarafı kalmıyordu. Durmuş, öyle bakıyordum. Durduğumu da biliyordum. Bu iki tuğlanın aynısı olduğumdan da kuşku duymuyordum. O iki tuğla benim zatımın aynıydılar. Sonra uyandım ve Allah'a şükrettim. Rüyamı tevil ederek şöyle dedim: Ben, benim sınıfımdan tabiler arasında, Resulullah'ın (s.a.v) Resuller arasındaki konumundayım. Benimle velayetin son bulması umulur. Böyle bir şey Allah'a ağır gelmez. Resulullah'ın (s.a.v)

duvarı örnek gösteren hadisini ve kendisinin o eksik kalan tuğla olduğunu belirtmesini hatırladım. Bu rüyamı, rüya tabirinden anlayan ve Tevzerli olan ve o sırada Mekke'de bulunan bir alime anlattım. Bana rüyanın tabirini kendimin de tevil ettiğim gibi anlattı. Ona rüyayı kimin gördüğünü söylememiştim. Allah'tan bu nimeti keremiyle benim için tamamlamasını diliyorum. Çünkü Allah'ın birini bir nimete has kılması, donuklaşmayı, muvazeneyi ve ameli gerektirmez ve bu, Allah'ın lütfundandır. Dilediğini rahmetiyle bu nimete has kılar. Allah büyük lütuf sahibidir."

Bunun gibi enteresan bir rüya daha görür orada ve şöyle anlatır (III:549):

- "Hak taala rüyada bana gösterdi ki, ben yüzlerini tanımadığım bir topluluk içinde Kabe'yi tavaf ediyorum. Bana iki beyit okudular. Bu beyitlerden biri ezberledim. Birini ise unuttum. Ezberimde kalan beyit şöyledir

Sizin tavaf ettiğiniz gibi biz de yıllarca tavaf ettik
Hepimizi bürüyen bu evi.

Öbür beyit, hafızamdan çıkıp gitti ve ben buna hayret ettim. Onlardan biri, beni bilmediğim bir isimle adlandırarak dedi ki: Ben senin atalarından biriyim. Ona dedim ki: Kaç senedir ölmüşsün? Dedi ki: kır bin küsur senedir. Sonra ona dedim ki: Adem'in ölümün üzerinden bile bu kadar sene geçmemiştir. Dedi ki: Hangi Adem'den bahsediyorsun, sana en yakın olanından mı, yoksa başkasını mı? Hemen Resulullah'ın (s.a.v) şu hadisini hatırladım: "*Allah, yüz bin Adem yaratmıştır."* Kendi kendime şöyle dedim: Belki de beni kendisine nispet eden bu dedem de onlardan biridir. Alemin hadis olmasına rağmen, bu konudaki kesin tarih bilinmemektedir. Çünkü alem için kıdem (öncesizlik) mertebesi sahih değildir. Yani, alemin öncesizliği caiz olmaz. Çünkü

alem, Allah tarafından var edilmiştir. Allah onu yoktan var etmiştir…"

Ruhani miracıyla ilgili olarak şeyh, yaşadığı vakıayı, dördüncü semadaki İdris nebiye (a.s) anlatır. O da şu cevabı verir (III:324): "Benim Allah'ın Nebisi olduğumu tasdik et. Alemin bir bütün olarak varlığını sürdüreceği müddeti bilmem. Ancak Onun bilcümle halık olduğunu biliyorum ve dünya, ahiret hep vardı. Mahlukatın ecelleri de yaratılış müddetince vardır. Yaratılış, nefeslerle birlikte yenilenir. Bize ne öğrettiyse bildik. Onun dilediklerinden başka kimse onun ilmini ihata edemez."

Mekke'de 600 senesinin Rebiu'l evvel ayında şeyh, Tunus'taki Abdulaziz el-Mehdevi'ye hitaben "Ruhu'l kuds fi muhasebeti'n nefs" adlı kitabını yazar. On yedi arkadaşı da bu kitabı ondan dinler. Bunlar arasında el-Habeşi ve biraz sonra kendisinden söz edeceğimiz Mecduddin İshak er-Rumi de vardır.

Mekke'de şeyh, Hac veya Umre için gelen ya da harem civarında oturan çok sayıda veliyle karşılaşır. Hatta bir gün Ebu Kubeys dağında büyük velilerden yetmiş tanesiyle bir araya gelir (I:201).

Aynı sene, Şeyh ile Kabe arasında da bazı manevi vakıalar meydana gelir. Şeyh bunları Hac babında zikretmiştir. Kısaca şunları söylüyor (I:700-701):

- "Bir gün Kabe'ye baktım. Benden kendisini tavaf etmemi istiyordu. Zemzem de suyundan içip kanmamı istiyordu. Bu isteklerinin sebebi, bir müminle bütünleşme arzularıydı. İsteklerini sözlü olarak kulaklarımla duyuyordum. Bu yüzden ikisinden perdelenmekten korktuk. Çünkü bizim ilahi yakınlık bağlamındaki hallerimize göre onların Hak katındaki makamları çok büyüktür. Bizim irfanımıza göre de böyle bir makama layıktırlar. Bunun üzerine kamil müminin tercümanı olarak işin aslını tanıtıcı olarak onlara hitaben 12 beyitlik bir

şiir okudum. İlk beyti şöyledir:

Ey Allah'ın Kabe'si ve ey O'nun zemzemi!

Benimle buluşmayı ne çok istersiniz; susun ve vazgeçin.

Kabe'ye komşu olduğum günlerde benimle Kabe arasında haberleşmeler, vesileleşmeler ve daimi surette izleşmeler olurdu. Benimle Kabe arasında geçen bazı konuşmalardan "Tacu'r Resail ve Minhacu'l Vesail" adını verdiğimiz risalede söz ettik. Zannedersem bu risalede yedi veya sekiz mektup yer almaktadır. Bunlar yedi bölümle ilgilidirler ve her bölümde, bu bölüme tecelli eden ilahi sıfata ilişkin bir mektubum yer almaktadır. Ne var ki bu mektupları yazmam ve onları sözlü olarak söylemem bir hadise sebebiyledir. Çünkü hayatımı ona tercih ediyordum. Hakikatlerin tecelli yeri olarak Onun mekanını öngörüyordum, kendi konumumu değil. Allah'ın ona özgü kıldığı yüce dereceleri takdim ediyordum. Onunla ilgili bu tavrım, bana galip olan bir halden dolayı idi. Hiç şüphesiz Hak, halin verdiği sarhoşluğa dikkatimi çekmeyi irade etti. Soğuk ve mehtaplı bir gecede beni yatağımdan kaldırdı. Yağmur da hafiften serpiştiriyordu. Abdest aldım ve karşı konulmaz bir baskıyla tavaf etmek üzere dışarı çıktım. Öyle sanıyorum ki bir kişiden başka tavaf eden kimse yoktu. Hacer-i Esved'i öptüm ve tavafa başladım. Hacer-i Esved'in arkasındaki arkın hizasına geldiğimde Kabe'ye baktım, öyle tahayyül ettim ki, Kabe, üstüme atılmak üzere eteklerini sıvamış, yani yerinden yukarı kalkmış gibi duruyor. Kulağımla duyacağım sözlerle beni tehdit ediyordu.

Bana şöyle diyordu: "Gel! Bak sana neler yapacağım! Nicedir Adem oğullarını yüceltirken benim değerimi düşürüyorsun! Arifleri benden üstün tutuyorsun! Tek izzet sahibinin izzeti hakkı için beni tavaf etmene izin vermeyeceğim!"

Düşünmeye başladım ve yüce Allah'ın beni terbiye etmek istediğini anladım. Bundan dolayı Allah'a şükrettim ve hissettiğim baskı ortadan kalktı. Derhal irticalen bazı beyitler söyledim ve bunları ona hitaben okudum. Bana karşı sergilediği o sert tutumundan vazgeçmesini istedim. Ben ona karşı bu beyitleri durmadan tekrarlarken o, genişliyor, yerine, temellerinin üzerine kuruluyordu. İşitebildiğim kadarıyla sevincini ifade ediyordu. Derken eski haline geri döndü. Bana güven telkin etti ve tavaf etmemi işaret etti. Hemen kendimi, eman verenin üzerine attım. Bedenimdeki bütün mafsallarım bu halin etkisiyle titriyordu. Onunla musalaha ettim, sonra Hacer-i esvedi tavaf ederken tevhid şehadetini ona emanet ettim. Şehadeti telaffuz ettiğim sırada ağzımdan bir inci suretinde çıktığını gördüm. O esnada Hacer-i esvedde kemer gibi bir delik açıldığını gördüm. Taşın derinliğine baktım, bir zira kadardı. Şehadetin Kabe şeklini aldığını ve taşın dibine yerleştiğini gördüm. Sonra taştaki delik kapandı, bu kemer de ortadan kalktı. Bütün bunları gözlerimle görüyordum.

Bana dedi ki: Bu, bende emanet kalacak. Senin için onu kıyamete kadar saklayacağım ve Allah katında onunla senin lehine şahitlikte bulunacağım.

Hacer-i esved bunları bana söylüyordu ve ben dinliyordum. Allah'a şükrettim ve ona da teşekkür ettim. Bu yedi mektubu ona hitaben yazdım. Benden dolayı sevinci ve coşkusu arttı. Hatta ondan bana bir müjde geldi. Bu müjdeyi, Salih bir adam bana ulaştırdı ki benimle Kabe arasındaki hadiseden haberdardı.

Bana dedi ki: Dün rüyada şu Kabe'nin bana şöyle dediğini gördüm: Ey Abdulvahid! Subhanallah! Haremde şu adamdan başka beni tavaf eden kimse yok! (Senin adını söyledi.) İnsanlar nereye gitti, bilmiyorum. Sonra rüyada seni tek başına Kabe'yi tavaf ederken gördüm. Yanında

tavaf eden başka bir kimse yoktu. Rüyayı gören devamla şöyle dedi: Kabe bana dedi ki: Ona bak. Orada tavaf eden başka biri görüyor musun? Hayır, Allah'a yemin ederim ki, görmüyorsun, ben de görmüyorum…

Böyle bir adam tarafından bana ulaşan bu müjdeden dolayı Allah'a şükrettim. Resulullah'ın (s.a.v), Müslüman insanın gördüğü veya kendisine gösterilen Salih rüyalarla ilgili sözünü hatırladım. Kabe'yi yerine indirmek için okuduğum beyitlere gelince, 19 beyitten oluşan bu şiirin ilik beyitleri şöyledir:

Eman sahibine sığındı kalbim
Düşman okları ona doğru geldiği için

Şeyh Mekke'den Anadolu'ya ve Şam'a Gidiyor
Muhammed'e varis oldum da bütüne varis oldum
Eğer başkasına varis olsaydım, cüze varis olurdum
Böylece nefisler koşarak bana yöneldiler
Veraseti ayn olarak inşa etmiştim çünkü
Susuz nefisleri suya kandırdık
Bu içmeden sonra susuz kimse bulunmaz

(DY: 335)

Şeyh, bir çok yerde Ebu Medyen'in şu sözünü aktarır:

- "Allah'a yönelmenin gerçekliğinin belirtisi halktan kaçmaktır. Halktan kaçmanın gerçekliğinin belirtisi Hakkın varlığıdır. Hakkın varlığının kemal derecesinin belirtisi de halka dönmektir" (IV:340).

Yani nasihat etmek, doğru yolu göstermek, terbiye etmek ve bir basirete dayalı olarak onları Allah'a davet etmek üzere halkın arasında dönmek. Şeyh, 26 yaşında iken bu dönüşü gerçekleştirmiştir. Sonra bu alanı, arifleri ve şeyhleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Hatemiyet makamına eriştiği zaman 35 yaşındaydı. Sonra yönetici ve

yönetilen olarak, zahir ve batın olarak bütün ümmeti kapsayacak şekilde tekamül etmiştir. O sırada 40 yaşındaydı ve daha önce söylediğimiz gibi Mekke'de Muhammedi minberin en yüksek derecesinin üzerine çıkmıştı. Şeyh, bir çok yazısında bundan söz etmektedir. Bu yazılarından biri şöyledir (I:658):

- "Yüce Allah, Nebisinin lisaniyle bana Allah, Resulü, Müslümanların imamları ve Müslüman ümmetinin geneli için genel bir hitap olarak nasihatta bulunmamı emretti. Sonra bir çok kere vasıtasız olarak Mekke'de ve Şam'da özel olarak bana hitap etti. Bana dedi ki: Sana göstereceğim bir müjde aracılığıyla kullarıma nasihat et. Benden başkasından daha fazla bu görev benim için belirginleşmiş oldu böylece. Allah'ın bana yüklediği bu görev, ondan bir sınama ve arınma vasıtası değil, bir inayet ve onurlandırmadır."

Şeyh, "Mübeşşerat" adlı eserinde bu anlamı pekiştiren bir rüyasından söz etmekte ve şöyle demektedir:

- "Mekke hareminde uyuduğum bir sırada bir rüya gördüm. Sanki kıyamet kopmuştu ve ben Rabbimin önünde bazı tefrit mahiyetindeki davranışlarımdan dolayı beni azarlamasından korkar vaziyette başımı öne eğmiş duruyordum. Ulu Allah bana şöyle diyordu: *Ey kulum! Korkma! Senden, kullarıma nasihat etmenden başka bir amel istemiyorum. Kullarıma nasihat et."* İnsanlara doğru yolu gösterirdim. Neticede Allah'ın tarikine girmenin ağır olduğunu görünce, tembellik gösterdim. O gece artık kendi nefsimle uğraşmaya ve insanları kendi hallerinde bırakmaya karar vermiştim. İşte bu rüyayı o gece gördüm. Sabah olunca, insanların arasında oturmaya ve onlara yolu açıklamaya, kesin felaketleri haber vermeye başladım. Bütün gruplara anlatıyordum, fakihlere, yoksullara, sofilere ve avama. Kim bana karşı çıkıp beni öldürmeye kalksaydı, Allah beni onlardan korur ve bana yardım ederdi. Bu, O'nun bana

yönelik bir lütuf ve merhametidir. Hz. Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Din; Allah, Resulü, Müslümanların imamları ve geneli için nasihattir."* Sahih-i Müslim'de yer alır bu hadis."

Şeyh'in Anadoluya doğru yola çıkması:

Şeyh, 600 yılında Mekke'de Sadruddin Konevi'nin babası Mecduddin İshak b. Yusuf er-Rumi ile karşılaşır. İbn Bibi "el-Evamiru'l Alaiye" adlı kitabında onu "Şerefu'l Evtad" (Evtad olan zatların şerefi) olarak vasfeder. Abbasi Halifesi en-Nasır, Selçuklu Sultanı Keykavus'a gönderdiği mektupta "Umdetu'l Arifin" olarak nitelendirir (A:267).

Mecduddin, Sultan Keyhüsrev'in, ondan sonra da oğlu Keykavus'un mürşidi ve müsteşarıydı. Keykavus onu Bağdat'a Halife en-Nasır'ın yanına elçi olarak göndermiş ve meşhur sufi Şihabuddin es-Sühreverdi'nin (ö:632) telkiniyle en-Nasır'ın kurduğu el-Futuvve nizamına katılmayı talep etmiştir. Böylece Mecduddin, cihad amacıyla oluşturulan el-futuvve kurumunun manevi yol göstericisi olmuştu. Ondan sonra bu makam oğlu Sadruddin'e geçti.

Mecduddin, Anadolu'dan siyasi nedenlerle Şam'a göç etmişti. Keyhüsrev'in yönetimini sağlamlaştırması ve rakibi Rüknüddin'in 600 yılında ölmesiyle birlikte olumsuz şartlar ortadan kalkmıştı. Bunun üzerine Keyhüsrev, mürşidi Mecduddin'i çağırmış ve yeniden müsteşarı ve yol göstericisi olarak geri dönmesini rica etmişti. Mecduddin'in Mekke'de şeyhle görüşmesi 600 yılına denk gelmişti. Şeyhi kendisiyle birlikte Anadolu'ya davet etti. Şeyh bu daveti kabul etti. El-Habeşi'yi de yanlarına alarak yola çıktılar. Medine-i Münevvere'de Resulullah'ı (s.a.v) ziyaret ettiler.

Şeyh, 552. babda, menzili *"Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileseler, Resûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyade-*

siyle affedici, esirgeyici bulurlardı." (Nisa, 64) ayeti olan Kutub'un halini tarif ederken Resulullah'ı (s.a.v) ziyaret etmesinden şöyle söz etmektedir (IV:193):

- "Nefsine zulmeden kimse, bu gün bizim elimizde olan meşru Hakka gelirse, eğer Hak onun için Muhammedi surette somutlaşsa, onun bu zikrin ashabı olduğu bilinir. Bu da ya rüyada ya da uyanıkken gerçekleşir. Ne şekilde olursa olsun fark etmez. Ama somutlaşmazsa, o, sözü edilen bu adam değildir. Eğer hak söylediğim gibi kendisi için somutlaşsa, nefsine zulmeden bu kimsenin Allah'tan bağışlanma dilemesi veya dilememesi ihtimalleri belirir. Eğer bu yerde Allah'tan bağışlanma dilerse, Resulullah (s.a.v) onun için Allah'tan bağışlanma dilemeyi anar ve Allah'ı bu sırada tevbeleri çokça kabul eden ve çokça merhamet eden bulur. Ben de nefsime zulmetmiştim. Resulullah'ın (s.a.v) kabrine geldim. Hadiseyi yukarıda anlattığım tarzda gördüm. Yüce Allah ihtiyacımı karşıladı ve ben de geri döndüm. Resulullah'ı (s.a.v) ziyarete gelişimin sebebi, bu ayetti. Ayeti, Resulullah'ın (s.a.v) kabrinin yanında da okudum. Hemen kabul edildi ve ben geri döndüm. Bu olay altı yüz bir yılında gerçekleşti."

Oradan Kudüs'e gittiler. Orada Şeyh, birkaç risale yazdı. Bunlar arasında "Kitabu'l celale", "Kitabu'l ezel", "Kitabu'l elif" ve "Kitabu'l huve" gibi risaleler yer alır. Oradan Irak'a doğru yola çıktılar. 601 yılında Bağdat'a vardılar. Orada 12 gün kaldılar. Şeyh, 284. babda (II:625) Mekke ile Irak arasında bir çöl hayvanından bahseder. Çöl Arapları bu hayvanı senede bir gün avlarlarmış. Bu hayvanın etini yiyen veya etinin suyunu içen kimse, Allah'ın alemde yarattığı cüzi ve külli hadiseleri bilir. Bütün hayvanların konuşmalarını duyar ve anlar. Bu çölde yaşayan Araplar, yabancıların bu hayvanın etinden yemelerine engel olurlar. Çünkü bu özelliğin sadece kendilerinde olmasını isterler. Şeyh şöyle der:

-"Bu hayvanın etini yiyen ve etinin suyunu içen birini gören birini gördüm. Bu kimse sözünü ettiğim bu özelliğe sahipmiş. Bazı mahlukatına verdiği bazı ilimleri bazı mahlukatından gizleyen Allah münezzehtir. Ondan başka ilah yoktur, her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu, bize Şeyh'in Futuhat'ın 295. babını tahsis ettiği "Fecir" suresinde yer alan *"…her an gözetlemededir."* (Fecir, 14) ayetinde geçen *"gözetleme"* kelimesinin anlamına işaret ederken sözünü ettiği ilginç bir hayvanı hatırlatmaktadır. Bununla ilgili olarak şunları söylüyor (II:674):

- "…Bu öyle bir hayvandır ki üst kısmını yiyen kimseye yıldız ilmi, ortasını yiyene bitki ilmi ve kuyruğundan önceki kısmı yiyene de yer altı suları ilmi verilir. Bu kimse susuz bir yere gittiğinde yerin altında kaç zira derinlikte su bulunduğunu bilir. Bu hayvan ne büyük ne de küçük olan bir yılandır. Sadece Endülüs'ün batısında bulunur. Emirülmüsliminin katibi Abdullah b. Abdun bu hayvanla karşılaşmıştı. İki ağızlı bir bıçakla ve tek bir darbeyle başını ve kuyruğunu kesmiş ve hayvanı üç kısma bölmüştü. Üç kardeştiler. Abdullah hayvanın üst tarafını yemişti. Bu yüzden yıldızlara göre hükmetme hususunda bir uzmandı. Hem de herhangi bir kitap okumadan ve bir imamdan ders almadan. Kardeşi Abdulmecid orta kısmını yemişti. O da bitki ilminde, bitkilerin özellikleri ve terkipleri hususunda bir uzmandı. O da herhangi bir kitap okumadığı gibi kimseden de ders almamıştı. Oğlu el-Mancınıki Konya'da bunları bana anlattı. Üçüncü kardeş de kuyruktan önceki son kısmını yemişti. O da yerin altından su çıkarma hususunda bir uzmandı. Sırlarını mahlukatta gizleyen Allah noksan sıfatlardan münezzehtir."

Hiç kuşkusuz Şeyh, Bağdat'ta Abdulkadir Geylani gibi Salihlerin ziyaretçilerle dolup taşan kabirlerini ziyaret etmişti. Şeyh, Bağdat'ta hadisçi sufi İbn Sekine'yle (ö:607)

buluştu. Sultan el-Muzzaffer'e verdiği icazette ondan "ben ondan ilim öğrendim, o da benden öğrendi" şeklinde söz etmektedir. Yani birbirlerinden hadis öğrenmişlerdi. İbn Sekine Şeyh'ten "Ruhu'l Kuds" risalesini dinlemişti. Şeyh'in ondan aktardığı sözlerden biri şudur (IV:529): "İlahi vasiyette lütuf vardır. Bana Mekke'de bulunan Musa b. Muhammed el-Kurazi ve Bağdat'ta bulunan ve kendisiyle Rabata denilen yerde buluştuğumuz Ziya Abdulvahhab b. Sekine anlattı: Allahu taala buyuruyor ki: *Kulum defi hacet edip de abdest almadığı zaman bana eziyet eder. Abdest alır da namaz kılmazsa bana eziyet eder, namaz kılar da dua etmezse bana eziyet eder. Bana dua eder de ben duasını kabul etmezsem, ben ona eziyet etmiş olurum. Ama ben eziyet eden bir Rab değilim. Ben eziyet eden bir Rab değilim. Ben eziyet eden bir Rab değilim."*

Şeyh’in Yeni Bir Tasavvuf Hırkası Giymesi:

Şeyh, arkadaşlarıyla birlikte Bağdat'tan Musul'a gider. Orada İbn Cami ile buluşur. Ki İbn Cami Musul dışındaki Bestane denilen yerde kendisine Hızır'ın hırkasını giydirir. Şeyh, onun için ilham kaynaklı kitaplarının en güzeli ve en yararlısı olan "Et-tenezzülatu'l Mavsıliye"yi yazar. Burada abdestin ve beş vakit namazın sırlarını ve bunların yedi semayla ve bu semavatın Nebileriyle münasebetlerini, insanların cennet menzillerindeki ve cehennem çukurlarındaki derecelerini ve derekelerini açıklar.

Ayrıca "Kitabu'l Celal ve'l Cemal"i de yazar. Burada her celal ayetinin karşısında bir cemal ayetinin ve her cemal ayetinin karşısında da bir celal ayetinin bulunduğunu belirtir.

Musul'da karışık ruhani hallerin sahibi bir zatla karşılaşır. 303. babda "Tekvir" suresi menzilinin ilimlerini açıklarken ondan söz eder (III:17):

- "Tehdit ilmi… niçin döner ve Kur'an'la yarışana nere-

den gelir (…) Muhezzib Sabit b. Anter el-Halevi gibi. Onunla 601 senesinde Musul'da karşılaştım. Kur'an'la yarışıyordu. Ama Kur'an'dan sureler okuduğunu da duydum. Mizacında karışıklık vardı. Bununla beraber insanların en zahidi, nefis olarak en şereflilerinden biriydi. O sene vefat etti."

Musul'da Şeyh, hadisçi fakih ve Salih insan Ahmed b. Mesud'la da buluştu. Ondan hadisler ve haberler öğrendi ve bazısına "Muhadaratu'l Ebrar" adlı eserinde yer verdi. Yine ondan aşağıdaki haberi de rivayet etmiştir:

- "Tertemiz şeyhimiz Ahmed b. Mesud Sedad el-Mukri el-Mavsıli 601 yılında Musul şehrinde bize haber verdi: Resulullah'ı (s.a.v) gördüm ve dedim ki: Ya Resulallah! Satranç oynamak hakkında ne diyorsun? Helaldir, buyurdu (ravi Hanefi mezhebine mensuptu). Dedim ki: Tavla? Haramdır, buyurdu. Dedim ki: Ya Resulallah! Müzik için ne dersin? Helaldir, dedi. Peki, aşk şarkıları için ne dersin? Haramdır, dedi. Dedim ki: Ya Resulallah! Benim için Allah'a dua et. Çünkü bir ihtiyacım var (ya da bu anlamda bir şey söyledi). Buyurdu ki: Allah sana bin dinar rızık verdi. Her dinar dört dirhemden ibarettir. Uyandığımda sultan en-Nasır Selahaddin Yusuf b. Eyyub (Allah rahmet etsin) bir iş için beni çağırdı. Yanından ayrıldığımda, bana dört bin dirhem verilmesini emretti. Akşam olmadan Resulullah'ın (s.a.v) duasında belirttiği dirhemler eksiksiz olarak elimdeydi. Ravi dedi ki: O saatten sonra haram olduğuna inandığım Satrancın helal ve aşk şarkılarının da haram olduğuna inandım. Daha önce her ikisi açısından da aksine inanıyordum."

Öyle anlaşılıyor ki, Musullu bu şeyh ile İbn Arabi'nin arasındaki münasebet bu buluşmadan sonra da devam etmiştir. Çünkü Ümmü Delal ve Ümmü Reslan adlı kızlarının 636 ve 637 yıllarında Şam'da Şeyh'ten Futuhat dinlediklerini görüyoruz. Aynı şekilde başka bir hadis alimiyle de buluş-

muş ve ondan Fatiha suresini Besmeleyle birlikte bir nefeste okumanın faziletine dair bir hadis öğrenmiştir ki rivayet "Büyük Allah'a yemin ederim" tekidiyle pekiştirilmiştir. Şöyle diyor (IV:495): "…Büyük Allah'a yemin ederim ki, bana Ebu'l Hasan anlattı. Ona da babası Musul şehrinde el-Kenari olarak bilinen İbn Ebu'l Feth 601 yılında anlatmış."

Şeyh, 601 yılının Ramazanını Musul'da geçirir. Orada müridlerle ve ilim ehliyle buluşur. Bu zatlar onun kitaplarını (Ruhu'l Kuds gibi) dinlerler. Bu kitabı bu alimlerden dokuz tanesi Ramazanın son günlerinde dinlemiştir. Şeyh, Musul'da tabiat unsurlarına ibadet eden biriyle de karşılaşır (I:720).

Şeyh’in Anadoluya Geçişi:

Şeyh, Musul'dan ayrılarak Cizre (el-cezire) üzerinden yolculuğuna devam eder ve Duneysir denilen yere konuk olur. Orada Allah ehli iki zatla karşılaşır. Biri Ömer el-Farkavi'dir. Niyet tabakası ricalindendir ki nefislerini aldıkları nefeslere, amellere, sözlere ve düşüncelere göre hesaba çekerler. Bunlar Yunus Nebinin (a.s) kalbi üzere hareket ederler ve galip halleri ürperme, dünyadan el etek çekme ve hüzündür. Şeyh, İşbiliye'de onlardan Ebu Abdullah b. Mücahid ve İbn Kasum'la, Fas'ta ise Abdullah es-Semad ile karşılaştığını belirtir (II:213). İkincisi ise, Recebi velilerden biridir. Bunların her zamanki sayıları 40 olup ne eksilir ne de artar. Bunlara Recebi denilmesinin sebebi, her sene en büyük fetihlerinin Receb ayında gerçekleşmesidir. Şeyh'in karşılaştığı bu adamın ismi el-Hatari'dir. Bir keşfi esnasında Ebubekir ve Ömer (r.a) hakkında kötü inanışlara sahip rafizileri domuz ve köpek şeklinde görmüştür (II:8/muhadaratu'l ebrar, c.1).

Şeyh, Duneysir'den sonra arkadaşlarıyla birlikte bu günkü Türkiye'ye doğru yola çıkar. Sonunda Selçukluların

başkenti Malatya'ya gelirler. Sultan Keyhüsrev onları üst düzey saray protokolüyle karşılar (A:268). Mecduddin İshak sultanın mürşidi olarak Malatya'ya yerleşir. Fakat Şeyh yolculuğunu sürdürür. 602 yılında Konya'da rastlarız ona. Orada "Risaletu'l envar fima yumnehu sahibe'l halveti mine'l esrar", "El-emru'l muhkemu'l marbut" adlı risaleleri, müritlerin ve şeyhliğin adabı, süluk merhaleleri ve saliklerin miraçları gibi konuları açıkladığı iki kitapla birlikte "Kitabu'l Azame" adında Fatiha suresinin bazı sırlarını açıkladığı bir kitap kaleme alır. Bundan birkaç sene sonra bazı cümleler eklemiş olması da muhtemeldir. Çünkü kitapta Futuhat'ın Fatiha suresine has babından söz edilir. Şeyh'in bu babı 602 yılından birkaç yıl sonra yazdığı kuşkusuzdur.

Şeyh, 602 yılında Konya'da ariflerin şeyhlerinden büyük bir zat olan Avhaduddin el-Kirmani ile buluşur. Bu zat İran'ın Kirman şehrindendi. Ebu Hamid el-Gazali'nin kardeşi Ahmed el-Gazali tarikatından şeyh Rüknüddin es-Sicasi'nin (ö:620) öğrencisiydi. Bu zat ortadoğuyu ve Türkiye'yi gezmiş, birkaç kere Halep ve Şam'ı ziyaret etmişti. Ömrünün sonunda 632 yılında Bağdat'a yerleşmişti. Halife el-Mustansir billah II ona büyük ikramda bulunmuştu. Bağdat'ta 635 yılında vefat ettiğinde geride bir çok öğrenci ve kitap bırakmıştı. Bu kitapların en ünlüsü sufilerin sevgisine ilişkin olarak Farsça kaleme aldığı rubailerdir. İki şeyh arasında sağlam bir manevi ilişki oluşur. Birbirlerine karşı büyük saygı ve derin sevgi beslerler. Bundan sonra birkaç kere Mısır ve Suriye'de karşılaşırlar. Bir keresinde el-Kirmani gönüllü olarak Şam'dan Malatya'ya gider ve şeyh'in orada bıraktığı kitapları getirir. Ayrıca şeyh, Sadruddin el-Konevi'nin terbiyesini de ona havale eder. İleride bu konuya değineceğiz. Şeyh, Futuhat'ta (I:127) el-Kirmani'nin şahit olduğu ilginç bir hikayeye yer verir. Hikaye şöyledir:

- "Bana Avhaduddin Hamid b. Ebu'l Fahr el-Kirmani

(Allah onu muvaffak kılsın) anlattı: Gençlik günlerimde bir şeyhe hizmet ediyordum. Şeyh hastalandı. O sırada bir mağazada bulunuyordu. Karnı ağrıyordu. Tikrit'e geldiğimizde ona dedim ki: Ey Efendim! İzin ver, hastaları bedava tedavi eden Sincar hastanesinin sahibinden bir ilaç getireyim. Benim çok istediğimi, hastalığına üzüldüğümü görünce, ona git, dedi. Hastane sahibinin yanına gittim. Çadırında oturuyordu. Adamları da huzurunda ayakta bekliyorlardı. Önünde bir mum vardı. Ne o beni tanırdı ne de ben onu tanırdım. Beni kalabalık içinde durmuş görünce, yanıma geldi, elimden tutup ikramda bulundu ve sordu: Ne ihtiyacın var? Şeyh'in durumunu ona anlattım. Hemen ilacı hazırlayıp bana verdi. Beni yolcu etmek üzere dışarı çıktı. Hizmetçi de önünden mumu tutarak yürüyordu. Şeyh'in onu görüp ortaya çıkmasından korktum. Bunun üzerine ısrarla geri dönmesini istedim. O da geri döndü. Şeyh'in yanına geldim ve ilacı verdim. Hastane sahibi emirin bana nasıl saygı gösterip ikramda bulunduğunu anlattım. Şeyh gülümsedi ve bana dedi ki: Oğlum! Benim için üzülmenden dolayı sana acıdım ve sana izin verdim. Sen gidince, emirin seninle ilgilenmemek suretiyle seni utandırmasından korktum. Buradaki suretimden sıyrıldım ve o emirin suretine girdim. Onun yerine oturdum. Sen gelince de sana ikramda bulundum ve gördüğün o işleri yaptım. Ardından gelip şu suretime tekrar girdim. Bu ilaca ihtiyacım yok, onu kullanmayacağım."

Konya'da iken şeyh, bir müşahedesinde bir zatla buluşur. Onunla ilgili olarak şunları söylemektedir (II:14): " Allah razı olsun, onlardan-yani Davud-a.s-kalbi üzere hareket eden nefes ricali velilerden-bir adam var ki makamıyla adlandırılmaktadır. Sakitu'r Rafref b.Sakitu'l Arş. Onu Konya'da gördüm. Allah'ın kitabında ona hitap eden ayet *"Battığı zaman yıldıza andolsun"* ayetidir. Hali, onu

aşmaz. Sürekli kendisi ve rabbiyle meşguldür. Şanı büyük ve hali azimdi. Hali, kendisini görenler üzerinde büyük tesir bırakırdı. Üzerinde bir kırıklık vardı. Onu kırıklık ve zillet hali üzere müşahede ettim. Sıfatı beni hayrete düşürdü. Marifetlerle ilgili bir lisanı vardı. Büyük bir haya sahibiydi." Onunla ilgili olarak şunları söylemektedir ((III:228):

"Konya'da müşahedelerin birinde ilahi bir adam gördüm. Sakitu'r Refref b. Sakitu'l Arş diyorlardı ona. Fas'ta fırını tutuşturan bir adam gördüm. Onunla arkadaşlık ettim, bizden istifade etti." Başka bir babda (II:456) onun huşu halini, Kabe'de karşılaştığı yedi abdala benzetir ve Fars olduğunu söyler.

Şeyh, Konya'dan arkadaşı el-Habeşi ile birlikte Şam'a doğru sürekli olarak yola çıkarlardı. Orada Mesud el-Habeşi (ö:602) adında bir meczupla karşılaştığından söz eder. Bu meczubun halini, ilahi meczupları ve hallerini tanıtmaya özgü kıldığı 45. babda şöyle vasfeder (I:250/II:522):

- "Bil ki, Behlul ve Sadun gibi bu meczuplar öne geçmişlerdendirler. Ebu Vehb ve benzerleri de öyle. Bunların kimisi sevinçli, kimisi de hüzünlüdür. Bunların bu durumlarını, akıllarını başlarından alan ilk varidat belirler. Eğer varidat kahır mahiyetli ise, onları kabzeder, içe kapanık kılar, Yakub Gorani gibi. Cisru'l Ebyad'da idi. Onu gördüğümde bu hal üzere devam ediyordu. Mesud el-Habeşi'yi de Şam'da gördüm. Kabz ve bast halini karışık yaşıyordu. Genel hali suskunluktu. Eğer varidat lütuf şeklinde ise, açık olurlar, bast halinde bulunurlar. Bu sınıftan bir topluluk gördüm, Ebu'l Haccac el-Galbiri ve Ebu'l Hasan Ali es-Selavi gibi."

Tarikata girişinin başlarında şeyh de bu cezbeye tutulur ve şöyle der:

- "Bu makamı tattım. Öyle bir dönem yaşadım ki, bana söylendiğine göre cemaatin önünde imam olarak namaz

kılardım. Rüku, secde ve namazda eda edilen bütün fiil ve sözleri eksiksiz yerine getirirdim. Bütün bunları yaparken, bunların farkında olmazdım. Ne cemaatin, ne bulunduğum yerin, ne de maddi alemden herhangi bir varlığın farkında olurdum. Çünkü müşahede ettiğim hal bana galip gelirdi. O halde iken kendimden ve başkalarından habersiz olurdum. Bana söylendiğine göre, namaz vakti girdiğinde, insanlara namaz kıldırırdım. Bütün hareketlerim, uykudaki bir insanın hareketleri gibi olurdu. Ben de yaptıklarımdan habersizdim. O zaman anladım ki yüce Allah vaktimi benim için muhafaza etmiş. Ağzımdan yalan çıkmamış. Tıpkı aklı başından gittiği zaman Şibli'ye yaptığı gibi. Fakat rivayet edildiğine göre namaz vakitlerinden Şibli'nin aklı başına gelirdi. Ama aklının başına geldiğinin farkına varır mıydı, yoksa benim gibi farkına varmaz mıydı? Çünkü onun durumunu aktaran ravi ayrıntı vermiyor. Onun hakkında Cüneyd'e bir soru sorulduğunda şöyle der: Onun dilinden yalan çıkmasına izin vermeyen Allah'a hamdolsun. Ancak ben kendimden geçtiğim halin gerçekleştiği vakit, kendimi genel bir nur ve azametli arştan kaynaklanan azim bir tecelli içinde görürdüm. Ben de hareketten soyutlanmış, kendimden uzaklaşmış, onu müşahede ederdim ki rüku ve secde edilirdi önünde. Rüku edenin, secdeye gidenin ben olduğumu görürdüm. Tıpkı rüyada gören biri gibi, elim de alnımda olurdu. Bu hale hayret ederdim. Onun benden başkası olmadığını ve onun da ben olmadığını biliyordum. Buradan hareketle mükellefi, mükellef kılanı ve teklifi bilirdim. Burada sana akılları başlarından alınan ilahi mecnunların hallerini, gerçekleşen bir müşahede neticesinde zevk veren bir tarzda açıklamış oldum."

Şeyh'in Şam'da Meczuplarla ve Nefes Ricaliyle

Buluşması:

Şeyh'in Şam'da karşılaştığı bu meczuplardan biri de Ali el-Kürdi'dir (ö:622) (A:304). Şeyh, 226. babda meczupların hallerini vasfederken ondan da söz etmektedir (II:622). Ali el-Kürdi'nin hizmetçisi Yusuf el-Kürdi'nin isteği üzerine Şeyh, Yusuf'un, şeyhi Ali'den işittiği sözlere ve vasiyetlere şerh ve yorum mahiyetinde bazı açıklamalarda bulunur ve bunları "El-ecvibetu ala'l mesaili'l yusufiye" adı altında toplar.

Ayrıca Şam'da Şeyh, nefes ricali velileriyle de buluşur (II:13-425), bunlardan bazıları heybet ve celal adamlarıdır. Bunlar her zaman dört kişidirler; sayıları ne eksilir, ne de artar. Her biri dört arap peygamberden birinin kalbi izinde hareket eder: Hz. Muhammed, Şuayb, Salih ve Hud (selam üzerlerine olsun). Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail de onlara bakar. Her melek birine nezaret eder. Bunlar, evtada destek olurlar. Genelde ayetleri şudur: *"Allah, yedi kat semavat ve arz'dan bir o kadarını yaratandır. Ferman bunlar arasından inip durmaktadır."* (Talak, 12) En yüce alem onların ulu mertebeleriyle örtüşmektedir. Bunlardan biri, bilinmezliğin ona nispeti itibariyle Allah'a ibadet eder. İkincisi, arşın ona nispeti itibariyle ona ibadet eder. Üçüncüsü, semanın ona nispeti itibariyle ona ibadet eder. Dördüncüsü ise, arzın ona nispeti itibariyle ona ibadet eder. Böylece bütün alemin ibadeti onlarda cem olur. Şeyh, onlarla ilgili olarak şöyle der: "Onlarla Şam'da karşılaştım. Karşılaştığım kimselerin onlar olduklarını bildim. Onları Endülüs'te görmüştüm. Ama bu makama sahip olduklarını bilmiyordum."

Şeyh'in Orta Doğu'da Yaptığı Seyahatler

602 yılında Şeyh, Şam'dan Kudüs'e gider. Orada bir müddet kalır ve bazı kitaplarını telif eder. Bunlar arasında "El-Mukni fi İdahi's Sehli'l Mumteni" adlı kitap da yer alır.

Şeyh, bu kitapta marifet şarabından, bu şarabın ehlinden ve bu şarabı içmenin keyfiyetinden söz eder. "en-Nukaba" adlı kitabı da burada yazar. Nukaba'dan (nakipler) maksat, velayetin altı sabit dairesinden birini oluşturan velilerdir. Bu altı sabit daire şunlardan oluşur: Birincisi: Aktab (Kutuplar), İkincisi: Eimme (imamlar), Üçüncüsü: Evtad (vetedler / sütunlar), Dördüncüsü: Abdal (abdallar), Beşincisi: Nukaba (nakipler) , Altıncısı: Nuceba (necipler) (II:41).

Nukaba kelimesi tasavvuf ıstılahında ya Adem'in (a.s) izi üzerinde olan 300 adama denir (II:9/ ıstılahatu's sufiye, 4), ya da burçların adamları anlamında kullanılır. Şeyh, onları şöyle vasfeder (II:7): "Onlar on iki nakiptir. Her zaman burçların sayısına denk olarak on iki kişi olurlar, ne eksilir, ne de artarlar. Her nakip, bütün burçların özelliklerini, Allah'ın makamına yerleştirdiği sırları, tesirleri, bu makama yerleşenlere sabit ve gezgin yıldızların özellikleri olarak bildirilen hakikatleri bilir (…) Bil ki Allah, indirilmiş şeriatların ilimlerini bu nakiplerin eline vermiştir. Nefislerin gizliliklerini ve gailelerini ortaya çıkarmak, nefislerin tuzaklarını ve hilelerini bilmek onların yetkileri dahilindedir. İblis ise, onların nezdinde apaçık ortadadır. Onunla ilgili olarak bildiklerini İblis'in kendisi de bilmez."

Kudüs'te Şeyh, harflerin sırlarına dair "El-ikdu'l manzum fi ba'di ma tahvihi'l huruf mine'l havas ve'l ulum"adlı kitabı da kaleme alır.

Bu yılın Şevval ayında Şeyh, ikinci kere İbrahim peygamberin (a.s) Habrun'daki makamını ziyaret eder. Orada aynı ayın on dördüne denk gelen Çarşamba günü "el-Yakin" kitabını telif eder. Sonra Filistin'den Kahire'ye gider. Orada bir kez daha Ahmed el-Hariri ile karşılaşır (I:410). Burada Şeyh'in en has talebelerinden ve en çok sevdiği kişilerden biri de ona eşlik eder. Bu zat İsmail b Sevdekin b. Abdullah Ebu Tahir Şemsuddin Nuri et-

Tunusi'dir (ö:646). Doğum tarihi de 579'dur. Şeyh'ten "Ruhu'l Kuds" kitabını dinler. Ona manevi olarak kopmaz bir şekilde bağlanır. Şeyh, ona özel marifet sırlarını bildirirdi. Ona hatemiyet makamını da göstermiş ve yoldaşı el-Habeşi'yle kardeş yapmıştı. Şeyh'ten "Tercümanu'l Eşvak" adlı divanını şerhetmek üzere "Zehairu'l A'lak" adlı kitabı yazmasını isteyen de odur. Bu olay 611 yılında Halep'te gerçekleşir. İbn Sevdekin şeyhiyle görüşmek üzere sık sık Halep'ten Şam'a gelirdi. 617 ve 618 yıllarında burada şeyhten bazı kitaplarını dinlemiştir. Ayrıca şeyhten bazı kitaplarının şerhlerini ve başka meseleleri de dinlemiştir. Dinlediklerinin bazısını "Vesailu'l Vesail" adlı kitabında tam bir emanetle aktarmıştır. "Meşahidu'l esrar" ve "Et-Tecelliyat" adlı kitapları şerhetmiştir. Bu şerhlerde, şeyh ile İbn Sevdekin arasındaki bağı açıklayan bir kıssa da görmekteyiz. "Na'tu'l veli" tecellisine ilişkin şerhinde şunları söylüyor:

- "…İmamım, Allah yolunda önderim bir gün bana dedi ki: Ey oğlum! Dün gece rüyada, sanki başımdaki şu sarığı sana veriyordum. Sabah uyandığımda onu sana vermek istedim. Sonra gördüğüm rüyanın tevilinin Batıni ve hakiki olmasını diledim. Bu yüzden sarığı zahiri olarak sana vermekten vazgeçtim, ey oğlum! Şu sır için: Bak, Allah sana rahmet etsin, şu terbiyeye ve bağışın kendisi olan şu vazgeçmeye bak. Büyüklerin giysilerle ilgili maksatlarına bak. Nasıl nefsin daimi ve ebedi süsü olan giysileri talep ediyorlar!.."

"Gaşiye" suresine tahsis edilen 296. babda (II:681-682), surenin ayetlerinin sonunda dört kere tekrarlanan "keyfe=nasıl" ifadesine işaret ederken, Şeyh, İbn Sevdekin'den bahsetmekte ve özetle şunları söylemektedir:

- "Keyfiyetleri bilme ilmi bu menzildedir. Bu ilmi tahakkuk ettirmek de ancak zevkle olur. Sevgili oğul, arif Şemsuddin

İsmail b. Sevdekin en-Nuri bir hususa dikkatimi çekti ki, bu husus, onun dikkatimizi çektiği yönden farklı bir tarzda bizde tahakkuk etmişti. Bu husus, fiildeki tecellidir. Bir zaman onu bir açıdan nefyeder, bir vakit de bir açıdan ispat ederdim ki teklif gerektiriyor, talep ediyordu. Çünkü varedici kudretin, amelini teklif ettiği şeye taalluk etmesi de kaçınılmazdır. Bir gün sevgili evladım adı geçen İsmail bu meseleyi bana açıp şöyle dedi: Fiilin kula nispetinden, ona izafe edilmesinden ve tecellinin onun içinde gerçekleşmesinden daha güçlü bir delil var mı? Çünkü kulun sıfatlarından biri, Hakkın insanı kendi suretinde yaratmasıdır. Eğer fiil insandan soyutlanırsa, bu takdirde Onun sureti üzere olması sahih olmaz ve Onun isimleriyle ahlaklanmayı kabul edemez… Onun bu uyarısından dolayı nasıl bir sevinç duyduğumu kimse tahmin edemez. Gerçekten bazen öğretmen, öğrencisinden Hakkın ona bahşettiği kimi şeylerinden istifade eder ve öğretmen ancak bu öğrencisi aracılığıyla bunlara nail olabilir. Şeyhlerimiz için müşkül olan bazı meselelerde bizden istifade etmeleri gibi bizi evladımızdan istifade ettiren Allah'a hamdolsun."

Şeyh ile İsmail arasındaki sevgi ve saygı Şeyh'in şiirine de yansımıştır. Bunun örneklerinden biri divanının 90. sayfasında yer almaktadır. Buna göre Şeyh, 626 yılı Cemaziyel evvel ayının on sekizinde rüyasında İsmail'i Şam'ın dışında görür. İsmail daha önce ikisinin de duymadıkları şu iki beyti okumaktadır:

Ben bir alemdeyim ki sizi görememekteyim
Tıpkı Yahudiler arasında Hristiyanların Mesih'i gibi
Sizi gözümle göremediğim için
Ben, Allah'a yemin ederim ki sonsuzluk cennetlerindeyim

Başka beyitlerde Şeyh, İbn Sevdekin'e şöyle seslen-

mektedir:

Allah seni hayırla ödüllendirsin, ey veli
Gizlinin ve açığın alimi!
Seni korusun Allah, ulu zat
Benzerlerden münezzeh ve ulu sıfatlar sahibi
Doğru sözlü ve kendisine kitap indirilendir.
Çünkü İsmail hoşnut olunan ahlaklar sahibidir.

Son beyitte şeyh, yüce Allah'ın Hz. İsmail (a.s) ile ilgili şu sözlerine işaret etmektedir: *"Gerçekten o, sözüne sâdıktı"* (Meryem, 54) *"Rabbi nezdinde de hoşnutluk kazanmış bir kimse idi."* (Meryem, 55) Ancak ikisinin üzerinde konuştukları fiildeki tecelli meselesi ilgili nihai tutumunu Şeyh, ölümünden beş sene önce Şam'da yaşadığı ayni bir gözlemle belirginleştirir. Şeyh, bunu 121. babda açıklar (II:204) ve şöyle der:

- "Bu konu, benim için en zor meselelerden biriydi. Meselenin kesin mahiyeti benim için ilim olarak kuşku duymayacağım şekilde henüz açılmamıştı. Ancak bu ciltte bu babı yazdığım gece meseleyi olduğu şekliyle kavradım. 633 yılının Recep ayının altısı Cumartesi gecesi. Çünkü amellerin yaratılışını iki taraftan birine izafe etme hususu benim açımdan tam olarak belirginlik kazanmamıştı. Bir grubun (Eşariler) savunduğu "kesb" (insanın fiillerini kazanması) kavramı ile bir diğer grubun(mutezililer) savunduğu "yaratma" (insanın kendi fiillerini yaratması) kavramını birbirinden ayırmak benim için oldukça zordu. Sonra Hak taala, öncesinde hiçbir mahluk bulunmayan ilk mahluku yaratışına gözlerimle şahit olmamı sağladı. İlk mahluk yaratılmadan önce Allah'tan başka hiçbir şey yoktu. Bana dedi ki: Ortada karışıklık ve şaşkınlığı gerektirecek bir şey var mı? Hayır, dedim. Dedi ki: İşte gördüğün bütün yaratılışlar böyledir. Hiçbir mahlukun etkisi olmadığı gibi, mahluk diye şey de yoktur. Sebeplerin yanında eşyayı yaratan benim, ama

sebeplerle yaratmam. Eşya benim emrimle var olur. İsa'da nefhayı ben yarattım. Kuşlarda var olmayı ben yattım. Ona dedim ki: Şu halde "yap" diye hitap ettiğin zaman senin nefsindir, sen yapmazsın. Dedi ki: Seni bir şeye muttali kıldığım zaman edebe uy. Çünkü huzur münazaaya tahammül etmez. Ben de bunu söyledim: Bu, içinde bulunduğumuzun aynıdır. Edebin ve münazaanın yaratıcısı sensin, kimdir münazaa eden ve kimdir edepli davranan? Eğer münazaayı yaratmışsan, hükmünün geçerli olması kaçınılmazdır. Eğer edebi yaratmışsan, onun hükmünün geçerli olması kaçınılmazdır. Dedi ki: Öyledir. Kur'an okunduğu zaman dinle ve sus. Dedim ki: Senin elindedir. Dinlemeyi yarat ki dinleyeyim. Susmayı yarat ki susayım. Şu anda sana hitap eden senin yarattığından başkası değil. Dedi ki: Bildiğimi yaratırım. Malumu bilirim. Kesin delil Allah'ındır. Bunu, geçmişle ilgili olarak sana öğrettim. O halde müşahede olarak gereğini yap. Çünkü o olmadan zihninin rahat etmesi mümkün değildir. Yükümlülük kalkmadan da emin olamazsın. Sıratı geçmeden de yükümlülük kalkmaz. O zaman insanlar için ibadet zati olur. Vacipliğin veya mendupluğun ya da yasaklığın yahut mekruhluğun gerektirdiği emir ve nehiy şeklinde değil. Allah gerçeği söyler ve doğru yola ileten O'dur."

Dedim ki: Bu, ehlisünnetin yaklaşımıdır. Onlara göre, Allah'tan başka fail yoktur. Sebeplerin yanında tek fail odur, sebeplerle fiil işlemez. Bu konuyla ilgili ayetler açıktır: *"Allah'tan başka yaratıcı var mı?"* (Fatır, 3) *"Sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı."* (Saffat, 96) *"Her iş O'na döndürülür."* (Hud, 123)

603 yılında Şeyh, "Menzilu'l Menazili'l Fehvaniye" adlı kitabını yazar. Bu kitapta Kur'an surelerine, söz konusu surelerin en özel ilimleriyle ilintili isimler verir. Sureleri girişlerine göre 19 kısma ayırır ve bu surelerin ilimlerini tahakkuk

ettiren velilerin hallerini anlatır. Söz konusu kitap, Futuhat'ın 22. babıyla örtüşmektedir.

Yine 603 yılında Hakim Tirmizi'nin sorularına yönelik ilk muhtasar cevapları yazar. Sonra Futuhat'ın 73. babında bu cevapları eksiksiz bir şekilde ayrıntılandırır.

Şeyh'in Tekrar Hacca Gitmesi

604 yılında Şeyh, bir kez daha Hacca gider. Mekke hareminde bir kez daha İbrahim makamının imamı muhaddis Mekinuddin Ebu Şuca Zahir b. Rüstem el-İsfahani ile (II:376-407) Hacer-i esved'in bulunduğu Rüknü yemani karşısında buluşur. Ondan örneğin Resulullah'ın (s.a.v) müjdelerle ilgili sözünü rivayet eder. Buna göre müslümanın rüyası vahiyden bir kısımdır. Burada şeyh, rüyada Resulullah'ı (s.a.v) görür. Resulullah (s.a.v) şöyle demektedir: *"Ey bu beytin malikleri-veya sakinleri-! Bu beyti tavaf edenlere, ne zaman olursa olsun tavafın ardından iki rekat namaz kılmalarını emredin. Çünkü Allah, bu namazdan kıyamete kadar Allah'ı tazim eden-veya tesbih eden-(tereddüt benden kaynaklanıyor) bir melek yaratır."*

Şeyh Bağdatta

605 ile 608 yılları arasında Şeyh'in seyahatleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Kaynaklarda sadece 606 yılında Halep'te bulunduğundan, bir grubun ondan "et-Tecelliyat" kitabını dinlediklerinden söz edilmektedir. Ayrıca 608 yılının Ramazan ayında Bağdat'ta olduğunu görüyoruz. Futuhat'ın "mekr"(tuzak) ile ilgili 231. babında bundan şöyle söz edilmektedir (II:530):

-"608 yılında Bağdat'ta bulunduğum sırada bir manevi vakıa yaşadım. Semavat'ın kapıları açılmış, her tarafı kaplayan bir yağmur gibi ilahi mekrin (tuzağın) bütün hazineleri inmişti. Bir meleğin şöyle dediğini duydum: Bu

gece mekr olarak ne indi? Korku içinde uyanıp kendime geldim. Bundan selamette olmaya baktım. Selametin ancak şeri mizana uygun ilimde olduğunu gördüm. Allah kimin için hayır dilemiş ve onu mekrin (tuzağın) gailelerinden korumuşsa, şeriatın mizanını, ölçüsünü ve halinin şühudunu elinden bırakmaz. Masum ve korunmuşun hali budur. Ama nimetlere nail olmakla birlikte şeriata muhalefet etmek, işte bu durum bu gün tarikata mensup olan kişiler arasında çokça görülen bir durumdur. Bu şekilde kendilerini tuzağa (mekre) düşürenlerden o kadar çok gördüm ki sayılarını Allah'tan başka kimse bilemez. Bu yaygın bir durumdur. Ancak bu kötü edebe rağmen halin devamı ise ancak himmet sahipleri içindir. Onların sayısı ise son derece azdır. Biz onlardan bir topluluğu Mağrip diyarında ve şu memlekette gördük (…) Alçalmaktan Allah'a sığınırız."

Tarihçi ed-Dubeysi "el-Muhtasar" adlı kitabında 608 yılında Bağdat'ta Şeyh'le karşılaştığından söz etmektedir.

Şeyh, hac kafilesiyle birlikte Bağdat'a gelir. Söylendiğine göre Bağdat'ta veya Hac'da, ünlü büyük sufi, "Avarifu'l Maarif" adlı kitabın müellifi, Abbasi halifesi en-Nasır'ın müsteşarı ve "Fütüvvet" kurumunun oluşturulmasında (A:284-285) ona yardımcı olan Şihabuddin es-Sühreverdi (ö:632) ile bir araya gelir. İmam Abdullah b. Sa'd el-Yafii el-Yemeni (ö:768) "Mir'atu'l Cinan" adlı eserinde Şeyh'in Sühreverdi ile bir araya geldiğini ve her ikisinin bir saat boyunca başlarını öne eğip durduklarını, sonra hiç konuşmadan ayrıldıklarını, ardından Şeyh'e: Sühreverdi hakkında ne düşünüyorsun? diye sorulduğunda: Başından ayağına kadar sünnetle dopdoludur, dediğini, Sühreverdi'ye: Muhyiddin için ne düşünüyorsun? diye sorulduğunda, onun da: O, hakikatler denizidir, şeklinde cevap verdiğini yazar. Fakat Şeyh, bu karşılaşmadan hiç söz etmemiştir. Sadece Sühreverdi'nin arkadaşlarıyla görüştüğünü söylemiştir. Bu

hususta şunları söylüyor (I:609):

- "Berzah tecellesinden başka müşahede ile kelam birlikte olmaz. Bu, Bağdat'ta vefat eden Şihabuddin Ömer es-Sühreverdi'nin (Allah rahmet etsin) makamıdır. Onun arkadaşlarından rivayetine güvendiğim biri bana, onun rüyet ve kelamın birlikte gerçekleştiğini söylediğini aktardı. Buradan hareketle onun müşahedesinin kaçınılmaz olarak berzah şühudu olduğunu anladım (…) Eğer kelam gerçekleşir de müşahede gerçekleşmezse, bu, Musevi makamdır. Musa'nın (a.s) bu makamı tattığı yerde ben de tattım. Ancak ben bir avuç kum miktarı bir ıslaklıkta tattım. Musa ise, ailesi için ateş ararken tatmıştı. Bu sahnede su olmasından dolayı sevinmiştim."

Şeyh, 550 babda yeniden Sühreverdi'den bahsetmekte ve şunları söylemektedir (IV:192):

- "Üstünlük veya fazilet tecellide değildir. Asıl üstünlük ve fazilet tecelliye mazhar olan kimseye bahşedilen istidattadır. Tecellinin gerçekleşmesinin aynı, ilmin gerçekleşmesinin aynıdır. Bu ikisi arasında bir ayrılık düşünülemez (…) Varlığın devam ettiği, aklın, lezzetin, hitabın ve kabulün yerinde kaldığı tecelli ise, şekli tecellidir. Bundan başka tecelli görmeyen biri, hiçbir kayıt getirmeden mutlak tecelli şeklinde hükmedebilir. Ama iki olguyu tadan kimse açısından arada bir farkın bulunması kaçınılmazdır. Bana ulaşan rivayetlere göre Ebu Necib'in kardeşinin oğlu yaşlı şeyh Şihabuddin es-Sühreverdi müşahede ve kelamın birlikte gerçekleştiğini söylemiştir. Bunu duyduğum zaman onun makamını ve zevkinin mahiyetini anladım. Ama bu makamdan yukarısına yükselip yükselmediğini bilmiyorum. Bildiğimiz, onun tahayyül mertebesinde olduğudur. Bu ise genele sirayet eden genel bir makamdır…" Yine Sühreverdi'den (III:213)de: "Şeyh hakkında hüsnü zan beslemek gerekir. Onun kastettiği şekli tecellidir kesinlikle "

demektedir.

Şeyh, Bağdat'ta şeyh Abdulkadir Geylani'nin (ö:561) arkadaşlarıyla, özellikle Ömer el-Bezzaz (ö:608) ve Ebu Bedr et-Temaşki ile görüşür. Bunlar şeyhleriyle ve halifesi Ebu Mesud b. Eş-Şibl ile ilgili haberleri ona anlatırlar (I:187-201-233-248-522-558-588/II:14-19-49-80-90-130-131-201-223-286-308-368-369-370-392-624-627-637/III:560).

Şeyh, Bağdat'tan ayrılarak hacca gider. Öyle anlaşılıyor ki eşi ve henüz sütten kesilmemiş kızı Zeyneb de Şam kafilesiyle birlikte gelip Mekke'de onunla buluşurlar. Hac'dan sonra Şeyh'in Anadolu'ya ve Şam'a döndüğü anlaşılıyor (A:269-285). 609 yılında, Malatya'da babası Keyhüsrev'in yerine geçen sultan Keykavus'la mektuplaştığını, 610 yılında da Halep'te İbn Sevdekin'e "et-Tecelliyat" kitabını şerhettiğini görüyoruz. Sonra Umreye gider. 611 yılının Receb, Şaban ve Ramazan aylarında Mekke'de kalır. Orada "Tercümanu'l Eşvak" adlı Divanını yazar. Tekrar Halep'e döner ve "Zehairu'l A'lak" adlı şerhini kaleme alır. Oradan küçük asya'ya gider. Harran'ı ve Kayseri'yi ziyaret eder (II:15). 612 yılının Ramazan ayının başında Sivas'ta olduğunu görüyoruz. Rüyada Sultan Keykavus'un Antakya'da Hıristiyanları mağlup ettiğini görür. Bir mektupla bu zaferi önceden ona haber verir. 613 yılında Malatya'da Kudüs Kubbetu's Sahra mescidinin imamı İsmail b. Muhammed b. Yusuf el-Ebazi (ö:656) ile görüşür. El-Ebazi, Şeyh'ten "Tacu'r Resail" kitabını dinler. 615 yılında da "Ruhu'l Kuds" kitabını dinler.

Şeyh, Malatya'da Keykavus'un mürşidi ve bir grup müridin mürebbisi olarak kalmaya devam eder. Altı yıl boyunca kitaplarını ve şerhlerini ondan dinlerler. Bu sürenin sonunda vefalı dostu el-Habeşi vefat eder. 618 yılında Malatya'da oğlu Muhammed Sa'du'ddin dünyaya gelir. Yine bazı kaynaklarda belirtildiğine göre, 615 yılında vefat eden

Mecduddin İshak er-Rumi'nin dul eşi ve Sadruddin el-Konevi'nin annesiyle evlenir.

Bu altı yıl içinde Şeyh, zaman zaman Malatya'dan ayrılır. 617 ve 618 yıllarında Halep'te bir grup müritle beraber görüyoruz.

Yine Konya'da "Kamer" suresi menzilinin tecellisini yaşadığına rastlıyoruz. Şeyh, Futuhat'ın 330. babını bu surenin menziline tahsis etmiştir (IV:110-115). Surenin ayetlerinin genel özelliği şiddet unsurunun galip olmasıdır. Çünkü surede şu tarz sert ifadeli ayetler yer alır: *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış!" "Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!"" Uğursuzluğu devamlı bir günde" "Cehennemin elemini tadın!"*…Surenin sonlarında ise bütün mahluklara egemen, kesin ve değişmez kader ve kazadan söz edilir: *"Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık." "Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır."*… Bu ayetlerin tecellisi Şeyh'e şunları söyletmiştir:

- "Bu menzili Konya'da benzerini görmediğim bir şiddete sahip bir gecede bana gösterdi. Bu şiddeti, hükmünün geçerliliğinden, kuvvetinden ve egemenliğinden ileri geliyordu. Böyle bir gecede bu menzili bana hasrettiği için Allah'a hamdettim. Bu, yok etme, kökünü kurutma amacına yönelik bir hüküm değildi. Bilakis mukadder bir vukua ilişkin hükümdü. Hüküm bana varit olup da elime düşünce, Allah'ın bana indirdiklerini ve hakkın ben de takdir ettiği hükümleri bildim. Böylece eşyaya ilişkin kaza ve kaderini tefrik ettim. Bunları, kardeşler arasında adet olduğu üzere Allah yolunda kardeşim olan bir zata (Allah rahmet etsin) yazdım ve meydana gelen hadiseleri ona anlattım. Çünkü bana bir mektup yazmıştı ve hallerimi kendisine açıklamamı istemişti. İşte bu halin varit olması da bu mektubun elime geçtiği zamana denk geldi. Hemen ona yazdım."

Sonra... Şeyh, adının Şihabuddin olduğunu belirttiği

kardeşine yazdığı mektuba yer verir. Mektup 32 beyitlik bir kasideyle başlıyor. Şöyle diyor:

- "Dostun tarikatta harekete geçmek ve tahkik etmek üzere olduğu makamları elde etmek üzere çabaladığında dostunun önüne zorlu bir engel çıktı. Bu engel, onunla müşahedenin, maksada ulaşmanın, varlık hakikatlerini tahakkuk ettirmenin arasında girdi. Kılıcı o kadar keskin idi ki bunun kaza ve kader engeli olmasından korktum. Aşılmasının zor olduğunu gördüm. Benimle, kavuşmak istediklerimin arasına giriyordu. Sabahı olmayan bir gecede bu engelin önünde durdum. İçinde neler barındırdığını bilmiyordum bu gecenin. Hemen sarılacağım bir ip aramaya başladım, kopmaz ipe (urvetu'l vuska)ya İslam ipine sarılmak istedim.. Bana şöyle seslenildi: *Var olduğun sürece talep etmekten ayrılma!..* Bu hitapla birlikte anladım ki ben, hayal huzurunda tecelli eden misali bir suretteyim. Varlık heykelini idare etme ilişkisi henüz kesilmemiş ve ondaki hükmü kalkmamış. Hislerime geri döndüğüm zaman iflas etmişliğimin ortadan kalkmış olmasından dolayı sevindim. Derhal gördüklerimi nazmettim ve bulduğum bazı şeyleri bu nazım aracılığıyla dostuma söyledim. Dostum onlara baktığı zaman, onlara itimat etsin, Allah'ın tuzağından emin olmaktan sakınsın. Çünkü ancak hüsrana uğrayanlar Allah'ın tuzağından emin olurlar. Dinlersen, benim lisanımla sana iletilen hakikatleri kavrarsın."

Sonra Şeyh, 73 beyitlik eşsiz güzellikte bir kasideye yer verir. Kasidenin kafiyesi "Ra" harfidir. Yani "Kamer" suresinin ayetlerinin son harfi. Sözlerini, mektubu gönderdiği zattan söz ederek bu vakıayla tamamlar:

- "Mektubumun kendisine ulaşmasıyla sevindi. Mektuba dikkatle baktı, inceledi. Mektup üzerinde tefekkür etmesi sonucu içinde bir illet hasıl oldu. Bu, göç etmesinin ve süratle taşınmasının sebebi oldu. Birkaç gün kalmadan dere-

celere tırmandı. Maksudunun en yüksek noktasına çıktı. Daru'l Beyda'da son nefesini vermesine şahit oldum, ruhunu teslim edinceye kadar yanında durdum. Sonra kavmimin bir an önce gelmemi istemelerinden dolayı aynı gün yola çıktım."

Sanki Şeyh, arkadaşının "Kamer" suresinin sonunda işaret edilen makamı tahakkuk ettirmek üzere irtihal ettiğini ima ediyor: "Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmakların kenarlarında, güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda Hak meclisindedirler."

Bundan sonra aynı sene içinde vefat eder. Bir çok seçkin alim ondan ders almıştı. Kutbuddin eş-Şirazi bunlardan biridir. Ki kendisi, Şihabuddin es-Sühreverdi (ö:587) tarafından ortaya atılan İşraki felsefenin en ünlü şarihlerindendir. Farsça "el-Lemaat" kitabının müellifi şair ünlü sufi Fahruddin el-Hamdani el-Iraki de bunlardan biridir. Konevi, en büyük tasavvuf kavram ve ıstılahlarının Türkiye, İran, Afganistan, Hindistan ve Çin gibi arap olmayan ülkelerin kültürlerine yerleşmesini sağlayan en önemli halkalardan biri kabul edilmektedir.

"Şeyh, Konya'da bir ilginç vakıa daha yaşar. 198. babda nefeslere hükmeden yedi isimden söz ederken bu vakıayı da zikreder. Şunları söylüyor:

- "el-Bari (yaratan) ismi, zeki mühendisler, istimbat sahipleri, sanat eserlerini ortaya koyanlar ve ilginç şekiller çizenler bu isimden yardım alırlar. Destekleri bu isimden gelir. Ölçüde güzel suretleri şekillendirenlerin yardımcısıdır el-Bari. Bu hususta gördüğüm en ilginç şey, Yunan şehirlerinden Konya'da bir ressamın eseriydi. Bizim yanımızda bulunurdu. Onu sınamıştık ve onda bulunmayan sahih tahayyül hususunda ona bazı yararlarımız dokunmuştu. Bir gün bir keklik resmi çizmişti. Resimde gizlediği bir kusur vardı. Bizi resim ölçüleri hususunda sınamak üzere

resmi bize getirdi. Resmi gerçek keklik boyutlarında büyükçe bir tabaka üzerinde çizmişti. Yanımızda bir şahin kuşu vardı. Şahin resmi görünce, onu elinde tutan kişi salıverdi. Şahin pençesiyle kapmaya çalıştı. Çünkü şekil ve tüylerinin rengi itibariyle onu bir keklik olarak algılamıştı. Orada hazır bulunanlar ressamın sanatı karşısında hayretlerini gizleyemediler. Ressam bana dedi ki: Bu resim hakkında ne diyorsun? Ona dedim ki: Kusursuzdur. Ancak onda gizli bir ayıp var. Daha önce seyircilere bu kusuru söylemişti. Nedir o? Bütün ölçüleri gerçek boyutlarda değil mi? dedi. Dedim ki: Ayaklarında resmin ölçüleri bakımından bir kıl genişliğinde bir uzunluk var. Ayağa kalktı ve başımı öptü. Dedi ki: Bunu seni denemek için bilerek yaptım. Hazır bulunanlar da onu tasdik ettiler ve bunu, bana haber vermeden önce kendilerine söylediğini belirttiler. Ben, şahinin resmi pençelemesine ve yakalamak istemesine hayret etmiştim."

Şeyh ve manevi oğlu M. Sadruddin Konevi:

Şeyh, Mecduddin'in dul eşi ile evlenince, tercih edilen görüşe göre, kadının, 607 yılında doğan küçük oğlu Muhammed Sadruddin'in terbiyesini de üstlenir (A:270). Nitekim Anadolu'dan ayrılırken onu da yanına alır. 619 yılında önce Şam'a, sonra Mısır'a gider. Şeyh, Avhaduddin el-Kirmani ile görüşür. Belli bir müddet Sadruddin'in bakımını ona havale eder (A:271) ve onun hakkında hayırlı tavsiyelerde bulunur. El-Kirmani bu görevi en güzel şekilde yerine getirir. Sadruddin'i maddi ve manevi olarak yetiştirir. Onu beraberinde Hicaz'a götürür. Sonra iki yıl kadar Şiraz'da kalırlar.

Sadruddin, her zaman el-Kirmani'nin kendisini yetiştirmiş olmasını itiraf etmiştir. Öyle ki vefat ettiği zaman, el-Kirmani'nin seccadesinin kabrine serilmesini ve cenazesinin onun üzerine defnedilmesini vasiyet etmiştir.

Şeyh, nihai olarak Şam'a yerleşmeye karar verince, Sadruddin de yanına gelir, onun hizmetine ve sohbetine devam eder. Onun en yakın müritlerinden biriydi. Şeyh vefat edinceye kadar Sadruddin ondan ayrılmadı. İsmail b. Sevdekin'le birlikte Şeyh'in en büyük varisiydi. Bu ikisi Şeyh'in tarikattaki imamlık görevini sürdürdüler. Kitaplarının, özellikle Futuhat'ın neşrini üstlendiler. Diğer bazı kitaplarını da şerhettiler. Bütün Ekberi (Şeyh-ı Ekber'e izafeten) silsileleri Konevi'ye dayanır. Konevi, çağının büyük şeyhleriyle sağlam ilişkiler kurmuştu. Özellikle Celaleddin Rumi (ö:672) ile sıkı bağları vardı. İkisi de Konya'da ikamet ediyor, birbirlerini ziyaret edip müzakerelerde bulunuyorlardı. Birbirlerine büyük saygı duyarlardı. Celaleddin vefat edeceği zaman, cenaze namazını Sadruddin'in kılmasını vasiyet etmiş ve Sadruddin de namazını kılmıştı.

Sadruddin, Necmuddin Kübra'nın (ö:618) iki büyük öğrencisiyle de bağlantı halindeydi. Bunlardan biri Saduddin b. Hameveyhi'dir (ö:650). Onunla Halep'te karşılaşmıştı. Öbürü ise, Konya'da karşılaştığı Necmuddin er-Razi'dir. Mısır'da İmam Ebu'l Hasan Ali eş-Şazeli (ö:656) buluştu. Bu arada filozof Nasiruddin et-Tusi (ö:672) ile mektuplaşırdı.

Konevi geride çok değerli eserler bırakmıştır. Şeyh'in kitaplarının devamı ve şerhi mahiyetindeki bu kitapların bazıları şunlardır: "Miftahu'l gayb", "El-Fukuk Ala'l Fusus", "En-nefehatu'l ilahiye", "İ'cazu'l beyan fi te'vili ümmi'l Kur'an", "Şerhu sufi li ahadisi'n nebeviye"…

Şeyh'in Sadruddin'e karşı beslediği derin sevgiyi göstermek bakımından, onun Futuhat adlı eserinin ikinci yazmasını ona hediye etmesi yeterlidir. Ayrıca Fusus adlı eserinin özel telkinini sadece ona yapmıştır (A:332).

Sadruddin, Şeyh'ten manevi ve terbiyevi mirası almıştır. Tarikatta has ve genel müritlerin bir çoğu da ondan istifade etmişlerdir. Bunlardan biri seçkin şair, muhakkik arif

Afifuddin et-Tilmisani'dir (ö:690). Çocukluğundan beri Afifuddin, Allah ehlinin tarikatına karşı güçlü bir eğilim duyuyordu. Şeri ve lugavi ilimlerde sağlam bir konuma sahip olmuştu. İrfan uğruna Tilmisan dolaylarından yola çıkarak Şarka seyahat etmiştir. Anadolu'ya gelmiş ve Sadruddin'le buluşmuştur. Sadruddin'in sohbetinde bulunmuş, o da ona Şeyh'i tanıtmıştır. Onu alıp 634 yılında Şeyh'in yanına götürmüştür. Yine Şeyh'in vefatından sonra Mısır'da Abdulhak b. Seb'in'le tanıştırmıştır. İbn Seb'in 650 yılında Hac maksadıyla Mağrib'den gelmişti. Afifuddin, İbn Seb'in'den ayrılmamış, sonunda dünürü olmuştur (A:303). Yüksek nefes ve üstün zevk ile ilgili eserler bırakmıştır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: "Şerhun li Fususi'l hikem" , "Şerhun li mevakifi'n neferi", "Şerhun li menazili's sairin li'l herevi". Bir de meşhur bir Divanı vardır. Kendisi eş-Şabbu'z Zarif (ö:688) olarak bilinen, içli şair Şemsuddin Muhammed'in babasıdır. Bu şair, 661 yılında Mısır'da doğdu. Divanı bilinmektedir.

Şeyh'in Şam'a Yerleşmesi

Şeyh, Futuhat'ın vasiyetler babında şunları söylüyor (IV:500):

-"Çokça secde et ve cemaatten ayrılma. Eğer gücün yetiyorsa Şam'da ikamet et. Çünkü Resulullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğu sabittir: *"Size Şam'a yerleşmeyi tavsiye ederim. Çünkü orası Allah'ın arzının en hayırlı bölgesidir. Kullarının hayırlıları da oraya yönelirler."*

Şeyh, 60 yaşına varınca bu Hadis-i Şerifi uygular. Şam'a yerleşir ve 620 yılından başlayarak hayatının sonuna kadar 18 yıl boyunca orada kalır. Bu sırada zaman zaman Haleb'e de gittiği olur. Çünkü orada bir evi vardı ve orada muritlerle ve alimlerle buluşurdu. Onlardan biri ed-Darir İbraim b. Süleyman'dır. Habur bölgesinde bulunan Deyru'r

Raman halkındandı. Bunlardan biri muhaddis Şemsuddin Muhammed b. Bertakuş el-Ma'zami'dir. Burhanuddin İsmail b. Muhammed el-Eydeni de bunlar arasında yer alır (III:40).

Şeyh'le arkadaşlık eden Halep fukahasından ikisi ünlüdür. Biri Kemaluddin b. El-Adim'dir (ö:660). Kendisi "Tarihu Haleb" kitabının yazarıdır. Burada kadılık görevini, sonra sultan el-Aziz'in (ö:634), ardından sultan en-Nasır'ın (ö:658) vezirliğini üstlenir. Şeyhi, Haleb fukahasına "Tercümanu'l Eşvak" adlı Divanının şerhi olan "Zehairu'l a'lak"ı okumakla görevlendirir. Çünkü fakihlerin bazısı divanda yer alan bazı gazellerin anlamlarına tepki göstermişlerdi. İkincisi ise, Necmuddin Muhammed b. Şani el-Mavsıli'dir (ö:631). Şeyh, Futuhat'ta azamet halini anlatırken ondan da söz eder (III:225/IV:83-241) ve şunları söyler:

- "…Alem, Hakkı kapsayamadığı gibi şu kulu da kapsayamaz. Bunun sebebi de alemin kendisini kapsayamayacak kadar dar olduğunu müşahede etmesidir. Bu makamı ve bu makamın müşahedesini gerçekleştiren birine rastlamamıştım. Sadece Musul'da yaşayan bir zat bu konumdaydı. Hak, onu kendi durumuna muttali kılmıştı. Ama içindeki sırrından haberdar etmemişti. Halini kendisine açıklayacak birini arıyordu. 628 yılında bizimde bulunduğumuz Haleb'teki Seyfuddi b. Alemuddin medresesinin müderrisi İmam Necmuddin Muhammed b. Ebubekir b. Şani el-Mavsıli bana onu anlattı. Bizimle görüşmek istemişti. Yanımıza geldiğinde kendisine inen hali anlattı, ben de ona açıkladım. Bundan dolayı sevindi, mutlu oldu. Kendisini anladığımı gördüğü için halini bana açtı. Azamet halinden geniş bir paya ulaştığını gördüm (…) Onu arkadaş edindik. Hali üzere baki olmasına rağmen, onu daha yukarı bir makama çıkarmaya çalıştım (…) Onun gibi birini de İşbiliye'de görmüştüm."

Şeyh'in sözünü ettiği Haleb alimleri arasında (II:416)

şehrin büyük kadısı Bahauddin b. Şeddad'dir (ö:633), onun halifesi, İbn üstad adıyla bilinen kadı Zeynuddin Abdullah b. Şeyh Abdurrahman (ö:636) gibi isimler yer alır. *"İşte O, Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nundur, hüküm O'nundur. Ve ancak O'na döndürüleceksiniz."* (Kasas, 70) ayetinden algılanan ihtiyari tevhidi zevk olarak tahakkuk ettirdiğine delalet eden ilginç rüyayı rivayet ederken bu ikisinden söz etmektedir. Bu rüyada eşi Meryem de beraberindedir. Onun hakkında: Tevhitten en geniş paya, en büyük nasibe sahipti, demektedir.

Şeyh'in İhlas Suresi Hakkında Bazı Açıklamaları:

Haleb'te Şeyh, dinde "İhlas" suresinin, yani "Zümer" suresinin menzilinin tecelli etmesine şahit olur. Çünkü bu surede *"Dikkat et, hâlis din yalnız Allah'ındır."* ayetinde olduğu gibi "İhlas" kelimesinin türevleri sıkça geçmektedir. Şeyh, 345. babı buna tahsis etmiştir (III:181) ve babı şu beyitlerle açar:

" - Her şahsın Kur'an'dan bir suresi var
Allah'ın kitabında benim surem ise tenzil (Zümer)dir.
Ulvi alemden getirip takdim ettiler
İnişleri sırasında Mikail ve Cebrail
(…)

Bu sure bize Haleb'de tecelli etti. Sureyi gördüğüm zaman bana denildi ki: *Bu sureye insan veya cin hiç kimse dokunmamıştır.* Onda ve onun içinde benim tarafıma doğru büyük bir meyil olduğunu fark ettim. Bundan önce girdiğim bu menzilin yarısında bana gösterilmişti. Sonra bana denildi ki: *Bütün müminler içinde bu sure sadece sana hastır.*

Bana bu söylenince, işareti anladım ve onun benim zatım. Suretimin aynı olduğunu, benden başkası olmadığını bildim. Çünkü kadim ve hadis her varlığın sırf kendisine ait

olup başkasına ait olmayan tek şeyi, sadece zatıdır. Dedim ki: Bu, benim! Bu esnada halis kılınmanın anlamını bildim. Kur'an okunduğu zaman üzerime inenleri de bildim. Şöyle ki: "İhlas" suresinin okunmasıyla ilham indiğinde, başka surelerin değil, sadece bu surenin "ihlas" olarak isimlendirilmesinin aynıyla da rızıklandım. Çünkü surenin tamamı Allah'a nispetlerden ve O'nun sıfatlarından ibarettir."

Şeyh, Şam'a yerleştikten sonra vaktini, ibadet etmek, öğrencilerle oturmak, onları eğitmek, kitaplarını dinletmek, özellikle hadis alimlerinin derslerine katılmak, kitap yazmak, hayatta olan ve olmayan Salihleri ziyaret etmek, arkadaşlarına mektuplar yazmak ve sorularına cevap yazmak şeklinde taksim etmişti. Şeyh, ailesiyle birlikte Benu Zeki ailesinin tahsis ettiği bir evde kalıyordu. Nesiller boyu Şam kadıları bu aileden çıkmıştı. Çünkü hicri altıncı ve yedinci asırlarda bu aileye mensup yedi kişi bu göreve gelmişti. Aile, tarikat şeyhlerine ve sufilere karşı beslediği sevgiyle biliniyordu. Bu aileye mensup olup da Şeyh'e bağlananlar arasında kadı Zekiyuddin Tahir b. Zeki (ö:668) de vardı (ö:300). Şeyh, bu zatın evinde vefat etmişti. Burada iki kişinin yardımıyla kendisi şeyh'in naşını yıkamıştı. Şeyh'in evi, Şam'ın kuzeyinde Babu'l Feradis hizasındaki er-Revahiye medresesinin yakınında bulunuyordu. Şeyh'ten yaklaşık altı asır sonra, manevi torunlarından olup Futuhat'ı ilk defa basan Emir Abdulkadir el-Cezairi (ö:1300) bu evde ikamet etmiştir.

Şeyh'in Şam'da buluştuğu alimler arasında Benu Zevai ailesine mensup maliki kadılar da vardır. Bu aile Becaye'den buraya gelip yerleşmişti. Söylendiğine göre Şeyh, bu ailenin kızlarından biriyle evlenir. Ayrıca muhaddis Kadı Abdussamed el-Haristani (ö:614) ile görüşür, Emevi camiinde ondan Sahih-i Müslimi dinler. Ona genel bir icazet verir.

Kadi'l kuddat Şemsuddin el-Huyi (ö: 637)'ye gelince,

söylendiğine göre, Şeyh'e bir köle gibi hizmet ediyordu (A:295). Şeyh, "Al-i İmran" suresiyle ilgili 381. babda uykuda görülen rüyaların tabiri hakkında açıklada bulunurken ondan söz etmektedir (III:508). Burada “hayal” hakkında şunları söylüyor:

- "Rüyada İslam ve Kur'an sana yağ ve bal olarak gösterilir. Kayıt, dinde sebat anlamındadır. Borç ise, rüya görenin veya rüyada görülen kişinin durumuna göre uzun veya kısa, bedenin bir kısmını kapatan veya tamamını kapatan, temiz veya kirli bir gömlek olarak görünür. Şam kadısı Şemsuddin Ahmed b. Muhezzibuddin Halil el-Huyi-Allah onu muvaffak kılsın, meleklerle desteklesin, verdiği hükümleri hatadan uzak tutsun-kadılık görevine getirilince, rüyada birinin ona şöyle dediğini gördüm: Allah, sana temiz ve uzun bir gömlek giydirdi, sakın onu kirletme, kısaltma… Uyandığımda gidip rüyayı ona anlattım. Allah, onu ilahi vasiyetlere uyanlardan eylesin."

Şeyhle tanışan Şam fakihlerinden birisi de fakih Yusuf el-Kürdi'dir. Şeyh, akşam namazından önce iki rekat namaz kılmanın sünnet olduğunu vurgularken ondan şöyle söz eder (I:492): "Arkadaşımız Zeynuddin Yusuf b. İbrahim eş-Şafii el-Kürdi'den başka, zamanımızda bu sünneti titizlikle yerine getiren bir fakih görmedim. Allah onu muvaffak kılsın. Akşam namazından önceki bu iki rekat namazın ecrini Allah'tan başka kimse bilemez…"

Bunlardan biri de İbn el-Lehib'dir. Şeyh, cünup olan kişinin (veya abdesti olmayan kimsenin), gusül aldıktan (veya abdest aldıktan) sonra tırnaklarını kesmesinin ve tıraş olmasının müstehap olduğunu vurgularken ondan söz etmektedir (IV:445-446): "Şafak vakti gusül almam icap ettiği için hamama gittim. Orada Necmuddin Ebu'l Maali b. El-Lehib'le karşılaştım. Benim arkadaşımdı. Bu sırada kendisini tıraş etmesi için berberi çağırdı. Hemen: Ey Ebu'l

Maali! diye seslendim. Benim konuşmama fırsat vermeden bana şöyle dedi: Abdestliyim ben. Ne diyeceğini anladım." Zekasına, çabuk kavramasına, bulunulan yerin gereklerine riayet etmesine ve hallerin belirtilerini sezmesine hayran kalmıştım. Bunu benim davranışımdan anlamıştı. Ona dedim ki: Allah sana bereket versin. Allah'a yemin ederim ki, sana, saçlarını tıraş ederken abdestli olman ve Allah'ı zikretmen için seslenmiştim… Bana dua etti, sonra saçlarını tıraş etti."

Bu hikaye, Şeyh'in arkadaşlarını nasıl büyük bir titizlikle şeriatın incelikleri ve adabı doğrultusunda eğittiğini gözler önüne sermektedir.

Şeyh'in İlim Toplantılarına Katılanlardan Bazıları:

Şam'da ve Haleb'de Şeyh'in öğrencilerinin ve has arkadaşlarının dairesi gittikçe genişliyordu. 600 ve 617 yılları arasında doğuya yaptığı seyahatlerde kitabını dinlemeye gelenlerin sayısı 50 civarında iken, Suriye'ye yerleşmesinden sonra bu sayı 150'ye ulaşmıştı.

Erkek dinleyicilerden on dört tanesi, çoğu zaman Şeyh'ten ayrılmayan kimselerdir. Çünkü onların isimlerine yaklaşık olarak otuz toplantıda rastlıyoruz.

Bu toplantıların biri 617 yılında Haleb'te, diğerleri ise 633 yılında Şam'da gerçekleşmiştir (A:305-306). Bu kişilerin isimleri şöyledir: 1-Şeyh'en oğlu Muhammed İmaduddin (ö:667). 2- Şeyh'in en yakın arkadaşı İbn Sevdekin. 3- Abdulaziz el-Cebbab. 4- Hüseyin b. Muhammed el-Mavsıli. 5- Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-Ensari el-Kurtubi (Şeyh II:637'de ondan söz etmektedir). 6- İsa b. İshak b. el-Hezbani. 7- Muhammed b. Ahmed el-Mayruki. 8- Yakub b. Muaz el-Verbi. 9- Yunus b. Osman ed-Dımaşki. 10- Nasrullah b. Ebu'l İzz eş-Şeybani b. Es-Saffar. Bu adam evini, Hadis eğitimine tahsis etmişti. 11- İbrahim b. Ömer el-Kuraşi. Şam'ın adil simalarından ve en parlak hatiplerinden

biriydi, Annesi, Benu Zeki ailesinden Şam'ın büyük kadısı Muhyiddin Muhammed b. Ali'nin (ö:599) kızıydı. 12- Ali b. Muzaffer en-Neşbi (ö:656). Hadis alimiydi. Hisbe vazifesinde kadı Sadruddin el-Bekri'ye yardımcı olurdu. 13- Nahiv ve lugat alimi Hüseyin el-Erbili. Memleketi Erbil'den Şam'a göç etmişti. 14- Muhammed b. Saduddin el-Ma'zami. Şeyh'in hısmıydı. 615 yılında Malatya'da ondan "Ruhu'l Kuds" kitabını, 617 ve 618 yıllarında Haleb'de başka kitaplarını dinlemişti. Diğer dinlemeye gelenlerin sayısı ise, Şam'da 35 ten fazladır. Bunların 27 den fazlası Futuhat ile ilgilidir. Şeyh, bu hısımlarından "Netaicu'l Ezkar" adlı eserinde *"Elhamdulillahi rabbil alemin"* zikrinden bahsederken, şöyle söz etmektedir:

- "…Bu yüzden, Allah'ın mahlukata hakim olan kader sırrına muttali kıldığı kişi, bunu söylediği zaman, *"elhamdulillah"* demesi onun için bir gereklilik olur. Ama bunu bilirse ve söylemese, bir hüccet ortaya koyması gerekmez. Bizden başka, Resullerin tabilerinden hiçbir kulun bu makama zevk olarak ulaştığını görmedim. Hısımım Şemsuddin Muhammed b. Purnakiş'in makamının, zevk olarak bu makamın hizasında olduğunu gördüm. Aralarında bir vasıta yoktu. Resullerin izleyicileri arasında önceki ve sonraki kuşaklardan başka birini bu makamda görmedim. 631 yılının Şaban ayının yirmi beşine denk gelen Cuma gecesi onu bu şekilde gördüm. Sözünü ettiğimiz bu makama zevk olarak komşu bulunan makamın sahibine ait olduğunu bildiğimiz alametleri ona haber verdim. Onu şahit olduğumuz gibi gördüm. Alametler onda tahakkuk etmişti. Onun adına sevindim. Yüce Allah'ın, cömertliğinin ve lütfunun bir göstergesi olarak kulunu bir makamdan daha yüksek bir makama çıkardığını, daha aşağı bir makama indirmediğini anladım."

Şeyh'in kitaplarının dinlenmesi toplantılarına katılıp

isimleri zikredilen Şam ulemasından Şeyh'in arkadaşları arasında ayrıca şu isimler de yer almaktadır: Eyyub b. Bedr b. Mansur el-Mukri. Şeyh'in bir çok kitabını istinsah etmiştir. Arkadaşı İbrahim b. Muhammed el-Kurtubi. Ebubekir b. Muhammed el-Belhi. O sırada Şam'da vaizlik yapan ünlü Ebubekir Süleyman el-Hamevi (ö:649) ve onun oğulları Ahmed (ö:687) ve Abdulvahid (ö:658) ki Abdulvahid babasından sonra mescidlerde vaizlik yapmaya devam etmiştir. Yine onun oğlu Muhammed b. Abdulvahid. Muhammed b. Yusuf el-Berzali (ö: 636). Şam'da imamlık ve hadis müderrisliği yapmıştır. Onun oğlu Ahmed. Es-Saiğ'in üç oğlu: İmaduddin (ö:674)el-Azraviye ve el-Hudayriye medreselerinin müderrisiydi. Alauddin Muhammed (ö:682). Kendisi el-Fethiye medresesinin müderrisiydi. İzzuddin Muhammed. Bunlar arasında et-Takviye medresesinin imamı, es-Sühreverdi el-Bağdadi'nin öğrencisi Muhmud b. Abdullah ez-Zencani (ö:675), sultan en-Nasır Yusuf'un (648-658) halifeliği boyunca Şam'da hatiplik görevini yürüten Ahmed b. Muhammed et-Tikriti, Kadı İbn Zeki'nin oğlu Muhammed el-Kuraşi'nin oğlu Yahya'nın oğlu Musa, İbn Sevdekin'in kardeşinin oğlu Yusuf b. Dirbas el-Hamidi (ö:690) gibi isimler de yer alır.

Yukarıda yer alan izahlardan anlaşılacağı üzere Şeyh'in arkadaşları Şam'ın seçkin ve herkesten hürmet gören alimlerinden oluşmaktaydı.

Şam Salihlerinden olup Şeyh'le görüşenlerden biri de Yahya el-Marakeşi'dir. Şeyh, aşağıdaki kıssada ondan şöyle söz etmektedir (I:267):

- "… Şam'da bizim yanımızda fazilet, edep ve din ehli bir adam vardı. Marakeşli olan bu adamın adı, Yahya b. Ahfes'ti. Babası Şam'da Arapçayı öğretirdi. Bir gün Şam'daki evinden bana bir mektup yazdı. Ben de o sırada Şam'daydım. Bana şunları anlatıyordu:

- Ey dostum! Dün gece Şam camiinde Resulullah'ı (s.a.v) rüyamda gördüm. Osman (r.a) mushafının korunduğu bölmenin yanındaki hutbe minberine inmişti. İnsanlar yanına koşuyor ve biat ediyorlardı. Kalabalık biraz sakinleşsin diye kenarda bekledim. Sonra yanına girdim ve elinden tuttum. Bana dedi ki:

- *Muhammedi tanıyor musun?*

- Hangi Muhammed ya Resulallah? dedim.

- *İbn el-Arabi*, dedi.

- Evet, tanıyorum, dedim. (İbn Arabi devamla şunları söylüyor)

Resulullah ona şöyle der: *Biz ona bir emir vermiştik. Ona de ki: Resulullah, sana emredileni yapmanı istiyor. Sen de onunla beraber ol. Onun arkadaşlığından yararlanırsın. Ona de ki: Resulullah sana diyor ki: Ensar'ı methet. Özellikle Sa'd b. Ubade'nin adını zikret.*

Sonra Resulullah, Hassan b. Sabit'i çağırır ve ona şöyle der:

- *Ey Hassan! Ona bir beyit ezberlet, Muhammed b. El-Arabi'ye ulaştırsın. O da bu beyit üzerinde aynı kalıp ve vezinde bir şiir bina etsin.*

Hassan der ki: Ey Yahya! Ezberle. Sonra benim için şu beyti inşad eder:

Uykusuzluk ayrılmaz oldu, yattığım yerden, mezarımdan

İşim gücüm gözyaşı dökmek oldu

Yahya der ki: Ben ezberleyinceye kadar beyti tekrarladı. Sonra Resulullah (s.a.v) bana dedi ki:

- *Ensar'ı medheden şiiri yazınca, onu açık bir hatla yaz ve Perşembe gecesi sizin "Kabru's Sitt" dediğiniz türbeye götür. Orada adı Hamid olan bir adam göreceksin. Şiiri ona ver.*

Bu rüyayı gören kişi -Allah onu muvaffak kılsın- bana

gördüklerini anlatınca, hemen oracıkta düşünmeden, üzerinde çalışmadan, ölçülerini belirlemeden kasideyi yazdım ve ona verdim. Sonra bana yazdığına göre, Kabru's Sitt denilen yere yatsı vaktinde ulaşır.

Diyor ki: Kabrin yanında bir adam gördüm. Ben bir şey söylemeden dedi ki: Falanın (İbn Arabi) yanında gelen Yahya sen misin? Evet, dedim. Resulullah'ın (s.a.v) emri üzerine yazdığı kaside nerde? Yanımdadır, dedim. Kasideyi ona verdim. Kasideyi okumak için mum ışığına yaklaştı. Bu hattı okuyacak gibi görünmüyordu. Dedim ki: Sana okumamı ister misin? Evet, dedi. Kasideyi ona okudum. Kaside şöyledir:

Övünç kaynağım İbn Sabit diyor
Sözün zevki ve şiirin neşesi
Uykusuzluk ayrılmaz oldu,
Yattığım yerden, mezarımdan
İşim gücüm gözyaşı dökmek oldu.
Benim Anmem Ensar'ın soyundan geliyordu.
Buna işaret ederek şöyle devam ettim:
Bu yüzden rüyayı görenin gördüklerini
Ki cevap ve tekrar harflerinden oluşmaktadır
En başta Ahmed'e itaat ederek diyorum
İyilerin efendileri kavmin övgüsünü dile getiriyorum
Ben de Ensar'dan biriyim
Bu yüzden onları övdüğüm zaman soyumu övmüş olurum

Bu minval üzere devam eden kaside on yedi beyitten ibarettir.

Bu arada Şeyh'in, sultanu'I ulema eş-Şeyh İzzuddin b. Abdusselam ile de yakın ilişki içinde olduğu anlaşılıyor. Ez-Zehebi, şeyhi İbn Teymiye'den şöyle rivayet eder:

- "Şeyh Tacuddin Abdurrahman b. İbrahim el-Fezazi bana dedi ki: Şeyhimiz İzzuddin b. Abdusselam beni, el-

Muhalla ve el-Mucella (İbn Hazm'a ait iki kitap. Birincisi asıl kitap, ikincisi ise, onun şerhidir) adlı kitapları İbn Arabi'den ödünç almak üzere gönderdi." (Bkz. İbn Kudame'ye ait el-Muğni adlı eser ve şerhi c.1, s.7 daru'l kitab el-arabi, Beyrut 1993-1403)

Şeyh'in karşılaştığı Şam Salihlerinden biri de, hakkında şu nitelemelerde bulunduğu zattır (IV:491):

- "Bana Süleyman ed-Dunbuli anlattı. Salih bir adam olduğunu sanıyorum. Çok ağlardı. Allah ile ünsiyeti vardı. Şam camiinde Aişe zaviyesinde ed-Devlei bölmesinde onunla oturdum. Aramızda konuştuk. Bana dedi ki: Ey Kardeşim! Elli seneden fazladır nefsim bana hiç günah telkin etmedi. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun."

Şeyh'in Bazı Rüyaları:

Şeyh, Şam'da bir çok müşahede, rüya ve müjde görür. Bunlardan biri Resulullah'ı (s.a.v) gördüğü ve Resulullah'ın (s.a.v) kendisine meleklerden oluşan Mele-i ala'nın, faziletli insanlardan Mele-i efadilden daha hayırlı olduğunu açıkladığı rüyadır. Bu rüyayı 624 yılının Rebiul evvel ayının yirmisinde Çarşamba gecesi görmüştür (el-mubeşerat/I: 527). 629 yılının Cemaziyel evvel ayının 9 gecesinde gördüğü bir müjdede, bin manevi evladının olduğunu görür. Bundan önce 628 yılı 20 Rebiul evvelde, Hakk'ın kendisine tavsiyede bulunduğunu görür. Bununla ilgili olarak şöyle diyor (IV:485):

- "Gördüğüm müjdeli bir rüyada bana yöneltilen tavsiyelerden birinde Hak taalanın sözlerini vasıtasız olarak duydum. Bur avuç kum miktarında ıslak bir yerde Hakkın Musa ile konuştuğu mübarek mekanda bulunuyordum. Keyfiyetsiz ve mahlukatın konuşmasına benzemeyen bir kelamdı. Kelamın aynı, dinleyenin anlamasının aynıydı. Kelamdan şunu anlamıştım: *"Vahiy seması, memba arzı ve sükunet*

dağı ol. Hareket ettiğin zaman diriltici bir hareket olsun. Semavi vahiyden kaynaklanan hareketle sekine gerçekleşsin."

Bir diğer rüya hakkında Şeyh, şunları söylüyor (el-mubeşşerat):

- "Rüyada Allah'ın bana seslendiğini ve şöyle dediğini duydum: *"Ey kulum! Eğer benim katımda yakın, ikrama mazhar olmuş, nimetlere kavuşmuş biri olmak istersen "Rabbim! Kendini bana göster, seni göreyim" zikrini defalarca tekrar et."*

Başka bir müjdeli rüya ile ilgili olarak şunları söylüyor (II:264):

- "Hak taalayı rüyada gördüm. Bana şöyle diyordu: *İşlerinde beni vekil kıl.* Ben de onu vekil kıldım. Ondan sonra sırf koruma gördüm. Bundan dolayı Allah'a hamdolsun. Allah bizi, onunla ona muhtaç kullarından eylesin. Çünkü Allah'a muhtaç olmak zenginliğin kendisidir. Çünkü o zengindir, sen fakirsin. Sen onunla bütün alemlerden müstağni olursun."

Ayrıca şunları söylüyor (DY:261):

- "631 yılında 27 safer Cuma gecesi gördüğüm bir rüyada kendimi yuvarlak bir kabrin kenarında gördüm. Duvarda bir yaprak vardı. Sanki kabir sahibi tarafından yazılmış bir ilahi mektup gibiydi. Kağıtta bir şaire ait, benim de ezberlediğim iki beyit yazılıydı:

Bizi muhasebe edin ve tetkik edin
Bizi yazın ve sağlam koruyun
Yaptıklarımıza bakın
Sonra lütfedin ve kurtulun

İnsanlar kabrin etrafında durmuş, Allah'ın bu kabirde yatana bahşettiği nimetten dolayı sevinç gözyaşları döküyorlardı. Ben de şöyle diyordum: Keşke şair, şu anda benim yaşadığım duyguları ifade eder şekilde şöyle demiş olsaydı:

Bizi muhasebe edin ve tetkik edin
Bizi yazın ve sağlam koruyun
Günahlarımıza bakın
Sonra lütfedin ve serbest kalın
Benim zannım ve düşüncem
İlahımla ilgili olarak gerçekleşti
Muhsin olarak ölen
Ateşte yanmaz

Uyandım. Bu sahneden dolayı duyduğum sevinci başka hiçbir zaman duymamıştım."

Bu rüyadan iki ay sonra, yani 631 yılı 28 Rebiul ahir Pazartesi gecesi Şeyh, Hak taalayı rüyasında görür. Hak, onu üç grupla oturmaktan meneder: Uzatıp duranlar (el-Metatin), düşükler (es-Sakatin)… Şeyh şöyle diyor: "Üçüncü grubu unuttum. Ona şöyle dedim: Ey Rabbim! Uzatıp duranlar kimlerdir? Dedi ki: Başlangıç itibariyle alemi sonsuzluğa kadar uzatanlardır. *Oysa ben alemi yaratma ile başlattım.* Dedim ki: Düşükler kimlerdir? Dedi ki: *İnsanları güldürmek için yalan yanlış sözler söyleyenlerdir. Hâlbuki bu sözler Allah'ı kızdırır. Allah'ı kızdıran sözleri söyleyen kişi, onunla amacına ulaşacağını zannetmesin. Bilakis yetmiş sene yanmak üzere cehenneme yuvarlanacaktır*…" (DY:301)

Bir diğer müjdeli rüyada (DY:361) Hak taalanın, amel defterini sağ eline verdiğini görür. Hakkı, bilinen veçhinden başka, bilinmeyen bir veçhiyle görür. Onu iki farklı surette zahir ve batın ismiyle görmüştür.

Şeyh, Futuhat'ın 198. babında Dünya seması ve bu semada yer alan Ay hakkındaki 27. faslı yazarken latif bir manevi vakıayı müşahede eder. Bu müjdeli vakıayı şöyle vasfeder (II:449).

- "Bu faslı yazdığım gece, yani 627 yılı Rebiul ahir ayı dördüncü gecesi olan Çarşamba gecesinde, ki Şubatın yirmisine denk gelmektedir, zahiri ve Batıni olarak ilahi kimliği

apaçık olan bir manevi vakıayı gerçek bir müşahede ile gördüm. Bunu, daha önceki müşahedelerimiz arasında da görmüştüm. Bu müşahedede elde ettiğim ilim, lezzet ve coşkuyu tarif edemem. Ancak tadan bilebilir. Ne güzel vakıa. Vuku bulmasında yalan yoktur. Alçaltıcı ve yükselticidir (…) Bu hüviyette gördüğüm gibisini görmedim, bilmedim, hayal etmedim ve aklımdan geçirmedim (…)"

Şeyh'in Fususu'l Hikem'i Yazmaya Başlaması ve Fusus'ul Hikem'in Önsözünde Şeyh'in Söyledikleri

Şeyh, Rahman'ın nefesinin değişik mazharlarını ve mertebelerini açıkladığı 198. babı yazarken, bir yandan da Futuhat'tan sonra en önemli eseri olan Fususu'l Hikem'i yazıyordu. "Mefatihu Fususi'l Hikem" adlı eserimizde, Fususu'l hikem ile Futuhat'ın 198. babı arasındaki örtülü ama sağlam ilişkiye dikkat çekmiş ve ayrıntılı olarak açıklamıştık. Çünkü Fusus'un yirmi yedi babı ile varlığın yirmi yedi mertebesi arasında tam bir örtüşme vardır. Nitekim söz konusu babda bu hususu açıklamıştır.

Fusus'un önsözünde Şeyh, kitabı yazma sebebini şöyle açıklamaktadır:

- "Şam'da 627 yılının Muharrem ayının son on gecesinden birinde müjdeli bir rüyada Resulullah'ı (s.a.v) gördüm, elinde bir kitap vardı. Bana dedi ki: *Bu "Fususu'l hikem" kitabıdır. Onu al ve insanlara ilet ki ondan yararlansınlar.* Bize emredildiği gibi Allah'ı, Resulünü ve bizden olan emir sahibini duyduk ve itaat ettik. Temenniyi tahakkuk ettirdim, niyeti halis kılarak bu kitabı ortaya çıkarmak üzere amaç ve himmetimi arındırdım. Tamamen Resulullah'ın (s.a.v) bana belirlediği gibi, ne eksik ne de fazla. Yüce Allah'tan, bu amelimde ve diğer tüm işlerimde beni, şeytanın üzerlerinde hakimiyet kuramadığı kullarından yapmasını, parmaklarımın yazdığı, dilimin konuştuğu ve kalbimin ihtiva ettiği her şeyde

beni, nefsimin iç alemine ilka edilen subhani ilkasına ve ruhani nefesine has kılmasını, koruyucu teyidiyle desteklemesini diledim. Ta ki fikir dayatan değil, mütercim olayım. Böylece kalp sahibi Allah ehli olanlar, bu kitaba vakıf oldukları zaman, onun, karışıklığın bulaştığı nefsani amaçlardan münezzeh kutsi makamdan olduğunu bir hakikat olarak anlasınlar. Hakkın duamı duyduğunda icabet etmesini, sadece bana ilka edilenleri telkin etmemi, bu satırlar aracılığıyla sadece bana indirilenleri indirmemi nasip etmesini temenni ediyorum. Kuşkusuz ben Nebi ya da Resul değilim. Sadece varisim, ahretim için titizlikle amel etmekteyim (…) Allah'tan beni, desteklenen, böylece teyit eden, şeriatla kayıtlanan, böylece şeriata bağlı kalan ve insanların bağlı kalmasını sağlayan kullarından eylemesini, bizi, onun ümmetinden kıldığı gibi onun zümresi arasında haşretmesini diliyorum."

Fususu'l Hikem'in Şerhleri Hakkında;

Bu kitap, araştırmacılar, ilim talebeleri arasında büyük bir ilgi uyandırır. Şeyh'in Futuhat'tan başka hiçbir kitabı bu ilgiyi uyandırmamıştır. Kitabın şerh ve yorumlarının sayısı yüzden fazladır. Önce Şeyh'in öğrencisi İbn Sevdekin (ö:646) tevil etmiş, sonra öğrencisi, sırrının varisi Sadruddin Konevi (ö:673) "el-fukuk fi esrari müstenidati hikemi'l fusus" adı altında şerhetmiştir. Konevi, şerhin başında şunları söylüyor:

"Fususu'l Hikem kitabı, en kamil imam, mükemmel önder şeyhimiz, ümmetin yol göstericisi, imamların imamı, hakkın ve dinin ihya edicisi Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. El-Arabi et-Tai'nin (Allah rahmet etsin ve onunla ondan razı olsun) kaleme aldığı muhtasarlarının en güzellerindendir. Bu eser inşalarının sonu ve inişlerinin ahiridir. Muhammedi makam membaından, zati meşrepten ve teklik

ceminden varit olmuştur. Nebimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v), Allah'ı bilme zevkinin özüne şamil, içinde zikredilen büyük velilerin ve Nebilerin zevklerinin zirvelerine işaret etmektedir. Basiret sahibi, veli ve Nebilerin bütün zevklerinin özüne vakıf, himmetlerinin ve şevklerinin taalluk ettiği şeylerin neticelerinin farkında olan, bütün hasılalarını ve kemalatlarının sonlarını idrak eden kimselerin yol göstericisidir. Bu kitap, onlardan her birinin kemal makamının kapsadığı hakikatlere vurulmuş bir mühür gibidir. İç dünyalarında olan ve kendilerinden zuhur eden her şeyin aslına dikkat çekmektedir."

Konevi'den sonra, onun öğrencilerinin kaleme aldıkları Fusus şerhleri ortaya çıktı. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: "el-Lemaat" müellifi Fahruddin el-Iraki (ö:688), Sa'duddin el-Fergani (ö:700), Afifuddin (ö:690), Müeyyiduddin el-Cundi (ö:700) Bu zat, Fusus'a yaptığı şerhin önsözünde, şeyhi Konevi'den Fusus'u nasıl öğrendiğini, onun da Şeyh İbn Arabi'den öğrendiği şekliyle kendisine aktardığını anlatır ve şöyle der:

- "…Kitabın hutbesini bana şerhetti. Üzerine inen gayp varidatları işaretlerini gösteriyordu. Onun nefesiyle birlikte Rahmani nefes hissediliyordu. İçim dışım onun esintilerinin ruhuyla dolmuştu. İsimlerinin ve diriltici telkinlerinin en güzelleri en geniş şekliyle ortaya çıkıyordu. Mübarek batınıyla benim batınım üzerinde hal olarak akıllara durgunluk veren tasarruflarda bulunuyordu. Yürüyüşüm ve duruşum üzerinde kemal mahiyetli olağanüstü bir tesir bırakmıştı. Bundan dolayı yüce Allah, hutbenin şerhi aracılığıyla kitabın bütün içeriğini anlamamı sağladı. Bu yakınlık esnasında kitabın sırlarının içeriklerinin en mahrem kısımlarını bana ilham etti. Allah razı olsun (Konevi) bende bu tesiri gerçekleştirince, yani ilahi emir yerini bulunca, bana anlattı ki, kendisi de kitabın musannifi Şeyhimizden (Allah razı olsun) kitabı şerhetmesini istemiş, o da hutbedeki öz

akıl sahiplerine yönelik babın içerdiği özleri ona şerhetmiştir. Şeyh, onun üzerinde olağanüstü bir tasarrufta bulunarak kitabın içeriğini anlayıp bilmesini sağlamıştır…"

Öyle anlaşılıyor ki Fusus kitabına ilişkin bu özel telkin, Ekberiler arasında bu güne kadar kesintisiz devam etmektedir.

Sonra el-Cündi'nin öğrencilerinden Büyük Allame Abdurrezzak el-Kaşani'nin (ö:730) şerhi ortaya çıktı. Yine öğrencilerinden Davud el-Kayseri (ö:761), es-Semnani (ö:736) tarafından şerhler yazıldı. Ardından Abdurrahman Cami (ö:898) ve Halife es-Safivi (ö:960) tarafından şerhler yazıldı. Sonra Abdulgani en-Nablusi (ö:1143) tarafından seçkin bir şerh yapıldı. Abdulkadir el-Cezairi (ö:1300) Fusus'un bazı bölümlerini şerhetti. Bir de Muhammed Cafer eş-Şihab ed-Dımaşki (ö:1300) tarafından bir şerh yapılmıştır.

Şeyh, Şam'a yerleşmesiyle birlikte vaktinin büyük kısmını kitap yazmaya ayırdı. Önceki kitaplarına ve risalelerini son şekillerini verdi ki sayıları olarla ifade ediliyordu.

Dağınık vaziyette bulunan şiirlerinin önemli bir kısmını "Divanu'l Maarif" adını verdiği hacimli divanında topladı. Bu gün basılmış bulunan "Divanu'l kebir" bu divanın sadece bir bölümünü içermektedir.

Bu arada başka kitaplar da yazdı: Değerli kitabı "Keşfu'l ma'na an sırri esmaillahi'l Hüsna" gibi. Söz konusu kitabın sonunda şunları söylüyor: "…Bu kitapta Ebu Hamid el-Gazali'nin "el-Maksadu'l esma" adlı kitabında tahriç ettiği isimlerle yetindik. Allah'a hamdolsun. Kitabı, 621 yılında Ramazan ayında Şam camiinin kuzeyindeki İmam Ebu Hamid zaviyesinde yazdık. Amacımız, bu hususta bizden talepte bulunan kişiye yardımcı olmaktı. Bu zat, arkadaşımız fakih imam Şerefuddin Ebu Muhammed Abdulvahid b. Ebubekir b. Süleyman el-Hamevi'dir. Allah basiretini nur-

landırsın…"

Şeyh'in bu dönemde kaleme aldığı diğer bazı eserler de şunlardır: "Sevabu kadai'l havaic" (625), el-Fihris (627). Bu kitabı o sırada 20 yaşında bulunan Konevi'ye yazmıştır. Şeyh burada 248 telifinin adını zikreder.

Sonra Şam meliki el-Eşref Muzafferuddin Musa b. El-Melik el-Adil (ö:635)için bir icazet yazar. (A:123) (1 Muharrem 632). Burada 270 ten fazla telifinin adını zikreder. 29 safer 629 (Aralık 1231).

Büyük ansiklopedik eseri "el-Futuhatu'l Mekkiye"nin yazımını tamamlar. Sonra bazı üslup değişiklikleriyle birlikte eseri ikinci kere yazar. 636 yılında yazma işi sona erer (Şeyh'in eserleri için bkz. R.G).

Hazreti Şeyh'in Hakka Yürüyüşü

Ömrünün son iki yılında Şeyh, kendini biraz daha ibadete verir. Hal dili ise, "Nasr" suresini okumaktadır. Nitekim 274.babı "en ulu müsemma menzili"adıyla bu sureye tahsis eder (II:586). Bu arada bazı has arkadaşları, ahirete göç etmesinin yakın olduğuna ilişkin işaretlerini anlamış olmalılar ki, sürekli onunla beraber olur ve feyizlerinden daha yoğun istifade etmeye çalışırlar.

İbrahimi-Muhammedi Haniflik mirasında en geniş paya sahip olduğunu müşahede ettiği müjdeli bir haberin ardından Mekke'de otuz sene önce nazmettiği şiiri hal lisaniyle tekrarlamaktadır:

Bir hitap geldi bana
Gayemin yanından
Bir söz söyleyeyim diye
Milletimin çocuklarına:
Varlığımı ganimet bilin aranızda
Göçüp gitmeden ben.

Futuhat'ın sonlarında "el-mumit=öldüren" isminin

anlamlarını yazaren bu anlamı bir kez daha vurgular (IV:325) ve şöyle der: "Bu mesele ile ilgili bu babı kaleme aldığım sırada, içinde kimseyi görmediğim evin bir köşesinden birinin şiir okuduğunu duydum. Kimseyi göremiyordum, ama sesi işitiyordum. Bu sözlerle kime hitap ettiğini de bilmiyordum:

Vasiyetini yap, çünkü sen yolcusun
Karlı çıkacağın bir menzile doğru
Kazançlısın, çünkü sen
Nasihatleri kabul edilmişlerdensin
Evin tarafından seslendi
Biri, ölüme çağırdı
Seni kendine davet etti
Bu çağrıya matemlerle karşılık verme
Bir elçi geldi sana
Ondan, en güzel bağışlarla
Ki rabbinle buluşacaksın
Ve bunda her türlü maslahatın var.

Dostun Dost'a Kavuşması

638 yılı 22 Rebiulevvel (kasım 1240) Cuma gecesi gözleri güçlü sultanın katındaki doğruluk makamına dikildi ve hiç ayrılmadığı en yüce dosta (Refiku'l a'la) kavuştu. Dilinden "Allah…Allah…Allah" sözleri dökülüyordu. Hak taalayı, Muhammedi surette Ahmedi gözle görme sırrı ebedi ve daimi bir salat olarak kaldı. Üç arkadaşı cenazesini yıkadı: Cemaluddin b. Abdulhalık, Kadı İbn Zeki, zühd sahibi abid ve muhaddis İmaduddin Abdullah b. Hasan en-Nahhas (ö:654) (IV:524). Benu Zeki türbesine defnedildi. Ebu Şame'nin "Teracimu ricali'l karneyni's sadis ve's sabi'" adlı eserinde vasfettiğine göre cenazesi son derece güzeldi. Adı geçen zatın kendisi de Şeyh'in cenazesine katılmıştır. Ne kendisi, ne başka bir tarihçi, ne de Şeyh'in herhangi bir

öğrencisi, bu gün Suriye'de ileri sürüldüğü gibi, onun bazı fakihlerin tertibiyle öldürüldüğüne ilişkin bir şey söylemiş değildirler.

Şeyh'in ölümünden 284 sene sonra Türk Sultanı 1. Selim, Mısır ve Suriye'yi istila ettikten sonra Şam'a girdi. Verdiği ilk emir, Şeyh'in kabrinin üzerine geniş bir makamın, hemen yanında da bir caminin inşa edilmesi oldu. 924 yılında (5 Şubat 1518) sultanın da hazır bulunduğu ilk Cuma namazı bu camide kılındı.

O günden beri Şeyh-ı Ekber'in makamı sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir. Şarkı ve garbı kaplayan kutsal nefesinin esintilerinden soluk almaktadırlar. Onun sevilen, yakınlardan kılınan ölünün mezarı hakkındaki şu sözlerini hatırlamaktadırlar (I:530):

- "Ne yüce mezardır bu! Ebediyete kadar sürse yeridir! Kendimiz ve kardeşlerimiz için Allah'tan şunu diliyoruz..

Ecelimiz geldiğinde namazımızı kılan kişinin kulağı, gözü ve lisanı Hak olsun!

Bizim, kardeşlerimiz, çocuklarımız, babalarımız, ailelerimiz, tanıdıklarımız, cinlerden ve insanlardan bütün Müslümanlar için bunu istiyoruz.

Âmin!   İzzetin ve kereminle kabul et! "

Şeyh'in Tasavvuf Alanındaki Etkileri ve Ekberiyye Tarikatı

Şeyh'in tasavvufi irfan meydanında gerçekleştirdiği etkiyi, İslam aleminde başka hiçbir mutasavvıf gerçekleştirmemiştir. Bu etkiyi **üç** eksen etrafında özetlemek mümkündür:

Birinci Eksen: Ekberiye-veya Hatemiye- tarikatının silsileleri. Diğer büyük tarikatlara göre dar bir çerçevede kalmıştır. Bunun sebebi, bu tarikata intisap edecek kişinin şeriata bağlılık, ahlaki adaba uyma ve yüksek marifetleri idrak bakımından üst düzey bir kapasiteye sahip olmasının gerekli görülmesidir Ekberiye tarikatının silsileleri hakkında aşağıdaki kaynaklara başvurulabilir:

-(Risale fi't Turuki's sufiye), Ebu Ali Hasan el-Ucaymi. Eseri 1073 yılında tamamlamıştır. Aralarında Hatemiye tarikatı da olmak üzere kırk tarikatı içermektedir. Ebu Salim el-Ayyaşi (ö:1090) "Mau'l mevaid" adlı seyahatnamesinde özetlemiş ve burada, şeyhi Safiyuddin Ahmed el-Kaşaşi el-Medeni'nin (ö:1071), bir rüyada Fusus adlı eseri Şeyh-ı Ekber'den dinlediğini zikreder. Ondan sonra Ebu Abdullah Muhammed b. El-Medeni Kenun el-Fasi bu eseri özetlemiştir.

- (Sebtu ikazi'l kavabil), Medine alimi Burhan İbrahim

Gorani. Şeyh'in kitabına ilişkin senedini zikrettiği bu eseri 1077 yılında tamamlamıştır.

- (Risale fi'tarikati'l hatemiye) ve (en-Nuru'l mazhar fi tarikati seyidi eş-Şeyhi'l Ekber), Ahmed b. Süleyman el-Ervadi eş-Şafii. Tarblusşam'da 1275 dolaylarında vefat etmiştir. Şeyh Halid en-Nakşibendi'nin en büyük hal-ifelerinden biridir. Şam'da medfundur. Hatemiye tarikatini Mısır'da şeyh Ali Hakeşi el-Bulaki'ye telkin etmiştir.
- (İkdu'l cevheri's semin) ve "ithafu'l esfiya), Şeyh Murtaza ez-Zubeydi (ö:1205). Bu iki eserde Hatemiye tarikatına ilişkin senedini zikretmektedir.
- (es-Selsebilu'l main fi't taraiki'l erbain), Muhammed b. Ali es-Sünusi (ö:1276).
- (Camiu'l usul), şeyh Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahman el-Kemşahuni (ö:1311). Ekberiye tarikatını yukarıda adı geçen Ahmed b. Süleyman el-Ervadi'den almıştır. Ondan sonra Şeyh Cude İbrahim el-Mısri (ö:1344) sürdürmüştür. Ondan sonra oğlu İsa Cude tarikatın başına geçmiştir.
- (ukudu'l esanid), Ebu Abdullah Muhammed Emin es-Sefercelani ed-Dımaşki. Manzum bir eser olup 1319 yılında Şam'da basılmıştır. Ekberiye tarikatını Ali el-Münir'den, o, yukarıda adı geçen Ahmed b. Süleyman el-Ervadi'den almıştır.
- (Fihrisu'l feharis), Şeyh Abdulhay el-Kettani el-Mağribi. 133 numaralı "Ha" babında Şeyh-ı Ekber'in hay-atını anlatırken, onun kitapları ve rivayetleri ile ilgili senet-lerini zikretmektedir.
- "Historie et Classification de l'ceuvre d'İbn 'Arabi" Osman Yahya. Kitabın sonunda Şeyh'in kitaplarına ve tarikatına ilişkin bazı senetlere ve rivayetlere yer verir. Er-Revdani'ye ait (Sılatu'l halef) adlı kitaptan karışık bir silsile nakleder. Silsile kitabın müellifinden başlar ve İbn Arabi'yle

son bulur.

- (et-Tizkari Li Muhyiddin b. El-Arabi fi'z zikra'l mieviyeti's samine li miladih) "et-Tarikatu'l ekberiye" başlıklı 12. bölüm, Şeyh Ebu'l Vefa et-Taftazani

İkinci Eksen: Birincisine göre çok daha geniş kapsamlıdır. Bu da Şeyh'in kitaplarının dünyanın her tarafında sufi ortamların çoğunda büyük bir yaygınlık kazanmasıdır. Özellikle Futuhat ve Fusus adlı eserleri sufi kültürün en önemli kaynaklarıdır. Çünkü Şeyh, bu eserlerde kendisinden öncekilerin bütün yazdıklarının özünü toplamış ve bunlara keyfiyet ve kemiyet olarak büyük katkılar sunmuştur. Ayrıca ondan sonra gelen hiçbir mutasavvıf müellif önemli sayılacak bir meseleyi ekleyebilmiş değildir. Buna köklülüğüne ve derinliğine rağmen Şeyh Abdulkerim el-Cili'nin ve onun dışındaki son kuşak mutasavvıf Kutupların kitapları da dahildir. Bunların yazdıklarının dolaylı veya doğrudan, imalı veya açık kaynakları Şeyh-ı Ekberin kitaplarında mevcuttur. Şeyh'in öğretileri bütün kollarıyla birlikte büyük tarikatların kitaplarına yansımıştır. Özellikle Şazeliye, Halvetiye, Nakşibendiye, Ticaniye, Kadiriye ve İdrisiye tarikatları buna örnek gösterilebilir. Son çağda ise; gerek Müslüman aydınlar, gerekse batıda ve doğuda Müslüman olmayan aydınlar arasında Şeyh-ı Ekber'e ve kitaplarına karşı giderek artan bir ilgi gözlenmektedir. Bunun nedeni, onun kitaplarında geniş bir irfan, kapsamlı bir rahmet ve sevgi iklimi görmelerinin yanı sıra, tam anlamıyla Kur'an'a ve Muhammedi sünnete dayalı evrensel kavramlarla karşılaşmalarıdır.

Üçüncü Eksen: En önemlisi de budur. Yani Şeyh'in süluk ve irfani terbiye metodu. Şeyh'in ruhaniyeti, huzuru ve manevi yardımı nesiller boyunca ve günümüze kadar ter-

biye ve terakki yöntemleri üzerindeki etkisini göstermiştir, göstermeye devam etmektedir. Özellikle istidat ve yüksek bir ilgiye sahip kimseler üzerinde bu husus son derece belirgindir. Nitekim bazı tarikat şeyhleri bunu açıkça dile getirmişlerdir. Örnek olarak bir kaçını aşağıda sunuyoruz:

- Arife Sit el-Acem bint en-Nefis (ö:684). Şeyh'in "Meşahidu'l esrar" kitabını şerhetmiştir. Şerhinin başında, bir müşahedesinde Nebilerden oluşan bir topluluğun huzurunda Şeyh-ı Ekber'le konuştuğunu anlatmaktadır.

- Allame muhaddis Ebu Abdullah Muhammed es-Sağir b. Abdurrahman b. Abdulkadir el-Fasi (ö:1134). "el-menhu'l badiye fi'l esanidi'l aliye" adlı kitabında, bu kitabı Şeyh-ı Ekber'in ruhaniyetinden aldığını bilirtmektedir.

- Kadiriye ve Nakşibendiye tarikatlarının şeyhi meşhur Allame Abdulgani en-Nablusi (ö:1143). Bu etkiyi Ekberi hakikatlerle dolu bütün kitaplarında görebiliriz. Yaşadığı dönemde Şeyh-ı Ekber'in en büyük savunucuydu.

- Mısır'da Halvetiye şeyhi Mahmud el-Kürdi (ö: 1195). Bir risalesinde, risaleyi yazmasının sebebi olarak, rüyada Şeyh Muhyiddin'i görmesini ve onun kendisine bir anahtar verip *"Hazinenin kapısını aç."* demesini gösterir. Uyandığında Şeyh'in bu sözlerini tekrarlamaktadır.

En-Nebhani "Camiu Kerameti'l Evliya" adlı eserinde, el-Kürdi'nin hayatını anlatırken bu vakıaya yer vermektedir. Mahmud el-Kürdi, Ticaniye tarikatının kurucusu Ahmed et-Ticani'nin (ö:1230) şeyhidir. El-Kürdi ise tarikatı, büyük muhaddis Muhammed b. Salim el-Hafnavi el-Ezheri'den (ö:1181) almıştır.

El-Hafnavi, Halvetiye tarikatını ihya eden Mustafa el-Bekri'nin (ö:1162) büyük halifelerinden biridir. Bu zat el-Ekberi şualarının en büyük halkalarından biri kabul edilir. Ekberiye irfanıyla dolup taşan onlarca eser kaleme almıştır ve kitaplarını şeyh Abdulgani en-Nablusi'ye okutmuştur.

Halifelerinden biri, Ekberi meşrep öğrencisi ünlü şeyh Muhammed Abdulkerim es-Seman'dır (ö:1189). Bu zatın tarikatı Sudan, Yemen, Suriye ve diğer şark memleketlerinde yayılmıştır. El-Hafnavi'nin halifelerinden biri, Rahmaniye-Halvetiye tarikatını Cezayir ve Tunus'ta yayan şeyh Muhammed b. Abdurrahman el-Cerceri el-Cezairi'dir (ö:1208).

- Nakşibendi şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervadi et-Trablusi (ö:1275). Bu zat "en-Nuru'l Mazhar fi tarikati'ş Şeyh'il Ekber" adlı risalesinde Şeyh'in ruhaniyetinden yardım aldığını açıkça ifade etmiştir.
- Emir Abdulkadir el-Cezairi ed-Derkavi(ö:1300). Tarikat ve süluk olarak Şazelidir. Zevk olarak Ekberiye irfanını tahakkuk ettirmede derinleşmiştir. Bunu "el-Mevakif" adlı eserinde gözlemlemek mümkündür. Şeyh'le yaşadığı manevi müşahedelerini bu eserde zikretmiştir (özellikle 372 numaralı sahne dikkat çekicidir). Futuhat'ı ilk kez basan odur.
- Şeyh İbrahim el-Attar ed-Dımaşki. Şeyh Celaluddin es-Suyuti (ö:911) "Tenbihu'l gabi bi tebrieti ibn el-Arabi" adlı risalesinde ondan söz etmiştir. Yine Şam'ta basılan fihristinde (1320 yılında tamamlamıştır) Futuhat'ı babası Muhmud el-Attar'dan rivayet ettiğini belirtmiştir. Futuhat'ın rivayetini bitirdiği sabah, babası kendisine, Şeyh Muhyiddin'i ruhani alemde gördüğünü ve Futuhat'ı kendisinden rivayet etmesine izin verdiğini haber vermiştir. (Fihrisu'l feharis, el-Kettani, no: 62)

Şeyh, manevi terbiye vazifesinin doğrudan kendisiyle görüşen arkadaşlarıyla sınırlı olmadığını gözler önüne seren manevi bir vakıayı zikretmektedir (III:431):

- "Bu veçhi yazdığım gece... (yani Futuhat'ın "Ra'd" suresiyle ilgili 371. babının 2. bölümünde arş ve kürsü hakkında açıklamada bulunurken) Hak, bir adam bana gös-

terdi. Orta boylu kumral bir adamdı. Önümde oturmuş, hiç konuşmuyordu.

Hak bana dedi ki: Bu, bizim kullarımızdan biridir, onu yararlandır ki bu da senin mizanında olsun.

Dedim ki: Kimdir?

Dedi ki: Beşerat'ta oturan Ebu'l Abbas b. Cudi'dir.

Ben o sırada Şam'da bulunuyordum.

Dedim ki: Ey Rabbim! Nasıl benden yararlansın? Ben neredeyim, o nerede?

Bana dedi ki: Sen söyle, o senden yararlanır. Onu sana gösterdiğim gibi seni de ona gösteririm. O şu anda, senin onu gördüğün gibi, seni görmektedir. Onunla konuş, seni duyar. Senin dediğin gibi söyler.

Bana Şam'da Muhammed b. El-Arabi bir adam gösterildi, bana bir şey öğretti ki, onu bilmiyordum, o benim üstadımdır, der.

Bunun üzerine adama dedim ki: Ey Ebu'l Abbas! Mesele nedir?

Dedi ki: Talep için cehd ederdim, işe koyulurdum, bütün gücümü harcardım. Keşif derecesine ulaşınca, matlub olduğumu anladım. Bu çabadan kurtuldum, rahat ettim.

Ona dedim ki: Ey kardeşim! Senden daha hayırlı, Hakka daha çok vasıl olmuş, müşahedesi daha tamam ve emri keşfetmiş kim var?

Ona dedim ki: De ki: Rabbim! İlmimi arttır!.. Teklif yurdunda rahat var mı? Sana söyleneni anlamadın! “Matlub olduğumu anladım" sözünün ne demek olduğunu anlamadın. Evet!.. Sen matlubsun, cehdin ve içtihadın yüzünden. Bil ki!.. Bu dünya rahat dünyası değildir. Yaptığın bir işi bitirdiğin zaman, her nefeste karşına çıkan başka bir işe koyul. Boşluk nerede?!..

Bu sözlerimden dolayı bana teşekkür etti. Allah'ın bize ve ona gösterdiği inayete bak!.."

Ayrıca şunları söylemektedir (IV:80): "Allah'ın, benimle sohbet etme fethini nasip ettiği birini görmüştüm. Haller, ilimler ve harikuladeler hususunda bizden istifade etmişti. Allah ile güzel bir muameleye sahip olduğu için ona bu özellik bahşedilmişti. Bana, sahip olduğu her şeyi benden istifade ederek elde ettiğini haber verdi. Benim bundan haberim yoktu. Ben sadece Allah'a dua ediyorum. Allah kimin duasını kabul edeceğini bilir."

Şeyh İle İlgili Düşünceler

Şeyh'in düşüncelerine karşı farklı tavırlar takınılmıştır. Osman Yahya, Şeyh'in kitaplarıyla ilgili eserinde alimler tarafından reddeden ve savunan fetvaların büyük bir kısmına yer vermektedir.

Şazeliye tarikatının öncü şeyhlerinden biri olan şeyh Ahmed Zervak (ö:899) "Kavaidu't tasavvuf" adlı eserinin 85. kaidesi başlığı altında bu karşıt tavırları şöyle özetlemiştir: "Şeyhimiz Ebu Abdullah el-Kori'ye benim de duyacağım şekilde soruldu: "İbn Arabi hakkında ne düşünüyorsun? Dedi ki: Her ilim dalında her ilim erbabından daha arifti. Denildi ki: Biz bunu sormadık. Bunun üzerine dedi ki: Onun hakkında kafirlikten Kutupluğa kadar zıt görüşler ileri sürülmüştür. Denildi ki: Senin tercihin nedir? Dedi ki: teslimiyettir. Ben diyorum ki: Çünkü tekfir etmede büyük bir tehlike vardır. Tazim ise kişiye zarar verebilir. Çünkü onu dinleyenler müphem ve mevhumlara tabi olabilir. Doğrusunu Allah bilir."

Şeyh "Muhammedi Velayet Hatemi" (yani kendisi) hakkında şunları söylemiştir:

- " Allah, onu sırrında tahakkuk ettirdiği hakkı bilme hususunda inkar ehliyle imtihan edecektir" (II:49). Bunun yanında müjdeli bir haberinde manevi evlatlarının -yani halifelerinin- sayısının bine ulaşacağını bildirmiştir (Kitabu'l

Mubeşşerat).

Gerçekten hiçbir zaman dilimi yoktur ki, Şeyh'in aşıklarına karşılık münkirlerine de rastlamayalım. Nitekim şeyh Abdulvahhab eş-Şa'rani (ö:973) "el-Yevakit ve'l cevahir" adlı eserinde, şeyhe büyük saygı gösteren, onun kitaplarının okunmasını teşvik eden büyük alimlerden oluşan topluluktan söz etmektedir. Bunlar arasında büyük muhaddis, fıkıh usulü alimi, ünlü dilci Mecduddin Ebu Tahir el-Firuzabadi (ö:817) yer almaktadır. El-Firuzabadi şunları söylemektedir:

- "Benim söylediğim, bir gerçeklik olarak benimsediğim ve Allah'a kulluk ettiğim dinin bir gereği saydığım husus şudur: Şeyh Muhyiddin, hal ve ilim olarak tarikat şeyhidir. Hakikat ve şekil olarak tahakkuk etmiş bir imamdır. Fiil ve isim olarak ariflerin ilimlerini ihya etmiştir. Bir kişi onun uluğu hakkında yakışıksız bir şey söylediği, onun hakkında yanlış düşüncelere daldığı zaman, bu, ona bir zarar vermez. Çünkü o, bir şeyin bulaşmasıyla kirlenmeyen koca bir denizdir. Diyarların üzerine yağmur yağdırmakla eksilmeyen bir buluttur. Duası göğün yedi tabakasını delip geçerdi. Bereketleri her yeri kaplar, ufukları doldururdu. O, kesin olarak benim vasfettiklerimin üstündedir. Yazdıklarımı söylemektedir. Buna rağmen onu gereği gibi tanıttığımı düşünmüyorum:

İnandığımı söylediğim zaman bana ne gerekir
Bırak cahili, cahil, düşmanlık zanneder
Vallahi, vallahi, ulu Allah'a yemin ederim ki
Din için apaçık burhan ikame edene andolsun ki
Söylediklerim onun menkıbelerinin sadece bir kısmıdır
Bir şey eklemedim, bilakis eksik söyledim.

Ayrıca şunları söylemektedir: Allah razı olsun, yazdıkları taşkın denizler gibidir. Hiç kimse bunlara benzer eserler yazmamıştır. Bu kitapların en büyük özellikleri, inceleyen

herkesin dinde karşılaştıkları problemlere ve zorluklara çözüm bulmalarıdır. Bu özellik hiçbir zaman başka kitaplarda bulunmaz."

Üstad Abdulkadir Ahmed Ata, Şeyh'in, 1389 yılında yayınlanan "el-Abadile" adlı kitabına yazdığı mukaddimede özetle şunları söylüyor:

"Son kuşak aşırı Hanbelilerden bazıları Şeyh-ı Ekber'in mecazi sözlerini ileri sürerek ona sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Buna karşılık bazı alimler de hoşgörülü şeriatın temel prensiplerinden hareketle onu savunmuşlar ve onunla ilgili değerlendirmede hak ölçüleri ortaya koymuşlardır. Bu alimlerden bazıları şunlardır:

1- Şeyh Celaluddin es-Suyuti, "beraetu ibn el-arabi min ta'ni'l gabi".

2- Şeyh Salahuddin el-Uşşaki, "miftahu'l vucudi'l eşher fi tevcihi kelami'l şeyh'il ekber".

3- Şeyh Ömer Efendi, "el-fethu'l mubin fi reddi i'tiradi'l mu'taridin ala muhyiddin.

4- Molla Katip Çelebi, "mizanu'l hak fi ihtiyari'l ahak".

5- Şeyh abdulvahhab eş_Şa'rani, "el-yevakit ve'l cevahir fi akaidi'l ekabir" ve "tenbihu'l ağbiya ala ala katratin min bihari ulumi'l evliya".

6- Mesnevi şarihi Şeyh Sarı Abdullah Efendi, "Mir'atu'l asfiya".

7- El-Kamus müellifi Şeyh Mecduddin el-Firuzabadi, "el-İğtibat".

8- Şeyh Şihabuddin Ahmed b. Cafer el-Askalani, "el-fetava el-hadisiye" ve "el-intisar li eimmeti'l emsar". Öğrencisi Şemsuddin es-Sahavi'nin Şeyh-ı Ekber'le ilgili olarak yönelttiği soruya şu cevabı vermiştir:

- " Şeyh, sahili olmayan dalgalı bir denizdir. Dalgalarının uğultusu duyulmaz. Onun sözleri koyu bir karanlıkta parlayan bir ışıktır. Hatemi'yi eksiksiz anlatacak bir sıfat yoktur.

Onu sığdıracak bir makam, bir hal bulunmaz. Onun bir niteliğinin olduğunu söylese, onun hakkında bilgi sahibi olmadığı ortaya çıkar."

9- Şeyh Abdulgani en-Nablusi, "er-reddu'l metin ala muntakisi'l arif muhyiddin".

10-Veli Muhammed b. Muhammed el-Kadı, "İsbatu hatemi'l evliya".

11-Cevkes (Çerkes?)zade Tevfik Efendi, "el-Levaihu'l kudsiye".

12-"Nefehatu'l uns" müellifi ve "Fusus" şarihi Şeyh Molla Abdurrahman el-Cami, Şeyh-ı Ekber'in yüksek mekanını anlatmaya bağımsız bir bölüm ayırmıştır. Aynı durum sayıları 150'yi geçen Fusus şarihlerinin çoğunluğu için de geçerlidir.

13-"Ruhu'l Beyan" tefsirinin müellifi Şeyh İsmail Hakkı, "el-Hitab".

14-El-Mukri'nin "Nafhu't Tayyib", el-Yafii'nin "Mir'atu'l cinan" adlı eserlerinde anlattıkları.

Bunların dışında Şeyh'in hayatını anlatan veya onunla ilgili fetvalar çıkaran onlarca alim ve imam'ın söyledikleri. Örneğin Şeyh'ul İslam Zekeriya el-Ensari "er-Ravd" adlı kitabın şerhinde şunları söylemektedir:

- "Doğrusu İbn Arabi grubunun tümü seçkin insanlardır. Diğer sufiler gibi, onların sözleri de kendi ıstılahlarına göre sadır olmuştur. Bu da onların maksatları itibariyle hakikattir. Ama başkaları için tevile ihtiyaç vardır… Dolayısıyla onların inançları, sahih anlamıyla itikattır. İbn Arabi'nin veli olduğunu Allah alimlerinden oluşan bir topluluk ifade etmişlerdir."

Bir de başlangıçta ona karşı çıkan, sonra insafa gelip, bu tutumlarından vazgeçen ve onu hakkettiği yere koyan imamlar vardır. Siracuddin el-Balkini, İzzuddin b. Abdusselam ve Takiyuddin es-Sebki gibi. Es-Sebki şunları söylüyor:

- "Şeyh Muhyiddin, Allah'ın ayetlerinden bir ayetti. Onun zamanında fazilet bütün anahtarlarını ona vermişti."

Son olarak çağdaş İslam düşüncesinin seçkin simalarından, çağdaş davetçilerden büyük alim Prof. Dr. Muhammed Said Ramazan el-Buti'nin "Batinu'l ism, s.67-68" adlı kitabında söylediklerine yer veriyoruz:

- "…İbn Arabi'nin tavsiyelerini tutun! Futuhatını ona bırakın. Kitaplarından "Ruhu'l Kuds"u okuyun. Bu kitap, Müslümanların ayıplarını, tantanalı, çıngıraklı görüntülerinin arkasındaki noksanlıkları, tehlikeli hastalıkları, riya, şöhret, dünya sevgisi, liderlik sevdasını gözler önüne sermektedir. Hallerini, şatahatını ve anlayamadığınız sözlerini kendisine bırakın. Ancak nefislerinizde dünya gailesi ve hastalıkları eriyip gidince, batıl asabiyeti sürdürmez düzeye varınca, dünyanın size yönelmesi ile size sırt çevirmesi, sizin için övücü sözler söyleyenlerle, yaralayıcı eleştiri oklarını size yöneltenler arasında hiçbir fark kalmayınca… işte o zaman bu ikinci kapıdan girebilirsiniz ve bu önemli meydana dalabilirsiniz."

Allah velilerinin ve tarikat şeyhlerinin büyük kısmına gelince, onlardan biri olan Halvetiye tarikatının imamı Mustafa el-Bekri (ö:1162) şunları söylüyor:

Hatem soyundan gelen (Hatemi) Hatem(son veli) ile zenginlik hazinesini elde edersin
Ya Rab! İpimizi onun ipine bağla
Kemal semasının bedridir o
Başkaları hakikatte onun yanında hilal gibidir.
Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir.

Bu bölümü, Şeyh'in "el-Mübeşşerat" adlı eserinde zikrettiği iki müjdeli haber ile noktalıyoruz.

Birincisi:

- "Rüyada kıyametin koptuğunu gördüm. İnsanlar dalga dalga akın ediyorlardı. İlliyinde Kur'an okunduğunu duydum.

Dedim ki: Böyle bir zamanda, hiçbir korku duymadan Kur'an okuyan bu adamlar kimlerdir?

Denildi ki: Onlar Kur'an taşıyıcılarıdır.

Dedim ki: Ben de onlardan biri miyim?

Bunun üzerine benim için bir merdiven indirildi. Merdiveni tırmanarak İlliyinde bulunan bir odaya çıktım. Büyük küçük bazı insanlar Allah'ın Resulü İbrahim Halil'e (a.s) Kur'an okuyorlardı. Önünde oturdum. Ben de kendimden emin olarak mushafı açıp okumaya başladım. Hiçbir korku, endişe veya sorgu ürpertisi hissetmiyordum. İnsanların haşrin zorlukları olarak içinde bulundukları durumu da fark etmiyordum.

Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Kur'an ehli, Allah'ın ehli ve haskullarıdır."*

Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: ". *Onlar (cennet) odalarında güven içindedirler."* (Sebe, 37)

İkincisi: Yüce Allah, bir müşahede olarak kıyamet günü gözlerinin gördüğü herkese şefaat edeceğini ve onları kendisiyle beraber cennete götüreceğini gösterir. Bu müjdeli haberi de Futuhat'ta, velilerin kalplerindeki hilm ve rahmetten söz ederken dile getirmiştir:

- "Tarikat ehlinin cömertliklerinin ve nefisleri bilmelerinin bir göstergesi de şudur: Kıyamet günü, Allah katındaki makamları ortaya çıkınca, onlara dünyada eziyet edenler onlardan korkarlar. Kıyamet günü ilk olarak, kendilerine eziyet edenler, daha hesaba çekilmeden, onlar hakkında şefaatte bulunurlar. Bunu Ebu Yezid el-Bistami ifade etmiştir. Bizim yaklaşımımız da budur. Çünkü onlara iyilikte bulunanlara, bu iyiliğin karşılığı olan iyilik yeter. Onlar bu iyilikleriyle Allah katında kendilerinin şefaatçileridirler. Veli

hakkında önceden işledikleri hayır onları bu mertebeye yükseltir (…) Veli, Allah'tan, söverek, yererek ve hakkında hayır söylemek suretiyle överek kendisinden bahseden herkesi bağışlamasını, affetmesini ister. Bunu kendi nefsimde tattım. Rabbim bana da bahşetti bu duyguyu. Allah'a hamdolsun. Kıyamet günü gözümün gördüğü, tanıdığım, tanımadığı herkes hakkında şefaat edeceğimi vaat etti.

Yüce Allah'tan bu kitabı, bu Muhammedi nazarla okuyan herkesi cennete sevkedilecekler arasına katmasını diliyorum: "*Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır."* (Kıyamet, 22) Çünkü Hakk'ın şu hitabı duyulacaktır: *"Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır."* (Yasin, 58) "*Güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hakk meclisindedirler.*" (Kamer, 55)